

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ
АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ**



**«ТИЛШУНОСЛИК ВА РАҚАМЛИ ҲАЁТ: РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ
ВА МУАММОЛАР» МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
АНЖУМАНИ МАТЕРИАЛЛАРИ**



**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ ПО ТЕМЕ «ЛИНГВИСТИКА И ЦИФРОВАЯ ЖИЗНЬ:
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ И ПРОБЛЕМЫ»**



**MATERIALS OF THE REPUBLICAN SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE ON THE TOPIC «LINGUISTICS AND DIGITAL LIFE:
DEVELOPMENT PROSPECTS AND PROBLEMS»**



**2021 ЙИЛ, 20 АПРЕЛЬ
АНДИЖОН – 2021**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ**



**«ТИЛШУНОСЛИК ВА РАҚАМЛИ ҲАЁТ: РИВОЖЛАНИШ
ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА МУАММОЛАР» МАВЗУСИДАГИ
РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАНИ
МАТЕРИАЛЛАРИ**



**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ ПО ТЕМЕ «ЛИНГВИСТИКА И ЦИФРОВАЯ
ЖИЗНЬ: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ И ПРОБЛЕМЫ»**



**MATERIALS OF THE REPUBLICAN SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE ON THE TOPIC «LINGUISTICS AND DIGITAL LIFE:
DEVELOPMENT PROSPECTS AND PROBLEMS»**



**2021 йил, 20 апрель
АНДИЖОН – 2021**

“Тилшунослик ва рақамли ҳаёт: ривожланиш истиқболлари ва муаммолар”
мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани материаллари – Андижон: АндМИ
нашри, 2021 й. 746 бет.

Ушбу тўпламга, фаол ҳаётимизга кириб келган рақамли ислохотлар ва уларнинг тилшуносликка таъсири ҳақида, тилшуносликнинг бугунги кундаги долзарб муаммолари ва уларнинг ҳал этилиши истиқболлари, ёшлар тарбиясига тилни билиш қандай таъсир кўрсатиши мумкинлиги, таржима назарияси ва амалиётига оид фикр ва мулоҳазаларни ўз ичига олган, таълимни ташкил этишнинг замонавий шакллари ва талабалар билимини баҳолашга бағишланган материаллар киритилган. Тўплам профессор-ўқитувчилар, талаба ва магистрлар, олий ўқув юртлари, илмий тадқиқот институтлари илмий ходимлари ва кенг жамоатчилик фойдаланиши учун мўлжалланган. Тўплам 2021 йил 20 апрель куни Андижон машинасозлик институтида республика илмий-амалий анжумани якунига бағишлаб ўтказилган йиғилиш баённомасининг қарорига мувофиқ нашрга тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати ва ташкилий қўмита аъзолари:

- 1. У.М.Турдиалиев** – Андижон машинасозлик институти ректори, ҳайъат раиси
- 2. У.А.Мадрахимов** – Андижон машинасозлик институти проректори, раис ўринбосари
- 3. Х.М.Журабекова** – Андижон машинасозлик институти Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мудир, раис ўринбосари
- 4.Ш.А.Хурулбоев** – Андижон машинасозлик институти Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси, аъзо
- 5.Н.Д.Иргашева** – Андижон машинасозлик институти Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси, аъзо
- 6.У.С.Низамова** – Андижон машинасозлик институти Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ассистенти, аъзо
- 7.Г.Л.Бобоева** – Андижон машинасозлик институти Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ассистенти, аъзо
- 8.Р.А.Абдувоитов** – Андижон машинасозлик институти Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ассистенти, аъзо
- 9.М.Қ.Хусанова** – Андижон машинасозлик институти Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ассистенти, аъзо

Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мудир, сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори(PhD)

Х.М.Журабекованинг умумий таҳрири остида

Тўпламга киритилган материаллардаги маълумотлар
тўғрилиги учун муаллифлар жавобгардир.

Таҳрир ҳайъати

© Андижон машинасозлик институти, 2021 й.

ТИЛНИ ЭЪЗОЗЛАШ – ХАЛҚНИ, МИЛЛАТНИ ВА КЕЛАЖАКНИ АСРАБ-АВАЙЛАШ ДЕМАҚДИР.

*Турдиалиев Умиджон Мухтаралиевич,
Андижон машинасозлик институти ректори,
т.ф.д., профессор*

Ҳар биримиз давлат тилига бўлган эътиборни мустақилликка бўлган эътибор деб, давлат тилига эҳтиром ва садоқатни она Ватанга эҳтиром ва садоқат деб билишимиз, шундай қарашни ҳаётимиз қоидасига айлантиришимиз керак. Бу олижаноб ҳаракатни барчамиз ўзимиздан, ўз оиламиз ва жамоамиздан бошлашимиз, она тилимизга, урф-одат ва қадриятларимизга ҳурмат, Ватанга меҳримизни амалий фаолиятда намоён этишимиз керак.

Ш.М. Мирзиёев

(Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганининг ўттиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги тарихий нутқдан)

Тил инсонларнинг ўзаро алоқа воситаси бўлиб, инсонга берилган бебаҳо неъмат ҳисобланади. Миллатни миллатдан ажратиб турувчи асосий белгиларидан бири ҳам тилдир. Дунёдаги ҳар бир халқнинг ўз тили унинг бебаҳо бойлиги, ифтихори ва нажотидир. Ўзликни англаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси авлодлар ўртасидаги руҳий-маънавий боғлиқлик орқали намоён бўлади. Инсон қалбига жамики эзгу фазилатлар аввало она алласи, она тилининг бетакрор жозибаси билан сингади. Бу ҳақда буюк маърифатпарвар бобомиз Абдулла Авлониининг куйидаги сўзларини эслаш мақсадга мувофиқдир: “Ҳар бир миллатнинг дунёда борлигини кўрсатадиган ойнаи ҳаёти тил ва адабиётдир. Миллий тилни йўқотмоқ миллатнинг руҳини йўқотмоқдир”.

Ҳикматли сўзлар, шеърий дostonлар, кўшиқлар, аввало бирор миллатнинг она тилида дунёга келади. Миллат бор экан, унинг тили ҳам яшайди, тил яшар экан у миллат бошқа миллатлар орасида ўз нуфузи,

обрўсига эга бўлади. Тил ҳар бир миллатнинг улкан бойлиги, бебаҳо мулки, қалби ва овози ҳисобланади. Юртимизда яшовчи бошқа миллат ва элат вакилларининг ўзбек тилини ўрганиб, шу тилда ерли аҳоли билан мулоқотда бўлиши, маданиятни, урф-одатларни, анъаналарни ҳурмат қилиши, юртдошларига бўлган уларнинг эҳтироми ифодасидир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 4 - моддасида “Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ўзбек тилидир” деб белгилаб қўйилган. Ўзбек тили - Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг мутлақ кўпчилиги бўлмиш ўзбек халқининг она тилидир. Ўзбек тили мамлакатимизнинг бирлиги ва яхлитлиги, жамият жипслигининг муҳим омили ҳисобланади. Ўзбек халқининг, унинг миллий маданияти ва ўзига хослигини ифода этувчи восита бўлмиш ўзбек тилининг ҳар томонлама ривожланишини таъминлаш, мазкур тилнинг давлат тили мақомидек салоҳиятини изчил ва тўлиқ рўёбга чиқариш муҳим вазифадир. Мустақиллик йилларида мамлакатимиз ўзбек адабий тилини ривожлантириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бунинг натижасида ўзбек тили давлат тили, давлат рамзи, миллий маданият ва маърифатни ифодаловчи ҳамда уларни келажак авлодга етказувчи муҳим мулоқот воситаси даражасига кўтарилди. Ўзбек тилининг халқаро миқёсдаги нуфузи ошиб, фаол мулоқот воситасига айланиб бормоқда. Турли даражадаги расмий учрашувлар, музокараларда тилимизнинг кенг қўлланилаётганлиги, хориждаги кўплаб олийгоҳларда ўзбек тилини ўрганишга қизиқиш кучайиб бораётганлиги натижасида тил ўрганиш марказлари очилмоқда.

Ҳар қайси халқ ёки миллатнинг маънавиятини унинг тарихи, ўзига хос урф-одат ва анъаналари, тили, маданияти ва кадриятларидан айри ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Улуғ мутафаккир шоиримиз ҳазрат Алишер Навоийнинг ўзбек халқи маънавий дунёси, тилининг шаклланиб ривож топишида хизматлари беқиёс бўлиб, унинг мўътабар номи, ижодий меросини доимо фахрланиб тилга оламиз. “Тилга эътиборсиз-элга эътиборсиз” деган

сўзларининг мағзини англаймиз. Алишер Навоийнинг асарлари орқали она тилимизни англаймиз, унга бўлган меҳр-муҳаббат ортади.

Улуғ Навоийнинг илм-фан тараққиёти соҳасида, жумладан, она тили бобида қилган ажойиб ишлари туганмас бойлик бўлиб, ҳозирги кунда ҳам уни ўрганиш жуда муҳимдир. Алишер Навоийга ўз тилини мумтозлик даражасига кўтарган шоир дея таъриф ҳам беришади.

Олимларнинг аниқлаган статистик маълумотларида Навоий асарларининг сўз бойлиги А. С. Пушкин ва В. Шекспир асарларининг сўз бойлигидан ҳам кўпроқ эканига эътибор қаратилади. Навоий қўллаган ана шу тил бойликларининг энг катта қисми «Хамса» дostonларидан жой олган бўлиб, бу дostonларда туркий, форсий, арабий сўзлардан ташқари юнон, хинд ва бошқа тилларга хос номлар ва атамалар ҳам муҳим ўрин эгаллайди.

Қачонки болалар ўз она тилларида ўқишни тўхтататар эканлар ўша тил йўқолиб кетиш арафасига келиб қолади. Миллат тилини сақлаб қолиш эса бу ўша халқнинг маданияти, урф-одати, расм-русумларининг сақланиб қолишини аниглайди. Зеро халқ тақдири миллий тили билан бевосита боғлиқдир. Тил ҳар ҳар бир миллат маданиятининг ўзаги бўлиб, халқ тараққиёти ва келажаги миллий тил ривожини билан белгиланиши мумкин. Тил халқни бирлаштиради, тарбиялайди, ўқитади, урф-одат ва анъаналарни тараққий этган тиллар сафида сақлайди.

Миллат борки, унинг ўз она тили бор. Она тили – ҳар бир элатнинг, халқнинг, миллатнинг ўз тили ҳисобланади. Она тили луғат таркиби, асосан, шу тилга мансуб халқнинг турмуши, маданияти ва анъаналарини ифодалайдиган сўз ва тушунчалардан иборат бўлади. Она тилининг тараққиёти ҳар бир элат, халқ ва миллатнинг ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий ривожланиши билан боғлиқдир.

Бугунги кунда ёшларимизни ўзбек тилида ёзиш ва гаплашиш маданияти қониқарлими? Айниқса, ҳозирда асосий мулоқот турига айланиб қолишга

улгурган турли ижтимоий тармоқлардаги ёшлар ўртасидаги мулоқотларни кузатганимизда бу масала ҳозирда қанчалик долзарб эканлигини кўришимиз мумкин. Ҳар хил хорижий ибораларни қўллаш, ўзбекча сўзлар қўпол тарзда бузиб ва қисқартириб ёзилган ёзма мулоқотлардан уларнинг авторларини тилни билиш савияси қай даражада эканлиги яққол кўриниб туради. Ҳозирда ёшлар томонидан ўзига хос ижтимоий тармоқ алфавитини ишлатилиши эса ҳақиқий фожиадир.

Рақамли иқтисодиёт шароитида тилшуносликка оид муаммолар ҳам анчагина бўлиши мумкин. Бугунги кунда интернет тармоқларида ўзбек тилида ўзига хос дастурларни яратиш, ўзбек тилини ҳам жаҳондаги тан олинган тиллар қаторига олиб чиқиш – тилшунослар олдига ўзига хос ва масъулиятли вазифаларни юклайди.

Ўз она тилини мукамал ўрганиш ва билиш инсонни янада руҳан бой ва тетик қилади. Тил-миллатнинг кўзгусидир. Бу кўзгу қанчалик тиниқ ва соф бўлиши эса ўзимизга боғлиқ. Зеро, тилни эъзозлаш энг аввало, халқни, миллатни, бугунни ва албатта келажакни асраб-авайлаш демакдир.

Она тилимизнинг софлигини асраш ҳар биримизга тааллуқли вазифа ҳисобланади. Тилимизга турли хорижий сўзларни қориштириб гапиришимиз ўсиб келаётган ёш авлодга одатий ҳолга айланиб қолишига олиб келиши оддий ҳақиқатдир. Тилнинг экологиясини тозалаш, уни жамиятнинг ҳар бир аъзоси томонидан тўғри ишлатилишини таъминлашга эътиборни кучайтиришимиз мақсадга мувофиқдир.

1 සමූහය

ව්‍යවහාරිකයන්

ආයුර්වේදයේ භාවිතය

විද්‍යාත්මක ව්‍යවහාරිකයන්



РОЛЬ СУБОРДИНАТОРОВ В СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ГИПОТАКСЕМ В ЯЗЫКАХ РАЗНЫХ СИСТЕМ

*Хошимов Г.М., д.ф.н., профессор АГУ, д.ф.н.,
Хошимов М.Г., преподаватель АГУ*

Аннотация. В данной статье авторы уделяют внимание на изучение субординаторов, который требует рассмотрения также вопроса об определении места данных средств связи по отношению к адвербиальному компоненту.

Ключевые слова: предложения – гипотаксемы, адвербиальный компонент, корреляты, субординатор, анализ.

Глобальное исследование какого-либо отдельно взятого структурно – семантического типа сложноподчиненного предложения – гипотаксемы (ГПТ) с адвербиальными отношениями как в плане одного языка, так и в типологическом плане, предполагает инвентаризацию всех существующих разновидностей данного типа. При этом регистрация формальных показателей структурно-семантических отношений между компонентами ГПТ, которые позволяют установить возможные разновидности данного типа, представляется необходимой. Такими формальными показателями, служащими для осуществления подчинительной связи между частями ГПТ, т.е. между адвербиальным компонентом и "центром подчинения", являются различные средства связи – субординаторы [3,72]. Ими могут быть следующие морфологические классы слов: союзы (парные, двойные, рамочные), союзы-предлоги, союзы-частицы, частицы, аффиксы, послелогои, союзные слова, местоимения, наречия, причастия, деепричастия, существительные, и другие грамматикализовавшиеся средства субординативной связи, которые могут быть по структуре простыми, составными и сложными [1, 105-109]. Описание средств связи адвербиального компонента с центром подчинения настоятельно требует выявления также различных коррелятов, тесно соотносимых с адвербиальным компонентом. Не менее важным представляется установление того, являются ли средства связи между

компонентами ГПТ исконными (родными для данного языка) или заимствованными, а если заимствованными, то каковы причины их проникновения в чужой язык. Еще важнее выявить изменения у заимствованных другим языком средств по их структурной, семантической (если семантическое средство) и функциональной характеристике (ср.: "агар" - средство связи в персидском, тюркских, индонезийском языках, причем в последнем языке "агар" перешло из союза условного значения в союз целевого назначения) [2, 53-54].

Изучение субординаторов требует рассмотрения также вопроса об определении места данных средств связи по отношению к адвербиальному компоненту, которые в идеале могут находиться, на наш взгляд, в следующих позициях: а) препозиции; б) интерпозиции; в) юстпозиции; г) пре-постпозиции, т.е. в начально-конечном положении, что чаще всего наблюдается у рамочных средств связи типа, например, узбекских - токи:...деб, зора,...деб и т. п. Далее следует определить две существенные особенности средств связи, а именно фиксированность или нефиксированность позиции. Все это неизбежно приводит к необходимости выявления всех факторов, которые обуславливают ту или иную позицию средств связи, часто управляемую типологическими особенностями грамматического строя каждого из конкретных языков. То или иное местоположение средств связи в составе ГПТ различных языков может служить релевантным признаком, по которому языки мира могут классифицироваться.

Изучение средств связи, при помощи которых актуализуются различные типы синтаксической связи между компонентами ГПТ, предполагает рассмотрения вопроса о парадигматических характеристиках той или иной служебной частицы, поскольку часто в синтетических или флективных языках отдельные типы средств связи имеют тенденцию к формоизменению в силу морфологического характера и синтаксической функции тех частей речи, от которых данные служебные частицы произошли.

При этом средства связи глагольного происхождения подвержены спряжению, а именного происхождения - склонению.

Сказанное выше всецело относится к структурно-типологической характеристике служебных частиц, осуществляющих синтаксическую связь в ГПТ. Кроме того, у средств связи наблюдаются специфичные особенности дистрибутивного характера в языках, заключающиеся в том, что они способны: 1) употребляться в качестве члена компонента ГПТ; 2) выбирать определенные глагольные формы для выражения предиката в адвербиальном компоненте или для оформления предикатов обоих компонентов; 3) диктовать форму предиката (наклонения или модальные глаголы, сочетающиеся с афинитными глаголами); 4) диктовать: а) моносубъектность (т. е. субъекты компонентов одно и тоже лицо); б) полисубъектность; в) как моносубъектность, так и полисубъектность компонентов; 5) вводить обособленный адвербиальный компонент в ГПТ; 6) употребляться: а) в монотаксеме; б) парцеллироваться вместе с адвербиальным компонентом; 7) не парцеллироваться вместе с адвербиальным компонентом; 8) как парцеллироваться, так и не парцеллироваться вместе с адвербиальным компонентом; 9) к трансформационному опущению /неопущению/ из структуры ГПТ; 10) вводить адвербиальный компонент: а) в препозиции; б) в интерпозиции; в) в постпозиции или как в препозиции, так и в постпозиции.

Далее при сопоставительном анализе средств связи – субординаторов в гипотаксеме следует также выявить такие их особенности, как структурная обязательность /необязательность в ГПТ и полифункциональность.

Не менее важными представляются и такие признаки субординаторов, как: 1) семантичность: а) моносемантичность; б) полисемантичность; в) синкретичность; 2) энтропичность; 3) омонимичность; 4) синонимичность; 5) антонимичность.

Анализ семантических особенностей служебных частиц по указанным параметрам способствует соответственно выявлению семантических (моносе-

мантических, полисемантических, синкретичных), энтропичных, омонимичных, синонимичных и антонимичных средств связи. Подобный анализ, в конечном счете, позволяет проследить происходящие в субординаторах процессы семантических изменений, объяснить факторы, обуславливающие эти особенности, а также определять структурно-семантическую обязательность/необязательность, т.е. факультативность данных средств для организации ГПТ, имеется в виду значащее отсутствие средств связи (ср.: значащее отсутствие артикля в английском языке).

Изучение средств связи, присоединяющих компоненты ГПТ, по указанным типологически релевантным признакам даст возможность установить и такой не менее важный их типологический признак, как количественный (статистический) наряду с такими их характерными особенностями, как семантические, структурные, дистрибутивные и функционально-стилистические, также выявить изоморфные и алломорфные признаки данных средств в языках разной типологической принадлежности.

Типологическое сопоставление субординаторов приобретает особо важное значение именно в том плане, что при его помощи устанавливаются их доминирующие типы как в одном языке, так и во многих языках, при этом доминирующие средства связи в языках отличается то, что в них в системе ГПТ есть хотя бы один универсальный субординатор, который и является основным средством связи между компонентами ГПТ различных типов, что и свидетельствует о его первичности (например, в русском языке - союз что, в английском - that, в немецком - *daß*, в персидском - *кэ*, во французском - *que*, в узбекском - *деб*, в хинди – «*ki*» и др.).

Особую ценность представляют универсальные признаки субординаторов, на основе которых можно выводить лингвистические универсалии относительно их общезыковой природы /см.: Хошимов, 2016, 127/, ибо субординаторы могут служить типологически релевантной основой для таксономии ГПТ языков мира.

Список использованной литературы:

1. Майтинская К.Е. Служебные слова в финно-угорских языках. -М.: ”Наука”, 1982..
2. Теселкин А.С, Алиева Н.Ф. Индонезийский язык.-М.:”Изд-во Вост. Лит.”, 1960.
3. Хашимов Г. М. Типология Сложных Предложений разносистемных языков. Ташкент, издательство «Фан», 1991
4. Хошимов Г.М. Принципы и методика типологического сопоставления сложных предложений. Андижан, издательство «Ҳаёт», 2016.

ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИ ЭТИМОЛОГИЯСИГА ЭКСПРЕССИВЛИК НУҚТАИ НАЗАРИДАН ЁНДАШУВ

*Самигова Хушнуда Ботировна,
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети доценти,
ф.ф.д., kabsam@yandex.ru*

Аннотация. Ушбу мақола инглиз ва ўзбек тилларида эркалаш маъносини ифода этувчи лисоний воситаларнинг ривожланишида тилга бўлган экстралингвистик омилларнинг таъсири масаласини очиб беришга қаратилган. Бунда автор инглиз ва ўзбек тиллари мисолида мазкур масалага ойдинлик киритишга ҳаракат қилиб, ўз фикр ва мулоҳазаларини асосли манбаларга таянган ҳолда асослаб беради.

Калит сўзлар: инглиз ва ўзбек тиллари, эркалаш, лисоний воситалар, экстралингвистик омиллар, тиллар этимологияси.

Тилшунослик соҳасида кўпгина илмий тадқиқотлар олиб борилиб, унинг етарлича очиб берилмаган қирраларини тадқиқ этиш ривожланиб бормоқда. Эркалаш мавзуси ҳам шу каби тилшуносликнинг ечим талаб қилувчи

масалаларидан биридир. Мазкур мавзу бўйича кўпгина олимлар тадқиқот олиб борганлар (У.Турсунов, А. Мухторов, Х. Абдурахмонов, Н. Асқарова, А. М. Хамроев, Э. Қиличев ва бошқалар). Лекин, инглиз ва ўзбек тилларида эркалашни ифодаловчи сўзларнинг этимологик хусусиятларининг таҳлилига бағишланган илмий тадқиқот мавжуд эмас. Эркалаш атамасига тилшунос олимлар турлича изоҳлаганлар. Эркалаш бу ҳар бир тилнинг ўзига хос воситалари, шакл–усуллари орқали одамларга, жониворларга, табиатга, нарса-ходисаларга нисбатан меҳрибонлик, муҳаббат, майинлик, назокат, нафис меҳр билан суйиш, меҳр-шафқат кўрсатиш, ҳамдардлик, ҳамфикрлик ва бошқа муносабатларни ифодалайди. Мазкур мақоланинг асосий мақсади тадқиқ этилаётган тилларда эркалашни ифодаловчи сўзларнинг этимологик хусусиятларини ўрганишдир.

Тилларнинг ички ривожланиши ички ва ташқи қонуниятларга бўйсунди, яъни ўзаро ҳамкорлик жараёнида тиллар тараққиёти ички қонунлар таъсирида эмас, балки ташқи таъсирга кўпроқ боғлиқ бўлади. Мамлакатлараро алоқаларнинг ривожланишини мазкур мамлакатларда яшовчи халқ ва элатнинг маданиятини бир-бирига яқинлашувига шарт-шароитлар яратиб беради. Тиллар ҳам бир-бирига таъсир кўрсатиб бойиб боради; бундай ҳамкорлик тилларнинг ички ривожланишига ҳам сабаб бўлади [1, 157].

Тилни ижтимоий жиҳатдан ўрганишда унинг тарихий босқичларининг турли даврларда ривожланиши нуқтаи назаридан ҳам таҳлил этиш мақсадга мувофиқ бўлади. Ф. Де Соссюр ташқи ва ички лингвистикани қарама-қарши кўяди. Унингча, ташқи ва ички тилшунослик тилнинг халқ тарихи, географик жойлашиши билан боғлаб текширилиши лозимдир [3, 90-91].

Инглиз ва ўзбек халқларининг тарихи ҳамда чегарадош халқларнинг уларнинг тилига таъсири ўз навбатида эркалашни ифода этилишида ҳам аҳамият касб этиши аниқланди. Шу фикрга кўра, эркалаш маъносини ифода этувчи сўзлар қуйидагича гуруҳланди: четдан ўзлаштирилган сўз ва аффикслар орқали ясалган ҳамда тарихийлик жиҳатларга доир эркалаш

маъносини ифода этувчи сўзлар. Инглиз тилига замон тақозоси билан испан, итальян, француз, иврит ва рус тилларидан ўзлаштирилган суффикслар иштирокидаги сўзлар кўпчиликни ташкил қилади. Масалан, испан тилидан *-o* (*kidd-o, buddy-o, daddy-o, boy-o*) каби, итальян тилидан *-ola, -ino, -arino, -erino* каби, француз тилидан *-ese, -ois, -ais, -ville* кабилар, испан америка вариантлари, яъни *-aro, -eroo, roo, -oo* (*niggero, sleepero*) кўринишлар ҳамда иврит ва рус тилларидан ўзлашган *-ink* (*beachnik, bootnik, autabeatnik*) суффикслари инглиз тили сўзларига қўшилиб ифода этилади [2, 85-87].

Тадқиқотимиз натижалари айнан четдан ўзлаштирилган сўзлар ва суффикслар ўрганилаётган тилларда эркалаш маъносини ҳосил бўлишида ўз таъсирини кўрсатганлигини кўрсатди. Масалан, Вебстер изоҳли луғатининг маълумот беришича [7], инглиз тилига француз тилидан *minion, beau, belle*, испан тилидан *cabalero*, итальян тилидан *nymph, courtesan, muggle, cicibeo, charlatan, Inamorato, inamorata*, араб тилидан эса *peri, sheik* каби эркалаш маъносини ифода этувчи сўзлар кириб келганлигини кўрсатади. Мисоллар келтириб ўтамыз:

“You,” he informs her softly, “are whatever I say you are. You’re mine Sweetheart, you better start getting used to that.”

“No...” she whispers in protest, but she stops struggling against him.

“If I say so, then you’re my minion. You could be my mistress, or my acolyte.”
[8].

Ўзбек тилида эса араб, форс-тожик ва рус тилларидан кириб келган эркалаш маъносини ифода этувчи сўз ва ибораларни ҳам шу ўринда кузатиш мумкин. Масалан, ўзбек тилининг изоҳли луғатидан олинган маълумотга кўра, ўзбек тилига форс-тожик тилидан *гуландом, гулбадан, девона, дилбар, жигар, жонивор, нигор, маҳлиқо, парирўй*, араб тилидан эса *маҳбуба, махбуб, офатижон, фаришта, хумор, жавҳар, муҳаббат, жинни, маъшуқа, ҳабиб* каби сўзлар ўзлашгандир. Рус тилидан эса *-ишка, -чик, -ка* эркалаш ва кичрайтириш аффикслари ўзбек сўзлари ва атоқли исмларига қўшилган ҳолда

нутқда эркалашни ифодаланишини ҳам учратамиз. Масалан: *Асалишка, асалчик, асалка, Хайришка, Бобурчик, пончик, Наргизка* ва бошқалар шулар жумласидандир. Э. Қиличев бу борада шундай дейди: “Ўзбек тилида, айниқса, ёшлар нутқида баъзан эркалашнинг русча шакллари учрайди: *Назарчик (Назар), Лолячка (Лола), Адик (Адиба)* каби. Айрим русча шакллар эркалаш шакллари билан синоним тарзда ҳам ишлатилмоқда:

*Дедилар бир йиғинда, керакмас ҳеч хон демоқ,
Хайрихоннинг ўрнига Хайричкаси яхшироқ* [5, 21].

Юқорида келтирилган мисоллар эркалаш маъносини шаклланишида инглиз тилига француз, итальян, испан тилларининг ҳамда ўзбек тилига эса рус, форс-тожик, араб тилларининг таъсири ўтганлигини кўрсатди.

Тарихийлик жиҳатдан эса сўзлар янги ва эскирган шаклларга бўлинади. Эскирган сўзлар гуруҳига кирувчи эркалашни ифодаловчи сўзлар ўрганилаётган тилларнинг иккисида ҳам учради. Масалан, инглиз тилидаги Вебстер изоҳли луғатларнинг маълумот беришича [7], *pumpkin, sweeting, leman, mistress, moppet, brave, chit* каби сўзлар эркалаш маъноси эскирган, архаик сўзлар қаторига киради. Оксфорд Thesaurus луғатидаги маълумотларга кўра эса [6], *swain, concubine, doxy, leman, courtesan, cicibeo* каби эркалаш маъносига эга сўзлар ҳам нутқ фаолиятидаги эскирган сўзлар ҳисобланади.

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида [4] *асира, бегойим, бегим, бойвучча, бибиши, бузруквор, волида, қоқиндиқ* каби эркалашни ифода этувчи сўзларини эскирганлигини кўрсатувчи пометалари бўлсада, *малика, малак, хонзода* каби сўзларнинг пометалари мавжуд эмас. Бу сўзлар тарихда аслида подшоҳлар оиласига мансуб шахсларга қарата айтилган бўлса-да, ҳозирги кунда эса ўзбек тилининг адабий тилида суйиш ва эркалаш маъноларда маҳбубларга нисбатан кўчма маъноларда ифода этилиб келинади.

Ўзбек тилида бу каби эркалаш маъносини ифода этувчи сўзлар инсонлар табақасига қаратиб ифода этилади дейиш нотўғри, албатта. Бу сўзлар тилда асл маъносида ифода этилмасада, эркалаш, ҳурмат маъноларини сақлаб

колган. Ўзбек тилининг изоҳли луғати қулун сўзининг ўғил болаларга нисбатан эркалаш маъно ифодалаш ҳақида маълумот беради, лекин ҳозирги кунда бу сўз муомала доирасидан чиқиб кетган дейишимиз мумкин.

Тадқиқотларимиз натижасига кўра, инглиз ва ўзбек тилларида эркалашни ифода этувчи сўзлар этимологик таҳлилга кўра, ижтимоий ҳаёт таъсирида четдан ўзлаштирилган сўзлар ва аффикслар ёрдамида ўз ифодасини топади. Мазкур сўзларнинг баъзи қисми вақт таъсирида нутқ фаолиятидан четлашиб боради. Демак, тарих ва ижтимоий ҳаёт фаолияти эркалаш маъносини ифодаловчи сўзларнинг шаклланишида ҳамда нутқда қўлланилишида ўзига хос аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ирискулов М. Тилшуносликка кириш. – Тошкент, “Ўқитувчи”, 1992, 157 б.
2. Раҳимов Ғ. Британия ва Америка сленгининг социолингвистик хусусиятлари. – / Дис./ Самарқанд, 2006, 85-87 бетлар.
3. Усмонов С. Умумий тилшунослик. – Тошкент, 1972, 90-91 бетлар.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати (2 томли). – Москва, “Рус тили”, Тошкент, 1981, 2-қисм.
5. Қиличев Э. Ўзбек тилининг амалий стилистикаси. – Тошкент, “Ўқитувчи”, 1992, 21-бет.
6. Oxford Treasures of English, Oxford University Press, Second Edition, 2004, p. 605.
7. Merriam Webster’s Collegiate Dictionary, Eleventh Edition, Merriam Webster, Incorporated Springfield, Massachusetts, USA, 2003.
8. Mexx Lucifer’s Sweetheart <http://www.wild-dystopia.net/fiction/luciferssweetheart.html>

НЕМИС ТИЛИДАГИ ДИПЛОМАТИК ТЕРМИНЛАРНИНГ АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ БОРАСИДА

*Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич,
УрДУ Хорижий филология факультети декани ф.ф.н.,
доцент Email: sahid03@mail.ru*

*Халлиева Фарида Хамраевна,
УрДУ, лингвистика: немис тили мутахассислиги магистранти
info_farida@mail.ru*

Аннотация. Мақолада фактик материаллар асосида баъзи бир немис тили дипломатик терминологик тизимнинг қисқача тавсифи берилган, шунингдек, унинг лексик-семантик гуруҳлари тасвирланган.

Калит сўзлар: термин, терминология, дипломатик тил, терминологик тизим, сўз-терминлар, сўз бирикмасидан иборат атамалар.

Термин ва терминологияга бағишланган кўплаб илмий тадқиқот ишлар чоп этилган бўлсада (2,3,4,5,6,7), бугунги кунда ушбу муаммо билан боғлиқ кўпгина масалалар ўз ечимини топмай келмоқда. Зеро, ушбу далил инсон ҳаётидаги турли соҳаларнинг доимий ривожланиши, янги технологиялар, ихтиролар ва илмий билимларнинг пайдо бўлиши билан изоҳланади. Шунинг айтиш жоизки, ҳозиргача “термин” тушунчасининг ягона, умумқабул қилинган таърифи мавжуд эмас (7;20). Баъзи бир манбаларда қайд этилишича, *термин* сўзи (лот. terminus – чек, чегара) “чегара ва чегараларни белгиловчи рим худосининг номига” бориб тақалади (6; 572). Ҳозирда “термин” тушунчаси ҳар қандай илм соҳаси ёки фаолият турини англатувчи сўз ёки ибора сифатида изоҳланади (10;508). Рус олими В.П. Даниленконинг

таъкидлашича, *термин* сўзи маълум бир соҳага оид лексик бирликларни англатувчи тушунча номи ҳисобланади (4;15).

Замонавий изоҳли луғатларда *термин* турли кўринишларда таърифланади. Масалан, Немисча Pons” изоҳли луғатда мазкур тушунчага жуда қисқа ва аниқ таъриф берилган: “Terminus der < –, Termini> (geh. ≈ Fachbegriff) eine festgelegte Bezeichnung aus einem Fachgebiet” – “(соҳавий тушунча) муайян фан соҳасига тегишли атама” (12;2039).

Умуман олганда, кўпгина таърифлар *терминни* махсус тушунчани ифодалашга хизмат қиладиган маълум бир фаолият соҳасига хос бўлган сўз (ёки сўз бирикмаси) (6), *терминологияни* эса маълум бир фаолият, соҳа ёки билимга оид атамалар мажмуи (ўзига хос тартибга солинган атамалар тизими) сифатида тушунтиради (7;62).

Таъкидлаш лозимки, ҳар бир соҳанинг, жумладан дипломатиканинг, ўзига хос терминлари мавжуд.

“Дипломатик тил” терминининг ўзи икки хил маънони англатади. Биринчидан, бу расмий дипломатик музокаралар олиб бориладиган ва халқаро шартномалар тузиладиган тил. Ҳеч кимга сир эмаски, дипломатиянинг дастлабки тили лотин тили бўлиб, кейинчалик унинг ўрнини француз тили эгаллаган. Замонавий дунёда тилларнинг тенглиги анъанаси мавжуд. Иккинчидан, бу дипломатия соҳасига оид терминлар тўпламидир. Дипломатик терминология – бу *дипломатик хизмат, дипломатик ҳуқуқ, дипломатик протокол, дипломатик одоб-ахлоқ* ва бошқалар каби дипломатия соҳалари терминларини ўз ичига олган мураккаб тизимдан иборатдир. Ўрганилаётган соҳа терминларининг муҳим қисми қуйидаги терминологик гуруҳларга тегишли номлардир: *дипломатик вакиллар, дипломатик даражалар, дипломатик ҳужжатлар, дипломатик жараёнлар, дипломатик таърифлар, дипломатик ваколатхоналар, дипломатик ҳуқуқлар ва имтиёзлар, дипломатик қабуллар* ва бошқалар (6).

Ҳар бир тил каби, немис тили ҳам ўзининг дипломатик терминларига эга ва улар бир неча лексик-семантик гуруҳларга бўлинади:

1. **Дипломатик лавозимлар ва даражалар** – *der Botschafter(in)* – ‘элчи’, *Ausserordentlicher Botschafter* – ‘фавқулодда элчи’, *Außerordentlicher und bevollmächtigter Botschafter* – ‘фавқулодда ва мухтор элчи’, *Attache* – ‘атташе’, *der Geschäftspartner* – ‘савдо ишлари бўйича ҳамкор’, *der Konsul* – ‘консул’, *der Generalkonsul* – ‘бош консул’, *der Berater(in)* – ‘маслаҳатчи’, *der Diplomat* – ‘дипломат’, *der Doyen* – ‘оқсоқол, дипломатик корпус бошлиғи’, *der Abgesandte*

–элчи, *der Legat* – ‘легат, папа элчиси’, *Bevollmächtigter des Ministers* – ‘вазирнинг мухтор вакили’, *Nuntius* – ‘папа нунцияси; элчи’, *der Vizekonsul* – ‘вице-консул’ ва бошқалар.

2. **Дипломатик ҳужжатлар** – *die Übereinkommen* – ‘муҳим масалалалар бўйича келишув, бирлашиш’; *Gedächtnisstütze* – ‘эслатма қайд, эслатма’; *das Konkordat* – ‘конкордат, алоҳида шахслар, ҳукуматлар ўртасидаги шартнома’; *der Vertrag* – ‘келишув, битим’; *die Konvention* – ‘конвенция, халқларнинг ҳуқуқлари бўйича) келишув’; *Beglaubigungsschreiben* – ‘ишонч ёрлиғи (элчининг)’, *die Note* – ‘нота’ ва бошқалар.

3. **Дипломатик ваколатхоналарнинг номлари** – *das Kanzleramt* – ‘канцлер ва унинг бўйсунувчилари ишлайдиган идора/; *das Konsulat* – ‘консуллик’; *die Botschaft* – ‘элчихона’; *Generalkonsulat* – ‘бош консуллик’; *Hohe Kommission* – ‘юқори комиссар ваколатхонаси/ (Ҳамдўстлик бир мамлакатининг бошқа давлатдаги дипломатик ваколатхонаси) ва бошқалар.

4. **Дипломатик жараёнлар** – *der Beitritt* – ‘қўшилиш (келишувга, конвенцияга)’; *die Akkreditierung* – ‘аккредитация (дипломатик вакилларнинг)’; *diplomatisches Asyl* – ‘дипломатик бошпана’; *die Demarche* – ‘намойишкорона дипломатик ҳаракат’; *die Denunziation* – ‘денонсация, шартномани бекор қилиш; эълон, маълум қилиш’, *die Exequatur* – ‘экзекватура (чет эл консулининг тан олинганлиги тўғрисидаги гувоҳнома)’; *die*

Auslieferung – ‘экстрадиция, жиноятчини чет давлатга топшириш’; *die Ratifizierung* – ‘ратификация’ ва бошқалар.

5. **Дипломатик ҳуқуқ ва имтиёзлар** – *die Exterritorialität* – ‘экстерриториал статус, экстерриториал характер’; *Unverletzlichkeit der Person* – ‘шахс дахлсизлиги’; *Unverletzlichkeit des Wohnsitzes* – ‘тураб жой дахлсизлиги’; *Befreiung von der örtlichen Besteuerung* – ‘маҳаллий солиқлардан озод қилиш’; *Befreiung (von der örtlichen Straf- und Zivilgerichtsbarkeit* – ‘(жиноий ва фуқаролик юридикциясидан) озод қилиш ва бошқалар.

6. **Дипломатик қабуллар** (расмий/норасмий; кундузги/кечқурунги; бирон жойда ўтириб/ўтирмасдан) – *Ein Glas Wein* – ‘бир қадах шароб’; *ein Glas Champagner* – ‘бир қадах шампан’; *das Frühstück* – ‘нонушта’; *das Mittagessen* – ‘тушлик’; *das Abendessen* – ‘кечки овқат’; *der Cocktail* – ‘коктейл’; *der Tee* – ‘чай’, *der Kaffee* – ‘қаҳва’ ва бошқалар.

Дипломатия соҳаси терминологиясини ташкил этувчи юқорида тавсифланган гуруҳлардан ташқари, батафсил ўрганиш ва тавсифлашни талаб қиладиган бошқа гуруҳлар ва атамаларнинг кичик гуруҳлари ҳам мавжуд.

Ўрганилаётган дипломатик терминологиянинг таркибий таснифига кўра, икки хил дипломатик терминларни ажратиш мумкин: **сўз** – *die Akkreditierung* – ‘аккредитация’; *die Auslieferung* – ‘экстрадиция, жиноятчини чет давлатга топшириш’; *das Konsulat* – ‘консуллик’: **сўз бирикмаси** – *außerordentlicher Gesandter und bevollmächtigter Botschafter* – ‘фавқулодда ва мухтор элчи’; *Bevollmächtigter des Ministers* – ‘вазирнинг мухтор вакили’ ва бошқалар (1,11,13,14).

Такдим этилган маълумотларни умумлаштириб, хулоса қилишимиз мумкинки, немис тилида дипломатик терминология бир қатор умумий ва ўзига хос хусусиятларга ҳамда катта ва кичик гуруҳларга эга бўлиб, уларнинг элементлари умумий маънода бир-бири билан чамбарчас боғлиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абдуллаева Л., Юлдашева Г. Русско–узбекский терминологический Толковый словарь по дипломатическому и консульскому праву. – Тошкент: Тошкент давлат университети, 2005. – 111 с.
2. Гринёв-Гриневиц С. В. Терминоведение / Под ред. А. Б. Васильева. — Москва: Издательский центр «Академия», 2008. — С. 29—30.
3. Гринев С. В. Введение в терминоведение. — М., Изд-во МГУ, 1993, 309 с.
4. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / отв. ред. Ф.П. Филин. – М.: Наука, 1997. – 246 с.

5. Исмаилов Ғ.М. Ўзбек тили терминологик тизимларида семантик усулда термин ҳосил бўлиши. Фил.фан.ном. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. А.Навоий номидаги тил ва адабиёт институти. –Тошкент, 2011.

6. Криворот В.В. О Некоторых особенностях дипломатической терминологии в английском языке. – Минск, ЭБ БГУ: Общественные науки, Языкознание. 2017. / <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/186370/1/>

7. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – 4–изд. – М.: КомКнига, 2009. – 256 с.

8. Реформатский А.А. Введение в языкознание / А.А. Реформатский; под ред. В.А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.

9. Словарь античности // Пер. с немецкого. Отв.ред. В.И. Кузицин. –М.: «Прогресс». 1989. – 704 с.,

10. Ярцева В.Н. Большой энциклопедический словарь «Языкознание» / гл. ред. В.Н. Ярцева. 2–е (репринтное) изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

11. ABC der Diplomatie. Eidgenössisches Department für auswärtige Angelegenheiten (EDA). – Bern, Cavelti AG, Gossau 2008. – S. 40.

12. Pons. Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache. –Stuttgart, Ernst Klett Sprachen GmbH, 2006. – S. 2509.

13. <https://de.wiktionary.org/wiki/>

14. <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/>

FIELD STUDIES IN WORLD LINGUISTICS

Abduvaliyev Muhammadjon Arabovich, docent of AndSU
Abdurashidova Kamolaxon, a student of Magistracy (AndSU)
Halimova Muhayyoxon Muhammadjonovna, a teacher of AndSU
Ahmedov Azimjon Ilxomovich, a teacher of AndSU

Annotation: The article deals with the history of linguistic field paradigms both in world linguistic science and Uzbek linguistics.

Field theories based on semantics, relations, levels, cognitive, cultural concepts, specific features of the fields have been shown in the work. Alongside with this possible scopes of the fields and their divisions have been presented in the process of comparative studies of linguistic fields.

Key words: linguistic field, macro field, micro field, constituents, functional-semantic field, nominative field of concept, dominant, centre, periphery, languages units, monocentric, polycentric fields.

Field studies in linguistics have already become one of the affective methods in the scientific understanding dialectic relations of the world, thought and language. Field studies of language facts are being carried out in lexical and grammatical (morphemic, syntactic) levels. Birth and development of this trend is closely connected with such names as I.Trier, V.Portsig, L. Weisgerber, L. Tonger, M. Mayer, H. Miller in foreign linguistics, M. Pokrovskiy, A. Ufimtseva, N.I. Filicheva, Y.N. Karaulov, G.S. Shur, A. Bondarko, L.M. Vasilyeva, F.V. Guliga, E.I. Shendels, U.K. Yusupov, A. Nurmanov, E. Begmatov, Sh. Iskandarova, O. Bozorov, Sh. Safarov, B. Qilichev, H. Hojjeva, A. Sh. Sobirov in Uzbek linguistics.

It was G. Ipsen who defined the notion field “as a pile of words having general meaning” [Ipsen, 1924].

M. Mayer divides the semantic field into three types:

- 1) Natural (names of trees, animals, parts of body etc.)
- 2) Artificial (names of army officers, parts of mechanisms).
- 3) Semiartificial (terms of fish hunting, ethnic notions).

[Meyer 1986, 105].

I. Trier says that separate words of the language are meaningless. They acquire the status of a meaningful unit in case they have other words around, which have direct connections with them. [Trier, 1931, 36].

According to him, the field consists of elementary units: notion and the word. Here he means full parallelism of the notion and the field of words.

The term field was introduced into linguistics by G.Ipsen in 1924. He showed the field as the collection of words with general meaning and distinguished two fields:

1. The field of the notion;
2. Lexical field [Trier, 1931].

Our analysis of the theoretical legacy of I. Trier lets determine the followings:

- 1) The field problems were studied from the logical point of view;
- 2) Consideration of the field as a closed group of words;
- 3) Rejection of the independence of the word as a unit;
- 4) Rejection of the polysemantic feature of words and their relations;
- 5) Study of the problem was based on the study of the noun and adjective only etc.

The scholars who studied theoretical problems of the semantic field can be divided into three groups. The first group of linguists (for example, L. Weisgerber, K. Royning) pay attention to the study of paradigmatic relations among linguistic units: Others, for example W.Portsig, studied pragmatic relations. The third group of linguists took into consideration both paradigmatic and syntagmatic relations of words in their paradigms. In our opinion, the last approach is the correct one.

G. Miller distinguishes lexical and language fields. He understands the field of notion by the term lexical field and the syntactic field by language field[Miller, 1976].

Today we have different field theories based on semantics, relations and levels: paradigmatic field (Trier, Kosirio, Lounsterry), syntactic field (Portsig, Weisgerber, Filicheva), grammatic field (Admoni), grammatic-lexical field (Guliga, Shendels),

functional-semantic field (Bondarko). We add the terms conceptual field or the conceptual nomination field on this list.

A well-known Uzbek linguist U.K.Yusupov writes, “The naming units of the language of the concept and its parts are poured along the language and speech, that is why in order to determine the concept it is necessary to analyze the nominative field of the concept [Yusupov, 2010, 12]. Further, he writes that one should distinguish the content (mazmun) and its structure. The content of the concept is the sum of cognitive signs. Cognitive signs are the signs of objects and events reflected in thought.

The scholars of the present time admit that the content of the concept is tidied up by the field principles the field as nucleus and zones, the place of cognitive signs is determined by the brightness degree of those signs in the mind.

It was L. Weisgerber who settled the field “Notion and the issues connected with it”. To his mind, “The language should not be studied as a simple means of spiritual content but the intellectual form of cognition of the world, semasiology is not the science on meanings but the teaching on notions” [Weisgerber, 1936,49-50].

V. Portsig tried to create the field theory through the study of speech. He says that the contential field is connected with certain words in the language on the basis of some relations and it appears as a result of the relations among the

verbs, the adjectives and nouns that perform the function of a predicative [Portsig, 1957, 48].

Lexic-semantic field is the collection of lexemes, expressing a notion.

Semantic field theory found its reflection in the works of F.I.Buslayev, A.A.Potebnya, and A.M.Peshkovskiy. One can observe different approaches in the use of the notion field. For example, E.V.Guliga and E.I.Shendels studied the field of plurality, tense, modality, comparison, animateness, inanimateness on the materials of the German language. They divided the category of modality into two macro fields, (real and unreal). They called the themes (plurality, tense etc.) that appeared on the basis of the semantic macro field as micro fields. They think that

“Different language means serve to express general concrete meaning, the generalization of the relations between them from grammatic-lexical field [Guliga, Shendels, 1969, 8].

“Functional grammar theory trends come into being in the 80s-90s of the XXth century in Saint Petersburg. The leading specialist of the trend A.V.Bondarko and his followers studied meanings on the basis of functional semantic field” [Bondarko, 1984]. He distinguishes contential and expression plans in the field, and they appear as notional phenomenon of the language. He defines the functional semantic field as a system of different language means that serve to perform the function of definite semantic tasks [Bondarko, 1984, 8].

The field consisting of the nucleus and periphery parts has the following features:

- 1) The field has the centre, which presents common signs and periphery;
- 2) It is important to determine attitudes and relations of the central elements with the periphery elements;
- 3) Central constituents express chief semantics and the periphery constituents-secondary, less important semantic sides, the periphery elements may function as the chief expressive means with other semantics.

A.V.Bondarko divides the functional-semantic field into two types according to the structure of the field;

- 1) Monocentric field, based on the grammatic category;
- 2) Polycentric field based on different morphologic, syntactic-lexico-grammatic, lexical means. This field is made up of such semes as taxis, state, subject, object, definiteness-indefinitness, cause, purpose, condition etc. [Bondarko, 1984, 61-62].

Uzbek linguists also made and are making their contributions to the development of the field theory. The linguistic, namely syntactic, field approach to the study of the concessive relations, existing in the objective reality, their syntactic means with different formal, semantic and functional characteristics, was introduced to Uzbek linguistics by docent M.A. Abduvaliyev.

Concessive relation is defined in the following way: Concessive relation is an obligatory, real category, which expresses the phenomenon of the objective reality, characterized by binary semantics consisting of mutually contradicting and depending components, “state-concessive result,” to which contradicting relations are characteristic:

1) Impending state and insufficient state. The first component can be an action, state, process, a sign etc:

Though it rained	We played football
Yomg'iryog'sa ham	Biz futbo'lo'ynadik
Even though I helped	He couldn't read the book

As the author of the dissertation work “Concessive clauses in non-related languages” [1989, 4-5], syntactic means of concessive relations can be concessive clauses, simple sentences with adverbial modifier of concession, compound sentences, two semantically connected simple sentences, mixed types of complex sentences, asyndetic types of composite sentences. Alongside with this, the author divided this field into three parts dominant, nucleus and periphery. The first two syntactic means make up the nucleus and concessive clauses the dominant of the

field; the other types occupy the periphery of the field. The scope of the field can be wider or narrower in world languages.

M.A.Abduvaliyev studied the problem from the lingua-cognitological point of view. According to him, the concept of concession is a universal one. It expresses relations of the objective world, exactly among people, among men and objects, objects and objects. In the article, the author, alongside with communicative expressive syntactic units, points out the existence of such lexical and morphological means as word combinations, subordinating connectors, prepositional phrases, imperative forms of the verb, conditional mood forms of the verb, conditional-imperative mood forms with doubled stems, words with *demoq*, participle I forms of verbs with *bilan*, gerundial forms of the verb *qaramoq*, participle+*taqdirda+ham* [Abduvaliyev,2010, 39-40].

He establishes interlevel and inside one level relations among the constituents, the author determines synonymic rows, small paradigms.

Docent M.A.Abdualiyev says that the members of the paradigm exist as patterns (models) in the minds of the speakers. One of the members of the paradigm plays the role of an invariant unit, which finds its realization in different variants during speech activities.

One more important side of this study is the conclusion of the author. Some constructive units (elements) carry the chief seme, other-secondary semes [Abdualiyev, 2010, 41]. The authors of the article “Linguacognitive and communicative-pragmatic aspects of the means of verbalization of the microconcept of subjective-modal value in the languages with different system” is devoted to the determination of the linguistic means of expressing of the concept. The constituents of the field can be lexemes, phrasemes, syntactic structures with introductory parts and complex instructed sentences. The field is divided into the nucleus and periphery. They speak of conceptual and categorical nucleus and periphery. They also differentiate semantic (19) types that composite introductory sentences express (surprise, astonishment, pity, happiness, gratitude,

satisfaction, dissatisfaction, doubt hesitation, awareness, irony, sincerity and others) [Nazarova, 2010, 75]. The selective activities of those means belonging to different levels serve for certain purposes depend on the mentality, culture and competence of participants of the speech communication.

A.Sh. Sobirov in his monography “Investigation of the lexics of the Uzbek language as the system of systems” (2004) tries to determine the place of the field theory in the investigation of the lexical level as the system of systems. Field theory helps the owners of this or that language to discover all the possible means that are used in the process of communication, teaches how to use them in certain contexts, provides with contential connections with each other. He tries to explain the case with the help of the contential group show (tomosha): He distinguishes dozens of groups connected with TV:

a) micro field expressing personal names (producer, TV journalist, operator, broadcaster);

b) micro field of things: TV, the screen, TV programme;

c) micro field of place names: studio, TV radio company....

d) micro field of process: to see, to watch, to speak, to shoot, to participate etc.

A.Sobirov, having analyzed the contential fields of plants and animals, comes to the conclusion that any field is divisible.

Consequently, he distinguishes macro fields and micro fields according to the principle a system in the system. Further, he writes that the semantic field can have a dominant, nucleus and periphery parts. For example, the dominant sign of burgut; kalxat; lochin; qarchig'ay; is that they are birds. The words “Yirtqich, cho'qimoq, o'limtik” make up the nucleus of the microfield of birds. Because they can be seen in other birds too. Besides, he distinguish media fields.

A wide scale interest of linguistics to the study of field semantic characteristics of language and speech units and concepts provides general theory of semasiology, cognitology with new theoretical materials, gives vivid and true pictures on the functional aspects of language means.

References:

- 1.Сафаров. Ш. Когнитив тилшунослик “Сангзор” нашриёти, Жиззах,2006.
- 2.Алефиренко Н. Спорные проблемы семантики М. “Гнозис”, 2005.
- 3.Юсупов У.К. Концепт ва лингвокультуре атамалари хусусида:” Қиёсий, умумий тилшуносликнинг долзарб муаммолари республика илмий-амалий анжумани материаллари”, Андижон, 2010, 9-15.
- 4.Искандарова Ш. Ўзбек тили лексикасини мазмуний майдон сифатида ўрганиш (шахс микромайдони) ф.ф.д.дис.автореферати Т.,1999.
- 5.Абдувалиев М. Тўсиқсизлик майдони ва уни ташкил этувчи синтактик бирликлар// Ўзбек тили ва адабиёти журнали, 1988, 4-сон б. 66-69.
- 6.Гулыга Е.В., Шедельс Е.И. Грамматико-лексическое поле в современном немецком языке. М.:1969.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЯЗЫКА, КУЛЬТУРЫ И МЕНТАЛИТЕТА НАРОДА

*Салижанов Собир Атаханович,
доцент АДУ, mahliyatamudova057@gmail.com*

Аннотация. В данной статье исследуются особенности взаимосвязи языка, культуры и менталитета народа, характерных для данного языкового сообщества и проблема соотношения культуры и языка с ментальными категориями.

Ключевые слова: менталитет, культура, языковое сообщество, фрейм, субфрейм, мировоззрение, взаимосвязь.

В последнее время в лингвистике наблюдается большой интерес к исследованиям, связанные с изучением особенностей когнитивной лингвистики и лингвокультурологии, так как они одновременно изучают сферу языка, мышления и культуру. До настоящего времени подробно разрабатывались вопросы соотношения языка и мышления, языка и культуры. Малое количество исследований, связанных с изучением особенностей того или иного народа, которые выражаются, прежде всего, в его ментальности, и работ, специально посвященных системному описанию менталитета данного народа, связано, с одной стороны, с неразработанностью теории и методики такого описания, а с другой стороны тем, что неясно, специалисты какой отрасли науки должны заниматься проблемой ментальности. Описание и сравнение ментальности разных народов может стать предметом той области науки, которая стала бы стыковой для целого ряда наук: психологии, социологии, политологии, философии, лингвистики, этнографии, теории коммуникации, психолингвистики. Поскольку в этом списке широко представлены лингвистические науки, то следует, что, в первую очередь, этим должны заняться именно языковеды.

Человеческая культура, социальное поведение и мышление, как известно, не в состоянии существовать без языка и вне языка. Являясь средством

человеческой коммуникации и потому социальным и национальным по своей природе, язык несет на себе отпечатки особенностей мировоззрения, этических и культурных ценностей, а также норм поведения, характерных для данного языкового сообщества и все это находит свое отражение в лексике конкретного языка.

Ментальность и менталитет можно воспринять как синонимы, но у слова *ментальность* другая стилевая окраска. Под ментальностью следует понимать явление, а менталитет – конкретное выражение ментальности.

Ментальность – способность мировосприятия, характерная для больших человеческих общностей; она задаёт особенности их реагирования на окружающую действительность и состоит из знаний, верований, ценностей, стереотипов мышления и действий, определяющих специфику реагирования и поведения людей. Это способность и склонность человека как члена общества мыслить и действовать согласно коллективным представлениям.

Менталитет – это способ коллективного мышления и деятельности конкретного исторического общества, обусловленный его этническим происхождением, культурной принадлежностью, типом общественного развития и другими обстоятельствами, определяющими менталитет. Менталитет – всеобщая установка или коллективный образ мысли, обладающий относительным постоянством и основывающийся не на критической рефлексии или спонтанных случайных мыслях, а на том, что рассматривается в пределах данной группы или общества как само собой разумеющееся.

Ментальность присуща каждому человеку, отдельному народу и человечеству в целом и имеет общие для них признаки, к которым относятся общие логико-философские и психологические категории. Субъектом ментальности является не индивидум, а социум. Это сфера коллективного бессознательногои она в той либо другой мере присуща всем его членам.

Менталитет отдельного народа базируется также на вышеназванных категориях, но имеет специальные категориальные языковые средства для его выражения. В целях лингвистического исследования менталитет может быть представлен как фрейм, который распадается на субфреймы: язык, культура, поведение, мировоззрение. Таким образом, ментальность, язык и культура отдельного народа взаимообуславливают и взаимовыражают друг друга.

Ментальность проявляется во всем, о чем думает человек, что и как оценивает, как соотносит быт и событие. С ней неразрывно связана

национальная картина мира, которая опосредуется в языке и выявляет особенности представления того или иного этноса об окружающей действительности. Национальный характер — это своеобразный национальный колорит чувств и эмоций, образа мыслей и действий, устойчивые и национальные черты привычек и традиций, формирующихся под влиянием условий материальной жизни, особенностей исторического развития данной нации и проявляющихся в специфике национальной культуры. Ментальной сферой (областью концептуализации) является актуализируемое различными типами текстов когнитивное пространство человека, включающее весь массив знаний об окружающем мире. При этом языковые значения слов соотносятся с определенными контекстами — когнитивными структурами или блоками знания, которые стоят за этими значениями и обеспечивают их понимание.

Поскольку и культура, и язык связаны с ментальностью народа, т. е. его мироощущением и мировосприятием, возникает необходимость осмыслить проблему соотношения культуры и языка с ментальными категориями.

Изучение культуры народа через язык, а именно через посредство ключевых слов конкретного языка, является относительно новым и перспективным направлением современного языкознания. Такое направление широко разрабатывается в многочисленных исследованиях языков, через которых можно выйти в соответствующие этим языкам культуры. Именно благодаря системности языковых значений возможно познание того или иного

этнокультурного сообщества, лежащего в основе его ментальности. В этом смысле лингвокультура является способом выражения этнического менталитета как особого видения мира в конкретных хронотопных условиях художественно творческого бытия того или иного народа.

Культура, как известно, располагает достаточно большим набором познавательных кодов. Но базовым кодом, ядром семиотической системы любой национальной культуры служит, без сомнения, этнический язык, поскольку он — не просто «средство описания культуры, а, прежде всего, знаковая квинтэссенция самой культуры».

Культура формируется и существует благодаря лингвокреативному мышлению, «привязанному» к определенному месту, времени, событию и опыту в целом. Поэтому язык культуры — это ее «приводящий ремень», «пятый элемент», стихия, естественная среда ее обитания, способ символической организации. Мир языковых значений с его структурой ценностно-смысловых отношений оказывается культурной формой существования культурного знания и способом его функционирования в духовно-практической деятельности народа.

Каждый язык вбирает в себя нечто от конкретного своеобразия своей нации и в свою очередь действует на него в том же направлении. Национальный характер поддерживается, упрочивается, даже до известной степени создается общностью места обитания, но в своем существе покоится на одинаковости природного уклада, обычно объясняемой общностью происхождения. Сами языки, явившиеся инструментами этого развития (интеллектуальности), приобретают настолько определенный характер, что по ним становится легче узнать характер нации, чем по ее нравам, обычаям и деяниям.

Таким образом, можно полагать, что в сегодняшнем мире изучение иностранных языков важно не только само по себе, но и как средство постижения менталитета и культуры других народов.

Литература:

- 1.Дербишева З.К. Грамматика языка и национальный менталитет // XI Международный конгресс исследователей русского языка. Русский язык: исторические судьбы и современность. Труды и материалы. - М., 2004.
- 2.Гачев Г. Ментальности народов мира. М.:Эксмо,2003.
- 3.Дашковский П.К. К вопросу о соотношении категорий "менталитет" и"ментальность": историко-философский аспект // Философские дескрипты. Вып.2. Изд-во Алтайского гос.ун-та, 2002. С.36-40.
- 4.Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1996. -416 с.
- 5.Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: Становление антропоцентрической парадигмы в языкознании.\\ Филологические науки.2001. №1, с.64-72

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGINING BUGUNGI KUNDAGI DOLZARB MUAMMOLARI

*Jurabekova Xabiba Madaminovna, AndMI dotsenti,
s.f.b.falsafa doktori*

Annotatsiya.Ushbu maqola muallifi tilshunoslik fanining mazmun – mohiyatini yoritish, uning asosiy predmeti va bo’limlariga oid ma’lumotlarni yoritish bilan birga, uni o’rganish jarayoniga turli qarashlar va turli ilmiy yo’nalishlarga ta’rif beradi. Hozirgi davrda tilshunoslik fanining rivojlanib borayotganligi fanning doirasi tobora kengayib, yangidan yangi tarmoqlari shakllanayotganida ko‘rinadi.

Kalit so‘zlar: Tilshunoslik, ekstralingvistika, intralingvistika, komparativistika, fonetika, leksikografiya, lingvostatistika.

Tilshunoslik inson tilini o‘rganadigan mustaqil fandır. Bu fan tilning boshqa hodisalar ichida tutgan o‘rni, tuzilishi va tilning taraqqiy etish qonuniyatlari haqidagi, umuman til haqidagi asosiy tushunchalarni o‘rganadi. Tilshunoslikning bir necha yo‘nalishlari (sohalari) bor: umumiy Tilshunoslik — tilni umuman insonga xos hodisa sifatida o‘rganuvchi, asosiy vazifasi dunyo tillariga xos eng umumiy belgixususiyatlarni aniqlash va yoritish bo‘lgan soha, xususiy Tilshunoslik — ayrim bir til belgixususiyatlarini o‘rganuvchi soha; amaliy Tilshunoslik — tildan foydalanish bilan aloqador amaliy masalalarni (eksperimental fonetika, leksikografiya, lingvostatistika, transkripsiya, transliteratsiya va b.) hal qilish metodlarini ishlab chiquvchi yo‘nalish; matematik lingvistika, strukturaviy tilshunoslik, kiyosiy tarixiy tilshunoslik va b. Paralingvistika, etnolingvistika, psixolingvistika, sosiolingvistika kabi sohalar so‘zlovchi (shaxs)ning jamiyatdagi faoliyati bilan aloqador til xususiyatlarini o‘rganadi.

Tilshunoslik talabalarni tilshunoslik fanida qo‘llaniladigan atamalar, tushunchalar tizimi bilan tanishtiradi. Bu kurs umumiy tilshunoslikning dastlabki bosqichi bo‘lib, murakkab til hodisalarini to‘g‘ri tushunishga, ma‘lum bir til hamda qardosh til guruhlarini bir-biriga taqqoslab, ma‘lum til hodisalarini, lug‘at tarkibini, fonetik tizimi va grammatik qurilishini ilmiy asosda chuqur o‘rganish uchun nazariy hamda amaliy jihatdan zamin yaratib beradi. Tilshunoslik asoslari fanining predmeti bo‘lgan til ijtimoiy hodisa bo‘lganligi uchun bu fan ham ijtimoiy fanlar qatoriga kiradi.

Tilshunoslik fanining predmetini, tilning tabiatini va mohiyatini turlicha tushunish fan taraqqiyoti tarixida turli ilmiy maktablar va oqimlarning vujudga kelishiga sabab bo‘lgan. Bularga naturalizm, psixologizm, logisizm, sosiologizm, “Yosh grammatikachilar” maktabi, strukturalizm kabilarni ko‘rsatish mumkin. Shunga ko‘ra tilshunoslik fanining predmeti tushunchasi tarixiy rivojlanib turadigan kategoriyadir. Masalan, Ferdinand de Sossyurgacha bo‘lgan tilshunoslikda nutq a‘zolarining tuzilishi, tovushlarning xususiyatlari, tafakkur, tilning rivojlanishi masalalari atroflicha o‘rganilgan. Keyinchalik esa tilshunoslikning sosiolingvistika,

psixolingvistika, etnolingvistika kabi tarmoqlari yuzaga keldi. Tilshunoslik fanining asosiy muammolaridan biri tilning ushbu fan predmeti sifatidagi ta'rifidir. Tilshunoslik tarixida tilni turlicha ta'riflash fanning predmetini turlicha tasavvur qilishga sabab bo'lgan. Shveysar olimi Ferdinand de Sossyur tilning murakkab hodisa ekanligini anglagan holda, yangi, mukammal va aniq shakllangan umumiy tilshunoslik nazariyasini yaratdi. Uning ilmiy g'oyasi tilning murakkab, ziddiyatlarga boy, ko'p tomonlama hodisa ekanligiga asoslanadi Ferdinand de Sossyur fikricha, til aloqa quroli, fikrni ifodalaydigan vositadir. Hozirgi davrda tilshunoslik fanining rivojlanib borayotganligi fanning doirasi tobora kengayib, yangidan yangi tarmoqlari shakllanayotganida ko'rinadi. Va uch asosiy tarmoqqa bo'linadi: ekstralingvistika, intralingvistika, komparativistika.

EXTRALINGVISTIKA– inglizcha, tilshunoslik, tashqi ko'rinish ma'nosini bildirib, tilning so'zlashuvchi odamning jamiyatdagi faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan jihatlarini o'rganadigan tilshunoslik (paralingvistika, etnolingvistika, sotsiolingvistika). Ekstralingvistika tilni ijimoiy hodisa sifatida o'rganib, sosiolingvistika va mentalingvistikani o'zida birlashtiradi. Sosiolingvistika tilning tabiati va ijtimoiy vazifasini, mentalingvistika til va tafakkur, til mazmun tomonining nutq faoliyati, matn va nutqiy vaziyat bilan aloqasini o'rganadi. Intralingvistika tilning ichki sistemasini, uning birliklari va kategoriyalarini, til sistemasi va strukturasi o'rganadi. Fonologiya, leksikologiya va grammatika uning asosiy bo'limlari sanaladi. Komparativistika qiyosiy-tarixiy tilshunoslik sifatida hind-evropa tillarining fonetikasi va morfologiyasini qiyosiy o'rganish asosida paydo bo'ldi. Bu tarmoq qiyosiy-tarixiy tilshunoslik, areal lingvistika, tipologiyani o'z ichiga oladi. Umuman olganda, til kishilik jamiyatining mahsuli bo'lib, jamiyatga xizmat qiladi. Tilning ijtimoiy tabiati uning ayrim shaxsda emas, balki jamiyatda mavjudligini taqozo etadi. Tilning taqdiri jamiyat taqdiri bilan chambarchas bog'liqdir. Insonning butun hayoti til bilan bog'liq bo'lib, til yordamida kishilar ob'ektiv borliqni o'rganadilar va o'zaro fikr almashadilar.

Til jamiyat faoliyatining barcha sohalariga va jamiyat a'zolarining hammasiga teng xizmat qiladi. Shuning uchun ham til sinfiy xarakterga ega emas. Shunday ekan, global axborot almashinuv davrida tilning sofligini ta'minlash, shu orqali uni qurolga aylanishiga yo‘l qo‘ymaslik dunyo hamjamiyatining global muammolaridan biriga aylanib bormoqda. Uning yechimi esa, faqatgina ilm-bilim orqali hal etilishi barchamizga saboq bo‘lmog‘i lozim. Zero, o‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi va bu kunni bayram sifatida nishonlash ham aynan fikrimiz ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Усмонов С. Умумий тилшунослик . – Тошкент, 1972, 90-91 бетлар.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати (2 томли). – Москва, “Рус тили”, Тошкент, 1981, 2-қисм.
3. Қиличев Э. Ўзбек тилининг амалий стилистикаси. – Тошкент, ”Ўқитувчи”, 1992, 21-бет.

**О‘ЗБЕК ВА ҚОРАҚАЛПОҚ ТИЛЛАРИДА “БОШ” КОМПОНЕНТЛИ
ФРАЗЕМАЛАР СЕМАНТИКАСИ**

*Kilichov Nazarbay, f.f.f.d. (PhD),
Qoraqalpoq davlat universiteti.
Yusupova Gulchehra, Qoraqalpoq davlat universiteti
e-mail: nkilichov@mail.ru*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek va qoraqalpoq tillaridagi somantik frazeologizmlar semantic jihatdan tahlil qilingan va lingvomadaniy xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: frazema, frazeologiya, somatik frazemalar, “bosh” komponentli frazemalar.

Tilni mukammal bilish, til boyligini oshirish va undan samarali foydalanishda soʻz maʼnosi, uning xususiyatlari va imkoniyatlarini oʻrganish talab etiladi. Soʻz boyligini oshirishda esa turgʻun bogʻlanmalar, frazeologizmlarning ahamiyati kattadir. Frazeologizmlar – tilda tayyor holda uchraydigan, nutqqa tayyor holda olib kiriladigan, shaklan soʻz birikmasi va gapga oʻxshaydigan, mazmuni koʻchma maʼnoga asoslangan til birliklaridir. Bunday til birliklari frazeologik birlik yoki frazeologizmlar deb ataladi. [3:37]

Frazeologizmlarning tilda muhim oʻrin egallashiga sabab, ular soʻzlar kabi nutqqa tayyor holda olib kiriladi. Shuning uchun ham til hodisasi, til birligi deb yuritiladi. Jahondagi koʻpchilik tillar frazeologiyasining asosiy qismini somatik frazeologizmlar tashkil etadi. Somatik frazeologizmlar tarkibida somatizmlar, yaʼni tana aʼzolari nomlarini anglatuvchi soʻzlar qatnashgan birliklardir. Aynan somatik frazeologiyada har bir xalqning koʻp asrlik tajribasi, turmush tarzi, madaniyati, maʼnaviyati, urf-odatlar va anʼanalari oʻz aksini topgan boʻladi.

Jahon tilshunosligida somatik frazeologizmlar doirasida qator ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Somatik frazeologizmlarning ilk tadqiqotchilaridan biri F.Bakk sanaladi. U butun somatik frazeologizmlarni 3 guruhga: faqat odamlarni tasvirlaydigan, odamlar va hayvonlarni tasvirlaydigan; faqat hayvonlarni tasvirlaydigan iboralarga ajratdi. Keyingi yillarda somatik frazeologizmlar qiyosiy planda turli tizimdagi tillar doirasida oʻrganildi. Bu oʻrinda Y.Dolgoplov (rus, ingliz va nemis tillarida somatik frazeologizmlar), M.Abilgaliyeva (qozoq va nemis tillarida somatik frazeologizmlar), D.Saypullayeva (turkman va ingliz tillarida somatik frazeologizmlar) kabi olimlarning tadqiqotlarida muhim yutuqlar qoʻlga kiritildi. [2:7]

Oʻzbek va qoraqalpoq tillarida ham somatik frazeologizmlar frazeologiyaning asosiy qismini tashkil etadi. Ular inson feʼl-atvori bilan bogʻliq xususiyatlarni, his-tuygʻularini ifodalaydi. Bu tillardagi somatik frazeologizmlarda eng faol ishtirok etadigan soʻzlardan biri “bosh” komponentli iboralar hisoblanadi. Jumladan, “Oʻzbek tilining izohli frazeologik lugʻati”da 63ta “bosh” komponentli frazemalar

izohi keltirilgan. Qoraqalpoq tilida esa “Qaraqalpoq tilining qisqasha frazeologiyaliq soʻzligi” da 47ta “bosh” komponentli ibora mavjud. Bular orasidan 16ta iborani oʻzbek tilidagi absolyut va yaqin ekvivalentlarini aniqlash mumkin. Bu iboralarda bir xil soʻz komponentlari qatnashgan, yaʼni ikkala tildagi muqobil variantlarida aynan “bosh” komponenti qatnashgan boʻlib, ular semantik jihatdan aynan bir xil maʼnoda ishlatiladi.

Boshi aylandi iborasi oʻzbek tilida koʻp maʼnoli ibora boʻlib, quyidagi maʼnolarda ishlatiladi: 1) behud boʻlmoq, muvozanatni yoʻqotmoq. Stol yoniga kelguncha uning boshi aylanib ketdi. 2) esankiramoq. Uzundan uzoq raportlari, vedomostlari, papka-papka qogʻozlari bilan boshni aylantirmoqchi boʻladi. Qoraqalpoq tilida bu ibora **bası aylandi** shaklida uchraydi va oʻzbek tilidagi kabi

“esankiramoq” maʼnosini anglatadi: Aldundagʻi qagʻazlardı koʻrıp bası aylandı. Demak, bu ibora oʻzbek va qoraqalpoq tilida bir xil maʼno anglatadi.

Bosh koʻtarmoq iborasi ham oʻzbek tilida polisemantik xususiyatga ega. Maʼnolari quyidagicha: 1) qaramoq. “Pochchayev,-deb bosh koʻtardi Elchibek, -sizning kasbingiz nima? [5:51]. 2) qilib turgan ishini toʻxtatmoq. Safarali stoldan bosh koʻtardi, haligi qizga bir nima deb kuldi [4:54]. 3) qoʻzgʻalmoq, harakatga kelmoq. Qishloqda el erta yotadi, chunki u quyoshdan oldin bosh koʻtaradi [5:51]. 4) kimgadir qarshi kurashmoq. Sultonning bu qaroriga qarshi chorvadorlar bosh koʻtardi. 5) unib chiqmoq. Xinalar muhabbat koʻlamida qizlar qoʻlini oʻpish uchun yerdan bosh koʻtarishadi. **Bas koʻteriw** iborasi qoraqalpoq tilida ham koʻp maʼnolilik hosil qilgan. 1) norozilik. Buxara betlerde baspashılarda bas koʻtergen koʻrinedi [1:53]. 2) boshchi, belgili, atoqli : Ust awildin’ bas koʻtergen jigitlerunun’ biri haʼm abirayli batrachkom-gʻoy [1:53]. Bu frazema “noroziлик, qarshilik koʻrsatmoq” maʼnosi bilan ikkala tilda umumiylik kasb etgan boʻlsa, aksincha “boshchi, atoqli” maʼnosi bilan farq qilgan.

Boshini suqmoq iborasining ona tilimizdagi maʼnolari quyidagicha: 1) gavdasi tashqarida qolib, boshini tiqqan holda qaramoq. Inogʻom buva tagʻin derazadan bosh suqib, soatga qaradi. 2) kirmoq. Uch-toʻrt yil mobaynida bir necha idora va

muassasaga boshini suqib chiqdi. 3) aralashmoq. Sobirjon birovlarining ishlariga bosh suqmasa edi. Qoraqalpoq tilida ham o‘zbek tiliga o‘xshab 1) kirmoq; 2) aralashmoq ma’nolarida qo‘llaniladi: 1. Sarimbet bas suqpay ketti (kirmoq) 2. Endi basin suqpaytug‘in boldi (aralashmoq)[1:54]. Bu frazema “kirmoq” ma’nosi bilan ikki til orasidagi o‘shashlikni ko‘rsatadi.

Boshi oqqan tomonga ketmoq frazemasini o‘zbek tilida “dush kelgan, o‘ylab ko‘rilmagan tomonga ketmoq” degan ma’noda qo‘llaniladi: Endi boshimiz oqqan tomonga ketaveramiz. Qoraqalpoq tilida ham bu iboraning muqobili mavjud va aynan shu ma’noda ishlatiladi: Abat batir **bası awg‘an jag‘ına qaray kete beredi** [1:57].

Bosh chayqamoq iborasi ona tilimizda polisemantik vazifa bajaradi. 1) boshini ikki yonga bir necha marta burib, yo‘q javobini bildirmoq. Saidiy xotin-qizlarga yengillik borligini aytib qancha qistasa ham, qiz labini tishlab bosh chayqar edi [5:53]. 2) boshni ikki yelka tomonga bir necha marta egib, taassuflanganini bildirmoq. U tosh tegib, mayib bo‘lgan qo‘y go‘shini Qo‘chqor olib qo‘yganini eslab bosh chayqadi [5:53]. Qoraqalpoq tilida bu frazemaning muqobili **basın shayqaw** bo‘lib, u ham polisemantik xarakterga ega. 1) norozilik ma’nosi. So‘g‘an qarab “bu‘l qapılg‘ur tag‘ı keletug‘ın boldi-aw”,-dep saqalın siypap, basların shayqadı g‘arrılar. 2) hayron bo‘lmoq. Palwan keshe atız dese tort ayaqlap qashıp ju‘rgen hayaldın’ so‘zine an’-tan’ bolıp, basın shayqay berdi[1:54].

Boshiga yetmoq-basuna jetiw. Iborasi o‘zbek tilida ham qoraqalpoq tilida ham umumiy bir xil “o‘ldirmoq, yo‘q qilmoq” ma’nolarini anglatadi. Masalan, shumliging o‘zingning boshingga yetsin [4:46] // Neshelerdın’ basuna jetti, hesh burı a‘dil bo‘lg‘an emes [1:55]. Ushbu gaplarda frazema “o‘ldirmoq” ma’nosida qo‘llangan va bir xil vazifa bajargan.

Bosh qotirmoq iborasi o‘zbek tilida “o‘ylamoq, chuqur fikrlamoq” ma’nosida qo‘llaniladi: Qizni tashvishga solgan qiyinchiliklar nima bo‘lishi mumkinligi to‘g‘risida yigit uzoq bosh qotirdi[5:53]. Qoraqalpoq tilida “**bas qatırw**” shaklida uchraydi. Masalan, Tapsirmasın o‘runlaytu‘g‘unılg‘ı tuwralı dostna wa‘de beriwin

o‘ylap bas qatirdi [1:56]. Bu misolda ibora o‘zbek tilidagiday “o‘ylamoq” ma’nosini anglatgan. Demak, bu ibora ham ikki tilda o‘xshash.

Bosh bo‘lmoq iborasi ham ikki tilning o‘xshash frazeologizmlaridan. U ikki tilda ham “boshqarmoq, boshchilik qilmoq” degan ma’noni anglatadi. Shohrux barchaga bosh bo‘lib, bu vaziyatdan olib chiqdi. // Bizlarga siz bas bo‘lun’ [1:56].

Boshini olib ketmoq-basun alup ketiw. Ibora ikkala tilda ham “butunlay tashlab ketmoq” degan ma’noni anglatadi. Shahardan bosh olib ketishga majbur bo‘ldim// Bala ust qizdi alup bermese, basumdi alup ketemen deydi [1:56]. Demak, bu ibora ham ikki tilda bir xil ma’no-vazifa bajaradi.

Ikki til somatik frazeologiyasini solishtirar ekanmiz, ayrim farqli jihatlarga ham duch kelamiz. Masalan, **boshi bog‘liq** iborasi o‘zbek tilida “unashtirilgan, turmushga berishga kelishib qo‘yilgan” degan ma’noda qo‘llaniladi: Yo‘q, aylanaylar, hali qizim yosh, undan keyin buning boshi bog‘liq [5:43]. Qoraqalpoq tilida ham aynan shunday ibora mavjud. Bu **bası baylı bolıw** frazemasidir. Bu ibora leksik jihatdan “**boshi bog‘liq**” iborasi bilanbirdek, ammo semantik jihatdan farq qiladi. Ibora “erksiz, erki birovga berilgan” ma’nosini anglatadi: Sol zamatta o‘zinin’ Engelgardta bası baylı bo‘lg‘an ku’nleri de Mamannın’ esıne tu‘stı [1:55].

Shuningdek, **bosh tortmoq-bas tartıw, boshi g‘ovlamoq-bası g‘awlaw, boshdan o‘tkazmoq-basunnan o‘tw, boshi bir joyga kelmoq-bası burıgw, boshiga baxt qushi qo‘nmoq-basına baxıt qusı qo‘nıw** kabi iboralar ham aynan muqobili mavjud va semantik jihatdan bir-biriga o‘xshash iboralardir.

Umuman olganda, o‘zbek va qoraqalpoq tilidagi “bosh” komponentli frazeologizmlar ma’no jihatidan deyarli farq qilmaydi, ularning ma’nosi juda yaqin. Ayrim frazeologizmlarning esa muqobili mavjud emas. Masalan, qoraqalpoq tilidagi “**bası pıspew**” iborasi “kelishmasdanurishib qolaverish, birga yashay olmaslik” ma’nolarini anglatadi: Ha’zir Salima menen basımız pıspeydi. Bu ibora o‘zbek tilida mavjud emas. Shuningdek, o‘zbek tilidagi “**boshi o‘nta**” iborasining qoraqalpoq tilida muqobili mavjud emas, u “jur’at etmaslik, botina olmaslik” ma’nosini anglatadi: Kimsan korxonona boshlig‘ısız, sizga g‘ıdi-bıdı qiladıganning boshi o‘nta.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek va qoraqalpoq tillaridagi “bosh” komponentli iboralar har ikkala tilda ham uslubiy jihatdan barcha nutq uslublarida qo‘llana oladi. Iboralar, asosan, “bosh” so‘zining “boshchilik qilmoq” ma’nolari atrofida birlashadi va emotsional-ekspressivlikni ta’minlashga xizmat qilgan. Ularda inson ruhiyati, uning kayfiyati, xalq madaniyati, turmushi o‘z aksini topgan. Ikki tildagi iboralar orasida unchalik katta farq bo‘lmasligi esa qardosh xalqlarning bir-biri bilan aloqasi ularning tili va madaniyatida ham aks etganidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshbayev J. Qaraqalpaq tilining qisqasha frazeologik so‘zligi. No`kis. “Qaraqalpaqstan”-1985.
2. Shabanov J., Shabanova S. Somatizmlar ishtirok etgan iboralarning zamonaviy tilshunoslikda o‘rganilish masalalari// XXI asr: fan va ta’lim masalalari ilmiy elektron jurnali, 2018-yil 4-son.
3. Nurmatova M.N. “Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologizmlarning leksik-semantik xususiyatlari. Urganch-2014.
4. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. Toshkent “O‘qituvchi”-1978.
5. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati. Toshkent-1992.

РЕКЛАМА МАТНИ ТУЗИЛИШИ ВА НАМОЙИШ ЭТИШ УСУЛЛАРИ

*Абдуллаев Беззодбек Холдаралиевич,
АДУ катта ўқитувчиси, ф.ф.б.фалсафа доктори(PhD),
Дармонов Жасурбек Мирадилович,
Андижон машинасозлик институти магистри*

Аннотация: Ўзбек тижорат реклама матнларининг алоҳида аҳамиятга эга бўлган иккита компоненти мавжуд: реклама хабарлари ва реклама воситалари. Улар бир-бирига боғлиқ бўлиб, барча рекламалар учун умумий компонентлар саналади.

Калит сўзлар: матн, слоган, сарлавҳа

Реклама тушунчаси яратилгандан буён ягона формулада ишлайди: таништириш, қизиқтириш, маълумот бериш ва истеъмолчини сотиб олишга ундаш. Ўзбекистонда реклама ривожланиш даври жуда тез суръатда яхши натижаларга эришмоқда. Қизиқтиришда мусиқа, юлдузлар, технология, акция ва қулайликлардан фойдаланилади.

Таништиришда йўл чети, тоғ ва баландликлар, бино деворлари, буюмлар, транспорт воситалари, интернет саҳифалари, газета ва журналлар, видеороликлар, семинар ва концертлар орқали савдо белгиси номлари намойиш қилинмоқда. Тижорий реклама одамлар эътиборини тортадиган, хайратга соладиган ва урф бўлган жойларга ўрнатилган баннер ёки роликлар орқали тақдим этилади. Ишлаб чиқарувчи фирмалар семинарлар ўтказди ва маҳсулот ҳақида батафсил маълумот беришади. Бунда рекламанинг барча компонентларидан фойдаланилади.

Реклама иши турли хил усуллар билан олиб борилади. Булар **матнли** ёки **вербал реклама** (оғзаки), **овозли** (“шовқин”, мусиқа ва бошқалар) ва **визуал** (график, фотографик, бадий-график, кинематографик ва видео).[1] Булар босма ва аудиорекламанинг ташкилий қисмлари бўлиб хизмат қилади. Ҳар

қандай ҳолатда, оғзаки (вербал) матн, албатта, етакчи контент – композицион тузилишнинг ажралмас қисми бўлиб қолади.

Матн – босма рекламанинг энг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Реклама соҳасида маҳсулот сифати ва қулайликларини намойиш қилиш учун бошқа элементлар ҳам мавжуд. Улар – чизма, расм, савдо белгиси ва бошқалар. Аммо рекламада матн асосий таркиб ҳисобланади. Маҳсулотнинг таркиби, қулайлиги, афзаллиги, янгилиги, манзили ва савдо белгиси матн орқали истеъмолчига етказилади. Бугунги кунда реклама матнининг айрим вазифаларини модернизациялаш юз берди. Мисол учун, манзилга қўшимча жойлашган ўрни харитаси, сайт ва электрон почта манзиллари ҳам киритилмоқда. Қулайлик ва афзалликларига қўшимча турли анимациялар намойиши пайдо бўлди. Маҳсулот ёки хизмат кўрсатиш ахборотини тўлалигича намойиш қилиши билан матн асосий ўринда туради.

Реклама матни тузилиши жиҳатдан асосий маълумотларни етказишда муҳим аҳамиятга эга бўлган компонентлар қуйидагилар:

а) сарлавҳа реклама маҳсулотининг асосий компонентларидан ҳисобланади. Истеъмолчи диққатини тортиш, жалб қилиш учун асосий

қисмнинг қисқача мазмунини ўзида мужассамлаштиради. Кўпчилик истеъмолчилар реклама сарлавҳаси орқали таҳлил қилади ва матн мазмунини англаб олади. К.Калилла луғатида ёзилишича “замонавий талқинда сарлавҳа бу – рекламанинг рекламасидир. Сарлавҳа реклама ва эълонларнинг кириш жойидир”[2], деган фикрни билдирган.

б) ктематоним (юнонча ктема - “мулк” + онима “ном”) – савдо белгисининг оғзаки компоненти.[3] Реклама қилинаётган ҳар қандай маҳсулот ёки хизмат кўрсатиш ўз савдо белгисига эга. Ана шу савдо белгиси кўрсатилган ктематоним истеъмолчилар онгида шаклланиши осон бўлади ва рекламада ўз вазифасини аъло даражада бажаради. Шахс рекламасида исмларнинг ўзи ҳам ктематоним ҳисобланади.

в) слоган (реклама шиори, лозунг, девиз) – қисқача мазмун ва реклама маҳсулотининг аниқ ифодаси сифатида аниқ ва осон ғоя тузилади ҳамда идрок қилинади. (*“Билайн” - ҳаётнинг ёрқин тарафида бўл!*, *“САИФ-оптима” - дунё кўз ўнгингизда янгиланади*”, *“Wella!” Соғлиқ сувга бозлиқ!*)

г) асосий (шарҳловчи) қисм барча зарур маълумотларни истеъмолчига етказди. Реклама қилинаётган маҳсулотнинг функционал имкониятларини қисқа ва ифодали услубда ифодалашни назарда тутади. 1 – 2 та **динамик жумлада** баён қилинади.

д) хулоса қисми компания ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олади: *бизнес манзили, харитадаги ўрни, алоқа рақамлари, веб-сайт ва электрон почта манзили, лицензия (компаниянинг бу фаолият билан шугулланиш ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатлар) сертификат ва акциялар.*

(Бу ўринда тушунчаларга қисқача тўхталиб ўтдик, бобнинг кейинги параграфларида сарлавҳа, ктематоним ва слоган компонентлари батафсил таҳлил қилинади.)

Реклама матни компонентлари даврлар мобайнида истеъмолчилар талабига мувофиқ тўлалигича шаклланиб бормоқда. Маҳсулот рекламаси эскирган сари, компонентлар камайиб борса ҳам, инсонларга тушунарлилик

даражаси ўзгармайди. Чунки рекламанинг вазифаси истеъмолчига ўз эҳтиёжи учун керак бўлган маҳсулотни таништиришдир. Янги истеъмол маҳсулоти кенг доирада намоиш қилиниши керак. Рақобатчилари кучли, гигант бўлганда ҳам, рекламаси тўлиқ ва кенг тарқалган маҳсулот бозорда харидоргир бўлади. Шунинг учун ҳам реклама “савдо генератори” деб юритилади.

Ишлаб чиқарувчининг янги маҳсулотни истеъмолчига тақдим этиши, намоиш қилиши турли шаклларда олиб борилади.

1. Аввал фақат савдо белгиси реклама қилинади. Бунда бошқа реклама компонентлари бўлмайди. Истеъмолчини бу нима эканлигига қизиқтириш мақсад қилиб олинади. Реклама ролигидаги сирлилик ҳар бир намоишда

истеъмолчи қизиқишини орттиради. (“Элемент” сақичи рекламаси. Қарийб бир ой фақат номи намоиш қилинди. Истеъмолчилар онгига ўрнашиб олгач, бу қандай маҳсулот эканлиги ошкор қилинди (2019 йил). “Биз яқинда очиламиз!” жумласи ҳам қизиқиш уйғотади.)

2. Семинар-тренинглар ташкил қилинади (“Ucell” , “Артел” ва бошқалар). Бунда ишлаб чиқарувчи билан истеъмолчилар ўртасидаги асосий воситачи дилерлар таклиф қилинади. Ишлаб чиқарувчи компания савдо белгиси ёзилган турли буюмлар совға қилинади. Яхши, самарали реклама маҳсулоти компаниянинг обрўси ҳамдир. Шунинг учун замонавий тарзда семинар олиб борган маъқул.

3. Кўчаларда савдо белгиси ёзилган ҳар хил маҳсулот ва визиткаларни истеъмолчиларга тарқатиш орқали намоиш қилиш. Визиткаларга эътибор бериш истеъмолчилар назарига тушишни тезлаштиради.

4. Баланд минора ёки тоғларга савдо белгиси номи ёзилади. Бу кўпроқ улуғворлик даражаси юқори эканлигини билдиради.

5. Савдо белгиси буюмлар ва янги технологияларга ёзилган ҳолда бозор ва дўконларга ўрнатилади. Бу ҳам ишлаб чиқарувчи корxonанинг мавқеини оширади ва маҳсулот хусусида истеъмолчиларга маълумот беради.

6. Клип, кино, концерт ва кўрсатувлар жараёнида маҳсулотнинг ўзи ёки номи намоиш қилинади. Бу ҳам ишлаб чиқарувчи корхона мавқеини оширади. Аксарият ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг ҳомийлиги остида клип, кино, концерт ва кўрсатувлар тасвирга олинади. Ҳатто, фильмлар номлари ҳам савдо белгиси остида тасвирга олинади. (“Фейсбук”, “Одноклассники” ва бошқалар). “Дарё” интернет ахборот нашрининг 2018 йил 8 мартдаги “Реклама саноати “Миссури, Эббинг чегарасидаги учта реклама тахтаси” фильмига реклама тахталари ёрдамида миннатдорчилик билдирди” сарлавҳали мақоласида ёзилишича, “Иккита номинация бўйича “Оскар” мукофотини қўлга киритган “Миссури, Эббинг чегарасидаги учта реклама тахтаси” фильми сюжети ташқи реклама ёрдамида полициянинг эътиборини

қизининг ўлимига қаратган аёлнинг бошидан кечирган воқеалари асосига қурилган. Аёл шаҳар четидаги учта реклама тахтасини сотиб олган ва уларга “Ўлаётганнинг зўрланиши. Ҳалигача ҳеч ким қўлга олингани йўқ. Қандай қилиб бундай бўлиши мумкин, бошлиқ Уиллоуби?” деб ёздирган.

Реклама саноати вакиллари февраль ойининг охирида Нью-Йорк, Лос-Анжелес ва Шимолий Каролинада “Бу реклама тахтаси “Оскарга муносиб”, “Бутун дунёдаги реклама тахталари номидан сизга раҳмат” ва “Голливуд чегарасидаги тўртта “Олтин глобус” ёзувли реклама тахталарини жойлаштирган” деб изоҳ қолдирган. Ўша жойдан олинган расмга эътибор беринг:



(13- расм)

Ишлаб чиқарувчининг маҳсулот ҳақидаги ахборотни истеъмолчиларга етказиш йўллари жуда кўп ва янгиланиб бормоқда. Чунки рекламанинг намоиш жойи ва вақти истеъмолчиларнинг нима билан кўпроқ машғул бўлишларига боғлиқ ҳолда шаклланади.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Ружицкого И.В., Караулов Ю.Н., Евтушенко О.В. Сборник научных статей // Под ред. - М.: ЦП Вас издаст, 2008. – 12 с.

2. Collins Cobuild: Advanced Learner’s Dictionary. GB, 2014. – P. 617

3. Язык и стиль современной рекламы: за и против.// [https:// studbooks.net/921666/](https://studbooks.net/921666/)

O‘ZBEK TILIDA ZID MA’NOLI SO‘ZLAR VA ULARNING SAID AHMAD ASARLARIDA QO‘LLANILISHI

*Alimova Zarifa Vaxabovna ,
FarDU katta o‘qituvchisi, f.f.b.falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilde zid ma’noli so‘zlarning qo‘llanilishi, ular badiiy nutqning ifodali, ta’sirchan bo‘lishiga xizmat qilishi hamda personajlar xarakterini ochib berishda muhim o‘rin tutishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: badiiy matn, antonim, ekspressivlik, antiteza, okkazionalizm, tasodifiylik, individual nutqneologizmi, kontekstualantonimik munosabat.

Badiiy matnni lisoniy tahlil qilish jarayonida yozuvchining tildan foydalanish mahoratini namoyon etadigan, emotsional – ekspressiv ifoda semalari qabariq holda reallashgan leksik birliklarni aniqlash va ular adibning badiiy –estetik maqsadiga qay darajada xizmat qilgani haqida mulohaza yuritish talab qilinadi. Buning uchun badiiy asar tilidagi ma’nodosh, shakldosh, zid ma’noli, ko‘p ma’noli, tarixiy va arxaik so‘zlar, yangi yasalmalar, shevaga oid so‘zlar, chet va vulgar so‘zlar ajratib olinadi va asarga nima maqsad bilan olib kirilganligi izohlanadi[1,45].

Tilda zid ma’noli so‘zlarning, ya’ni antonimlarning mavjudligi badiiy nutqning ifodaliligi, ekspressivligi, ta’sirchanligini ta’minlashga va personajlar xarakter-xususiyatini ochib berishga yordam beradigan qulay vositalardan biridir. Antonimlar (yun. *anti* – qarshi, zid; *onyma* - nom). O‘zaro zid va qarama-qarshi ma’noli til birliklari bo‘lib, bu birliklar asosida antiteza hodisasi yuzaga keladi. Antiteza (yun. *antithesis* – qarama-qarshi qo‘yish). Qiyoslanuvchi fikr, tushuncha kabilarni qarama-qarshi qo‘yishdan iborat uslubiy qo‘llanish bo‘lib, yozuvchi asarlari tahlili jarayonida ziddiyatga asoslangan badiiy nutqlarni aniqladik: *Bu voqeaga ko‘p yillar bo‘lgan. Ular ikkovining yoshi ham bir joyga borib qolgan. Birining omadi kelgan, biri omadsizlik azobini tortardi.* (“Jimjitlik”, 23- bet). Ushbu misolda antonimlar shakliga ko‘ra o‘zakdosh (omad-omadsizlik) bo‘lib, ikki inson umri o‘zaro qarshilantirilgan.

Tilshunoslikda antonimlar bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Ularning til sathlaridagi o‘rni, mohiyati, me‘yor va vositalari o‘rganilgan. Kontekst tarkibida fakultativ tarzda yuzaga chiquvchi antonimlarni okkazional antonimlar sifatida baholash va ularning turli nutq uslublaridagi o‘ziga xos lingvostilistik, semantik – ekspressiv xususiyatlarini o‘rganish, ularning paydo bo‘lish asoslarini tahlil etish rus tilshunoslari L.A.Vvedenskaya, G.E.Goncharenkolar tomonidan o‘rganilgan bo‘lsa-da, hozirgacha o‘zbek tilshunoslarining tadqiqot obyekti bo‘lmagan.

Aslida okkazionalizm mahsuldor bo‘lmagan model asosida yasalgan va faqat shu nutqiy matnning o‘zida qo‘llangan so‘z, individual-uslubiy neologizmdir[2,74]. Okkazionallik leksik birliklarning o‘zida tasodifiylik, nome‘yor, nutq usulining ayni vaziyatda ishlatiladigan normativlik, so‘z yasashlik xususiyatlarini mujassam etgan nutqiy ekspressiv birliklar ekan, ushbu qonuniyat okkazinal antonimlarda ham kuzatiladi va biz Said Ahmad asarlari tahlili jarayonida tildagi tayyor antonimik birliklardan foydalanmasdan, balki badiiy asarda tasvirning ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladigan kontekstual antonimlardan ham o‘rinli foydalangan badiiy nutqlarni uchratdik: *Bu dunyo shundoq bolam. Olam yaralibdiki, birovga **baxt**, birovga **alam** keladi.* (“Jimjitlik”, 8- bet). Yozuvchi ushbu o‘rinda baxt va alam leksemalarini o‘zaro

antonimik munosabatda qo‘llagan. Baxt va alam leksemalarini lug‘atlarda o‘zaro antonim sifatida uchratmaymiz. Baxt leksemasining bosh ma’nosi hayot (turmush)dan to‘la mamnunlik va bearmonlik holati (O‘TIL, I, 178b) bo‘lsa, alam leksemasining bosh ma’nosi esa ruhiy azob, iztirobdir. (O‘TIL, I, 66b). Bunda adib shodlik va iztirob tushunchalarini badiiy nutqda kontekstual antonimik munosabatga kirishtirgan. Bu esa nutqiy ta’sirchanlikni oshirishga xizmat qilgan.

Adib asarlarini o‘rganish jarayonida yana bir necha o‘rinlarda antonimlarni aniqladik: *Ular shu alpozda dam **tez**, dam **sekin** yurib pastlikka tushishdi. Hojimurod yalang oyoq, toshlardan yurolmay qiynalar, goh oyoq uchida, goh tovonni bilan yurib holdan toygan edi.* (“Jimjitlik”, 47- bet). Ushbu misolda tez

va sekin leksemalari antonimik munosabatga kirishgan va biz bu leksemalarni tahlilga tortamiz:

a) sekin leksemasining ma’nosi norma deb qabul qilinganidan past sur’at bilan, imillagan holda; tez leksemasining ma’nosi norma deb qabul qilinganidan yuqori sur’at bilan, shoshilgan holda[3,162].

b) ma’nolarigako‘ra: to’laantonim

c) tematikguruhigako‘ra: holat, usulnibildiruvchiantonim

d) shakligako‘ra: harxilo‘zakliantonim

e) tuzilishigako‘ra: tub antonim

f) so‘zturnkumlarinuqtayinazaridanqaraganda ravish antonim

Xullas, antonimlar ma’nosi (sememasi) strukturasiida hamma vaqt umumiy sema bilan birga differensial sema ham bo‘ladi. Xuddi ana shu sema o‘zaro zid bo‘ladi. Shunday ekan, ikki so‘zning antonym yoki antonym emasligini faqat ularning semema strukturasiini ochish (komponentlitahlil) asosidagina to‘g‘ri belgilash mumkin bo‘ladi[4,252] .

Antonimlar bir-biriga zid tushunchalar birligini ifoda etish bilan tilde stilistik vosita sifatida qo‘llaniladi va badiiy ta’sirchanlikni oshirishga xizmat qiladi, badiiy nutq uslubining ravonligini ta’minlaydi. Said Ahmad asarlarida qo‘llangan zid ma’noli so‘zlar o‘zining lingvistik xususiyatlari, betakrorligi bilan alohida ahamiyatga molikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Yo‘ldoshev M. Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili asoslari. -T. : “Fan”, 2006.

2.Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. -T.: “Fan”, 2002.

3.Rahmatullayev Sh., Mamatov R., Shukurov R. O‘zbek tili antonimlarining izohli lug‘ati. -T.: “O‘qituvchi”, 1980.

4.O‘zbek tili leksikologiyasi. -T.: “Fan”, 1981.

НУТҚИЙ ЖАНР ЛИНГВИСТИК ТАДҚИҚОТЛАР ОБЪЕКТИ СИФАТИДА

*Ф. М. Хасанова АДУ катта ўқитувчиси,
ф.ф.ф.д., PhD*

Аннотация: Ҳозирги кунга келиб, коммуникацион мулоқот ҳар қандай саноат ёки тижорат фаолиятидаги ҳар бир қадамнинг ҳаётий зарурати ҳисобланади. Коммуникация сўзи латинча *communicis*, яъни умумий деган маънони англатади. Илмий адабиётларда коммуникация ахборотни тарқатиш, кўрсатиш, айтиб бериш ва хабар бериш маъноларига эга. Коммуникация оғзаки усулда, телефон, телеграм, хат, хабар воситасида олинган фикрларни ўзлаштиришда ҳосил бўлади.

Калит сўзлар: коммуникацион мулоқот, нутқий жанрлар, тилшунослик, мулоқот жараёни

Нутқий жанрлар концепцияси тил тизимидаги ўзига хос, барқарор нутқий бутунликларни ўрганувчи мустақил илмий лингвистик йўналишдир. У тилни нутқ ва нутқий коммуникация (ижтимоий ўзаро таъсир) оралиғида тадқиқ этувчи ҳар қандай соҳа вакиллари учун махсус лингвистик объектдир.

Нутқий коммуникация инсоннинг ўзини химоя қилиш эҳтиёжи туфайли гуруҳ бўлиб яшашларидан бошланган, десак муболага бўлмайди. Гуруҳ, жамоа бўлиб яшаш коммуникацияни вужудга келтирар экан, улар сўз, гапларнинг символлар, сигналлар ва сўз ёки гап ифодалари шаклида шаклланди. Аҳоли сонининг ошиши, меҳнаттақсимоти, иқтисодийнинг алмашиши ўз-ўзидан тилнинг ривожланиши заруратини туғдирди. Ҳозирги кунга келиб, коммуникацион мулоқот ҳар қандай саноат ёки тижорат фаолиятидаги ҳар бир қадамнинг ҳаётий зарурати ҳисобланади. Коммуникация сўзи латинча *communicis*, яъни умумий деган маънони англатади. Илмий адабиётларда коммуникация ахборотни тарқатиш, кўрсатиш, айтиб бериш ва хабар бериш маъноларига эга. Коммуникация оғзаки усулда, телефон, телеграм, хат, хабар воситасида олинган фикрларни

ўзлаштиришида ҳосил бўлади. Демак, коммуникация маълумотни улашиш, зоялар ва билимларни бериш ёки етказиш демакдир. Бошқача қилиб айтганда, бу фактлар, зоялар, фикрлар, хис туйғулар ёки муносабатларнинг узатилиши ва ўзаро таъсири демакдир.

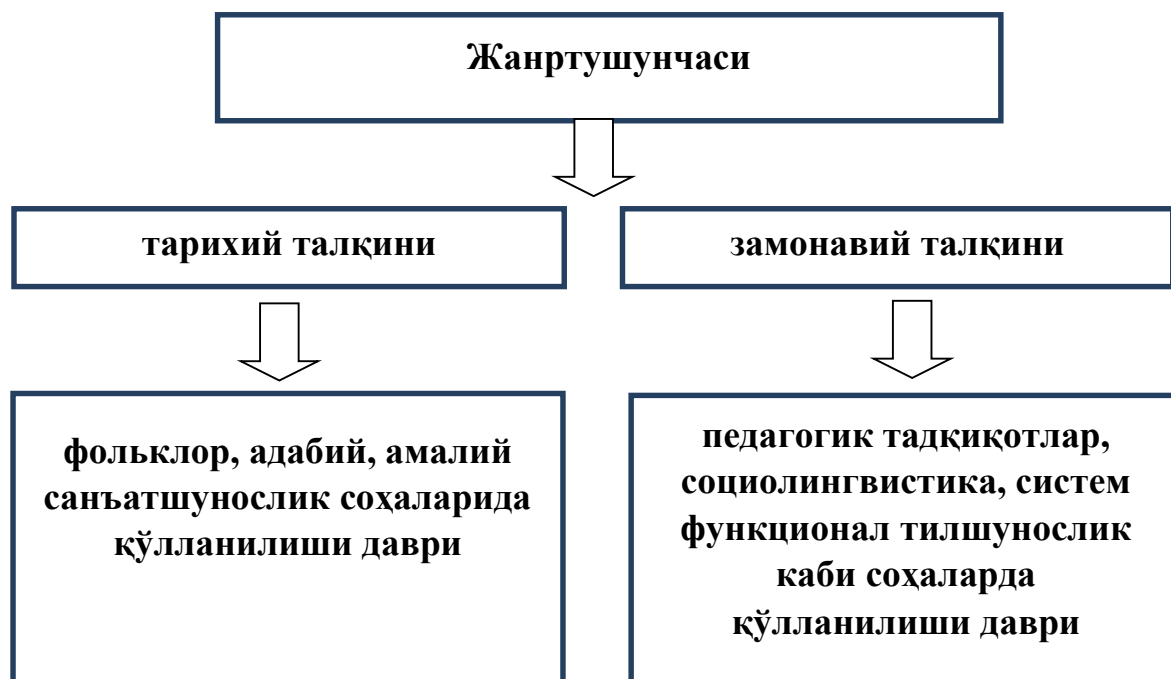
Мулоқот жараёнида жанрлар борки, улар ўзининг нутқий мақсади, композицияси ва услубига эга. Албатта, жанр сўзи дастлабки даврларда адабий турларга нисбатан ишлатилганлиги худди бу сўз тилшунослик учун ётдек кўриниши мумкин. Лекин тарихий манбалар ва ҳозирги илмий манбаларга таяниб, жанр сўзига қуйидагича ёндоиши мумкин бўлади. Аристотелнинг “Поэтика” асарида жанр сўзибадий адабиётнинг драматик, эпик каби турларига нисбатан ишлатилганлигини ҳисобга олиб, ушбу термин дастлаб файласуф даврида қўллана бошланган дейиш мумкин. Аристотель давридан то жанр сўзининг нутқий системага оид тушунча сифатида қабул қилиниши ва унинг асосий бирлиги сифатида баҳоланиши ҳақидаги фикрлар илмий жиҳатдан ўз тасдиғини топгунга қадар мазкур сўз тор маънода – фольклор, адабий, амалий санъат намуналари ва риторик жанрларни ифодалаш мақсадида қўлланган.

Жанр атамасининг маъноси дастлаб лингвистик, риторик, социал тадқиқотларда, асосан, XX асрнинг иккинчи ярмидан Россия, 1980-йиллардан бошлаб Шимолий Америка, Австралия, Канада, Буюк Британия, Бразилия, Франция, Швеция каби йирик мамлакатларда олиб борилган илмий-амалий тадқиқотларда ва таълим соҳасида бирмунча кенгайди ҳамда етарлича такомиллашди.

XXI асрга келиб жанр тушунчасининг мазмуни кенгайди. У нутқий системага тегишли асосий тушунча сифатидаги мазмун билан бойиди ва ўзига хос тарихий тараққиётга эга бўлди. Унинг мазмун-моҳияти ўзгаришини, асосан, тилшунослик нуқтаи назаридан шартли равишда икки даврга ажратиш мумкин. Жанр тушунчаси XX асрнинг иккинчи ярмигача фольклор, риторик, амалий санъат, кино ва адабий турларни атаган давр ва XX асрнинг 50-

йилларидан бошлаб тилшунослик соҳасига оид нутқий жанрларни ифодалай бошлаган давр. Кейинги даврларни тарихий ва замонавий талқин этиш босқичи дейиш мумкин. Демак, жанр тушунчасининг мазмуний такомилда ана шу икки давр муҳим. (1.1.1-расмга қаранг)

1.1.1-расм. Жанр тушунчасининг мазмуний такомил даврлари
1.1.1-расм. Жанр тушунчасининг мазмуний такомил даврлари



Табиийки, лингвистик тадқиқотларда жанр тушунчасининг замонавий талқинига мурожаат қилинади. Тилшунослик соҳасида XX асрнинг иккинчи ярмидан нутқий жанрларни ўрганишга бўлган қизиқиш туфайли, В.В. Дементьев таъбири билан айтганда, тил ва нутқ орасида сайқалланиб ҳосил бўлувчи олий сатҳдаги бирлик сифатида эътироф этилаётган жанр тушунчаси XXI асрга келиб шу қадар жадал суръатларда ривожландики, натижада оддий тушунчадан мустақил илмий назария даражасига кўтарилди. Бу эса тилшуносликда нутқий жанрлар назарияси янги, мустақил лингвистик йўналиш сифатида қарор топганлигини билдиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. David L. Chiesa, Ulugbek Azizov, Svetlana Khan, Klara Nazmutdinova, Komila Tangirova. (2019) *‘Reconceptualizing language teaching: an in-service teacher education course in Uzbekistan’*. Tashkent, Uzbekistan: Baktaria Press.
2. Paltridge, B. (2001). *‘Genre and the Language Learning Classroom’*. Michigan, USA: Michigan University Press
3. Tony Dudley-Evans, Maggie Jo St John. (1998). *‘Developments in English for Specific Purposes’*. Cambridge, UK: Cambridge University Press

KONVERSIYA USULI ORQALI HOSIL BO’LGAN SO’ZLAR

*Mahmudova Nargiza Ravshanovna,
FarDU katta o’qituvchi
Ismoilova Dilorom Rustamjon qizi,
FarDU magistrant, d.r.ismoilova@mail.ru*

Annotatsiya: Ushbu maqola Villiam Shekspirning ingliz nutq madaniyati rivojiga qo’shgan hissasi haqida so’z yuritadi. Muallif buyuk ijodkorning novatorligi asosidagi neologizmlarini tahlil qiladi va konversiya usulida yasalgan neologizmlarning semantik xususiyatlarini yoritib beradi.

Kalit so’zlar: neologizm, affiksatsiya, konversiya, morfologik usul, sintaktik usul.

Buyuk ijodkorning novatorlik xususiyatlarini yaqqol aks ettiruvchi jihat bu uning mavjud so’zlardan qanoatlanmay, ingliz tili lug’at boyligiga o’z hissasini qo’shganidadir. Bu so’zlar yashar ekan Shekspir nomi ham mudom tillarda aylanaveradi. Dramaturgning barcha sahna asarlarini bir to’plamga yig’ib va ularni tahlil qilgan amerikalik adabiy tanqidchi H.Blum ta’kidlaganidek:” Agar yaxshi yozuvchining belgisi uning hamon o’qilayotganligida bo’lsa, dono yozuvchining belgisi- uning hamon gaprilayotganligidadir”.

Iste'dodli yozuvchining so'z hosil qilish usullaridan aynan shekspirona deya e'tirof etiladigani –bu konversiya usuli yordamida yangi so'z yasashdir. Bu usulga ko'ra, bir kategoriyaga mansub so'zlar boshqa kategoriyadagi so'z o'rniga qo'llaniladi. Ya'ni so'zlar bir turkumdan 2- turkumga o'tkaziladi. Bunday usul orqali so'z yasashda so'zning turkumi bilan birgalikda, lug'aviy ma'nosi ham o'zgaradi va so'z yangi ma'no kasb etadi. Adibning donoligi uning kerak paytda o'zi uchun jilvakor so'zlar yaratishi deya e'tirof etilsa, yosh tadqiqotchi sifatida uning mavjud so'zlardan ularni shaklini o'zgartirmay turib yangi ma'no kashf etgani deb ta'kidlagan bo'lardim. Quyidagi nutq parchalarida ham buni yaqqol guvohi bo'lamiz.

Thus he his special nothing ever prologues.

(Act II, Scene I, All is well that ends well, King)

Ushbu parchada keltirilgan prologue so'zining ot so'z turkumiga oidligi hammaga ma'lum edi. Dramaturg uni o'z izmiga solib, harakatni ifodalovchi so'zga aylantirdi. Ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganuvchilar uchun bu hodisalar ma'lum bo'lmasligi mumkin. Lekin har bir tilning tarixini, uning lug'at boyligi kelib chiqish ildizlarini bilish bu xorijiy tilga bo'lgan xurmat belgisidir.

I have not wrong'd you!

Shall be my surety; fore whose thorne 'tis needful;

(Act IV, Scene 4, All is well that ends well, Helena,)

Ushbu asar parchasida esa wrong so'zini sifat so'z turkumida qanday ma'no anglatishi XVI asrda ham huddi hozirgi zamonaviy ingliz tilidek talqin qilinar edi. Novator ijodkor esa, o'z uslubiga asosan bu so'zni fe'l so'z turkumiga aylantirgan. So'zning tub ma'nosidan juda uzoqlashib ketmaganligi uchun ham kitobxon yoxud til o'rganuvchilarning tushunishlari qiyin bo'lmaydi.

I wonder, sir, this wives are monsters to you.

(Act III, Scene 6 All is well that ends well, King,)

Bu dialogdan koʻrinadiki, *monster* soʻzi oʻzining asl maʼnosi-yaʼni ot soʻz turkumiga emas, Shekspirona neologizm boʻlib feʼl soʻz turkumi sifatida yangi lugʻaviy maʼno kasb etmoqda.

He made you for a highway to my bed;

But I, a maid, die maiden-widowed.

Julyetta tilidan aytilgan ushbu nutq parchasidagi *widowed* soʻzi ham Shekspirning konversiya usuli yordamida hosil qilgan soʻzlaridan biri boʻlib, sifat soʻz turkumiga sifatida ilk marta qoʻllanilyapti. Ushbu soʻzni koʻp asarlarda uchratishimiz mumkin:

Trail you stee pikes, Though in this city he,

Hath widowed and unchilded many a one.

Bu yerda esa ushbu soʻz feʼl turkumiga aylantirilgan boʻlib, bir gapning oʻzida ikkita konversiyaga guvohi boʻlamiz. Yaʼni *unchilded* soʻzi ham aynan adibning qalamiga mansub boʻlib, uni tuzilishiga va yasaliş usuliga koʻra qorishma neologizm deb atashga qaror qildik. Sababi, ushbu soʻzda affiksatsiya usuli-yaʼni – un old qoʻshimchasi bilan qatorda *child* soʻzining konversiyaga uchraganini ham koʻrishimiz mumkin. Shuning uchun ham Shekspir ijodini bir oʻrganilmagan orolga qiyoslagim keladi. Boisi uning dunyosiga sayohat qilgan inson, yozuvchi asarlaridan turlicha topilmalar, yangilikalar bilan qaytishi mumkin.

Konversiya usuli bilan yasalgan neologizmlardan yana birini tahlil etadigan boʻlsak, bu soʻzni deyarli har bir dramatik asarida uchratishimiz mumkin. *Torture* soʻzi adib yashab ijod qilgan davrda ham mavjud boʻlib, faqatgina ot soʻz turkumi xos maʼno kasb etardi. Shekspir uni feʼl soʻz turkumiga aylantirdi va bunda stilistik boʻyoqdorlik va taʼsirchanlik yanada oshdi deya olamiz.

If thou dost slander her and torture me,

Never pray more; abandon all remorse;

Otello obraziga tegishli boʻlgan ushbu nutq parchasida *torture* soʻzi badiiy taʼsirchanlikka-da hissa qoʻshyapti. Yana bir namunani koʻrib xulosa qilishimiz mumkin:

Can I make men live, wheʼer they will or no?

O, torture me no more! I will confess.

(Act Scene Cardinal, 1293.

Shekspir cake soʻzini ham koʻp oʻrinlarda qoʻllagan boʻlib, aksariyat hollarda soʻzning hammaga avvaldan maʼlum(shirinlik turi) boʻlgan maʼnosida, shu bilan birgalikda oʻzining yaratuvchanligi asosida dunyoga kelgan yangi qiyofasida ham qoʻllashga muvaffaq boʻlgan.

Rather than so, come, Fate, into the list,

And champion me to the utterance! Who's there?

(Act Scene Macbeth, Macbeth)

Makbet nutqidan olingan parchada *champion* soʻzi harakatni ifodalab kelyapti. Oʻz oʻzidan boshqa soʻz turkumiga oʻtgan soʻzlar oʻzining dastlabki lugʻaviy maʼnosini ham yoʻqotadi. Qolaversa, bu yerdagi neologizm hozirgi kundagi maʼnoni ifodalamayapti.

Buyuk yozuvchi obrazlari hissiyotlarini, ularning ruhiy kechinmalarini ifodalab berish maqsadida yaratgan yangi soʻzlari hamon insonlarning yozma va ogʻzaki nutqida jarang sochmoqda. Shunday soʻzlardan biri rival soʻzi boʻlib, bu aslida ot soʻz turkumiga mansub boʻlib, Shekspir uni konversiya usuli orqali ham sifat, ham feʼl sifatida namoyon qilgan.

I pray you all, stand up,

I know you two are rival enemies;

(Act Scene Thesus,)

Bu soʻzning feʼl sifatida qoʻllangan nutq parchalarini ham koʻrib chiqaylik.

Qirol Lir tomonidan aytilgan ushbu misralar Shekspir uslubida ifoda etilgan.

We first address toward you, who with this king,

Hath rivall'd for our daughter. What in the least.

Zamonaviy ingliz tilidagi faol soʻz qatlamiga mansub control soʻzining oʻz kelib chiqishi tarixi bor. Adib yashagan davrda ushbu soʻz faqat “boshqarmoq”, “nazorat qilmoq” –yaʼni harakat maʼnosini anglatuvchi soʻz boʻlgan boʻlsa, ijodkor uni

“boshqaruv”, “nazorat” ma’nosini kashf qildi. Mana bu yaratuvchanlikning mevasidan esa insonlar hali hamon foydalanaib kelmoqdalar.

Even where his raging eye or savage heat,
Without control lusted to make a prey.

(Act Scene Gloucester)

Ushbu so’zni deyarli barcha asarlarida uchratamiz va quyida misollarda guvoh bo’lamiz:

“When most impeached, stands least in thy control”, “The proud of control of fierce”, “To be successful at control”, “Are their males, subjects at their control”, “An austere regard of control”. Shuningdek buyuk dramaturg controlment so’zini ham hosil qilib, o’z asarlarida ko’p o’rinlarda qo’llagan.

That for her love such quarrels may be breach’d,
Without controlment, justice or revenge?

(Act Scene Aaron)

Til tarixini o’rganishning yana bir zavqli tomoni shundaki, davlar osha ba’zi so’zlar o’zining ilk ma’nosini yo’qotadi. Ba’zi so’zlar esa umuman ishlatilmay qo’yiladi yoxud tarixiy so’zga aylanadilar. Hozirgi kunda g’iybat, g’iybat qilmoq ma’nolariga ega bo’lgan gossip so’zi Shekspir yashagan XVI asrda ijobiy ma’no xususiyatlariga ega bo’lgan. Bu so’z ot so’z turkumiga xos bo’lganligi uchun “yaqin do’st, oilaviy tanish” ma’nolarini anglatgan. Novator ijodkor esa uni konversiya qilib, fe’lga aylantirgan.(tanishmoq, do’st bo’lmoq)

And, in the spiced Indian air, by night,
Full often hath she gossip’d by my side;

(Act Scene Titiana)

Konversiya usulidan foydalanayotganda Shekspir asosan fe’llarni sifatlarga, ot so’z turkumidagi so’zlarni esa fe’l so’z turkumiga aylantirish an’anasiga ega bo’lgan. Vaholanki, ushbu so’zlar ingliz tili so’z boyligini shunchaki oshiribgina qolmay, bu tilga ma’nodor, tushunarli so’zlar sfaini kengaytirgan, Ot so’z turkumiga

mansub bo'lgan blanket so'zi (o'ranadigan mato, yopinchiq) ham konversiyaga uchrab, fe'l so'z turkumiga aylantirilgan. (o'rab olmoq, yopmoq)

Brought near to beast. My face I'll grime with filth,

Blanket my loins, elf all my hair in knots.

(Act Scene Edgar)

Xulosa qilib ayta olamizki, universal deya ta'riflanuvchi Villiam Shekspir yozuvchilik uslubining o'ziga xosligi uning o'z neologizmlari orqali asarlari mazmunini boyitganidir. Bu holatga nisbatan Devid Kristalning ushbu so'zlari to'g'ri sharh bo'la oladi: “Til borasida qanday pozitsiyada bo'lishni Shekspirdan o'rganish kerak: yangi so'z hosil qilish, mavjud so'zlarni o'zgartirish va kerak paytda boshqa tildan o'g'rilash demakdir.”

Atoqli tilshunos olimning ushbu fikrlaridan ko'rinib turibdiki, bu holatda hech qanday negative xususiyat yo'q, balki bu usul ingliz tili rivoji uchun hissa qo'shganiga guvoh bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

- 1.V. King, Purley Language School,Facebook page, 2006.
- 2.D.Crystal,The World in words, podcast, July 23, 2014.
- 3.H.Bloom, The invention of the Human, Berkley Publishing, 1999
- 4.S.Johnson. A dictionary of the English language, Heidelberg, 1878
- 5.Ch. Clarke, The Shakespeare Key, Rivington, 1878
- 6.N.Turniyozov,O'zbek tili, Samarqand-2006
- 7.A.Hazratqulov, Hozirgi o'zbek adabiy tili,Qarshi 2007

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА

*Дильдебаева Жылдызкан Кочкорбаевна,
старший преподаватель ОшГУ, Киргизистан*

Аннотация: В этой статье обсуждаются прагматические аспекты художественного перевода, а также виды перевода и проблемы в них.

Ключевые слова: художественный перевод, направление, текст, культура.

Прежде чем перейти к изложению вопроса, следует четко ограничить и уточнить направление исследования, дабы избежать последующих неточностей. По сути своей прагматика художественного перевода указывает на методологическую установку переводчика первоочередность плана содержания либо примат выражения / формы в его деятельности. Поскольку художественный перевод, как и любой языковой феномен, является продуктом деятельности человека и направлен на него же, вбирая в себя всю противоречивость социальных и индивидуальных признаков субъекта, он получает, в конечном итоге, свое оформление как явление и социологического плана. Нарастающая интенсивность информационных потоков на фоне коммуникативного бума диктует качественно иные императивы социализации и индивидуализации субъекта. Соотношение внешнего информационного объема и внутренней когнитивной потребности его присвоения крайне нестабильно в силу их несоизмеримости, что и обуславливает в ситуации выбора ощущение неопределенности. Постоянное воздействие данных факторов требует актуализации более гибкого механизма перманентного переосмысления мотивов деятельности и своих потребностей в осуществлении каждого ее этапа. Процесс этот осуществляется и на уровне сознательном, и с участием подсознательных реакций, которые включаются в том случае, когда происходит снижение интеллектуальной напряженности и других активных раздражителей. Таким ситуативным раздражителем может выступать коммуникация во всем ее многообразии, в том числе и межкультурная. Одним из конституирующих компонентов такой

межкультурной интеракции в определенной мере может считаться художественный перевод. Внимание сосредоточено на нем в силу указанных параметров-ограничителей (относительное снижение интеллектуальной напряженности). Безусловно, в данном случае речь скорее идет не о самом процессе художественного перевода, а о восприятии его конечного продукта (некоторого текста). Оно также может быть активным и пассивным, и последняя модуляция процесса предполагает даже больший эффект интериоризации, опосредованный действием подсознательных механизмов опредмечивания. Любой ли художественный перевод способен апеллировать к подсознательным каналам восприятия, и каковы критерии оптимизации перевода? Можно попытаться и свести воедино наиболее упоминаемые критерии: «1. Перевод должен передавать слова оригинала. 2. Перевод должен передавать мысли оригинала. 3. Перевод должен читаться, как оригинал. 4. Перевод должен читаться, как перевод. 5. Перевод должен отражать стиль оригинала. 6. Перевод должен отражать стиль переводчика. 7. Перевод должен читаться, как произведение, современное оригиналу. 8. Перевод должен читаться, как произведение, современное переводчику» 9. В переводе допустимы добавления и опущения. 10. В переводе не допустимы добавления и опущения. 11. Переводить стихи следует прозой. 12. Переводить стихи следует в стихотворной форме. Рассмотрим теорию эквивалентности оригинала и перевода (на разных уровнях содержания), предложенную В.Н. Комиссаровым. Основанием ее становится выделение в плане содержания оригинала и перевода пяти содержательных уровней: «1) уровень языковых знаков; 2) уровень высказывания; 3) уровень сообщения; 4) уровень описания ситуации; 5) уровень цели коммуникации. В процессе перевода устанавливаются отношения эквивалентности между соответствующими уровнями оригинала и перевода. Единицы оригинала и перевода могут быть эквивалентны друг другу на всех пяти уровнях или только на некоторых из них. Конечная цель перевода заключается в установлении максимальной

степени эквивалентности на каждом уровне». При детальном рассмотрении, вероятно, данная теория может явиться своеобразным консенсусом или конвенциональной моделью в силу своей организации, позволяющей разного рода индивидуальные допущения и всесторонне описывающей сам процесс перевода. Однако здесь может привлечь внимание неоднозначность термина эквивалент-ность и его понятийное «наполнение». В случае его трактовки как точного соответствия / прямого отображения (поскольку прямые эквиваленты в переводческих вариантах художественного текста достаточно редки) вышеизложенная теория выглядит не так убедительно. Опираясь на модель перевода художественного текста, можно говорить о включении единой структуры художественного текста в два типа процессов: план выражения перекодируется средствами другого языка и культуры в план выражения перевода, а план содержания транспонируется в план содержания перевода. Если перекодирование является преимущественно процессом языковым и формальным, то транспонирование связано с пониманием содержательной структуры текста (поэтической модели) и является преимущественно процессом литературно-художественным. В идеальном случае они выступают взаимозависимыми частями двуединого процесса. Идеальной актуализацией данной модели выступает перевод адекватный.

Поскольку стержневой сущностью художественного перевода является художественный текст, на следующем этапе целесообразным представляется рассмотрение данного объекта. Ответ на вопрос, насколько художественный текст присутствует в жизненном пространстве индивида, казалось бы, очевиден. Однако можно уточнить целевую ориентированность художественного текста на человеческое бытие (некой культурной матрицы, несущей в себе информацию макро- и микросоциума). Последние десятилетия развития мировой геополитической ситуации становятся своеобразным знаком весьма противоречивых процессов, связанных со столкновением этнических интересов в различных сферах межнационального

взаимодействия. Как правило, речь идет о двух взаимоисключающих тенденциях: императиве стабилизации экономического благосостояния нации (стремление к экономической кооперации) и императиве национального самоопределения этноса (инстинкт самосохранения в силу экспансии авторитарных культур). Кроме того, нельзя не учитывать, что глобализационные импульсы, набирающие все большую амплитуду воздействия, ведут к интеграционной реконструкции социума, которая не может не отражаться на индивидуальном миропонимании человека как органической единицы этноментального сознания, поскольку культура в значительной мере является организационной формой сознания: состоит из элементов человеческой вербально-коммуникативной деятельности. Иначе говоря, представляется невозможной элиминация билатеральной связи: человек – культура (человек конституирует культуру, культура является микрокосмом человека). Поэтому становится важным изучение процесса формирования внутренней культуры индивида и его компонентов, коим и может являться художественный текст как структурная единица базиса индивидуального сознания: он может интерпретироваться в качестве индивидуальной проекции культуры конкретной социоэтнической общности, несущей в себе всю совокупность информации о релевантных психокоммуникативных схемах данного социума. На первый план выходят такие функции художественного текста, как консолидация, трансформация и трансляция культурного потенциала социальной (этнической) формации, способствующие не только межэтническим контактам, но и адаптационному развитию личности. В связи с этим логичной кажется попытка рассмотрения психолингвистических интерпретаций значимости художественного текста как единицы аксиологически структурирующего смысла социальной жизни индивида (текст – языковая сущность – трактуется как сообщение, существующее в виде такой последовательности знаков, которая обладает формальной связанностью, содержательной цельностью и возникающей на

основе их взаимодействия формально-семантической структурой; текст – сущность психологического порядка – рассматривается далее). Изначально, видимо, следует обратить внимание на структуру процесса социализации индивида и на место, занимаемое в нем текстами материнской культуры и текстами других культур, внешних субъекту (конечно, речь идет о значительном упрощении картины социализации и сведении ее лишь к познающей литературной деятельности индивида). Соответственно, ее ядерные пласты составляют художественные тексты внутренней (материнской) культуры, а периферию – тексты внешних (иностранных) культур. Ядерные пласты становятся аксиологически значимыми на начальных этапах, а по мере развития индивидуальности все большее значение приобретают периферические пласты. Иначе говоря, органическим компонентом социализационного процесса становится перевод как моделирование ментальной сферы одной этнокультурной формации в языковой системе другой. Тогда можно более четко обозначить круг проблем, связанных с рассмотрением переводного художественного текста в качестве объекта исследования: в отличие от человека говорящего, находящегося внутри «своей» семиосферы (она понимается как конгломерат объектов, событий, фактов и оценок, принятых в данной социальной формации), переводчик попадает в пересечение, по крайней мере, двух семиосфер: «своей» и «чужой», представленной подлежащим переводу текстом. Если к тому же учитывать, что исходный текст является реализацией индивидуальной (авторской) модели мира, то можно констатировать тот факт, что переводческая деятельность детерминирована, по меньшей мере, двумя семиотическими моделями мира (картинами мира): национальной (этнической) и индивидуальной. Однако есть и другая сложность – тройственная природа художественного текста: с одной стороны, текст есть материальная реализация идеальной интенции автора; с другой стороны, текст служит для передачи от коммуниканта к коммуниканту определенных

смысловых структур, и в этом случае выявляется его идеальная сущность; а в – третьих, текст – один из конститuentов коммуникативного акта. Отсюда и другой детерминирующий фактор – неизбежная материализация идеальной сущности текста и его знаковая спецификация, что неизбежно приводит к искажению его семантической структуры. Итак, принимая во внимание указанные характеристики художественного текста, можно сделать заключение, что он несет в себе аксиологическую функцию, являясь структурирующим элементом индивидуального культурного сознания, своеобразным результатом внешней и внутренней диалектики. Он есть не что иное, как сумма взаимодействий идеальной и материальной сущностей художественного текста, соотношения ядерных и периферических текстовых структур в процессе личностной социализации, а также наложения семиосфер внешней и материнской культуры и индивидуальной семиосферы автора в текстах периферических пластов (переводных художественных текстах). Иначе говоря, результатом художественного перевода должен стать некий объект, обладающий набором указанных характеристик и реализующий аксиологическую функцию (заданную как оригиналом, так и той социальной ролью, которую должен играть перевод).

Таким образом, рассматривая проблему в прагматическом ключе и учитывая социально обусловленную потребность интенсификации индивидуального проживания реальности, в качестве основополагающей можно выделить идею многодоминантности художественного перевода. Принципиально важной становится не акцентуация отдельно взятого компонента, а органический синтез планов содержания и выражения в форме воссоздания первичных семантических цепей для реконструкции эмоциональной и эстетической модальности исходного текста как некой сущности, близкой внутреннему миру индивида.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1.Базылев В.Н., Сорокин Ю.А. Интерпретативное переводоведение. Ульяновск, 2000.
- 2.Бутакова Л.О. Языковое сознание индивида: постулаты когнитивной поэтики // Языковое сознание: устоявшееся и спорное. XIV Международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации. М., 2003.
- 3.Комиссаров В.Н. Слово о переводе. М., 1973. Коптилов В.В. Трансформация художественного образа в поэтическом переводе. Л., 1962. Лингвистический энциклопедический словарь (под ред. В.Н.Ярцевой). М., 1990.
- 4.Лозинский М. Искусство стихотворного перевода // Багровое светило. Стихи зарубежных поэтов в переводе Михаила Лозинского. М., 1974.
- 5.Лукин В.А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. М., 1999.

ФРАНЦУЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛИДА ҲАРАКАТ ФЕЪЛЛАРИНИНГ ДЕЙКТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

*Ишанжанова Муносибхон,
АДУ катта ўқитувчи munosib77@mail.ru*

Аннотация: Ушбу мақолада француз ва ўзбек тилларида ҳаракат феълларининг макон дейктик хусусиятлари мисоллар асосида ёритилади. Шунингдек, уларнинг гаплардаги ўрнини изоҳловчи моделлар шакллантирилиб ҳар икки тилдаги ўхшаш ва ноўхшаш томонлари таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: локал ҳаракат, ҳаракт феъллар, предлоглар, кўмакчилар, грамматик хусусият.

Тилшуносликда дейктик бирликлар луғавий бирликлардан ишора маъносига эга эканлиги билан фарқланади. Ишора маъноси бирнеча мустақил сўзлардан ҳам англашида. Олимлар, асосан, кўрсатиш олмошлари, макон равишлари дейктик маънога эга эканлигини эътироф этадилар. Лекин феълларнинг ҳам маконга ишора улуши ушбу тил ҳодисасини кенгрок ўрганишни тақазо этади. Ҳаракат феъллари гапда предикат вазифасини бажаради. Бундай феъллар маъноси ўзбек тилида гап таркибида макон келишиклари ва француз тилида ўрин предлоглари билан тўлдирилади. Уларнинг грамматик кўшимчалар билан бирикиши ва гапдаги ўрни ва маъноси қуйидаги моделларда ўз аксини топди.

Локал ҳаракат модели {Nnom Loc Vхф} тузилишида бўлиб, уч компонент: субъект, локатив бирликлар, предикатлардан ташкил топади. Бу моделда асосий макон муносабатини ҳаракат феълидан англашилади. Француз тилида феъллар йўналиши предлоглар орқали ҳам ифодаланади, яъни бунда феъл йўналиш маъносига кўра доимий бир предлогни қабул қилиши билан тавсифланади, масалан, *partir pour...*, *aller à...*, *venir de...*, *arriver à...*. Ўзбек тилида ҳам ҳаракат феъллари маконга ишора маъноси билан характерланади.

Масалан, *жўнамоқ - томонга жўнамоқ, келмоқ - томондан келмоқ, бормоқ - томонга бормоқ, кирмоқ - ичига кирмоқ, чиқмоқ - ичидан чиқмоқ, кўтарилмоқ - тепага кўтарилмоқ, тушмоқ - пастга тушмоқ*, каби. Кўриб ўтилганидек, ҳаракат феълларини нутқда қўлланар экан, онгимизга ўз-ўзидан улар йўналишига қараб талаб қилувчи макон бирликлари келади ва макон йўналиши келишиклар орқали янада ойдинлашади. Ҳаракатнинг маконини ҳосил қилувчи модел унсурлари, асосан, равиш, кўмакчи отли бирикмалар билан ифодаланиши ҳаракат феълларнинг маконга ишора семасини тўлдириб туради.

Француз тилида гап қурилиши ўзбек тилидагидан фарқ қилади. Грамматик бирликлар ҳам ҳар икки тилда турлича ифодаланади. Уларни қуйидаги схемаларда ўз аксини топган. Француз тилида ҳаракат феъли қатнашган гап моделлари:

- 1) {NnomVvm/prép/à+NLoc } : *Marie va à la gare.*
- 2) {NnomVvm/prép/de+NLoc } : *Marie sort de la classe.*
- 3) {NnomVvm/prép/près de+NLoc } : *Marie s'approche près dela salle.*
- 4) {NnomVvm/prép/vers+NLoc } : *Marie va vers la sale.*

Ўзбек тилида қуйидаги моделлар ҳосил бўлди:

- 1) {Nnom Loc равиш Vҳф} : *Азиза ичкарига кирди.*
- 2) {Nnom Nloc+устида Vҳф} : *Шишани Рустамнинг боши устида кўтарди.* (Ў.Ҳошимов. Тушда кечган умрлар, 11)
- 3) {Nnom Nloc+ёнига Vҳф} : *Назира келиннинг ёнига кирди.* (Ў.Ҳошимов. Тушда кечган умрлар, 78)
- 4) {Nnom Nloc+орасида Vҳф} : *Чақмоқ булутлар орасида оловли қамчисини ўйнатар, момақалди роқ муттасил гумбурлар эди.* (Ў.Ҳошимов. Тушда кечган умрлар, 99) *Энг хавфлиси қишлоқ яқинидан ёки чакалакзор орасидан ўтиш.* (Ў.Ҳошимов. Тушда кечган умрлар, 57)
- 5) {Nnom Nloc+томон Vҳф} : *Карим мактаб томон одимлади.*
- 6) {Nnom Nloc+олдига Vҳф} : *Торини ғилофга тиқа бошлаган созанданинг олдига югуриб борди.* (Ў.Ҳошимов. Тушда кечган умрлар, 11) *Гриша юраги гутиллаб, дераза олдига борди.* (Ў.Ҳошимов. Тушда кечган умрлар, 22)
- 7) {Nnom Nloc+ичига Vҳф} : *Онаси уй ичига кириб кетди.*
- 8) {Nnom Nloc+бошига Vҳф} : *Жойнамоз устида ўтирган онасининг бошига ўдағайлаб борди: — Ўчиринг-е! Унсурлар дадамни ўлдирсин-да, сиз уларни дуо қилинг?!* (Ў.Ҳошимов. Тушда кечган умрлар, 17)
- 9) {Nnom Nloc+тўрига Vҳф} : *Шапкали негадир ўнг қўлини чарм пальтосининг чўнтагига суқиб, уй тўрига борди.* (Ў.Ҳошимов. Тушда кечган умрлар, 69)

10) {Nном Nлос+бурчагига Vхф}: *Шуурсиз бир алпозда айвон бурчагига борди.* (Ў.Ҳошимов. Тушда кечган умрлар, 72)

Маконни ифодаловчи дейктик бирликларининг француз ва ўзбек тилларидаги тадқиқи ҳар икки тил ўзига хос грамматик хусусиятларга эга эканлигини исботлади. Уларнинг маъно жиҳатдан умумий томонлари мавжуд бўлса-да, лексик воситалар билан ифодаланиши ва гапдаги ўрни фарқли томонларини ташкил қилди. Таҳлиллар натижасида грамматик жиҳатдан буларни тил аспекти доирасида ўрганиш тилнинг барча элементлари аҳамиятини очиб бериши аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.ЧугунековаА.Н.Наречия как средство выражения пространственных отношений в хакасском языке.www.gramota.net/materials/2/2014/4-3/54.html

2.Якобсон, Р. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. // Принципы типологического анализа языков различного строя. — Москва: Наука, 1972.— С. 95-113.

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SO'Z MA'NOLARINI BERISH

*Karimova F.I., AndMI katta o'qituvchisi
Azimov M. 2- kurs talabasi.*

Annotasiya. Mazkur maqolada ingliz tilini o'qitish jarayonida uchraydigan muammolardan biri bo'lgan so'zlardagi semantik ma'noning ona tilidagi tarjimasida nomutanosibliги va ba'zan ekvivalentlari topilmasligi muammolari ko'rib chiqilgan. Bir qator tahlillar va xulosalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Referatsional nomutanosibliklar, qisman muvofiklik, leksemalar,

leksik-semantik, so'zlarning ekvivalentlari, nomuqobillik, grammatik morfemalar, termin, muqobillik.

Referatsional ma'nolarni berishda tarjimon to'qnashadigan asosiy muammo asliyatdagi bir so'z leksik ma'nosining tarjima tilida o'z xususiyatini yo'qotishi va asliyat ma'nosini bermasligidir. Dunyoda ikk iturli xil til yo'qki, bu tillardagi ma'no birliklari, morfemalar, so'zlar va turg'un so'z birikmalar bir-biriga o'zaro mos kelsa. Ba'zida ma'lum bir so'zlarning ikkinchi tilda muqobili uchraydi, ammo bu so'z leksik birikma shaklida kelganda ularning ma'nosi ikkinchi tilda nomuqobillikni keltirib chiqishi mumkin. Ikki tildagi o'zaro leksik- semantik mutanosiblikni qiyoslash maqsadida analiz obyekti sifatida ikki tildagi(ingliz va o'zbek) so'zlarini tanladik. Binobarin, e'tiborga olish lozimki, ikki tildagi nomutanosibliklar faqatgina so'zlar nomuvofikligi bilan chegaralanmaydi, balki bu muammo boshqa til birliklari (grammatik morfemalar) orasida xam uchrashi mumkin.

Ikki tildagi leksik-semantik muvofiqlikni asosiy 3 xolatda ko'rish mumkin: 1) butunlay muvofiqlik; 2) qisman muvofiklik; 3) muvofiqlikning yo'qligi (yoki nomuvofiklik).

1-xolat. Butunlay muqobillik. IKKI tildagi so'zlar leksik ma'nolarining to'laligicha muvofiq kelishi tarjima uchun kamyob hodisa hisoblanadi. Asosan bu toifaga bir ma'noli so'zlar kiradi va ular ikki tilda ham yagona ma'noni anglatadi.

Nutqimizdagi boshqa so'zlarga nisbatan bu leksemalar kamchilikni tashkil qiladi. Ularni ham quydagicha guruhlash mumkin:

A) ASLIYAT VA tarjima tilining lug'at tarkibiga kirgan bir til uchun xarakterli bo'lgan atoqli otlar va geografik joy nomlari:

Toshkent-Tashkent

London- London

Navoiy- Navoi

Shekspir - Shakespeare

B) Ilmiyatexnikaviyterminlar:

Gaz - Gas

Kislorod - oxygen

Ko'mir - Coal

Magniy - magnesium

Kislota - acid

Qvarts - quarts

Gipertamiya - hypertamia

D) Oy, yil va hafta kunlari nomlarga ikkinchi tilde leksik-sematik muvofiq keluvchi so'zlar:

Yanvar - January

Dushanba - Monday

Bu guruhdagi so'zlarga ba'zi bir bayramlar nomi va sanoq sonlarni ham kiritish mumkin:

Yangiyil - new year

G'alabakuni - Victory day

Mustaqillikkuni - Independence day

Ming - thousand

Million - million

Ammo bir tildagi yuqoridagi guruhlarga kiruvchi hamma so'zlar ham ikkinchi tilde faqatgina bitta ma'noni ifodalashga xizmat qiladi. Hattoki ba'zan ilmiy termin hisoblangan so'zlarning ham ayricha ma'nolari bo'lishi mumkin. Masalan, fizikada quvvatni anglatuvchi - power - kuch – atamasining o'zbektilida quyidagi ma'nolari ham mavjud:

1) davlat, xokimyat

2) quvvat, qudrat, kuch

3) qobilyat, imkoniyat yoki o'zbekcha xisob - so'zining ingliz tilida quyidagi so'zlar bilan tarjima qilinishi mumkin:

1. Calculation (xisoblab chiqish)

2. Account (bankdagi pisob raqami)

3. Score (maxsus belgi, o'yin hisobi)

Bir mintaqa hududida yashovchi ba'zi noyob hayvon nomlari tarjimada leksik-semantik muqobillariga ega: flamingo - flaminngo, porcupine - jayra. Ammo hammaga ma'lum va keng tarqalgan hayvonnomlari faqatgina zoologik termin emas balki umumleksikada ko'chma ma'nolarga ham ega bo'lishi mumkin. Masalan, fox - so'zi tulkidan tashqari o'zbek tilida ayyor, makkor kishi; chameleon – buqalamun so'zi esa sharoitga qarab tusini o'zgartiruvchi, ikkiyuzlamachi kishi ma'nolarini berishi mumkin. Inglizcha eagle – burgut so'zi ingliz tilida 1) qush 2) Amerikaning (eski) o'n dollarli tangasi; 3) AQSH gerbi va emblemalarini anglatishi mumkin.

2-holat. Qisman muvofiqlik. Ikki tildegi birliklarni o'zaro qiyoslash jaarayonida eng ko'p tarqalgan muvofiqlik bu qisman muvofiqlik ekanligining guvohi bo'lamiz. Tarjima amaliyotidan ma'lumki, asliyat tilidagi bir so'zga tarjima tilidagi bir emas bir necha so'zlar mos kelishi mumkin. Shuningdek asliyatdagi so'zning ekvivalentlari shu so'z tarjimasining ekvivalentlariga mos kelmasligi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.G'afurov.I. Tarjimashunoslikmutaxassisligigakirish. T.,2008
- 2.SHaripov J. Badiiytarjimalarvamoxirtarjimonlar. T., 1972
- 3.Lim, C.P., &Tay, L.Y. (2003). Information and communication technologies (ICT) in an elementary school: Engagement in higher order thinking. Journal of Educational Multimedia and Hypermedia.
- 4.Sadik, A. Digital storytelling: a meaningful technology-integrated approach for engaged student learning. Association for Educational Communications and Technology 2008.

ZAMONAVIY O‘ZBEK TILI TA’LIMINI O‘RGANISHDA TARIXIY JARAYONLARINING LINGVISTIK KOMPETENTLIGI

*Nurmatova Nasiba, katta o‘qituvchi
Turg‘unova Guldona, magistr
Andijon mashinasozlik instituti*

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda ona tilini o‘qitishdagi hamda tilshunoslikdagi ayrim masalalar borasida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ona tili, tilshunoslik, axborot-kommunikatsion texnologiya, o‘qitish, lingvistik.

Uzluksiz ta’limda tilga bo‘lgan e’tibor bugungi kunda hardoimgidan jadallashib bormoqda. Til-millatning yuzi. Uni avaylab-asrashimiz, ardoqlashimiz kerak. Tilni o‘rganish faqatgina chet tili bilan belgilanmaydi, balki o‘z ona tilini ham chuqurroq, tarixan yondoshgan holda o‘rganish mumkin. Aslida bilim, ko‘nikma va malaka ham tilsiz paydo bo‘lmaydi. Lingvistik kompetentlikni shakllantirish uchun ma’lum bir tildan foydalanishga majburmiz. Bilim faqatgina bilishning o‘zi bilan cheklanmaydi. Darhaqiqat, bilish bu hali uni amaliyotda qo‘llay oladi degan xulosani bermaydi. Vaholanki, harqanday bilish jarayonida uning tarixiy ildizlari yaxshilab o‘rganilib chiqilishi lozim.

Ona tili ta’limi dunyoning barcha burchaklarida barcha zamonlarda insonni komillikka yetkazishdagi favqulodda muhim jarayonlardan biri sifatida qaralgan.

Bashariyat tarixida maktab degan muxtasham muassasaning ibtidosi xisoblanmish qadimgi shumer maktablarida yani eramizdan oldingi uchinchi ming yilliklarning boshida ilk ta’limining ikki ustunidan biri ona tili darslari (ikkinchisi matematika) bo‘lganligi turli manbalarda qayd etilgan. Demakki kamida besh ming yildan beri ona tili muayyan bir tizimga solingan darslar o‘laroq o‘qitib kelinadi. Aytish mumkinki shuncha vaqtdan beri inson aqli odam bolasiga o‘z ona tilini o‘rgatish va bu o‘rgatishning eng qulay va eng samarali yo‘llarini izlashdan to‘xtamaydi.

Tamaddunning tinimsiz taraqqiyoti, tadrijiy takomili natijasida yuzaga kelgan yangidan –yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar o’qitish samaradorligini yanada oshirish uchun ham katta-kichik imkoniyatlarni ochadi va tabiiy ravishda eng maqbul o’qitish usuli sifatida turg’unlashgan muayyan qoidalar eskiradi. Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlardan kelib chiqqan holda yana yangi o’qitish usullari izlanadi. Bir so’z bilan aytganda ona tili ta’limi (umumanta’lim) zamon taqozosiga muvofiq ana shunday muttasil, muntazam rivojlanib takomillashib ,maqbullashib boradigan o’ziga xos jarayondir.

XX asrning oxiri va XXI asrning boshiga kelib insoniyat o’z tamaddunining shunday bir yuksak pallasiga kirdiki, bu pallada yer yuzining turli olis-yaqin manzillaridagi davlatlar va odamlarning bir-birlari bilan bo’lgan aloqalari va o’zaro bog’liqliklari sifat va miqdor jihatidan keskin o’zgaradi, ta’bir joiz bo’lsa o’lchovlari o’ylatadigan darajada kengaydi.

Mamlakatimizda ham yurtboshimizning bevosita tashabbuslari bilan jamiyat hayotining turli jabxalarida axborot-kommunikatsion texnologiyalarining ulkan imkoniyatlariga tamoman mahliyo bo’lib, ularni o’qitishning yagona qolipi andozasi sifatida qarash to’g’ri bo’lmaydi. Barchaga ma’lumki ko’rgazmalilik ta’limning eng qadimiy va sinovlardan o’tgan samarali tamoyillaridan biri, tabiiyki bugun ham bu tamoyil o’z qimmatini yo’qotgan emas. Ammo ilgari o’qituvchi turli hajm va miqdorlarda , ibtidoiy shakl-shamoyillarda , turli materiallar va rang- bo’yoqlardan foydalanib o’zi yoki kimningdir ko’magida ming bir mashaqqat bilan tayyorlashi

lozim bo’lgan ko’rgazmali qurollar zahmatini butun axborot-kommunikatsion texnologiyalari xususan ,kompyuterlar, multimediya mahsulotlari beminnat o’z bo’yniga olgan. An’anaviy ko’rgazmali qurol tushunchasi tamoman eskirdi u yangi zamonaviy mohiyat bilan imkoniyat bilan yanada qiziqarlilik, estetiklik, ko’rimlilik kasb etdi. Endi u o’qituvchi uchun mashaqqat emas balki mahorat o’lchoviga aylandi. Albatta kompyuter savodxonligiga yetarli darajada ega ona tili o’qituvchisi qaysi mavzuni o’tishidan qat’iy nazar, bulim konikmalardan qay yo’sinda foydalanishni bo’lishib uni oldindan rejalashtirib olishi kerak. Axborot-

kommunikatsion texnologiyalarini qo'llashda o'tiladigan mavzuning sinfda olib boriladigan ishning xarakteri inobatga olinishi zarur.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanishning me'yorini unutmash lozim. Bu benihoya muhim va zaruriy ish go'yoki zamonga shunchaki moslashish“ moda ketidan quvishga aylanib ketmasligi maqsadga muvofiq. Til benihoya murakkab muxtasham va tirik xodisa . Anashu jihatlari bilan u qat'iy qoliplarga, jadvallarga also sig'maydi .Uning markazida mag'zida, odam turadi .Uzoq yillar mobaynida tilni egasidan ajratib o'rgatish urf bo'ldi sistem-struktur tilshunoslik rivoj topdi. Bu tilshunoslik tilning o'ziga xos qonuniyalarini ochib berishga harakat qildi, ammo tilning egasi millatning madaniyati mentaliteti bilan bog'liq jihatlari uning e'tiboridan chetda qoldi. Ona tilini o'qitishda tilning ana shunday ko'p qirraliligi, milliy madaniyati xalq mentaliteti bilan bog'liq jihatlari antroposentrik tilshunoslik g'oyalari ham nazarda tutilishi kerak. Bular esa albatta qoliplarga sig'maydi. Lekin jihatlarni tushuntirishda ham information-kommunikatsion texnologiyalar ancha jiddiy imkoniyatlarga ega ekanligi shubhasiz .Ona tili ta'limida information-kommunikatsion texnologiyalardan unumli va o'rinli foydalanishni, shuningdek bu ta'limning til ilmidagi antroposentrik paradigrama uyg'unligini imkon qadar ta'minlashni zamon taqozo etmoqda.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, tilshunoslikda tarixiy qarashlar bugungi kun nuqtayi-nazaridan qaralganda ham o'z salmog'ini yo'qotgani yo'q . Binobarin har bir tilda uchrab turishi mumkin kuzatilgan tarixiy jarayonlar o'zbek

tilshunosligida ham bor. Tilda mazmun va mohiyat qay darajada ravnaq topmasin u o'ziga xos umumiylikni va asliylikni saqlab qolishga harakat qilaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.G'ulomov A.G'. Morfologiya .Kirish .O'zbek tili grammatikasi – Toshkent.
- 2.G'ulomov A .Ne'matov .H Ona tili ta'limi mazmuni -Toshkent
- 3.Vohidov R. Eshonqulov H. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi.

CLASSIFICATION OF PEDAGOGICAL TERMS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

*Nishonov I.A., AndMBI, senior teacher
M.Raxmonov, AndMBI, student*

Abstract: The minds of those who are building the great state of the future must be imbued with a sense of ever-burning zeal for the restoration of new economic relations and the production of material goods. The main task of pedagogical schools, educational institutions, lyceums, gymnasiums, colleges, institutes and universities is to bring up a person rich in such positive qualities. Therefore, it is the duty of every person who has entered the science of pedagogy to establish pedagogical terms, to apply them, to translate and analyze the essence of the original content, as well as to link it with education and upbringing.

Keywords: pedagogical terms, education, assessment, dissertation, scientific report, punishment, state grant, state education, process portfolio.

Introduction.

As the great scholar A. Avloni noted: “Education is life for us. it is a matter of death, salvation, destruction, happiness, or calamity. Indeed, the role of education is extremely important in the achievement of human life, happiness, pure human activity.

It is known that the upbringing of young people is the product of our work, which is a positive result for each of us, if we can form a spirit of devotion to our national customs, traditions, immortal heritage, which are precious to us.

To do this, we must first instill in the minds of young people such concepts as national pride, national consciousness, national idea, spirituality, high culture. Because without knowing and studying history, without receiving spiritual nourishment from it, it is impossible to achieve the future, the dreams of the future.

Since the subject of pedagogy is a science that equips people, youth and professionals with modern laws, content, methods and tools of teaching and

education, its methodological basis, goals and objectives are the harmony of personal development in the material and spiritual development of the world. laws and modern policies of the state.

Education is the task of society, and it takes a definite form not only under the influence of production relations, but also under the influence of the ideas of this or that theory of education put forward in different historical periods. Represents the result of the work of rhetoricians and educators. In the past, the educational process was carried out directly by adults in labor activities, but as

society developed, such an approach did not meet the demand. Now there are educated and experienced people. Classes became more and more organized, and gradually educational institutions emerged. In Uzbek linguistics, new steps have been taken in the study of terms, such as research on scientific terminology, professional, lexicon of the Uzbek language, as well as encyclopedias and annotated dictionaries. Ensures the enrichment and improvement of the Uzbek language, including through the introduction of universally recognized scientific, technical and socio-political terms. Pedagogy has come a long way and now includes well-formed scientific knowledge, large theoretical and practical materials, terms.

Each national language creates its own systems of scientific terminology. One of such systems is the pedagogical terminology of the Uzbek language. The work of educating the younger generation has long been formed, and therefore, although

some lexicons are used as terms, modern pedagogical science and its current form , terminology appeared in the life of Uzbeks after the beginning of the XX century. So, pedagogy cannot be imagined without special terms. At the same time, it can be concluded that in the lexicon of the modern Uzbek language there is a special terminological system - pedagogical terminological system, which is used in practice. From the point of view of cognitive linguistics, the process of creating a nominative unit is studied in close connection with the processes of processing, organizing and preserving knowledge in the human brain, their reflection in linguistic forms, conceptualization and categorization. The characteristics of

nomination by terms are determined during the analysis of how new terms are formed in different ways. The similarity of associations that create terms belonging to different languages is due to the universality of semantic shifts, which in turn is explained by the universality of the thought process specific to different languages. Associative relationships often take on a national character and expression, and the use of common words as pedagogical terms is one of the most common ways of creating terms in terminology.

Terms are formed on the basis of a vernacular language, which uses national means and methods of expression of special concepts, as well as the discovery of new types. By recording and regulating the professional experience of many generations, terms become an area that further enhances the role of language in human speech. For example: Terms used in pedagogical activities, *punishment* (*Jazolash, наказание*) the cessation of their negative appearances, the emergence of feelings of guilt and regret through a negative assessment of the character of the person.

Portfolio process (*jarayonportfoliosiportfolio process, портфолиопроцесса*) – Demonstrates the process and level of independent application of knowledge and skills acquired by students in the implementation of educational, research, creative, information, social projects. The portfolio should reflect all stages of the project activity, pedagogical terms such as project development (planning and organization of activities), technological stage (implementation of activities), final stage (presentation and evaluation of results) in both Uzbek, English and other languages applied.

Assessment (*Baholash*)- the way in which various sources are used to draw conclusions about the classification of people, objects, or programs for a specific purpose.

As the field of human knowledge expands, many new concepts begin to emerge. It is safe to say that pedagogical terminology is actively used in all aspects of the education system. Historically, there have been many educational lexemes. Thus,

the roots of education in the East go back to ancient times. At the beginning of the last century, the need for pedagogical terms increased as a result of the growth of national consciousness of the peoples of Turkestan, the reform of schools and madrasas, the wider teaching of secular knowledge. . Behbudi, Shakuri, Ayni, Hamza, MunavarQori, Avloni and others opened new Muslim schools in Russia, Crimea and Orenburg, got acquainted with their teaching methods and adapted to local conditions. As a result, textbooks and manuals for these schools were created, and for the first time in these textbooks began to form special terms related to education. The new pedagogical term includes readymade lexical meanings that already exist in the names. The ability to form new pedagogical terms depends on the internal capabilities of the language and is determined by the degree to which different word-formation methods and models have been developed. Such pedagogical terms are created in an associative semantic way. Their words can be divided into the following groups. First of all, pedagogical terms can be divided into two main groups.

1. Terms of educational theory.

2. Terms of upbringing theory.

1. Terms related to the education system, curriculum, subject of study, educational nature of education.

2. Terms related to the system of education: upbringing, educator, moral education, labor education c. h. It should be noted that in English and Uzbek languages, pedagogical terms can be divided into groups. For example:

1. Names of persons whose activities are related to education: rector, vicerector, dean, teacher, class teacher.

2. There are many terms that express pedagogical concepts. Institute, pedagogy, method, practice, entrant, school, lesson, teacher, exam, book, school, etc. According to the researcher, there are more than ten thousand pedagogical terms.

3. Legislative terms are also widely used in English and Uzbek in the field of pedagogy. For example, *The state and society (davlatvajamiat)* is a separate

component of the National Training Program of the Republic of Uzbekistan on the management and control of the training and education system, the requirements and conditions of training. *The national anthem (Davlatgimni)*-one of the state symbols, a ceremonial musical or musical-work, usually performed in situations provided for by special law, may be accepted to stand up during the performance and take off the hat.

The state grant (Davlatgranti) - 1) performance of subsidized research or development covered by the state order. 2) paid funds allocated for financial support of scientific research, scientists, authors of works of literature and art. A grant is not a loan that must be paid. This is a gift for completing a specific task. A government grant is a state-funded university that pays for the tuition of students. *The secular nature of state, municipal educational institutions (Davlatmunitsipalta’limmuassasalariningdunyoviyxarakteri)* - one of the principles of state policy in the field of education. *The state educational standard (Davlat ta’lim standarti)* –is adocument that defines the main state requirements for the necessary,sufficient degree of education and the volume of the training load.

The languages being compared also have abbreviations for pedagogical terms. That is, it is an abbreviation, as many people think, but a particular type of service, situation, or special attention. In our research, we have seen that such terms

are also available in English and Uzbek and are widely used in pedagogy. For example:«VIP»

Ab.	In Uzbek	Ab.	In English
AKT	Axborot kommunikativ texnologiyalari.	ICT	Information and communication technology.
AO’T	Avtomatlashtirilgan o’qitish tizimi	ATS	Automated Teaching System
BMT	Birlashgan Millatlar Tashkiloti	UNO	United Nations Organization
DTS	Davlat ta’lim standarti	SES	State Educational Standard

IELTS	Xalqaro ingliztili test tizimi	IELTS	International English Language Testing System
ITI	Ilmiy tadqiqot institutlari	RI	Research Institutes
ECTS	Kreditlarni to'plash va o'tqazishning Yevropatizimi	ECTS	European Credit Transfer System
OTM	Oliy Ta'lim Muassasasi	HEI	Higher Educational Institute
UNESCO	Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha maxsus tashkiloti	UNESCO	United National Educstional Scientific and Cultural Organization
MO'	Masofaviy o'qitish	DL	Distance Learning
YDI	Yagona Davlat Imtihoni	TOSE	The Only State Exam

The XXI century, as the information age, requires the informatization and technologicalization of education. It is difficult to imagine the prospects of pedagogical science and the educational process without computers and the Internet. Therefore, every educator working in the education system requires the process of informatization, the use of electronic networks, knowledge of computer technology, their introduction into the educational process. it requires knowledge, skills and competencies to work with them. Here are some examples of these terms that are widely used in pedagogy in English and Uzbek. *For example: Фрейм(ramka),mez(yorliq,),браузер, веб-обозреватель,(veb-brauzer, web browser),Virtual doska, on-line, smart board e.t*

Conclusion.

So, pedagogy cannot be imagined without special terms. It can be concluded that in the lexicon of modern languages there is a special terminological system - pedagogical terminological system, which is used in practice. This, in turn, will help educators to keep pace with the times, their adaptation and socialization to the

information and computerized education system, understanding of e-pedagogy and trends in the global education system, socially active pedagogical activity.

Literature:

1. X.Paluanova, M.Musumonova, K.Riskulova, Z.Kurbanniyazova. “Pedagogikatamalarro’yhati”16.11.2012
2. Герд А.С. Еще раз о значении термина // Лингвистические аспекты терминологии.– Воронеж: Изд-воВоронеж.ун-та, 1980. – С. 3-9.
3. Paluanova H. The new trends in contemporary linguistics//LangLit: AnInternational Peer-Reviewed Open Access Journal (ISSN 2349-5189), IBI Factor 2015 – Indexed – 2.4. India, 2016, Vol-2, Issue–4.
4. Ростовский Государственный Педагогический Университет. В. И. Тузлукова ”Международная педагогическая терминология:Теория, практика, перспективы”.Диссертация/10.02.20

**ҲОЗИРГИ ЗАМОН ТИЛШУНОСЛИГИДА ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР ВА
УЛАРНИНГ ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ИФОДА ЭТИЛИШ
ВОСИТАЛАРИ**

*Тўхтаматова У.Б., АДУ катта ўқитувчиси.,
Рахимова Д., талаба*

Аннотация: Мақолада ҳозирги замон тилшунослигида фразеологизмлар ва уларнинг инглиз ва ўзбек тилларида ифода этилиш воситалари борасида фикр-мулоҳазалар берилиб, унда муаллифлар фразеологизмларнинг қиёсланаётган тилларда ифодаланиш жиҳатларини турли воситалар орқали мисоллар билан баён этганлар.

Калит сўзлар: фразеология, термин, фразеологизм, идиоматика, паремиология, турғун сўз бирикмалар, мақол ва маталлар

Тадқиқот объектларимизда фразеологиянинг тақсимланиши қуйидагича: Оксфордда бешта термин: idiom, proverb, epigram, phraseology, allusion; Ожеговда саккизта термин: идиома, пословица, цитата, сентенция, фразеология, идиоматика, эпиграф, фразеологизм; Ўзбек тили изоҳли луғатининг биринчи нашрида тўққизта: фразеология, идиома, мақол, эпиграмма, эпиграф, идиоматика, идиоматизм, фразеологизм, фразеологик бутунлик; Ўзбек тили изоҳли луғатининг иккинчи нашрида ўн иккита: фразеология, идиома, мақол, эпиграмма, эпиграф, идиоматика, идиоматизм, фразеологизм, фразеологик ибора, парема, паремиология, фразема.

Фразеологиянинг объекти нима (фразеологик бирлик, мақол-матал ва бошқалар) эканлиги масаласи мунозарали бўлганлиги боис, биз ўрганган

луғатларда унга доир терминлар нисбатан кам. Буни юқорида келтирилган рўйхатдан ҳам кўриш мумкин. Тилнинг бошқа терминлари каби унинг фразеология сатҳи терминларининг ҳам маънодошлари келтирилади ва кўпинча, уларнинг айнан бир термин эканлиги қайд этилмайди. Масалан, тўртала луғатда ҳам фразеология, ибора, идиома – маънодош терминлар – бунга яққол мисол бўла олади.

Ҳолбуки, уларнинг фақат битта маънодошини шарҳлаб, қолганларини айн. ишораси билан бериш мумкин. Қуйида уларнинг талқинига тўхталамиз: Фразеология Оксфордга кўра “the particular way in which words and phrases are arranged when saying or writing sth.” бўлса, Ожеговга кўра: “Совокупность фразеологизмов и идиом какого-нибудь языка”. Ўзбек тили изоҳли луғатининг биринчи ва иккинчи нашрларида фразеологиянинг икки маъноси изоҳланган. Айнан бир хил бўлган бу таърифларда биринчидан, фразеология тилнинг фразеологизмларини ўрганадиган соҳаси, иккинчидан, тилдаги фразеологизмлар мажмуи, деб изоҳ берилган.

Оксфорднинг таърифи фразеологиянинг Европа ва Америка тилшунослигида ҳақиқатан ҳам кам ўрганилганлигига яққол далилдир. Агар ундаги фикрни ўзбек тилига таржима қиладиган бўлсак, у ҳолда фразеология

сўз ва ибораларнинг оғзаки ҳамда ёзма нутқда ишлатилиш йўллари, деган хулоса чиқади.

Иккинчидан, Ожеговда ушбу термин фразеологизм ва идиомаларнинг мажмуи сифатида тушунтирилганки, бундан тилнинг бу икки бирлиги ҳар хил нарсалар экан, деган хулоса чиқади.

Ўзбек тили изоҳли луғатининг биринчи нашрида эса фразеологизм барқарор сўз бирикмалари ва ибораларни ўрганади дейилган, гўё улар бошқа–бошқа нарсалардек. Фразеологизм ўзбек тилшунослиги терминларига кўра, барқарор сўз бирикмалари эмас, балки турғун сўз бирикмаларидир. Бу ҳолат бизни фразеологизмнинг янги талқинини беришга ундайди ва у шундай кўринишга эга бўлиши мумкин: 1. Тилдаги барча фразеологизм (ибора,

идиома, турғун бирикма, фразема) лар мажмуи. 2. Тилшуносликнинг фразеологизм (ибора, идиома, турғун бирикма, фразема) ларни ўрганадиган соҳаси. Турғун сўз бирикмаси лингв. айн. фразеологизм; Ибора лингв. айн. фразеологизм; Идиома [юн. *idiōma*-ўзига хос ибора] лингв. айн. фразеологизм.

Тилшунослик бўлими сифатидаги фразеологиянинг асосий диққат-эътибори фразеологизмлар табиатини ва уларнинг категориал белгиларини ўрганишга, шунингдек, фразеологизмларнинг нутқда қўлланиш қонуниятларини аниқлашга қаратилади. Фразеологиянинг энг муҳим муаммоси фразеологизмларни нутқда ҳосил қилинадиган (яъни аввалдан тайёр бўлмаган) сўз бирикмаларидан фарқлаб ажратиб олиш ва шу асосда сўз бирикмаларидан фарқлаб ажратиб олиш ва шу асосда фразеологизмларнинг белгиларини аниқлашдир. Идиома – фразеологизмлар фразеологик бирикмалар ва барқарор жумлалар (мақол ва маталлар, гапга тенг ва бошқа фразеологизмлар) ўртасида муайян тафовутларга қараб кўплаб тадқиқотчилар фразеологияни 2 хил: тор ва кенг маънода тушунадилар. Уни кенг маънода тушунилганда, фразеологиялар доирасига мақол ва маталлар, фольклёрга хос барқарор жумлалар, баъзи мулоқот шакллари (саломлашиш, ҳайрлашиш жумлалари) ҳам киритилади.

Лекин бу масала, яъни фразеологияни кенг маънода тушуниш масаласи хануз мунозарали бўлиб қолмоқда.

Фразеологиянинг асосий вазифалари ёки масалалари: фразеологик таркибнинг изчиллигини аниқлаш ва шу муносабат билан фразеологизмнинг белгилик хусусиятини ўрганиш фразеологизмлар омонимияси, синонимияси, антонимияси, полисемияси ва вариантдорлигини тавсифлаш; фразеологизмлар таркибида қўлланувчи сўзлар ва уларга хос маъноларнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш; фразеологизмларнинг сўз туркумлари билан ўзаро муносабатларини ойдинлаштириш; уларнинг синтактик ролини аниқлаш; фразеологик бирликлар таркибида сўзларнинг янги маъноларини ҳосил бўлишини ўрганиш ва бошқалар. Фразеология фразеологик бирликларни ажратиш принципларини, уларни ўрганиш, таснифлаш ва луғатларда тавсифлаш методларини ишлаб чиқади. Фразеологияда ишлаб чиқилган ўзига хос хилма-хил методлар асосида тилнинг фразеологик таркиби турлича: структур-семантик, грамматик, вазифавий-услубий асосларга кўра тасниф этилади. Структур-семантик тасниф принципи асосий ҳисобланади

Фразеологияни ўрганиш тарихига кўз ташлаганда, шу нарса маълум бўладики, у дастлаб адабиётшуносликда пайдо бўлган. Маълум бадиий асарни бир тилдан иккинчи бир тилга таржима қилганда, барқарор сўзлар боғланмасини айнан таржима қилиш мумкин бўлмай қолган. Бунда, ўша тилларда мавжуд бўлган фразеологик иборалар ўрганила бошланган. [4.310]

“There’s no way that Michael Jackson or whoever Jackson should have a million thousand droople billion dollars and then there’s people starving. There’s no way! There’s no way that these people should own planes and there people don’t have houses. Apartments.Shacks.Drawers. Pants! I know you’re rich. I know you got 40 billion dollars, but can you just keep it to one house? You only need ONE house. And if you only got two kids, can you just keep it to two rooms? I mean why have 52 rooms and you know there’s somebody with no room?! It just don’t make sense to me. It don’t.”

“No man is rich enough to buy back his past.”

“The biggest challenge after success is shutting up about it.”

“To get rich, one must have but a single idea, one fixed, hard, immutable thought: the desire to make a heap of gold. And in order to increase this heap of gold, one must be inflexible, a usurer, thief, extortionist, and murderer! And one must especially mistreat the small and the weak!

“You were born rich and influential. You can do rich and influential in jammies and bunny slippers.”

“You will never be able to live with two kinds of people; greedy rich and arrogant poor.”

Шундай қилиб, фразеология биринчи марта адабиётшунослик предмети сифатида ўрганилган. Кейинчалик луғатларда сўз маънолари изоҳланганидек, фразеологик иборалар ҳам тўпланиб, маънолари изоҳланган. Шундан сўнг фразеологик иборалар маъноси уларнинг грамматик қурилиши тилшунослик фанида ҳам текширила бошлаган. Ҳозирги даврда фразеология масалалари ҳам тилшунослик, ҳам адабиётшунослик соҳаларида ўрганилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Владовская И.С. “Colloquial English Phrases, Idioms” Moscow, “Higher School Publishing house 1970”

2.Исматуллаев Х. “Инглизча мақол, матал ва идеомалар” Тошкент “Ўқитувчи” 1969 йил

3.Киселева “500 English Proverbs Sayings” “Высшая школа” 1974

4.Кунин А.В. Основные понятия английской фразеологии и создание англо-русского фразеологического словаря. Москва 1964

5.Oxford Advanced Learners Dictionary. – Oxford University Press, Seventh edition, 2006.

6.Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка.- М., 2007.

21. Macmilan English Dictionary. London - 2006

TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOT TARIXI

Inamova Dilfuza Ergashevna
O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti
Tarjimonlik fakulteti katta o'qituvchisi
dilfuzainamova@73gmail.com

Annotatsiya. Tarjima nazariyasiga bag'ishlangan ilk tadqiqotlar o'tgan asrning yigirmanchi yillarida yuzaga kela boshladi. Tarjima haqida ilk nazariy fikrlar dastlab qadim Rimda yuzaga kelgan edi.

Kalit so'zlar: Tarjima nazariyasi, tilmoch, tarjima mahorati, tilshunoslik ilmi, almanaxi, “Tarjimon daftarlari”, ilmiy to'plam, adabiyotshunoslar, adabiy jarayon va badiiy ijod, maqolalar, falsafiy va adabiy asarlar, tarjimonlar uyushmasi.

Bugungi kunda yurtimizda tarjimonlik yo'nalishi yanada jadal rivojlanib bormoqda. Bizning kelajagimiz bo'lgan yoshlarimiz texnika texnologiya rivojlanayotgan bir davrda tarjimonlik sohasiga qiziqib o'qib borishmoqda. Avvalambor, tarjimonlik tarixi haqida tanishib chiqsak.

Tarjima haqida ilk nazariy fikrlar dastlab qadim Rimda yuzaga kelgan edi. Yunon va lotin tillarini mukammal bilgan Aristotel, Sitseron va Goratsiy tarjima jarayonida so'z ketidan quvish yaramaydi, ularning ma'no ifodalarini avval tarozida o'lchab, keyin tarjima qilish ma'qul, degan fikrni bildirganlar. Keyinchalik Italiyada Bartolomeo va Manetti, Fransiyada dyu Belle va Malerb, Angliyada Bekon va Drayden, Germaniyada Gyote va Gumboldt, Rossiyada Lomonosov va Sumarokov tarjima xususida o'z nazariy tushunchalarini bildirib o'tganlar. XX asrga qadar “tarjima” so'zi muayyan ma'no kasb etib, faqat tarixiy, falsafiy va adabiy asarlar o'girmasiga nisbatan qo'llanilib kelingan, og'zaki tarjimonga nisbatan esa turkiyda “tilmoch”, slavyanlarda “tolmach”, nemis tilida “dolmetschen”, ingliz va fransuz tillarida “interpret” atamaları ishlatilgan. Tarjima nazariyasi xususida aytilgan fikrlar ham shu yo'sinda umumiy ma'noga ega bo'lgan. Masalan, taniqli fransuz tilshunosi Jorj Munenning ta'kidlashicha, F. de Sossyur (1857–1918) va O. Garri Yespersen (1860–1943) tadqiqotlarida tarjima nazariyasi haqmmmmida fikrlar

yo‘q, hatto Sh. Balli (1865–1947) va J. Vandriyes (1875–1960) asarlarida ham bu xususida mulohaza bildirilmaydi.

Tarjima nazariyasiga bag‘ishlangan ilk tadqiqotlar o‘tgan asrning yigirmanchi yillarida yuzaga kela boshladi. Bu davrda nashr qilingan F. R. Amos, J. P. Postget, O. M. Finkel, M. P. Alekseev kitoblarida, Sanjar Siddiqning “Adabiy tarjima san’ati” (1936 y.) risolasida ham tarjima nazariyasini fan sifatida e’tirof qiluvchi aniq fikrlar bildirilmagan edi. Tarjima nazariyasini fan sifatida ta’riflovchi va bunga da’vat etuvchi tadqiqotlar asrning elliginchi yillariga kelib e’lon qilina boshlandi. Aniqrog‘i, 1952 yil “Inostranni’e yazi’ki v shkole” jurnalida taniqli tarjimon I. Kashkinning “Ishonchsiz tamoyil va noaniq xulosalar” va taniqli tilshunos A. A. Reformatskiyning “Tarjimaning lingvistik masalalari” nomli maqolalarining chop qilinishi bu sohada bahs-munozaralarning boshlanishiga sabab bo‘ldi. Masalan, professor A. A. Reformatskiy o‘z maqolasida “tarjima amaliyoti barcha fanlar uchun xizmat qilsa-da, tarjima nazariyasi mustaqil fan bo‘la olmaydi. U tilshunoslikning bir bo‘limigina bo‘lishi mumkin”, degan da’vo bilan chiqadi. Tez orada olimning bu fikriga qarshi tarjimashunos A. V. Fedorov: “Tarjima nazariyasi fan sifatida e’tirof qilinishi zarur. Faqat u qurilishi jihatidan tilshunoslik yo‘nalishiga vobasta bo‘lmog‘i kerak” degan g‘oyani ilgari suradi. Bu yillarda O‘zbekistonda ham tarjima nazariyasi xususida dadil fikrlar aytila boshlandi. Asqad Muxtor, Jumaniyoz Sharipov, G‘aybulla Salomov, Ninel Vladimirovalarning tarjima nazariyasidan bahs yurituvchi risola va maqolalari nashr qilindi.

1953 yili Xalqaro tarjimonlar uyushmasi – FIT (Federation Internationale des Traducteurs) ning tashkil qilinishi tarjimon va tarjimashunoslar faoliyatining yanada ravnaq topishida muhim rol o‘ynadi. 1955 yildan uyushma organi “Babel” (“Bobil”) jurnali nashr etila boshlandi. Bu yillarda turli mamlakat olimlarining tarjima nazariyasi muammolariga bag‘ishlangan tadqiqotlari birin-ketin bosilib chiqdi. Ular orasida fransuz Jorj Munenning “Go‘zal, ammo bevafo”, ingliz Teodor Savorining “Tarjima san’ati” kitoblari o‘sha davrda muhim ahamiyat kasb etdi. Ayniqsa, kanadalik tilshunoslar J. P. Vinye va J. Darbelnening 1958 yilda nashr qilingan

“Fransuz va ingliz tillarining qiyosiy stilistikasi. Tarjima tadorigida” monografiyasida tarjima nazariyasi qiyosiy tilshunoslik yo‘sinida talqin qilinib, mualliflar uni sof tilshunoslik izmidagi fandır, degan tezisni ilgari surdilar. Ular o‘z fikrlarini taniqli tilshunos olim Sharl Balli ta’limotiga yaqinlashtirib, tarjima ham ikki tilga mansub sistemadir, u asliyat va tarjima tilining o‘zaro yaqinlashuvi jarayonida yuzaga keladi. Bu jarayonda asliyat tili o‘z holatini o‘zgartirmaydi, tarjima tili esa mavjud sharoitga qarab o‘zgaradi va asliyat tilining lisoniy holatlarini o‘zida ifoda etishga majbur bo‘ladi, degan to‘xtamga keladilar.

O‘tgan asrning oltmishinchi yillari boshida fransuz olimi E. Karining “Tarjima nazariyasi sari” va amerikalik tilshunos Yu. Naydaning “Tarjima nazariyasi xususida” nomli mazmunan bir-birini to‘ldiruvchi tadqiqotlari bosilib chiqdi. E. Kari o‘z kitobida tarjima nazariyasini mustaqil fan tarzida e’tirof etish bilan birga umumiy “tarjima nazariyasini yaratmoq payti keldi”, degan fikrni bildirgan bo‘lsa, Yu. Nayda tarjima amaliyoti va nazariyasining vobasta ilmiy tamoyillarini ishlab chiqmoq lozimligini uqtirish bilan, tarjima nazariyasiga “dinamik ekvivalent” (so‘zlarning teng ma’noli muqobillari) tushunchasini olib kirdi.

Bu davrga kelib sobiq Ittifoqda ham tilshunos va adabiyotshunos olimlarning tarjima nazariyasi talqiniga bag‘ishlangan tadqiqotlari e’lon qilindi. Masalan, A. V. Fedorov “Tarjima nazariyasiga kirish” kitobini 1958 yil kayta nashr ettirarkan, unga “lingvistik ocherk” tagsarlavhasini ilova qilgan edi. Ko‘p o‘tmay ushbu nashr mazmuni va mundariyasi atrofida qizg‘in bahs-munozaralar boshlandi. Ittifoq olimlari o‘rtasida tarjima nazariyasiga ikki tomonlama: tilshunoslik va adabiyotshunoslik ilmi nuqtai nazaridan talqin qilish muammosi yuzaga keldi. 1959 yildan ittifoq Yozuvchilar uyushmasi tashabbusi bilan “Tarjima mahorati” almanaxi va 1963 yildan tilshunoslik ilmining markazlaridan biri sanalgan Moskva Davlat chet tillar pedagogika instituti olimlari sa’y-harakati bilan “Tarjimon daftarlari” ilmiy to‘plami nashr etila boshlandi. “Tarjima mahorati” almanaxida taniqli adabiyotshunoslarning tarjima – bu adabiy jarayon va badiiy ijod, tarjima nazariyasi esa adabiyotshunoslikka asoslangan fandır, deguvchi maqolalari muntazam chop

qilinib kelingan bo‘lsa, “Tarjimon daftarlari” to‘plamida ko‘plab tilshunoslarning tarjima – bu matn bilan bog‘liq lingvistik jarayon, tarjima nazariyasi ham lisoniy tahlilga asoslangan fandır, deya e‘tirof etguvchi tadqiqotlari bosilib kelindi.

Bundan tashqari, o‘sha yillarida O‘zbekistonda ham tarjima nazariyasi fan sifatida e‘tirof etila boshlandi. Prof. A. A. Reformatskiy va A. V. Fedorovning tarjima nazariyasi xususida bildirgan fikrlari yo‘nalishida bahs yurituvchi o‘zbek olimlari N. V. Vladimirova (“Nekotori’e voprosi’ xudojestvennogo perevoda s russkogo na uzbekskiy yazi’k”, 1957), J. Sharipov (“Nekotori’e problemi’ poeticheskogo perevoda”, 1958), G‘. Salomov (“Maqol va idiomalar tarjimasi”, 1961) larning tadqiqotlari yuzaga keldi. 1961 yil professor G‘aybulla Salomov asos solgan “Tarjima san’ati” ilmiy to‘plamining birinchi kitobi bosilib chiqdi. Mualliflar o‘sha davr talabidan kelib chiqqan holda o‘z tadqiqotlarida tarjima nazariyasining ba’zi lingvistik va poetik xususiyatlarini yoritishga harakat qilgandilar.

Umumiy tarjima nazariyasi translatsologiya fani uchun umumiy va universal bo‘lgan qonun – qoidalar, tarjima usullari, tarjima me‘yorlari kabilar bilan ish ko‘radi. Amaliyotchi tarjimonlar, tilmochlar bu borada ilmiy – tadqiqot olib borayotgan nazariyotchi mutaxassislarni sohaga oid nazariy bilimlar bilan qurollantirib boradi. Bu orqali tarjimashunoslik nazariyasi rivojlanib sayqal topib boradi. Shu nuqti- nazardan dunyo tarjimashunoslik fani o‘zining umumiy ilmiy nazariyasiga ega bo‘ldi. Bu albatta dunyo tarjimashunoslik maktablari ularning yirik namoyondalari ilmiy faoliyatlari bilan bog‘liq. Tarjimonlik, to‘g‘rirog‘i, haqiqiy tarjimonlik tarjima qilinayotgan asarni o‘shanday mahorat bilan qayta yozishdir. Bir kitobni tarjima qilayotganda tarjimon asar muallifining hissiyotlarini, nimalarni o‘ylaganini qaytadan his qiladi, anglab yetadi va uni tarjima qilinayotgan tildagi insonlarga yangi asarday qilib yetkazib beradi. Bir kitobni tarjima qilgan tarjimonning saviyasi muallifning saviyasiga ko‘tarilsa, mantiqan 100 ta kitobni tarjima qilgan tarjimon «bilimlar xazinasi»ga aylanadi. Shu sababdan ham bizning ota-bobolarimiz ma’lum sohalarda ko‘proq, boshqalarida ozroq asarlar yozgan

bo‘lsa ham amalda ensiklopedik olim bo‘lganlar va qaysi sohaga oid asar yozmasin, o‘sha sohani kamida bir necha qadam ilgari siljitib ketganlar.

Foydalanigan adabiyotlar:

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tarjima>
2. <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/tarjima-na-zariyasi-fan-sifatida/>
3. <https://sattibaev.wordpress.com/2015/06/06/tarjima-haqida/amp/>

CULTIVATING STUDENT’S INTERPRETING SKILLS.

*Xalilova Guzal Abdupattaxovna,
Uzbekistan State World Languages University- senior teacher*

Annotation: The article’s aims to investigate effective tools and strategies of teaching interpreting, especially useful techniques of spoken-language interpreting which can help to cultivate students’ interpreting skills.

Key words: simultaneous interpreting, the interpreter, an interpreting booth, a headset, a microphone ,conference room ,target-language version.

In simultaneous interpreting, the interpreter sits in an interpreting booth, listening to the speaker through a headset and interprets into a microphone while listening. Delegates in the conference room listen to the target-language version

through a headset. This is a very difficult task and to fulfill it the following skills are required: a) Complete command of working languages at all levels of usage; b) Good public speaking: voice projection, clear enunciation, and good posture and smooth pacing; c) Mental agility and flexibility in order to work on two channels at once (simultaneously processing the source language while speaking in the target

language). The above mentioned skills are cultivated with the help of effective innovative methods and techniques of teaching translation.

The interpreter must have a powerful memory; he/she should train it consistently through and in practice. Daniel Gile (1992) proposes his Effort Models for interpreting designed to help them [interpreters] understand the difficulties [of interpreting] and select appropriate strategies and tactics, the Listening and Analysis Effort, the Memory Effort, the Production Effort, plus the Coordination one. In his models Gile emphasizes the significance of Short-term Memory. It is actually one of the specific skills which should be imparted to trainees in the first stage of training. Among all the skills and techniques which are required for a good interpreter, memory skill is the first one which should be introduced to trainee interpreters. Powerful memory could be acquired by effectively designed exercises. For memory training the following methods and techniques can be recommended:

Retelling in the SL: The instructor either reads or plays a recording of a text of about 200 words for the trainees to retell in the same language. The trainees should not be allowed to take any notes. In the first instance, trainees should be encouraged to retell the text in the same words of the original to the largest possible extent. ***Shadowing*** exercise can also help students to improve their memory, (a paced, auditory tracking task which involves the immediate vocalization of auditory presented stimuli, i.e., word-for-word repetition in the same language, parrot-style, of a message presented through a headphone.

One of the effective tools in memory training is ***Mnemonic*** to Memory. Mnemonic is a device, such as a formula or rhyme, used as an aid in remembering.

Recording speeches with specially 'inserted' noises as a background is a recommended classroom practice, since this is a very effective method to enable students to concentrate and thus strengthen their STM duration.

The following ***split-attention/dual task*** exercises can be helpful to develop concentration and a powerful memory:

1. Students are given sheets with 3-4 sentences, they should chunk them, then closing the sheets down, while the teacher reads the given sentences aloud they should chunk them orally (visualizing them), and then one of the students repeats the sentences by heart.
2. Students listen to the speech in L1, think about how to interpret it, while listening they should manage to translate a passage in L2.
3. Students should count up to 10-100 in a loud voice while reading a passage; they should practice until they manage two tasks up to 80%.
4. Listen to a sentence, stop the tape, think about how to interpret it, speak the interpretation while listening to the next sentence, stop the tape, think about how to interpret it etc.
5. Change same speech to very "anti" and then "for" (or similarly to very serious then very ironic etc.)
6. Practice changing the order of the clauses in a sentence without changing its meaning.

Public Speaking Students are asked to practice speaking before a group of people at every opportunity. People they know will constitute a less threatening audience and will allow them to ease their way into public speaking and build your confidence.

Paraphrasing is a helpful exercise that develops the mental agility you need for interpreting. It forces you to read ahead and solve problems quickly; it also helps you focus on meaning rather than words, thus avoiding stilted, literal translations.

Paraphrasing is a good vocabulary building exercise that trainees should continue to do periodically even after they feel they are adept at interpreting.

Prediction Interpreters should be able to predict the outcome of an incomplete message and also be versed in the various writing styles - legal documents, personal and business correspondence, technical reports so they can be alert to common constructions that may pose translation problems.

Analyzing: Analyze the content of each text and practice picking out the subject and verb to determine the core meaning.

Chunking: Choose a text /sentence and mark off the small meaningful units in it.

Oral Chunking Find a short and simple text on an everyday topic and make a copy for each student. Read the text to students while they follow along and mark chunks of information with a double slash (//) sign.

Expanding: Read a text aloud and expand it (i.e., say the same thing in more words) as you are going along, again taking care not to change the meaning.

Condensing: Read a text aloud and condense it (i.e., say the same thing in fewer words) as you go aloud, retaining the same meaning.

Next, have them turn their papers over and read the same text to them again as they try to chunk it ‘orally’. To do this they may choose to count up chunks of meaning on their fingers and/or try to visualize each ‘chunk’ separately. Then ask students to repeat the sentences as accurately as they can (either in front of the group or to a partner).

Role Play Develop a role-play that can be used for interpreting practice. Identify the setting (e.g. social services, health care, education) and the people involved. List to ten questions that could be asked in this setting; Students will be working in groups of three. One person will read your questions to you and

you will be responding. The other person will be acting as an interpreter. Then you will use another classmate’s role-play and switch roles.

Below are the exercises that improve student’s interpreting skills: Delivery The delivery skills required in simultaneous interpreting and the exercises that might usefully be undertaken to improve them are in large measure the same as for consecutive interpreting.

-“Cheating”- Repeatedly interpret the same speech until you arrive at a satisfactory version.

-Shadow a speech which has a large number of delivery problems (ie. frequent restarts, umming and erring, self-correction etc.). Eliminate the same shortcomings

in the target text. As a next phase the same can be done when interpreting a similarly flawed source text from another language.

Split attention skills: Speaking and listening at the same time is not natural and can detract from other cognitive activities, it is therefore worthy of practice.

- Listen to a sentence, stop the tape, think about how to interpret it, speak the interpretation. Repeat

- Listen to a sentence, stop the tape, think about how to interpret it, speak the interpretation while listening to the next sentence, stop the tape, think about how to interpret it etc.

At a very early stage this may be a good introduction to the art of listening and talking at the same time.

- Improvisation exercise. While in the booth, improvise a speech of 2 minutes on a subject volunteered by a colleague. Other students listen and comment on the coherence of speech, delivery etc.

This exercise trains the split attention of the interpreter since as you improvise you should be thinking ahead to your next sentence/paragraph. It also trains delivery technique.

In addition to training split attention this activity accurately mirrors the lack of control we have on content when in the booth, and trains you to think on your feet.

- Interpret a speech silently in your head. Then interpret the same speech aloud. Speaking and listening at the same time is not easy. This exercise is an interim stage in the process.

- Shadow a speech while at the same time writing something completely unrelated on a piece of paper. I.e. Numbers from 1-100 in reverse order.

- Practice changing the order of elements in the clause i.e. practice holding individual words or ideas of the clause/sentence and working them back in much later (i.e. a date can very easily be switched from first to last in a sentence).

-Practice changing the order of the clauses in a sentence without changing its meaning.

- Invert the meaning of the text.

Rework the grammatical structure of sentences without changing their meaning i.e. change all passive verbs to indicative, remove subordinate clauses etc. (also Weber and Heine.)

When interpreting go to two extremes alternately.....

- Interpret the same speech in extremes of register, i.e. "phat" street slang then an OTT "smashing" aristocratic drawl. You can also use different regional accents.

- Change same speech to very "anti" and then "for" (or similarly to very serious then very ironic etc.)

- Practice shadowing speeches which have been deliberately sprinkled with constructions taken from the language later to be interpreted from but which are inappropriate in the language you are using. Correct the structural and syntactic errors while shadowing.

This is an excellent way of tackling the reformulation challenges that all languages offer without the added difficulty of the comprehension task. Later when faced with L2 you will already be familiar with the techniques and strategies that will allow a sound rendering in L1.

For Stress management the following exercises can be used:

Some exercises may be amusing or game-like, for example,

- "Just a minute", this is UK radio game show in which one must speak on given subject, without hesitation or repetition, for 60 seconds or more.

- Improvisation exercises - changing registers

- changing a speech from "anti" to "for"

- Overusing one metaphor.

- **Miscellaneous**:-Interpret for friends and colleagues who don't have your language(s). This is real communication, with a real audience who can check if you're making sense.

-Listening to stock market reports in your B/C languages try to note down all the numbers.

-Numbers tend to cause problems and panic in student (and many working) interpreters. Practice can help overcome this.

The above-mentioned exercises aim at enabling students to produce correct, coherent and fluent interpreting. However, all those exercises are in-class activities. It is obvious that real-life conditions will be different and sometimes more difficult. Therefore, students should be prepared to solve various problems before they work in real-world conditions.

Though text types and topics may vary according to market demand, interpreting course syllabus design should include the following text types: commercial and economic texts, e.g. real-world texts on current world economic and financial issues, international trade and business, scientific and technical texts, e.g. medicine, environment, computer science, journal articles, manuals, and patents, political and legal texts.

In conclusion, it should be noted that training time is the time to introduce students to the real-life process of interpretation. They should be made aware of the fact that there are many factors which may act as constraints on the process. Their role is to make certain decisions in order to maneuver among those factors.

REFERENCES:

1.Address by Sh. M. Mirziyoyev at the Joint Session of the Chambers of OliyMajlis dedicated to a Solemn Ceremony of Assuming the post of the President of the Republic of Uzbekistan, 2016

2.Davies, M.G. (2004). Multiple voices in the translation classroom: Activities task and projects. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam.

3. Gile, D, 1992, Basic Theoretical Components in Interpreter and Translator Training, in Dollerup, C and Loddegaard, A (eds), 185-194

THE ENGLISH LANGUAGES IDIOMS IN NEWSPAPER STYLE

*Yuldasheva Dilfuza Qodirovna,
a senior teacher (NamSU)
Juramirzayeva Guljahon,
a teacher of school №34, Norin district
dilfuza.yuldasheva73@mail.r*

Annotation. The topicality of the article is expressed on the one hand by the profound interest in learning lexicology and vocabulary which is widely used to demonstrate linguistic richness of the English language in expressing different ideas, on the other hand by giving a detailed analysis of different types of using English language idioms in different newspapers of the target language.

Key words: newspaper style, phrasal verbs and idioms, communicative purpose, literal meaning, dictionary definition, language means.

Today the English language is widely spoken throughout the world. It is the language of 21st century the language of informative technologies, so while describing the English language; first of all it should be underlined that the English language is the mother tongue of the global media. To understand English clearly one should know not only its standard vocabulary but also its different styles, dialects, proverbs, sayings, phrasal verbs and idioms, as they are used in any sphere: books, films, newspapers, formal speeches. One, looking through some papers, magazines and journals, will discover the same language to sound quite different, because he will find familiar words with unfamiliar meanings. He will face idioms, phrasal verbs etc.

Besides, knowing the standard English perfectly one may have difficulties in understanding for instance American English, as many factors, such as culture, the natives' language, slang, migration and development of the same language apart in dissimilar conditions, cause many changes in the same English language.

English newspaper writing dates from the 17th century. The first newspaper carried only news, without comments, as commenting was considered to be against the principals of journalism. By the 19th century, newspaper language was recognized as a particular variety of style, characterized by a specific communicative purpose and its own system of language means.

It includes a system of interrelated lexical, phraseological and grammatical means serving the purpose of informing, instructing and, in addition, of entertaining the reader.

In order to make the article sound lively and impressive the author enriches the writing with idioms and a like.

An idiom is a phrase where the words together have meaning that is different from the dictionary definitions of the individual words. It is a phrase whose meaning cannot be made sense of from the literal definition, but refers instead to a figurative meaning that is known only through common use, that is an expression in the usage of the language that has a meaning that two or more that means something other the literal meanings of its individual words.

Ex. *Between a rock and a hard place*: stuck between two very bad options.

English is a language particularly rich in idioms – those modes of expression peculiar to a language (or dialect) which frequently defy logical and grammatical rules.

Newspaper is a publication that appears regularly and frequently, and carries news about a wide variety of current events. Organizations such as trade unions, religious groups, corporations or clubs may have their own newspapers, but the term is more commonly used to refer to daily or weekly publications that bring news of general interest to large portions of the public in a specific geographic area.

English newspaper style may be defined as a system of interrelated lexical, phraseological and grammatical means, which is perceived by the community as separate linguistic unity that serves the purpose of informing, instructing the reader. In fact, all kinds of newspapers writing are to a greater or less degree both informative and evaluative. The newspaper also seeks to influence public opinion or political and appraisal and other matters. Elements of appraisal may be observed in the very selection and the way of presentation of news, in the use of specific vocabulary. The vocabulary used in newspaper writing is natural and common literary. But apart from this, newspaper style has its one of the smartest ways to illustrate the topic and to direct it to the point is to use idioms in the article. Here are idioms found in popular newspapers.

«Venture capitalist David Cowan is a professed chess-playing nerd who studied math and computer science at Harvard. Last year, though, he decided he needed a **crash course** in getting hip». – The New York Times

Crash course – a quick lesson

«Many older tech investors, eager not **to miss out**, are **going to great lengths** to shed **fuddy-duddy** images and ingratiate themselves with the younger generation
The New York Times (to) *miss out* – to miss an opportunity; to fail to make use of an opportunity (to) *go to great lengths* – to do a lot; to do a lot to achieve a certain goal *fuddy-duddy* – out of fashion; not modern; an old-fashioned person who doesn't want to change

«As she pushed her shopping cart down an aisle of the Super Stop & Shop near her hometown of Warren, R.I., recently, Ms. Cabrera, a retired schoolteacher, offered her thoughts on why she **steers clear of** high-fructose corn syrup: “It’s been linked to obesity, and it’s just not something that’s natural or good for you.”– The New York Times

to steer clear (of something) – to avoid something; to stay away from something. (Note that “to steer” means to guide with a wheel or a similar device. When there’s something in the road, you may need to steer your car around it).

«No one is predicting that the iPod economy will be slowing soon. Mr. Baker said: “We’ve barely **scratched the surface** with the video iPod.”– The New York Times

«In some communities, efforts are being made to increase the amount of affordable housing. Celebrity-heavy Aspen, for example, has created 2,600 low-cost units over the past 30 years. But such measures only **scratch the surface** of the problem». – Financial Times to (barely or only) *scratch the surface* – to only begin to explore or understand something; to deal with something only superficially

“Condos are **all the rage** right now,”Hodgett said. “People like to be close to downtown and walk to restaurants and shopping. They can come home in the evening and not worry about mowing the lawn.” – The daily Mail *all the rage* – very popular, trendy

« ... extras Just seven months after the city’s bid to host the 2012 Olympics fell flat, a key booster of the effort has opened the door to a scramble for the 2016 games – statements that **fly in the face** of previous comments by Mayor Bloomberg and other city officials. –The Observer *fly in the face* – contradict; go against It took Carolyn Fellwock and Charlie Watson only 11 months **to tie the knot** after meeting on Yahoo Personals – and three years more **to call it quits**. The Times

to tie the knot – to get married; *to call it quits* – to end something (such as a relationship, a job, a project, etc)/

Some people who met a spouse online and later divorced aren’t **losing heart**. Some even say they would date online again. – The Wall Street Journal *to lose heart* – to give up hope; to get discouraged.

Steve Girdler, director of services at Kelly UK, agrees that Sugar’s methods are impressive. “Sometimes I think we can be too soft in our assessment of graduates. But what’s the point when we know that in reality, business can be a **dog-eat-dog** world?”– The Guardian *dog-eat-dog world* – a cruel world; a challenging environment in which people just look out for themselves,

Newspaper is a publication that appears regularly and frequently, and carries news about a wide variety of current events. Newspapers are most often published on a daily or weekly basis, and they usually focus on one particular geographic area where most of their readers live. English newspaper style may be defined as a system of interrelated lexical, phraseological and grammatical means, which is perceived by the community as separate linguistic unity that serves the purpose of informing, instructing the reader.

Referances:

1. Michael McCarthy, Felicity O’Dell. English Vocabulary in Use. Cambridge University Press, 1994.
2. The Penguin Dictionary of English Idioms, New York, 1989.
3. Internet site: <http://vernadsky.dnttm.ru/h4/w01358.htm> ‘Phraseology of modern English’
4. Bartlett, F. C. Remembering: A Studying Experimental and Social sychology. Cambridge: Cambridge University Press.

ТИББИЙ ТЕРМИНЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ МУАММОЛАРИ

*Қосимова Феруза Хурсанали қизи,
Фарғона давлат университети таянч докторанти, Фарғона,
feruza.kasimova5220@gmail.com*

Аннотация: Мақолада тиббий терминларни тартибга солиш муаммолари ҳамда илмий-амалий ечимлари келтирилган.

Калит сўзлар: тиббий термин, шифокор, ташхис, дори қутича, миллийлаштириш

Лексик қатлам тилнинг энг ўзгарувчан тизими бўлиб, унда атрофдаги барча нарса ва ҳодисалар ўз аксини топади. Шу боис, уни “кўзгу” деб атасак

муболаға бўлмайди. Алоҳида қайд этиш лозимки, ушбу кўзгунинг шаффоф акси учун инсон аралашуви зарурдир. Чунончи, махсус лексиканинг тиббий терминлар жабҳасини олиб қарайдиган бўлсак, улар тиббиётнинг барча ютуқларини ўзида намоён қилади. Шу билан бирга, табиий эҳтиёж туфайли ҳар кун уларнинг миқдори ошиб, лексикани “ранг-баранг” бирликлар билан бойитади. Тилдаги бундай лексик бойликларни тадқиқ этиш ва тартибга солиш уларнинг “кўзгу” да яхшироқ кўринишига кўмак беради.

Тиббий терминология билан шуғулланган тилшуносларимиз ўзбек тиббий терминологиясида қуйидаги муаммолар мавжудлигини алоҳида қайд этишган: синонимия (дублетлик), полисемия, омонимия, терминлар имлосидаги ҳархиллик, терминларга қўйилган қисқалик тамойилига жавоб бермаслик, эпонимия ва б.[1, 95-117]; [2, 104-120]; [3, 108-137]. Бизнингча, мазкур нуқсонларнинг келиб чиқишига энг асосий сабаб: тиббий терминологик фонднинг ўзлаштирмаларга тўлалигидир. Шундай экан, ўзлаштира терминларнинг кўплиги ўзбек тиббий терминологиясининг энг катта нуқсони, деб қайд этсак бўлади. Зеро, унинг пировардида синонимия, полисемия ва ҳ.к. сингари кўплаб муаммолар келиб чиқмоқда.

А.Қосимовнинг таъкидлашича: “Рус тилидан ўзлаштирилган терминлар асосий ўринни эгаллайди” [2, 103]. Дарҳақиқат, бунга тарихий сабаблар мавжуд. Аммо, шуни ҳам таъкидлаш керакки, сўнгги йилларда тиббий дискурда энди инглиз тилининг доминантлиги ошиб бормоқда. Яъни, инглизча терминларнинг ўзлаштирилиши ёхуд янги нарсаларни инглизча ном билан аташ бутун дунёда, шу билан бирга, давлатимизда ҳам кузатилмоқда (м-н, *скрининг, сканер, мониторинг ва б.*). Ушбу терминларнинг ўзбек тилида таржимасиз қўлланилиши айрим ўринларда ижобий натижа берса-да, она тилимизда аниқ муқобиллари бўла туриб, уларни ҳам амалиётга киритиш кўплаб эътирозларга сабаб бўлди. Эндиликда, ушбу терминларни тартибга

солиш, айрим ўзлаштирма терминларни ўзбекча муқобили билан алмаштириш, том маънода ўзбек терминологик фондини “тозалаш” тилшунослик олдидаги муҳим вазифалардандир.

Терминларни тартибга солиш бўйича кўплаб назарий фикрлар билдирилган. Хусусан, А.М.Геселевич ҳамда В.В.Гузовлар: “Тиббиётда мажуд терминлар юз йиллар мобайнида вужудга келган, умумистеъмол учун уларни тавсия қилиш мақсадида танлаш уларнинг қанчалик халқ орасида томир отганлигига ҳамда ўзлари ифодалаётган тушунчаларга қанчалик мос келишига эътибор қаратишни лозим қилади. Агарда синонимлар мавжуд бўлса, улар ичидан қайси бири энг мақбули эканлигини белгилаш керак. Терминнинг қисқалиги, аниқлиги, равшанлиги, қулай талаффуз қилиниши, жаранглилиги каби хусусиятларига диққатни қаратиш зарур. Булардан ташқари, уларнинг дериватлик (сўз ясаш) имкониятларини ҳам ҳисобга олиш лозим, мисол учун: операция, операцион ва б. [4, 148]”. А.Мадвалиев: “Муайян бир тушунчани англантишда миллий ва байналмилал терминнинг ҳар иккаласи ҳам терминга бўлган талабларга тенг равишда жавоб бера олса, бундай ўринда дублетлик муносабатидаги миллий терминнинг ўзини қўллаган маъқул [5, 99]” ва б.

Ушбу фикрларга таянган ҳолда, бир қатор тиббий терминларни кўриб чиқсак. Ўзбек тилида “*doctor(ингл.)*” тушунчасини ифодалаш мақсадида, *доктор, врач, шифокор* сўзлари қўлланилади. Бизнинг фикримизча, улар ичида *шифокор* термини асосий эквивалентдир. Чунки, биринчидан, ўзбек тилида *шифо, шифобахи, шифохона* каби “шифо” семантик қисмли бир қатор тиббиётга оид сўзлар мавжудлиги боис, ўзбек халқи учун “шифокор” термини бошқаларига қараганда энг умумтушунарлисидир. Иккинчидан, мазкур термин қадимги умумтуркий тилдан келиб чиққан бўлиб (*арабча ва форсча*), барча термин талабларига жавоб беради (тушунчани тўлиқ ёритиб бера олишлик, қисқалик, аниқлик ва б.). *Врач* сўзи эса асли рус тилидан келиб чиққан ҳамда юртимизда Совет Иттифоқининг босими остида ўзбек

халқининг лексик фондига киритилган. Хусусан, ҳозирги кунда амалда қўлланилаётган кўп тиббиёт қўлланмалари ҳамда дарсликларида мазкур термин қўлланилганлигига гувоҳи бўлдик:

Вакцина врач кўрсатмаси билан тери остига юборилади. [6, 183]; *Аёлнинг аҳволи оғир бўлса, ўша жойнинг ўзида ёрдам бериш учун врач чақирилади.* [7, 235]; *Ҳар бир ҳолатда бошқа вирусга қарши воситаларни тайинлаш юқумли касалликлар бўйича мутахассис ва тиббий ташилотнинг педиатр врачи томонидан коллегал тайинланиши керак.* [8, 44]

Доктор термини эса байналмилал сўздир. Тилимизда муқобил шакл (*шифокор*) мавжудлигини ҳисобга олган ҳолда, эндиликда, *врач* ҳамда *доктор* сўзларини ўзбек терминологик тизимидан буткул олиб ташлаш зарур. *Шифокор* ифодасини эса *doctor* терминининг ўзбек тилидаги муқобили сифатида эътироф этамиз.

Бу реакциядан иммунологлар, микробиологлар, инфекционистлар, биохимиклар, генетиклар, молекуляр биологлар ва турли соҳа шифокорлари фойдаланидилар. [6, 124]

Recipe тушунчаси одатда ўзбек тилида *рецепт* термини билан ифодаланади. Аммо ўзбек тилида *доринома* сўзи ҳам мавжуд. Мазкур ифода умумтуркий (*форсча*) сўз бўлиб, “дори ёзилган қоғоз” [9, 648] маъносини англатади; *рецепт* эса лотинчадан “олинган, қабул қилинган нарса” [9, 381]. Бундан ташқари, унинг қисқалиги, аниқлиги, бир маънони ифодалаши ҳамда жаранглилиги терминология талабларига жавоб беради. Шуларни ҳисобга олган ҳолда, *доринома* сўзини “беморга шифокор томонидан буюрилган дори-дармон ёзилган қоғоз” маъносини ифодалаш учун асосий термин сифатида тавсия этамиз.

Diagnose тушунчасини ифодалаш учун ўзбек тилида *диагноз* ҳамда *ташхис* сўзлари қўлланилади. *Ташхис* ифодасининг миллий бирлик (*умумтуркий*) эканлиги бизни шу сўзни асосий термин сифатида танлашга ундайди. Қолаверса, мазкур сўз дериватлик имкониятига эга. Солиштиринг:

диагноз (от) – диагноз қўймоқ (феъл), диагнозчи (от)

ташхис (от) – ташхис қўймоқ (феъл), ташхисчи (от)

Диагноз сўзидан ясалган бирликлар гибрид терминларга айланиб қолганлигини кузатдик, бу эса ўзлаштирма термин келтириб чиқариши мумкин бўлган яна бир муаммо – гибридлик хусусиятидир. Ташхис сўзи билан эса бу ҳолат юз бермади. Бундан келиб чиқадики, ташхис термини ўзини ҳар томонлама оқлайди.

Безгакнинг бирламчи ташхиси клиник ва эпидемиологик маълумотларга асосан, якуний ташхис эса қоннинг қалин томчи усулида текшириб плазмодийларни топилганда ва безгак кўзгатувчисининг тури аниқлангандан кейин қўйилади. [10, 10]

Шу ўринда, ташхис сўзидан ҳосил қилиш мумкин бўлган яна бир қатор терминлар хусусида фикр юритмоқчимиз. Бизнингча, ташхисхона – ҳозирда қўлланилаётган диагностика хонаси терминининг ўрнида, ташхисот – диагностика(тиббиётнинг ташхис қўйиш усуллари ва тамойилларини ўрганадиган бўлими) ифодасининг ўрнида фойдаланилиши мумкин. Ушбу сўзлар халқимизга умумтушунарли бўлиши билан бир қаторда, терминология тамойилларининг барчасига мос келади. Чунончи, ташхисхона сўзи диагностика хонасига нисбатан қисқалик тамойилига яхшироқ жавоб беради; ташхисот эса ўзида иккита маънони ифодалаётган диагностика (тиббиётнинг касаллик белгиларини аниқлаш бўлими; диагноз қўйиш)терминига нисбатан айна бир маънони англатади. Айрим замонавий тиббиётга оид адабиётларда ташхисот терминининг қўлланилаётганлиги ушбу сўз маъқул кўрилатганлигидан далолат беради:

SARS-CoV-2 сабаб бўлган инфекциянинг лаборатория ташхисоти учун ПЗР усули қўлланилади. [8, 33]

Юқоридаги каби ўзлаштирма ҳамда миллий терминлар ўзбек тиббий лексикасида кўплаб топилади. Тиббиётнинг ҳар бир жаҳасини ўрганиб, қатор тавсиялар бериш мумкин. Бунда, бизнингча, асосий эътибор ўзбек тиббий

терминологик тизимини иложи борича, она тилимизнинг ички имкониятларидан фойдаланган ҳолда ҳамда умумқабул қилинган терминология стандартларига жавоб бера оладиган тарзда, миллийлаштиришга ҳаракат қилинмоғи лозим, деб ўйлаймиз. Мисол учун, *medical kit* - дори қутуча, аптечка; *analysis* – таҳлил, анализ; *pharmacy* – дорихона, аптека; *pharmacist* – дорихоначи, аптекачи, аптекар; *appendicitis* – кўричак, аппендицит; *bacillus* - таёқча, бацилла; *condyloma* – сўгал, кондилома; *tuberculosis* – сил, туберкулёз; *furunculosis* – чипқон, фурункул; *leukemia* – оққон, лейкомия; *parotitis* – тепки, паротит; *oligophrenia* – ақлинорасолик, олигофрения; *lepra*- мохов, лепра; *cancer* – саратон, раксингарихолатларда юқоридаги усул каби битта муқобил шаклни танлаб олиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.Хусанов А. Название болезней и их симптомов в узбекском языке: дис.канд.филол.наук. – Т., 1982
- 2.Касымов А. Фармацевтическая терминология в современном узбекском языке: Дис.канд.филол.наук. – Т., 1982
- 3.Мираҳмедова З. Ўзбек тилининг анатомик терминологияси: филол.фан.номз.дис. – Т., 1994
- 4.Геселевич А.М., Гузов В.В. К вопросу об использовании иностранных терминов в медицинской литературе // Клиническая медицина, 1970 (5)
- 5.Мадвалиев А. Ўзбек терминологияси ва лексикографияси масалалари. – Т.:Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2017
- 6.Ғанихўжаева А.Б., Назарова Ҳ.А. Микробиология. – Т.: Абу Али Ибн Сино, 2002
- 7.Аллоёров Я.Н. Акушерлик ва гинекология. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2013
- 8.Иноятлов А.Ш. ва б. Коронавирусли инфекциялар. – Бухоро, 2020

9. Ўзбек тилининг изоҳли луғати /Мадвалиев А. таҳрири остида/. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006

10. Умиров С.Э. ва б. Безгакнинг этиологияси, клиникаси, ташхисоти, эпидемиологияси, эпидемиологик назорати ва профилактикаси. – Тошкент, 2009

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ СТИЛИСТИКИ

Алматов С.А.

*Ассистент кафедры Узбекского языка и литературы
Андижанского машиностроительного института*

Аннотация. Данная статья посвящается стилистическим нормам и проблемам типологизации речевых отклонений, о разновидностях лексико-стилистических погрешностей в речи.

Ключевые слова: Стилистические нормы, академический и разговорный стили произношения, лексико-стилистические погрешности, стилистические недостатки, коммуникативно-стилистические погрешности.

Система стилей литературного языка формируется исторически, в процессе длительного развития обогащается и усложняется. С позиций функциональной стилистики в современном русском литературном языке принято выделять пять основных стилей: научный, официально-деловой, публицистический, разговорный и художественный, или язык художественной литературы. Из них первые три стиля - научный, официально-деловой и публицистический являются общепризнанными. Разговорный и художественный все еще остаются проблемными и по-разному интерпретируются языковедами. Язык художественной литературы рядом ученых интерпретируется как особый тип литературного языка. По мнению Н.А. Мещерского, Н.М. Шанского, Л.Ю. Максимова, употребление языковых

средств в художественной литературе определяется своими особыми эстетическими нормами. Точно так же, по мнению отдельных ученых, и разговорная речь представляет собой особый тип языка, так как она имеет свою систему норм, которая часто не совпадает с кодифицированными нормами литературного языка. Однако свои особые нормы, определяющие отбор и употребление языковых средств, имеют и другие функциональные подсистемы литературного языка. В то же время всем подсистемам литературного языка свойственны и общие нормы. В связи с этим литературные нормы принято сегодня подразделять на общелитературные (общезыковые) и стилистические.

Стилистические нормы нельзя противопоставлять литературным нормам. Они являются разновидностью литературных норм, но имеют свои особенности. Каждый стиль реализует прежде всего общезыковые, или межстилевые, нормы - орфоэпические, орфографические, лексико-фразеологические, грамматические (морфологические и синтаксические). Но в то же время каждому стилю присущи свои функционально-стилевые нормы, которые, с одной стороны, конкретизируют общезыковые нормы, а с другой - расширяют и обогащают их [Бондалетов 1989: 37].

Таким образом, с учетом характера и функциональной роли все литературные нормы принято подразделять на две категории: **общезыковые, общелитературные нормы и стилистические нормы**. Общезыковые, общелитературные нормы регулируют употребление в нашей речи общенародных языковых средств, они указывают на нормативность или ненормативность средств общенародного языка, на их допустимость или недопустимость в литературной речи, устанавливая своеобразный запрет на употребление в литературной речи диалектизмов, жаргонизмов, просторечных слов и форм. Стилистические нормы - это тоже литературные нормы, но особого, специального назначения. Стилистические нормы связаны с особенностями функциональных стилей языка, они уточняют общие

литературные нормы во всех тех случаях, когда в их пределах допускаются различные варианты. Будучи многоуровневыми, стилистические нормы являются в то же время многослойными, поскольку каждый функциональный стиль реализуется в разных жанровых формах, в текстах разного целевого назначения. В связи с этим среди стилистических норм выделяются наиболее общие, свойственные функциональному стилю в целом, и частные, характерные для отдельных жанров, речевых ситуаций, разных типов текста. Эта многослойность, динамичность стилистических норм в конечном счете определяется целесообразностью употребления языковых средств в том или другом речевом акте (В.Г. Костомаров, А.А. Леонтьев, М.Н. Кожина и др.). С учетом многослойности стилистические нормы можно определить как исторически сложившиеся образцовые способы употребления вариативных средств литературного языка в разных стилях, жанрах, речевых ситуациях, в разных конкретных текстах.

И действительно, только недостатком объективного научного исследования употребляемости произносительных вариантов в разных сферах общественной речи можно объяснить, что одним и тем же орфоэпическим словарем [Резниченко 2004] в сходных словоизменительных парадигмах отдельным глаголам разрешается акцентологическая вариантность: *о́тдал* и *отда́л*, *о́тдали* и *отда́ли*, *за́дал* и *зада́л*, *за́дали* и *зада́ли*, а другим запрещается: варианты *ро́здал*, *ро́здали*, *ро□зданы* помечаются запретительной пометой «неправильно». Допускаются варианты *на́лил* и *нали́л*, *на́лили* и *нали́ли*, *на́литы* и *нали́ты*, а варианты *нача́л*, *нача́ли*, *нача□т*, *нача□ты* помечаются запретительной пометой «неправильно». В языковой системе последовательно действуют законы аналогии, и нормативная стилистика не может их не учитывать. В системе языка не может быть *зада́л*, *нали□л*, *зада□ли*, *нали□ли* правильными вариантами, а *нача́л*, *нача́ли* неправильными, *о́тдал*, *о́тдали* - правильными, а *ро́здал*, *ро́здали* - неправильными. Другое дело, что эти акцентологические варианты в пределах одной словоизменительной

парадигмы могут различаться стилистически. Но в словарях этой гибкой системы стилистических характеристик произносительных вариантов еще нет. Формально некоторые из стилистических помет во вступительных статьях декларируются, но на практике почти совсем не применяются.

На сегодняшний день нет еще и единой типологии самих стилей современного русского литературного произношения, на базе которой могла бы сформироваться единая гибкая система стилистико-орфоэпических помет. Р.И. Аванесов в книге «Русское литературное произношение» выделил четыре стиля: высокий, нейтральный, разговорный и сценический. Высокий, разговорный и сценический стили характеризуются Р.И. Аванесовым как экспрессивно окрашенные. В этой классификации вызывает сомнение выделение высокого стиля. В современной литературной речи имеются произносительные варианты с высокой экспрессивной окраской, например, произношение слов сонет, поэт, бокал в торжественных ситуациях без редукции предупредительного гласного звука. Но это всего лишь отдельные факты, встречающиеся преимущественно в сценическом произношении. Как отмечает М.Н. Нестеров в статье «Типология стилей и стилистические варианты современного русского литературного произношения», «вряд ли можно говорить применительно к литературной речи нашего столетия о высоком стиле произношения как особой системе орфоэпических средств, с четко очерченной сферой употребления и своей отличительной функцией. Правильнее будет, очевидно, рассматривать высокое произношение не в ряду функциональных стилей, а как явление более локальное, характеризующее отдельные жанры и ситуативные формы художественной, реже публичной речи» [Нестеров 1998: 13]. По его мнению, в русском литературном произношении наших дней отчетливо просматриваются три основных стиля произношения: 1) строгий, или академический стиль произношения, 2) разговорный стиль произношения, 3) сценический стиль, занимающий особое место в орфоэпической системе литературного языка. Академический и

разговорный стили произношения четко соотносятся с функциональными стилями современного русского языка. Строгое, академическое произношение характерно для научной, публицистической и официально-деловой речи. Разговорное произношение характеризует литературно-разговорную речь. Языку художественной литературы соответствует сценическое произношение. Сценическое произношение выполняет эстетическую функцию. В основе своей оно является образцовым, академическим. Но на сцене в художественных целях воспроизводятся различные произносительные варианты, как разговорные, народно-поэтические, так и просторечные, диалектные, жаргонные, устаревшие. Учитывая вариантность литературного произношения, целесообразно, на наш взгляд, усовершенствовать систему стилистических характеристик в орфоэпических словарях и учебных пособиях. Система орфоэпических помет должна быть гибкой и стилистически многоплановой. Помету «неправильно», очевидно, следует применять только к фактическим искажениям слов и неграмотной речи: анбиция, сурьезный, дилектор, булгахтер и т.п. Исконное же просторечное и диалектное произношение следует сопровождать соответствующими характеристиками. В школьной практике, конечно, все варианты нелитературного произношения можно называть ошибками. Но вряд ли есть достаточные основания называть ошибками случаи неуместного употребления Разговорных, профессиональных, книжных, устаревающих вариантов в строгом стиле, например: э[н'е]ргия, биз[н'е]с, [т'е]зисы, [вожж'и], [дрожж'и], прие[жжай], ба□ловаться, заржаве□ть, ми□зерный, тво□рог, ща□вель, мелко□м и др. Все подобные произносительные варианты соответствуют общим литературным нормам, они свойственны разговорной литературной речи. Поэтому их неуместность в академическом стиле, по мнению ряда ученых, целесообразнее называть погрешностью, недочетом, неточностью. Соответственно нужно устранить запретительные пометы, которые часто применяются к разговорным, разговорно-

профессиональным, разговорно-просторечным вариантам в ортологических словарях.

К **стилистическим** недостаткам часто относят немотивированное употребление в литературной речи просторечных, жаргонных, диалектных слов. Причем даже в учебниках по функциональной стилистике: Девочка положила ребенка в зыбку, Павел еще пуще сплачивает своих друзей. В то же время просторечные словоизменительные формы квалифицируются как грамматические ошибки нестилистического типа: Мы хотим пойти в лес. Подобные противоречия обусловлены отсутствием единого подхода к разграничению речевых отклонений от общелитературных и стилистических норм. Отнесение немотивированного употребления нелитературной лексики к стилистическим ошибкам связано с тем, что в толковых словарях в систему стилистических помет входят не только собственно стилистические (разговорное, книжное, специальное и т.д.), но и ортологические: диалектное, жаргонное, просторечное. Между тем последние лишь условно называются стилистическими, так как указывают на нелитературную сферу употребления слов, а не на их закрепленность за каким-либо стилем литературного языка. Поэтому при едином подходе к типологизации речевых отклонений от норм немотивированное употребление нелитературной лексики следует, очевидно, отнести к лексическим ошибкам, поскольку нарушаются общелитературные нормы.

Литература:

- 1.Общее языкознание. Форма существования, функции, история языка, М., 1970;
- 2.Общее языкознание. Внутренняя структура языка, М., 1972;
- 3.Общее языкознание. Методы лингвистических исследований, М., 1973;
- 4.Березин Ф. М., История лингвистических учений, 2-е изд., М., 1984;
- 5.Реформацкий А. А., Введение в языкознание, М., 1998;
- 6.Нурмонов А., O‘zbek tilshunosligi tarixi, T., 2002.

O`ZBEK TILSHUNOSLIGIDA DOLZARB MUAMMOLAR

*Almatov Sadridin Abdurahimovich,
Andijon mashinasozlik instituti
O`zbek tili va adabiyoti kafedrasasi assistenti
Abdumutallibov Dostonbek Rustamjon o`g`li,
“Transport va logistika” fakulteti 1-kurs talabasi*

Annotatsiya: Mustaqillik nashidasi ozbek tilini tubdan isloh qilish, undagi so`zlarning yozuvi va talaffusini tog`rilash zaruriyatini keltirib chiqardi. Shu nuqtai nazardan ushbu maqola zamonaviy o`zbek tilining globallashuv jarayonidagi muammolari va ularni bartaraf etish yo`llariga bag`ishlangan.

Kalit so`zlar: yozma matn, til ijtimoiyligi, til va ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy omillar, ikkitillilik va ko`ptillilik, til siyosati, millat va milliy til muammolari, sotsiolingvistika, globallashuv davri, lisoniy natijalar.

O`zbek tilshunosligida tilning ijtimoiy tabiati, jamiyatning tilga ta`siri masalasiga o`tgan asrning 80- yillarida alohida to`xtalgan bo`lsa ham til va jamiyat muammolari ancha avvalroq tilga olinib boshlangan. Fitrat, Elbek, Botu singari jadidlarning asarlarida ozmi-ko`pmi shunga oid qaydlarni uchratish mumkin. Butun dunyoda kechayotgan globallashuv jarayonlari sotsiolingvistik tadqiqotlarning naqadar zarurligini milliy tillar va ingliz tili ekspansiyasi misolida ayon etib qo`ydi. Milliy tillar lug`at tarkibiga katta miqdordagi inglizcha so`zlarning kirib borishi til siyosatida o`zgarishlar qilish zarurligini ham ko`rsatmoqda. O`zbekiston

Prezidentining 2019-yil 21-oktyabrdagi “O`zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi va nufuzini tubdan oshirish chora-tadbirlari to`g`risida”gi farmoni o`zbek tilining davlat tili sifatida qaddini ro`y-rost tiklashini, ijtimoiy maqomining yanada barqarorlashuvini ta`minladi. Ana shu farmonning amaliy ifodasi sifatida Vazirlar Mahkamasining qarori bilan O`zbek tili, adabiyoti va folklori institutida sotsiolingvistika bo`limining tashkil etilishi esa davlat tili va jamiyat munosabatlarini o`rganishga yo`naltirilgan tadqiqotlar kengayishi va kuchayishini ta`minladi. Bu bo`lim o`z faoliyatida o`zbek tilining rivojlanishi bilan bog`liq fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqotlarni amalga oshirish va kengaytirish,

o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeiini tubdan oshirish borasidagi ilmiy izlanishlarni kuchaytirish, o‘zbek tilining yozma matni me‘yor va qoidalarini ishlab chiqish, o‘zbek tilining izohli lug‘atlari, davlat tilida ish yuritish bo‘yicha qo‘llanma va adabiyotlar tayyorlash, davlat tilini rivojlantirishga oid meyoriy-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqishda faol ishtirok etishga alohida e‘tibor beradi.

Lingvistik adabiyotlarda til va jamiyat munosabati, tilning sotsial farqlanishi, jamiyatdagi lisoniy vaziyat, til ijtimoiyligi, til va ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy omillarning tilga ta’siri, ikkitillilik va ko‘ptillilik, til siyosati, millat va milliy til muammolari sotsiolingvistikaning muhim vazifalari xisoblanadi. Shu jihatdan tilning sotsial farqlanishi turli maslak, turlicha kasb-kor, turfa aqliy-ruhiy imkoniyatdagi jamiyat a’zolaridan tashkil topganidan kelib chiqadi va bunga mos ravishda har qaysi ijtimoiy guruhning faol hamda nafaol lug‘at tarkibi bo‘ladi. Jamiyat a’zolarining hududiy mansubligi ham, tabiiyki, turlicha. Binobarin, sotsial va hududiy dialektlar ijtimoiy guruhlarning maslak, kasb-kor, aqliy-ruhiy imkoniyat va hududiy kelib chiqishiga ko‘ra, tildan foydalanish tarzlaridir. Shu ma’noda hozirgi zamon sotsiolingvistikasidan sotsial va hududiy dialektlarni shunchaki qayd qilish, lingvistik tabiatini tushuntirishgina emas, balki ulardan unumli foydalanish yo‘llarini ko‘rsatish ham talab etiladi. Zero, adabiy tilni boyitish, o‘zlashma terminlarga milliy muqobillarni topishda sotsial va hududiy dialektlar muhim leksik-semantik manba bo‘lishi aniq. Birgina sud-huquq tizimi leksikasida afv, vaj, garov, gumondor, gumonlanuvchi, ijrochi, ish, tadbir, o‘zlashtirish so‘zlarining ixtisoslashgan, maxsuslashgan yangi ma’nolaridan adabiy tilni boyitish va rasmiy uslub imkoniyatini kengaytirishda foydalansa bo‘ladi. Kishilar o‘rtasidagi aloqani ta’minlash til ijtimoiyligining birinchi va zaruriy sharti bo‘lib, tilshunoslikning barcha davrlarida tilning bu maqomi e’tirof etilgan. Ammo tilning ijtimoiy tabiati, “sotsial xoslanganligi uning qabila, xalq, millat tarixini, umuman, insoniyat o‘tmishini o‘zida saqlashida ham ko‘rinadi”. Jamiyat a’zolarining tilga munosabati, tildan qanday foydalanishi, jamiyatdagi o‘zgarishlarning tilga ta’siri ham til

ijtimoiyligidan begona emas. O‘zbek tili tarixiy taraqqiyotida o‘zi mansub jamiyatning faol ta’sirida bo‘lgan, o‘zbek turmushidagi o‘zgarishlar, mentalitetiga ta’sirlar tilda o‘z izini qoldirgan. Masalan, arab xalifaligi va islom ta’sirida arabcha birliklar o‘zlashgan, o‘zlashtirilgan. Yoki mo‘g‘ul hukmronligi mo‘g‘ulcha til unsurlari kirib kelishiga zamin bo‘lgan. Jadidchilik harakatining yoyilishi bilan arabiy o‘zlashmalarni turkchallashtirishga ham kirishilgan. Ayniqsa, sobiq ittifoq davrida minglab so‘zlar rus tilidan yoki uning vositachiligida boshqa tillardan o‘zlashtirilgan, chet so‘zlarni olishning muayyan modellari qabul qilingan. Buni birgina -iya, -siya qo‘shimchasi bilan tugaydigan so‘zlar misolida ko‘rish mumkin. Istiqloлга erishganimizdan so‘ng o‘zbek tili rivojining yangi imkonlari ochildi, ko‘plab eskirgan so‘zlarning qayta faollashuvi ta’minlandi. Globallashuv davri esa ko‘plab tillar qatori o‘zbek tilini ham xalqaro tillarning faol ta’siriga uchratmoqda. Diqqat qilinsa, zikr etilgan ta’sirlar va tildagi o‘zgarishlarni sof lisoniy emas, tildan tashqari, masalan, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-madaniy jarayonlar harakatlantirmoqda. O‘zbek sotsiolingvistikasi ana shunday ta’sirlashuvlarni xolis baholashi, milliy til va davlat tili manfaati nuqtayi nazaridan ish ko‘rishi lozim bo‘ladi.

Jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida tilga ozmi-ko‘pmi ta’sirlar bo‘lib turadi. Ba’zan uzoq vaqt tilning biror sathi jamiyat, inson omili bilan bog‘liq ta’sirlarga, o‘zgarishlarga uchramaydi yoki tilga ta’sir umummilliy miqyos kasb

etmaydi. Biroq yozuv va imlo borasidagi o‘zgartirish yoki yangilanishlar umummilliy miqyosda, jamiyatning ongli aralashuvi ostida hal qilinadi. Hatto hukumat bunday lisoniy jarayonlarga faol ta’sir o‘tkazadi (o‘zbek- arab, o‘zbek- lotin, o‘zbek-kirill va yana o‘zbek- lotin alifbolarining joriy etilishida shuni kuzatish mumkin), milliy manfaatlar yuzasidan lisoniy jarayonlarni nazoratga olish, tartibga solishda ishtirok etadi. Zarur me’yoriy-huquqiy hujjatlarni qabul qiladi, til masalalari bilan shug‘ullanuvchi vakolatli tuzilmalarni tashkil etadi. Masalan, “Davlat tili haqida”gi qonunning qabul qilinishi, Prezidentimizning «O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari

to‘g‘risida»gi farmonining e‘lon qilinishi, Vazirlar Mahkamasi huzurida Davlat tilini rivojlantirish departamentining tashkil etilishi, Atamalar komissiyasining ish boshlashi shundan dalolatdir. Terminologiyani tartibga solishda vertikal ta‘sir choralari ham muhim. Shu ma‘noda o‘tgan asrning 90- yillarida faoliyat ko‘rsatgan Atamaqo‘mning terminologiyani tartibga solishdagi xizmati katta bo‘lgan. Hozir tilda barqarorlashgan hokim, hokimiyat, devon, vazir, qo‘mita, tuman, viloyat, muallif, tahririyat, muharrir, mavzu, reja so‘zlari o‘sha davrda qayta faollashtirilgan so‘zlardir. O‘z navbatida, bunday faollashish shu so‘zlarning avvalgi muqobillari - raykom, apparat, ministr, komitet, rayon, oblast, avtor, redaksiya, redaktor, tema, plan so‘zlarining eskirishiga, nofaol qatlamga o‘tishiga olib kelgan. Globallashuv davri o‘zbek tili terminologiyasini tartibga solishda ham vertikal ta‘sir choralari ehtiyoj bor, chunki o‘zbek tili terminologiyasida muqobili bo‘lgani holda o‘rinsiz o‘zlashgan, sohaviy leksikaga qabul qilingan chet so‘zlar yig‘ilib qolgan. Masalan, yaqin yillarda kompetensiya so‘zi paydo bo‘ldi. Ingliz tilida “competence”, rus tilida “kompetensiya” shaklidagi bu so‘z asli “mahorat”, “qobiliyat”, umuman esa “layoqat” ma‘nosini bildiradi. O‘zbek tilida bu olinmani layoqat so‘zi to‘la almashtira oladi. Kompetensiya so‘zi olinayotganda o‘zbek tilining ichki imkoniyati e‘tiborga olinmagan. Natijada noto‘g‘ri o‘zlashma asosida kompetentlik, kompetensiyaviy singari terminlar ham yasalgan. Agar chet so‘zga bu qadar o‘chlik bo‘lmaganda, “kompetensiya” layoqat, «kompetentnost» layoqatlilik deb kalkalangan va kompetensiyaviy tarzidagi g‘alati yasalma “bino bo‘lmas” edi. Muqobili bo‘la turib, olingan so‘zlardan yana biri kreativdir. Ingliz tilida “creative”, rus tilida «креативныу» shaklidagi bu so‘z har ikki tilda “ijodiy” ma‘nosini anglatadi. Bu olinma o‘zbekcha matnlarda “kreativ fikrlash”, “kreativ yondashish” singari birikuvlarda qo‘llanmoqda. Endi ushbu olinma o‘rniga ijodiy so‘zini qo‘ysak, ijodiy fikrlash, ijodiy yondashish tarzidagi mag‘zi to‘q birikma hosil bo‘ladi, chunki kreativning maqbul muqobili ijodiydir. Davlat tilini rivojlantirish departamenti huzurida atamalar komissiyasining tashkil etilishi ayni

ehtiyoj natijasi bo‘lib, terminologiyani o‘zbek tilining ichki imkoniyatlaridan foydalanib milliyashtirish, tartibga solish uning asosiy vazifalaridandir.

Sobiq ittifoq hayotining hamma davrlarida chet tillarga (masalan, nemis, ingliz tillariga) munosabat bugungidek bo‘lmagan, davlat o‘z fuqarolarining chet tillarni lozim darajada egallashini xohlamagan. Bunday til siyosatidan ko‘zlangan maqsad esa dunyoga “yopilish”, tashqi dunyoga qo‘shiluvni cheklash, chegaralash bo‘lgan. O‘tgan asrning birinchi yarmi sobiq ittifoq til siyosati haqida tilshunos A.Ogursov keltirgan fakt buni tasdiqlaydi: “Stalincha ong ...chet tillarni bilishga juda shubhali narsa sifatida qaragan. Masalan, Buxarinning sudlov jarayonida Vishinskiy ismli kishi uning to‘rtta xorijiy tilni bilishini “fosh” qilar ekan, bu ustunlik Buxaringa sovet hukumatini to‘rt tilda tuhmat qilish imkonini berishini aytadi”. Chet tillarni davlatga, mafkuraga xavf sifatida tushunilgan bunday munosabat sho‘ro tuzumining keyingi davrlarida yumshagan bo‘lsada, amalda chet tillarni o‘rganishga keng yo‘l ochilmadi, maktablarda cheklangan dars soatlari ajratildi.

Sobiq ittifoq inqirozga uchragach, mustaqil respublikalarda chet tillarni o‘rganishga keng yo‘l ochildi, til siyosati mo‘tadillashdi, chunki milliy respublikalarning o‘zi dunyoga ochilishni, qo‘shilishni istardi. O‘zbekistonda ham chet tillarni, ayniqsa, jahon tillarini o‘qitishga katta e‘tibor qaratildi. 1992-yilda sobiq Rus tili va adabiyoti instituti va Toshkent chet tillari pedagogika institutlarining O‘zbekiston davlat jahon tillari universitetiga aylantirilishi zarur

amaliy ishlardan biri bo‘ldi. Shundan keyin chet tillarni o‘qitish samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat darajasidagi hujjatlar qabul qilindi. Endi chet tillarni bilish zararli emas, foydali odat deb qaraladigan bo‘ldi.

Foydalanilgan fdabiyotlar:

- 1.Nurmonov A., O‘zbek tilshunosligi tarixi, T., 2002.
- 2.Obsheye yazikoznaniye. Forma sushestvovaniya, funk sii, istoriya yazika, M., 1970;
- 3.Obsheye yazikoznaniye. Vnutrennyaya struktura yazika, M., 1972;

4. Obsheye yazikoznaniye. Metodi lingvisticheskix issledovaniy, M., 1973;
5. Berezin F. M ., Istoriya lingvisticheskix ucheniy, 2izd., M., 1984;
- 6.Reformatsk. A., vedeniye v yazikovedeniye, M., 1998;

ЎЗБЕК ТИЛИДА ШАХС ОЛМОШЛАРИНИНГ СТИЛИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

*Ибрагимова Мухаррам Исақовна,
АндМИ Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ассистенти
muxarramibragimova@gmail.com
Солиев Бобур Абдирайим ўғли,
Хизматлар соҳаси йўналиши 3-курс талабаси*

Аннотация: Ушбу мақолада шахсга ишора қилувчи олмошларнинг анъанавий нутқ услубларида ўзига хос жиҳатларини ақс этиши мисоллар асосида тадқиқ қилинган.

Калит сўзлар: олмошлар, сўзлашув услуб, бадиий услуб, публицистик услуб, илмий услуб, расмий услуб

Дунё тилларида олмошлар грамматиканинг таркибида кенг ўрганилувчи и сўз туркумларидан саналади. Лекин ҳар бир тилда уларнинг маъно турлари турлича ақс этади. Ўзбек тилида олмошлар бошқа қардош тиллардан ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради. Олмошлар тулари ичида кишилик олмошилари барча тилларга хос, аммо ўзбек тилидаги мен, сен, биз, сиз, у, улар кишилик олмошлари стилистик жиҳатдан ўзига хос хусусиятларга эга эканлиги билан ажралиб туради.

Сўзлашув услубида кишилик олмошлари кўпроқ сўзловчи ва тингловч ини ифодаловчи мен ва сен шакллари қўлланилади. Бу, албатта, нутқ жараёнидаги диологларда ақс этади. Бу олмошларнинг сўзлашув услубида

ги хусусиятлари шеваларда турлича ифодаланишидир. Бунда уларни қўл
лашда фонетик жиҳатдан фарқлар кузатилади. Мен олмоши шевада ман,
сен олмоши сан шакллари учрайди. Лекин уларни ёзувда қўллашда адаб
ий тил нормалари асосида ишлатиш талаб қилинади. Сен олмошининг
кўпликда сиз ўрнида сенлар шакли услубий номутаносибликни ҳосил
қилади. Сен олмоши катта ёшлиларга нисбатан қўлланилганда ҳурматсиз
лик маъносини билдиради: Сенларнинг шовқин-
суронингга кўзим учиб турибдими! Пулинг кўп-
да сенларни! Миллионерлар! (Ў.Умарбеков. Тушда кечган умрлар, 22 бет)

Шунингдек, сен олмоши матнда ғазабланиш, менсимаслик, камситиш
маъноларида ҳам шаклланади: Ойим:

«Нима қилай бўлмаса, сенларга ўхшаб тўрт шиша арақ билан ўғил
уйлантирайми? Мен бу нарсаларни йиллаб тўплаганман», десалар,
масхара қилиб кулади. (Ў.Умарбеков. Тушда кечган умрлар, 95 бет) каби.

Сиз кичик ёшдагиларга, баъзан катталарга нисбатан ҳам қўлланганда
кесатиқ, киноя маъносини билдиради. Бадий услуб бошқа услублардан кенг қамровли эканлиги билан фарқлан
ади. Айрим адабиётларда бу услуб аралаш услуб деб ҳам юритилади. К
ишилиқ олмошлари бу услубда синонимик жиҳатдан турлича қўлланили
ши ўзига хослик касб этиб келган. Масалан, камина, фақир, банда, бена
во, мазлум, нотавон, телба, шикаста, кул каби бирликлар қадимдан мен
олмошининг синонимлари бўлиб келган. Ҳозирги замон
ўзбек тилида улар учрамайди.

Бадий услубда эса шахсга ишора қилувчи бу сўзлар қўлланилиб келади:
— Жанг қилганмиш! Эътиборингиз учун, ўртоқ терговчи, горисполкомн
инг уй тақсимоти комиссиясида камина ҳам борлар! (Ў.
Умарбеков. Тушда кечган умрлар, 38 бет) Мисоллардаги олмошга синон
им бўлувчи от сўз туркуми бирликлари мен олмоши билан алмаштирилг
анда, образлиқ нуқтаи назаридан кутилган натижаларни олиб бўлмайд

и. Бундан ташқари бадиий матнларда мен ўрнида биз қўлланганда қуйи дагича маънолар ҳосил қилиши кузатилади:

- а) мақтаниш,
- б) манманлик,
- в) ғурурланиш,
- г) ғўдайиш,

Публицистик услубда кўпроқ биз кишилик олмоши қўлланилиши кузатилади. Илмий услубда кишилик олмошларидан мен ва биз олмоши қўлланиши бадиий услубнинг акси бўлиб мен ўрнида биз қўлланиши камтарлик маъносини билдиради: Биз ушбу тадқиқотимизда олмошларнинг стилистик имкониятлари хусусида фикр юритамиз каби. Расмий услуб аниқлик талаб қилади. Шунинг учун бу услубда ҳар бир олмош ўз ўрнида аниқ қўлланилади. Бу услуб иш қоғозлари учун фойдаланишда қўллангани боис кўпроқ мен олмоши шахсга ишора қилиш жиҳатдан кўп қўлланилади.

Шахсга ишора қилишда ўзбек тилида олмошлардан ўзлик олмоши ҳам мавжуд бўлиб, бунда, масалан, ўз олмоши нутқда яққалик, танҳолик оттенкаларини ифодалаганда мен билан синоним бўлади: Негадир ёмғир ёғаётган эмиш. Қарасам, ёнимда ҳеч ким йўқмиш. Бир ўзим қолибман. Ёлғиз ўзим. (Ў.Умарбеков. Тушда кечган умрлар, 48 бет) Шунингдек, ўзсиз синонимияси сўзлашув ва бадиий услубларда ҳурмат маъносида: Нонни ўзлари ёпмасалар, кўнгиллари жойига тушмайди. (Ў.Умарбеков. Тушда кечган умрлар, 48 бет). Баъзида матнларда пичинг

оттенкаларини беради. Бу нозикликлар бошқа услубларга хос эмас.

Хулоса қилсак, олмошларнинг матнларда фаол қўлланиши уларнинг стилистик маъно кўламининг кенгайишини таъминлайди. Олмошлар ва олмошларнинг бошқа сўз туркумлари билан содир бўладиган синонимияси нутқ жараёнида жуда катта қулайликлар яратади. Бу жараёнда такрордан қочиш, фикрни ранг-

баранг тарзда ифода этиш ва бу муносабатлар ўзаро алмашилишлар ту файли турли-туман стилистик маъноларнинг ифода этилишини кузатшимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Юсупова О. Ўзбек тилида олмошларнинг функционал стилистик хусусиятлари. Филол. фан. ном. дис. автореф. - Тошкент, 2020
2. Каримов С. Ўзбек тилининг фонетик стилистикаси – Самарқанд, 2016. – Б. 160.
3. Миртожиев М. Ўзбек тили семасиологияси. Тошкент, 2010. -288б.
4. Расулов Р. Ўзбек тили назарий грамматикаси муаммолари. Тшкент, 2019. -187 б.
5. Умарбеков Ў. Тушда кечган умрлар. Тошкент, 2020. -142 б.

**ЎЗБЕК ТИЛШУНОСЛИГИНИНГ ИМЛОВИЙ НОРМАСИ НИСБАТ
ШАКЛЛАРИ МИСОЛИДА**

*Матқобулова Мухайё Тўраевна,
АДУ, ФЧТ Ижтимоий ва гуманитар фанлар кафедраси ассистенти,
muhayyomatqobulova@gmail.com*

Аннотация: Қадимдан маълумки, тил энг муҳим алоқа-аралашув, фикр алмашув қуролидир. Бу қурол қатор бошқа вазифаларни ҳам бажаради: у ёки бу халқ тарихи ёки умуман воқелик ҳақида хабар беради, уларни авлоддан - авлодга етказади, кишиларонгига таъсир этади, эстетик завқ бағишлайди

Калит сўзлар: Ўзбек тили, фонетик, лексик, грамматик, орфоэпик, орфографик, имловий норма, нутқ маданияти, ўзбек тилининг синонимлари, фразердогизм, парафраза, улус, киром, кишвар, кушод, кулба, кутвол, мавлоно, мажнунвор, мағфират, маҳваш

Ҳозирги замон ўзбек тилининг фонетик, лексик,грамматик, орфоэпикҳамда орфографик, имловийнормаларининг нисбатан мукамалшаклланганлиги ўзбектили маданиятининг улкан ютуғидир.Ҳеч шубҳасиз айтиш мумкинки, ўзбек тили энг бой, энгтараққий этган тиллардан бири бўлиб, ўз шаклланиш,ривожланиш тарихига эга.

Ўзбек адабий тили олимлар, зиёлилар, адибларнинг,оғзаки ва ёзма адабиётнинг асосий иждокорлари бўлганхалқимизнинг асрлар ўша машаққатли меҳнати, тилга сайқалбериши, уни чуқур ўрганиши борасидаги хизматлари эвазигатуркий тиллар оиласида ўзига хос мавқега эга бўлди. Бу тилдажуда кўп ўлмас бадий асарлар, илмий тадқиқотлар яратилди.Бу ҳам ўзбек тилининг маданий тиллар қаторидан ўринолишини таъминлади.

Қадимдан маълумки, тил энг муҳим алоқа-аралашув, фикралмашув қуролидир. Бу қурол қатор бошқа вазифаларни ҳамбажаради: у ёки бу халқ тарихи ёки умуман воқелик ҳақидахабар беради, уларни авлоддан - авлодга етказди, кишиларонгига таъсир этади, эстетик завқ бағишлайди. Шунингдек,

у билим бериш ёки билим олиш қуроли ҳамдир. Ана шундай қатор вазифаларни бажарувчи ҳамдафункционал имконияти янада ортиб бораётган бу қуролнинг - ўзбек адабий тилининг ишлатилиши, унинг қайд даражадасайқал топганлиги, ўткирлиги, муайян вазифани бажаришгахосланганлиги, тузилиши, моҳияти билан шаклинингмутаносиблиги, гўзал ва ихчамлилиги кабилар унингқудратли маданий қурол эканлигини кўрсагади. Қуролнияттиш ва унга сайқал бериш эса шу тилга мансуб бўлганхалқ вакилларининг, зиёлилар, адиблар, шу қуролнишлатишга эҳтиёжи бор бўлган барча кишилар ва, ниҳоят, шуиш билан махсус шуғулланувчи мутахассисларнинг ишидир.

Навоий айтганидек: «Тил шунча шарафлайлан нутқнингқуролидир...». Дарҳақиқат, нутқ - бу тил деб аталмиш ноёб фойдаланиш жараёни. Демак нутқий жараён – тилнингвазифасини бажариш жараёни. Бу жараён яхши ёки

ёмонкечиши мумкин. Нотиқ эса маълум маънода бу жараённи амалга оширувчидир.

«Қобуснома»да Кайковус ҳамма хунарлар ичида сўзхунари - нотиқликни аъло деб билган: «Билгилким, ҳамма хунардан сўз хунари яхши»

Нутқ хоҳ оғзаки, хоҳ ёзма бўлсин, гўзал ёки қуруқ – қўпол бўлиши мумкин.

Ўткир тешани қўлига олган уста у билан ажойиб бир қутича ясаши мумкин. Шу тешани қўлга олган чала бир ҳаваскор уста бир зумда қўлини чопиши ёки яхши нарсани ишдан чиқариши мумкин.

Адабиётшунос олим Иззат Султон «Адабий асарнинг мазмуни, ундаги ғоянинг олийжаноблиги, тасвир қилинган одамлар ва ҳодисаларнинг гўзаллиги ёки хунуклиги–ҳаммаси ўқувчига асарнинг тили орқали етади. Шу сабабли тил соҳасидаги маҳорат ёзувчи қобилиятининг энг ёрқин аломатидир», — деган у энг аввало, тил қуролидан фойдаланиш маҳорати ҳақида фикр юритган.

Демак, ҳамма учун баравар хизмат қиладиган тил - алоқа –аралашув қуроли воситасида гўзал, яхши, намунали нутқ тузиш ҳам, қўпол, ёқимсиз, ножўя, тутуруқсиз, қуруқ нутқ тузиш ҳам мумкин. Буларнинг биринчиси маданий нутқ, иккинчиси эса номаданий, «хунук» нутқдир.

Тилшунос С.И.Ожегов яхши нутқ ҳақида гапирар экан, «Юқори даражадаги нутқ, юқори нутқ маданияти – бу ўз фикрини тил воситалари орқали тўғри, аниқ ва таъсирчан қилиб ифодалай билиш қобилиятидир», - дейди.

Бундай қобилиятга ўз она тилини чуқур севиш ва ҳурмат қилиш, уни мукамал билиш орқали эришилади. Шунинг учун ҳам ҳар бир кишининг маданийлик даражаси, ўқиб қанчаликтарбия кўрганлиги унинг ёзма ва оғзаки нутқидан билинади, нутқ маданиятига эътибор ёлғиз нотиқдангина эмас, балки ҳар бир жамият аъзосидан талаб қилинади.

Тилда сўз миқдори қанча кўп бўлса, ўша тилни бой тил деб талқин қилиш кенг тарқалган. Бу фикр маълум маънодагина тўғридир. Чунки тилдаги сўз

миқдори тилбойлигини таъминловчи асосий омиллардан бири булса ҳам, тил бойлиги шу билангина чекланмайди.

Бу ўринда, албатта, ўзбек тилининг синонимларга, фразердогизмларга, парафразаларга ниҳоятда бой эканлиги, улар маъноларининг, шунингдек, умуман ўзбек тилидаги сўзларнинг кўпмаънолилиги ниҳоятда юқори даражада эканлиги ҳам ҳисобга олинади.

Ўзбек тили ана шундай имкониятларга ниҳоятда бойдир. Ўзбек тилида такрорнинг икки тури мавжуд:

а) грамматик такрор;

б) бадий такрор.

Такрорнинг биринчи тури грамматик такрорда маъно-одатда кўплик маъносини ифодалаш учун хизмат қилади: машина-машина қовун туширдик; коп-қоп ун ёпишади; гапириб-гапириб ухлаб қолди; югуриб-югуриб чарчади; яхши-яхши гапиринг каби.

Такрорнинг иккинчиси турли хил маъноларни ифода қилади: Тонг яқин, оппоқ тонг яқин. Гапиринг, гапиринг, деяпман, гапирсангизчи! Ўзбек тилида сўзлар таркибида турли хил товуш ўзгаришлари, масалан: қора-қаро, ора-аро, кунгил-кангул...; ошино-ошно, ошиён-ошён, сен билан - сен ила -сенла, устига- устина, боғин - боғини, куксин - кўксиникабилар ҳам ўзига хос воситалардир.

Ўзбек тилида ҳозирги кун нуқтаи назаридан эскирган-тарихий деб баҳоланаётган сўзлар ва турли хил грамматик кўрсаткичлар ҳам борки, улар ҳам тасвирий восита вазифасини ўтайди. Масалан: улус, киром, кишвар, кушод, кулба, кутвол, мавлоно, мажнунвор, мағфират, маҳваш каби сўзлар ва -ур (-ар), -мак (-моқ), -дин (-дан), -кай (-а-ди) каби воситалар.

Кўриниб турибдики, ўзбек тилидаги ҳар бир тил бирлиги, жумладан, товушлар, қўшимчалар, сўзлар ва иборалар, гаплар кўринишлари кабиларнинг ички имкониятлари ранг -барангдир. Тил бирликларидаги ана шу имкониятларнинг кўплиги ва ранг – баранглиги ифода воситаларининг турли-

туманлиги тилнинг бойлигини белгилайди. Ўзбек тили ана шундай имкониятларга бой тилдир. Тил бойликларидан баҳраманд бўлган ҳолда, ундан нутқ жараёнида моҳирлик билан фойдаланиш ҳам керак. Шундагина тил бойликлари, тилнинг барча имкониятлари нутқда ўз ифодасини топади, ўзи имкониятларини намойиш этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдулла Авлоний, “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”, Тошкент 1992 йил.
2. А. Иброҳимов, Х. Султонов, Н. Жўраев, “Ватантуйғуси”, Тошкент 1996 йил.
3. Н. М. Маллаев, “Ўзбек адабиёти тарихи”, Тошкент 1976 йил.
4. И. Р. Қунгуров, Э. Бегматов, Ё. Тожиев, “Нутқ маданияти ва услубияти асослари” Тошкент, 1992 йил.
5. Ўқув қўлланма “Нутқ маданияти”, Тошкент 2004 йил.

**OZBEK VA INGLIZ TILLARIDA EGALIK MA’NOSINING
IFODALANISHI**

*Ochilova Nasiba Sotqinovna, Qo’chqarova Ozoda Abaqulovna,
ADU Fakultetlararo chetillar (ijtimoiyya gumanitarfanlar)
kafedrasio’qituvchilari o.kuchkarova@mail.ru*

Annotasiya: Ushbu maqolada turli tizimdagi tillarda egalik qo’shimchalarning lisoniy tabiyati va ularning ifodalanishi misollar yordamida yoritilgan.

Kalit so’zlar: Grammatik vositalar, tegishlilik ma’nosi, Grammatik ma’no, egalik olmoshi, egalik qo’shimchasi

Tilshunoslikda so’zlarni bir-biriga bog’lash uchun turli vositalardan foydalaniladi. Bunday vositalar Grammatik vositalar sanalib ular turli tillarda o’ziga xos ifodaga ega. O’zbek tili tabiyati va imkoniyatlari boshqa tillardan farqli tomonlari

juda ko'pdir. Chet tillarni o'rganish uchun o'z ona tilini bilish chuqur ahamiyatga ega. Til o'rganishda kishilik olmoshlari, yordamchi fe'llar bilan bir qatorda egalik qo'shimchalar idastlabki bosqichlarida yoritiladi. Egalik qo'shimchalari asosan turkey tillarga xos bo'lib, ular tegishlilik ma'nosining Grammatik vositalaridir. Hind-evropa tillarida esa tegishlilik ma'nosi grammatik vositalar bilan emas, balki leksik vositalar bilan ifodalanadi. Xususan, ingliz tilida olmoshlar bilan qo'llaniladi. Egalik kategoriyasini ifodalinishi quyidagicha:

	Leksikusulda	Leksik-grammatik usulda	Grammatik usulda
Evropatillarida	+		
O'zbektilida		+	+

Masalan: *my book, moya kniga, kitobim* berilgan misollarda har bir tilning milliy hususiatlari ham namoyon bo'lib, bunda rus tili rod mavjudligi bilan farqlansa, o'zbek tilida olmosh elipssisga uchrashi ma'noga ta'sir qilmasligi bilan farqlanadi.

Egalik shakllari va ularni ifodalovchi qaratqich shakllari tilimizning o'ziga xos qurilishni belgilaydigan muhim vositalardandir. Egalik qo'shimchalari quyidagi xususiyatlar ega:

- 1) Qarashlilik:- *0 'z buvimning chorvog'ida ishladimmi? Topib bergin edi, qiladigan yumushimni!* (O'.Hoshimov. Ikki eshik orasi. 9-bet)
- 2) III shaxsda joy nomlari bilan kelganda umumdan ajratilganlik ma'nosini anglatishi:*Navoiyi bog'i ko'plar sevib dam oladigan maskan edi.*
- 3) Kamtarlik:*Ishimiz sizga manzur bo'lsa biz xursandmiz.*
- 4) Xurmat:*Akamlar Toshkentda o'qiydi.*
- 5) Kesatiq:*Janoblari nimani xohlaydilar.*
- 6) Tasdiq: *0 'zim beton quyib, yamab tashlardim..* (O'.Hoshimov. Ikki eshik orasi. 213-bet)

Tilimizda qaratqichli birikma mavjud bo'lib ularda egalik qo'shimchalar belgili va belgisiz qo'llanilishi ma'noviy o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Masalan, egalik qoshimchalrning tushib qolishi natijasida qoshma so'zlar hosil bo'ladi. *Yeryong'oq, belbog', suvo't* kabilar egalik qo'shimchalari tushub qolib hosil bo'lgan qoshma so'zlarga misoldir.

O'zbek tilida egalik qo'shimchalarining yana bir sintaktik vazifasi ko'chirma gaplarni o'zlashtirma gaplarga aylantirishda asosiy grammatik vosita o'rnida qo'llanilishidir.

Hind-evropa tillarida esa, egalik qoshimchalari mavjud bo'lmay ularning ma'nosi egalik olmoshlar bilan ifodalanadi. Ularning vazifasi faqat tegishlilikni ifodalab keladi. Yuqorida aytilganday ingliz tilida egalik olmoshlari o'zbek tilida egalik qo'shimchalarga mos kelib, farqli tomoni ingliz tilida uchinchi shaxsni ifodalashda jins kategoriyasining mavjudligidir. III shaxsning ikki hil jinsda ifodalanishi egalik olmoshlarini ham o'zgartiradi: *his, her* kabi. Lekin uchinchi saxs ko'plik bundan mustasno.

Ingliz tilida egalikni bildiruvchi vositalarga egalik olmoshining mustaqil shakli ham mansub bo'lib, bu o'zbek tilida kishilik olmoshlariga -niki qo'shimchasini qo'shib orqali ifodalanadi. Masalan: *mine-meniki, his-uniki, hers-uniki...* kabi. Egalik olmoshi tarixan egalik shakli bilan bir xil bo'lsa-da, keyinchalik tuzilishi va qo'llanilishi jihatdan undan ajralib chiqqan. Egalik olmoshining mustaqil shakli egalik olmoshlariga –s ko'plik qo'shimchasini qo'shish orqali yasaladi. Masalan: *our+s, your+s, their+s* kabi.

Yuqoridagi qiyoslanishlarga ko'ra o'zbek tilida egalik qo'shimchalarning xususiyatlari ingliz tiliga nisbatan kengligi bilan farqlanadi va ularning sintaktik vazifalari maxsus o'rganishni talab qiladi. Har ikki tilda egalik ma'nosini qiyoslab o'rganish tilni mohiyatini chuqur anglashda, qardosh bo'lmagan tillarning lisoniy tabiatini ochib berishda ahamiyatlidir. Ularning amaliy ahamiyati tegishlilik ma'nosini chuqur o'rganish uchun mashqlar bajarish, qoshimchalarni mukammal o'zlashtirish malaka va ko'nikmalarning takomillashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Беляева М.А.- Грамматика английского языка - М.: Высшая школа,1985.
– 350 с.
- 2.Бўронов Ж. Б. Инглиз ва ўзбек тиллари қиёсий грамматикаси. - Тошкент,
1973. – 278 б.

УМУМИЙ ТИЛШУНОСЛИК ҲИНД ТИЛШУНОСЛИГИ МИСОЛИДА

*Омонуллаева Сурайёхон Исроиловна,
АДУ ФЧТ Ижтимоий ва гуманитар фанлар кафедраси ассистенти
somonullayeva@gmail.com*

Аннотация:Тилшунослик фанининг қадимги энг муҳим манбалари, таълимотлари, оқимлари, илк бор, қадимги Хиндистон, қадимги Юнонистон ва қадимги Рим мамлакатларида майдонга келди. Ўрта ва янги асрларда эса тил ҳақидаги фан Оврўпада, Арабистон ва Ўрта Осиёда тараққий қилди.

Калит сўзлари:Тилшунослик, таълимот, тилшунослик шакллари, Ведалартили, пракрит, ёзма нутқ, жонли нутқ, артикуляцион хусусият, физиологик хусусият, грамматика – морфология, Гуру морфологияси.

Тилшунослик алоҳида, мустақил фан сифатида XIX асрнинг биринчи чорагида 1816 йилда; фанлар оламига кириб келди. Шак-шубҳасиз, тилшунослик ҳам бошқа қатор фанлар каби тадқиқотлар, тажрибалар, изланишлар, ғоялар, кузатишлар натижаси, «махсули» сифатида ўзининг алоҳида ўрганиш объектига ва текшириш методига эга бўлди. Қатъий айтиш мумкинки, жаҳон тилшунослиги фани ҳам шу кунги тараққиёт босқичига етиб келгунчаузоқ тарихий тараққиёт даврини, «ўсиш» даврини босиб ўтди. У турли мактаблар, оқимлар, таълимотлар таъсирида бўлди, олимлар томонидан

лисоний ходисалар ҳақида айтилган фикрлар қарама-қаршилигига, тил ходисалари ҳақида яратилган жуда кўплаб манбаларга «гувоҳбўлди», шаклланди. Тилшунослик фани ҳам жаҳон фанлари системасида ўзига хос ва ўзига мосдоимий мустахкам ўрин эгаллади.

Тилшунослик фанининг қадимги энг муҳим манбалари, таълимотлари, оқимлари, илк бор, қадимги Хиндистон, қадимги Юнонистон ва қадимги Рим мамлакатларида майдонга келди. Ўрта ва янги асрларда эса тил ҳақидаги фан Оврўпада, Арабистон ва Ўрта Осиёда тараққий қилди.

Қадимги Хиндистон жаҳон тилшунослиги тарихида тилшунослик фанининг бешиги, маркази сифатида тан олинади ва умум томонидан эътироф этилади. Бумутлақ ҳақиқат. Чунки тил масалаларига бўлган қизиқиш, тилга оид ходисалар билан жиддий ва пухта шуғулланиш илк бор Хиндистонда - хинд олимлари, филологлари томонидан бошлаб берилди. Айни жараённинг бошланиши даставвал соф амалий аҳамиятга эга бўлди. Аниқроғи, 15 аср илгари ёзилган қадимги хинд адабий тили ёзувида - санскритда яратилган қадимги хиндларнинг диний мадҳиялари — Ведалар тили даврлар ўтиши билан мамлакат аҳолисининг сўзлашув тилидан (пракритдан) фарқланиб қола бошлади. Бошқача айтганда, қадимги ёзма ёдгорликлар тили (ёзма нутқ) билан сўзлашув тили (жонли нутқ) орасида ажралиш, номослик, «зиддият» юзага келди. Ушбу зиддиятни, фарқланишни йўқотиш учун хинд олимлари қадимий ёзма ёдгорликлар тилини ўрганишга, тадқиқ қилишга, уларни оммавийлаштиришга жиддий киришдилар. Улар қадимги Хиндистонда алоҳида эътиборга, ҳурматга сазовор бўлган Ведалардаги маъноси тушунарли бўлмаган сўзларни аниқлаб, уларнинг маъносини изохладилар, шархладилар. Ведалар тилига оид махсус изохли луғатлар туздилар, матнни фонетик ва грамматик жиҳатдан таҳдид қилдилар. Хуллас, Ведалар тилидаги сўз ва жумлалар маъносини, уларнинг аниқ талаффузини, шаклини сақлаб қолишга бўлган қатъий интилиш қадимги

Ҳиндистондатишшуносликнинг юзага келишига асосий сабаб бўлди. Ҳиндлар қадимий даврда энг буюк фонетикачи ва грамматикачи сифатида танилганлар.

Қадимги ҳиндлар сўзларнинг фақат маъно томонидагина эмас, балки товуш томонида ҳам ўзгаришлар бўлишини билганлар. Шунга кўра улар сўзларнинг товуш жиҳатига алоҳида эътибор берганлар. Товуш ҳақида, товушларнинг ўзгариши ҳақида тадқиқот ишларини олиб борганлар. Шунингдек, қадимги ҳиндлар товушларнинг физиологик – артикуляцион хусусиятлари, бошқа товушлар билан алмашиниши, бир товушнинг бошқа

товуш таъсири билан ўзгариши (комбинатор ўзгариш) каби ҳодисаларни аниқлашга ҳам эътибор берганлар. Улар товушларнинг артикуляцион — физиологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда тасниф қилганлар. Шу асосда, юқорида айтилганидек, товушларни унли ва ундошларга ажратганлар, нутқ, аъзоларининг яқинлашувидан унлилар, бир-бирларига таъсирдан, яъни тегишидан ундошлар ҳосил бўлишини қайд этганлар.

Қадимги ҳинд тилшунослари грамматика – морфология соҳасида ҳам анча ишларни амалга оширдилар. Улар бу йўналишда ҳам грек тилшуносларидан анча ўтиб кетдилар. Аниқроғи, ҳинд тилшуноси Гуру морфологиянинг уч бўлимдан ташкил топишини аниқ кўрсатиб беради ва унга қуйидагиларни киритади:

1. Сўзлар таснифи (сўз туркумлари).
2. Сўз ясалиши.
3. Сўз ўзгариши.

Ҳиндлар тўртта сўз туркумини фарқлаганлар: от, феъл, олд кўмакчи ва юклама. Ҳиндларда от предмет ифодаловчи, феъл эса ҳаракат, ҳолат ифодаловчи сўз сифатида берилади. Олдкўмакчилар эса оғларнинг, асосан, феълларнинг маъносини белгилайди. Юкламалар эса маъноларига кўра

- 1) бомовчи ва 2) киёсловчи кабитурларга ажратилади.

Олмош ва равишлар эса от ва феъл туркумларига қўшиб юборилган, алоҳида ажратилмаган. Юнонлардан фарқуш ҳолда ҳиндлар сўз туркумларни гап бўлақларидан фарқлаганлар, яъни улар билан қориштирмаганлар, адаштирмаганлар. Шунга кўра хиндлар, юқорида айтилганидек, отларни предмет, феълларни ҳаракат ифодаловчи сўз сифатида «баҳолаганлар».

Қадимги хиндлар сўзларни таҳлил қилиш, таркибини ўрганиш жараёнида уларни қуйидаги бўлақларга ажратганлар:

- 1) ўзак,
- 2) суффикс,
- 3) қўшимча (турловчи қўшимча).

Шунингдек, сўз ясовчи ва сўз ўзгартирувчи морфемалар фарқланган.

Оврўпо олимлари хинд тилшуносларининг ишлари билан яқиндан танишиб, сўзлардан ўзак, сўз ясовчи ва сўз ўзгартирувчи морфемаларни ажратишга «киришганлар».

Хинд тилшунослари фикр ифодалаш бирлиги бўлган гапнинг муҳимлигини инкор қилмаган бўлсаларда, синтаксис масалалари билан махсус шуғулланмаганлар. Улар синтаксисда сўзларнинг бирикиш тартиби, келишик, замон ва майл формаларининг бирикиши каби масалаларни ўрганиш билан чегараланганлар. Сўз фикри фодалаш имкониятига эга эмас, яъни сўз гапдан ташқари мавжуд эмас деб, гапни тилнинг асосий бирлиги ҳисоблаганлар. Хуллас, қадимги хиндлар фонетика ва морфологияга нисбатан синтаксис масалаларида анча бўш бўлганлар.

Фойдаланилган АДАБИЁТЛАР:

1. Р. Расулов, “Умумий тилшунослик”, “Фан технологияси”, Тошкент 2007 йил.
2. Фердинант Соссюр, “Умумий тилшунослик курси”, Тошкент 2016 йил.
3. С. Усмонов, “Умумий тилшунослик”, Тошкент 1972 йил.

4.Веб

сайт-

[https://n.ziyouz.com/books/kollej_va_otm_darsliklari/onatili_va_adabiyot/Umumi_y%20tilshunoslik%20\(Ravshanxo'ja%20Rasulov\).pdf](https://n.ziyouz.com/books/kollej_va_otm_darsliklari/onatili_va_adabiyot/Umumi_y%20tilshunoslik%20(Ravshanxo'ja%20Rasulov).pdf)

ТИББИЁТ ТЕРМИНЛАРИНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

*Расулова Нилуфар Абдувоссиевна,
Фаргона Жамоат Саломатлиги Тиббиёт Институтини,
Ўзбек ва хорижий тиллар кафедраси, инглиз тили ўқитувчиси,
E-mail:nilufar_rasulova@inbox.ru*

Аннотация. Терминларнинг юзага келиши маълум соҳа тушунчалари кўламнинг кенгайиши билан боғлиқ бўлиб, янги фанлар, ғоялар, кашфиётларни номлашга бўлган эҳтиёж орқали пайдо бўлади. Улар барча

лексик бирликлар қатори яратилаётган тил қонун-қоидалари замирида шакллантирилади, яъни тилнинг фонетик, морфологик, синтактик тузилишига мувофиқ равишда хослашади.

Калит сўзлар: компьютер томографияси, сонография, маммография, лапароскопия, эндоскопия, колоноскопия

Тил билан жамият ўртасидаги боғлиқлик шу даражада мукамалки, уларнинг бирини иккинчисидан ажралган ҳолда тасаввур ҳам қилиб бўлмайди. Дарвоқе, жамият юксалиши, миллий-маданий камолоти, фан-техника тараққиёти юқори бўлган ҳар қандай жамиятнинг тил хазинаси ҳам шунчалар мўл-кўл бўлиши айни ҳақиқатдир. Ушбу ўринда оламни идрок қилишдаги тилнинг ролини, аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Тилнинг вербал кўринишдаги хусусияти бошқа барча новербал мулоқот воситаларидан ажралиб туради. Луғат бойлигини кўпайтириб боришда фан-техника кашфиётлари, илм-фан намоёндалари, ҳунарманд, санъат ва маданият ходимлари, ижодкор, шоир, ёзувчилар, барча моддий ва маънавий озуқа

яратувчи ҳар бир халқ вакилининг ўзига хос ҳиссаси бор. Улар туфайли ижтимоий ҳаётимизнинг ҳар бир соҳаси ўз лексик-семантик тизими доирасида ривожланиб бораверади.

Ана шундай илмий-амалий соҳалардан бири бўлган инсон саломатлиги билан қаадимдан шуғулланиб келувчи шифокорлик- тиббиётни алоҳида таъкидлаш лозим. Ушбу соҳа ўзининг тарихийлиги, инсоният учун ўта аҳамиятлилиги ҳамда бошқа лексик тизимлардан ажралиб турувчи ўз тиббий терминлар мажмуасига эга эканлиги билан диққатга сазовордир. Жаҳон тиббиёт фанининг ҳозирги кундаги ривож тиббиётт ерминларини ҳам сон жихатидан, ҳам сифат жихатидан шу даражага кўтардики, уларни ҳар қандай замонавий луғат ҳам ўз вақтида кодификация қилиш имкониятига эга бўлмай қолди. XX асрнинг иккинчи ярми, XXI асрнинг дастлабки йилларида жаҳон фан ва техника соҳаларининг шиддатли ривож дунё тиббиёт соҳасининг ўзгаришига, унинг турли янги тармоқлари шаклланишига олиб келди.

Айниқса, касаллик турларини аниқлаш – диагностика соҳаси бўйича компьютер томографияси, сонография, маммография, лакраскопия, эндоскопия, колоноскопия каби бир қатор янги воситалар, методлар вужудга келди ҳамда ишлаб чиқилди. Сўнгги пайтларда спид, парранда гриппи, чўчка гриппи, эбола гриппи, Covid – 19 каби турли касаллик турлари аниқланди. Ушбу касалликларни номлаш билан бир қаторда улар билан боғлиқ бўлган янги атамалар юзага келди. Бундан ташқари тиббиёт фанининг биология, химия, физика, микробиология, радиология, генетика, антропология, психология, кибернетика ва бошқа фанлар билан туташ ҳолда янги йўналишларнинг шаклланиши кўшилган соҳа терминларини ҳам ўзлаштиришга олиб келмоқда. Бу ҳолат тиббиёт терминларининг ранг-баранглигини келтириб чиқармоқда.

Герман тиллари бўйича тилшунос олим М.Э.Умархўжаевнинг маълумоти бўйича ҳозирги кунда немис тилида аниқланган касалликларнинг номлари –

терминларнинг сони 30000 дан ортиқ экан. Фармацевтика бўйича дори-дармонларнинг номиёса 60000 дан ортиб кетган.[1, 50]

Эътибор берсак, тиббиётнинг биргина йўналиши бўйича бу даражада кўп терминлар мавжуд бўлса, бошқа йўналишларда қанча бўлиши мумкин?! Демак, тиллардаги терминларнинг тизим хусусиятларини, динамикасини тадқиқ қилиш, ўрганиш, замонавий луғатларга тартиб бериш масалалари терминшунослар олдида турган кечиктириб бўлмайдиган долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Тиббий терминлар таҳлиliga киришишдан аввал терминшуносликнинг бир қатор умумий назарий масалаларини муҳокама қилишмақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз. Ушбу ўринда қуйидаги бир қатор саволларга тўхталиб ўтишимиз талаб этилади:

Биринчидан, термин-сўзларнинг лексик birlik сифатидаги мақоми қандай?

Иккинчидан, терминларнинг пайдо бўлиши ва шаклланишига қандай омиллар таъсир кўрсатади?

Учинчидан, термин – сўзларни бошқа лексик birlikлардан фарқловчи дифференциация белгилари мавжудми?

Тўртинчидан, ҳар бир фан соҳаси ўз терминологик макро-, микро тизимга эга бўлган ҳолда фаннинг бошқа соҳалари терминологик тизимлари билан муносабати қай тарзда?

Бешинчидан, миллий терминлар мажмуаси ривожда чет тиллардан ўзлаштирилаётган терминларнинг сон ва сифат кўрсаткичи қандай?

«Чет тили терминларининг узуаллик ҳолати ва кириб келган тилларда унификация қилиниш даражаси қай ҳолатда?» деган назарий саволларга жавоб олиш талаб этилади.

Дарвоқе, илм-фан терминлари масаласи жаҳон тилшунослигида бир неча асрлардан бери турли фан соҳалари вакиллари томонидан атрофлича ўрганиб келинмоқда.[2, 122] Бу албатта бежиз эмас. Немис олими Марханд Ханснинг эътироф этишича, **умумхалқ кодлашган тил** билан **илм тили** ўртасидаги

боғлиқлик жуда ҳам зич, терминлар аста-секинлик билан умумхалқ тилининг бир қисмига айланмоқда. Илм тили барча ёзма материалларнинг тўртдан уч қисмини ташкил қилар экан. [3, 135]

Юқорида берилган биринчи саволга эътибор қаратсак, терминлар мақоми уларнинг бошқа тил бирликлари қаторида номинатив функция бажариши билан белгиланади. Улардаги денотат билан десигнат боғлиқлик жараёни оддий лексик бирликларда қандай шаклланса, терминларда ҳам шундай ҳолат кўзга ташланади.

Биринчидан, терминлар бошқа лексик бирликлардан фарқлиқларок, аксарият ҳолатларда фақат маълумилм-фантехника соҳасининг махсус тушунчасини ифодаловчи сўз ёки сўз бирикмасидир.

Иккинчидан, терминларнинг юзага келиши маълум соҳа тушунчалари кўламнинг кенгайиши билан боғлиқ бўлиб, янги фанлар, ғоялар, кашфиётларни номлашга бўлган эҳтиёж орқали пайдо бўлади. Улар барча лексик бирликлар қатори яратилаётган тил қонун-қоидалари замирида шакллантирилади, яъни тилнинг фонетик, морфологик, синтактик тузилишига мувофиқ равишда хослашади.

Учинчидан, терминологик лексика, бошқа лексик бирликлардан бир қатор дифференциал белгилари орқали фарқланади. Даставвал, юқорида таъкидлангандай, улар маълум соҳанинг махсус тушунчаларини ифодалайдилар. Аксарият идеал терминларнинг хусусиятларидан бири уларнинг бир маънолилиги, яъни улар моносем бирликлардир. [4, 258]

Баъзи терминларнинг турли фан соҳаларида турлича маънода ишлатиб келинишини ҳисобга олиб уларни полисемантик терминлар сифатида эътироф этиш ҳолатлари ҳам мавжуд. Умуман олганда, терминларнинг полисемантик хусусиятлари ҳам назарий, ҳам амалий нуқтаи назардан кўллаб қувватланмайди.

Чунки бундай ҳолат турли тушунмовчиликларга олиб келиши ҳам мумкин. Ушбу ҳолатни синонимик терминларда кузатишимиз мумкин. (қўпмаъноли, синонимик, антонимик терминлар ҳақида кейинги ўринларда батафсил тўхталамиз). Терминларни бошқа тил бирликларидан фарқловчи яна бир хусусияти уларнинг қўлланиш, ишлатилиш кўламининг чегараланганлигидир, уларнинг бошқа лексик бирликлардан фарқловчи хусусиятлардан ҳисобланади.

Европа тиллари доирасида аксарият терминлар қадимий грек-лотин тиллари манбалари асосида тузилганлиги ҳам уларнинг ўзига хослигидан далолат бериб турибди.

Бир қатор терминлар соҳа мутахассислари томонидан кашф этилган янгиликларни номлаш мақсадида ўша кашфиётчи номи билан аталиши ҳам уларнинг эпонимик терминлар деб номлашга асос бўлган. Бу ҳолат ҳам терминларнинг ўзига хослигидир.

Терминларнинг халқаро стандартларга мос тушиш даражаси ҳам уларнинг бошқа лексик бирликлардан фарқлаб турувчи белгисидир. Айниқса тиббиёттерминлари ушбу мақомга эга бўлиши талаб этилади.

Тўртинчидан, ҳар бир фан соҳасинининг ўз терминтизими, фақат бир соҳада қўлланадиган терминологик бирлиги бўлиши билан бирга, бир қатор терминлар мавжудки, улар бошқа соҳа терминлар тизими бирлиги сифатида ҳам фаолият кўрсатади. Ушбу ҳолат турли янги фан йўналишлари ҳамда турли фан соҳаларининг ҳамкорлиги, қўшилиши асосида юзага келмоқда. Мисол тариқасида биомедицина, физиотерапия, психолингвистикаси ва бошқа бир қатор илмий-амалий йўналишларни таъкидлаш мумкин.

Янги шаклланаётган терминларни лексик-семантик, структур-функционал хусусиятларини таҳлил этиш терминология тизимининг энг мураккаб, шу билан бирга энг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Умархўжаев М.Э., Олмон тили лексикологияси ва фразеологияси. Андижон, 2010
2. Реформатский А.А., Что такое термин и терминология. М.: Наука, 1959.
3. Реформатский А.А. Мысли о терминологии. // Современные проблемы русской терминологии. М.: Наука, 1986.
4. Лотте Д.С. Краткие формы научно-технических терминов. М.: Наука, 1971
5. Лотте Д.С., Основы построения научно-технической терминологии текста М.: ССР, 1961
6. Канделиаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. М.: Наука, 1977.
7. Гринев С.В. Введение в терминографию. Изв-я МПУ. М., 1995.
8. Герд А.С. Основы научно-технической лексикографии. Л., 1968.
9. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение. - М.: Академия, 2008.
10. Drame A. Terminography and Lexicography; What is difference? Refriered from? 2006.

ФРАЗЕОЛОГИК БИРИКМАЛАРНИНГ МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

*Қосимова Яшнахон Баракахўжаевна,
Таджибаева Гулмирахон Ашуралиевна
АДУ Факультетлараро чет тиллар кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада фразеологик бирликларнинг грамматик хусусиятлари грамматик тасниф асосида мисоллар билан ёритилади.

Калит сўзлар: фразеологик иборалар, от, сифат, равиш, феъл таркибли фразеологик бирликлар, сўз бирикмаси, гап.

Фразеологик ибораларга грамматик нуқтаи назардан қараганда, бундай ибораларнинг бир хили сўзга тенг келиб, бир хил маънони англатади. Бошқа

хиллари сўз бирикмасига тенг бўлади. Баъзилари гапга тенг келиб тугал фикрни билдиради. Мана шу хусусиятларига қараб, фразеологик ибораларни грамматик томондан дастлаб учга бўлиш мумкин.

- 1) Сўзга тенг келадиган фразеологик иборалар,
- 2) Сўз бирикмасига тенг келган иборалар,
- 3) Гапга тенг келган иборалар.

Сўзга тенг келган ибораларга морфологик жиҳатдан қараганда, ундай иборалардан келиб чиқадиган кўчма маъно феъл, сифат, от ва равиш сўз туркумларига тенг келиши мумкин. Шунга кўра, сўзга тенг фразеологик ибораларни морфологик томондан, асосан, тўртга бўлиш мумкин:

1) Феъл фразеологик birlikлар: ўзбек тилида, *кўзи етади - билади, тушунади, ичи куйди - қайғурди, кўнгил қўйди - севди, жуфтакни ростлади - қочди, боши осмонга етди - қувонди, хурсанд бўлди, юраги қинидан чиқиб кетди - қўрқди, дунёдан ўтди - ўлди, бўш келди- таслим бўлди* кабилар.

Француз тилида: *mettre la cle sous la porte- кўздан йўқолди, porte (ses) fruits- ўзини оқламоқ, fouler aux pieds graisser la patte à qn – пора бермоқ, couvrir les yeux tuer le temps-кўзи куймоқ, tomber dans les pommes-ҳушидан кетмоқ, vider son sac-сирни очмоқ, tourner la page-гапни бурмоқ, avaler la langue-тилини ютиб юборган* маъноларида бўлади.

2) Сифат фразеологик birlikлар: ўзбек тилида, *териси қалин - безам, оқ кўнгил - виждонли, дунёни сув босса тўпизига чиқмайди - беправо, безам, қўли қаттиқ - хассис, қаттиқ қўл - талабчан, кўнгли тўқ -хотиржам, катта гап - арзигулик, диққатга сазовар, катта оғиз - мақтанишни яхши кўрадиган, имтиёзли мавқега эга, арслон юрак - ботир, қўли очиқ - сахий* кабилар.

Француз тилида: *arme blanche-совуқ қурол, long d'une toise-бўйи узун, haute comme trois pommes-баланд, sec comme un cotret-озгин, gros comme un muid-семиз, à peindre-чиройли, laide comme le peche-ўта хунук, bête à pleure-аҳмоқ, malin comme une carpe-айёр, dur comme fer-темирдай қаттиқ, mou comme la cotone-пахтадай момиқ* маъноларида.

3) От фразеологик бирликлар: ўзбек тилида, *кўз қораси фарзанд, умр баҳори ёшлик, ақл чирोगи илм, кўзбўямачилик алдаш, зангори олтин газ, дала маликаси маккажўхори, юзига оёқ қўйиш хурматсизлик* маъносида келади.

Француз тилида: *boite caise à savon-эски машина, sac à puces-ум, maitre Alibarou-эшак, patte molle-бир ишни эплай олмайдиган киши, bonne foi-тўғри сўз, peur bleue-ўта қўрқинчли, guerre froide-совуқ уруш, mariage blanc-ноқонуний никоҳ, reve bleu-ҳаёлий орзулар* каби.

4) Равиш фразеологик иборалар: ўзбек тилида, *бир ёқадан бош чиқариб-дўстона, биргаликда, енг шимариб - астойдил, бош кўтармай - тинмай, кечани кеча кундузни кундуз демай- ҳамиша* кабилар.

Француз тилида: *en bloc-бирданига, entre chien et loup-намозиом вақти, à mourir-ўла ўлгунча, à cette heure-ҳозирги вақда, la main dans la main-қўлни қўлга бериб, tambour battant-жуда тез, peu ou prou-оз оздан, de temps à haute temps-баъзида* каби.

Француз тили морфологиясининг ўзига хос хусусияти предлогларнинг мавжудлигидир. Предлоглар ҳам фразеологизмлар ҳосил қилишда ўз аҳамиятига эга.

Масалан: *D'aillers, elle n'en gardait nulle rancune à Virgine, dont ce n'était point la faute.* (E.Zola. L'assommoir.)

Après tout, il n'y avait pas de raison pour que la maladie ne durat plus de six mois. (A.Camus. La Peste)

Ўзбек тилида предлоглар мавжуд эмас, лекин кўмакчи ва келишик кўшимчалар грамматик маъно англатиши билан предлогларга монанд. Ўзбек тилида кўмакчи ва келишикларнинг фразеологик бирликларни ҳосил қилиши кузатилмади.

Гапга тенг келадиган фразеологик бирликлар ҳар икки тилда мақоллар ва маталлар билан ифодаланиши кузатилди.

Масалан, Француз тилида: *Дунёни сув босса ўрдакка не гам. Қизим сенга айтаман, келиним сен эшит.* Каби.

Француз тилида: *Le chat parti, les souris dancent. Nouris les corbeau, ils te crevera l’oel.*

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Пинхасов Я.Д. Ҳозирги замон ўзбек адабий тили. Тошкент, 1969.
2. Пинхасов Я.Д. Ўзбек тили фразеологиясининг баъзи бир масалаларига доир. Вопросы фразеологии, 1961.
3. Саломов Ғ. Мақол ва идиомалар таржимаси. Тошкент, 1961.
4. Саломов Ғ. Бадиий таржимада автор услубини сақлаш ва фразеология масаласига доир. Шарк Юлдузи №4 Тошкент, 1980.

HOL VA UNING IFODALANISHI

*Raxmankulova Nargiza Ibodullayevna,
Surxondaryo viloyat Uzun tumanidagi 56-umumta’lim maktabining
oliy toifali ona tili va adabiyot fan o’qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada hol va uning gapdagi o’rni, holning kesimga bevosita yoki bilvosita bog’lanishi, holning ma’no va tuzilishiga ko’ra turlari, sabab va maqsad hollarining bir-biriga o’xshash va farqli jihatlari xususida ayrim xulosalar bayon etilgan.

Kalitso’zlar: Fe’lkesim, o’rin, payt, daraja-miqdor, sabab, maqsad, ravish hollari, bevosita, bilvosita, mustaqil, nomustaqil, hol -hollanmish, soddahol, murakkabhol.

Asosan fe’l kesimga bog’lanib, kesimdan anglashilgan harakat-holatning, voqea-hodisaning bajarilish paytini, o’rnini, sababini, maqsadini, miqdor-darajasini, tarzini, shartini hamda qay vaziyatda bajarilganini bildiruvchi gap bo’lagi holdir. Hol ravish, kelishikshaklidagi va ko‘makchili otlar, olmoshlar, sifat, son, taqlid so‘z va fe’lning xoslangan shakllari bilan ifodalanishi mumkin.

Hollarhamisha gap markazi kesimga tobelanadi. Hol tobelangan, ya'ni bog'langan bo'lak hollanmish hisoblanadi. Holhollanmishga bitishuv va boshqaruv yo'li bilan bog'lanadi. Buni quyidagi misolda ko'rishimiz mumkin:

Bahaybat samolyot **yerga ohista**qo'ndi.

A) **Yerga** qo'ndi. (hol hollanmishga boshqaruv yo'li bilan birikkan)

B) **Ohista** qo'ndi. (hol hollanmishga bitishuv yo'li bilan birikkan)

Hollar kesimga bevosita va bilvosita bog'lanishiga ko'ra 2 xil bo'ladi:

1. **Mustaqilhol.**

2. **Nomustaqilhol.**

Mustaqil holler to'g'ridan to'g'ri kesim vazifasidagi fe'llarga bog'lanadi. Masalan: Tevarakda gala-gala chumchuqlar to'xtovsiz chirqillaydi.

1. Tevarakda (qayerda?, o'rinholi) chirqillaydi

2. To'xtovsiz (qanday?, ravish holi) chirqillaydi.

Birikmalarda holler bevosita, ya'ni to'g'ridan to'g'ri kesim vazifasidagi fe'llarga bog'langan va mustaqil hol vazifasida kelgan.

Nomustaqil hol kesimga to'g'ridan to'g'ri emas, balki boshqa bo'lak orqali, ya'ni bilvosita bog'lanadi. Masalan: Chiroyli va xatosiz yozishni o'rgan.

1. **Chiroyli** yozishni o'rgan.

2. **Xatosiz** yozishni o'rgan.

Berilgan gapda holler kesimga o'ldiruvchi orqali bog'langan va nomustaqil hol vazifasida kelgan.

Hollar tuzilishiga ko'ra 2 xil bo'ladi:

1. Sodda hol

2. Murakkab hol

Sodda holler bir so'zdan tashkil topsa, murakkab holler juft yoki takror so'zlardan, so'z birikmasidan, ibora va kengaygan birikmalar bilan namoyon bo'lishi mumkin. Ularni quyidagi misollarda ko'rishimiz mumkin.

1. Go'dak **tezda** uxlab qoldi. (soda hol).

2. Tiniq suvdan **hovuch-hovuch** ichdi. (takror soʻz orqali ifodalangan murakkab hol)
3. U majlisdan **havsalasi pir bolib** qaytdi. (ibora orqali ifodalangan murakkab hol)
4. Ayol **hayollari parishon, oyoqlari yalang, yoqasi ochiq** kochaga otildi. (soʻz birikmasi orqali ifodalangan murakkab hol)
5. Durдона **idish-tovoqlarni yuvib, javonga terib, videofilmni tomosha qilish uchun** televizorni yoqdi. (kengaygan birikma orqali ifodalangan murakkab hol)

Holning ifoda maqsadiga koʻra turlari quyidacha:

1. **Paytholi**
2. **Oʻrinholi**
3. **Daraja-miqdorholi**
4. **Ravish holi**
5. **Sababholi**
6. **Maqsadholi**

Harakat-holatning bajarilish paytini bildirib, qachon?, qachongacha?, qachondanberi?, qayvaqt? kabi soʻroqlarga javob boʻluvchi hol payt holidir. Payt holi koʻpincha ot yoki payt ravishi bilan, shuningdek, son birikmalari bilan ifodalanadi. Masalan: **Bugun** poytaxt mardlar shaʼniga Ming bir toʻpdan yoʻllaydi salom. **Oʻshanda** sen yoʻq eding.

Harakat-holatning oʻrnini bildirib, qayerdan?, qayerga?, qayerda? Kabi soʻroqlarga javob boʻluvchi soʻzlar oʻrin holidir. Oʻrin holi oʻzi ergashgan soʻzga boshqaruv yoʻli bilan birikadi. Masalan: **Shu yerdan** boshlanar daryo va irmoq.

Harakat-holatning bajarilish darajasini bildirib, qancha?, nechta?, nechamarta? qaydarajada?, qanchalik? Kabi soʻroqlarga javob boʻluvchi boʻlak daraja-miqdor holi sanaladi. Shu gapni **beshta marta** takrorladi. Umringda **necha marta** asal yegansan?

Harakat-holatning qay tarzda bajarilishini bildirib, qaytarzda?,qanday?, qandayqilib?, qayahvolda? kabi so’roqlardan biriga javob bo’luvchi bolak ravish holidir. Ravish holitarzholi, vaziyatholi, holatholi kabi nomlarbilan ham ataladi.

Ravish holiravish, **fe’l** va **ko’makchili otlar** bilani fodalanadi. Ravish holi kesimga **bitishuv yoli** bilan bog’lanadi va ko’pincha o’zi ergashgan so’zdan oldin keladi. Tursunali **bir-bir bosib** minbarga chiqdi va **dona-dona** gapirdi.

Harakat-holatning yuz berish, yoki bermaslik sababini, boisini, bahonasini, vajini bildirib, nimaga?,nimauchun?, nimasababli?, nimaboisdan? nechun?, nechuk? Kabi so’roqlarga javob bo’luvchi bo’lak sabab holi sanaladi.

Sabab holi quyidagilar bilan ifodalanadi:

1. **Sabab ravishlari: noiloj, noilojlikdan, ilojsizlikdan, chor-nochor, bekordan- bekorga;**

2. **Sabab ravishdoshlari: -(i)b, -a//y** shakllari (qo’rqib (nimasababli?) kelmadi)

3. **-lik, -sizlik qoshimchalarini olgan otlar+ sababli, tufayli, uchun, bois** ko’makchilari, yoki**-dan = sababravishi**

4. **-gan** qo’shimchasi olgan **sifatdoshlar + sababli, tufayli, uchun, bois** ko’makchilari, yoki **-dan = sababravishi**

Masalan: Chol **ilojsizlikdan** borolmadi. Qo’rqib kelmadi.Tinchlik **tufayli** yurt obod. Bilimsizlikdan qoloq davlatga aylandi. Bilimsizlik **sababli (tufayli, bois)**qoloq davlatga aylandi. Bilimsizligi **uchun** qoloq davlatga aylandi.U yaxshi o’qigani **uchun** mukofotlandi.

Harakat-holatning bajarilish maqsadini, qasdini,niyatini, xohish-istaginibildirib, nimaucun?,qaymaqsadda?, nimamaqsadda?, nimaqilgani?, nega? Singari so’roqlardan biriga javob bo’luvchi bo’lak maqsad holi sanaladi. Qoratoy do’stining dov-daragini **surishtirish uchun** yelib yugurdi.

Maqsad holi quyidagilar bilan ifodalanadi:

1. **Maqsad ravishlari: ataylab, atayin, atay, jo’rttaga, qasddan, azza-bazza, bila-ko’ra:**

2. **Maqsad ravishdoshlari: -gani, -kani, -qani, (-gali)**

3. **От yoki fe’ldan keyin uchun, deb, deya, maqsadida, qasdida, niyatida,** yokijo’nalishkelishigining—gaqo’shimchasibilan

4. **Harakat nomidan keyin uchun, deb, deya, maqsadida, qasdida, niyatida,** yoki jo’nalish kelishigining—ga qo’shimchasi bilan

U Suqsuroyni **qasddan** xonga olib berdi. Bolalar **o’ynab kelgani** ko’chaga chiqishdi. Ahmad salomlashish **uchun** o’rnidan turdi. Bog’dan chiqish **maqsadida** yo’l axtardi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. G’ulomov A.F., Asqarova M.A. Hozirgi o’zbek adabiy tili. T. O’qituvchi. 1965, 1987.

2. 8-sinf onatilidarsligi, to’rtinchito’ldirilgan nashr – M. Qodirov vaboshq. T. Cho’lpon, 2019.

3. Abdurahmonov F.A. Hozirgi o’zbek adabiy tili. – T. ; O’qituvchi. 1979.

4. N. Erkaboyeva. O’zbek tilidan ma’ruzalari to’plami. “Lesson Press”, 2017.

5. T. me / Hodiye Education

СМЯГЧЕНИЕ СМЫСЛА В ОТРИЦАНИИ ПРОТИВОРЕЧИЙ И ПРОТИВОРЕЧИЙ

*Тошхонов Лочинбек Турсунбоевич,
преподаватель английского языка Андижанского института сельского
хозяйства и агротехнологий, Узбекистан, Андижан
E-mail: lochin@inbox.ru*

Аннотация. В общении преобладают отрицания. В этой статье проанализированы естественные разговоры студентов и обнаружены, что отрицания были немного более распространены, чем слова, обозначающие положительные эмоции, в два раза чаще, чем слова, обозначающие

отрицательные эмоции, и почти в три раза более распространены, чем слова, используемые для обозначения причинно-следственной связи.

Ключевые слова: результат, отметка, прилагательное, альтернатива, отрицание, позитив, эмоция

Пара антонимических прилагательных считается противоположностью, если они могут использоваться в двух предложениях, которые не могут одновременно быть истинными, но могут одновременно быть ложными (например, *thecoffeeiscoldorhot, orneitherhotnorcold*). Противоречия, напротив, являются антонимами, которые следуют закону отсутствующей середины, что означает, что их можно использовать в двух предложениях, одно из которых должно быть истинным (например, *thedoorisopenorclosed, butthedoormustbeeitheropenorclosed*). Это различие довольно старое, восходит к Аристотелю, но оно также появляется в более поздних эссе (например, Ladusaw 1996).

Мы предполагаем, что степень смягчения отрицательных прилагательных модерируется тем, являются ли прилагательные членами противоречивой или противоположной пары. В частности, смягчение должно

быть больше, когда отрицаемое прилагательное закрепляет континуум - принадлежит противоположной паре - чем когда прилагательное является частью дихотомии - принадлежит противоречивой паре. Гипотеза согласуется с интуицией, лежащей в основе гипотезы смягчения, потому что в чистой противоречивой паре отрицание одного прилагательного должно подразумевать его антоним, поскольку здесь нет середины. Парадис и Вилнерс (2006) недавно сообщили о результатах, согласующихся с этим предположением.

К сожалению, интерпретация их результатов проблематична. Потому что противоречия и противоречия исследовались в разных экспериментах, тем самым ставя под угрозу случайное распределение.

В редакции выше, если мы говорим о смягчении значения в отрицании отмеченного и немаркированного прилагательные.

В этом разделе мы рассмотрим влияние маркировки прилагательного на то, как интерпретируется его отрицание. Чтобы предвосхитить заключение этого обсуждения, мы предполагаем, что отрицание отмеченных прилагательных приводит к большему смягчению значения, чем отрицание немаркированных прилагательных.

Смягчение последствий часто осуществляется через схожесть значений, поскольку смягчение последствий обратно пропорционально схожести. В крайнем случае утверждение, что значение отрицаемого понятия (например, «notdead») вообще не смягчается, эквивалентно утверждению, что оно имеет то же значение, что и его антоним (например, «alive»). Поскольку за схожестью значений легче проследить, мы часто будем относиться к существованию смягчения в терминах «dissimilarity» и к отсутствию смягчения в терминах «similarity» отрицаемого прилагательного и антонима прилагательного. Таким образом, предполагая, что «good» является неотмеченным членом пары «good/bad», наша гипотеза подразумевает, что

«notgood» должен напоминать «bad» больше, чем «notbad» - напоминать "good". Это равносильно утверждению, что значение «notbad» смягчается сильнее, чем значение «notgood».

Чтобы объяснить, почему эта гипотеза имеет смысл, давайте кратко обсудить понятие маркированности. Лингвисты используют термин маркированность по-разному: фонологически, синтаксически и семантически. Хартманн и Сторк (1972) определили отмеченный член бинарной пары как тот, который несет отличительную особенность, которая отличает его от другого члена. Немаркированный член обычно бывает обычным, нормальным, положительным, общим и нейтральным или менее конкретным по сравнению с отмеченным членом (Battistella 1996; Boucher & Osgood 1969; Levinson 1983).

Этот термин, хотя и противоречивый, оказался полезным не только как средство для понимания языковых структур, но и для объяснения ошибок в изучении второго языка (Santos, 1987) или даже для организации универсалий родства (Hage 2001).

Лехрер (1985) обсуждал маркированность по отношению к градуируемым антонимам. Она изучила различные критерии для определения отмеченного члена в парах антонимических прилагательных и пришла к выводу, что маркированность - это не одна структурная характеристика, а скорее состоит из нескольких независимых, но коррелированных характеристик. Используя ее предложения, мы операционализировали немаркированный член пары антонимов как тот, который используется нейтрально при постановке вопроса, более распространен, используется для обозначения всей шкалы и связан с положительным значением шкалы.

Мы предполагаем, что степень уменьшения значения, вызванная отрицанием, зависит от выраженности прилагательных. В частности, мы предполагаем, что отрицание неотмеченного прилагательного ослабляет сообщение меньше, чем отрицание помеченного прилагательного.

Возвращаясь к нашему предыдущему примеру, учитывая, что «good» - это немаркированный член в паре «good / bad», мы выдвигаем гипотезу, что «notgood» больше похож на «bad» (небольшое расхождение - небольшое смягчение), чем неплохо «notbad» на «good» (большое несоответствие - сильное смягчение).

Интуиция, стоящая за этим предложением, связана с пониманием отмеченного прилагательного. По определению, отмеченный элемент является модификацией немаркированного элемента, поэтому он имеет уникальный «mark». Непомеченный элемент, напротив, определяется независимо от этого знака. Соответственно, когда немаркированное прилагательное модифицируется путем отрицания, оно приобретает отметку «notunmarked», что делает его похожим на отмеченный член. Когда

отмеченное прилагательное отрицается, оно теряет свой смысл. Однако потеря отметки не должна приближать значение отвергнутого прилагательного к значению немаркированного антонима, поскольку немаркированное прилагательное определяется независимо от отметки.

По нашему мнению, с более психологической точки зрения, это предсказание можно было бы оправдать, рассматривая диапазон значений, связанных с неотмеченными и отмеченными прилагательными. Отмеченное прилагательное имеет более узкий и конкретный диапазон значений, чем его неотмеченный аналог. Это может привести к двум взаимосвязанным результатам. Во-первых, из-за большего разнообразия возможных значений, связанных с неотмеченным прилагательным, когда оно отрицается, его значение подвержено большему сдвигу, чем помеченное прилагательное. Во-вторых, поскольку отмеченное прилагательное в основном противоположно своему [unmarked] антониму, оно должно больше напоминать отрицание немаркированного прилагательного. Немаркированное прилагательное имеет более широкое значение (не является просто отрицанием отмеченного антонима), и поэтому оно должно меньше напоминать отрицаемый отмеченный антоним.

Подтверждение той важной роли, которую маркировка играет в интерпретации отрицания, подтверждается несколькими направлениями работы. В результате исследования мы говорим об асимметрии внутри антонимических пар, где один член имеет контрастное значение (как противоположность своему антониму), а другой - нейтральное значение.

Мы определяем контрастный член как отрицание нейтрального, но не наоборот. Хотя это не определено с точки зрения маркировки, это предположение согласуется с нашей гипотезой. Диз (1964) обнаружил, что ассоциативная связь между отмеченным прилагательным и соответствующим немаркированным антонимом сильнее, чем между неотмеченным прилагательным и соответствующим отмеченным антонимом. Манн (1968) и

Хаттенлочер и Хиггинс (1971) обнаружили, что люди часто используют отрицание для определения отмеченных, а не немаркированных прилагательных (например, «sad» означает «nothappy»).

Отмеченные прилагательные с большей вероятностью будут отрицательными, чем их неотмеченные аналоги. С негативностью как индикатором маркированности наша гипотеза косвенно подтверждается результатами, показывающими, что отрицание прилагательного с положительным значением не симметрично отрицанию его антонима с отрицательным значением (Blutner 2004; Blutner&Solsdat 2001; Horn 1989). В частности, отрицание положительного прилагательного подразумевает отрицательное, в то время как обратное не обязательно.

До сих пор мы обсуждали два потенциальных фактора, которые, как предполагается, смягчают степень смягчения значений отрицательных прилагательных. Следующий вопрос: независимы ли два модератора друг от друга или они взаимодействуют. Мы предполагаем, что тип прилагательного (принадлежность к противоположной или противоречащей паре) и его маркированность взаимодействуют, так что эффект маркированности меньше в противоречивых прилагательных, чем в противоположных. Интуиция, лежащая в основе этой гипотезы, связана с тем фактом, что два прилагательных в противоречивой паре логически определены как отрицания друг друга. Следовательно, смыслоотрицания одного из прилагательных, скорее всего, будет тяготеть к другому, независимо от того, отмечен он или нет. Напротив, ожидаются промежуточные значения. Следовательно, в этом случае эффект маркировки должен быть более выраженным.

Список использованной литературы:

1. Хартманн, Рейнхард Р. К. и Фрэнсис К. Сторк. 1972. Словарь по языку и лингвистике. Лондон: Издательство прикладных наук.

2. Хорн, Лоуренс Р. 1984. К новой таксономии для прагматического вывода: Значение, форма и использование в контексте. Вашингтон: Издательство Джорджтаунского университета. 11–42.
3. Джесперсен, Отто. 1976 (1924). Философия грамматики. Нью-Йорк: Нортон.
4. Джордан, Майкл П. 1998. Сила отрицания на английском языке: текст, контекст и актуальность. Прагматический журнал 29: 705–752.
5. Макдональд, Мэриеллен К. и Марсель А. Джаст. 1989. Изменение уровней активации с отрицанием. Журнал экспериментальной психологии 15: 633–642.
6. Манн, Джон В. 1968. Определение неблагоприятного через отрицание. Журнал вербального обучения и вербального поведения 7: 760–766.

ЗНАЧЕНИЕ ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ ПРИЛАГАЕМЫХ

*Тошхонов Лочинбек Турсунбоевич,
преподаватель английского языка Андижанского института
агрокультуры и агротехнологий, Узбекистан, Андижан.
E-mail: lochin@inbox.r*

Аннотация. Эта статья о том, как использовать отрицательные прилагательные и понимать их смысл. В прошлых статьях было показано, что, используя отрицательное прилагательное вместо доступного антонима, можно передать смягченный смысл этого антонима. Чтобы проиллюстрировать это, говоря «nothot», можно передать «neitherhot, butnotquitecold». Этот эффект получил название гипотезы смягчения последствий.

Ключевые слова: гипотеза, альтернатива, позитив, отрицание, утверждение, отмеченность, исследование.

Наш теоретический анализ показывает, что степень смягчения должен изменяться в зависимости от двух факторов. Во-первых, смягчение должно быть более явным для противоположностей (прилагательные, которые лежат в континууме), чем для противоречий (прилагательные, образующие дихотомию); Во-вторых, степень уменьшения значения отмеченных прилагательных должна быть сильнее, чем у немаркированных прилагательных. Наконец, мы предположили, что эти два фактора взаимодействуют, так что эффект маркированности должен быть сильнее для противоположностей, чем для противоречий.

Мы анализируем результаты трех экспериментов, в которых проверялись эти гипотезы с носителями узбекского языка и обсуждение альтернативных механизмов, которые могут привести к смягчению отрицательных терминов.

В общении преобладают отрицания. Мы проанализировали естественные разговоры студентов и обнаружили, что отрицания немного более распространены, чем слова, означающие положительные эмоции, два

раз чаще, чем слова, обозначающие отрицательные эмоции, и почти в три раза чаще, чем слова, используемые для обозначения причинности. Это происходит, несмотря на результаты, которые показывают, что обработка отрицаний часто сложнее, медленнее и подвержена ошибкам, чем обработка подтверждений (например, Carpenter&Just 1975; Clark&Chase 1972; Just&Clark 1973; Lea&Mulligan 2002; MacDonald&Just 1989; Wason 1965). Возникает вопрос, почему. Зачем использовать отрицание, если сообщение можно передать, используя соответствующий противоположный термин утвердительно?

Предыдущие исследования предложили несколько причин, которые не исключают друг друга. Отрицания можно использовать как средство вежливости (Colston, 1999; Giora et al., 2005; Horn, 1989). То есть коммуникаторы могут избегать “smart” - это более вежливо, чем “John is stupid”). Отрицание можно также использовать, когда кто-то хочет

противоречить общепринятым ожиданиям или убеждениям получателя (Allowd 1977; Clark & Clark 1977; Givon 1978; Jordan 1988; Leech 1983; Wason 1965). В-третьих, отрицание иногда используется, чтобы передать преуменьшение или иронию (Giora, Balaban, Fein, & Alkabetz 2005; Giora et al. 2005).

Настоящая работа сосредоточена на четвертой причине: согласно гипотезе смягчения, которая была формализована около 90 лет назад (например, Jespersen 1976 [1924]), когда один член в паре антонимических прилагательных (например, горячий / холодный) является отрицаемый (например, «не горячий») он передает ослабленное значение антонима (например, «холодный»). Поэтому, когда люди хотят передать смягченное значение прилагательного, они отвергают его противоположность.

Далее мы сначала опишем прошлые исследования, подтверждающие эту гипотезу.

Затем мы обсуждаем два фактора, которые могут снизить уровень смягчения, вызванного отрицанием: тип антонимической пары и выраженность прилагательного, которое отрицается.

Гипотеза смягчения. Согласно гипотезе, отрицания используются для передачи ослабленных сообщений.

Например, кто-то может сказать, что “The coffee is “not hot””, чтобы указать, что “The coffee is lukewarm, being neither cold nor hot”. Хотя эта гипотеза обсуждалась Джесперсеном (1976 [1924]) и даже Платоном, эмпирические демонстрации этого смысла смягчения последствий могут быть пронумерованы (см. Обзор в Giora 2006). Действительно, гипотеза смягчения последствий часто принимается как должное, например, когда отрицания используются в шкалах Хорн (Fogelin 1967; Horn 1978; Merin 2003).

Исследования показывают, что гипотеза смягчения последствий может быть связана с двумя принципиально разными механизмами, которые

участвуют в (i) кодировании отрицательного прилагательного и (ii) его интерпретации в межличностном взаимодействии.

Схематично кодирование отрицательного оператора можно описать, так как развивается в два этапа. На начальном этапе понимания получатели активируют ассоциации каждого лингвистического элемента в сообщении.

Соответственно, при кодировании утверждения «The coffee is not hot», исследования показывают, что гипотеза смягчения последствий может быть связана с двумя принципиально разными механизмами, которые участвуют в (i) кодировании отрицательного прилагательного и (ii) его интерпретации в межличностное взаимодействие.

Схематично кодирование отрицательного оператора можно описать так как развивается в два этапа. На начальном этапе понимания получатели активируют ассоциации каждого лингвистического элемента в сообщении.

Соответственно, при кодировании утверждения «The coffee is not hot» получатели активируют выводы, связанные с оператором «coffee», «hot» и «not». Однако по мере продолжения обработки получатели интегрируют различные слова в высказывание и при этом могут активировать выводы, которые соответствуют «not hot» или «cold» (Fischler et al. 1983; Гэннон и Остром 1996; Мэйо, Шуль и Бернштейн 2004; Whitmeyer 1997).

Одновременное присутствие ассоциаций с «hot» и «cold» может вызвать умеренное значение отрицаемого понятия, при этом «not hot» понимается ни как ни очень жарко, ни как очень холодно. Уменьшение значения отрицательного сообщения также может препятствовать из прагматических выводов, которые получатели делают во время взаимодействия.

Подводя итог, согласно Грайсу (1975) и Хорну (1984), коммуникаторы предпочитают выражения, которые включают в себя всю информацию, которую они хотят передать, и в то же время являются экономными. В результате, услышав беспощадный коммуникативный элемент, такой как отрицание, слушатель часто предполагает, что он был создан с определенной

целью. Такие разговорные импликатуры позволяют выйти за пределы буквального значения утверждения и обеспечивают богатое поле оттенков значений (Horn 2004). Например, услышав утверждение «thecoffeeisnothot», слушатель может задаться вопросом, почему утвердительное утверждение, имеющее более простую форму, не использовалось. Слушатель может заключить, что отрицание использовалось намеренно, чтобы передать ослабленное чувство. Соответственно, «nothot» понимается как не означающее ни горячее, ни холодное, а нечто среднее.

Список использованной литературы

1. Хорн, Лоуренс Р. 1978. Некоторые аспекты отрицания. В Джозефе Х. Гринберге (ред.), Универсалии человеческого языка, Том 4: Синтаксис. Стэнфорд: Издательство Стэнфордского университета. 127–210.
2. Джесперсен, Отто. 1976 (1924). Философия грамматики. Нью-Йорк: Нортон. Джордан, Майкл П. 1998. Сила отрицания на английском языке: текст, контекст и актуальность. Прагматический журнал 29: 705–752.
3. Гэннон, Кэтрин М. и Томас М. Остром. 1996. Как значение придается рейтинговым шкалам: Влияние языка ответа на активацию категории. Журнал экспериментальной социальной психологии 32: 337–360.
4. Кларк, Герберт Х. 1974. Семантика и понимание. В Томас А. Себеок (ред.), Современные тенденции в лингвистике. Том 12: Лингвистика и смежные искусства и науки. Гаага: Мутон. 1291–1498.

INFLUENCE OF UZBEK DIALECTS ON DEVELOPING PRONUNCIATION OF STUDENTS OF NON-SPECIALIZED IN LINGUISTICS AND ITS SOLUTION

*Xusanova Mashhura Qahramonovna,
AnDMI, ingliz tili fani o'qituvchisi,
Satimboyeva Onorxon Anvarjon qizi,
O'z DJTU, Xorijiy til va adabiyoti, magistr, asatimboeva@gmail.com*

Annotation. This article is devoted to the problems connected with pronunciation of students of non-specialized linguistics of universities and its solutions.

Key words: Approximation, interference, consonant, vowel, active, passive

Improving pronunciation of future English language teachers, which is under influence of dialects, is one of painful points of teaching foreign language system. As for the main aim of studying this research is finding out solutions for not only future teachers but also their future pupils, too. Theoretical valuability of research is working on the topic leaned other scholars research, literature and solving the problem, finding out relevant factors. Practical importance of the research is using results of observation at the field of teaching foreign languages for mispronounced learners, using analyzed methods at teaching foreign languages. In the research, after Approximation, Interference conditions are clarified with examples, Observation, Comparative, Focused Interview methods are appealed to research to weak points under impact. As soon as research is provided with founded factors of dialects to pronunciation, system of exercises and essential brochures at phonetics of English are created and used at teaching process.

Introduction

Since our government has paid attention more to learning foreign languages, especially English, teachers are required to obtain all knowledge and competence on their field. This field is surrounded by not only the knowledge about grammar and vocabulary, but also extra methodological competence and experience to involve the learners and eliminate weakness of them. In this case, some questions are

appeared: Do all foreign language teachers obtain main skills of their field? Nowadays if it is wanted to know about the main weak point of both teachers and learners, it is answered that pronunciation is the basic painful point of them. Since speaking skill is a chain to communicate, it demands to work out and practice on it more than other skills. Some years ago, the best candidate at English was the candidate who knew grammar very well at the field of teaching foreign language. However, since Communicative competence is being increased with the helping of four skills [listening, writing, reading, speaking], one of these days, the best candidate at English is the person who demonstrates her knowledge with fluent and accurate speech. As for pronunciation, it is beauty of language. But are all teachers and learners provided with that beauty of speech? Unfortunately, correct pronunciation is under influence of dialects and it is weakness of both learners and teachers, too.

Literature review

Although there were a plenty of scholars researched this issue with good results, success achieved by them is not enough for accepting correct pronunciation

by learners. Approximation is the first good result of accepting rules of foreign language and pronounce a bit more similar as native speaker [J. Jalolov, 2014, p, 196]. However, after approximation, some kinds of learners are influenced by dialects which are suitable for their region. The Uzbek language is provided with three types of dialects, they are “qarluq”, “qipchoq”, “o’guz” [S. Ashirboyev, 2005, p, 31]. After approximation, teacher and learner may find weak points of learners pronounce skills and find the solution for them. It is crucial that teacher should involve some methods for finding out essential solution as a treatment.

Methodology

Methods for achieving success at finding out solution are: Interviewing method for analyzing what factor influence on pronunciation of teacher, Observation method for clarifying which dialect more impact on learners pronunciation, Comparative method for comparing how the exercises increase the correct pronunciation of learners. Moreover, the techniques, Focused interview to clarify exactly what

challenge interrupts learners to pronounce wrong, Comparative interpretation to identify common and distinctive features of dialects, Substitution technique to treat those weakness with system of exercises.

Result

Having used those methods which we have mentioned above, some key aspects of learners pronouncing mistakes were witnessed. When the class was observed by teacher, some extra features of their regions were analyzed. With the helping of comparative method, they were compared with each other. As a consequence of organized focused interview with those learners, these factors were identified: the habitants of Kashkardarya region pronounce VOWEL [I:] as vowel [e], for instance- egg [i:g]-[eg], Kharizem region habitants mispronounced [k] consonant as [g], for example-[cat]-[gat]. According another example, most learners of valley region put stress more on [o:] than enough.

Discussion

As for the preparing system of exercises for those weakness of learners, we should not forget other learners of the class as well. All the material and exercises are selected according to active aim and passive aim [J. Jalolov, 2014, p. 203]. In active part, the materials are prepared which must be accepted by most of learners according to course schedule. In passive part, some materials are formed by teacher for those learners, who have got mistakes in pronunciation, to work with them extra.

Conclusion

Pronunciation of future English language teachers is going on being under pressure of dialects until ongoing treatment is done permanently. That process which we have mentioned above must be planned and occurred in first course of learners in foreign language universities, otherwise they will form wrong pronunciation skill and it influences on their future professions, too. For achieving good result, it is essential to organize phonetic lessons according to not only the topics in course syllabus, but also weakness and willing of learners, too.

References:

1. J, Jalolov [2014]. *Teaching foreign languages*. O'qituvchi nashriyot matbaa uyi, Toshkent.

2. S, Ashirboyev [2005]. *O'zbek dialektikasi*. Navro'z nashriyoti, Toshkent

3. Theuns Kotze [2007]. *Guidelines on writing a first quantitative academic article*. Department of Marketing and Communication Management University of Pretoria.

4. M, Cargill, P, O'Connor [2009]. *Writing scientific research articles*. Wiley-Blackwell publication.

ONA TILI TA'LIMIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV

*Qambarova Mahfuzaxon Ne'matovna
Andijon viloyati xalq ta'limi boshqarmasining
ona tili va adabiyot fani metodisti*

Ta'lim sohasida ijtimoiy fanlar mutaxassislarini tayyorlashning mazmun-mohiyatini o'zgartirish, ta'lim oluvchilarning kognitiv faoliyati natijalarini jahon standartlariga moslashtirish yo'lida qator dasturlar ishlab chiqilmoqda. Raqobatlashishga layoqatli barkamol shaxsni tayyorlash maqsadida ta'lim-tarbiya olishga munosib muhit yaratish o'qituvchidan yuqori pedagogik kompetentlikni talab etishi kundek ayon. Shundan kelib chiqqan holda O'zbekiston Respublikasini rivojlan-tirishning 2017—2021-yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasida ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish vazifasi belgilangan.

Insonning bilish faoliyati nihoyatda ko'p qirraii, murakkab va ziddiyatli jarayon bo'lib, u insonning tabiat, jamiyat va o'zi to'g'risida bilimlar hosil qilishiga qaratil-

gan aqliy, ma'naviy faoliyat turidir. Inson o'zini qurshab turgan atrof-muhit to'g'risida bilim va tasavvurga ega bo'lmay turib faoliyatning biror turi bilan muvaffaqiyatli shug'ullana olmaydi. Ta'lim kompetensiyalarining zarurati, ularni shakllantirish haqida amaliy mashg'ulotlar tavsiyasiga o'tishdan oldin, avvalo, *ta'lim berish vao'qitish* tushunchalarining qiyosiy tahlilini berishni lozim topdik.

O'qitish

- tayyor bilimlarni berish;
- bu hali mustaqil, maqsadli, ijodiy fikrlovchi, ma'naviyatli, muammolar va zamon talablarini ang-lash degani emas;
- madaniy me'yorlar, bilimlarni egallash, hayotni "fan" shaklida bilish demakdir.

Bilimli kishi - bilimdon va bilganlarini amal-da qo'llay oladigan qobiliyatli mutaxassis bo'lishi mumkin, lekin shu bilan birga ma'naviy noqis, hayot an'alarini ongsiz qayta ishlovchi bo'lishi mumkin (*ota-onam shunday yashagan, men ham shunday yashayapman*)

Ta'lim berish

- ta'lim va tarbiyalash jarayonida insonning barcha: ma'naviy, aqliy, jismoniy kuch va imkoniyatlarini o'zaro muvofiq ravishda rivojlantirish;
- bir umrlik ijodiy jarayon. Ta'lim so'zining asosi "ilm" ekanligiga e'tibor qaratsak, inson shaxsi kamol topishi uchun butun umr ilm izlaydi, izlanadi.

Ilmlilik:

- faqat madaniy an'analardan xabardorlik bilan belgi-lanmaydi;
- o'z ustida ishlashga tayyorlik, hayotdagi to'siqlarni bartaraf etish malakasi.

Ilmli inson - abadiy qadriyatlar (ezgulik, idrok, vijdon, mas'uliyat, muhabbat, hamdardlik...)ni himoya qiluvchi va yangilarini shakllantiruvchi madaniyat vakili

Demak, ta'lim insonning tashqi olam, madaniyat, tabiat bilan aloqasi haqida bilishi va o'z vazifasini tushunishini, "o'z aql-idrokidan boshqa birovning boshchiligisiz" foydalana olishini taqozo etadi.

Ona tili va adabiyot fani bo'yicha o'quv-ijodiy topshiriqlar, ko'rgazmali va tarqatmali vositalarni yaratishga qo'yiladigan talablar haqida gapirganda quyidagi ikkita nazariyani e'tiborga olish lozim: Blum taksonomiyasi va Intellekt ko'pligi nazariyasi.

Tayanch kompetensiyalar va fanga oid xususiy kompetensiyalarni shakllantirishga mo'ljallangan uzluksiz ta'limda ta'lim oluvchilarga belgilangan o'quv dasturlari asosida bilim berish va o'quv natijalarini baholashda Blum taksonomiyasi mezonlariga asoslanish muhim. Blum taksonomiyasi - savol va topshiriqlar tizimi, bilish faoliyati darajalariga asoslangan o'quv maqsadlari taksonomiyasi.

Ushbu taksonomiya bo'yicha o'quvchida bilish faoliyatining 6 darajasi farqlanib, ular, o'z navbatida, yana ikki toifaga ajratiladi: fikrlashning quyi va yuqori darajasi. O'quv natijalarini baholashning 5 ballik tizimi ham ushbu taksonomiyaga tayanib belgilanadi. Ta'lim olish jarayonidagi kompetentlik, raqobatbardoshlik ikkinchi toifa - fikrlashning yuqori darajasidagi topshiriqlar ustida ishlay olishni taqozo etadi.

Pedagogika, psixologiya sohasida o'rganilayotgan Intellekt ko'pligi nazariyasiga mutaxassislar "Aqlli bo'lishning sakkiz xil yo'li" deb baho berishdi.

Turli intellekt sohiblari uchun topshiriqlar	
Matematik	tajriba o'tkaz; mantiqiy muammo yechimini top; faktlarni tahlil qil; hisobla; kompyuter dasturi, grafigini yarat
Vizual	fotoalbom yarat; grafik yarat; videoyozuv, slayd tayyorla; rasm chiz; vizual obrazlarni qo'llab hikoya yarat; xarita chiz; devoriy gazeta yarat
Tabiatshunos	sayohat rejasini tuz; ekologik mavzudagi plakat yarat; sayohat anjomlari to'plamini tayyorla; kuzat va faktlar yig'; o'quv tadqiqot o'yinini yarat
Verbal	audiodiyozuv yarat; xat, esse, insho yoz; og'zaki taqdimot tayyorla; intervyu ol; shior yarat; radiostansiya tayyorla

Ichki shaxsiy	bo'lib o'tgan voqealar bo'yicha kundalik tuz; maqsad qo'y; o'z ishingni bahola; mustaqil ishla; tarjimaiy hoi yoz; vaziyatga munosabat bildir
Shaxslararo	xabamoma, intervyu tashkillashtirish; bayram rejasini tuz; guruh ishini tashkillashtir; ta'lim olishga ko'maklash
Musiqiy	musiqiy to'plam tayyorla; asarga musiqa tanla; kuy yarat; axborot taqdimoti uchun musiqa tanla; musiqiy o'yin tayyorla
Motor	sahna ssenariysini yoz; rolly o'yin yarat; stol o'yini tuz; pantomima tayyorla; boshqotirma yig'; model yarat

Bu o'quvchida mavjud intellektlarni ilg'ash, uni rivoj-lantirish bilan birga sinf jamoasida mavjud intellektlarni bir-biriga yuqtirish, ularni ko'p qirrali, ko'p faoliyatli iqtidor sohiblariga aylantirishni ham nazarda tutadi. Ushbu nazariyaga ko'ra o'quvchilarga ularning tabiiy imkoniyatidan kelib chiqib yondashish kerak. An'anaviy ta'limda diqqat-e'tibor o'quvchi bilmaydigan, qila olmay-digan faoliyatga qaratilgan bo'lsa, innovatsion ta'limda, asosan, u o'quvchi biladigan, qila oladigan ishga qaratiladi, intellektning har xil turlari baholanadi. O'quvchi intellektlari, tabiiy imkoniyatlariga tayanish, ularning qiziqishi, hayotiy motividan kelib chiqib yondashish fan bo'yicha kompetensiyalarning mukammal rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Quyida ona tili fanidan Blum taksonomiyasi asosida **"Kelishiklar"** mavzusini o'rganish uchun tayyorlangan topshiriqlarni e'tiboringizga havola etamiz. **"Galereya" usuli asosida mustahkamlash darsi uchun topshiriqlar**

Guruhlar uchun kichik mavzular:

1. Kelishiklarning ma'noviy turlari.
2. Kelishiklarning sintaktik vazifasi.
3. Kelishiklarning qisqargan shakli.
4. Kelishiklarda fonetik o'zgarishlar.
5. Kelishiklarning belgili va belgisiz qo'llanishi.

6. Kelishiklarda ma'nodoshlik.

7. Kelishiklarning yaxlitlanishi.

1. Kelishiklarning ma'noviy turlari. Topshiriq:

- Kelishiklar nima sababdan bunday nomlanganli-gi haqida fikr bildiring. Qaysi kelishiklarga oid tasvirlar berilgani haqida mulohaza yuriting.

- Adolatning his-tuyg'ularini ifodalab, kelishiklar ishtirokida bog'lanishli matn tuzing.

2. Kelishiklarning sintaktik vazifasi.

Kelishiklar bog'lanib kelganso'zlargapda qandaysintaktik vazifa bajarishibo'yichata hli natijalarini jadvaldabelgilang. Misollar keltiring.

Kutiladigan natija:

	<i>B</i> <i>kelishik</i>	<i>Q</i> <i>kelishigi</i>	<i>T</i> <i>kelishigi</i>	<i>Jo'n</i> <i>kelishi</i> <i>gi</i>	<i>O'rin-</i> <i>payt</i> <i>kelishigi</i>	<i>Chiqish</i> <i>kelishigi</i>
<i>Ega</i>	+					
<i>Kesim</i>	+			+	+	+
<i>Aniqlovchi</i>	+	+				
<i>To'ldiruvchi</i>			+	+	+	+
<i>Hol</i>				+	+	+

vab-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

Belgisiz qo'llanishi

Maktab bog'i Daftar varag'i

"Bir xilso'roqqa javob bo'ladi, sir xil gap bo'lagi vazi^ fasida keladi

Belgili qo'llanishi

Maktabning bog'i Daftarning varag'i

Jadvaldagi fikrlarga xulosa tarzida o'z ta'rifingizni yarating. Qanday formula, model yaratish mumkin? Masalan:

Kutiladigan natija: (O'JO (o'rin-joy otlari) + K(Tushum, Jo'nalish, Chiqish, O'rin-payt kelishiklari) = hoi;

ShO (shaxs otlari) vaNO (narsa otlari) + kelishiklar (T, J, Ch, O'-P) = to'ldiruvchi.

3. Kelishiklarning qisqargan shakli.

Berilgan gaplardagi asos va qo'shimchalarni ajrating va tasniflang. Berilgan tasvirning guruh mavzusiga daxldorligini (kelishiklarning qisqargan shakli faqat she'riyatda uchrashi) aniqlang. Qaysi kelishik shakllari qisqarishi mumkin?

1. Kapalakning gul emganin ko'rdim. (U.Nosir)
2. Oldim qo'limga xomani, Yozdim ajoyib nomani. (Zavqiy)

4. Kelishiklarda fonetik o'zgarishlar.

6. Kelishiklarda ma'nodoshlik.

Sen+ning=? U+ga=? Shu+dan=? Bu+da=?

Nislonlami tegishli o'raiga qo'y

Tog'+ga=?

Qishloq+ga=?

5. Kelishiklarning belgisi va belgisiz qo'llanishi.

Venn diagrammasidan foydalanib, mavzuni tahlil qiling. Xulosangizni bayon eting. Qanday vaziyatlarda kelishiklar belgisiz ishlatilmaydi?

Tasvirdan qanday ma'no angladingiz? Mavzuga moslab izohlang. Bo'sh o'rinlarni to'ldiring. **7. Kelishiklarning yaxlitlanishi.**

So'zlarni asos va qo'shimchalarga ajrating. Yaxlitlanish, tublashish, atamalariga izoh bering.

1. Shovullab yog'gan yomg'ir tezda tindi.
2. To'satdan xonaga direktor kirib keldi, ham ma'jimi qoldi.
3. Tokchadagi piyolalar birdan tushib ketdi. **Barcha guruhlar uchun uyga**

vazifa: (O'zingizga

ma'qul variantni tanlang)

1-variant.Darsda mustahkamlangan mavzularni umumlashtirib, taqdimot tayyorlang.

Kelishiklarning ahamiyati, sintaksis bo'limi bilan aloqasiga baho bering.

2-variant.Sinfdoshlaringiz uchun kelishiklar ifoda-laydigan ma'nolar, ularning vazifasini izohlovchi panto-mima tayyorlang, namoyish eting, javoblarni baholang.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, "bola istalgan suyuqlik bilan to'ldirib qo'yiladigan bo'sh idish" emasligi sababli uning imkoniyati, qiziqishi, bilish darajasini e'tiborga olib, bosqichma-bosqich munosabatni yo'lga qo'yish ta'lim kompetensiyalarini shakllantirish hamda rivojlantirishda sifatli va samarali natijalarga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.G'ulomova M. X., Sobirova N. K. Yangi innovatsion texnologiya yordamida ta'lim samaradorligini oshirish usullari // Innovatsiya o'quv jarayonida (tezislar to'plami).–T.:2009.–106b.

2.Солиева, X. А. Она тили дарсларида инновацион технологияларни қўллаган орқали ма'naviy tarbiyani shakllantirish omillari va imkoniyatlari

3.Nurmonov A. O'quvchilarning til kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish muammolari. “Ma'rifat” gazetasi ,2014 yil, 18 iyun

СЎЗ ЯСАЛИШИ ТАРИХИ ХУСУСИДА

*Абдурахимова Феруза Баҳодировна,
Фаргона давлат университети
feruza.abdurahimova8818@yahoo.com*

Аннотация. Ушбу мақолада сўз ясаши борасида тарихий манбаларда келтирилган маълумотлар ҳамда тадқиқотчилар ва профессор олимларнинг изланишлари борасидаги фикрлари келтирилган.

Калит сўзлар: морфология, аффиксация, морфемика, морфема, лексикология, лексема, ўзак

Маълумки, сўз ясаши назарияси қисқа давр мобайнида (XX асрнинг 50-йилларидан бошлаб) морфологик, структур-семантик, синтактик-трансформацион, ономазиологик, функционал-семантик сингари бир неча босқични босиб ўтди.

Келтирилган босқичлар юзасидан шуни айтиш мумкинки, ўзбек тилшунослигидаги ишлар, тадқиқотлар биринчи (морфологик) қисман иккинчи (структур-семантик) босқич доирасида эканлигининг гквоҳи бўлишимиз мумкин: "Сўзнинг морфологик жиҳатдан қисмларга ажралиши янги сўзлар яшаш учун асос бўлиб хизмат қилади... сўз ясаши морфологиянинг текшириш объекти ҳисобланади"; "Аффиксация бошқа усулда сўз яшашга нисбатан бевосита морфологияга доир бўлган ҳодисадир". Келтирилган фикрларга кўра сўз ясаши сўзнинг морфем қисмларга ажралиши қобилияти билан боғлиқ, шу қобилиятсиз у мавжуд эмас, деган хулосага келиш мумкин. Ҳолбуки, сўз ясаши ҳамда морфем қисмларга бўлиниш, шунингдек. форма ясаши ўзаро зич боғлиқ ҳодисалар бўлса-да, уларнинг ҳар бири ўзига хос белгилари билан фарқланиб турадиган ғар хил объектлардир.

Туркий тиллар сўз ясашининг назарий жабҳасига асос солган профессорлардан бири Айюб Ғуломовдир. Бу олимнинг назарий қарашлари

Ўзбек тилининг анъанавий талқиндаги грамматикалари мундарижасидан муносиб ўрин олди, алоҳида илмий-тадқиқот ишларида давом эттирилди. Шунга қарамай, сўз ясалиши билан алоқадор айрим масалалар туркийшуносликда, шу жумладан, ўзбек тилшунослигида тадқиқот қилиш масалалари каторида турибди. Бу ҳол ҳатто сўз ясалиши турларининг белгиланиши ва уларнинг номланиши каби оддий масалаларда ҳам кўзга яққол ташланади. Сўз ясалиши тизимида янги луғавий birlikлар ҳосил бўлишининг икки асосий (етакчи) тури- аффиксация ва композицияга алоҳида эътибор қаратилади.

Замонавий тилшуносликда сўз ясалиши алоҳида соҳа сифатида морфологиядан ажратилди ва мустақил бўлимга айлангунга қадар, узок йиллардан буён ўзбек тилшунослари диққатини ўзига жалб қилиб келган. Сўз ясалишини мустақил фан сифатида ажратиш тилни тизимли равишда ташкиллаш ва лингвистик (нутқ) жараёнлари тўғрисида ғояларни чуқурлаштириш нуқтаи назаридан муҳим истиқболларга эга бўлди. Бундай қарашлар нафақат жумлалар, матнлар тузилишини, балки янги сўзларни яратишни ҳам ўз ичига олди.

Тилшуносликда сўз ясалиши ҳақида фикрлар ва тадқиқотлар Махмуд Қошғарийнинг "Девону луғотит турк" асарида ўз аксини топган ва бу асарда ҳозирги тилшуносликда алоҳида бўлим саналувчи "Сўз ясалиши" ҳақида ҳам ўзининг қимматли фикрларини билдирган. Хусусан, отлар икки турлидир: ясама от ва туб от. *Қилич*, *ўқ* каби отлар туб отлардир. Бундай отлар бошқа сўзлардан келиб чиқмаган. Ясама отлар бошқа сўзлардан келиб чиқади. Булардан баъзилари турмушда қўлланиб, эшитилиб юрилган бўлса, баъзилари аниқ эмас, қиёсий асосдадир. Махмуд Қошғарий сўз яшашнинг аффиксация усулидан ташқари, бошқа усуллар борлиги ҳақида ҳам маълумот берган. Ана шундай усуллардан бири энантиосемияга мисоллар беради. Масалан, *ўт* "дори": *ўт ичдим* "дори ичдим", *ўт* "заҳар": *бег анга ўт берди* "бек унга заҳар берди."

Шундай қилиб, Махмуд Қошғарий XI асрдаги туркий тиллар сўз ясалиши ҳақида мълум даражада маълумотлар бериб ўтгандир.

Шунингдек, бундан ташқари Алишер Навоий ўзининг "Муҳокамату-л-луғатайн" асарида туркий тилнинг имкониятини кўрсатувчи морфологик хусусиятлар, айнан, сўз ясалиши ҳақида сўз юритади. Муҳаммад Чингизнинг "Келурнома", Фитратнинг "Сарф" асарларида ҳам сўз ясалишига доир фикрлар баён қилинган. XX асрнинг 30-40 йилларида феъл ва от ясалишига бағишланган махсус аралар дунёга келди. Аммо, сўз ясалишини алоҳида ходиса сифатида ўрганиш учун "Сўз ясалиши" алоҳида бўлими сифатида биринчи марта А. Ғуломов тадқиқотлари асосида XX асрнинг 40-йилларида шаклланди. Шундай қилиб, ўзбек тилшунослигида 60 йил илгари морфема тушунчаси пайдо бўлди. Унга қадар "морфема" деб аталган тил бирлиги ва унинг моҳиятини тўғри аниқлаб берувчи маълумотлар бўлмаган. Чунки, морфемаларнинг моҳияти ўзбек тили материалларидан келиб чиқиб белгиланмаган. Аксинча, рус тилшунослигида билдирилган фикрлар ўзбек тилшунослигига кўчирилган ва унга асос бўлувчи мисоллар ўзбек тилида топилган ва топилапти ҳам. А.Ғуломов эса сўз ясалишин қайси бўлимга мансуб эканлигини, хинд-оврупо тилшунослиги андозалари асосида морфология таркибида келинганини танқид қилади. Бу ходиса натижасида лексема юзага келаётганлигини сабабли, сўз ясалиши кўпроқ лексикалогияга алоқаси борлигини айтиб ўтади.

Ҳақиқатдан ҳам, сўз ясалиши тилнинг икки сатҳи билан узвий боғланган. Сўз ясалиши жараёни кўпроқ морфемалар қўшилуви билан боғлиқ бўлганлиги сабабли у морфология, аниқроғи морфемика билан туташади. Ясовчи морфема билан асос морфеманинг қўшилуви натижасида эса, янги лексема вужудга келади. Шундай қилиб, ясама сўз сўз ясалиш ҳосиласи бўлган birlik ҳисобланади ва лексикология тадқиқ қилувчи материал бўлиб қолади. Бундан келиб чиқиб, А.Ғуломовнинг фикрига кўра сўз ясалишини лексикология бўлимида ўргани тўғрироқ бўлишни айтилади.

Т.Бушуй ва Ш.Сафаров фикрига кўра, морфологик сатҳ асосини морфемалар ташкил қилади. Ў сўз ва грамматик формалар таркибига киради, талаффузда морфемалар йиғиндисидан иборат ва грамматик шакллар таркибида вариантларга эга бўлади. У ҳам ички бутунликка, (барча вариантлар учун мазмун бирлиги) махсус белги билан ифодаланади. Бу белги мустақил мазмунга эга эмас.

Сўз яшаш сатҳида тил тизимида мавжуд бўлган сўзларнинг структураси ("сўзлар қандай ясалган") ва янги сўзлар яшаш имкониятлари ("қандай ясалади?") ҳақида фикр юритилади. Тилнинг сўз яшаш имкониятлари ушбу тизимини алоҳида сатҳ сифатида ажратишга тўртки бўлди. Сўз яшаш моделлари морфологик гуруҳларни (сўз туркумларини) ташкил қилишда иштирок этади, сўзлар орасида муносабатларни умулштиради, нутқ таркибида қайта воқеланади, модел ички яхлитликка эга (маъно, восита ва ифода усулларининг яхлитлиги). Морфемаларнинг асосий вазифаси сўз ва сўз шакллари ўзгартиришдир.

Шлейхернинг фикрига кўра, тилларнинг морфологияси уларнинг келиб чиқиши ва ўзаро алоқаларининг морфологик турларини ўрганиши керак. Тилнинг морфологик тури (синфи) сўзнинг тузилиши билан белгилинади. У маъно (ўзак) ва муносабатни (қўшимчани) ифода эта олади. Маъно ва муносабат комбинациясининг уч тури мавжуд: Ажратувчи тилларда фақат маъно (ўзак) мавжуд; агглютинатив тиллар маъно ва муносабатни ифодалайди. (ўзак ва префикслар); флектив тиллар сўзда маъно ва муносабатни ифодаловчи бирлик ҳосил қилади. Гумболдт таъкидлаган полисинтетик тилларни, Шлейхер агглютинатив тилларнинг сифатида қараган.

Тилшуносликда сўзнинг формал таркибини ташкил этувчи компонентлар махсус термин "*морфема*" термини билан юритилади ва сўз яшалишининг морфологик ҳодисалар билан янадаузвий боғланишини яратиб беради. И.А.Бадуен де Куртенэ, Н.В. Крушевский, В.А. Богородицкий каби

Казань тилшунослик мактаби вакиллари, қуйидагича фикр билдирганлар: тилни илмий ўрганиш, лингвистик абстракцияларни ўз ичига олади: улар тилшуносликнинг предметиدير. Бу мавҳумликлар нафақат муносабатлар тизими ва қаторлари, балки тил бирликларига ҳам тегишлидир. Тилшуносликда энг кичик бўлинмайдиган тил бирликларини - лингвистик атомлар деб номлашган. Улар 2 хил бўлади: фонема ва морфема. Улар бири бири билан ассоциатив ва боғланган бўлади. Уларнинг фарқи шундаки, фонемалар маъносиз. морфемалар эса минимал, бўлинмайдиган маънога эга. Тилнинг уни ҳайвон сигналларидан ажратиш турадиган шакли, Бадуеннинг фикрига кўра, морфологик артикуляцияда, гапларни сўзларга, сўзларни мазмунли қисмларга, морфемаларга ажратишда ифодаланади.

Соссюрнинг сўз ясалишига бевосита дахлдор бўлган қарашлари синтагма ва унинг аналогик табиатига доир мулоҳазалари мисолида кўзга ташланади. Америка дескрептив тилшунослиги вакили Л.Блумфилд томонидан олиб борилган изланишлар мисолида кузатиш мумкин. У сўз ясалишига олиб келувчи ҳодисаларга морфологик объект сифатида баҳо беради. У морфологик курилмалар таркибидаги бевосита иштирокчиларнинг икки турини, яъни эркин (ўзак) ва боғлиқ (қўшимчалар) формаларини фарқлаш асосида сўзларни бирламчи ва иккиламчи типларга ажратади.

Шундай қилиб, ўзбек тилшунослиги тарихида сўз ясалиши турли бўлимларга мансублиги ҳақидаги қарашларнинг мавжуд бўлганлигига қарамсдан, замонавий тилшуносликда сўз ясалиши алоҳида бўлимда ўрганилаётганлиги ўзбек тилшунослигининг тараққиёт йўли ривожланганлиги ва бу борада салмоқли ишлар амалга оширилганлигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Азим Хижиев. Ўзбек тили морфологияси, морфемикаси ва сўз ясалишининг назарий масалалари. Т., Фан.-2010 й. 236

2. Блумфилд Л. Язык- М., 1968.-с 222.

3. Бушуй Т., Сафаров Ш. Тил қурилиши: таҳлил методлари ва методологияси -Т.,2007. 446
4. Кодухов В.И. Общее языкознание. Москва. Высшая школа. 1974 г. 30-31стр.
5. Маҳмуд Қошғарий Девону луғотит турк.-Т.,1960,50 бет
6. Мирзаев ва б. Ўзбек тили. - Тошкент, 1970, 90-бет.
6. Нурмонов А. Ўзбек тилшунослиги тарихи.-Т.,Ўзбекистон,2002, 46 бет
7. Улуғ Турсун. Ўзбекчада феълларнинг ясашиши. Т., Самарқанд.1930: Зокир Маруфов. Ўзбек тилида от ясовчи суффикслар. Т.."ЎзФАН", 1941
8. Турсунов У. ва б. Ҳозирги ўзбек адабий тили.-Тошкент,1975,108-109-бет.
9. Гуломов А.Ғ. Айюб Гулом ва Ўзбек тилшунослиги.-Т.,2004,162бет

ЎХШАТИШЛАРНИНГ СЕМАНТИК ТАҲЛИЛИ

*Аҳмедова Анорхон Насивали қизи,
илмий изланувчи, Ўзбекистон давлат
Жаҳон тиллари университети,
anorxonimomalyeva@gmail.com*

Аннотация. Мазкур мақола ўхшатиш стилистик тропининг семантик жиҳатдан таҳлиliga бағишланган бўлиб, унда ўхшатишнинг семантик турлари ёритиб берилган. Шунингдек мақолада компонент таҳлил методидан фойдаланган ҳолда изоҳ бериб ўтилган.

Калит сўзлар: ўхшатиш туралари, аналитик ва синтетик ўхшатишлар, оддий ва инверсив ўхшатишлар, очиқ ва яширин ўхшатишлар.

Ҳиссий адабий матнда ўхшатишнинг синтактик аспектиларини ўрганиб чиқиб шундай хулосага келдикки, ўхшатишлар матнда структура жиҳатидан турлича бўлади ва бу аксарият ҳолларда интерсубъективизм ва ўзаро

ҳаракатнинг прагматик факторлари тўплами билан боғлиқ бўлади. Ўхшатишларнинг таҳлили шуни кўрсатдики, улар муаллифнинг мулоқот мақсади субъектив модаллик ҳамда очиқлик ва ифодалилиқнинг адресатга йўналтирилган категориялари таъсирига кўра ўзгариши мумкин. Натижада, биз қуйида таҳлилни таклиф қиладиган ўхшатишнинг еттита структуравий турларини ажратиб олдик.

Аналитик ва синтетик ўхшатишлар

Аналитик ўхшатишлар уч компонентли структурада берилади, марказий компоненти Р компонент бўлиб, у орқали турли ҳилдаги объектлар концептуал моделга бирлаштирилади (1-2 мисолларга қаранг):

(1) мисол: His mouth was perfect like a Cupid's bow.

(2) мисол: The sun hid behind the great torn leaves of the plantain and then shot a gold ray like outstretched paw of a Persian cat.

Синтетик ўхшатишларда фақат иккита компонент бўлади, like ва look like тил белгилари РОни англатувчи сўз билан бирлашиб кетган исм. Бу уларнинг лингвистик статусини ўхшатишнинг уч компонентли структурасини атрибутив синтагмага тушурувчи функционал сўздан суффиксли морфемага айланишига сабаб бўлади. Қуйида синтетик сизмага мисоллар берилган (3-7 мисолларга қаранг):

(3) мисол: The raftlike tree-houses seemed to be floating over the vaporish waters.

(4) мисол: She saw a fresh flowerlike face.

(5) мисол: Rosemary put her arm round those thin, birdlike shoulders of the girl.

(6) мисол: Three little spiderlike steps were all Fenella saw.

(7) мисол: There were brown cliffs with deep green lakes in the hollows and flat blade-like trees that waved from root to top.

Биз бу мисолларнинг барчасини ўхшатишларнинг зарурият бўлганда аналитик шаклда қайта тузилиши мумкин бўлган синтетик структуравий турларини кўриб чиқдик. Масалан: “The tree-house seemed to be floating over the vaporish waters like a raft”(8), “She saw a fresh face that looked like a flower”(9),

ва ҳоказо. Тадқиқотимиз натижалари инглиз тили структурасининг аналитиклигини яна бир бор таъкидлаган ҳолда аналитик ўхшатишлар сон жиҳатидан синтетикларидан анча кўплигини исботлади.

Оддий ва инверсив ўхшатишлар

Оддий ўхшатишларда ТО РО олдида туради (Масалан: “All the Tarleton girls were as unruly as colts and wild as March hairs (10) инверсив ўхшатишларда эса, уларнинг компонентлари жойи ўзгариши сабабли, РО ТОдан олдинда туради, қиёслаш мотивациясига синтатик жиҳатдан урғу берилади, шу орқали ўхшатиш янада ифодали бўлади (11-14 мисолларга қаранг).

(11) мисол: Indeed, like gulls resting on a ship’s mast, they were sitting in the absolute tower of the tree.

(12) мисол: Like an inspired frog, Riley hopped and caught hold of one of the sheriff’s dangling boots.

(13) мисол: Dull as a flower, Stephany sat down on a stone.

Очиқ ва яширин ўхшатишлар

Биз асосан уч компонентли структурага эга ўхшатишлар ёрдамида қиёслаш ифодаланганда очиқ ўхшатишларни кўрамиз. Масалан: “The rain had thickened like a deepening scale of piano notes, it struck its blackest chord and drummed into a downpour that did not at once reach us” (46). Очиқ ўхшатишларнинг акси сифатида биз турли объектларнинг қиёси фақатгина кўзда тутилган яширин ўхшатишларни кузатишимиз мумкин, улар ўхшатишда керакли вақтда қайта тузиладиган аттрибютив синтагманинг кичрайтирилган шакли билан берилади (14-16 мисолларга қаранг).

(14) мисол: So pretty she was, so self-possessed. She frightened him. Those cornflower-blue eyes, the turn of that creamy neck, her delicate carves.

(15) мисол: Scarlett’s thick black eyebrows slanted upward, cutting a startling oblique line in her magnolia-white skin.

(16) мисол: HarweyKlausner was a whole head taller than Michael and had apple-red cheeks.

Юқоридаги мисолларда ажратиб кўрсатилган атрибутив синтагмаларга ўхшатишнинг яширин шакли сифатида қаралиши мумкин, чунки улар ўхшатишнинг уч компонентли структурасига айлантирилиши мумкин: “Those cornflower-blue eyes” = Those eyes that were as blue as cornflowers; “her magnolia-white skin” = Her skin was as white as magnolia; ва “apple-red cheeks” = cheeks, that were as red as an apple(17). Тадқиқотда ТО айрим рангларига қараб классификация қилинадиган ўхшатишларда қиёсий предикация амалга оширилиши мумкинлиги очиқ берилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Capote, T. (1980). The grass harp. Moscow: Progress Publishers 53 p
2. Christie, A. (1988). Finessing the King. English short stories of the 20th century. Moscow: Raduga Publishers.
3. Galsworthy, J. (1974). In chancery. Moscow: Progress Publishers 76 p
4. Hardy, T. (1986). A pair of blue eyes. U.S.: St. Martin’s Press Inc..
5. Mansfield, K. (1988). A cup of tea. English short stories of the 20th century. Moscow: Raduga Publishers.
6. Mansfield, K. (2011). The voyage. In Ch. Dolley (Ed.), The Penguin book of English short stories. London: Penguin Books Ltd.
7. Mitchell, M. (1979). Gone with the wind. New York: Macmillan Publishing Company.
8. Tushnet, L. (1978). The Klausners. Eleven American stories. Moscow: International Relations. Woolf, V. (2011). Kew gardens. In Ch. Dolley (Ed.), The Penguin book of English short stories. London: Penguin Books Ltd..

БОЛАЛАР НУТҚИНИ ЎСТИРИШДА ЧЕТ ТИЛИНИНГ АҲАМИЯТИ

*Давлатова Хулкаррой Уктамовна,
АДУ Чет Тиллар Факультети Инглиз тили
Фонетикаси, кафедраси 1-босқич докторанти*

Аннотация.Тил ўрганиш кишилиқ жамиятида бағоят муҳим соҳалардан ҳисобланади. Мулоқот воситаси бўлмиш тилни табиий муҳитда (оилада, жамоатчилик орасида) ёки уюшган ҳолда (дарсда) амалий эгаллаш мумкин. Ўзбек ўқувчилари инглиз тилини сунъий муҳитда ўрганишади. Ўқувчилар инглиз тили дарсларида ўқитувчи билан мулоқоти жараёнида уларнинг нутқи шаклланиб, такомиллашиб боради.

Калит сўзлар: Тил, нутқ, мулоқот, талаффуз.

Тил ва тафаккур муносабати муаммосининг узоқ йиллардан буён давом этиб келаётган муҳокамаси турли методологик хулоса ва тавсияларни юзага келтирди. Ташқи дунёнинг онгдаги инъикоси пайдо бўлишида тил асосий рол ўйнашига алоҳида урғу берган олимлар Сэпир, Ҳойжер, Ҳоккет, Будагов, Панфиловларнинг таъкидича, лисоний структура (қурилма) инсоннинг воқелиқни идрок этиш қобилияти ва тажрибасининг шаклланишини таъминлаб, ижтимоий онгга таъсир ўтказди ҳамда шу йўсинда инсоннинг дунёқараши, воқелиқни англаш қобилиятини шакллантиради[6,42].

Тил ўрганиш кишилиқ жамиятида бағоят муҳим соҳалардан ҳисобланади. Мулоқот воситаси бўлмиш тилни табиий муҳитда (оилада, жамоатчилик орасида) ёки уюшган ҳолда (дарсда) амалий эгаллаш

мумкин[1,345]. Тил ходисаларига оид билимлар эса назарий жихатдан ўрганилади. Ўтган асрнинг 30-йилларидаёқ Л.С.Виготский томонидан болалар нутқини таҳлил этишнинг психоллингвистик асослари белгилаб берилди [4].

Ўзбек ўқувчилари инглиз тилини сунъий муҳитда ўрганишади. Ўқувчилар инглиз тили дарсларида ўқитувчи билан мулоқоти жараёнида уларнинг нутқи

шаклланиб, такомиллашиб боради. Бу эса рухий жараёнларни тубдан қайта куради А.Р.Луриянинг таъкидлашича, боланинг ўзини тутишида юзага келувчи мураккаб бошқарув масалаларида нутқ фаолияти асос боғлади[3:80]. Л.С.Виготскийнинг тушунчаси бўйича, "психологик қурол" - бу шахснинг фаол фаолияти ва инсоннинг объектив олам билан бевосита боғланишдир[4].

Бизга маълумки, фонетика нутқ товушлари ҳақидаги соҳадир. Нутқ товушларнинг бош вазифаси коммуникация воситаси бўлиб хизмат қилишдир. Нутқ товушларининг ўзи талаффуз органларининг маълум харакати билан бўлиқ бўлади. Нутқ товушларининг аниқ ва ноаниқ талаффузи артикуляция аппаратининг фаол ёки нофаоллигига боғлиқ бўлади.

Илк мактаб ёшидаги болаларнинг кўпчилигида инглиз тили товушларни нотўғри талаффуз этилишининг гувоҳи бўламиз. Уларда айрим ҳолларда шовкинли, титрок, сонор ундош (**r**) ининг талаффуз этишида нуқсонлар кўзга ташланади. Товушларни тўғри талаффузини ўргатиш билан биргаликда, ўқувчиларнинг чет тил ўрганишдаги психик жараёнлар - диққат, идрок, хотира, тафаккур кабиларга ҳам эътибор бериш керак. Улар ҳақидаги маълумотлар психология курсида ўрганилган. Чунончи, диққат - онгнинг муайян объектга йўналтирилганлигини билдирадиган психик фаолият шакли. Унинг икки тури - ихтиёрий ва ихтиёрсиз диққат мавжуд. Ихтиёрий диққатнинг ихтиёрсиздан фарқи шундаки, биринчисида онг иштирок этади. Шунинг учун инглиз тили дарсларида, ўқитувчи аввало, ўқувчиларнинг диққатини жалб қилиб олиши зарур.

Бизга маълумки, илк мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг (1-синф) инглиз тили дарслигида 14 та бўлим берилган бўлиб, ҳар бир бўлимнинг ичида 4 тадан дарслар мавжуд. Бўлимларнинг бошланишидаги 1-дарсида инглиз тилидаги кўшиқ ўқитувчи томонидан ўқувчиларга ўргатилиши керак. Масалан: 3 – бўлимда “My family” “Менинг оилам” бўлимининг бошида “Family members” кўшиғи ўргатилади ва 3-бўлим тугагунча бу кўшиқ ҳар дарснинг бошида такрорланади[2,17]. Кўшиқни такрорлаш давомида ўқитувчи томонидан

Ўқувчиларнинг инглиз тили товушлари тўғри талаффуз қилишга йўналтирилади ва бу босқичда боланинг сўз захираси жуда тез ўсади. Бирок, улар хали ҳам сўзларнинг маъноларини тўлиқ тушунмайдилар ва кўп сўзларни аналогик тарзда кўллайдилар. Бу даврда бола луғат бойлигининг ўсиши билан ҳамоҳанг нуткнинг грамматик қурилиши ҳам такомиллаша боради.

Маълумки, тил кишиларнинг бир-бирларини яқиндан билишлари, хурмат-эъозлашлари, дўстлашишларида тенги йўк омил, бебаҳо воситадир. Ўрта ва олий ўқув юртларида бошқа тилларда таълим олувчилар учун иккинчи тил тушунчаси ўзбек тили демакдир. Чет тил - бу хорижий мамлакат тили. Республикамизда чет тилини ўқитиш жараёни турлича кечади: биринчидан, она тилида тафаккур шаклланади.

1. Ўзга тилларни ўрганиш улардаги фонетика, лексика ва грамматикага хос хусусиятларни хис этиш билан боғлиқдир;
2. ўрганиш тартиби она тилидан бошланиб, ундан кейин чет тилга ўтилади;
3. она тили табиий вазиятда, чет тил эса сунъий муҳитда ўрганилади.

Чет тилдаги мулоқот, асосан, дарсда ўқитувчи раҳбарлигида ва назоратида кечади. Мактаблардаги инглиз тили дарсликларида берилган янги мавзу ва топшириқлар инглиз тили ўқитувчиси томонидан ўқувчиларга аввало она тилида тушунча берилиши ва сўнгра янги сўзларни инглиз тилида қандай

номланишини тушунтириш керак, масалан: касблар мавзусини бошлаганида, аввало ўқувчиларнинг она тилисида касблар ҳақидаги тушунчаларини шаклантириб, кейин инглиз тилида номларини айтиши керак. Ўқувчилар ўқитувчига тақлид қилган ҳолда инглиз тилини ўрганадилар, бу вазиятда ўқитувчи хушёр туриб, ҳар бир ўқувчини талаффузига диққат билан эътибор бериши керак, акс ҳолда ўқувчилар инглиз тили сўзларини нотўғри талаффуз қилишлари мумкин. Масалан: **e** харфининг сўз охирида талаффуз этилмаслиги **-apple, Pete; gh** харф бирикмасининг сўз ўртасида ўқилмаслиги **- eight, night; k** харфининг сўз бошида **n** харфидан олдин

талаффуз этилмаслиги - **knock, knee**. Агар “r” харфи сўзларнинг ўртасида ва охирида келса талаффуз қилинмайди “**teacher, brother, mother, sister**”. Бу ҳолат эса чет тили ўрганаётган ўқувчиларда қийинчилик туғдиради. Икки ва ундан ортиқ инглиз тилидаги ундош харфлар ёнма- ён қатнашган сўзларни талаффуз қилишда ҳам ўқувчилар муоммога дуч келадилар, масалан: “**daughter, light, jungle, purple, right**” янги сўзларни талаффузини айтади ва ўқувчилар ўқитувчига тақлид қилган ҳолда қайтардилар. Чет тили ўқитувчиси чет тили фанини ўқувчиларига ва ўрганувчиларига пухта ўргатиш орқали ўқувчининг тўплаган тил тажрибаси меъёрини аниқ билишга ва уни янада такомиллаштиришга эришади. Масалан: Инглиз тилидаги янги сўзларни ўргатаётганда баъзи сўзларни ўқувчилар қийинчиликсиз ўрганадилар, масалан: “**hello, toy, boy, doll, red**“, аммо баъзи сўзларни талаффуз қилишда қийнадилар, чунки инглиз тили алифбосидаги айрим харфлар ва товушлар ўзбек-лотин алифбосида мавжуд эмас. Ўзбек ўқувчиларнинг аксарият қисмига хос бўлган лексик қийинчилик бу кўплик ёки замон ясовчи қўшимчалар қўшилгандаги талаффузида суффикслардан олдин [ə] товушини қўшиб талаффуз этишларидир: books [bu'kəʊs], happened [hæpə'nəd]. Кўришиб турибдики, бундай кераксиз товушни қўшиш орқали улар сўз урғусининг ҳам ўрнини ўзгартирадилар. Ўзбек тилида сўзларга урғу кўп ҳолларда сўзларнинг охириги бўғинига тушади. Инглиз тилида урғу аксарият

ҳолларда сўзнинг биринчи бўғинига тушади. Ўзбек ўқувчилари учун инглиз тили транскрипцияни ўқий олмасликлари ҳам алоҳида бир муаммодир, чунки ўзбек алифбосида харфларни ўрганаётганда ўқувчилар транскрипцияга дуч келмайдилар. Шунинг учун, сўзларнинг тўғри талаффузини ўргатиш товушларни ифодаловчи белгиларни ҳам тушунтириш лозим.

Хулоса ўрнида шуни айта оламизки, халқаро муносабатлар авж олган замонамизда тилларни билиш, замон талаби ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасида тахсил оладиган ўқувчи ва талабалар одатда уч тилни ўрганадилар. “Идрокли ёшларимизнинг кўпчилиги уч тил эгасидир”. Ушбу

тиллар таълим назариясида махсус номлар билан юритилади: она тили, иккинчи тил ва чет тил. Она тили тафаккур шаклланишида алоҳида хизмат ўтайдиган биринчи тилдир. Рухшунослар эътирофига биноан "тафаккур - вербал", яъни фикрлаш сўз билан чамбарчас боғлиқ, сўз-тушунча ифодаловчиси. Она тили сўзлари заминида ўзлаштирилган тушунчалар иккинчи ёки чет тил ўрганиш чоғида ўзга тил сўзларининг товуш ва ёзувдаги тимсолида гавдаланади. Она тили, иккинчи тил ва чет тилда ўрганиладиган сўз (мас: **нон - хлеб- bread, ота-отец-father, опа-мама-mother**)микдоран учта, бироқ улар ифодасида шаклланувчи тушунча эса ягона.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Асроров. У. Чет тилларни ўрганиш- замон талаби <http://turkistonpress. Uz/article/345>
2. A. Irisqulov. Kids English 1. Teachers book. 17 page
3. Лурия А.Р. Язык и сознание. -М., 1989. -Стр.80.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь\\Собр. Соч. – М., -Т.2
5. И. П. Павлов. Лекции о работе больших полушарий головного мозга (лекции 3, 11).- Полное собрание трудов, т. IV.- М.- Л.,1947. - 335-336- betlar.
6. H. R. Huse. The Psychology of Foreign Language Study. Chapell Hill, 1931, p. 42.

IQTISODIYOT SOHASIGA OID TERMINOLOGIYANING LINGVISTIK TAMOYILLARI

*Shodmonova Muhayyo Qurbonovna,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti,
e-mail: gaimnazarova.muhayyo@gmail.com*

Annotatsiya. Dunyo tilshunosligida iqtisodiy terminlarni ingliz va o'zbek tillari misolida chog'ishtirma tahlili nafaqat o'rganilayotgan tillar leksikasidagi tizimli

munosabatlarni, balki tillararo qiyosiy-tipologik izlanishlar bilan bir qatorda tasnifiy va tavsifiy tadqiqotlar, sohaga oid iqtisodiy terminlarning bosma va elektron lugʻatlarini yaratish uchun muhim sanalgan oʻxshash va farqli xususiyatlarni, leksik-semantik hodisalardagi tafovutlarni ham aniqlash va tahlil qilish imkonini beradi.

Kalit soʻzlar: terminologiya, iqtisodiyterminlar, qiyosiy-tipologik, leksik-semantik.

Jahon tilshunosligida maxsus terminologik maʼno kasb etgan oʻziga xos til birligi – termini oʻrganishga bagʻishlangan bir qancha lingvistik tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ilm-fan, texnika taraqqiyotidagi keskin yuksalish va ishlab chiqarish, sanoatning jadal surʼatlarda rivojlanishi natijasida determinlashgan terminning tabiatiga nisbatan XIX asrda yuzaga kelgan ilmiy-falsafiy qiziqish bu kabi tadqiqotlar uchun zamin yaratdi. XVIII-XIX asrlarda terminologiya muammolari tilshunoslarning diqqat markazida boʻldi. Buning asosiy sabablaridan biri terminlarning yaratilishi bilan bogʻliq boʻlsa, ikkinchi sababi esa ekstralingvistik omillarning terminologiyaga taʼsiri edi. Biroq, ularni terminologiyada uchrovchi sinonimiya va polisemiya muammolari, shuningdek, termin-leksemalar, gibrid terminlar va sof terminlarning kontekstdagi paradigmatic va sintakmatik munosabatlari, muayyan tushunchalar bilan oʻzaro aloqalarni xilma-xilligi koʻproq oʻylantirgan [1,124].

Avvaldan qoʻllanilib kelingan «termin» va «terminologiya» masalalari yuzasidan koʻplab tadqiqot ishlari olib borilgan boʻlib, turli taʼriflar berilgan. «Termin» leksemasil otincha «terminus» soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, «oxiri»,

«chek», «chegara», «tugash» degan maʼnolarni bildiradi»[6, 203]. P.Nishonovning taʼkidlashicha «Termin – tuzilishiga koʻra soʻz yoki soʻz birikmasi boʻlib, semantikasi jihatidan maxsus soha doirasi bilan chegaralangan va shu sohaga oid tushunchani ifodalovchi leksik birlikdir»[7, 17]. Termin – mazmunan muayyan mantiqiy tushunchalar tizimidagi maʼlum bir birlik bilan shartsiz ravishda (majburan) nisbatlanadigan (qiyoslanadigan) soʻz. S.Usmonovning tadqiqotlari terminshunoslik uchun muhim ahamiyat kas betib, termin «...ham ishlab chiqarish

qurollari sohasida, ham madaniyat va fan sohasidagi har qanday yangiliklar dastavval til birliklari, to‘g‘rirog‘i, terminlar orqali o‘z ifodasini topadi. Shu ma’noda terminologiya (ma’lum tildagi terminlar majmui) zamona tarixining guvohi, ko‘zguvidir»[8, 3]deya ta’rif beradi. Bizningcha, termin o‘z lingvistik tabiatiga ko‘ra, adabiy til lug‘aviy tizimining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, boshqa toifadagi so‘zlardan ilmiy, texnikaviy yoxud boshqa kasbiy tushunchalarni aniq, ixcham ifodalashi va axborotga boyligi bilan ajralib turadi.

So‘ngi yillarda termin so‘zi bilan birgalikda «atama», «istiloh», «nomenklatura» so‘zlari ham keng qo‘llanilib kelinmoqda. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasida keltirilishicha: «termin» so‘zi bilan bir qatorda ayni ma’noda «atama», «istiloh» so‘zlari ham qo‘llanmoqda. Lekin, ular «termin» so‘zining to‘liq ma’nosini ifoda eta olmaydi. «Atama» so‘zi keng ma’noda qo‘llanilib, geografik ob’ektlar, atoqli nomlarga nisbatan qo‘llanilsa, «istiloh» so‘zini esa asosan tarixiy mavzulardagi matnlar (masalan: adabiyot tarixi, Sharq falsafasi va b.)da bemalol qo‘llash mumkin[10, 323]. S.Usmonov fikriga ko‘ra: « ... atama so‘zining ma’nosi termin so‘zining ma’nosiga nisbatan keng bo‘lib, u barcha narsalarning nomi sifatida tushuniladi, termin esa muayyan bir tor sohada qo‘llanuvchi rasmiylashgan so‘zdir. Shu ma’noda, termin tushunchasi «atama» tushunchasining ichiga kiruvchi ilmiy-lug‘aviy birlikdir»[11, 28]deya ta’kidlaydi.

Nomenklatura tushunchasiga ensiklopedik lug‘atda ta’rif berilishicha «Nomenklatura (lot: nomenclatura) - ro‘yxat, nomlar ro‘yxati, shuningdek, fan, texnika, huquq va iqtisodiy tsohasida qo‘llaniladigan muayyan termin va

kategoriya nomlarining ro‘yxati»[12, 369]– deb ko‘rsatilgan. Qo‘shimcha sifatida P.P.Nishonov «Biror predmet yoki voqelikka qo‘yilgan termin avvalo, shu predmet yoki voqelikka ta’rif va tasnif beradi.

XX asrning 70-yillari oxirida V.P.Danilenko rus tilining terminologik leksikasiga bag‘ishlangan monografiyasida terminshunoslik masalalarini, xususan, 40-70-yillarga oid qator ilmiy ishlarni tahlil qiladi. V.P.Danilenko «termin» tushunchasining 19 ta turlicha ta’rifini keltiradi. Rus tilshunosining ta’kidlashicha,

«termin tushunchasiga keltirilgan barcha ta’riflar maxsus leksigaga oid tadqiqotlarning deyarli har birida uchraydigan ta’riflarning kichik birq ismi xolos»[4, 86].

N.V.Serbinovskaya ta’kidlaganidek, «termin boshqa turdosh (o’xshash) hodisalar – nomenlar, professionalizmlar, termin oidlar va h.k. lardan farqlanadi»[9, 5]. R.Doniyorovning ishida «Termin bilan professionalizmlar o’rtasidagi farq shuki, termin bu muayyan fan, sanoat sohasi, qishloq xo’jaligi, texnikadagi tamomila rasmiy bo’lgan, qonunlashtirilgan biror tushunchaning ifodasi va nomidir. Professionalizm esa biror kasb, mutaxassislik, ko’p hollarda jonli tilda keng tarqalgan, aslini olganda, tushunchaning qat’iy, ilmiy tavsifiga ega bo’lmagan yarim rasmiy so’zdir»[5, 59]deb qayd etilgan.

Bugungi kunda tilshunoslikda termin va terminologiya bilan aloqador bo’lgan terminosistema, terminosfera singari tushunchalar tez-tez qo’llanilmoqda. «Universal umume’tirof etilgan ta’rifning mavjud emasligi munosabati bilan deyarli har bir tadqiqotchi o’zining «ishchi» ta’rifi va izohini yaratmoqda» .

Ingliz-amerika tilshunoslarining, xususan, terminologiya sohasidagi etakchi mutaxassis Kyu Kageuraning tadqiqotlarida «**a terminological sphere**» (terminologikqobiq) va «**a terminological space**» (terminologik bo’shliq) kabi so’z birikmalarini uchratish mumkin. U terminologiyaning mustaqil fan sifatidagi ahamiyatini asoslagan holda agar biron bir leksik birlik termin deya baholansa, unda u avvaldan mavjud bo’lgan terminologik bo’shliqda joylashgan bo’lishini; shu tariqa terminologiya konsepsiyasini «terminologiya» konseptini terminlarning

yig’indisidek empirik moddiylashtirish sifatida joriy qilishini isbotlaydi [2]. Lingvistik jihatdan matnga oid terminologik sferadan farqli o’laroq hamisha leksik sfera komponenti bo’la oladigan terminologik maydon mavjud bo’ladi.

Shunday qilib, K.Kageuraning nuqtai nazariga ko’ra, «**terminologik sfera**»va «**terminologik bo’shliq**» termini boshqa terminlar bilan tizimli munosabatlarga kirishgan holda ularning qatoriga o’rnashib, terminosistemani shakllantiradigan muayyaan muhitni o’zida ifoda etadi. Lingvistik yondashuvga muvofiq termin

tizimlilik bilan xarakterlanuvchi [3, 78]va ilmiy definitsiyada ifodalangan, bir ma'noga ega bo'lgan ob'ek tsifatida talqin qilinadi. Termin kontekst ta'siriga uchramaydi. Uslubiy jihatdan neytral bo'lib, asosan funksional muhitda, ya'ni turli bilim sohalari mutaxassis va tadqiqotchilari tomonidan ishlatiladigan matn hamda hujjatlarda qo'llaniladi. Termin birliklari o'zaro aloqador munosabatda bo'lib, yaxlit holda terminologik maydondagi terminosistemaning yadrosini tashkil qiladi. Shuningdek terminologik maydon tarkibiga terminosistema va umumiste'mol leksikasi chegarasi (periferiyasi)da joylashgan termin birliklari ham kiradi. Masalan:

inglizcha	o'zbekcha
data	ma'lumotlar
premium	mukofot
processing	ishlovberish
need	ehtiyoj
grade	nav
expert	mutaxassis
effectiveness	samaradorlik
report	hisobot
sash	naqd
net	qoldiq
term	muddat
interest	foiz
drawback	kamomad

Yuqorida berilgan qayd qilingan ma'lumotlarni tahlil qilib, ko'plab mualliflar «**terminosfera**» hamda «**terminosistema**» lisoniy tushunchasini qarama-qarshi qo'yishga intilmayaptilar, degan xulosaga kelamiz. Xususan, tilshunoslar terminosferani terminosistemaga tenglashtiradilar yoki uni nisbatan murakkab terminosistemaning muayyan sohada qo'llanilishga ixtisoslashgan elementi sifatida qaraydilar. «Terminosfera» tushunchasining tabiati, uning definitsiya va xususiyatlariga doir fikrlar xilma-xilligi «terminosistema» va «terminosfera»

tushunchalari o‘zaro analogik (o‘xshash) deb hisoblashimiz mumkin. Ammo turli olimlar tomonidan keltirib o‘tilgan har xil lingvistik ilmiy yondashuvlar prizmasida ko‘rib chiqilgani bois aynan bir xil emas, degan xulosaga kelish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Dagmar S. Terminology Today: A Science, an Art or a Practice? Some Aspects on Terminology and Its Development Brno Studies in English Volume 36, No. 1, 2010, ISSN 0524-6881. – P.124.

2. Kageura Kyo ‘On the study of dynamics of terminology: A proposal of a theoretical framework’(1999) <http://sciencestage.com/d/1639497/on-quid-iuris-of-the-theoretical-status-of-the-study-of-terminology-and-a-sketch-of-a-possible-frame.html>, 1–8.

3. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: учебное пособие для филол. спец. вузов. М.: 1987. – С.78.

4. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М., 1977. – С.86.

5. Дониёров Р. Ўзбек тили техник терминологиясининг айрим масалалари. - Т.: Фан, 1977 – Б. 59

6. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: 1998. – С. 203.

7. Нишонов П. Француз ва ўзбек тиллари юридик терминологиясининг қиёсий-типология қадқиқи. Номз. диссер...-Тошкент, 2009, 17 –б.

8. С.Усмонов. Ўзбек терминологиясининг баъзи масалалари. –Тошкент., 1968. –Б.3

9. Сербиновская Н.В. Формирование и развитие терминологического поля «маркетинг» в русском языке: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Ростов-на-Дону, 2008. – С.5

10. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. –Т.: 2000. – Б.323.

11. Усмонов С. Юристингнутқаданияти.- Т.: 2007.- Б. 28.

12. Энциклопедический словарь. – М.: 1983. –С.369.

DIFFERENCES BETWEEN WRITING AND SPEECH

*Madraximova Gulnoza Adxamovna,
assistant of “Uzbek language and literature”
Andijon Machine building institute
Sotvoldiyev Oybek Abdurashid o’g’li,
student of “On land of transport system and its exploitation”*

Annotation: This article is about written and spoken languages and their interactions. This article deals with differences between writing and speech in communication.

Key words: Written language, Spoken language, Speech, text

Written and spoken language differ in many ways. However some forms of writing are closer to speech than others, and vice versa. Below are some of the ways in which these two forms of language differ:

- Writing is usually permanent and written texts cannot usually be changed once they have been printed/written out.

Speech is usually transient, unless recorded, and speakers can correct themselves and change their utterances as they go along.

- A written text can communicate across time and space for as long as the particular language and writing system is still understood.

Speech is usually used for immediate interactions.

- Written language tends to be more complex and intricate than speech with longer sentences and many subordinate clauses. The punctuation and layout of written texts also have no spoken equivalent. However some forms of written language, such as instant messages and email, are closer to spoken language.

Spoken language tends to be full of repetitions, incomplete sentences, corrections and interruptions, with the exception of formal speeches and other scripted forms of speech, such as news reports and scripts for plays and films.

- Writers receive no immediate feedback from their readers, except in computer-based communication. Therefore they cannot rely on context to clarify things so there is more need to explain things clearly and unambiguously than in

speech, except in written correspondence between people who know one another well.

Speech is usually a dynamic interaction between two or more people. Context and shared knowledge play a major role, so it is possible to leave much unsaid or indirectly implied.

- Writers can make use of punctuation, headings, layout, colours and other graphical effects in their written texts. Such things are not available in speech

Speech can use timing, tone, volume, and timbre to add emotional context.

- Written material can be read repeatedly and closely analysed, and notes can be made on the writing surface. Only recorded speech can be used in this way.

- Some grammatical constructions are only used in writing, as are some kinds of vocabulary, such as some complex chemical and legal terms.

Some types of vocabulary are used only or mainly in speech. These include slang expressions, and tags like y'know, like, etc.

Spoken language, is language produced by articulate sounds, as opposed to written language. Many languages have no written form, and so are only spoken. Oral language or vocal language is language produced with the vocal tract, as opposed to sign language, which is produced with the hands and face. The term "spoken language" is sometimes used to mean only vocal languages, especially by linguists, making all three terms synonyms by excluding sign languages. Others refer to sign language as "spoken", especially in contrast to written transcriptions of signs.

In spoken language, much of the meaning is determined by the context. This contrasts with written language, where more of the meaning is provided directly by the text. In spoken language the truth of a proposition is determined by common-sense reference to experience, whereas in written language a greater emphasis is placed on logical and coherent argument; similarly, spoken language tends to convey subjective information, including the relationship between the speaker and the audience, whereas written language tends to convey objective information.

The relationship between spoken language and written language is complex. Within the field of linguistics the current consensus is that speech is an innate human capability while written language is a cultural invention. However some linguists, such as those of the Prague school, argue that written and spoken language possess distinct qualities which would argue against written language being dependent on spoken language for its existence.

Both vocal and sign languages are composed of words. In vocal languages, words are made up from a limited set of vowels and consonants, and often tone; in sign languages, words are made up from a limited set of shapes, orientations, locations, and movements of the hands, and often facial expressions; in both cases, these

building blocks are called phonemes. In both vocal and sign languages, words are grammatically and prosodically linked into phrases, clauses, and larger units of discourse.

Hearing children acquire as their first language whichever language is used around them, whether vocal or (if they are sighted) sign. Deaf children will do the same with sign language, if one is used around them; vocal language must be consciously taught to them, in the same way as written language must be taught to hearing children.

References:

1. Tucker, G. Richard (1999). "A Global Perspective on Bilingualism and Bilingual Education." (PDF). Carnegie Mellon University. Retrieved 23 April 2012. (Archive)
2. Kennison, Shelia (2013). Introduction to Language Development. Los Angeles: Sage.
3. Masur, E. F. (1995). "Infants' early verbal imitation and their later lexical development"..

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKNING DOLZARB MUAMMOLARI

Almatova Mahfuza Latifovna
AndMI O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida assistenti
maxfuzaalmatova@gmail.com
Yo'ldashev Mirjalol Ne'matjon o'g'li
Andijon Mashinasozlik Instituti EEE fakulteti
talabasi

Annotatsiya. Tilshunoslikning eng asosiy vazifalaridan biri bu muayyan tilning saqlab qolish va uni kengroq omma e'tiboriga namoyon qilishdir. Bu borada eng asosiy qadam bu salomlashish odobini shu tilde so'zlashuvchi xalqlar va elatlar uchun to'g'ri talqin qilishdan iboratdir. Zero, salomlashish odobi bu shu tilni o'rganayotgan yosh-u qarini o'shatilda muloqot qiladigan millat madaniyatiga qiziqish va mehrini uyg'otadi.

Biz shu modelni dunyoga mashxur fransuz modelida ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: salomlashish, odob, so'z boyligi, o'zbek tili.

“Kimda-kim o'zbek tilining bor latofatini, jozibasini va ta'sir kuchini, cheksiz imkoniyatini his qilmoqchi bo'lsa, munis onalarimizning allalarini, ming yillik dostonlarimizni, o'lmas maqomlarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo'shiqlariga quloq tutsin”. Sh.M.Mirziyoyev.

Har bir xalqning go'zalligini, uning salomlashishidan bilsa bo'ladi deganidek, o'zbek tilida ham salomlashish odobi bebaho sanaladi. Hattoki, eng nodir kitoblardan sanalgan Qur'oni karimda ham kattalarga salom berish inson farzlaridan biri hisoblanadi. Lekin, har bir xalqning salomlashish odatlari har xil. Masalan, fransuz xalqida salomlashish o'zbek xalqinikiga qaraganda tubdan farq qiladi. O'zbek xalqida o'zidan kattalarga hurmat, kichiklarni izzat qilishdek fazilatlar ulug'lanadi. Tanisa – tanimasa o'zidan kattalarni sizlab gapiradi, hattoki ko'ziga tikqarab gapira olmaydi. O'zidan kichiklarni ham Andijonda ba'zilar sizlashadilar. Salomlashganda ularning yeti avlodidan, echki-ulog'idan, sigir-qo'ylaridan hol-ahvolso'rashadilar. Masalan, Parvona spektaklida O'tkuriy bilan yangasining salomlashishini misol qilib olishimiz mumkin:

Hay, kuyovjon, yaxshimisiz?

Uydaqilar, amma-xola, tog'alar, qo'ni-qo'shnilar, singillar, jiyanlar, echki-uloq, sigir-qo'ylaryaxshi yuribdimi?

Fransuzlarda esa birmuncha farq qiladi. Ular birinchiko'rgan insonlarini ham sizlab gapiradi. Ular bilan muloqot qilib ancha yaqinlashganidan so'ng, sensirab gaplashishadi. Anchadan beri tanigan, birga yashagan insonlarni hattoki ota-o'g'il,

ona-bola bo'lsa ham senlab murojaat qilishadi. Bu ularuchun odatiy hol hisoblanadi. Hamkasblar orasida va shunga o'xshash rasmiy muloqotlarda doim sizlab gaplashishadi. Salomlashish ham xuddi shu tartibda: Bonjour – doimiy har kuni ishlatiladigan salomlashish, Bonsoir – kechki salom.

Ammo o'zbek xalqida bunday emas. Ular uchun 'asosan assalom-u alaykum' qo'llaniladi. 'Hayrli kun', 'hayrli kech' iboralari ham qo'llaniladi.

Bu iboralar asosan yozma nutqda ishlatiladi. Fransuz tengdoshlari orasida ko'proq 'Salut' ishlatiladi. O'zbek yoshlari orasida esa, asosan, 'salom' urfga kirgan:

Masalan: - Bonjour, madame, je peuxvousenseigner?

Julian leurayanterrié Bonsoir; ellerepondirentd'unevoixchantantedans la langueharmonieuse du pays abondonné.

-

Salut!

-

Salut!

-

Qu'est-ce que tufaisici?

Yoki :

Assalomalaykum o'ngdagilarga,

Assalomalaykum so'ldagilarga.

Assalom, hush niyat o'ydagilarga,

Assalom Qur'oni qo'ldagilarga.

Salom.Sabo,qalaysan? Uydagilaring tinchmi? Charchamadingmi? o'qishlaring bilan.Yo'q, rahmat, yaxshiman... Samandar aka, o'zingiz yaxshimisiz? Davlat tomonidan faoliyat yuritiladigan barcha tashkilotlarda muloqotlar asosan rasmiy ravishda olib boriladi. Salomlashish paytida hol-axvol so'rash ham rasmiy ravishda bo'ladi. Ularning ham qo'llanilish o'rnini bor.

Masalan: vous-allezbien? Comment allez –vous?
O'zbek xalqida esa hol-axvol so'rashga doi iboralar qisman farq qiladi.Do'stlar, tanishlar orasida muloqot aynan ma'lum bir qolipda olib borilishi shart emas, ya'ni so'zlashuv erkin ravishda bo'lishi mumkin:

Comment ça va? Ça va? Quoi de neuf?
O'zbektilida esa quyidagi iboralar qo'llaniladi:

Yaxshimisan, qalaysan, uydagilaryaxshimi ? Ikki madaniyatda ham shungao'xshash iboralarni ko'plab uchratishimiz mumkin, bu esa tillarning naqadar boy va sarmazmunligini belgilaydi.

Xulosa qilib shuni aytmoqchimanki, bu ikki tilning ham so'z boyligi juda rang-barangdir. Ammo ularning qo'llanilishi turlicha va turli darajadali bilan ham ular bir –birlarini takrorlamaydilar. Men yuqorida bejizga Fransuz va O'zbek tillaridagi salomlashish odoblarini ta'kidlamadim, chunki Fransuz tili hozirgi kundagi eng mashxur , go'zal va keng tarqalgan tillardan biri sanaladi , bunga sabab ko'pgina o'n yillar muqaddam Fransuz millatiga shu davlatdagi tilshunoslar tomonidan aholiga muomala madaniyatini oshirish va o'zaro xurmat e'tiborni dunyoga namoyon qilish maqsadida salomlashish odobi alohida fan sifatida boshlang'ich maktab va bog'chalarida o'rganilgan. Zero, biz O'zbek xalqi kelajagi buyuk xalq ekanmiz , biz hozirdan dunyoni lol qoldiradigan olamshumul kashfiyot va natijalar asoschisi ekanmiz albatta yaqin kunlarda butun dunyo O'zbek tilini , o'zbek madaniyatini hozirgidanda o'n chandon ko'proq o'rganishga kirishadilar.

Bu borada zamonaviy tilshunoslikning roli beqiyosligini barchamiz juda yaxshi anglaymiz , bugun biz yoshlar, kichkintoy uka –singillarimiz o'zbek madaniyatini, tilini dunyoga asl go'zalligicha namoyon qilish uchun biz eng avvalo salomlashish

odobini buzmasligimiz unga g'ayriso'zlar va qisqartmalar orqali ozor yetkazmaslik bizlarning zimmamizdagi juda kata majburiyatlardan biri ekanligini, bu yo'lda biz bizgacha yetib kelgan tilimizni kelgusi avlodga yetkazib beruvchi bir vositachi ekanligimizni anglashimiz zarur va shuni ham ta'kidlash zarurki maktab va bog'chalarda salomlashish odoblarini o'qitishga kengroq miqyosida e'tibor qaratish orqali biz o'zbektilini sof va go'zalligicha butun dunyoga yoyishimiz muayyan holdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev Ozbek tilinga davlat maqomi berilganligining 30 yilligi munosabati bilan so'zlagan nutqidan.
2. Zaripova P.A ЧЕТ ТИЛИНИ О'ҚИТИШ МЕТОДИКАСИДАН ҚО'ЛЛАНМА
Чет.ТАШКЕНТ:О'ҚИТУВЧИ,1986. -124 б.
3. Назаров П.Ж. Немисча-ўзбекча мақол ва маталлар. –Самарканд:
СамДЧТИ, 2001. -52 б.
4. HorstundAnneliesBeyer. Sprichwörter- Lexikon. /Немецкиепословицыи
поговорки/ -М.: Высшая школа, 1989. –с. 276

TABU VA EVFEMIZM – ETNOMADANIY MULOQOT UNSURI SIFATIDA.

*Ahmedova Odinaxon Abdullajon qizi,
ADU Fakultetlararo chet tillar kofedrasi o'qituvchisi
oydin.axmedova.95@gmail
.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabu va evfemizm- etnomadaniy muloqot unsuri sifatida ekanligi va tilshunoslikning eng muhim yo'nalishlardan biri ekanligi tadqiq etiladi. Etnomadaniyat tushunchasi uzoq yillardan buyon urug', elat, millat

madaniyatining tabu va evfemizm bilan doimiy chambarchas holda shakllanishi va rivojlanishini o'rganish masalalari asoslab beriladi. Shuningdek, turli xalqlarning madaniyatning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Taboo, evfemizm, madaniyat, etnomadaniyat, tilshunoslik, estetika.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng, o'zbek tilshunosligi tom ma'nodagi mustaqil fan sifatida shakllandi va tilimizning o'ziga xos ichki qurilishini boshqa tillar qoliplariga solmasdan o'rganish fanning ustuvor vazifasi sifatida qo'yilib, buning natijasi o'laroq tilshunoslikka substansional yo'nalish shakllandi va jahon tilshunosligida e'tirof etildi. (Bu haqida “O'zbekiston ovozi

gazetasining 2008-yil 29-yanvar sonida material berilgan). [1] Umuman olganda tilshunoslik, ya'ni lingvistika juda ham katta soha hisoblanadi. Biz bu maqolamizda tabu va evfemizm- etnomadaniy muloqot unsuri sifatidagi ko'rinishi haqida to'xtalib o'tmoqchimiz.

Taboo (polineziya so'zidan “tapu” - to'liq ajratilgan, alohida qayd etilgan) – muayyan harakatlar (taqiqlangan narsalar, oziq-ovqat, ichimliklar) yoki muayyan iboralar talaffuz qilish taqiqlangan so'zlarni bildiradi. Tabu insoniyatning barcha tarixiy davrlarida kuzatilgan. Masalan, ov va baliq ovlash bilan bog'liq tabular, kasallik, o'lim qo'rquvi, "yomon ko'zga", zararga va boshqalarga bo'lgan ishonch bilan bog'liq edi. Har xil yosh va gender guruhlar uchun ham ularning taqiqlari bo'lgan; qizlar va o'g'il bolalarni emizishda, ruhoniylarda va shamanlarda o'zlarining tabulari mavjud bo'lgan.

Evfemizm so'zi yunonchadan olingan bo'lib, “*eu-yaxshi, phemi-gapiraman*” ma'nosini bildiradi. Biror sababga ko'ra qo'llanishi taqiqlangan yoki qo'llanishi noqulay bo'lgan qo'pol, dag'al, so'z, ibora o'rniga boshqa yumshoqroq so'z yoki ibora qo'llash. Masalan: chayon so'zi o'rnida eshak, oti yo'q so'z va iborasining qo'llanilishi.

“Etnomadaniyat” tushunchasi tarixiy jarayonda urug', elat, millat madaniyatining shakllanishi va rivojlanishi aks ettiradi. “An'anaviy xalq

ma’daniyati” tushunchasi esa aynan etnomadaniyatning tarixiy jarayoni shakllangan, sinalgan va an’anaga aylangan avloddan-avlodga meros bo’lib o’tayotgan muhim qismi sifatida namoyon buladi.

Xalq etno madaniyatini nafosat prinsiplariga binoan bunyod etilgan inshootlar, kishilarning olam haqidagi tuyg’ularini, qarashlarini ifoda etuvchi musiqa, tasviriy va amaliy san’at asarlari orqali o’rganishdir. Ilk arxeologik topilmalardayoq o’zbek xalqining badiiy-estetik madaniyatiga oid tasavvurlar, g’oyalar va an’analarga duch kelamiz. O’rta Osiyo xalqlari qadimgi san’atini maxsus o’rgangan L.I. Rempelning ta’kidlashiga ko’ra, ilk topilmalardayoq

ajdodlarimiz o’zining dunyo haqidagi tasavvurlarini ma’lum belgilar (krest, yarim krest, doira, yarim doira), hayvon – belgilar (naqshga o’xshash hayvonlar, arslon, echki boshlari, ilon), antropomorf xudolar (yarim odam, yarim totem, ho’kiz boshli boltalar), mifologik, yarim hudo qahramonlar (ajdaho bilan kurashayotgan shoh va b.)da ifoda etganlar. [2] Ularda hali badiiy usulga ega bo’lmay turib, ma’lim bir qarashlar o’z aksini topgan.

Inson o’z faoliyati davomida o’zi va boshqalar faoliyatini nafosat mezonlari bilan o’lchanadigon ijtimoiy baholashga harakat qiladi. Baholash-voqea-hodisaning qadrini yoki ijtimoiy ahamiyatini anglashning maxsus shaklidir. Insonning voqealikka estetik munosabati aslida voqealikka baho berishning alohida turi, voqea-hodisalarni estetik qadrlash usulidir. Biroq, baholash, barcha ong shakllari singari, o’zining milliy jihatlariga, etnomadaniy belgilariga ega. Masalan, yaponlardek cho’kkalab o’tirib ovqatlanish yevropaliklar uchun qiyin holatdir. Yoki nafaqat yevropaliklar, shuningdek, O’rta Osiyo xalqlari ham janubiy afrikalik zulularning bir oyoqda uxlashini tasavvur qila olmaydi. Shuning uchun deyarli barcha tadqiqotchilar madaniyatni internatsionalizatsiyalashni nomuvofiq hol hisoblab, har bir etno madaniyat o’ziga xosligini saqlab qolishi lozim degan fikrni yoqlaydilar. To’g’ri ba’zi etnomadaniy belgilar yo transformatsiyaga uchraydi yoki iste’moldan chiqadi, bu ijtimoiy madaniy voqealikka xos xususiatdir. Agar, yaponyaliklar uchun

cho'kka tushub ovqatlanish, ayollarning mayda qadam tashlab yurishi, zulular uchun bir oyoqda uxlash estetik madaniyat belgisi hisoblansa, o'zbek xalqining chordona qurib o'tirishi, katta kishiga o'rnidan turib joy berishi estetik qadriyatdir.

Demak, har bir xalq o'zining tarixiy-madaniy an'analarida badiiy-estetik qarashlarini ifoda etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O'zbekiston ovozi” gazetasining (2008-yil 29-yanvar sonida).
2. L.I. Rempel “O'rta Osiyoda milliy me'morchilik” 1930 y.
3. www Wikipedia. Uz.

**БОЛАЛАР НУТҚИНИ ЎЗБЕК ТИЛШУНОСЛАРИ ТОМОНИДАН
ЛИНГВИСТИК ЖИҲАТДАН ЎРГАНИЛИШИ**

*Давлатова Хулкарой Уктамовна
1-босқич докторанти
Андижон Давлат Университети
dhulkaroyinbox.ru*

Аннотация: Ушбу мақолада болалар нутқини Ўзбек тилшунослари томонидан ўрганилиши ёритилган. Болалар бирга яшовчи катталарнинг уларга кўрсатаётган муносабатлари, ғамхўрликлари ва эътиборлари натижасида, уларнинг нутқи шаклланиши миянинг органик ривожланиши кузатилади.

Калит сўз: болалар нутқи, лингвистик хусусиятлар, ижтимоий омиллар

Тилшуносликда болалар нутқи 100 йилдан ортиқ вақтдан буён ўрганиб келинмоқда. Бу давр мобайнида болалар нутқини ўрганиш соҳасининг тадқиқот усуллари назарий йўналишлари ўзгариб борди. Лекин энг асосий кизиқиш бола нутқининг феноменини ўрганиш давом этяпти.

Тилшуносликнинг болалар нутқига ва нутқ онтогонезига қизиқиш кўплаб олимларнинг илмий изланишларига сабаб бўлмоқда. Шу туфайли болаларнинг бир – бири ва ёши катталар билан мулоқотга киришиш жараёнини тадқиқ қилишга бўлган назарий қизиқишнинг ортиши, нутқий фаолият назариясини яратишда зарур бир йўналиш ҳисобланиши билан бирга, болалар нутқи ва унинг ривожланиш қонуниятини чуқурроқ ўрганишнинг асосий йўлларида бири ҳисобланади.

Болалар бирга яшовчи катталарнинг уларга кўрсатаётган муносабатлари, ғамхўрликлари ва эътиборлари натижасида, уларнинг нутқи шаклланиши миянинг органик ривожланиши кузатилади.

Ўзбек тилшунослигида болалар нутқи лексикасининг социолингвистик тадқиқи, ўзбек болалар нутқининг прагматик хусусиятлари М.Қурбонованинг тадқиқотларида ва Н.С Сайидираҳимованинг “Мактабгача ёшдаги ўзбек болалар нутқининг лингвистик хусусиятлари” илмий изланишларида атрофлича ёритилган.

М.Қурбонова[1:7-8] тадқиқот изланишларида ўзбек ўқувчилари нутқининг лексик – семантик хусусиятларини ва психолингвистик нуқтаи назардан талқин қилиш орқали бир неча натижаларга эришди: Болалар нутқида ижтимоий омиллар таъсирида юзага келувчи лексик диалектизмлар семантик хусусиятларига кўра гуруҳларда таснифланди. Диглоссия ва сунъий билингвизмнинг бола лексиконига таъсири тадқиқ қилинди. Болалар нутқига хос номлаш функцияси асослари ёритилди ва уларнинг нутқига оид индивидуал неологизмларнинг юзага келиш сабаблари, лисоний қобилятининг шаклланишида лексик ўйинларнинг аҳамияти, болалар ва ўсмирлар перцептив луғатида мавҳум лексемаларнинг ифодаланиши таҳлил қилинди. Олима ўз тадқиқотларида ўзбек болалар нутқини ўрганишни янги назарий билимлар билан бойитди ва унинг ўзига хос жиҳатларини аниқлашга хизмат қилди

М.Қурбонованинг[2:10] навбатдаги тадқиқотида ўзбек болаларига хос нутқий акт турлари аниқланган, бевосита ва билвосита нутқий акт турлари фарқланиб, прагматик хусусиятлари, болалар перцептив фаолиятида коммуникатив-прагматик тўсиқни юзага келтирувчи лисоний ва нолисоний омиллар аниқланиб, прагматик тўсиқнинг нутқни тушунишга салбий таъсир кўрсатиши, болалар нутқида дейктик вазифа бажарувчи фонетик, лексик, морфологик, синтактик бирликлар белгиланиб, болалар ва катталарга хос дейктик бирликларнинг фарқли жиҳатлари, болалар нутқининг

пресуппозицион хусусиятлари очиб берилган, катталарда ҳам кузатиладиган ва фақат болаларга хос “пресуппозиция сигналлари”, коннотациянинг болалар нутқида ҳосил бўлиши усуллари, болалар нутқида баҳо муносабатининг ифодаланиши, ижобий ва салбий баҳо турлари фарқланган.

Болалар нутқини ўрганиш бўйича Н.С Сайидираҳимованинг[3:5-6] изланишларини ҳам таъкидлаш ўринлидир. Унинг изланишлари натижасида болалар нутқининг ривожланиш даврлари ажратиб ўрганди ва ҳар бир даврда ўзлаштирилувчи тил бирликлари таркиб ва миқдори кўрсатиб, болалар нутқининг катталар нутқидан фарқли ва ўхшаш жиҳатлари, катталар нутқида учрамайдиган тил бирликлари (сўз – гап, сўз – ижод)га алоҳида эътибор берилди ва болаларда тақлид қилиш ва ғудранишнинг нутққа муносабати, онтогенезнинг филогенезни такрорламаслиги ўзбек болалар нутқи мисолида кўриб чиқди. Боланинг сўз маъноси ва шакли устида олиб борувчи кузатишлари аниқланиб, турларга ажратилди, болалар нутқидаги гапнинг қурилиш ва ифода мақсадига кўра турлари, предикациянинг пайдо бўлиши масалаларига ойдинлик киритилди.

О.Умархўжаев[4:52-53] “Болалар нутқининг баъзи фонетик хусусиятлари” мақоласида гўдакларнинг товушларни талаффуз қилишдаги қийинчиликлари, уларнинг айримларини ўзларига мослаб талаффуз қилишларини айтиб ўтган. Унинг ёзишича, гўдаклар катталарга тақлид қилган ҳолда сўзларни

Ўзлаштирадилар ва натижада катталар нутқида учрайдиган фонетик ходисалар такрорланади. Бу ходисалар қаторига ассимиляция, диссимиляция, метатеза, протеза, эпептеза, эпитеза, апакопа, синирезис ходисалари асосан катталар нутқи ва шева таъсирида кириб келишини айтиб ўтган. Тадқиқотчи 1-3 ёшдан иборат гўдакларда амалиёт олиб борган. Изланишлар натижасида лаб ундошлари, тил олди ва ўрта товушлари талаффузида қийинчилик сезилмаган. Тил олди ва тил орқа ундошларини талаффузида қийинчилик сезилганини айтиб ўтади. Психологларнинг аниқлашича, бола жуда кичиклигидан катталар нутқидаги оҳанг маъносини

ажрата олишади. Турли эмоцияларни ифодалаш нуқтаи назаридан бола нутқи интонацияси энг бой интонациядир. Уларнинг нутқида илтимос, ғазаб ялиниш, буйруқ ва ҳайратни билдирувчи интонациялар максимум даражада бўлишини айтиб ўтган.

Ш.Алпанованинг маълумот беришича Н. Маҳмудов тил ва жамиятнинг алоқадорлиги ҳақида фикр билдирган “тил ва халқ, тил ва жамият ўртасидаги алоқадорлик масаласи жуда қадим замонлардан анланган, бу алоқадорликнинг қонуниятларини инкишоф қилишга ҳаракат қилинган”[5]. Бу ҳақда шундай ёзган эди: “тил сиёсий ўзгаришлар унинг ижтимоий ҳаётда тутган ўрни, функциявий хусусиятларига ўз таъсирини ўтказмасдан қолмайди”.

Ҳар қандай тадқиқотчи учун мавжуд бўлган материалларни кўпайтириш, назарияларни амалиётда қўллаш жуда муҳимдир. Дарҳақиқат, юқорида номлари тилга олинган олимларнинг фикрларига қўшилган ҳолда, болалар нутқини тилшуносликда ўрганиш ўзоқ давом этадиган жараён дир.

Адабиётлар:

1. Қурбонова.М. Ўзбек болалар нутқи лексикасининг социопсихоллингвистик тадқиқи. Филол. фан. Ном..дис. Тошкент 2009. Б-7-8.

2. Қурбонова.М. Ўзбек болалар нутқининг прагматик хусусиятлари. Филол. фан. док. Тошкент 2009. Б-10
3. Сайидирахимова Н .С. “Мактабгача ёшдаги ЎЗБЕК БОЛАЛАР НУТҚИНИНГ ЛИНГВИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИ” Филол. фан. номз. дисс... ФАРҒОНА – 2004 Б-5-6.
4. Умархўжаева О. Болалар нутқининг баъзи фонетик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1997. – № 5. – Б. 52-53; Искандарова Г. Болалар мулоқот ҳулқининг гендер ва лингвокультурологик хусусиятлари // ЎЗМУ хабарлари. – Тошкент: Университет, 2015. – № 1/2. – Б. 200-203.
- 5.Ширин Алпанова “Нутқий фаолият жараёнидаги руҳий ҳолатларнинг Ўзбек тилининг турли сатҳ бирликлари воситасида акс этиши”
МОНОГРАФИЯ.

ISSUES AND OPPORTUNITIES FOR THE IMPLEMENTATION OF DISTANCE EDUCATION

*Urinboeva Khayotkhon Mahamadinovna,
teacher of the department of
“Theoretical aspects of the English language 1”,
Uzbekistan State World Languages University*

Abstract: the article describes issues and opportunities for the implementation of distance education in teaching process.

Key words: distance learning, information, education, internet, tasks.

It is known that today distance learning is the newest and most popular form of education. Over the past decade, general post-secondary education has had a strong impact on the educational process, and this trend is growing from year to year.

In previous years, teachers had to create their own “virtual classes” from scratch, which led to difficult and often bad results. Today, a whole industry has emerged that helps us do just that.

The rapid development of modern computer technology, especially the development of data transmission channels, is making a unique historical change in the field of telecommunications. Today, progress is evolving very fast and changing very fast. Almost every minute there are changes, news and surprises happening in different corners of the planet. Every day is spent under the flow of information. Different forms of distance learning are used in the education system. This form of teaching is a goal-oriented interactive process of interaction between learners and teachers with each other and with teaching aids, while the learning process does not depend on their geographical and spatial location. The educational process consists of sub-systems, ie a specific pedagogical system, which includes elements such as the purpose, content, methods, tools, organizational forms, control, educational-material, financial-economic, normative-legal and marketing.

This approach transforms students from a passive receiver to an active participant who assimilates data for processing for standardized tests. Based on the work of the Swiss philosopher Jean Piaget, constructivism expresses the following:

- Learner is a unique.
- The importance of the origin and culture of the student.
- Increasing responsibility for education is a characteristic of the student.
- Motivation to learn comes from the successful completion of difficult tasks.
- Educators are people who help students develop an understanding of the content of education.
- Education is an active, social process.
- Dynamic interaction between task, teacher and student. Synergy!

Constructivism emphasizes that learning is effective in building something to give others an experience. It can range from word of mouth or messages on the Internet to complex things like a picture or presentation. For example, you can read this page

a few times and forget about it until tomorrow - but if you prepare a slide presentation that fits your ideas to explain these ideas to others in your own words, you will have a deeper understanding.

Rather than publishing and evaluating the information you need as an educator; you focus on an experience that works best for the student’s perspective. Each participant in the course can and should be a learner as well as an educator. Your activity will change from being a source of knowledge, to being a leader and a role model. Why do we need distance learning and why now? Distance education usually meets the needs that arise due to the growing number of students who are unable or unwilling to attend classes in a traditional classroom setting. These types of students include those who cannot attend traditional classes, those who cannot find a particular class in their chosen institution, those who live in remote areas, those who work full-time and only study after work, and those who simply prefer

independent study. The minimum requirements for students to attend a distance learning course include a computer, an internet connection, and the motivation to succeed in an unconventional classroom. Distance courses offer great courses that clearly define the time and location, giving you access to study from anywhere at any time. Students will find a convenient way to adapt distance learning to their lives in permanent employment. Access to the course from any computer connected to the Internet, 24 hours a day, seven days a week is a huge opportunity for most students today. Some of the main advantages of distance learning include:

Convenience: 24/7 access from any remote computer; scheduling of busy jobs; daily commute to study, no search for a place to stop.

Strengthened Learning: Research shows that this process provides opportunities to develop life skills such as better understanding and memorizing course content, organizing more meaningful discussions, managing time, independence and self-management, developing writing skills, and improving technological skills.

Playground moderation: students may find more time to think before communicating; shy students tend to thrive on the Internet; anonymity in a remote environment helps.

Integration: student-teacher and student-student interaction and discussion; more student-centered learning environment, less passive listening and active learning environment, higher sense of connection to the lesson, synergy.

Innovative teaching: student-centered approaches; increase the diversity and creativity of educational activities; apply different teaching methods; can also take local courses with changes and better mastery.

A well-organized administrative system includes: the ability to scrutinize student work, the ability to document and record remote communication, the ability to remotely evaluate.

References:

1. Asadullina L.I., Didenko A.V. Means of electronic communication in teaching a foreign language // *Philological Sciences. Questions of theory and practice.* - 2010. - № 1-2. - pp. 14-17.
2. Yesenina N.E. The use of electronic reference information systems in teaching a professionally oriented foreign language // *Higher education today.* - 2012. - № 3. - p. 65-69.

ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА «ТЎЙ» КОНЦЕПТИНИ ВОҚЕАЛАНТИРУВЧИ СИНТАКСЕМАЛАРНИНГ ҚИЁСИЙ ТАДҚИҚИ

Қочқорова Зулфизар Абдухамид қизи
Лингвистика: англиз тили мутахассислиги магистранти
Фарғона давлат университети
zulfizarquchkarova97@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақола “тўй” концептини вербаллаштирувчи синтактик воситаларнинг англиз ва ўзбек тилларидаги қиёсий таҳлилига бағишланган бўлиб, унда ҳар икки тилдаги синтактик бирликларнинг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари ўрганилган, уларни тақозо этувчи омиллар очиб берилган.

Калит сўзлар: когнитив тилшунослик, концепт, синтаксема, сўз бирикмаси, содда гап, қўшма гап.

Маълумки, когнитив тилшунослик тилни тадқиқ қилишда инсон омилига муҳим феномен сифатида қараш туфайли вужудга келган антропоцентрик парадигманинг энг ривожланган соҳаларидан биридир. Когнитив тилшунослик “инсон томонидан борлиқ дунё воқелигини тил орқали англаниши, ўрганилиши, яъни концептлар воситасида унинг ҳис ва идрок қилиниши, шу йўсинда унинг инъикос этилиши, пировард натижада вербал воситалар орқали унинг воқелантирилиши ва мулоқотда онгли равишда

қўлланилиши каби инсон миясида кечувчи мураккаб лингвоконцептуал жараёнларни тизимли тадқиқ этувчи истиқболли йўналишдир” [5,68].

Бугунги кун тилшунослигида когнитив тилшунослик бўйича олиб борилаётган илмий тадқиқотларда концепт, унинг лингвокогнитив табиати ва турли тилларда вербаллашувига доир долзарб масалалар қизгин муҳокама қилиб келинмоқда. Хусусан, Ш. С. Сафаров “моддий дунё идроки айна пайтда идрок этилаётган предмет-ходисалар ҳақида тушунчанинг туғилишини, кейинчалик ушбу тушунча ментал намуна – концепт сифатида

шаклланиб, моддий ном олиши” ни такидлайди [3,18]. Тилшунос олим Ғ. М. Хошимов концептга қуйидагича ўзига хос таъриф беради: “Концепт – бу тафаккурда кечувчи бири-бири билан чамбарчас боғлиқ нафақат икки муҳим жараён концептуаллаштириш (концептуализация) ва категориялаштириш (категоризация) нинг натижаси бўлиб саналади, балки унга қўшимча яна бир қатор муҳим (психологизация, когнитизация, социологизация, (лингво)семантизация, социолектизация, стилизация (диалектизация, вариантзация ва идиолектизация каби) жараёнларнинг пировард натижасидир, у яхлит концептуал/когнитив семантика сифатида лингвистик семантиканинг когнитив асосини ташкил этади ҳамда тил бирлигида ўзининг семантик сиғими билан боғлиқ ҳолда маълум даражада (қисман) акс этади” [5,44].

Ҳақиқатан ҳам концепт тушунчаси бизнинг онгимизда кечувчи бир қатор лингвокогнитив жараёнларнинг бевосита натижаси бўлиб, пировардида у вербал (ва эҳтиёжга кўра новербал) воситалар орқали тизимли воқелантирилиши мумкин.

Маълумки, “тўй” маросими барча миллатларда ўзига хос тавсиф ва таърифга эга бўлган муайян бир умумижтимоий воқелик - ўзига хос бир тадбир бўлиб, турли халқлар тиллари ва маданиятларида бир қатор ўхшаш ва ноўхшаш жиҳатларга эга. Уларнинг маълум лисоний жиҳатлари анъанавий тилшунослик йўналишида, айрим жиҳатлари эса антропоцентрик йўналишда

таҳлилга тортилган бўлиб, уларда тадқиқот объекти бўйича муҳим назарий ва амалий хулосаларга келинган [Мирзаев 1971; Жўрабоев 1971; Хусаинова 1984; Касимова 2018 ва ҳ.к.]. Ушбу рисолада эса биз ўзбек ва инглиз тилларида “тўй” концептини ифодаловчи синтактик бирликлар ни ўрганиб, қиёсий таҳлил қилишга ва илмий ёритишга ҳаракат қиламиз.

Қиёсий – типологик таҳлилларимиз асосида инглиз ва ўзбек тилларида “тўй” концепти тил бирликларининг қуйидаги инвариант турлари орқали тизимли аснода ифодаланишини аниқладик: 1) морфема; 2) лексема; 3)

синтаксема: а) сўз бирикмаси, б) гап; 4) фразеологизм; 5) текстема (дискурсема). Қуйида асосий эътиборни биз мазкур концептни вокелантирувчи воситаларнинг муҳим бир турига, яъни синтактик бирликлар (синтаксемалар)нинг қиёсий тадқиқи масалаларига қаратамиз.

Шу ўринда синтактик бирликлар ҳақида қисқача тўхталиб ўтиш лозим. Маълумки, синтактик бирлик дейилганда, сўз бирикмаси ва гап (айрим тилшунослар фикрича, фақат гап) тушунилади. Сўз бирикмаси – бу семантик ва грамматик жиҳатдан ўзаро синтактик алоқага киришган икки ёки ундан ортиқ мустақил сўзлардир. Ҳоким бўлакнинг қайси сўз туркумидан ифодаланишига қараб, сўз бирикмалари қуйидаги турларга бўлинади: 1) отли сўз бирикмалар; 2) феълли сўз бирикмалар; 3) равишли сўз бирикмалар; 4) сифатли сўз бирикмалар [4,182]

Шу таснифга асосланган ҳолда “тўй” концептини вокелантирувчи сўз бирикмаларни қуйидаги турларга ажратишга тўлиқ асос бор:

1) Отли сўз бирикмалар.

➤ Ўзбек тилида: тўй базми, тўй оқшоми, ўғил тўйи, мучал тўйи, хатна тўйи, соч тўйи, тиш тўйи, бешик тўйи, никоҳ тўйи, олтин тўй, кумуш тўй;

➤ Инглиз тилида: wedding day, wedding dress, wedding gown, wedding reception, wedding traditions, wedding ceremony, wedding rituals, ruby wedding, wooden wedding, silver wedding, golden wedding, diamond wedding, wedding vows, wedding present, wedding anniversary, a marriage ceremony, wedding day, the anniversary of a marriage;

2) Феълли сўз бирикмалар.

➤ Ўзбек тилида: тўй қилмоқ, тўй бермоқ, тўй бошламоқ, оила қурмоқ, турмуш қурмоқ, тўйма-тўй юрмоқ, қўша қаримоқ, эрга тегмоқ, хотин олмоқ;

➤ Инглиз тилида: to get married, to hold a wedding to attend a wedding, to officiate at a wedding, to perform a wedding.

Сўз бирикмаси бўйича ўрганилган мисоллар шуни кўрсатадики, ҳар иккала тилдаги “тўй” концептини вербаллаштирувчи сўз бирикмаларнинг отли ва

феълли турлари мавжуд бўлиб, улар мулоқот жараёнида сўзлашувчилар томонидан мунтазам қўлланилиб келади.

Таҳлилимизнинг иккинчи қисми сифатида, “тўй” концептини воқеалантирувчи гапларга тўхталиб ўтаемиз. Гап деб, воқеликни ва унга бўлган муносабатни ифода қилиш учун грамматик жиҳатдан шаклланган, интонацион ҳамда мазмун жиҳатдан нисбий тугалликка эга бўлган сўзлар боғланмаси ёки яқка сўзга айтилади [1,41]. “Тўй” концептини ифодаловчи гапларни ўрганиш давомида, ҳар икки қиёсланаётган тиллардаги гаплар тузилишига кўра турларга ажратилган ҳолда таҳлил қилинди. Хусусан,

а) Содда гаплар:

➤ Ўзбек тилида: Йигитлар куёвни меҳмонхонага олиб кирадирлар, зиёфат бошланади [А. Қодирӣ, Ўткан кунлар, 31]; Никоҳ ўқилиш мобайнида онаси куёв елкасига беқасам чопон ёпди [Т. Мурод, Ойдинда юрган одамлар, 8]; Тўйхона тўла тўйловчи бўлди [Т. Мурод, Ойдинда юрган одамлар, 6];

➤ Инглиз тилида: A wedding is not a wedding without the feast ; A wedding is the last gasp of your childhood family; Weddings are great places to meet people [J. Guillory, The Wedding Date, 18], An invitation to a wedding invokes more trouble than a summons to a police court does;

б) қўшма гап:

➤ Ўзбек тилида: Куёвтўра келиб қараб турсин, ким қандай совға ташлайди [Т. Мурод, Ойдинда юрган одамлар, 6]; Карнай-сурнайлар эшиттирдим, тўйхона ҳавосини олдириб-олдириб келдим [Т. Мурод, От кишнаган оқшом, 18]; Бу қиш кучим етмайди, келаси қиш катта тўй бераман [Т. Мурод, От кишнаган оқшом, 36];

➤ Инглиз тилида: We are a little crazy with wedding stuff, but I know we'd both love to catch up with you [J. Guillory, The Wedding Date, 25]; Okay, well, that's obviously your dress for the wedding, and you have the perfect shoes for it, those gold ones you bought to wear with the gold sequined dress [Ibidem, 31].

Типологик жиҳатдан турли тиллар оиласига мансуб бўлган инглиз ва ўзбек тилларида келтирилган мисолларни қиёслаб таҳлил қиладиган бўлсак, қуйидагича хулосаларга келишимиз мумкин:

а) қиёсланаётган инглиз ва ўзбек тилларда сўзлашувчиларнинг тафаккурида, онгида, концептосферасида “тўй” концепти универсал ҳодиса сифатида мавжуд, чунки ушбу концепт коммуникатив нуқтаи назардан муҳим ва зарур бўлган концептлар сирасига киради ва у тилларда воқелантирилмай иложи йўқ;

б) тилларда “тўй” концептни воқелантирувчи воситалар, яъни вербализаторлар деярли барча мавжуд сатҳлар бирликлари орқали воқелантирилади (фонемалар бундан мустасно);

в) ҳар иккала тилдаги “тўй” концептини вербаллаштирувчи сўз бирикмаларнинг отли ва феълли турлари мавжуд;

г) ҳар иккала тилдаги “тўй” концептини вербаллаштирувчи гаплар тузилиш жиҳатдан содда ва қўшма гапларга бўлинади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов С. Тилшуносликка кириш. – Самарқанд, 2012. Б. 41.
2. Кубрякова Е. С. О когнитивной лингвистике и семантике термина “когнитивный” // Вестник Воронежского государственного университета Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Воронеж, 2001. 90-с.
3. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2006. – Б.17-25.
4. Содиқов А. Тилшуносликка кириш. – Тошкент, “Ўқитувчи” – 1981. Б. 182.
5. Хошимов Г. М. К теории концептов и их таксономики в когнитивной лингвистике // Систем-структур тилшунослик муаммолари. Филология фанлари доктори, профессор Н.К.Турниёзов таваллудининг 70-йиллигига бағишланган Республика илмий-назарий конференцияси материаллари. – Самарқанд, 2010. –68-69 б.

LOTIN TILI RASMIY TIL SIFATIDA

*Mamasaidova Dildora Djumaboevna,
Andijon Abu Ali ibn Sino nomidagi
Jamoat sog`lomatligi texnikumi,
Umumta'lim kafedrası o'qituvchisi,
dildoramamasaidova@gmail.com*

Annotatsiya: Lotin tili o'ziga xos xususiyatga ega edi - xalq lotin tili, esa klassik lotin tilidan farq qiladi va kengayib borayotgan Rim imperiyasining ko'plab viloyatlarida so'zlashuv varianti sifatida xizmat qiladi. Aynan u frantsuz, italyan, portugal, ispan, moldaviya, rumin va boshqa ba'zi romantik tillar uchun asos bo'lgan (lotincha romanus - "rim"). Lotin tili mahalliy lahjalar bilan aralashib, yangi tarmoqlarning rivojlanishiga turtki bo'ldi.

Kalit so'zlar: lotin tili, hind-evropa tili, o'lik til, evropa tili, frantsuz, italyan, portugal, ispan, moldaviya, rumin tillari, mahalliy lahja, ingliz, romanus - "rim",

"animatsiya" - anima - "hayot" , Vokal - vox - "ovoz", karam - caput - "bosh", Vulgaris Latinus.

Lotin tili hind-evropa tillariga tegishli. Bugungi kunda bu o'lik tillardan biri. Ammo, ularning ko'pchiligidan farqli o'laroq, u cheklangan bo'lsa ham, amaliy qo'llanishga ega. Ushbu til ko'plab sohalarda faol qo'llaniladi - katolik marosimlaridan tashqari biologiya, tibbiyot va huquqni ham nomlash mumkin. Kitoblar lotin tiliga tarjima qilingan, u orqali radioeshittirishlar olib borilgan va hk.

Ko'pgina xalqlar va qabilalarda hukmronlik qilgan rimliklar ularning madaniyati va, albatta, ularning tillariga ta'sir o'tkazmasdan ilojsiz edilar. Rim imperiyasi o'zining eng yuqori cho'qqisida Evropaning aksariyat qismini, Afrika va Osiyoning bir qismini qamrab oldi. Ba'zi tillar uchun bu ta'sir hal qiluvchi edi va ular lotin avlodlari deb hisoblanadi, lekin boshqa lotin tillaridan olingan qarzlar olib tashlansa, boshqa ildizlarga ega bo'lgan tillar ham qashshoqlikka aylanadi. Shuni ham ta'kidlash joizki, aksariyat Evropa tillari so'z boyligi va yozuvining muhim qismi lotin tiliga asoslangan.

Lotin tili mumtoz lotin tilidan ajralib turadigan va kengayib borayotgan Rim imperiyasining ko'plab viloyatlarida so'zlashuv varianti sifatida xizmat qiladigan o'ziga xos xilma-xillikka ega edi. Aynan u frantsuz, italyan, portugal, ispan, moldaviya, rumin va boshqa ba'zi romantik tillar uchun asos bo'lgan (lotincha romanus - "rim"). Lotin tili mahalliy lahjalar bilan aralashib, yangi tarmoqlarning rivojlanishiga turtki bo'ldi.

Buning sabablaridan biri shundaki, boshqa kam rivojlangan xalqlarning rimliklar tomonidan zabt etilishi ona tili so'zlari etarli bo'lmagan joylarda, fan, texnika, tibbiyot va boshqalarda lotin tilining hukmronligini keltirib chiqardi. Rivojlanishning dastlabki davrida romantik tillar yozuvdan voz kechgan va umumiy shevalar hisoblangan.

Shu bilan birga, agar til etarli darajada rivojlangan bo'lsa, u juda ta'sirlanmasligi va yunon tilida bo'lgani kabi asl bo'lib qolishi mumkin.

Bilvosita, boshqa tillarga ham lotin, masalan ingliz tili ta'sir ko'rsatgan. Bu muqarrar edi, chunki savdo aloqalari xalqlar o'rtasida sodir bo'ldi. Bundan tashqari, nasroniylikning tarqalishi ham o'zi bilan qarzlarning butun qatlamini olib keldi.

Bundan tashqari, uzoq vaqt davomida, 18-asrgacha lotin tili Evropada nafaqat ilm-fan va ta'lim tili, balki xalqaro aloqa tili ham bo'lgan. Lotin tilini bilmasdan ilm olish, ilmiy asarlar va eng taniqli adabiy asarlarni o'qish mumkin emas edi.

Rus tilida ko'plab so'zlar lotin tilida ham ildiz otgan. Masalan, "animatsiya" - lotincha anima - "hayot", vokal - voxdan - "ovoz", karam - kaputdan - "bosh" va hk., Shuningdek, biz rimliklardan ko'plab kundalik tushunchalarni oldik. Masalan, masalan, oylarning nomlari yoki sayyoralarning nomlari. Bundan tashqari, biz ko'pincha kundalik nutqda va lotin tilidan to'g'ridan-to'g'ri qarz olishda foydalanamiz, masalan, inkognito, status-kvo va boshqalar, amalda, aksincha va boshqalar.

Lotin tilining o'lik til ekanligi odatda qabul qilingan. Va bu haqiqatan ham shunday, agar biz ilgari olimlar, shifokorlar tomonidan ishlatilgan va hali ham Vatikandagi ruhoniylar tomonidan ishlatilgan klassik lotin tilini yodda tutsak (shu

sababli klassik lotin cherkovi cherkov deb ham ataladi). Ammo lotin tili bundan ham ko'proq.

Lotin tili rasmiy til bo'lgan Rim imperiyasi bir paytlar ulkan hududlarga egalik qilgan (albatta, o'sha davr mezonlari bo'yicha). Ammo haqiqiy "sof" lotin tilidan deyarli faqat rimliklar o'zlari foydalanganlar. Ammo imperiya yerlarida lotin tilini emas, balki shunday deb nomlangan turli millat vakillari yashagan. Vulgar Lotin, klassik lotin tilining nostandart shakli. "Vulgar lotin" atamasining salbiy ma'nosi, uning etimologiyasini ko'rib chiqsak, kamayadi - bu so'zma-so'z "oddiy xalqning lotincha" yoki "umumiy lotin" degan ma'noni anglatuvchi Vulgaris Latinusdan kelib chiqadi.

Keyinchalik, Rim imperiyasi o'z faoliyatini tugatgandan so'ng, lotin tilining tili sifatida ahamiyati ancha pasayib ketdi. Bu cherkov va fanning tiliga aylangan juda klassik lotin tiliga aylandi. Ya'ni, men hech qanday til rivojlana olmaydigan va

so'zma-so'z saqlanib qoladigan sharoitlarga tushib qoldim. Biroq, hatto ushbu davlatda ham klassik lotin tili boshqa so'zlarga katta ta'sir ko'rsatib, ularni yangi so'zlar bilan boyitdi.

Lotin tiliga kelsak, u turli lahjalarga, so'ngra vaqt o'tishi bilan turli xil tillarga aylandi, ular bugungi kunda birgalikda Romantika deb nomlanmoqda (Romanusdan - "Roman"). Boshqacha qilib aytganda, lotin hech qachon o'lmadi, odamlar bu haqda gapirishni to'xtatishmadi. U juda ko'p narsani o'zgartirdi, boshqa shakllarga aylandi. Axir, tillar o'zgarishga moyil, ba'zan juda kuchli. Masalan, zamonaviy ingliz tilini yaxshi bilsangiz ham eski ingliz tilidagi matnlarni tahlil qila olmaysiz, buning uchun maxsus bilim talab etiladi.

Lotin tili miloddan avvalgi birinchi asrda paydo bo'la boshladi. Hatto o'sha paytda ham uni klassik lotin tilidan farq qiladigan va keyinchalik zamonaviy romantik tillar grammatikasiga asos bo'lgan ba'zi grammatik xususiyatlar paydo bo'la boshladi. Rim imperiyasining o'sishi bilan lotin dastlab butun Italiyaga tarqaldi, so'ngra boshqa Evropa mamlakatlariga kirib keldi, shundan so'ng u Osiyo va Afrikaga kirib bordi. Taxminan 7-asrning ikkinchi yarmigacha romantik tillarda so'zlashuvchilar

hali ham Klassik lotin tilidagi matnlarni tushunishlari mumkin edi. Keyin farq juda kuchli bo'ldi, tushunish faqat individual so'zlar darajasida qoldi.

Ispan, portugal, italyan, frantsuz, rumin va boshqa tillar kabi tillar bir paytlar Rim imperiyasi aholisi gapirgan lotin tilining bevosita avlodlari. Lotin tili o'lik emas, u shunchaki o'zgargan va tanib bo'lmaydigan darajada emas. Va hozirda Evropa, Afrika va Amerikadagi 800 millionga yaqin odam gapirishadi.

Lotin tili ko'plab tillarda shu qadar chuqur ildiz otganki va kundalik aloqa va adabiyotning ajralmas qismiga aylanganki, lotin haqiqatan ham o'lik tilmi yoki u tirikmi degan savol ochiq qolmoqda.

Adabiyot:

1. Boris Ten, birinchi lotin romani, 1978 yilda "Iliada".
2. Kupreyanova VN, Umnova NM Lotin so'zlarining lug'ati. M.: TERRA, 1996, 96-yillar.
3. Lantin tili wikibook.
4. Veb-sayt <http://linguis.net/latin-language/>

ATTITUDES TO THE SEMANTICS OF PERSONAL SUBSTITUTES

*Zulunova Shaxlo Akramovna
Named after Abu Ali Ibn Sina
public health technical school
Head teacher of the department of general sciences,
shahlo81@mail.ru*

Abstract: This article is devoted to the semantics of personal pronouns, their semantic features and their pragmatic meanings in speech in English, Russian and Uzbek.

Keywords: personality pronouns, semantics, semantic feature, lexical-grammatical category, pragmatic meaning.

Word groups as a class or lexical-grammatical categories of words are one of the major issues in linguistics. In the early stages of development of philology there were the first attempts to group the content of a large volume of dictionary material. Ancient Greco-Roman studies went through two periods

1. Philosophical period
2. The Alexandrian period.

When we generalize to ancient Greek linguistics, we can find that in the philosophical period, especially in the works of Plato and Aristotle, diamonds were not considered as an independent set of words.

The flourishing of the linguistic traditions of the ancient period dates back to the Alexandrian period. The Alexandrian School of Linguistics was formed as a result of the work of Aristar Samofrakiysky and his students Donsky Thracian and Apollonian Disco. Donsky Thrace first distinguished rhymes as a group of words, dividing them into the following types:

1. Tribal rhymes.
2. Question diamond.
3. Indefinite diamond.
4. Relative pronoun.
5. Separation diamond.

It is a group of words that are used in place of pronouns and do not indicate the name of a specific person. Subsequent word groups and theories of the development of rhymes are partly reflected in A.A. Potebiyan's grammatical concepts, in which rhymes are interpreted as demonstrative rhymes. Bunazariya continued the scientific work of KE Maitinskoy (1969), AA Ufimtseva (1975), EM Wolf (1974), EV Paducheva (1985), ON Seliverstova (1988) and others. reached

In linguistics, rhymes are defined differently. For example: A.Khojiev is a set of words used instead of words such as noun, adjective, number, subject sign, indicating quantity. [4.63]

V.Ikuashenskaya in her book “A Grammar of the English language” commented that “The pronoun is a part of speech which point out object and the its qualities without naming them”. [5.53]

N.N.Volkov in his scientific article "Semantics of personality pronouns" shows that the meaning of other categories has its own characteristics related to personality pronouns, which are characteristic of people: to be in contact, not to be in contact. Belonging to a person, speaking, hearing, animate, inanimate object, grammatical gender, medical gender, amount of person, and so on. Pronouns do not have a permanent meaning, their place and meaning change in each process. Pronouns do not differ from other language signs in that they are not stable and do not have a permanent meaning. Pronouns cause ongoing debate because they form a complex part of the lexicon. For example, in addition to the problem of meaning, the role and function of words in language formation, the reasons why rhymes appear as word classes among other word groups, have been repeatedly addressed by scholars to show the origin of personal pronouns in different systems. possessive pronouns are involved in the formation of nouns and verbs: the process of revising them to such an extent that they are difficult to restore in their full form, sometimes not restored at all. Personal pronouns in the second person are derived from full-meaning words: Third-person personal pronouns are directly related to full-meaning words, and so on. It partially reflects the problem of a theory based on the origin of pronouns from fully meaningful words, in particular, not all pronouns are derived from words with independent meanings.

Tarjimon ENG-UZB, [10.04.21 12:18]

NN Volkov in his scientific article "Semantics of personality pronouns" shows that the meaning of other categories has its own characteristics related to personality

pronouns, which are characteristic of people: to be in contact, not to be in contact. Belonging to a person, speaking, hearing, animate, inanimate object, grammatical rod, medical gender, amount of person, and so on. Pronouns do not have a permanent meaning, their place and meaning change in each process. Pronouns do not differ from other language signs in that they are not stable and do not have a permanent meaning. Pronouns cause ongoing debate because they form a complex part of the lexicon. For example, in addition to the problem of meaning, the role and function of words in language formation, the reasons why rhymes appear as word classes among other word groups, have been repeatedly addressed by scholars to show the origin of personal pronouns in different systems. possessive pronouns are involved in the formation of nouns and verbs: the process of revising them to such an extent that they are difficult to restore in their full form, sometimes not restored at all. Personal pronouns in the second person are derived from full-meaning words: Third-person personal pronouns are directly related to full-meaning words, and so on. It partially reflects the problem of a theory based on the origin of pronouns from fully meaningful words, in particular, not all pronouns are derived from words with independent meanings.

References:

1. H.H.Belsev. "Semantics of personal places. Semantics and typology of different systems of languages." Pages T.1983.51-52.
2. A.A.Potebnya. Iz zapisok po russkoy grammatiki.t.t. 1.2 Voronezh 1888, 1,286 pages.
3. AA Shoabdurahmonov “Stylistics of the Uzbek language” T.115-116 pages.

ТОПОНОМИК ТЕРМИНЛАР ВА УЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Xalilova Zarnigor Muhammadjon qizi
FarDU, 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqola toponimlar va toponimik terminlarning tilshunoslikdagi ahamiyatiga bag'ishlangan bo'lib, unda toponimik terminlarning ta'rifi va turlari haqida so'z yuritilgan.

Kalitso`zlar: topotermin, toponimik aniqlagich, gidromorfologik, gidrologik, floristik, etnonimik, oykonimik topoterminlar.

Joy nomlari tarkibida qatnashib, ular ifodalagan obyektни bildiruvchi so'zlar toponimik terminlar (topoterminlar) deb yuritiladi. Ayrim ilmiy adabiyotlarda toponimik aniqlagich (TA), indikator deb ham ataladi. Atoqli geograf terminshunos E.M.Murzayev aytganidek, turdosh otlar toponimlarning asosini tashkil etadi va tabiiy geografik obyektlarning turini ifodalaydi. Xalq geografik terminshunosligini atroflicha bilish joy nomlarini o'rganishni osonlashtiradi. Hech bir xalq tilida mahalliy terminlar ishtirok etmagan toponimlar bo'lmasa kerak. Aksariyat joy nomlari asosida oddiy geografik terminlar yotadi, shuning uchun E.M.Murzayev: “Har qanday toponimik tadqiqot geografik terminlarni o'rganishdan boshlanishi kerak” deb to'g'ri ta'kidlab o'tgan.

Toponimik terminlar barcha tillarda takrorlanadi. Bu haqida H.Hasanov quyidagicha yozadi: “...Bordi - yu o'ntacha asosiy tilni biladigan kishi kartadagi nomlarni shu tillarga tarjima qilib o'qisa, aksari shahar, tog', daryo va ko'llarning nomlari deyarli bir ma'noda ekanini ko'rib hafsalasi pir bo'lar edi”. Reka, missi, rio, river, shott, xe, yoyiq so'zlari - daryo demakdir. Jayhun, ob, ganga so'zlari ham suv, daryo ma'nosida. Ko'h, jabal, shan (min), maunt, berg (gebirge), montana, kordilyera, syerra, monte - tog' demakdir. Obod, kent qo'shilgan nomlarning ma'nodoshlari - pur, grad, kin, taun, vil, pol, burg, shtadt qo'shilgan toponimlardir.

Toponimik terminlarni o'zi ifodalayotgan obyektlarga qarab quyidagicha guruhlashtirish mumkin.

1. Geomorfologik topoterminlar: (ag'ba (dovon), alang, alin (tizma, o'rmonli tog'), bayir, bag'ir, bel (dovon, o'tkil), bum (bo'm, qism, tor dara), dasht, do'ng, yozi, jar, kungay, ko'tal, ort, oshuv, terskay, tog', chuqur, qir, qopchig'ay (dara), qoratorov, qurum va boshqalar).

2. Hidrologik topoterminlar: (arashon (arasan), arna, ariq, buloq, guzar, daryo, duob, yop, idil, kom, ko'l, pul (ko'priq), qayir, qorasuv, quduq, hovuz va boshqalar).

3. Floristik va faunistik topoterminlar: (arpa, bodom, patta (tol navi), tol, terak, tut, jiyda, qayrag'och, olma, o'rik, gazol, tuya va boshqalar).

4. Oykonomik topoterminlar: (qishloq, kent, kat, ovul, mahalla, guzar, qo'rg'oncha, ko'cha va boshqalar).

5. Etnonimik topoterminlar: (o'zbek, qipchoq, qangli, ming, nayman)

6. Turli topoterminlar: (obyektning belgi - xususiyati, tomon, o'rin - joy, hajm va boshqa xususiyatlarni ifodalovchi terminlar: obod, orqa, katta, kichik, o'rta, yuqori, quyi, yangi, ko'hna, eski, oq, qizil, achchiq, chuchuk, sho'r, shirin va boshqalar).

Toponimik terminlar (TT)ning turlari va ayrim namunalar:

Geomorfologik TTT	Gidrologik TTT	Floristik va faunistik TT	Oykonimik TT	Etnonimik TT	Turli TT
Bel	Arashon	Arpa	Guzar	Arab	Katta
Soy	Arna	Bodom	Daha	Do'rmom	Kichik
Do'ng	Ariq	Olma	Ko'cha	Ming	Ko'hna
Jar	Buloq	Terak	Kent	Nayman	Chuchuk
Ko'tal	Guzar	Tol	Mahalla	Saroy	Shirin
Ort (art)	Daryo	O'rik	Ovul	Uyg'ur	Eski

Tog`	Yop	G`izol	Sahar	Yuz	Yuqori
Chuqur	Kom	Tuya	Qishloq	O`zbek	O`rta
Qoratov	Ko`l	Behi	Qo`rg`on	Qangli	Qizil

Xullas, terminlarni turli mezonlarga ko'ra guruhlashtirish mumkin. Har bir fanga oid terminlarni guruhlashtirilgan holatda o'rganish shu fanning terminlarini, binobarin terminologiyasini chuqurroq o'zlashtirib olish imkoniyatini beradi. Ayniqsa, tabiiy geografiyaga oid terminlar aksariyat hollarda tabiiy geografik obyekt turini ifoda etadi. Shuning uchun tabiiy geografik terminlarni yaxshi bilish tabiiy geografiya fanini chuqurroq o'zlashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

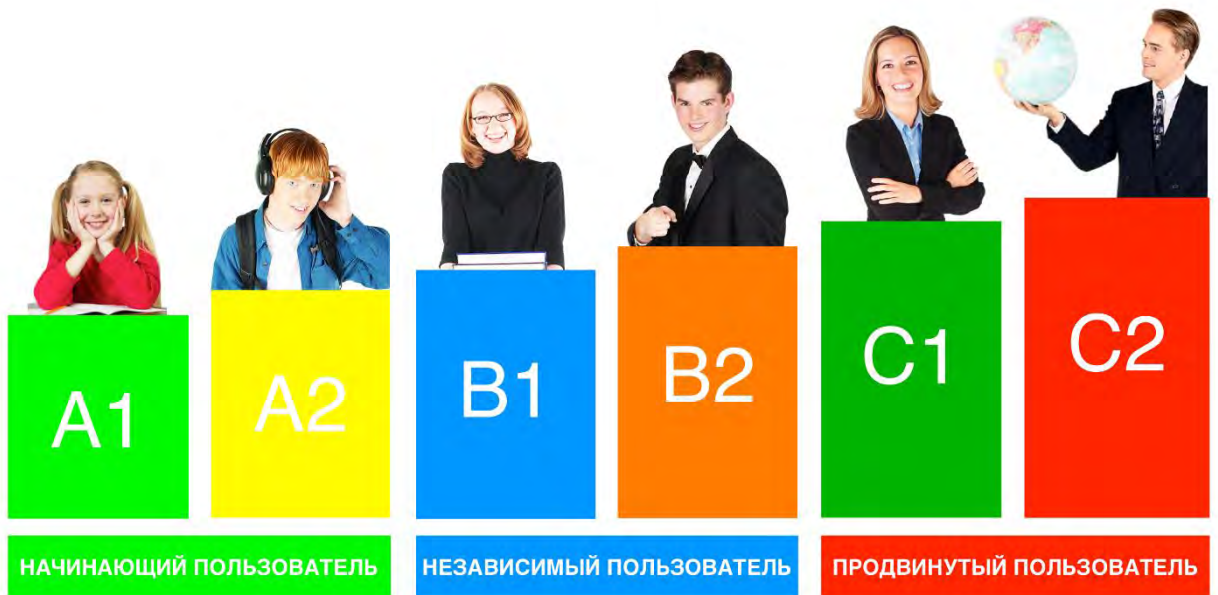
1. Qorayev S. Toponimika: O'quv qo'll. — X : «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti», 2006. — 320 b.
2. Oxunov N. Joy nomlari ta'biri. —T.: O'zbekiston,1994.
3. Termin tanlash mezonlari. T., “Fan”, 1996.

2 මට්ටම

මූලික මට්ටමේ සිට මධ්‍යම මට්ටම දක්වා

මධ්‍යම මට්ටමේ සිට උසස් මට්ටම දක්වා

උසස් මට්ටමේ සිට උසස්ම මට්ටම දක්වා



RP (Received Pronunciation) AS THE TEACHING NORM OF ENGLISH

Sobir Atahanovich Solijonov, associate professor of ASU
Maxliyo Mahmudova Suratjon kizi, teacher of ASU
mahliyomahmudova057@gmail.com

Annotation. The article is devoted to the analysis of characteristic features of literary orthoepic norm of English- RP and its correlations with other national variants of pronunciation.

Key words: orthoepic norm, type of pronunciation, national variant, literary, pronouncing dictionary, English-speaking.

During the years of independence deep structural and substantial reforms and transformations in the system of higher education has taken place in the Republic of Uzbekistan. Main purpose of these reforms was to provide the adequate place of the Republic of Uzbekistan in the world community. Indeed, it was impossible to provide the independent economy, social and political stability, and development of intellectual and spiritual potential of the nation without rebuilding the system of education and upbringing. Esteemed President of our Republic Sh.Mirziyoyev, understanding the real situation in the sphere, stated the necessity of deep reforms in the system of education and upbringing of new generation. The way to provide the priority of education, transform the education into the democratic, humanitarian, create intellectual-social oriented system capable to open all the possibilities of the person was chosen during the last years. The task was to train the young generation on the basis of national traditions and common to humanity values, patriots of their country with high moral qualities, as well as competent specialists possessing up-to-date knowledge and skills in chosen field, with initiative, and creative thinking.

It is known that the problems of teaching norms of English and the nature of RP as the teaching norm have always been the main object of investigations. The problem of teaching a language is closely connected with the nature and the social status of the language itself. A language which is the mother tongue of several

nations is called a polyethnic language and in a polyethnic language to which the English language belongs there can exist a great variety of pronunciation.

First of all, a polyethnic language can have national variants or types of pronunciation. The varieties of the language are conditioned by language communities ranging from small groups to nations.

Today all the English-speaking nations have their own national variants of pronunciation and each of them has peculiar features that distinguish it from other varieties of English. One of the accents in the country enjoys the status of being "correct", cultivated and accepted by the educated speakers throughout the national community and it is called literary pronunciation (orthoepic pronunciation).

The use of the other pronunciation types is applied to certain regions, smaller localities, social, professional, and age groups. Thus varieties in pronunciation within a country can include a national standard of pronunciation and territorial or area accents. Accents always mark the geographical origin of the speaker. Though every national variant of English has considerable differences in pronunciation, lexis and grammar, they all have much in common which gives us ground to speak of one and the same language – the English language.

National standards undergo constant changes due to various internal and external factors. Pronunciation, above all, is subject to all kinds of innovations. Therefore the national variants of English differ primarily in sound, stress, and intonation. Every national variety of the language falls into territorial or regional dialects. Dialects are distinguished from each other by differences in pronunciation, grammar and vocabulary.

It is known that more than 400 million people now speak English as their first language / mother tongue. The first question that confronts a person wishing to acquire an acceptable pronunciation of a foreign language is which of the various forms of pronunciation ought to be learned.

The written form of a national language is usually generally accepted, standard and is the same throughout the country. But spoken language is not so uniform, it may vary from locality to locality.

The type which is called RP has the advantage that is easily understood in all parts of the English-speaking countries. This type of pronunciation is called Standard English or Uniform English, "the Queen's (or King's) English", "Public School English", or "BBC English", D. Jones called it Received Pronunciation (RP) by which he meant "... merely widely understood pronunciation ... in the English - speaking world...". At present some linguists use the term "General British" instead of RP as to the analogy with the term "General American" for the literary American English. The term General British (abbreviation GB) may indicate the generally accepted literary type of English pronunciation. RP is taught at schools, colleges, universities and other educational institutions of England. It is the official type of English pronunciation used in parliament, court etc., it is spoken on the stage, over the radio and television as it is easily understood by millions of people. RP is the only type of English pronunciation that has been scientifically investigated and practically described for foreign learners.

Received Pronunciation (RP) is merely widely understood pronunciation in the English - speaking world. The fact that descriptions and recordings of British English pronunciation used for teaching English as a foreign language invariably refer to this form is also a powerful reason for its choice. RP is a typical form of pronunciation used by generations in the last half of the twentieth century. Textbooks on English phonetics have been written and pronouncing dictionaries have been compiled on the basis of RP, it is natural, therefore, RP is accepted as the teaching unit in most countries where English is taught as a foreign language.

It is to be noticed that the role of RP in the English-speaking world has changed very considerably in the last century. It is usually agreed that at the early stages of teaching utmost attention ought to be paid to accurate pronunciation. For it has proven troublesome and difficult to correct those problems that have been

caused by neglect. It therefore seems that the primary focus of teaching English for beginners should be on the teaching of pronunciation.

The analysis of existing types of pronunciation of the English language gives us the ground to assert that the first objective criterion for the choice of Received Pronunciation as the teaching norm is the degree of understandability of this type of pronunciation, because Received Pronunciation seems to meet this requirement far better than any other single type of English pronunciation does.

The second important objective criterion for a free choice of a type of pronunciation as the teaching norm is the extent (degree) to which this or that type has been investigated and the number of textbooks in which it is accurately described and illustrated. Received Pronunciation meets this requirement, too, far better than any other type of English pronunciation does.

Besides the teaching of Received Pronunciation is in a more advantageous position than that of General American also because there are very few textbooks in which General American is compared with the pronunciation of the learners' mother tongue. Received Pronunciation has been described in a great number of books by English phoneticians. There are books containing practical exercises, phonetic drills, transcribed texts and also tape-recorded texts of English pronunciation. All these contain phonetic material, which makes them very convenient for teaching purposes. Most of the dictionaries, books on pronunciation for students and teaching methods are based mainly on this variety, which has world-wide currency.

In any case, it is important, that RP should be treated as a model, rather than a norm. Teaching practice as well as a pronouncing dictionary must base their recommendations on one or more models. A pronunciation model is a carefully chosen and defined accent of a language. All the sounds in all languages are always in process of change. During those times when people from different regions communicated with each other not often, it was natural that the speech of all communities did not develop in one direction or at the same rate. Moreover, different

parts of the country were subjected to different extreme influences, which were the reasons for different phonetic structures of the language.

Having analyzed the materials on the problems of the literary type of pronunciation we may come to the conclusion that the literary language has its orthoepic norm, i.e. the sum of rules of the spoken form characterized by the unity of the sound material formed in the process of its historical development. By the term norm we mean more or less constant and stable feature of pronunciation, i.e. all the components of the phonetic structure-phonemes, syllables, stress and intonation. Speaking about literary orthoepic norm of English, some linguists use the terms standard English or uniform English.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 декабрдаги Қарори. Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чоратadbирлари тўғрисида.
2. Vrabel T. T., - Lectures in Theoretical Phonetics of the English language and method-guide for seminars – PoliPrint, Ungvar, 2009
3. D. Jones. Everyman’s English pronouncing dictionary. London., 1958.

**DOCTORAL STUDENTS: RELATIONSHIPS BETWEEN
INVOLVEMENT IN ACADEMIC-SOCIAL ACTIVITIES AND SELF-
PERCEIVED ACADEMIC GAINS**

*Zamira Akobirova, PhD Professor,
Reformed University Paper Manuscript Submitted to Research Conference at
Andijan Mechanical Engineering University*

The purpose of this study was to examine the extent to which doctoral students in six research universities involve in academic and social activities and how this involvement is related to their academic gains as measured by the students' survey responses. Through the regression analysis, the study investigated the relationships between student involvement and six academic gains during doctoral education: (a) acquisition of academic knowledge and skills, (b) writing clearly and effectively, (c) presenting research, (d) publishing research, (e) career preparation, and (f) satisfaction with academic gains. Results of the data analysis revealed that doctoral students indicated low level of satisfaction with their academic gains during their doctoral education. Only those who had research assistantships indicated higher than average levels of acquisition of academic knowledge and skills. A supportive campus environment was a significant contributor to all six types of academic gains. Student-faculty interaction and involvement in social activities had lower than average means for the population of doctoral students in six research universities under this study. Overall, the students were not extensively involved in academic and social activities during their doctoral education.

Several studies reveal how doctoral students experience academic, social, and psychological barriers and what coping strategies they use to overcome these barriers (Golde, 1999; Harman, 2003; Mehra & Bishop, 2007; Wei, 2001). Those students who persist year-to-year, have high grade point averages, and complete their doctoral degree are considered successful students (Gardner, 2009). In order to persist in their doctoral program and complete the doctoral degree, the students are

expected to meet certain academic requirements of the doctoral education such as mastering the coursework, gaining academic knowledge in their field, acquiring research skills, and writing their doctoral dissertation (Gardner, 2009; Lovitts, 2008; Nerad, 2004). Besides meeting the academic requirements of the doctoral programs, the students have their own expectations such as obtaining the knowledge and skills that prepare them for their professional career after graduation (Golde & Dore, 2004).

Gardner (2009) describes academic gains for doctoral students based on three stages in doctoral programs. These stages are entry, integration, and candidacy stages. Passing through these stages, doctoral students face the challenges of successful completion of coursework, comprehensive exams, and dissertation (Gardner, 2009). While taking courses in their discipline, the students start developing academic skills in reading, writing, speaking, and analyzing the course materials. In this study, academic skills were examined by asking doctoral students to rate their academic skills in their knowledge acquisition in their doctoral area of study, their critical and analytical thinking, effective learning on their own, and clear writing. Consequently, in the integration and candidacy stages of their doctoral programs, doctoral students develop research skills while taking candidacy exams and writing their dissertation. That is why, the survey for this study asked the students to rate their academic gains in presenting research at conferences, seminars, and workshops. Also, they were asked to rate their academic achievement in publishing research in scholarly journals so that the study could better examine the development of research skills among students in doctoral programs. In the integration and candidacy stages of their doctoral programs, the students also start seeking professional positions, preparing for professional roles, and making decisions in career plans, which are the indicators of career preparation (Gardner, 2009). As this study focuses on doctoral students, I look at their academic gains as described by Gardner (2009): academic skills, research skills, career preparation, and academic satisfaction. The research studied the self-perceived academic gains

in these four areas separately. This study had eleven independent variables based on the theories of student involvement in educationally purposeful activities and social activities. There were six dependent variables in the study based on the self-reported academic gains of the doctoral students.

In this research, the doctoral students reported high level of programmatic emphasis on studying, moderate level of having a supportive campus environment, low level of involvement in active and collaborative learning, participation in co-curricular activities, and limited involvement in activities like student-faculty interaction, participation in extracurricular activities, attendance at various events, and the usage of technology. The self-reported academic gains (acquisition of academic knowledge and skills, clear and effective writing, presentation and publishing ability and career preparation) of doctoral students at the participant universities were found to be in the range of *average* to *good*. While none of these gains were perceived by the participants as *excellent*, the participants reported rather low level of overall academic satisfaction.

Overall, two types of student involvement – the supportive campus environment and participation in co-curricular activities – were perceived as key contributors to the students’ satisfaction with their academic gains. The active and collaborative learning, supportive campus environment, usage of technology, and programmatic emphasis on studying and socializing were significantly related to the students’ acquisition of academic knowledge and skills in their doctoral area. The supportive campus environment was the only independent variable that was significantly related to the doctoral students’ ability to write clearly and effectively. The student participation in co-curricular activities, supportive campus environment, and time that they spent on academic work had a significant relationship with presenting and publishing research among the doctoral students. In addition, active and collaborative learning and programmatic emphasis on socializing were significantly related to publishing research. Student-faculty interaction and a supportive campus environment were found to have a significant relationship with the career

preparation of students in doctoral programs. The financial assistance in forms of the research assistantship, scholarships and the teaching assistantship combined with scholarship, also were found to be significant contributors to the overall satisfaction of students.

In conclusion, this research indicated a definite relationship between students' academic and social involvement and their academic achievement in doctoral study. Various key areas for improvement such as the emphasis on active and collaborative learning, student-faculty interactions and involvement in extra-curricular activities social involvement were identified. The key findings will be shared with the participant universities and I hope that these findings will be of significant benefit to the universities, faculty and students in achieving academic excellence in doctoral education and have positive social experience in the United States which is the ultimate goal of the American higher education institutions.

REFERENCES:

Gardner, S. (2009). The development of doctoral students: Phases of challenge and support. *ASHE Higher Education Report*, 34(6), Jossey-Bass, 152 pages

Gardner, S. (2009). Student and faculty attributions of attrition in high and low-completing doctoral programs in the United States. *Higher Education*, 58 (1), 97-112

Golde, C. (2005, November/December). The role of the department and discipline in doctoral student attrition: Lessons from four departments. *The Journal of Higher Education*, 76(6) 669-700.

Golde, C. M., & Dore, T. M. (2001). At cross purposes: What the experiences of today's doctoral students reveal about doctoral education. Wisconsin Univ., Madison, Pew Charitable Trusts, Philadelphia, PA

Harman, G. (2003). International PhD students in Australian universities: Financial support, course experience and career plans. *International Journal of Educational Development*. 23(3), 339-351

Mehra, B. & Bishop, A. (2007). Cross-cultural perspectives of international doctoral students: Two-way learning in library and information science education. *International Journal of Progressive Education*, (3) 1

Wei, C. (2001). *How male and female doctoral students experience their doctoral programs similarly and differently*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, Seattle, WA.

ЎЗБЕК ТИЛИ ВА ТЕХНИКА ФАНЛАРИДАГИ МУАММОЛАР

Умарова Мавлудахон Назировна
Материалшунослик ва янги материаллар технологияси кафедраси,
профессори, техника фанлари номзоди

Аннотация. Ушбу мақолада техник соҳаларга тегишли ўқув адабиётларини ўзбек тилига таржима қилишда учрайдиган муаммолар хақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: мартен, ледебурит, ансамбль, ажурли трикотаж.

Тилнинг асосий ва энг муҳим вазифаси — бу коммуникация: одамлар ўртасида маълум бир маълумот, билимлар, хабарлар, фактлар ва ҳис-туйғуларни етказишдан иборат. Худди шу каби Ўзбек тили ҳам барча бошқа миллат тиллари каби одамлар орасидаги муносабатларда катта аҳамият касб этади.

Кейинги вақтларда ўзбек тилига эътибор тобора кучайиб бормоқда. Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 21 октябрдаги “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чоратадбирлари тўғрисида”ги фармониغا биноан 21 октябрь санасининг «Ўзбек тили байрами куни» деб эълон қилиниши мамлакатимизнинг янги тарихи,

янги тараққиёт босқичида амалга оширилаётган буюк ислоҳатларнинг юксак самараларидан биридир [1].

Ўзбек тили байрами – она тилимизни шарафлаш, унинг қаддини ва қадрини янада юксалтириш айёмидир. Бу байрам давлат тилининг Ўзбекистонда яшаётган барча миллатлар ва элатларнинг севимли тилига, маънавий эҳтиёжига, фахр-ифтихорига айланишида муҳим омил бўлади.

Ўзбекистонда ўзбек тилига эътибор кучайиши бевосита таълим муассасалари учун ҳам катта аҳамиятга эга. Сабаби олий таълим муассасаларида таълим олаётган талабалар учун ўзбек тилида адабиётлар, ўқув қўлланмалар етарли даражада бўлиши зарур.

Давлат тилига эътибор, унинг нуфузини янада ошириш борасидаги ишлардан гап очилса, одатда, кўча-кўй, жамоат жойлари ва оммавий ахборот воситаларидаги рекламалар матни-ю, пешлавҳалардан хато ёзилган сўзлардан бошланади. Фақатгина муаммо бунда эмас, балки бошқа соҳаларда ҳам ўзига яраша муаммолар мавжуд.

Бизга маълумки, техника йўналишига оид олий таълим муассасаларида соҳага тегишли адабиётлар ва ўқув қўлланмалар етарли даражада эмас. Сўнги йилларда ўзбек тилидаги, лотин ёзувидаги адабиётларни чоп қилиш устида бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Аммо булар орасида ўзига яраша муаммолар бор. Бу муаммолар техник терминларга тегишлидир.

Техника фанларига оид терминлар ўзбек тилига деярли таржима қилинмайди. Сабаби бу терминлар бошқа давлатлардаги олимларнинг исмларига қўйилган бўлиши ёки таржима қилинган сўз маъноси бошқа маъноларни англатиши ёки биргина сўз бир неча гаплардан тузилган ҳолда бўлади. Яъни, битта техник сўз бир неча сўзлардан иборат бўлади. Масалан “Конструкцион материаллар технологияси” фанида пўлат олиш учун фойдаланиладиган *Мартен печи* француз мухандиси ва металлурги *Пьера Эмил Мартен*нинг, *Ледебурит - аустенит билан бирламчи цементитнинг майда доналаридан иборат булган механик аралашмаси* бўлиб, у немис

металлурги А.Ледебур исми шарафига қўйилган. Бошқа техника соҳасига оид бўлган терминларга эътиборимизни қаратсак, масалан Ансамбль – сўзи енгил саноат соҳасига тегишли бўлганда “битта дизайнернинг ғояси асосида яратилган кийимлар тўплами, костюм. Ансамбл бир нечта элементлардан иборат бўлиб, кийим-кечак, поябзал, бош кийимларни ўз ичига олади. Ансамбл қатламлик ва барча қисмларни бир вақтнинг ўзида кийиш мажбурияти билан ажралиб туради” – деган маънони англатади. Ёки Ажурли трикотаж - шаффоф трикотаж мато, бу маълум бир олдиндан белгиланган тартибда, бирма-бир ҳалқа устунларидан ҳалқалар илмоқларни илиб олиб, қўшни ҳалқаларга ўтказиш йўли билан олинади. Натижада, матода тешиклар ҳосил бўлиб, турли хил ажур нақшларини яратади. Бундай терминларни минглаб мисол келтириш мумкин. Аммо ўқув адабиётларини ва ўқув қўлланмаларини таржима қилиш жараёнида талабаларга тушунадиган содда ва соф ўзбек тилида келтириш зарур. Шунингдек, уларнинг маъно ва мазмун жихатдан ўзгариб кетмаслиги инobatга олиниши зарар. Акс ҳолда билим олаётган ёшлар, яъни талабаларни келажакдаги иш фаолиятига салбий таъсир кўрсатади. Шу сабабли ҳар бир соҳага оид бўлган терминлар луғатларини чоп қилиш зарур. Борларини эса янгилаб туриш, сўзлар билан бойитиш, маъноларини кенгроқ ёритиш керак. Замон шиддат билан ривожланиб бораётган бир вақтда техника-технологиялар ҳам тобора ривож топмоқда. Техника йўналишига оид мутахассислар хато қилмаслиги шарт. Уларнинг биргина хатоси катта бахтсиз ходисаларга олиб келиши мумкин. Шу сабабли техника йўналишларига оид адабиётларни таржима қилиш профессор ўқитувчилардан катта маъсулият талаб қилади. Шу билан бир қаторда ўзимизнинг ўзбек тилини мукамал билишлик ҳам шарт ва мажбурдир.

Хулоса қилиб айтганда, биз ўз она тилимизни асраб-авайлашимиз, унинг нуфузини оширишимиз, гўзал ва софлигини авлодларга мерос сифатида қолдиришимиз, дунёга танитишда ўз ҳиссамизни қўшишимиз керак. “Тил яшаса, миллат яшайди”. Агар биз ўз тилимизнинг кўркамлиги, бойлигини дунёга тараннум этсак, миллатимиз янада чароғон бўлади ва бирлигимиз мустаҳкам бўлади.

Адабиётлар:

1. Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 21 октябрдаги “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чоратадбирлари тўғрисида”ги фармони.
2. <http://tmetall.narod.ru/>
3. <https://textile37.ru/tech>

**“ТАРЖУМОН” ТАРИХИЙ ЛУГАТИДА УЙ АСБОБ-
АНЖОМЛАРИГА ХОС СЎЗЛАРНИНГ ИЗОҲЛАНИШИ ХУСУСИДА**
*Андижон давлат университети Факультетлараро чет тиллар
(аниқ ва табиий фанлар) кафедраси катта ўқитувчи*
Раъно Ҳакимовна Собирова r.sobirova@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада XIV аср ёзма обидаси ҳисобланган “Таржумон” лугатининг биринчи қисм 14-фаслида уй асбоб-анжомлари, аёлларга хос нарсалар ҳақида мавзуй гуруҳдаги сўзлар изоҳлари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: идеографик лугат, “Китоб-и мажму-и таржумон-и туркий ва ажамий ва мугалий”, кўп тилли лугат, уядош сўзлар

Идеографик луғатларнинг шаклланиш тарихини ўрганишда муҳим манбалардан бири Голландиянинг Лейден кутубхонасида сақланаётган XIV аср обидаси, муаллифи номаълум бўлган **“Китоб-и мажму-и таржумон-и туркий ва ажамий ва муғалий”** (қисқа қилиб “Таржумон” деб ҳам атайдилар) сўзликдир. А.Юнусов “Таржумон”даги фактик материаллар кўплаб олимлар диққатини жалб қилиб келганлигини таъкидлайди[1.4].

Мазкур асар А.Юнусов нашрга тайёрлаган таҳлилий матни асосидаги “Таржумон” - XIV аср ёзма обидаси” китобида *“Таржумон туркий ва ажамий ва мўғулий”*, А.Нурмоновнинг “Ўзбек тилшунослиги тарихи” қўлланмасида *“Таржумони турки ва ажами ва мўғули ва форси”*, Қ.Содиқовнинг “Тарихий лексикография” ўқув қўлланмасида эса *“Китоб-и мажму-и таржумон-и туркий ва ажамий ва муғалий”* тарзида номланади. Бундай турлича номлар билан аталишига сабаб эса китобнинг бир қисми мўғулча-форсча ва арабча-мўғулча сўзликдан, бир қисми эса туркий тилга бағишланганлигидадир. Бу эса мавжуд ижтимоий муҳит тақозоси билан таржима луғатларига катта эҳтиёж бўлганлигидан далолат беради. Китоб Мисрда ёки Сурияда яратилган дея тахмин этилади.

“Китоб-и мажму-и таржумон-и туркий ва ажамий ва муғалий”нинг битта кўлёмаси маълум бўлиб, Халил бин Муҳаммад бин Юсуф ал-Кўнавий томонидан ҳижрий 643 (мелодий 1245) йили кўчирилган... Китоб туркий ва мўғул тилларига бағишланган бўлимлардан тузилган. Унинг иккинчи бўлими мўғулча-форсча ва арабча-мўғулча сўзликдир. Китобга мўғулча-форсча сўзликнинг киритилганлиги бежиз эмас. Хулагулар даврида Эронда мўғул тилини ўрганишга зарурат туғилган кўринади, шундан келиб чиқиб луғатга мўғулча сўзлик ҳам киритилган. Китобнинг ушбу бўлагини Н.Поппе ўрганиб, луғатини тузган. Туркшунослик учун аҳамиятлиси китобнинг туркий тилга бағишланган бўлагидир[2.26-30].

“Таржумон”, биринчидан, кўп тилли луғат, иккинчидан, туркий тиллар материаллари асосида ёзилган дастлабки идеографик луғатдир. Асар тўрт

қисмдан иборат бўлиб, биринчи қисми “Исмлар ҳақида” деб номланган. Бунда “исм” сўзи кенг маънода, яъни номлар, отлар деган маънода қўлланган. Биринчи қисм 26 фаслга ажратилган: ҳар бир фаслда маълум тематик гуруҳга кирувчи сўзлар баён қилинган:

- 1) осмон ва унга тегишли нарсалар исми ҳақида;
- 2) ер ва ундаги жойлар ҳақида;
- 3) сув ва сув ичидаги нарсалар;
- 4) дарахтлар, мевалар ва бошқа ўсимликлар ҳақида ва б[3].

Биз учун луғатнинг эътиборли жиҳатларидан яна бири шундаки, биринчи қисмнинг 14-фасли “*Уй асбоб-анжомлари, палос, аёлларга хос нарсалар ҳақида*” деб номланади ва ушбу мавзуй гуруҳдаги сўзларга изоҳ берилади.

кевуз - гилам, уни *қалы* ҳам дейилади, [кейингиси] туркманча бўлиб, форс тилидан олинган.

тешак - тўшак

йоғурған - кўрпа; уни *йорған* ҳам дейилади, туркманча.

йастуқ - ёстик

сурук - чарм палос, пўстак (?)

чакмән- чакмон; уни қилим ҳам дейилади [кейингиси], туркманча бўлиб, форс тилидан олинган.

кийиз - кигиз; уни кэчэ деб ҳам юритилади, туркманча.

йэгән - бўйра

куб - хум, **кув**, туркманча

бардақ- кўза

қап - қоп, идиш

сәбургә - супурги

чакрық - чиғириқ, чарх, туркманча.

йиг - йиг, урчук

ағыршақ - урчукқа оғирлик бериш учун унга ўрнатиб қўйиладиган нарса

Бу фаслнинг оиҳона асбоблари ҳақидаги бўлими:

қазған - мис қозон, уни *қазан* деб ҳам юритилади.

чәмләк - сопол қозон

чанақ - чаноқ, сопол товоқ

чәмчә - чўмич

чавлы - човли

қашуқ - қошиқ

жамша - маълумдир. Бу сўз форс тилидаги жамча, яъни кичкина жом сўзидан олинган.

декуч - ҳавонча, буғдой янчадиган [асбоб]

кэли - кели, ўғир, буғдой янчадигаи [асбоб]

элэк - элак

сэнит- хамир ёядиган тахта

оқлағу - ўқлоғи, хамир ёядиган хассага ўхшаш узун таёқ.

сач - маълум (темир това]

сач айағи - уч оёкли темир ўчоқ, бу сўзнинг маъноси «това оёғи» демакдир.

шиш - сих

одын - ўтин

от - ўт, олов

кул - кул

чақмақ - чақмоқтош

қав - қов, пилик

туз - туз

бурч - мурч

Луғатдаги аксарият сўзлар ҳозиргача нутқимизда қўлланади: *тўшак, ёстиқ, човли, қошиқ, кигиз, қоп, кели, элак, ўқлов* каби.

Айрим сўзларнинг синоними сифатида “туркманча” изоҳи билан берилган баъзи сўзлар эса ўзбек тилига ҳам ўзлашганини кузатиш мумкин: гилам маъносидаги *қалы* – айрим ўзбек шеваларида *қоли* ёки *қоли гилам* шаклида ҳозир ҳам қўлланади.

Қозон деб таъриф берилган *қазган* лексема шакли *мантиқасқон* кўшма сўзи таркибида сақланиб қолган.

Луғатда *энлик* - хотин-қизлар юзига суртадиган қизил бўёқ деб таърифланган сўз ҳозирги нутқимизда *уна-элик* шаклида қўлланади. (Ранг олинадиган бу ўсимликни *хина* бўлса керак деб тахмин қилдик.)

Луғатда *абак* - ўйинчоқ, уни *қабарчуқ* ҳам дейилади тарзида таърифланган *қабарчуқ* лексемаси ҳозирги *қўғирчоқ* сўзининг эскирган варианты бўлиши мумкин.

Идеографик луғатларнинг дастлабки намунаси бўлганлиги учун унда айрим камчиликлар ҳам учрайди. Буюмлар қаторида ўша буюмга алоқадор, лекин буюм бўлмаган нарсалар ҳам уядош сўзлар қаторида бериб кетилган: масалан, *ўт (олов), кул, туз, мурч, сақич, сурма, элик* каби.

Демак, юқоридаги таҳлиллар шуни кўрсатадики, ўзбек тили лексик-семантик гуруҳларини тадқиқ қилишда туркий тилшуносларнинг лексик идеографик ўрганиш борасидаги узоқ йиллик анъана ва тажрибалари бебаҳо назарий ва амалий манба бўла олади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Юнусов А. “Таржумон” - XIV аср ёзма обидаси”. Т., Фан, 1980 й. –Б.4.
2. Содиқов Қ. Тарихий лексикография. Т., 2011 й. - Б.26-30.
3. Гафурова С. У. Идеографик луғатлар тарихий манъа сифатида // НамДУ илмий ахборотномаси - Научный вестник НамГУ №7, 2019.

**ОТМ ИХТИСОСЛИГИ ЧЕТ ТИЛИ БЎЛМАГАН
ФАКУЛЬТЕТЛАРДА НУТҚИЙ ЖАНРЛАР ЮЗАСИДАН НАЗОРАТ
ТОПШИРИҚЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА БАҲОЛАШ
МЕЗОНЛАРИНИ ЯРАТИШ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР**

*Хасанова Ф.М.
PhD, Андижон
давлат университети
катта ўқитувчиси
Андижон, Ўзбекистон*

Аннотация. Ушбу мақолада ОТМ ихтисослиги чет тили бўлмаган факультетларда жанрий ёндошув асосида тил ўргатиш хусусида фикр юритилади.

Калит сўзлар: жанрий ёндошув, тил ўргатиш, жанр, композиция, услуб.

Таълим соҳасига жанрий ёндашув, асосан, XX асрнинг 90-йилларидан кириб келди. Инглиз тадқиқотчилари Ж.Суэльс, Ж.Мартин, Р.Хасан кабилар жанрнинг ўзига хос схематик структураси мавжудлиги, яъни бошланиш, ўрта, якуний қисмлардан ташкил топган типик структурага эгаллигини ўз тадқиқотларида исботлаб бериш билан бирга жанрнинг қуйидагича турларини қайд этдилар: recipe, joke, anecdote, advertisement, note, chat, seminar, toast, biography, consultation, sign, essay, recounts, reports, prayers, sermons, conversations, songs, poems, letters, novels ... кабилар [2, 13]. Ҳозирги кунда фан ва таълимда жанрлар орқали тил ўргатиш жанрий ёндошув деб номланмоқда.

Олий таълим муассасалари ихтисослиги чет тили бўлмаган факультетлар талабаларининг кундалик ҳаётлари, илмий ва касбий фаолиятларида дуч келадиган ҳисобот, тушунтириш хати, кафолат хати, тавсифнома, тавсиянома, ариза, автобиография, шахсий варақа, розилик хати, йўлланма хат, шартнома каби касбий, аннотация, рецензия, тезис, мақола (илмий, газета, энциклопедик, конференция), реферат, битирув малакавий иш, монография, автореферат, конспект, резюме каби илмий-академик, тилак билдириш, омад ёки зафар тилаш каби маиший нутқий бутунликлар ҳам бевосита нутқий жанр намуналари ҳисобланади. Шу сабабли ҳам ҳозирги кунда яратилаётган ўқув дастурлар, ўқув услубий мажмуалар, ўқув қўлланмалар, ўқув дарсликлари

мазмунига юқорида тилга олинган нутқий жанр намуналарини *тематик ва тизимли* тарзда сингдириш зарурияти мавжуд. Ушбу мақсадга эришишда нутқий жанрларнинг услубий хосланиши, лексик-семантик, грамматик, синтактик тузилиши, шаклий ва мазмуний структураси, социолингвистик ва прагматик, дискурсив хусусиятларини ёритишга бағишланган машқлар тизими, назорат саволлари, тестларни ишлаб чиқиш зарур.

Бизнингча, нутқий жанрларнинг мазмуний ва шаклий тузилишига ишора қилувчи машқлар тизимини шакллантиришда асосий эътиборни муайян нутқий жанрнинг нутқий бутунлик эканлигини кўрсатувчи асосий белгилари, яъни нутқий мақсад, услуб, композицияси каби, нутқий жанрни шаклий жиҳатдан нутқий бутунлик сифатидаги кириш, асосий, якуний қисмларини аниқлаш, нутқий бутунликка тегишли қисмларни бошқаларидан фарқлаш усуллари, қисмларнинг лексик-грамматик, синтактик, социолингвистик, прагматик, дискурсив хусусиятларини аниқлаш каби масалаларга қаратиш лозим. Бунда, аввало, талабаларга муайян нутқий жанр ҳақида умумий маълумот, нутқий жанр мақсади, композицион тузилиши, услубий хосланиши, икки тилдаги услубий шакллари, социолингвистик ва дискурсив хусусиятлари ҳақида тушунча берилиши керак. Керакли илмий маълумотлар билан танишган талабаларнинг ушбу жанрга тегишли интерактив машқлар устида ишлашлари мавзунини ўзлаштиришга ёрдам беради. Бунда матнда қайси жанр ҳақида гап бормоқда?, муайян шахс ёки ташкилот номидан бошқа шахс ёки ташкилотга йўналтирилган хат турини аниқланг, қуйидаги матннинг жанрини топинг, қуйидаги жумла ёки гап қайси жанрга тегишли? - қабалидаги машқлар тизимини яратиш мақсадга мувофиқдир.

Тил ўргатишда жанрлар ҳақида гап борганда шуни таъкидлаш керакки, жанрлар шаклий ва мазмуний тузилишига кўра фарқланади. Тил ўргатиш соҳасида махсус тадқиқотлар олиб борган инглиз тадқиқотчиси Бхатия академик матнларни ўрганишда бизнес соҳасидаги номаларга мурожаат қилар экан, бизнес соҳасидаги номаларни икки турини фарқлайди, яъни 1) Sales

Promotion letter; 2) job application letter. Бхатиянинг фикрича, ушбу икки турдаги жанрлар гарчи ҳар иккаласи ҳам 7 босқичли композицион кетма кетлик асосида тузилган бўлишига қарамай, ушбу номалар мазмуний кетма-кетлиги бир хил эмас [3, 91].

Ёзиш ва коммуникатив компетенция масаласига бағишланган ишларда қайд этилишича, турли ижтимоий жамият аъзолари томонидан ёзилган айнан бир нутқий жанр семантик, синтактик, грамматик, социолингвистик жиҳатдан фарқ қилиниши ҳам мумкин [1, 150]. Бундай фарқлар тавсиянома (recommendation letter) нутқий жанри мисолида унда ишлатилган сўзлар, сифат ва феълли бирикмалар, оддий, кўшма, мураккаб гаплар, аниқ ва мажхул нисбат, замон каби кўрсаткичлар танловида кўриниши кузатилган. Демак, бу ўринда нутқий жанрларнинг шаклий, мазмуний тузилиши ва ижтимоий (социал) лингвистик хусусиятларини ҳам алоҳида ўрганиш кераклигини таъкидлаш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, олий таълим муассасаларида ихтисослиги чет тили бўлмаган факультетларда касбий, академик ва маиший нутқий жанрларнинг лингвистик, социолингвистик, прагмалингвистик хусусиятларига бағишланган машқлар тизимини яратиш ҳамда нутқий жанрлар структурасига оид тестлар тузиш, оралик ва якуний назорат турлари мазмунига сингдириш бўлғуси мутахассисларда касбий ва академик билимларини кенгайтиради ва тўлдиради. Бу мақсадга эришиш учун эса келажакда тил ўргатиш бўйича тадқиқотчи – методист, ўқитувчилар олдида нутқий жанрлар юзасидан умумий маълумотларни жамлаш, назорат топшириқларини шакллантириш ва баҳолаш мезонларини яратиш вазифасини кўяди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

4. David L. Chiesa, Ulugbek Azizov, Svetlana Khan, Klara Nazmutdinova, Komila Tangirova. (2019) *‘Reconceptualizing language teaching: an in-service teacher education course in Uzbekistan’*. Tashkent, Uzbekistan: Baktria Press.

5. Paltridge, B. (2001). *‘Genre and the Language Learning Classroom’*. Michigan, USA: Michigan University Press
6. Tony Dudley-Evans, Maggie Jo St John. (1998). *‘Developments in English for Specific Purposes’*. Cambridge, UK: Cambridge University Press

ФОРМИРОВАНИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК

*Аббасова Н.К.,
старший преподаватель кафедры английского языка,
ФерГу*

Цель обучения иностранным языкам не различается лишь к формированию языковых навыков и речевых умений. Компетентный подход расширяет практическую составляющую цель обучения: в ходе обучения английского языка на материале пословиц и поговорок, учащиеся развивают свою коммуникативную компетенцию посредством которой вышедший формирование остальных ключевых и (на профильном этапе обучения) самых наипростейших основ профессиональных компетенций с целью решения задач общественной деятельности в её различных областях.

Значительно важными компонентами коммуникативной компетенции являются:

«лингвистический (знание грамматики и лексики), дискурсивный (изучение языка, используемого членами некоторого языкового сообщества. В ходе такого анализа рассматривается как форма языка, так и его функция.),

прагматический (совокупность условий, сопровождающих употребление языкового знака), стратегический (недетализированный план, охватывающий длительный период времени, способ достижения сложной цели) и социокультурный (методологический подход на базе системного подхода)»

Лексическая компетенция – составная часть коммуникативной, становление которой протекает как градуированный процесс, в нем условно можно выделить несколько уровней. Под уровнем сформированности лексической компетенции нами понимается способность учащихся решать задачи, связанные с усвоением иноязычного слова при практическом пользовании им в речи на основе приобретенных знаний и соответствующих навыков.

В структуру лексической компетенции входят: когнитивный компонент, операционно-деятельностный, действенно-практический, социокультурный и рефлексивный компоненты (рисунок 2.1).

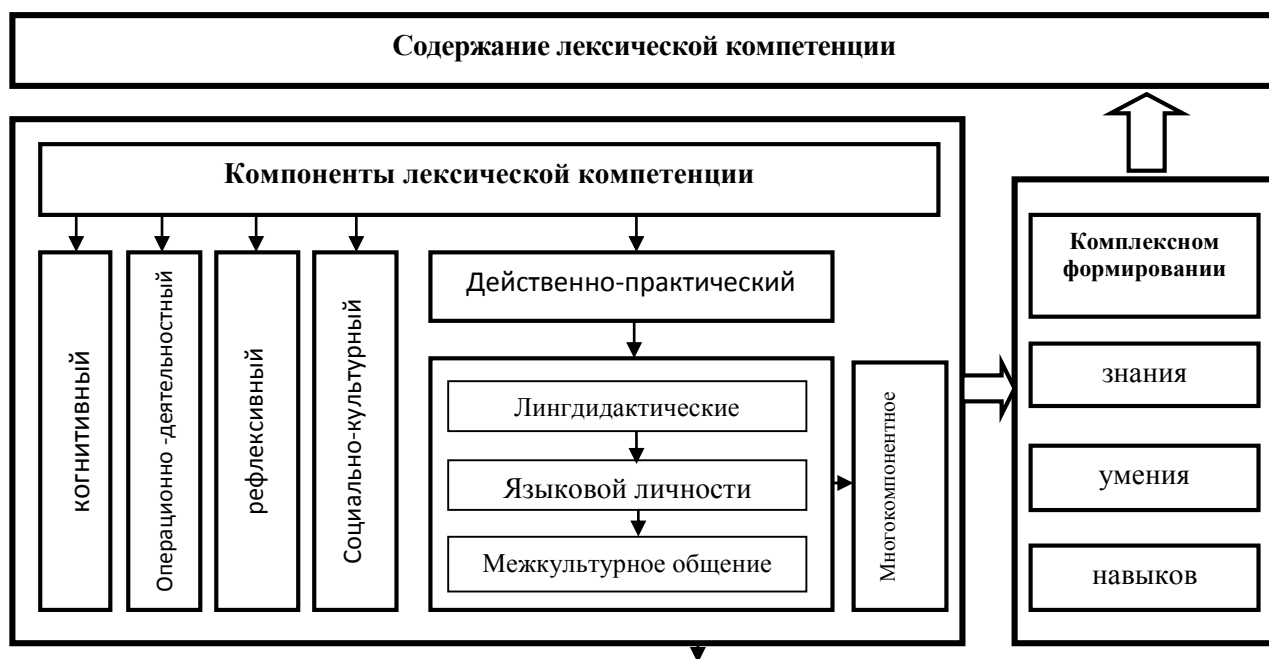


Рис. 2.1. Структура содержания формирования лексической компетенции по английскому языку у учащихся общеобразовательных школ

Когнитивный компонент предложен лексическими знаниями. Под лексическими знаниями рассматривается знание четкие лексические единицы,

знание значения определённого лексикосемантического варианта, знание формы слова (фонетический, графический, грамматический, морфологический, словообразовательный, лексический, семантический, синтаксический ряд языка).

Операционно-деятельностный компонент, который в принципе в готовности описать коммуникативное содержание в ситуации общения. Он включает умения и навыки выразить высказывания в соответствии с лексическими нормами изучаемого языка.

Действенно-практический или процессуальный компонент предполагает стратегию овладения словом, которая включает определенные действия над словом. Это лингводидактические стратегии. Лингводидактические стратегии отражают модель вторичной языковой личности, модель усвоения системы неродного языка и культуры.

Данные стратегии – семантические, лингвосистематизирующие, когнитивно-концептные (лингвокультуроведческие) обеспечивают постоянный поиск значений в широком социальнокультурном контексте, подбор и накопление языковых средств, расширение языковой базы, обобщение изучаемого языка в упорядоченную личностно значимую систему, постоянное ее пополнение и обновление с использованием своего языкового и речевого опыта, в том числе и на родном языке, овладение соответствующей системой понятий, концептов, проникновение в культуру носителя языка, осмысление национально-культурной специфики на уровне межкультурного общения.

Социокультурный компонент лексической компетенции предполагает знание культурного разнообразия лексики, владение лексическими образцами официального и неофициального стиля.

Рефлексивный компонент предполагает конкретно-практические стратегии, которые в условиях самостоятельного изучения языка содержит овладение языковыми средствами, самостоятельную тренировку и речевую практику,

содержание в различных ситуациях речевого общения и использование изучаемого языка как средства выполнения различных функциональных задач. Рефлексивный компонент связан с самоконтролем, под которым мы подразумеваем качество личности, связанное с проявлением ее активности и самостоятельности.

В рамках нашего исследования было определено, что пословицы и поговорки являются предметом исследования особой науки – паремиологии, которая исследует наряду с ними практически все устойчивые выражения в языке – фразеологизмы, веллеризмы, слоганы, афоризмы, максимы, загадки, приметы и т.п. Главным отличием пословиц и поговорок здесь является отсутствие авторства. Это означает, что их происхождение не возводимо к какому-либо литературному авторскому тексту или высказыванию. В остальном же пословицы и поговорки подобны остальным паремиям, или паремиологическим клише.

Сам факт существования подобных инвариантных значений, общих для множества паремий, позволяет нам высказать следующее предположение. Пословицы и поговорки как жанры устного народного творчества является средством концептуализации действительности, т.е. в определенном смысле она по своему назначению сближается с лексемой и способствует выполнению таких функций языка, как когнитивная, императивная, эстетическая. В наименьшей степени пословицы и поговорки способствуют реализации коммуникативной функции языка.

На наш взгляд, данная проблематика находится в поле зрения лингвокультурологии.

Использованная литература:

1. Азизова Ф.С. Лингвокультурологические особенности обучения английским фразеологизмам студентов высших учебных заведений (на примере английского и узбекского языков): Автореф. дисс. ... доктора философии (PhD) по педагогическим наукам. – Ташкент, 2018. – 56 с.

2.Ахмедова Л.Т. Теория и практика обучения профессиональной русской речи студентов-филологов. – Ташкент.: Фан ва технология, 2013. – 200 с.

3.Боровых Е.А. Антонимическая парадигма в русских и английских поговорках: структурно-семантический и культурологический аспекты: Автореф. дисс.... канд. филол. наук. – Челябинск, 2007. – 23 с.

4.Голубцова Н.В. и др. Изучение пословиц и поговорок на уроках РКИ / Голубцова Н.В., Глушкова О.В., Матвеева О.Н. // Апробация. – Махачкала, 2016. - №11 (50). – С. 31-33.

INTERACTIVE APPROACH TO TEACHING ENGLISH TO SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Abbasova N.K.
FSU, senior teacher of the of English language department.

Annotation. This article examines the technology of learning in collaboration in the study of a foreign language. Disclosure of special organizational and pedagogical conditions for active interaction in order to exchange knowledge and experience.

Keywords: interactive, subject, consciously, social, skill, collaboration.

Collaborative learning is one of the learning technologies. According to our observations, one of the most important features of learning technologies is a rational attitude, which requires their separation from those methods that are designed for unconscious, reflex assimilation of the material being studied. The latter include, for example, behavioral-based methods such as the audio-visual method of teaching foreign languages, the method of programmed learning, and so on. This follows from the fact that almost all methods included in the number of learning technologies are inherently interactive, i.e. to some extent require students to make independent

intellectual efforts, generate ideas, search, analyze, and often create information independently of the teacher.

In other words, learning technologies affect the conscious, i.e., the sphere of the human psyche, which includes only what the subject is aware of at any given time. Note that the conscious stands out along with the unconscious: "The conscious and the unconscious are two components of the human psyche. They participate together, and sometimes simultaneously, in the regulation of almost any behavioral act. Their ratio is dynamic. The conscious and the unconscious are different levels of mental regulation of human activity, and its control from time to time can move from one level to another, i.e., become either conscious or unconscious. The conscious is a higher level of regulation than the unconscious. The conscious is included in the process of regulating activity when a person faces new tasks or serious difficulties" [Nemov, 2007, p. 402].

"The essence of the technology of cooperation is that the educational process creates special organizational and pedagogical conditions for active interaction in order to exchange knowledge and experience. The following forms, methods and techniques are widely used in school practice within the framework of collaboration technology: brainstorming, team training, working in pairs, groups and in pairs of shift staff. The main link in the technology of cooperation is the educational and communication situation, in which students are involved. The content of such a situation is both substantive and socially significant" [Akhmedova, 2016, p. 68]. The social significance of cooperation technology lies in the fact that subject-subject relations cover not only the interaction of teacher and student, but also the interaction of students with each other. It should be noted that the interaction between the teacher and each of the students remains pedagogical, and the interaction between students in the course of applying the technology of learning in cooperation is social. The number of students (two or more), as well as the specific filling of social "roles" depends on the chosen technology. In our opinion, an important consequence of social interaction of students is that it results in leveling the individual subjectivity

of each of the students, its "dissolution" in the so-called collective subjectivity: "When learning in collaboration, favorable conditions are created for interaction and cooperation in the "student – teacher – group" system and the collective subject of educational activity is updated" [Azimov, 2009, p. 169]. The main reason for this is that when completing a task, students are responsible not only for the results of their work, but also for the work of the group as a whole.

In our opinion, a comprehensive description of the principles of learning technology in cooperation is given by L. T. Akhmedova: "the Main principles of learning technology in cooperation are: 1) one task for the entire group; 2) one promotion per group; "rewards" the group receives one for all in the form of a point rating (mark), some kind of promotion, certificate, praise or other types of assessment of joint activities; 3) distribution of roles for each student; 4) individual (personal) responsibility of each student, which means that the success of the entire group depends on the contribution of each participant, which provides for the help of team members to each other; 5) equal opportunities for each student to achieve success, i.e. each participant brings points to his group, which he earns by improving his own previous results. The comparison is thus made not with the results of other students in this or other groups, but with their own previously achieved results. This gives equal opportunities to advanced, middle and lagging students to get points for their team" [Akhmedova, 2016, p. 67-68]. Based on this, we can conclude that the technology of learning in cooperation to a large extent not only ensures the effective development of knowledge, skills and abilities in a foreign language, but also contributes to the maximum degree of socialization of the individual.

From our point of view, the inclusion of a game element in the structure of a particular method of learning technology is methodically justified, and probably allows us to talk about the existence of some, relatively speaking, synthetic methods that combine the features of cooperative learning technology and game learning technologies.

As we can see, the technology of learning in collaboration includes a whole paradigm of methods aimed at developing students' skills to independently search for information and generate ideas, the ability to build a constructive dialogue with other members of the team and at the same time actively promote their own opinions. In our opinion, all these properties and functions of the considered methods and techniques of collaborative learning technology can consistently correlate with the problems of forming lexical competence based on English Proverbs. So, M. G. Golubeva in her article devoted to the study of the use of Proverbs in English lessons as a basis for creating a model of personal compromise among students of non-linguistic specialties comes to an interesting conclusion: "it is obvious that the use of Proverbs in the process of teaching English brings emotional satisfaction and changes the emotional balance in General in favor of positive feelings and experiences significantly improves the psychological climate in the team, reduces the level of aggressiveness and conflict among team members and serves as the basis for creating a new model of personal compromise" [Golubeva, 2016, p. 18]. It follows from this that the goals of learning English Proverbs and the goals of using methods of learning technology in cooperation are largely the same. Both in the process of learning Proverbs of a foreign language and in the process of applying the methods discussed above, students purposefully form some of the so-called super-competencies, namely social competence and moral competence.

References:

1. Azimov E. G., Shchukin A. N. New dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of language teaching). – Moscow: IKAR, 2009. - 448p
2. Akhmedova L. T., Lagay E. A. Modern technologies of teaching Russian language and literature. - T.: Fan va texnologiya, 2016. – 296 p.
3. Golubeva M. G., Burmistrova L. V. Proverb in the English language lesson as a basis for creating a model of personal compromise among students of non-linguistic specialties // Interactive science. – 2016. no. 5. – P. 18-23.
4. Nemov R. S. Psychological dictionary . – M.: VLADOS, 2007. — 560 p.

ТИЛ ЎРГАНИШДАГИ МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР

*Юсунова Ранохон,
Андижон машинасозлик институти Хотин-қизлар масалалари
бўйича маслаҳат кенгаши раиси.
Тухтасинова Гулсара Абдураимдўжон қизи,
Андижон Машинасозлик институти талабаси.*

Замон шиддат билан ривожланаётган бир вақтда ёшлар чет тилларини ўрганиш орқали ўзлари учун қанчалик улкан имкониятлар эшиги очилаётганлигини чуқур англаб етишмоқда.

Давлатимиз мустақилликка эришганидан сўнг билим олиш ва тил ўрганиш соҳасига жуда катта эътибор қаратилди. Бунинг исботи сифатида Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримовнинг ташаббуси билан 2012-йил 10-декабрьдаги ПҚ-1875-сонли “Чет тилларини ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора тадбирлари” тўғрисидаги қарори тасдиқлангандан сўнг бу соҳани ривожлантириш мақсадида ижобий ўзгаришлар рўй берди. Ушбу қарорнинг ижроси сифатида юртимизда чет тилларни ўрганишда замонавий, жаҳон талабларига жавоб бера оладиган таълим тизими жорий этилди. Бундан ташқари чет тилларини ўқитиш учун янги ўқув қўлланмалар ва дарсликлар яратилди ва мактаб, лицей, касб-хунар коллежларининг тил ўрганиш учун мўлжалланган жихозлар билан таъминланганлигига алоҳида эътибор қаратилди.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев ташаббуси билан 2019 йил 18-октябрьда “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги фармони чет тилларни ўқитиш тизимини янада ривожлантиришга туртки бўлди.

Юртбошимизнинг ушбу фармонга асосан барча Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини боқичма-босқич кредит-модул, яъни барча ривожланган давлатларда жорий этилган самарали тизимга ўтказиш кўзда тутилган.

Шу билан бирга мамлакатимиз ривожига муносиб хисса қўша оладиган, меҳнат бозорида ўз ўрнини эгаллай оладиган юқори малакали кадрларни тайёрлашга эришиш, Олий таълим таълим профессор-ўқитувчилари, бакалаврият ва магистратура талабаларининг нуфузли халқаро илмий журналларда мақолалар чоп этишини таъминлаш зарурлиги ҳам таъкидланган. Бу эса ўз ўзидан чет тилларига бўлган эҳтиёжни янада оширади.

Бугунги кунда ҳаётимизни интернетсиз тасаввур қила олмаймиз. У аллақачон ҳаётимизнинг бир бўлагига айланиб улгурган. Интернет маълумотлар макони хисобланиб, ҳар бир соҳада ўрни бекиёс. Чет тилларини ўрганишда ҳам интернетдан унумли фойдаланилса жуда катта ютуқларга эришиш мумкин. Интернет орқали тил ўрганишга келсак, булар чет эллик дўстлар орттириш ва улар билан мулоқот қилиш тил ўрганишни тезлаштиради. Бунда инсон ўз фикрлари, хис-туйғуларини тасвирлаш орқали бэихтиёр ушбу тилни ўрганади. Бу усулда ўқувчи ва ўқитувчи суҳбатига нисбатан дўстлар суҳбати онгимизга осонроқ қабул қилинади. Яна бир жуда кенг тарқалган усулларида бири бу онлайн курслар ёрдамида чет тилини ўрганиш. Бу усул талабага қаерда қай ҳолатда (вақтинча имконияти чекланган) бўлишидан қатъий назар тил ўрганишда давом этишига имкон яратади. Бу усулда талабадан фақат дарсларга масъулият билан ёндошиб, топшириқларни ўз вақтида муддатидан кечиктирмасдан бажариш талаб қилинади.

Ўқув юртлиридаги чет тили ўқитилишига келсак, дарслар презентациялар, фотолавҳалар ва видеолардан фойдаланган ҳолда ўтилганда талабалар ўз онгида визуал равишда маълумотни сақлаб қолишади ва ўтилган мавзунини ўзлаштириши осонлашади.

Талабаларда тил ўрганиш давомида зеркиш пайдо бўлмаслиги учун турли хил ўйинлар, беллашувлар орқали дарслар ўтилиши мумкин. Мисол учун ўқувчилар ёки талабалар орасида бирор ҳаётий долзарб, шу билан бирга улар билан узвий боғлиқ бўлган мавзунини чет тилида муҳокама қилиш. Берилган мавзунинг яхши ва ёмон томонларини кўриб чиқиш. Бу усул орқали талаба

хам тил ўрганади, ҳам ушбу мавзу бўйича тушунча, билимларга эга бўлади ва дунёқараши кенгаяди

Тил тадқиқида замонавий йўналишларга дунё миқёсида назар солсак. Ирландиялик ўн икки тилда сўзлаша олувчи тилшунос Бенни Люиснинг услуги мени эътиборимни тортди. У француз тилини ўрганиш мақсадида ўнлаб грамматика китобларини ўқиган, кўплаб тил курсларига борган, лекин барчаси бесамар кетган. Шунда у тинглаш ва такрорлаш усулини қўллаган ва бир йилдан сўнг француз тилида бемалол гапира бошлаган. Бу усулни шундай тушунтириш мумкин: бола 2 – 2,5 ёшга етгунга қадар гапира олмайди, у фақат атроқдан эшитган сўзларни йиғиб боради. Сўнг эшитган сўзларини такрорлаш орқали ўз она тилини ўзлаштиради. Холбуки болага грамматика дарслари ўтилмайди. Худди шу йўл орқали тил билим малакаларини оширади ва ўрганаётган тилида гапира бошлайди. Бу усулни ҳар қандай тил ўрганишда қўллаш мумкин. Замонавий психологларнинг тил ўрганишдаги изланишларига эътибор қаратсак, улардаги тавсияларга риоя қилиш орқали тил ўрганиш янада осонлашади. Бугунги кунда тил ўрганишдаги асосий муаммолар булар: ўқувчининг даврсалрга қизиқмаслиги, дарсни тушунмаслиги ёки дангасалигидир. Психологик томондан қараганда ҳар бир ўқувчи ёки талаба “Тил ўрганишдан мақсадим нима?” деган саволга жавоб бера олиши керак. Бунда ўқувчи ёки талабага ўқитувчи томонидан тил ўрганса қандай ютуқ ва имкониятларга эришиши, бутун ҳаёти яхши томонга ўзгариши мумкинлиги ҳақида тушунчалар бериб ўтиш шарт.

Агар талаба тил ўрганиш орқали қандай юксак марраларга эришишини англаб етса, тил ўрганиш у учун севимли ёки қизиқарли машғулотга айланади. Ўқитувчининг вазифаси эса талабада шу қизиқишни уйғота билишдир. Психологларнинг таъкидлашича инсон онги ўзи қизиққан соҳа ёки машғулот ҳақидаги маълумотларни жуда тез ва тўлиқ қабул қилишга қодир экан. Буни шундай талқин қилишимиз мумкинки, инсон тил ўрганишни қўнгилочар ва

қизиқарли деб қабул қилса, бу жараён ҳақиқатдан ҳам осон ва самарали кечади.

Чет тилини ўрганишнинг яна бир мувоффақиятли услубини америкалик машҳур олим, “Тўрт соатлик иш ҳафтаси” китобининг муаллифи Тим Феррис тушунтирган. Перато назарияси бўйича биз ҳаётимизда керакли ишларга фақат вақтимизнинг 20 фоизини ишлатамиз, лекин эришадиган натижаларимизнинг 80 фоизини айнан шу 20 фоиз меҳнат беради. Тим Феррис еттита чет тилида гапира олади. У тил ўрганишнинг сирини қуйидагича изохлайди: “Хохлаган бир чет тилини 90 фоизини тушуниш учун 3 ой етарли, лекин 95 фоиз тушуниш учун 3 йил керак”. Демак, тилни мукаммал ўрганиш узоқ меҳнат талаб қилади. Перато назариясидан келиб чиқиб, авалло 80фоиз натижа берадиган 20 фоизга эътибор қаратиш керак. Буни энди содда тилада тушунтираман. Луғат ўрганганда тилда айнан энг кўп сўзларнигина ўрганиш керак. Статистика маълумотларига кўра инглиз тилада энг кўп ишлатиладиган 200 та сўз инглиз тилидаги ёзишмаларнинг тенг ярмини ташкил қиларкан. Шунинг учун ҳам луғат ёдлаганда тилда энг кўп ишлатиладиган сўзларни ёд лишнинг ўзи етади. Кейин, унга фақатгина ўзингизга керакли соҳадаги сўзларни кўшиб ўрганиш кифоя.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, янги тилни органиш мажбурият эмас, балки ёқтирган иш, машғулот сифатида қаралса, уни ўрганиш осон кечади. osonlashadi. Ҳамда ҳар қандай мақсадга эришиш йўлида шахсий интизом, масъулиятлилик, сабрлилик асосий талаб этиладиган омиллардир. Тил ўрганувчиларга яна бир маслаҳатим шуки, турк тилшуноси Куршаат Жесурнинг “Opening Many Locks with a Master Key: Six EFL Games Played with a Set of Cards” номли мақоласини ўқиб чивишларини тавсия қиламан. Бу мақолада Куршаат Жесур тил ўрганишни турли хил ўйинлар орқали тасвирлаб, уларнинг бир нечтасига таъриф берган.

Фойдаланилган адабиёт ва манбаалар:

1. <https://proespanol.ru> 12 правил Бенни Льюиса для изучения языков в рекордные сроки.

2. <https://www.uzedu.uz> Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 12 декабрь кунги “Чет тилларини ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПҚ-1875 қарори.

3. <https://kashfiyot.blogspot.com> Чет тилини тез ўрганиш сирлари.

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

*Халикова Мухтарам Юрсуновна,
Старший преподаватель кафедры Узбекского языка и литературы
Андижанского машиностроительного института*

Современный русский литературный язык является одним из межнациональных языков употребления. Роль русского языка в современных условиях становится всё более значимой в связи с постоянными изменениями, происходящими в стране и мире. История языка объективно указывает, что такая великая, уникальная и самобытная страна, как Россия, была, есть и всегда будет оставаться могущественной державой, несмотря на неоднократные внешние вызовы. Русский язык издревле являлся и остается языком межнационального общения, посредством которого преодолевается языковой барьер между представителями разных этносов внутри одного многонационального государства, а взаимопроникновение национальных культур только способствует его укреплению и обогащению. На школе фактической распространённости языков он занимает значимое место среди

других языков мира. Это язык передовой науки и техники. На русском языке написаны важнейшие договоры и соглашения.

Русский язык входит в число наиболее распространенных языков мира. На земном шаре, на нём говорят около 500 миллионов человека. По степени распространенности русский язык занимает пятое место в мире, уступая лишь китайскому (на нем говорят свыше 1 миллиарда человек), английскому (750 миллионов), хинди (320 миллионов) и испанскому (300 миллионов).

При этом русский язык используют не только те люди, для которых это их родной язык. В 68-й статье Конституции Российской Федерации, русский язык является государственным языком России. Русский язык используется в высших органах государственной власти и управления России, а также в программах телевидения и радио, предназначенных для всей территории страны.

Многие из республик, которые входят в состав Российской Федерации, имеют и собственные государственные языки. Однако, официальные письма и документы, чтобы они были понятны адресатам, должны быть написаны на государственном языке всей России, т.е. на русском языке.

В настоящее время условиях глобализации уже несколько десятилетий в качестве универсального языка общения в мире выступает английский. Это литература и документация, научные форумы, политические и экономические переговоры различных форматов... И конечно, культовое достижение современности Internet с его изначальной англоязычной лексикой.

Но история демонстрирует возможность достаточно динамичного изменения лидерства того или иного языка как средства международного общения: в древнем мире – греческий, затем латынь в Европе и арабский в Азии, которые не сдавали свои лидирующие позиции до конца позднего средневековья, в XIX в. – французский, в XX в. – английский. Однако времена меняются. Еще 20-25 лет назад невозможно было представить, что на русском языке будут составляться путеводители, развешиваться рекламные щиты и

вывески в магазинах. Так происходит в большинстве стран Евросоюза, Турции и Египта, в туристических зонах целого ряда азиатских стран.

Лидирующая роль России на международной арене в условиях новой конфигурации сил и многополярности мира обязательно будет сопровождаться ростом значения русского языка в мире.

Известно, что великий русский мыслитель Н.Я.Данилевский считал, что классификационную основу для каждого культурно-исторического типа народа составляет именно язык. Т. е. в основу своей теории он положил не географическое единство, не единство по крови, а культурное, языковое единство, определяющее культуру мысли нации.

Вместе с тем культура не может функционировать без языка как семиотической (знаковой) системы, кроме того, язык – важнейший коммуникатор. От правильного и грамотного использования языка при коммуникации, от культуры речи и ее контекста во многом зависит понимание сказанного, но также и смысл, содержание и окрас самой коммуникации, а, следовательно, и отношений между коммуникаторами, которые зачастую представляют разные национальности. Иными словами, язык – средство коммуникации и формирования межнациональных отношений и культуры, а незнание языка или неумение им воспользоваться отрицательно сказывается на формировании межнациональных (и не только!) отношений.

Особо следует напомнить о той огромной роли, которую в деле единения и взаимообогащения народов России издавна выполняла классическая русская литература, неразделимая с тем «великим и могучим, правдивым и свободным» русским языком, на котором созданы произведения А.С.Пушкина, М.Ю.Лермонтова, Н.В.Гоголя, И.С.Тургенева, И.Н.Гончарова, Н.А.Некрасова, М.А.Шолохова, С.А.Есенина, В.В.Маяковского, М.А.Булгакова и многих других писателей и поэтов.

Русский язык широко используется и за пределами России. Он представляет собой достаточно удобное средство для межнационального общения и

сотрудничества народов бывшего Советского Союза, например молдаван и украинцев, грузин и армян, узбеков и таджиков.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА:

- 1.Таштемирова З.С. Практический курс русского языка. Т., 2004.
- 2.Кариева Ш.М. Учебное пособие по русскому языку. Т., 2007.
- 3.Янко Т. Е. Коммуникативные стратегии русской речи. М., 2001.
- 4.Алефиренко Н.Ф. Теория языка: Вводный курс: учебное пособие. М.: Академия, 2012.

СОВРЕМЕННЫЕ ЦЕЛИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

*Абдуллаева Н. С.,
старший преподаватель Андижанского
института сельского хозяйства и агротехнологий
Н. ИКРАМОВА, студентка 2 курса УзГУМЯ*

Аннотация. В статье на примере английского языка определены современные цели и задачи обучения иностранным языкам в высших учебных заведениях в системе непрерывного образования Республики Узбекистан. Коммуникативная компетентность рассматривается как основополагающее умение подготовки будущего специалиста при обучении английскому языку.

Ключевые слова: компетентность, преподавание, формирование личности, социокультурная компетенция.

Согласно образовательному стандарту основного общего образования по иностранному языку, обучение английскому языку имеет следующие основные цели:

– развитие иноязычной коммуникативной компетенции, которая подразумевает развитие речевой, языковой, социокультурной, компенсаторной, учебно-познавательной компетенций;

– развитие и воспитание способности и готовности к самостоятельному и непрерывному изучению английского языка.

С позиции компетентностного подхода **цель** преподавания иностранных языков в ВУЗах заключается в формировании всесторонне развитой личности студента, его теоретического мышления, языковой интуиции и способностей, овладения культурой речевого общения и поведения, позволяющей ему быть равным партнером межкультурного общения на иностранном языке в бытовой, культурной и учебно-профессиональной сферах. При данном подходе происходит также развитие творческих способностей, толерантности и общей культуры личности.

В широком смысле целью обучения иностранным языкам в вузе является:

– воспитание осознанного отношения к выбранной профессии и потребности в практическом использовании иностранного языка в будущей профессиональной деятельности;

– расширение общекультурного кругозора студентов, их эрудиции в различных областях знания, в том числе и профессионально значимых;

– развитие у студентов произвольного внимания, памяти, интересов в профессиональной области, а также языковых способностей и речевой культуры;

– подготовка студентов к участию в межкультурном и профессиональном общении в устной и письменной формах с учетом их интересов и профессиональных устремлений.

В процессе преподавания иностранных языков, помимо прочного овладения студентами теоретическими основами иностранного языка, должно обеспечиваться умение применять его на практике.

Основной целью обучения иностранному языку становится развитие личности, формировании интеллектуальных умений, умений самостоятельной познавательной деятельности, мышления, воображения, создание условий для адаптации к употреблению иностранной лексики в речи.

Если главной целью обучения иностранному языку в прошлые годы была языковая компетентность — владение четырьмя видами деятельности (речь, понимание речи, чтение и письмо) и способность их применять, то сейчас **целью** языкового образования объявлена **способность к общению**. Подразумевается не только владение этими навыками и их практическое применение, но и знакомство со страноведческими и культурными реалиями и знание речевого этикета, умение не просто получать интересующую нас информацию, но и логически ее осмысливать и давать личностную оценку. Важно не просто научить ребенка говорить на иностранном языке, важно научить его общаться, то есть мыслить и делиться своими мыслями с окружающими. Ученые называют это состояние **«коммуникативная компетенция»**. Социально-экономический контекст XXI века вносит значительные коррективы в концепцию коммуникативной компетенции. В настоящее время идет осознание тесного единства коммуникативного и когнитивного начал в преподавании иностранного языка в условиях все более индивидуализированного процесса обучения. С другой стороны, в качестве цели обучения иностранному языку выдвигается не только коммуникативная, но и полноценная межкультурная компетенция, несомненно включающая в себя и коммуникативную.

Цель обучения иностранному языку – это **коммуникативная** деятельность обучающихся, т.е. практическое владение иностранным языком. Знание английского языка в современном мире является своеобразным окном в мир. Владея этим языком международного общения, можно достичь поставленных целей с помощью новых возможностей:

- дальнейшее самообразование с помощью английского языка в других областях знаний;
- развитие способности к самооценке через наблюдение за собственной речью на родном и английском языках;
- личностное самоопределение учащихся в отношении их будущей профессии;
- формирование гражданина и патриота.

Основная цель изучения иностранного языка в вузе - формирование **коммуникативной компетенции**, все остальные цели (воспитательная, образовательная, развивающая) реализуются в процессе осуществления этой главной цели. Коммуникативный подход подразумевает обучение общению и формированию способности к межкультурному взаимодействию, что является основой функционирования Интернета. Вне общения Интернет не имеет смысла - это международное многонациональное, кросс-культурное общество, чья жизнедеятельность основана на электронном общении миллионов людей во всем мире, говорящих одновременно - самый гигантский по размерам и количеству участников разговор, который когда-либо происходил. Включение в него на уроке иностранного языка создает модель реального общения.

Литература:

- 1.Абдуллаева Л.С., Самадова С. А., Махмурова М.. Современные методы преподавания иностранных языков. Коммуникативный метод». «Наука. Мысль: электронный периодический журнал», 2014. С.73– 75.
- 2.Маляренко Е. В. Повышение эффективности уроков английского языка при помощи использования ИКТ <https://открытыйурок.рф/статьи/563359/>

PROJECT-BASED LEARNING

*Mirzayeva N.S.- Senior teacher,
Andijon institute of economics and construction
Vokhobjonova M.D.- 1st year student,
Andijon institute of economics and construction*

Annotation: This article is devoted to the educational methods such as a project based learning, its challenges and results of the teaching technology.

Key words: a project based learning, teacher-centered lessons, student-centered, interdisciplinary learning, English language learners, feedback strategies, student interaction, collaborative skills.

Project-based learning is a model for classroom activity that shifts away from the classroom practices of short, isolated, teacher-centered lessons and instead emphasizes learning activities that are long-term, interdisciplinary, student-centered, and integrated with real world issues and practices. The major benefit of project-based learning is how it can allow a teacher to create projects across curriculum areas, in other words, projects that foster interdisciplinary learning. Within the framework of a project-based learning curriculum, teachers have many opportunities to build relationships and interact with students.

Project – based learning stresses how “finished products, plans, drafts, and prototypes all make excellent ‘conversation pieces’ around which teachers and students can discuss the learning that is taking place.” For English language learners this is of great import as the task is on the teacher to provide pedagogical space for English language learners to use their English and receive useful feedback. At each stage of a project, the teacher has the opportunity to check in with the English language learners: to ask them how they are going with their project, ask them to summarize what they have done, to explain the steps they have gone through, to demonstrate what they have learned, to help the English language learners focus on their errors as well as correct these, and so on. During these teacher– English language learners interactions English language learners have the chance to play

with their language, practice their communication skills, and respond to the teacher. Simultaneously, the teacher has the opportunity to encourage and help improve English language learners communication skills.

The reader, of feedback strategies to use with English language learners to help with enhancing their language learning; for now these feedback strategies are explicit correction, recasts, clarification request, metalinguistic clues, elicitation, and repetition. In terms of portfolios, PBL also documents the process of student learning such that they can be shared with other students, teachers, parents, and mentors. By its very nature, PBL platforms drafting, editing and redrafting stages of any given piece of student work thereby allowing teachers to assess students' learning during the process of the project as well as the product of the project. It also facilitates collaboration, mediation, and student interaction. This gives English language learners occasion to acquire collaborative skills, such as group problem-solving and decision-making, relying on peers, integrating teacher or peer feedback, practicing interaction skills, and working as student researchers.

PBL can be further enhanced through the use of educational technology by giving students the option to use a wide variety of online tools and to access authentic materials. Connecting to the World Wide Web helps English language learners connect with world English's as they are used across the globe. In other words, English language learners through active engagement with the internet can access ways to use English that are real, authentic and appealing. Lastly, PBL is about learning taking place beyond one solitary lesson. In and of itself, such extended learning time allows English language learners to epistemologically engage with their own learning; they can plan, revise and reflect on both learning process and product.

The technologies lend themselves to realizing all these ideas and strategies in the classroom for the benefit of English language learners. There are two perspectives of constructivist pedagogy. These are cognitive constructivism and social constructivism. Rather than highlighting their differences, we shall attempt to

underscore their similarities in the light of classroom practice. It proposes eight such similarities: that constructivist classrooms 1. afford multiple truths and accounts of reality; 2. provide multiple portrayals of reality, avoid curricula dangers of stereotyping, tokenism, and over-simplification, and are thus better situated to represent the complexity of the real world; 3. generate learning environments in which students create knowledge rather than reproduce it; 4. emphasize authentic contextualized and meaningful task participation rather than decontextualized instruction; 5. accentuate exploratory, real-world, and/or case-based learning over predetermined and lockstep instruction; 6. stress careful reflection on experience and critical thinking; 7. enable “context- and context-dependent knowledge construction”; 8. support collaborative and cooperative learning through interaction, dialogic engagement and social negotiation rather than standardized, competitive learning.

What this means is that a student never enters a classroom as a *tabula rasa* or blank slate waiting to be filled with knowledge by the teacher. Instead, students come to each task of learning with the expertise and knowledge from prior experiences, which in turn influences the way in which a student (a) approaches each new task of learning, and (b) internalizes and constructs new knowledge from the task. The second notion is that learning is active rather than passive. Learners confront their understanding in light of what they encounter in the new learning situation. If what learners encounter is inconsistent with their current understanding, their understanding can change to accommodate new experience. Learners remain active throughout this process: they apply current understandings, note relevant elements in new learning experiences, judge the consistency of prior and emerging knowledge, and based on that judgment, they can modify knowledge. In constructivist pedagogy, all learning is active and not passive. This of course fits in with differentiated instruction, which also guides each learner to take full responsibility for their learning.

The challenge for teachers is that they cannot assume that, just because every student uses their prior experiential knowledge base to engage with each and every new learning activity, students will understand and internalize new subject matter in the same way. The trick is to reconcile inconsistencies between what a student knows and what they are given to learn as well as to make these inconsistencies salient for the student in ways that they can further create new knowledge. Furthermore, students by default need different learning experiences to advance to different and higher levels of understanding. In other words, one pedagogical size never fits all! In order to make the most of a student’s current knowledge base, teachers need to provide students with learning opportunities and situations that are important, relevant, timely, and developmentally appropriate for them rather than important to the teacher, to a “received” and standardized curriculum or syllabus, or to a school system.

REFERENCES:

1. The Decree of President of the Republic of Uzbekistan “Measures on further development of the system in teaching foreign languages” adopted on December 10 in 2012.
2. Language Projects- an Introduction to study of English. Sandra Harris and Ken Morgan. Edward Arnold Ltd. 1979.
3. Key Issues in English for Specific Purpose in Higher Education. Yasemen Kirkkoz, Kenan Dikilitash. Springer - 2018

YOSHLARNI KASBGA YO'NALTIRISH TIZIMINI RIVOJLANTIRISH VA TAKOMILLASHTIRISH

*Ahmadjonova Shahnoza,
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
“Xorijiy tillar” kafedrasida katta o'qituvchisi
Irgashev Maxmudjon Usmanovich,
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
“Xorijiy tillar” kafedrasida katta o'qituvchisi
nasibairgasheva67@mail.ru*

“Ey farzand, ogoh bo'lki, hunarsiz kishi hamisha foydasiz bo'lur va hech kishiga naf yetkurmas. Bilursanki, tikanli butaning tani bordur, ammo soyasi yo'qdur. Hunarsiz kishi ham tikanli butaga yanglig' na o'ziga, na o'zgaga foyda berur”.

Kaykovus

Annotatsiya: Kasbga yo'naltirish ishlarining mohiyati va mazmuni bu-har bir individning o'ziga xos xususiyatlari va mehnat bozorining ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o'z kasbiy o'rnini topishi uchun shaxsga ta'sir etishning ilmiy asoslangan shakl, usul va vositalar tizimidir.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirish, nutq, xotira, yuqori emotsional barqarorlik, tashkiliy qobiliyatlar.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish mohiyat va samaradorlikni baholash ko'rsatkichlariga ko'ra ijtimoiy - iqtisodiy kategoriyadir.

Kasbga yo'naltirish, asosan, kasbiy axborot, kasbiy maslahat, kasbiy tanlov va aralash kasbiy moslashishdan iborat.

1. Kasbga yo'naltirish tizimini rivojlantirish va takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari.
2. Kasb-hunarga yo'naltirishni bosqichma-bosqich rivojlantirish orqali kasbga yo'naltirish.
3. Kasb-hunar tizimini boshqarish.

Yuqorida ta'kidlangan ishlar tashkiliy-huquqiy ta'minot, kadrlar bilan ta'minlash, ilmiy- metodik va axborot ta'minoti, moliyalashtirish va moddiy-tehnika ta'minot

asosida amalga oshiradi.

Hozirgi davrda juda ko'p yangi kasblar yuzaga kelmoqdaki, ular haqida hali o'quvchilarda ma'lumotlar yetarli bo'lmasligi mumkin. Bunday kamchiliklarni bartaraf etish uchun Internet tarmog'ida juda ko'plan saytlar mavjudligini eslatib o'tish darkor. Misol sifatida Menejer - bozordagi talab va taklifni o'rganadi. Biznes reja tuzadi, ma'lumotni yangilaydi, uni amalga oshirishni ishlab chiqaradi. Har xil tanlov va hodimlarning malakaviy o'sish jarayonini boshqaradi. Menejer qaror qabul qila oladigan bo'lishi kerak. Menejerda nutq, xotira, yuqori emotsional barqarorlik, tashkiliy qobiliyatlar, tavakkalchilik yuqori darajaga rivojlangan bo'lishi kerak. Menejer huquq, ijtimoiy psixologiya, mehnat psixologiyasi, boshqaruv sohalari bo'yicha malakali bo'lishi kerak. U mehnat qonunlari, soliqqa tortish, marketing, reklama, tijorat uchrashuvlarni olib borish, ishlab chiqarishning tashkil etilishini bilish kerak. Undan tashqari chet tillarni bilishi kerak.

Umumta'lim maktablari o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirishda Prezident I.A. Karimovning 2006-yil 25-avgustdagi 451-sonli “Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy- ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida”gi farmonida ko'rsatib o'tilgan vazifalarni bajarishga qaratdim. Jumladan:

- kasb-hunar egallashga yo'llash orqali o'quvchilarda ma'naviyatni shakllantirish;
- tarixiy badiiy asarlar orqali milliy ma'naviyatimizning qadimiy ildizlari, noyob va betakror namunalari orqali o'quvchilarga tarbiya berish;
- zamonaviy kasb-hunarlariga qiziqtirish orqali o'quvchilarga bugungi kundagi rivojlanish tamoyillari haqida aniq maqsadga qaratilgan targ'ibot ishlarini olib borish;
- mehnat ta'limidan darsdan tashqari tadbirlar o'tkazish orqali o'quvchilarni Vatanga muhabbat va sadoqat, insonparvarlik, milliy urf-odat, an'ana va qadriyatlar ruhida tarbiyalash.

Kasbga yo'naltirishda o'quvchilarning qiziqishi, moyilligi, qobiliyati, temperament va xarakteri, salomatligini har tomonlama va chuqur o'rganish orqali o'quvchilarni kasbga yo'llash ishlarini tashkil etishda muhim bosqich hisoblanadi,

darsdan tashqari tadbirlarni o'tkazishda ilg'or pedagogik texnologiya (teatrlashtirilgan usul va muammoli vaziyatlar usuli)larni qo'llash kasbga yo'llashda o'quvchilar faolligini oshiradi. Ularni milliy qadriyatlar, milliy an'analar ruhida tarbiyalashda va milliy hunarmandchilik kasblariga qiziqtirishda katta ahamiyatga ega.

Mustaqillikka etishganimizdan so'ng shahar va qishloqlarning qurilishiga katta e'tibor berila boshladi. Davlatimiz rahbarining ko'rsatmasi bilan ko'p qavatli egizak uylar qurilishiga barham berildi. Xonadonlarning ichki xonalari o'zbek milliy mentalitetiga mos tushadigan loyihalar asosida qurola boshladi. Binolarning sharqona me'morchilik usulida qurila boshlagani o'z navbatida milliy qadriyatlarimizning tiklanishi, ma'naviyatning yuksalishiga olib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov.I.A. “Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida”gi 451-sonli farmon. 2006-yil 25-avgust.
2. O'zbekiston Respublikasida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimini rivojlantirish konsepsiyasi. Maktab va hayot. Ilmiy ommabop jurnal. 2002-yil, 5-son. 5-bet.
3. A.V.Tsoy. Sening kasbing. Maktab va hayot. Ilmiy ommabop jurnal. 2002-yil, 5-son. 10-bet.
4. Kaykovus. Qobusnoma. Toshkent. “O'qituvchi”. 2006. 37-bet.

ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ТУШУНИШДА ТИНГЛАБ ТУШУНИШ

*Дадажоновна Насиба Иргашева,
АндМИ Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси
nasibairgasheva67@mail.ru*

Аннотация.Мақолада нутқ фаолияти турларидан бири бўлган тинглаб тушунишни чет тили ўрганувчилари учун аҳамияти ва унинг ўқитиш усуллари ёритилган.

Калит сўзлар: тинглаб тушуниш, системалаштириш, текст, ассосиограмм, сон.

Нутқ фаолиятининг турларидан бири бўлган тинглаб тушуниш икки жараён матнни тинглаш ва унинг мазмунини англашдан иборатдир. Чет тилини ўқитишда тинглаб тушунишни ривожлантириш яхши натижа бермоқда. Ҳозирги кунда радио-телевизорда, вокзалда, аэропортда чет тилида бирон бир хабар, кўрсатув ва эълонни тинглашимиз ёки кўришимиз мумкин. Уларни эшитиб биз чет тилидаги сўзни тушунмаган тақдирда ҳам суҳбат орасидаги шовқиндан, суҳбат оҳангидан, суҳбатдаги бир байналминал сўзлардан мавзу нима ҳақида эканлигини тушуниб етамиз. Демак, тинглаб тушуниш учун нафақат сўз билиш, тилни билишгина эмас балки, бизни чет тили дарсларида ўрганган кўникма, малакамиз, шу кунгача ўрганган дунёвий билимимиз, ситуацияга боғлиқ шовқин, музыка, гап оҳанглари ҳам муҳимдир.

Чет тили ўрганувчи учун тинглаб тушунишни ўрганиш муҳимдир. Чунки, ҳозирги кунда мамлакатимизда ҳар бир соҳада катта ўзгаришлар юз бермоқда. Чет давлатлар билан ҳамкорлик шартномалари имзоланмоқда. Мамлакатимизга дунёнинг ҳар томонларидан туристлар, бизнесменлар, тил ўрганувчилар ташриф буюришмоқда. Улар билан мустақил мулоқот қилиш учун эса чет тил ўрганувчи тинглаб тушуниш кўникмасини ҳосил қилиш керак.

Тинглаб тушунишни дарсада қўллаш соҳасида биз машқлар орқали талабаларга етказишимиз керак. Тинглаб тушуниш учун бажариладиган

ишлардан бири системалаштиришдир. Системалаштириш машқ формаларини танлаш имконини беради.

Бу машқлар тинглаб тушунадиган текстлар, яъни монологлар ва диалоглардир. Бундай монологларни ва диалоглар ишлов берилган ва ишлов берилмаган бўлиши мумкин. Ишлов берилган текстларнинг нотаниш сўз ва иборалари, текстга оид саволлар, машқлари бўлади. Ишлов берилмаган текстни биринчи марта эшитилади ва текстга оид вазифаларни ўзингиз тайёрлайсиз. Тинглаб тушуниш текстларини биз тинглаб тушуниш стилларига кўра, экстенсив ва интенсив тинглаш кераклигига қараб системалаштираемиз. Тинглаб тушунишга ўргатишда қуйидаги вазифаларни амалга оширамиз:

- текстни тинглашдан олдинги қилинадиган ишлар;
- текстни тинглаётгандаги қилинадиган ишлар;
- текстни тинглаб бўлгандан кейин қилинадиган топшириқлар;

Тинглаб тушунишда текстни тинглашдан олдин бажариладиган вазифалар:

Текстни тинглашдан олдин доскага мавзу ёзилади.

қўйилиб экранга чиқарилади. Ўқитувчи талабаларни саволлар орқали мавзуга йўналтиради. Мавзуга оид сўзлар ёзилади. Бу ерда текстда энг кўп учрайдиган сўзлар муҳим.

Текстга оид кесиштирадиган машқлар берилади.

Текст тинглаётганда кесиштириладиган машқларни бажариш мумкин. Улар маълумотларни текстдан эшитадилар. Талабалар текстни ҳамма сўзини тушуна олмайдилар. Кесиштирадиган машқ бажариш учун бутун диққатни сўзларга жамлайди. Варақдаги сўзларни топиб белгилайди. Тинглаб тушуниш жараёнида хотиранинг роли муҳимдир. Уни ривожлантириш учун диктордан сўнг сўз, сўз бирикмалари ва гапларни такрорлаш юқори самара беради.

Бундай машқларни тинглаб тушуниш

- ўқувчиларни дарсга йўналтиради;
- билимларини фаоллаштиради;
- тилни эркинлаштиради:

Тинглиб тушунишда текстни тинглаб бўлганда қуйидаги вазифалар бажарилади. Текстни тинглаб бўлгандан сўнг савол тузиш мақсадга мувофиқ бўлади. Саволларни *agree-disagree* машқи орқали бериш мумкин. Бу машқда матнга оид ва оид эмас машқлар тузилади.

Бу машқларни афзаллиги ўрганувчи вазифанигина кўради ва диққатини тинглашга йўналтиради, оғзаки ва ёзма нутқини ўстиради, чунки бунда барча машқлар, топшириқлар ҳам ёзма ҳам оғзаки бажарилади. Тинглаб тушунишни ўрганиш тил ўрганувчиларни чет тилидаги билим ва куникмаларини мустаҳкамлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Таълимда инновацион технологиялар. Ишмухаммедов Р, Абдуқодиров А. Тошкент.: 2008
2. Инглиз тили амалий курсидан ўқув-услубий мажмуа. А.А.Исмоилов, Т.К.Саттаров, Ж.Ж.Жалолов, И.И.Ибрагимхўжаев. Тошкент.: 2011
3. Learning to listen. Cambridge University Press.

CROSS CULTURAL COMMUNICATION AS SUBJECT SPACE RELATIONSHIPS

*Zokirova Dildoraxon Muydinovna,
ASU, The Faculty of Foreign Languages, senior teacher.*

Annotation. In this article there was written about cross cultural communication as subject space relationships. Cross cultural communication is a process of exchanging cultural differences through language, non-verbal gestures, and space relationships. It is also the process by which people express their openness to an intercultural experience.

Keywords: communication, process, relationship

The term “cross-cultural” implies interaction with persons of different cultural, ethnic, racial, gender, sexual orientation, religious, age and class backgrounds. Cross-cultural communication” is a process of exchanging, negotiating, and mediating one's cultural differences through language, non-verbal gestures, and space relationships. It is also the process by which people express their openness to an intercultural experience [1,5].

Cross cultural communication is defined by Gotland University as “a process of exchanging, negotiating, and mediating one's cultural differences through language, non-verbal gestures, and space relationships.” Business communication is the exchange of messages related to companies through symbols, action and verbal words.

In the literature on cross-cultural communication, the terms ‘cross-cultural communication’, ‘intercultural communication’ and ‘cross-national communication’ are frequently used interchangeably. Although ‘cross-cultural communication’ and ‘intercultural communication’ can be treated synonymously, an important distinction needs to be made between ‘cross-cultural communication’ and ‘cross-national communication’.

Cross-national communication’ takes place across political or national borders while ‘cross-cultural communication’ takes place across cultures. Both terms have their usefulness. If one is talking about communications between a multinational organization and its subsidiaries located in other countries, either ‘cross-national communication’ or ‘cross-cultural communication’ can be used. However, if one is speaking of communications between colleagues working in a multicultural organization located in a certain country, the term ‘cross-cultural communication’ is obviously more appropriate. In this study, the term ‘cross-cultural communication’ is used.

Two words need to be defined: ‘culture’ and ‘communication’. As both have various meanings, depending on the intention of the writer or speaker, for present

purposes their definitions are as follows [2,7].

Culture can be defined as a community's shared values, attitudes, behavior and acts of communicating that are passed from one generation to the next. Communication means a goal-directed and context-bound exchange of meaning between two or more parties. In other words, communication takes place between people for a specific reason by a particular medium and in a particular environment. An American meets a Japanese to negotiate a business deal. This context in which the communication takes place can be either within the same culture or across different cultures. In the example given, the business negotiation obviously takes place across different cultures. The communication involved is therefore a culture-bound activity. To communicate means expressing the uniqueness of one's cultural heritage, and this includes not only the verbal and non-verbal peculiarities but also the preferred medium and context of communication [3].

The scope for cross-cultural communication is extremely wide. It is a multidisciplinary field of study with roots in anthropology, sociology, psychology, and linguistics, among other disciplines.

Intercultural communication in its most basic form refers to an academic field of study and research. It seeks to understand how people from different countries and cultures behave, communicate and perceive the world around them. The findings of such academic research are then applied to 'real life' situations such as how to create cultural synergy between people from different cultures within a business or how psychologists understand their patients.

The definition of intercultural communication must also include strands of the field that contribute to it such as anthropology, cultural studies, psychology and communication [4, 9].

There are many researchers and academics of note within the intercultural field, who naturally all have different definitions of 'intercultural communication'. For example Karlfried Knapp defines it as "Intercultural communication,' can...be defined as the interpersonal interaction between members of different groups, which

differ from each other in respect of the knowledge shared by their members and in respect of their linguistic forms of symbolic behaviour." The theories developed by the researchers and academics can and has been applied to many fields such as business, management, marketing, advertising and website design.

References

- 1.C. Burek Post-Merger. Intercultural Communication in Multinational Companies: A linguistic analysis. European university studies, 2004.
- 2.M.E. DuPraw& M. Axner. Working on Common Cross-cultural Communication Challenges, 2007
- 3.Intercultural Communication Tips.– [Электронныйресурс]. –URL <http://www.kwintessential.co.uk>
- 4.Klopf, D.W. Intercultural encounters: the fundamentals of intercultural communication. 4th ed. – Englewood: Morton Pub. Co.,1998.

THE ROLE OF GRAMMAR LANGUAGE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

*Yuldasheva Dilfuza Qodirovna, a senior teacher (NamSU)
Daminov Azizbek, a 2nd year student of English Philology
dilfuza.yuldasheva73@mail.ru*

Annotation. There is illustrated the role of Grammar in teaching foreign languages and some issues that completely stranger to Uzbek-speaking learners in this article (the usage of article ad infinitive) Knowledge of grammar helps the student in the correction of mistakes and improvement of written work. And it is one of the components of language together with the sound system and vocabulary.

The author also demonstrates new methodical recommendations, strategies on the basis of teaching grammar in EFL classes.

Key words: Grammar, grammar mechanism, complex object, linguistic habits, grammatical structure, components of language, analytical and terminological study.

The Word Grammar means different things to different people. To the ordinary citizen, it means to correctness or incorrectness of the language that she or he speaks. To a student it denotes an analytical and terminological study of sentences. Knowledge of grammar helps the student in the correction of mistakes and improvement of written work. Grammar is a sure ground of reference when linguistic habits fail us. And it is one of the components of language together with the sound system and vocabulary. A command of the structure of the language of students ensures listening, speaking, reading and writing. In order to understand a language and to express oneself correctly one must assimilate the grammar mechanism of the language study. Indeed, one may know all the words in a sentence and yet fail to understand it, if he does not see the relationship between the words in the given sentence. A vice-versa, a sentence may contain one, two and more unknown words but if s/he has a good knowledge of the structure of the language he can easily guess the meaning of these words or at least find them in a dictionary. For instance, one can hardly understand the following sentences without the knowledge of grammar even if all the words are familiar:

We saw him book a ticket.

It made me return home.

Each of these sentences includes some grammar difficulties for Uzbek speaking pupils, namely the Infinitive construction in both of them and unusual meaning of the familiar words *book* and *make*. However if a student has assimilated the model of the Complex Object in the English language he will understand in the sentence *We saw him book a ticket* the word *book* is not a noun., it cannot be a noun since *him book* is a Complex Object. In this sentence *book* is an Infinitive, therefore the students must look it up in the dictionary under **V (verb)**. In the second sentence the

verb *make* is used in the meaning of “*majbur etmoq*”, since there is the Infinitive construction *to make somebody do something* which the student easily recognize if he has learnt it.

No speaking is possible without the knowledge of grammar, without the forming of a grammar mechanism. If a learner has acquired such a mechanism, he can produce correct sentences in a foreign language.

Some people felt that teaching the grammar of the language didn't necessarily help people to understand the language. Just because, for example, somebody knew the verb *to be*, it didn't mean that he or she would be able to use it to introduce themselves or others. Language is used actually to do things, to perform certain functions, like apologizing, introducing, suggesting, expressing, likes and so on. Instead of teaching grammar, we should teach functions. The problem, of course, is that the sentences that perform functions are made up of grammatical elements. Even the simple introduction “ I'm John and that is Mary” is made up of the grammatical elements, the verb *to be* and a demonstrative pronoun. Courses based only on teaching functions (at beginner and elementary levels) run into the problem that pupils have to know grammar to perform functions – but grammar is often not being taught. There is now a general feeling that pupils need to learn how to perform the function of language, but they need a grammatical structure and then get pupils to use it as part of a functional conversation. An example of this would be the pupils learning the *going to* future.

They might first learn how to ask simple questions using the new structure: *What are you going to do for your holidays?* Later the new structure can be incorporated into a functional exchange, for example:

A: Where are you off to?

B: I'm going to walk to the shops.

A: You'd better take an umbrella!

B: Why?

A: It's going to rain.

Some of the confusion about English arises because of the mismatch between form and function. For example, most teachers of English know that the Present Continuous tense is used to describe actions taking place now. For example:

1. *He is running.* 2. *They are eating their lunch.* What, then is it being used for in these examples?

1. He *is meeting* her at two o'clock tomorrow afternoon.

2. Imagine the scene, exactly one year ago. It is two o'clock on a Wednesday afternoon. I *am standing* near the old factory.

3. He *is always complaining*.

All these sentences use the Present Continuous Tense, but they don't refer to the present. The first one is referring to a future arrangement, the second one is actually a story about the past, the third one is referring to a repeated habit. The same form

(Present Continuous) can be used to mean many different things: the form has many functions. The situation is further complicated by the fact that the same meaning (or at least similar meanings) can be expressed by using many different forms. If we think of a situation in the future, for example, we find that it can be expressed in many different ways:

I'll see her tomorrow.

I'll be seeing her tomorrow.

I'm seeing her tomorrow.

I'm going to see her tomorrow.

I'm to see her tomorrow.

I see her tomorrow.

All of these grammatical constructions are different and they all represent fine differences in meaning. The second sentence suggests that the meeting tomorrow has been definitely arranged, whereas the third sentence perhaps suggests that it's a plan, though not yet definite arrangement. The last sentence implies that the arrangement is official.

The most difficult point of English Grammar is the article because it is completely stranger to Uzbek-speaking learners. The use of the articles and other determiners comes first in the list of the most frequent errors. Learners are careless in the use of “these tiny words” and consider them unimportant for expressing their thoughts when speaking English. And it takes most students quite a long time to get it right. The teacher must specially plan to introduce problem patterns in a particularly careful way and if necessary add a word of explanation at an appropriate stage.

Teachers need to make themselves aware of the grammar, they are teaching and they can do this by consulting a reference grammar in order to be on the top of their material. In a larger sense they should make sure that the materials and books they use do not actively encourage learner’s confusion: from the point of view of grammar clarity it’s characteristic that teachers should expect from their textbooks.

Every teacher must make an attempt to predict problems which might arise and plan how to overcome them. This can be done partly from the knowledge of the students’ mother tongue and the problems will cause, and partly from previous experiences as a teacher and the experiences of colleagues. This prediction of problems means that the teacher will have idea of what to do when typical mistakes occur, and will have some suitable techniques.

Used literature:

1. A Practical English Grammar. Collier Macmillan International Inc. New-York, 1979.
2. Bald W., Cobb D. and Scwarz A. Active Grammar. Longman, London, 1986.
3. Blokh M.Y. A course in theoretical English Grammar. Moscow, 1983.
4. Bolitho R. And Tomlinson B. Discover English. Heinemann, 1980.
5. Curme J. English Grammar. The principle and practice of English Grammar. New-York, 1986.

TIL O'RGATISHDA TASHQI MANBA'LARDAN FOYDALANISH

*Azizova Maxaramxon Rashitovna,
Andijon mashinasozlik instituti
katta o'qituvchisi
3-kurs talabasi Odilov A.*

Annotatsiya. Til o'rganishda tashqi manbalardan dars jarayonida foydalanish o'quv samaradorligini oshiradi. Maqolada tashqi manbalardan foydalanishning ya'ni natijalar bilan birga bir qator kiyinchiliklar ham vujudga kelishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Loyixa, treyning, tajriba, dars jarayoni, o'quv samaradorligi, matn mavzusi, bosqichlar, topshiriqlar, kurs dasturi, fikrlarni jamlash, qobiliyat, lug'at, ijodkorlik, jarayon.

Hozirgi rivojlanib borayotgan davr o'quv dargohlariga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Bu dars jarayonida eng zamonaviy manbalardan foydalanishni taqozo etadi. Lekin o'quv qo'llanmalari qanchalik zamon talabiga mos tushadigan bo'lmasin kundan-kunga o'sayotgan talablarga, yangiliklarga bo'lgan talabni to'la qondira olmaydi.

Britaniya Kengashi tomonidan o'tkazilayotgan Loyihada ishtirokim davomida, St. Mark and John Colleji Professori Rod Bolitho targ'ibotchiligida bir necha treyninglarda qatnashganman. Treyninglaming birida “Dars samaradorligini oshirishda tashqi resursiarning roli” mavzusi o'tilib, uning ijobiy natijalari hususiga to'xtalib o'tgasnmiz. Mavzudan ta'sirlanib, treyningdan keyin kelib, o'z tajribamda tashqi resurslardan dars jarayonimda foydalanib, sinab ko'rmoqchi bo'ldim. Ushbu maqolamda qo'llagan tajribam natijasida kelib chiqqan ijobiy va salbiy natijalar to'g'risida yozishga qaror qildim.

Til o'rganishda tashqi manbalardan dars jarayonida foydalanish o'quv samaradorligini, shu bilan birga talabalaming til o'rganish va qo'llashda malakasini oshiradi, “jonli” tildan foydalanishga imkon beradi, hayotiy muammo va vaziyatlarni tahlil qilishi orqali tilga bo'lgan qiziqishini orttiradi va talabalarni

qiziqtirgan va zarur bo'lgan axborot darslikda bo'lmagan yoki to'la bo'lmagan taqdirida to'ldiradi. Nofilologik o'quv dargohlarida talabalami o'qitish uchun ishlatiladigan maxsus darsliklarimiz har doim ham bizning yo'nalishimiz, biz uchun zarur bo'lgan mavzuimizga ega bo'lmaydi. Mahsus fan darsliklarimiz ham ba'zida talabalarimiz saviyasidan ancha yuqori yoki past bo'lishi, bizning o'quv uslubimizga, kurs dasturida berilgan mavzularga mos tushmasligi mumkin. Tashqi manbalardan foydalanish esa talabalarga faqat til o'rganishda emas, hayotiy materiallar orqali tilni jonli ravishda zabt etishga va kelajakda ish jarayonida bimalol qo'llay olishida qo'l keladi.

Tashqi manba deganda nimalar tushuniladi? Tashqi manba deb bizning doimiy hayotimizda ishlatiladigan, o'quv-o'rgatuv jarayoniga moslashtirilmagan materiallarga aytiladi. Bunday materiallarga audio-video materiallari, gazeta-jumallar, televideniye-radio dasturlari, reklamalar, badiiy asar kabilar kiradi. Dars jarayonida tashqi manbadan foydalanilganda materialni tanlash juda muhim o'rin tutadi. Manba albatta talaba saviyasi, o'zlashtirish darajasi, darsga berilgan vaqt va talabalar soniga qarab tanlanishi kerak. Juda oson yoki, juda

qiyin, talaba qiziqishiga mos kelmaydigan matn darsning samarasiz o'tishiga olib kelishi mumkin.

Material tanlanganidan keyin albatta u ustida ishlanishi kerak. Falon gnzetani, shu sonidagi, bir maqolani o'qib kelish kabi topshiriq orqali qoniqarli niitijaga erishish qiyin, bu - o'rganuvchining qiziqishini so'ndirishi, topshiriqlami yuzaki bajarib kelishiga olib kelishi mumkin. Matn ustida ishlash uchun tayyorlangan mashq va topshiriqlar orqali esa, aksincha material ynxshigina samara beradi. Quyida tashqi manba (bu yerda shartli ravishda matn deb olamiz - bunga audio-video materiaii, axborot vositalaridan olingan materiallar kiradi) matn ustida ishlashda qo'llanishi mumkin bo'lgan jarayonni qanday bosqichlarda dars davomida qo'llanilganini ko'rib chiqamiz.

1. Kirish (Bunga matn mavzusi yuzasidan fikrlami jamlash, matn mavzusiga oid so'rovnoma to'ldirish, matnning asosiy maqsad, mazmunini sarlavha orqali

tusmoldan aytish kabi mashqlar kiradi);

2. Matn ustida ishlash (o'qish/eshitishdan oldingi savol-javob, matndagi ahborotni to'g'ri/noto'g'riligini topish, matn asosida test, matnning asosiy mazmunini xronologik yoki mantiqiy tartibda joylashtirish);

3. Matnda ishlatilgan tilni tahlil qilish (tushurib qoldirilgan so'zlarni o'rniga qoyish, lug'at ustida ishlash, grammatik tuzilmalar ustida ishlash, gap/dialogni to'ldirish);

4. Matnni izohlash (parallel tekst yoki dialog, ochiq dialoglar, tarjima)

5. Matnga munosabat yoki xulosalash (matnni yoki undan olingan biror qismiga munosabatini sahnalashtirish, debat, xat yoki insho yozish, dialoglar)

Bu berilgan bosqichlar va topshiriqlar, talabani bilim darajasi, yo'nalishi yoki qiziqishlariga asosan o'qituvchining ijodiy yondashuvi orqali o'zgartirilishi mumkin. Matn tanlashda talabalar o'zlashtirishi, kurs dasturi inobatga olingan holda tayyorlanadi.

Shu 5 bosqichdan foydalanib tashqi manba orqali yuqori darajadagi ingliz tili o'rganuvchi talabalarga o'tilgan dars jarayonini namuna sifatida ko'rsatib o'tamiz. Talabalar dastur bo'yicha'tadbirkorlik turlari haqida o'rganishi kerak

edi. O'qituvchi talabalarning ko'p qismi detektiv o'qishga qiziqishini bilgach, internet orqali qisqa detektiv hikoya topadi (*“The dying wish” by Courttia Newland*). Hikoyadan foydalanishda vaqtni tejash * va talabalarga fikrlarini punlash uchun ma'lum bir vaqt kerakligi hisobga olinib hikoyani bir hafta oldin licrishga qaror qiladi. Talabalar tusmoldan hikoya mazmunini topishgach, o'qituvchi hikoyadan ba'zi qiziqarli dalillarni keltiradi. Topshiriq sifatida hikoyani o'qish bilan birga uning asosiy mazmunini 2ta gap orqali yozib kelish kabi topshiriq ham beriladi. Lug'at bo'yicha test tayyorlashni bir ko'ngilli talaba o'z zimmasiga oladi.

2-dars. Dars matnning asosiy mavzusi haqidagi savol-javob bilan I n ishlanadi. Talaba tayyorlab kelgan lug'at ustida ishlash testi kichik guruhlarda

yechiladi.(Testda hikoyadan olingan so'zlar va ularning mos tavsifini topish vazifasi berilgan) Shundan so'ng hikoya bo'yicha o'qituvchi tayyorlab qo'ygan

savollar bo'yicha bans olib boriladi. Savollar/mulohazalar ehtiyotkorlik bilan, talabalarni qiziqitira olishini hisobga olib tayyorlanishi kerak. Ohirgi hulosalash bosqichida, o'qituvchi guruhni 4 kichik guruhlariga bo'ladi. Talabalar insho yozish bo'yicha qiynalayotganligi hisobga olinib, guruhlariga insho yoki maqola yozish topshiriladi. Ikki guruh “Tadbirkorlikda noqonuniy biznesning salbiy oqibatlarini” mavzusida hikoyadan olgan taassuroti orqali hayotiy misol bilan gazetaga maqola yozishdi, keyingi ikki guruh esa “ Agar katta sarmoyaga ega bo'lsam uni qanday faoliyatga yo'naltirgan bo'lar edim” mavzusida insho yozishdi. Insho mavzusi hamma guruhga bir hil yoki har hil bo'lishi, mavzu o'qituvchi yoki talaba tomonidan tanlanishi mumkin. Darsga ajratilgan vaqt yetmagan taqdirda o'qituvchi inshoni uyga vazifa qilib berishni rejalashtirishi ham mumkin.

Darsning natijalaridan kelib chiqib shunday fikrlarga ega bo'ldik:

a) O'qituvchi talabalarning qobiliyatini hisobga olgan holda hammani ishtirokini tekshirib turishi kerak;

b) Talabaga ham darsga tayyorlanib kelishi muhimligi uqtirilishi lozim. Hikoyani o'qimay kelish talabani butun dars jarayonida faol ishtirok eta

c) oimasligiga olib keladi. Bu muammoni hal qilish uchun 1-bosqichda hikoyadan biror qiziqarli dalil keltirib talabalarni qiziqishini orttirish mumkin.

d) O'qituvchi ba'zi darsdagi sodir bo'lishi mumkin bo'lgan noqulay vaziyatlarga tayyor turishi kerak. 2-dars boshida hikoya asosiy mavzusi haqida savol-javob bo'lganda talabalarning nafaolligini ko'rib o'qituvchi lug'at bilan ishlay boshlaydi va 4 bosqich bahslashuvga ko'proq e'tibor va vaqt ajratiladi. Buning uchun hikoyadagi qiziq fikrlar tanlab olinib talabaning e'tiborini shu —joylarga jamlaydi.

Dars jarayonida o'tilgan mavzular baholangani singari, tashqi manbalardan foydalanganda ham baholash kerak bo'ladi. Yuqoridagi dars jarayonini baholash uchun o'qituvchi 3 tumi tanlab oldi.

1) Talabalarning savol-javob vaqtida faolligini baholash;

2) Lug'at boyligini, matni o'zlashtirayotganini tekshirish uchun ishlatilgan test va so'rovnomalardagi natijalarni baholash;

3) Matnni xulosalash davrida berilgan topshiriq (insho, sahna ko'rinishi va hk.)lami baholash.

O'qituvchi o'z oldiga qo'ygan maqsadiga ko'ra darsda baholashi yoki baholamasligi mumkin.

Tashqi manbalardan foydalanishning yaxshi natijalari bo'lganidek bir necha qiyinchiliklari ham uchrab turadi. Bulardan birinchisi, matn tanlash va uni tayyorlash juda ko'p vaqt va kuch talab qiladi. Ikkinchidan, talablarga mos matn tanlash va manbalarni topish juda qiyin bo'lishi mumkin. Uchinchidan, darsga

midio-video material} olib kirilganda talaba uni o'quv vositasidek qabul qilmasligi va sovuqqonlik bildirishi mumkin.

Birinchi ikki muammoni yechish uchun o'qituvchi talabani yordamidan foydalanishi mumkin. Darsga qiziqarli material topish va unga ba'zi topshiriqlarni tayyorlab kelish kabi vazifalar talabalarga ham qiziqarli bo'lishi mumkin. Uchinchi muammo esa o'g'zaki nutq va eshitishni rivojlantirish uchun tayyorlangan maxsus topshiriqlar berish, va talabaga asosiy maqsad til o'rganish • I» unligini tushuntirish orqali hal qilinishi mumkin.

Tashqi manbalardan foydalanishdagi bir qancha muammolara qaramay moliirlik bilan yondashilganda sinf honadagi darsni tashqi dunyo bilan bo'g'laydi, talaba va o'qituvchining birga qilgan harakati, ijodkorligi bilan n'qish jarayoni yanada samarali va qiziqarli bo'lishiga olib keladi

ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎРГАТИШДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ

*Дадажоновна Насиба Иргашева,
АндМИ Ўзбек тили ва адабиёти
кафедраси катта ўқитувчиси
nasibairgasheva67@mail.ru*

Аннотация. Бу мақола инглиз тилини ўрганишда масофавий таълимни аҳамияти хақида бўлиб, мақолада масофавий таълим орқали тил ўрганувчининг эришадиган ютуқ ва камчилликлари кенг очиб берилган.

Калит сўзлар: масофавий таълим, тил ўрганувчи, қобилият, кўникма, интернет, тинглаб тушуниш

Ҳозирги кунда тил алоқалари мамлакатимиздаги муҳим ижтимоий масалалардан биридир. Ўзбекистон Республикасининг мустақил давлат сифатида жаҳон сиёсий ҳамда иқтисодий майдондаги ўрни, илму фан ва техниканинг тез суръатлар билан ривожланиши, электрон почта, уяли алоқа воситалари, интернет тармоқларининг ҳаётимизга кириб келганлиги ўзбек халқининг бошқа халқлар билан иқтисодий, маданий, сиёсий алоқага кирушувига, пировардида тиллараро алоқаларнинг жадаллашувига имконият яратмоқда.

Халқаро муносабатларнинг интенсифлашуви тил контактларининг янада жадаллашувига олиб келиши табиий ҳол. Мазкур жараён тўхтовсиз содир бўлиб боради, ҳеч қандай чегара ва чекловларни тан олмайди, чунки у жамият эҳтиёжлари, ривожланишининг объектив қонуниятларига асосланади.

Давлатимиз раҳбарининг 2012 йил 10 декабрда қабул қилинган “Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори навқирон авлодни замон талабларига жавоб берадиган етук мутахассислар этиб тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга. Мазкур ҳужжатга мувофиқ, чет тилларни пухта эгаллаш имкониятларини янада кенгайтирмоқда.

Бугунги кунда ўз фарзандига инглиз тилини ўқитиш бўлган ота – оналар сони кундан кунга кўпайиб бормоқда. Буни ушбу тилнинг халқаро

эканлиги билан осонликча тушуниш мумкин. Инглиз тилини ўзлаштирган ҳар бир киши дунёнинг деярли барча мамлакатларида озми-кўпми фикрларини тушунтира олади. Бу тил Европанинг расмий тили ва бутун дунёнинг асосий техник тили бўлиб, Ўзбекистон ёшлари учун ҳам муҳимдир. Шу каби сабабларга кўра ўрганиш жуда муҳим ва устувор аҳамиятга эга. Талабаларни масофавий тарзда ўқитиш ижобий ва салбий оқибатларга олиб келади. Ушбу таълим турида талабалар кўпинча уйда бўлади. Бу шуни англатадики, улар инглиз тилини ўрганиш учун маълум бир жойга чиқишлари шарт эмас. Улар аллақачон ўзлари учун қулай бўлган муҳитда ўрганишлари мумкин, эҳтимол улар бошдан кечиришлари мумкин бўлган баъзи ташвишларни камайтиради. Унинг қулайлиги кўпчилик учун катта фойда келтирса-да, талабанинг инглиз тилини ўрганиш ва тўлиқ англаш имкониятларини пасайтириши мумкин бўлган муаммони келтириб чиқаради. Айни вақтда атрофимиздаги дунё инсонга инглиз тилини ўрганиш учун турли хил воситаларни тақдим этмоқда. Турли хил усулларда ўқитадиган ва уйда ўтириб, топшириқларни бажарган ҳолда ўзлаштириш имкониятини берадиган кўплаб мактаблар мавжуд. Бироқ аксарият одамлар учун маълумотни тақдим этиш қулайлиги ва турли хил воситаларга қарамай, чет тилини ўрганиш жуда узок ва оғриқли жараён бўлиб қолмоқда. Кўпинча, одамлар тегишли қобилият ва кўникмалар етишмаслигини айтиб, қўшимча таълим олишни ҳохлашмайди. Лекин, шунга қарамай ҳар қандай инсон битта чет тилини ўрганишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

Замонавий таълимни ривожлантириш йўналиши ўқувчининг шахсияти, унинг ижодий ва билим қобилиятларини ривожлантиришга, шунингдек, талабалар учун ҳозирги вақтда мавжуд бўлган энг яхши таълимни олиш учун чуқур шахсий мотивлар ва рағбатлантиришни шакллантиришга йўналтирилган бўлиши керак. Шу билан бирга, асосий вазифалардан бири бу талабаларда билим олиш истаги ва ушбу жараёнда тизимли машғулотларни шакллантиришдир. Ушбу ёндашув атрофдаги оламни ташқи ёрдамсиз

билишга қодир бўлган мустақил шахсни тарбиялашга имкон беради. Замонавий техник усуллар ҳар қандай талабага Интернетда мавжуд бўлган барча керакли материалларни топишга имкон беради ва керакли эътибор ва катъият билан уларни пухта ўрганади. Ўқитувчига фақат талаффузни кўйиш ва асосий грамматик қоидаларни тушунтириш керак бўлади. Қолган талабалар мустайил равишда ўзлаштиришга қодир бўлади.

Масофавий ва бошқа йўллар билан чет тилларини ўрганишда кўпчилик талабалар янги билимларни ўзлаштиришларига халақит берадиган шу каби муаммоларга дуч келишади. Психологик оғирлик — ҳар қандай тилни ўрганишда энг кўп учрайдиган муаммолардан биридир. Бу талаба ўзига жуда мақсадлар қўйганини англатади. У мақсадли тилда қандай қилиб мукамал гапиришни ўрганишни хоҳлайди. Акцентдан халос бўлиш ва хатосиз ёзиш. Айтиш жоизки, ноёб тил эгаси уни тўғри ишлатиши ва хатосиз ёзиши ҳаммамизга маълум. Кўпчилик ўз тилининг грамматикасини яхши билмайди, лекин баъзи сабабларга кўра улар ўрганилаётган хатолардан қочишга мойил. Талаба товушларни, харфларни ва дифтонгларни тўғри талаффуз қилишга интила бошлайди, бу кўплаб инглиз қўшиқларини тинглашга ва фильмларни таржимасиз билимларини оширмасдан томоша қилишга олиб келади. Ахир, одам акцент ва жаргонларнинг кўплиги сабабли фильмда нима деяётганини шунчаки тушуна олмайди. Айнан шу ёндашув туфайли тилни билмаслик мажмуаси ва уни ўрганиш учун зарур кўникма ва малакаларнинг этишмаслигига бўлган ишонч ривожлана бошлайди. Ушбу муаммони ҳал қилиш учун талаба фақат инглиз тилида сўзлашувчи практика бўйича ўқитувчининг юқори малакали ёрдамига муҳтож. Бироқ, «гаплашадиган» инглиз тилини ўргатадиган ўқитувчилар жуда кўп эмас, айниқса кичик шаҳарларда. Ушбу ҳолатда талабага замонавий техник усуллар ёрдамига келади, бу масофадан туриб ўқитиш имкониятини ҳақиқатга айлантди. Бугун сиз Скайп видео чат дастури орқали курсларга рўйхатдан ўтишингиз ва инглиз тилини керакли даражада ўрганишингиз мумкин.

Грамматика — бу асосий тўсиқлардан биридир. Гап шундаки, бу шубҳасиз бажарилишини талаб қиладиган жуда оғир тузилишдир. Тилни ўрганишни бошлаганда ўқитувчи ҳар доим ўқувчиларига грамматика қоидаларини тушунтиришга ҳаракат қилади. Бироқ, охир-оқибат айнан улар айнан шу нарса бўлиб, тил ўрганишни қизиқиш ва жозибадорлигини йўқотади. Муаммонинг ечими — ўқитувчи керакли қоидаларни юмшоқ ва тушунарли ўйин шаклида пухта тайёрлашдир. Ушбу ёндашув талабаларга асосий грамматик қоидаларни чуқурроқ англаш ва уларни осонроқ ўзлаштиришга имкон беради. Бундан ташқари, ўз ўқувчисини масофадан туриб ўқитишда ўқитувчи дарсни қизиқарли ва эса қоларли қиладиган турли хил интерактив воситаларни тайёрлаши мумкин.

Диққатнинг тарқалиши — қизиқишни йўқотиш одамнинг инглиз тилини ўрганишни тўхтатиши мумкин бўлган энг муҳим сабаблардан биридир. Бу, айниқса, масофавий ўқитишда сезилади. Бундай ҳолда, талаба ўқитувчининг психологик босимини сезмайди ва у ўзи учун авторитет бўлишни тўхтатади. Натижада, қизиқиш пасаяди ва талабанинг дарсда бўлганлиги ёки уни бутунлай ўтказиб юборганлиги муҳим эмас. Бир неча соат ичида унга берилган барча маълумотлар жуда кам ассимиляция фоиизига эга бўлади. Бу шунчаки вақтни беҳуда ўтказилади. Ҳар бир аниқ талаба учун қизиқарли маълумотларни танлаб, ушбу муаммони алоҳида ҳал қилиш керак. Ўқитувчи ҳам, талаба ҳам ҳар қандай йўл билан мазмуни талабага қизиқ бўлмаган китоблар, фильмлар ва аудио дарслардан воз кечишлари керак. Бундан ташқари, Интернетда сиз талабнома берувчининг дидига мос келиши мумкин бўлган жуда кўп турли хил янгиликлар ва иншолар топишингиз мумкин. Таржима қилинган тилда фикрлаш — Янги тилни ўзлаштиришдаги яна бир муҳим тўсиқ шундаки, кўпчилик одамлар она тилида фикр юритадилар ва шундан кейингина сўзларни чет тилига таржима қиладилар. Шундан сўнг, одатда улар айтаётганларини ўзлари билладиган грамматика қоидалари билан таққослайдилар ва барча ҳаракатларидан сўнг олинган

жумлани талаффуз қиладилар. Аслида, ушбу ёндашув инглиз тилини тез ўрганиш учун ягона тўғри йўлдир. Болалар ана шу тарзда ўз она тилларини ўрганадилар. Улар ҳеч қандай грамматик қоидаларни билишмайди ва хато ва хатолар орқали нарсаларни тўғри бажаришни ўрганишади. Тўғри нутқ назариясининг ўзи улар томонидан кейинроқ ўрганила бошлайди. Янги тилни ўрганишда энг муҳим нарса грамматик қоидалар назарияси эмас, балки шахслараро мулоқот амалиётидир. Талаба ҳар доим она тили билан гаплашишни ўрганишга интилади, қоидалар ва ҳужжатларни тўлдирмайди. Ҳар бир ўқитувчи бу ҳақда билиши ва ҳар қандай йўл билан ўз шогирдига ёрдам беришга интилиши керак. Тинглаш — талаба учун инглиз тилидаги нутқни кулоқ билан тушуниш жуда қийин, айниқса, агар у сўзлашув тилида бўлса талаба янада матнни тушунмай қийналади. Шунини таъкидлаш керакки, бу ҳолат ваҳима учун умуман сабаб эмас. Кўпинча, ҳатто она тилида сўзлашувчилар ҳам ҳар доим ҳам суҳбатдошини тўлиқ англай олмайдилар. Тинглаш муаммоси инглиз тилидаги субтитр билан турли хил фильмларни тинглаш ватомоша қилишнинг ажойиб амалиёти билан ҳал қилинади. Ушбу ёндашув инсон миясида оғзаки сўзни тезкор таржимаси билан ўзаро боғлашга имкон беради, бу унингёдлашини ўн баравар яхшилади ва сўз бойлигини сезиларли даражада кенгайтиради .

Фойдаланилган адабиётлар:

1. В.Ю. Гибатова. Чет тилини ўрганишда тил қийинчиликлари. «Очиқ дарс» педагогик ғоялар фестивали. — 2014.
2. А.С. Саидқосимова. Инглиз тилини ўрганишдаги асосий муаммолар. Молодой ученый. — 2021.
3. А. Генрих. Using a distance-learning components in EFL course. English Teaching Forum-2019

INGLIZ TILINI KASBGA YO'NALTIRIB O'QITISH-YANGI DAVR TALABI

Mirzayeva N.S., Andijon iqtisodiyot-qurilish instituti, katta o'qituvchi
A'zamova R.M., Andijon iqtisodiyot-qurilish instituti,
1-kurs Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi talabasi

Annotasiya: Maqolada ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari va texnologiyalari keng qo'llanilayotgan hozirgi kunda o'qitish jarayonining yuqori samaradorlikka erishishiga, ta'lim jarayonining metodlarini tanlashda, ingliz tilini o'qitishda kasbga yo'naltirilgan holda tashkil etishning takomillashtirish uchun tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: bilish layoqati, sohaga oid atamalar, metodik masalalar, integrasiya, ta'lim jarayoni, monografik tadqiqotlar, o'qitish samaradorligini oshirish.

Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tillarni o'qitish samaradorligini oshirishga katta ahamiyat qaratilmoqda. Davr talabi bugungi kun mutaxassislaridan o'z kasbiga qo'shimcha ravishda biron-bir xorijiy tilni bilishni taqozo etyapti. Bu o'z-o'zidan xorijiy tillarni o'rgatishda kasbga yo'naltirish masalasiga alohida urg'u berilayotganidan dalolatdir.

O'rta ta'limdan so'ng oliy ta'lim muassasalariga qabul qilingan talabalarning chet tillarini bilish darajalari turlicha bo'lganligini inobatga olib, ularni til bilish layoqati asosida to'g'ri taqsimlash masalasiga alohida ahamiyat qaratish lozimligini taqazo etmoqda. Odatdagi bir qator mashqlarni bajarish, mavzuga oid so'z, so'z birikmalari va ba'zan sohaga oid atamalarni yodlash, matnni gapirib berishni nazarda tutgan yondashuv hozirgi kunga kelib butunlay o'zgardi. Ajratilgan soatlardan oqilona foydalanish maqsadida fanni o'zlashtirish jarayonida sohaga oid terminologiyadan uyg'un ravishda o'rgatishga harakat qilinmoqda. Ammo bu jarayonda qator qiyinchiliklarga duch kelish hollari kuzatilmoqda:

- yuqori kurs talabalari uchun mutaxassisligiga oid atamalarni o'g'atishga mo'ljallangan darsliklarning kamligi yoki mavjud darslik va qo'llanmalarning ilmiy asoslanmaganligi;
- sohaga oid atamalar bo'yicha lug'atlarning yetishmasligi yoki elektron lug'atlarning yo'qligi;
- mutaxassislik atamalarining tor doirada o'qitilishi bilan cheklanish;
- oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar uchun sohaga oid terminlar minimumining shu paytgacha ishlab chiqilmaganligi;
- ma'lum bir sohaga oid termin, terminalogik lug'at tuzish printsiplari kabi mavzular bo'yicha monografik tadqiqotlar ya'ni dissertatsiya ishlarining kam olib borilganligi;
- pedagogik faoliyatini yaqinda boshlagan til o'qituvchilarining bu borada tajribasining kamligi, mutaxassislikka oid leksikani chuqur o'rganishga halaqit berayotgan ob'ektiv omillar hisoblanadi.

Mutaxassislikka oid adabiyotlarning yetarli emasligi, ba'zi metodik masalalarning ilmiy yoritilmaganligi talabalarni chet tilida muloqot qila olmaydi degan fikrga olib kelmasligi kerak. Bilamizki, barcha oliy ta'lim muassasalarida asosiy adabiyotlar kasbga yo'naltirishga emas, balki chet tilini o'rgatish nuqtai nazaridan tanlaniladi. Bu usul orqali talabalarning maishiy ijtimoiy-siyosiy mavzularda o'z fikrlarini bemalol bayon eta olish ko'nikmalari rivojlantiriladi. Buni biz xorij gazeta va jurnallarning mutolaasi hamda sun'iy yo'ldosh orqali uzatiladigan axborot dasturlarini chet tilida muntazam kuzatishlar bilan ifodalashimiz mumkin. Terminalogiya masalasida esa ularning o'zbekcha tarjimalari to'la unifikatsiya qilinmagan.

Ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari va texnologiyalari keng qo'llanilayotgan xozirgi kunda o'qitish jarayonining yuqori samaradorlikka erishishiga, ta'lim jarayonining metodlarini tanlashda, o'quv rejalarini ishlab chiqishda har bir darsning didaktik vazifalari hamda ta'lim oluvchilarning ijtimoiy talablari inobatga olingan holda amalga oshirilmoqda. Bizning fikrimizcha, xorij

mamlakatlikarining sohaga oid leksikani o'rgatish tajribasidan unumli va samarali foydalanish mumkin.

Bu mavjud muammolarni hal etishni tezlashtradi va ta'lim sifatini oshiradi. Chet tilini mutaxassislikka oid atamalar yordamida o'qitishning bir qator ijobiy tomonlari mavjud. Quyida ularning ba'zilarini keltirib o'tsak:

Birinchidan, talabalar xorijiy tilning grammatikasini o'rgatishdan ko'ra uning matndagi sohaga oid atamalari va mazmun-mohiyatini o'rganadilar.

Ikkinchidan, chet tili alohida fan sifatida o'qitilmasdan, talabalarning mutaxassisligiga bog'liq fanlarga integratsiyalashgan holda darslar tashkil etiladi.

Uchinchidan, til o'rganish jarayonida soha vakillari uchun o'z ona tillarida chuqur egallangan mutaxassislik sohalariga doir bo'lgan matnlar, mashqlar chet

tilida taqdim etiladi. Matni tushinish, uning mazmun-mohiyatiga yetish talabalarning mutaxassisliklariga tegishliligi sababli ta'lim olish jarayoni oson kechadi. Bu bilan chet tilini tez muddatda o'rganish ehtimolini kuchaytiradi. Dars jarayonini talabalarning mutaxassisliklariga doir bo'lgan tarqatma materiallar, taqdimot ishlari, matnlar bilan tashkil etish va o'tkazish tavsiya etiladi.

Ma'lum bir yo'nalishida ta'lim olayotgan talabalarning o'qitishda dars jarayoni va baholash xalqaro chet tilini imtihon qilish tizimlari shakliga moslashtirish maqsadga muvofiq. Bunda sohaga oid matnlar va materialar chet tilini bilishning to'rtta (o'qish, tinglab tushunish, gapirish va yozish) kompetensiyalari asosida tayyorlanib, talabalarni kasbga maqsadli yo'naltirish masalasi o'z yechimini topadi.

Talabalarni mutaxassislik bo'yicha chet tiliga o'rgatish boshqa fanlarni o'qitish bilan integrativ holda olib borishni nazarda tutadi. Chunki u endi boshqa fanda egallangan bilimiga chet tilida qayta murojat etishi faqat chet tilinigina emas, balki boshqa fanni ham chuqur o'zlashtirish imkonini yaratadi. Bunda xorijiy til o'qituvchisi boshqa fanlarning mazmuni, rejasidan xabardor bo'lishi hamda talabalarga aynan shu materiallarni xorijiy tilde berilishiga e'tibor qaratishi yaxshi natija beradi.

Fanlararo aloqani yo'lga qo'yish uchun talabalarga mutaxassislik bo'yicha tavsiya etilgan asosiy adabiyotlar bilan tanishib chiqish, mutaxassisligi bo'yicha ta'lim beradigan kafedra professor-o'qituvchilari tarkibi bilan hamkorlik qilish, tegishli o'rinlarda soha atamalari bo'yicha ulardan maslahat olish, o'quv rejasi bo'yicha ular foydallanmoqchi bo'lgan materiallar bilan tanishish orqali amalga oshirish mumkin.

Amaliy jihatdan esa boshqa fanlardan o'tilgan materiallarni xorijiy tilda to'liq takrorlashning iloji bo'lmasligini inobatga olib, xorijiy tilga o'qitish davrida mutaxassislik fanlar o'tgan materiallarni xorijiy tilda to'liq bo'lmasa ham ularning asosiy va muhim jihatlariga e'tibor berib, ular orqali talabalarning malakalarini rivojlantirishda samarali foydalanish mumkin.

Bugungi kunda ta'lim sohasida olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar, ta'lim mazmunini takomillashtirishga oid qabul qilingan hukumat qarorlari ta'limni hayot bilan bog'lashni, o'qitish samaradorligini oshirishni, tez taraqqiy etib

borayotgan jamiyat uchun har tomonlama rivojlangan barmakol avlodni tarbiyalab yetishtirishni talab qiladi. Zero, ma'naviy dunyoqarashi keng, sog'lom muhitda tarbiyalanib kelayotgan, chet tillarini o'rganishga qiziquvchi yoshlarning kelajagi porloq. Xulosa qilib aytganda, chet tilini kasbga yo'naltirib o'qitish tizimini yanada takomillashtirish, ushbu yo'nalishda rejalar ishlab chiqish, xorijiy tillarni o'rganishning samarali tizimini yaratishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenting Qarori “Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari” 2012 yil 10 dekabr
2. English for Specific Purposes Instruction and Researches (Current practices, Challenges and Innovations). Nalan Kenny, Elvan Eda, Huang Jian. Palgrave Macmillan – 2020
3. Key Issues in English for Specific Purpose in Higher Education. Yasemen Kirkkozi, Kenan Dikilitash. Springer - 2018

INGLIZ TILI O'QITISHDA LOYIHA METODINING AHAMIYATI

*Nazarova Ra'no Rahimovna,
Qo'qon davlat pedagogika institute ingliz tili va adabiyot kafedراسи
o'qituvchisi,
Muhammadjonova Intizor Madadjon qizi,
ingliz tili va adabiyot ta'lim yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya. Ingliz tili o'qitishda loyixa metodi amarali metodlardan biri xisoblanadi. Ushbu maqolada loyixa metodining ingliz tili o'qitishdagi ahamiyati va uni dars jarayonida qo'llash orqali erishiladigan yutuqlar yoritib berilgan. Mavzuni yoritishda Maxmudov, Kilpatrik va boshqa ushuchi olimlar fikrlaridan foydalanildi.

Kalit so'zlar: chet tillarini o'rganish, ta'lim jarayoni, an'anaviy ta'lim, loyixa metodi.

Barchamizga ma'lumki, chet tillarini o'rganish va o'rgatish barcha rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar qatori vatanimiz O'zbekistonda ham zamon talabiga aylanib ulgurdi. Chet tillarini o'rganish uchun yoshlarga, qolaversa, barcha yurtdoshlarimizga yaratib berilayotgan shart-sharoitlar o'zining ijobiy natijasini isbotlab bermoqda desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Malakali kadrlar tayyorlash jarayonining har bir bosqichi ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, uni yuqori bosqichlarga ko'tarish shu bilan birga jahon ta'limi darajasiga yetkazish borasida muayyan vazifalarni amalga oshirish lozim. Jahon ilm fanining zamonaviy yutuqlaridan bahramand bo'lish davr talabidir. Bunga esa faqatgina chet tillarini mukammal bilish tilga oid barcha qonun-qoidalarni egallash zarur. Shu maqsadda chet tillarini o'rganishning yanada samarali yo'llarini izlash, turli xildagi o'qitish metodlarini yaratish olimlarimiz, izlanuvchi o'qituvchi va bilimli yoshlarimiz oldida turgan dolzarb masala hisoblanadi.

Hozirgi kunda xalqaro munosabatlar kengayib va o'zgarib bormoqda, bu esa Ingliz tilini o'qitishda loyixa metodini innovatsion texnologiya sifatidagi rolining ortishiga olib keladi. An'anaviy ta'limdan farqli o'laroq loyixa metodi tarafdorlari talabalarga imkon qadar o'qituvchi rolini kamaytirib, talabalarning o'zlariga muammolarni hal qilishga imkoniyat taqdim etadi. O'qituvchiga bilim va

ma'lumotni yetkazib beruvchidan ko'ra ko'proq yordamchi yoki boshqaruvchi sifatida qaraladi.

Loyiha metodi XVIII asrda Yevropadagi arxitektura va muhandislik maktablarida bitiruvchi talabalar o'qish jarayonida olgan bilimlari va bilimlarini o'zlari hal qilishlari kerak bo'lgan davrda joriy qilingan ta'lim vositasidir. XX asrning boshlarida Uilyam Xeard Kilpatrik loyiha uslubini ta'lim falsafasiga aylantirdi. Uning qurilmasi bolalarga yo'naltirilgan va progressiv ta'limga asoslangan. Ikkala yondashuvdan ham bugungi kunga qadar butun dunyo o'qituvchilari foydalanmoqdalar.

Loyiha metodi muhitida talabalar atrof-muhitni his qilish organlari orqali o'rganishlari va boshdan kechirishlari hamda ma'lum ma'noda shaxsiy qiziqishlari asosida ta'limni boshqarishlari kerak. Ushbu metodda yodlashdan ko'ra tajriba asosida o'rganishga ahamiyat beriladi. Loyiha usulini amalga oshirish uchun 2 ta asosiy yondashuv mavjud. Tarixiy jihatdan kattaroq yondashuvga ko'ra talabalar 2 bosqichni bajaradi:

Dastlab, ular ma'lum ko'nikmalar va faktlarni o'rganish bo'yicha tizimli ravishda o'qitiladi, so'ngra ular ushbu ko'nikma va bilimlarni ijodiy va o'zlariga mos loyihalariga yo'naltiradilar.

Ikkinchi yondashuvga ko'ra, o'qituvchining ko'rsatmasi loyihasidan oldin emas, balki unda birlashtirilgan. Boshqacha qilib aytganda, talabalar avval loyihani tanlaydilar, so'ngra, ular muammoni hal qilish uchun nimalarni bilishlari kerakligini muhokama qiladilar hamda kerakli texnika va tushunchalarni o'rganadilar. Nihoyat ular tanlagan loyihani o'zlari amalga oshiradilar. Ikkala yondashuvda ham o'quvchilarga ularning yutuqlarini baholash imkoniyati berilib, fikr yuritish uchun vaqt ajratilishi kerak. Ko'plab o'qituvchilar, ayniqsa, sanoat san'ati o'qituvchilari o'quvchilarga amaliy muammolarni hal qilishda doimiy ravishda oshirilib boriladigan malakalarni rivojlantirishga yordam berish uchun bir qator kichik loyihalardan foydalanadilar.

Loyiha metodi o'quvchilar o'rtasida ijtimoiy me'yorlar va ijtimoiy qadriyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu mavzuning turli elementlarini o'zaro bog'lash va o'qitish yoki ta'limni o'tkazish uchun bebaho imkoniyatlar yaratadi. Metodning asosiy kamchiliklari loyihani barcha mavzular bo'yicha rejalashtirish mumkin emas. Vaqt va xarajatlar nuqtai nazaridan bu iqtisodiy emas. O'qituvchi uchun o'quvchilarga loyihalarni rejalashtirish yoki amalga oshirish va ularni boshqarish juda qiyin. Ushbu o'qitish strategiyasidan mustaqil o'qitish strategiyasi sifatida foydalanish kerak emas, balki qo'shimcha o'qitish texnikasi sifatida foydalanish kerak. Nazorat muammosidan qochish uchun o'qituvchi har bir talaba guruhiga rahbar tayinlashi mumkin. O'qituvchi har bir loyiha uchun vaqt chegarasini belgilashi maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak, o'qituvchi darsni rejalashtirar ekan, albatta, uni qanday metod asosida o'tkazish haqida bosh qotiradi. Yuzaki qaraganda, har bir mavzuni xohlagan metodni qo'llab o'tkazaversa bo'ladi, lekin amalda buning ilojisi yo'q. O'qituvchilarning xususiy fanlar asoslarini o'qitishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar jarayonini noan'anaviy shakllarda tashkil etish, ta'lim jarayonini mukammal andoza asosida loyihalashga erishish, mazkur loyihalardan oqilona foydalana olish ko'nikmalariga ega bo'lishi ta'lim oluvchilar tomonidan nazariy bilimlarni puxta, chuqur o'zlashtirilishi, ularda amaliy ko'nikma va malakalarning hosil bo'lishining kafolati bo'la oladi. Loyiha metodi ta'lim texnologiyasining muhim bo'g'iniga aylanmoqda. Bu metod ta'lim oluvchilarga hayot tarziga moslashish, mustaqil, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini hosil qilishga yordam beradi. Loyiha metodi ta'lim jarayonining muhim jihatlaridan biri bo'lib, o'qituvchining talabalar bilan individual ishlash imkonini beradi. O'qituvchi dars vaqtidan unumli foydalanib, talabalarning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ular bilan yakka tartibda ishlaydi. Bunda ularning kasbiy fanlarni chuqurroq egallashlariga kengroq yo'l ochib beriladi. Loyihalash ishlarini tashkil etishda didaktik vazifaning qo'llanilishi va uni hal etish muammolari ko'rib chiqiladi. Loyiha qatnashchilari o'z qiziqishlari, fikr doiralari bilan bir-birlariga

yaqin, yordam beruvchi, o'quvchi talabalar bo'lib, ularni loyihada qo'yilgan maqsad birlashtiradi. Ularni yoniga keyinchalik boshqa qatnashchilar ham qo'shilishi mumkin. Lekin qatnashchilar haddan tashqari ko'payib ketishi salbiy oqibatlariga olib keladi. Shuning uchun loyihada har bir qatnashuvchining bajaradigan vazifasi aniq yozib qo'yiladi. Ta'lim muassasalarida mavjud imkoniyatlar va shart-sharoitlarni inobatga olgan holda yoshlarga zamonaviy, informatsion axborot texnologiyalarini qo'llash orqali loyihalash metodini amalga oshirish istiqbollarini belgilash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.,”Sharq”, 1997 yil.
 - 2.Mahmudov M. Ta'lim natijasini loyihalash // “Pedagogik mahorat”, 2003-yil 1-son
 - 3.Knoll, Michael. 1995. “The ProjectMethod: Its origin and International Influence.”
-

PROBLEMS AND SOLUTIONS REGARDING LANGUAGE ASSESSMENT AND TESTING

Ablazov Ulugbek Hotamali Og'li
Faculty of “International business and trade”
INHA UNIVERSITY SOUTH KOREA, 2021
ablazov1201@gmail.com

1. Introduction
2. Current state of our language assessment system
3. A look at the international system that we can learn

4. Thoughts, ideas and solutions for developing a national Uzbek language testing system

Indeed, language plays a crucial role in a nation, ethnic group or a country's existence. A national language makes it possible and easy for people in the same ethnic group to communicate, share information and ideas, make economic transactions and pass on their wisdom, knowledge and cultural identity to the upcoming generation. In fact, the continuance of a nation depends on how long their language will live on.

There is no doubt that Uzbek language has a very long and deep history which goes back to more than a thousand years. It has seen many development stages and has been influenced by many neighboring languages such as ancient Persian, Latin, Arabic (by a huge amount), Russian and nowadays is being influenced by English. Many scientific, historical and literary books have been created in this language and has benefited not only its own speakers but other nations as well. The likes of Navoi, “Baburnoma”, “Temurnoma” and other world famous books were written in this language.

There are more 3000 different languages in the world right now. And every week one of them disappear forever, because the speakers of the absence of native speakers of those languages. However, another major reason for that is that those languages have no written form or alphabet in other words. Fortunately, Uzbek language has had its written form for over a thousand years. The Arabic letters were the most widely used written form until 1924. From 1924 onwards our language has seen 2 completely different alphabets over and over again. In short it is one of the few languages which have been recognized as the national language of the country.

Considering the points which I have mentioned above, it is extremely important to have a perfect system of assessing, testing and scoring language abilities of individuals, be them students, teachers, government and private sector workers where the medium of communication is carried out in Uzbek language. The need to

develop this kind of system is increasing day by day. Unfortunately, we still do not have any proper language assessment testing system that we can be proud of.

In order to understand our situation better, let us have a look at the international standards. Learning a new foreign language has never been easier thanks to the development of internet and all the resources it offers. All the major international languages including English, French, Russian, Arabic, Korean, Chinese etc. have created tests and certificates to assess the knowledge of its learners. By taking and passing those tests and acquiring the certificates one can show his/her knowledge of that language easily. I myself, as an international student studying in South Korea have taken IELTS, an English Language Testing System in order to get admission to my university as the medium of studies here is in English.

However, with its nearly 40 million speakers around the world, Uzbek language have no official language testing system. And we urgently need to do this project very soon. There are many reasons for why we need this so urgently, one for example is that there is an increasing number of foreign people who are interested in learning Uzbek and working in Uzbekistan or Uzbek people in general. I myself have witnessed many Koreans who are learning or willing to learn Uzbek and are looking for study materials and resources. Another reason is every year we have hundreds of thousands of university applicants who need to have their Uzbek language skills tested in order to choose the best students. But as many people are aware, those university entrance tests are not so developed and cannot assess the true potential of the applicant. So we really cannot be satisfied with what we have available right now.

In my humble opinion, creating and developing a national language testing system would help to boost the overall rating of our language, and it will solve many of the problems that we are facing nowadays. For example, it can help employers to a lot when hiring new staff for their companies. They can easily ask for a certificate (which will be given by the experts) instead of doing that task himself/herself.

And it can also help universities to accept international students to Uzbek taught programs easier than before. Another important aspect which I want to mention is that the costs for taking the test should be cheap, at least for the time being. Because charging a high price may discourage people from taking the test. And reducing the costs may not be easy, so the government should come to help here. A part of developing and maintaining such a system cannot be carried out without the subsidies of the government.

Reference:

1. www.nidcd.nih.gov Speech and Language Developmental Milestones
2. Ongoing Challenges in Language Assessment by Lyle F. Bachman
3. Challenges in Language Testing Around the World BY Betty Lanteigne

TECHNOLOGY USE IN EDUCATION IN LANGUAGE LEARNING AND TEACHING

*Almatova Nazokat Abdulhamidovna,
Teacher of department of foreign languages,
faculty of agro engineering and hydro melioration,
Andijan Institute of Agriculture and Agro technologies*

Abstract: The general purpose of the study was to explore the use of ICT in learning EIL among agrarian university students in an inland city. More specifically, the current study aimed to illuminate students' technology ownership, usage patterns, and levels of ICT skills; the relationships among learner demographic characteristics (e.g., gender, age, major nationality).

Key words: technology, students, framework, category, social, teaching, impact, foreign language.

Today's students learning English as a foreign language come to perceive both the English language and information technology as a means to “read the

world” and have an impact on the world by using them, not an end in itself. Therefore, a new expanded conceptual framework as to what kind of foreign language literacy students should acquire is urgently needed. That framework should also reflect the role of emerging information and communication technologies in social, cultural, political and economic transformation, which in turn has a real impact on changes in the characteristics of foreign language literacy in the 21st century. It is increasingly assumed that we are entering a ubiquitous computing era. As might be expected, a ubiquitous network society will define our time in many ways, especially in technologically advanced countries. Astonishingly, it was more than a decade ago when Mark Weiser introduced the vision of ubiquitous computing, roughly the opposite of virtual reality, which forces the computer to live out here in the world with people functioning invisibly in the background, and enables people move around and interact with computers.

In the field of education, the *2005 Horizon Report* published by the New Medium Consortium presented six technological areas that remarkably will emerge in higher education within the next one to five years. The first category is *Extended Learning*, which refers to augmenting traditional instruction with the support of new communication tools such as blogs, wikis, and instant messaging. *Ubiquitous Wireless* is the second category. The rapid penetration of wireless networks into campuses has allowed students to use more portable devices in their learning, to overcome the constraints of time and space, and to increase sharing information and collaboration. The area of *Intelligent Searching* comes third. Numerous search engines, metacrawlers, online directories and other search agent tools have supported locating, organizing and retrieving information more effectively these days. The fourth area is *Educational Gaming* as a learning tool. With new sophisticated technologies available, games and simulations are considered to have huge potential for promoting peer-interactions, motivation, critical thinking skills, problem-solving ability. The fifth area is *Social Networks and Knowledge Webs*. Social networking tools and websites promise effective knowledge management,

collaboration and cooperative decision-making in classroom settings. In addition, knowledge webs serve as a research tool that lets students hold the responsibility for the given information space. *Context-Aware Computing/Augmented Reality* is the final promising area. Context-Aware computing refers to computing devices and applications that can perceive situations in which the user is located and make decisions accordingly (e.g., a context-aware mobile phone). Augmented Reality is the term for a combination of the virtual and the real viewed by technology devices that show a real object or place with a generated virtual scene (e.g., 3D interactive headgear). Both context-aware computing and augmented reality are promising areas in that they can enable students to expand their learning spaces and experiences, and apply their information and knowledge to the real world.

To help pedagogy keep pace with technological advancement with sound education for a new generation of students, however, has been a daunting challenge to higher education.

Recognizing the problems has led a growing number of educators and researchers to make enthusiastic efforts to investigate the actual conditions of students' information technology use and skills, in the hope that it would shed light on students' growing needs and expectations for the use of technology in their learning environments.

Literature:

1. Pururshotma, R. (2005). You're not studying, you're just... *Language Learning & Technology*, 9(1), 80-96.
2. Rajadurai, J. (2005). Revisiting the concentric circles: Conceptual and sociolinguistic considerations. *Asia EFL Journal*, 7(4), 111-130.
3. Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, meaning, and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Zhao, Y. (2005). *Research in technology and second language learning: Developments and directions*. Greenwich, CT: Information Age Publishing.

INGLIZ TILIDAGI “RANG” MA’NOSINI BILDIRUVCHI SO’ZLAR MATN TARKIBIDA QO’LLANILISHINING PRAGMATIK TAHLILI VA ULARNI O’ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MUAMMOLARI

*Abduvoitov Ravshanbek Alijonovich,
AndMI “O’zbek tili va adabiyoti” kafedrasida assistenti
Aminboyev ShaxzodKamolatdinovich,
MTMICHJA yo’nalishi 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilidagi “rang” ma’nosini bildiruvchi so’zlar matn tarkibida qo’llanilishining pragmatik tahlili va ularni o’zbek tiliga tarjima qilish muammolari haqida bo’lib, unda ushbu mavzu misollar bilan atroflicha keng yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: rang, ma’no, leksema, ezgulik ramzi, adekvat tarjima, she’riyat janri, oq, qora, kontekst, frazeologik birlik, motam.

Atrofimizni o’rab turgan dunyo turli xil ranglardan tashkil topgan mavjudotlardan iborat va ularning har biri turli xalqlarda turlicha ma’no kasb etadi. Rang dunyo ob’jektining asosi va ko’rish hissi sifatida qabul qilinadi. Masalan Xitoyda oq rang to’y uchun mos kelmaydigan rang bo’lib, u motam rangidir. Agar kelin to’y uchun oq nikoh ko’ylagini tanlasa, uning ota-onasi unga shubhasiz turmushga chiqishga ruxsat bermaydi. Hindistonda, hatto xristian to’ylarida agar kelinlar oq ko’ylak kiyishsa, u odatda boshqa biror xil rang bilan birga aralashtiriladi. Agar turmushga chiqqan ayol boshqa rang qo’shilmagan oq ko’ylak kiyisa, bu uni baxtsizlik va bevalik kutayotganini bildiradi. Boshqa xalqlarda esa oq rang sofdillik, poklik, beg’uborlikni bildiradi. Xitoy madaniyatida ranglar ustida izlanishlar olib borilganda, ba’zi bir ranglar qarama-qarshi ma’nolarga ega ekanligi kuzatiladi. Misol uchun ko’k rang bir vaqtning o’zida ham motam ma’nosini ham umid, ishonch ma’nosini bildiradi. Siyoh rang ham motam belgisi bo’lib, ijobiy ma’noga ham ega.

Ingliz va o’zbek tillaridagi “rang” ma’nosini bildiruvchi leksik-semantik maydonini tashkil etuvchi leksemalar miqdor jihatidan ham, distributsiya jihatidan ham, semantik va stilistik ko’lami jihatidan ham bir-biriga mos tushmaydi. Bu ikki

tildagi mazkur sohada mos tushadigan holatlar 10-15 foizni tashkil etadi xolos. Bu esa ushbu leksik-semantik maydon unsurlarining turli tillardagi joylashuvi tartibi va ishlatilishi ko`lamini o`rganish hozirgi zamon tilshunosligini o`rganish uchungina emas balki muhokama qilinayotgan tushunchalarning o`zbek tiliga tarjima qilinishi va berilishi masalalarini keng yoritish uchun ham katta xizmat qilishi mumkin.

Badiiy adabiyotlarda ranglarning tarjimasida adekvat tarjima emas balki kontekstual tarjimadan foydalanish kerak. Ranglar ayniqsa badiiy adabiyotning she`riyat janrida juda ko`p ishlatiladi.

Har bir so`z o`zi istifoda etiladigan tilde shunday ma`nolarni anglatadiki, boshqa tildagi shunga muqobil so`z o`sha ma`nolarni qisman, bir qadar yoki bir taraflama qoplasa-da, ko`pincha jiddiy farq qiladi. Masalan, inglizcha “white”, ruscha “белый”, o`zbekcha “oq” so`zlarini olaylik. Ma`lumki oqlik, ravshanlik, yorug`lik hamma xalqlarda ham qoralik, zulmat, baxtsizlikka zid o`laroq, ezgulikni anglatadi. Lekin bundan hamma tillarda ham “oq” ma`nosida qo`llanuvchi so`zlar bir-biriga aynan muvofiq keladi, deb bo`lmaydi.

Ingliz tilidagi “white as a sheet”- “choyshabday”, “qog`ozday ”oq degani. O`zbeklarda ham qog`oz oqlik ramzi, tasavvurda bunday tushunchaning paydo bo`lishiga uning tabiiy xossasi asos bo`lgan. Biroq “choyshabday oq” degan frazeologik qolip yo`q, bizda “dokaday oq” deyiladi.

Ingliz, rus va o`zbek tillaridagi “white as a milk”-белыйкакмолоко-sutday oq birikmalarining ma`nosi aynan to`g`ri keladi. Yana “white as a snow”- белыйкакснег-qorday oppoq birikmalarida uchchala tilda ham qor oqlikni ifodalaydi. Ammo “white as a chalk”-белыйкакмелbirikmalari ingliz va rus tillarida bir-biriga yaqin bo`lganiholda, “bo`rdek oppoq” degan qiyos o`zbek tiliga xos emas. “White as wool”-junday oppoq esa faqat ingliz tiligagina xosdir, negaki, na rus tilida va na o`zbek tilida jun oqlik tushunchasini ifodalashga xizmat qiladi.

Oqlik hamma xalqlarda ham ezgulik ramzi ekan, albatta, bu uning asosiy, yetakchi ma`nosidir. Lekin ba`zi hollarda oqlik musibatli tushunchalarni ham anglatadi va bu tillarda turlicha namoyon bo`ladi. Masalan ingliz tilida “white

slave”-oq cho`ri degani bo`lib, bu yaramas ishlar bilan shug`ullanishga majbur qilingan “fohisha qiz” ma`nosini bildiradi. O`zbek tilida “oq qilmoq” hamda “oqpadar” tushunchalari otasi tomonidan la`natlangan farzandga nisbatan ishlatiladi.

Ingliz tilidagi “green” so`zi o`zbek tiliga “yashil”, ayrim paytlarda esa “ko`k” deb tarjima qilinishi mumkin: “green fields”-yashil dalalar, ko`m-ko`k dalalar, “greenery”-ko`kat, “зелёный”(dollarga nisbatan)- ko`ki, garchi dollarning rangi ko`k emas yashil bo`lsa-da. Yoki “голубойэкран”-zangori ekran. Ekraning nimasi zangori ekan? Buni tushunish qiyin. Balki birinchi chiqarilgan televizorlarning ekрани yashil bo`lganligi uchun shu nom berilgandır.

Xalqlarning turli tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sharoitlarda yashashlari natijasida ularning ongi, dunyoqarashlari va axloqida turli maxsus tushunchalar, norma va tamoyillar qaror topadiki, bularning hammasi tilda ham bevosita aks etadi. Aytaylik, tropik iqlim sharoitida yashovchi xalqlar qor nimaligini tasavvur qila olmas ekanlar, ularning tilida “qorday oppoq” degan qiyosning ham yo`qligi o`z-o`zidan ma`lum.

Matn tarkibida qo`llanilgan ko`p ma`noli rangni bildiruvchi leksik va frazeologik birlikning chinakam ma`no va funktsiyasi u foydalanilgan vaziyat, kontekst yordamidagina oydinlashadi. Binobarin tarjima amaliyoti dalillarning kontekst asosida umumlashtirilishi muayyan ob`yektiv nazariy xulosalarga olib kelishi bilan birga tarjimachilik ravnaqiga ham so`zsiz ijobiy ta`sir ko`rsatadi. Shunday qilib, rang ma`nosini bildiruvchi so`zlarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilganimizda kalka yoki kontekstual tarjima usullaridan foydalanamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Layonz DJ. Osnovi teoreticheskoy lingvistiki, M., Progress, 1976
- 2.Salomov G`. Til va tarjima, Toshkent, Fan,1996
- 3.Musayev Q. Tarjima nazariyasi, Toshkent, 2004

TRAINING CONFERENCE INTERPRETERS AND TEACHING CULTURE IN ONLINE CLASSROOM

AlisherKhamidov,

Teacher and Independent Researcher at UzSWLU

Distance learning, sometimes called e-learning, is a formalized teaching and learning system specifically designed to be carried out remotely by using electronic communication. Because distance learning is less expensive to support and is not constrained by geographic challenges, it offers opportunities in situations where traditional education sometimes faces difficulties in operating. Students under the press of scheduling or distance problems can benefit, as can employees, because distance education can be more flexible in terms of time and can be delivered virtually anywhere.

Popular distance learning technologies include:

- Voice-centered technology, such as CD or MP3 recordings or Webcasts
- Video technology, such as instructional videos, DVDs, and interactive videoconferencing
- Computer-centered technology delivered over the Internet or corporate intranet

Studies indicate that distance learning can be as effective as the traditional format when the methods are appropriate to the teaching tasks, there is a student-teacher interaction, and teachers provide students with appropriate and timely feedback.

In **online teaching and learning** a student usually deals with a computer reading or viewing the curriculum or completing assignments. A student is usually at home or in a computer lab as compared to sitting in a classroom with desks and a **teacher** in front of the room.

So, the difference between Distance and Online language teaching can simply be defined in the following way:

While in distance mode students and instructors see each other via a screen (computer, TV, mobile phone screens and etc.). Students can ask and answer various

questions, give/get feedback and even make presentations on a topic. It is like talking to your friend or family member back in your country or somewhere else via video call.

In online mode an instructor uploads the syllabus and assignments for a specific course and students will just download them, do the exercises and turn their assignments in and an instructor will give them necessary feedback and instructions in written form or in the recorded video format. In this mode a teacher and students might have some designated days when they meet online and can have a live chat with each other.

But in this presentation I would like to focus on the distance learning/teaching of the Simultaneous Interpreting.

I teach and an independent researcher at Uzbekistan State World Languages University. There are about a hundred students who are learning simultaneous interpreting at our Department. They are mostly advanced level students of English. All of them have to be present at the classes. But what if one of them has to miss the classes for some serious excuse? In that case they have to miss the entire lesson. But if we can introduce distance learning to our universities in that case no one would miss a lesson. Of course, there are several advantages and disadvantages in teaching and learning in distance mode. First of all, I would like to point out some advantages, and I am going to focus on my experience in teaching in distance mode at Indiana University. They are as follows:

- Your course can have more students. For instance, if it were not for teach in distance mode we would have had only one student at our Advanced Uzbek course.
- In most cases, the attendance of students is guaranteed, as they can be anywhere during the class and still attend classes. For examples, one of our students was to leave for a conference for about a week, but he did not want to miss classes either, so he would get in touch with us during the classes using Zoom Room application. All he needed was to have a mobile phone or laptop and Internet access.

- No need to spend a lot of money and time to come to the campus and attend the classes.
- Your screen is your blackboard. You can share your presentations and videos with students by just pressing a button. This can help to save paper.
- The possibility of recording your lesson. Your entire class is recorded and both students and teachers can refer them when they need to.

We can keep counting the advantages of the distance learning for a long time, but at this point I would like to point out some disadvantages of the distance mode which we have to face during our classes:

- Students and instructors have to talk to each other face to face but without a direct eye contact.
- Sometimes Internet connection might be weak and students or the instructor might not hear what was said on the other side of the screen.
- No pointing or gestures with head works to make a certain student do something. Instructor has to monitor the flow of the lesson very carefully all the time and tell each student to answer a specific question, otherwise the students do not know who is supposed to speak or answer the question.
- No group work. Individual or pair work can be effective.
- A teacher and students have to be seated all the time unlike in actual classrooms where the instructor can stand or students can be made move from one part of the classroom to another.

When I started teaching the Uzbek language at IU the distance teaching was a brand new approach for me in terms of teaching a foreign language. So, during the first two weeks of the academic year I participated in all the classes to observe how my supervisor conducts the class and my supervisor was present in the classes where I taught. He gave me all the necessary feedback and I learned how to develop materials for the course. Besides, as a part of our FLTA requirements we have to conduct ‘Conversation’ hours or also known as ‘Coffee’ hours. And for sure my ‘Conversation’ hours also take place in the distance learning mode. During the

conversation hours I ask my students to choose a specific topic related to the Uzbek language, culture or Uzbekistan itself for the coming lesson and we discuss them. Sometimes I make various Power Point presentations (true or false quizzes, multiple choice questions or just slides to give some pictures on a certain topic) or bring photos to show to my students or we can watch a short video or listen to an audio related to the topic and then carry out the analysis and discussions. In this term, the digital technologies are very helpful during the distance mode.

The digital technologies used in the distance learning classrooms can help an instructor to teach the culture of a specific language/nation. As Maggie Sokolik (2014) states *“as a skill area, cross-cultural awareness is sometimes ignored. Fortunately, digital environments give students access to online videos, blogs, and host cultural information that can assist in cross cultural understanding. Brinton (2008) suggests using Web-Quests, inquiry based activities in which learners seek specific information.”* (Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Snow, M. A., 2014. p. 418). As I have mentioned above I also tried to follow Sokolik’s idea. As is known, like other languages of the world the Uzbek language has got various dialects/accents depending on a specific region and one single notion can be expressed by different words in those regions; in addition, some gestures, behaviors or even customs and traditions might also differ based on the region. And I was pleased when it was even mentioned by some of my students during the conversation hours. During the conversation hour one of my students wondered what the word I’d used earlier meant. And when I explained to him the meaning of the word he said that it was very interesting for him to hear that, as the previous FLTA used to pronounce the word in a different way. At that moment I understood that I was to give my students more information about the dialects in Uzbekistan. So, I started to think how to organize my ‘Conversation’ hours more effectively in terms of teaching culture and dialects of Uzbekistan and I decided to invite guests to ‘Conversation’ hours who came from Uzbekistan. Unfortunately, there were few people in Bloomington. Then I decided to invite guests who are in Uzbekistan. For that, I used

Zoom Room application which is very popular now and it is very easy to use. Moreover, I'm confident now, that this application, actually, has to be used during our 'Conversation' hours. My friends and colleagues join our meetings and my students have a chance to experience various dialects of the Uzbek language, they write down the unknown words and expressions and ask us what they mean. This approach has turned out to be very effective and my students ask me to invite various guests to our 'Conversation' hours. I try to invite the people who are related to our topic of the day. For instance, when we talked about Tourism in Uzbekistan, I invited one of my friends who used to work as a guide or when we talked about Uzbek Literature I invited the Uzbek professor who works as a librarian at IU. Why is it so important? Because, an instructor might not be deeply aware of a certain topic or he/she might not be able to speak a certain dialect of a language. Besides, students get an opportunity to practice their speaking skills with various native speakers and based on my own observations of the 'Conversation' hour, my students got used to talk to the instructor (in this case – me) all the time and when I invited a guest for the very first time, they had some challenges in understanding what the guest said and it also helped us to take our students out of their comfort zones. Getting out of one's comfort zone in speaking a foreign language is very crucial. As for me, when I learnt a foreign language I would get used to hearing to the same tone, voice, flow and accent of my instructors all the time and when I had to speak to a native speaker I faced various challenges. As is known, native speakers tend to omit some parts of the sentences or pronounce a certain word or expression differently rather than non-native speakers. Besides, inviting guests from Uzbekistan helps me to keep my students up-to-date all the time. It has been about 5 months since I came to the USA and a lot of changes have taken place in Uzbekistan so far, the ones which are available on various online newspapers and websites can be provided by the instructors, but others can be found out from the people who are in Uzbekistan now. For example, one of my students is carrying out a research on a topic related to a region in Uzbekistan and that student asked me to invite a guest from that place and

I did so. On that day my student had a chance to ask some questions related to his topic.

As a conclusion I would like to stress that inviting a guest speaker to the Simultaneous Interpreting lessons helps an instructor to follow the task selection criteria suggested by David Bohlke. As he points out – an activity for oral skills should include *interactivity, productivity, challenge, safety, purposefulness and authenticity* (Bohlke, 2014). Bohlke (2014) states “When selecting a language activity for an oral skills class, the teacher may want to consider how many of these criteria the activity fulfills” (Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Snow, M. A., 2014. p. 125) and inviting a guest to the simultaneous interpreting classes, in my point of view, can help to apply the criteria for the task selection suggested by Bohlke, as students can interact both with each other and a guest speaker or me; plus they have an opportunity to ask and answer questions. Besides, both my guests and I pretend not to speak students’ native languages at all, which helps us to make our students speak only English all the time. For sure, this will challenge them but they will experience authentic and live speech. Students know that speaking to various native speakers will help them to understand both the language and culture better.

REFERENCES:

1. Bohlke, D. (2014) Fluency-oriented second language teaching. In M. Celce-Murcia, D. M. Brinton, & M. A. Snow (Eds.), *Teaching English as a second or foreign language* (4th ed., pp. 72-89). Boston, MA: National Geographic Learning.

2. Sokolik, M. (2014) Digital technology in language teaching. In M. Celce-Murcia, D. M. Brinton, & M. A. Snow (Eds.), *Teaching English as a second or foreign language* (4th ed., pp. 72-89). Boston, MA: National Geographic Learning.

<http://whatis.techtarget.com/definition/distance-learning-e-learning>

<https://robdarrow.wordpress.com/2012/02/24/what-is-online-teaching-and-learning/>

FACTORS FOR EFFECTIVE PLANNING OF MODERN AND NON- TRADITIONAL ENGLISH LESSON AT SCHOOL

*Усманова Лобар Абдувасиловна,
ЎДЖТУ Инглиз тили ўқитувчиси,
PhD 1- босқич мустақил изланувчи Иккинчи тилни интенсив ўқитиш
кафедраси, Тошкент, E-mail: lobarkhon.usmanova@mail.ru*

Abstract: The author of the article considers one of the most topical issues of our time - teaching of a foreign language at school. The author underlines a lot of opportunities for increasing the effectiveness of foreign language lessons where the process of linguistic, cognitive, social and creative factors is at play.

Key words: teaching a foreign language, speech activity, a culture of communication, the culture of the country of the studied language, content of a lesson, the organization and conduct of the lesson, successful speech, academic purpose.

As English is universally used as a means of communication, especially in the internet world, English speaking skills should be developed along with the other skills so that these integrated skills will enhance communication achievement both with native speakers of English and other members of the international community.

Mastering any subject in general, and a foreign language - to a greater extent, is possible only if the performances of each student is active, involving them in the speech activity itself. The lack of a natural need in schoolchildren and the need to use the language being studied for communicative purposes creates great difficulties for both the teacher and themselves. Interest in the subject, the desire to master it depends more on what kind of teaching technology is used, as teachers teach, and how schoolchildren learn from them [1,24]. Careful preparation for a foreign language lesson is another opportunity to increase its effectiveness.

A modern lesson of a foreign language is a complex education [3, 36]. First, at the lesson, multidisciplinary tasks are solved. At each lesson, students must receive a

“boost” to the practical knowledge of the language they are studying. The material of the lesson and the means for its activation should be used for educational purposes. A teacher decides what specifically should be taught to students at this lesson, using techniques and methods for their emotional and intellectual development. Secondly, teachers use different organizational forms of work: group, pair, individual. To involve everyone and all, you need to develop and improve your organizational skills to prepare a kind of scenario lesson. Thirdly, a lesson should be provided with the means of instruction appropriate to the tasks to be accomplished. Fourth, teachers’ use of components of complex of training methodology and other teaching aids should be brought to the degree of free manipulation with them. This is possible only if a teacher regularly uses them and keeps them constantly in working condition. Fifthly, an important factor is the creation of a positive motivation in the study of a foreign language with a profound knowledge of a teacher’s personality. This is achieved through the use of techniques that cause a personal interest in the performance of tasks.

Today, more and more attention is paid to a person as his/her consciousness, spirituality, culture, morality, and also highly developed intellect and intellectual potential play an important role. Accordingly, there is no doubt that it is extremely important, the urgent need for such training of the younger generation, in which educated intellectuals who possess knowledge of the fundamentals of science, a common culture, the ability to think independently and flexibly, initiatively and creatively to solve vital and professional issues, would graduate from a high school [4, 17]. At schools, there must be a constant search, the goal of which is to find new forms and methods that enable the work on development and education of students at all stages of education to merge into a single process. Moreover, practice and exposure to both listening and speaking activities in real world situations appeared to be a practical method to promote speaking confidence.

Examples of the verbatim reported factors are displayed in Table 1.

Table 1. Factors enhancing speaking development

Participants	Factors №.
№ 1	Confidence should be developed first; more confidence is very important to make students gain confidence to speak.
№ 2	I love to watch foreign movies. Listen to songs – help pronunciation; confidence is the most important in speaking English.
№ 3	The course helps me to be confident, listen to more news, songs and watch TV programs.

The findings in *strengths and weaknesses of speaking performance* were obtained from the recordings of one speaking task and the information was categorized in terms of content, pronunciation, and language use. *Examples of strengths and weaknesses are displayed in Table 2.*

Table 2. Speaking strengths and weaknesses

Strengths	Examples	Weaknesses	Examples
Creativity of topics	A speaker's role as the Asian first-lady of the 55th US President, a museum tour guide and curator, a flight attendant, a golf trainer, an emcee of TV programs, a PR of a business organization, etc.	Pronunciation	Word stress: errors encourage, faculty, etc. Final sounds: no final sound, such as /z/ in always, themselves, confuse and /s/ in arts, students, etc.
A wider range	Particular words related to the topics such as curator,	Grammatical structure	Errors found in the use of the past tense when talking about

of vocabulary	apprentice, commencement day, comprehensive, etc.		the past events: ‘I graduate from this faculty in 1999.’
------------------	--	--	--

This action research was qualitatively conducted to investigate the factors enhancing the development of speaking skills of Uzbek schoolchildren. A confidence factor was gradually developed during the 15 weeks of a regular listening and speaking course. A task-based pedagogical design provided opportunities for the course participants to speak in different situations, which helped to make ‘passive’ vocabulary ‘active’ and also expanded the English lexicon derived from varied speaking topics. Creativity of topics was considered to be a speaking strength, and errors in pronunciation and grammatical structure were categorized as weaknesses of the research findings. Suggestions for speaking improvement for learners mainly covered listening skills, which included listening to music, watching movies, and frequent practice of listening and speaking skills from multimedia websites. The task-based learning design in this qualitative action research could be applied to promote a particular skill or integrated-skill pedagogy in language learning contexts. Non-traditional forms of a foreign language lesson are carried out with the obligatory participation of all students of the group/class, and also implemented with the indispensable use of auditory and visual aids at such lessons. It is possible to achieve a variety of goals of a methodological, pedagogical and psychological nature, which can be summarized as follows: knowledge, skills and abilities are monitored, students are taught on a particular topic; provides a business, working atmosphere, a serious attitude of students to the lesson; minimal teacher’s participation at the lesson is provided. Implementing methodically highly effective non-traditional forms of teaching, development and education, lesson-holiday, video lesson, lesson-excursion, lesson-interview and other forms of employment.

As we have already said, the goal of teaching a foreign language at school is to create intercultural competence of students, which is implemented in the ability to

communicate with each other. The key to students' successful speech activity is non-traditional forms of the English language lessons, during which students become familiar with the culture of the countries of the studied language, and also expand knowledge about the cultural heritage of their native country, which enable students to take an active part in the dialogue of cultures.

LITERATURE :

1. Bailey, K.M. (2005). Practical English Language Teaching: Speaking. New York: McGraw Hill.
2. Faculty of Arts, (2004). Undergraduate catalog. Nakhon Pathom, Thailand: Silpakorn University Press.
3. Goh, C. (2007). Teaching speaking in the language classroom. Singapore: SEAMEO Regional Language Centre.
4. Koshy, V. (2005). Action research for improving practice: a practical guide. London: SAGE.
5. Lucas, S. E. (2001). The art of public speaking. (7th Ed.).

ASSESSMENT FOR LEARNING

*Madrakhimova Gulnoza Adxamovna,
assistant Andijon Machine building institute
gulnoza_english@mail.ru*

Annotation: This article is about assessment for learning in education process. Background of AfL and why is it important to identify students' level. Other information are give in this article.

Key words: AfL, student, teacher, self-regulated learners, effective teaching, feedback.

Although Assessment for learning, or AfL, is nothing new to mainstream education in the UK, in the world of ELT it remains a less familiar and practised

approach. So, what is AfL and why is it important? Can it improve students' results? What does it involve?

To understand what AfL is, it is useful to start with what it is *not*. Traditional approaches to assessment are generally based on assessment of learning. Assessment of learning is generally carried out by the teacher to collect information about attainment. It is usually done at the end of a course or school year and takes the form of an exam or test which is used to assign grades and report achievement or failure.

Assessment for learning, on the other hand, occurs at all stages of the learning process. Students are encouraged to take an active role, become self-regulated learners and leave school able and confident to continue learning throughout their lives. Assessment for learning is also referred to as formative assessment, i.e. the process of collecting and interpreting evidence for use by teachers and learners to decide where they are in their learning, where they need to go, and how best to get there (Assessment Reform Group, 2002). It is a process by which assessment information is used by teachers to adjust their teaching strategies and by students to adjust their learning strategies. AfL encourages learning and promotes motivation by emphasising progress and achievement rather than failure.

Where did AfL come from and why is it important?

AfL originates in the research of UK professors, Paul Black and Dylan Wiliam. Black and Wiliam recognised that what teachers and learners do in the classroom is complicated and little is understood about what happens. They likened the classroom to a black box (an object which can be viewed in terms of its inputs and outputs without any knowledge of its internal workings) and set out to investigate what was happening inside. What they discovered was that students who learn in a formative way achieve much more and obtain better results than other students. In 1998, they published their findings in an important booklet for practitioners *Inside The Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment* and in it they showed that:

- formative assessment is at the heart of effective teaching
- formative assessment has a strong positive effect on achievement

- improving formative assessment raises standards.

As a result of these and other research findings, AfL is now established as one of the most powerful ways of improving learning and raising standards and current research is adding further evidence in support of this claim.

What are the key principles of AfL?

The key underlying principles of AfL which are used to guide classroom practice are as follows:

Communicate confidence that every learner can improve

Above all, AfL must be underpinned by the utmost confidence that every student can improve. We can help learners believe they can improve by giving specific feedback on what they need to do to and how they can do it.

Empower learners to take an active part in their own learning

The AfL process can unlock the approaches used by students and help them to become more aware of what they are learning and how they are learning it. This empowers students to take control of their own learning by developing their skills of self-regulation. As they begin to assess their own work and set goals, they also become more independent.

Develop learners' confidence in peer and self-assessment

These are skills that learners need time and practice in. The more they do it, the more confident and accurate they will be in their assessment.

What does this mean for teaching and learning?

As teachers we can:

Collect information about individual learners to better understand their needs

We can do this in a variety of ways such as finding out what they already know, noticing who answers questions, circulating and observing learners during activities, taking feedback on how interesting or difficult they found the topic or tasks, etc.

Adjust our teaching in response to our observations or assessment results

A central part of teaching and learning is reflecting on how successful the lesson and learning was and judging whether the topic needs to be reviewed, or re-taught

using a different approach or activity. As teachers we are constantly making judgements and decisions in response to our learners’ needs.

Share learning objectives with learners

Learners need to know the lesson objectives. We can write these on the board at the start of a lesson and check our learners understand them. We can then create links between these and previous objectives and refer to them during the lesson and again at the end. We can also discuss with learners why they are studying what they are studying.

Share success criteria with learners

Learners need to know what is ‘good’ work and how to achieve it. Sharing or negotiating the criteria with learners helps them know what they need to do and gives them confidence in their work.

Use questioning

Questioning helps us identify and correct misunderstandings and gaps in knowledge. It gives us information about what learners know, understand and can do. We use this information to plan lessons and activities that move students from where they are to where they need to go.

Give specific and useful feedback

Learners need specific feedback in the form of comments rather than grades if they are to improve. Feedback should inform learners about gaps in their knowledge, understanding or skills, and how to close those gaps.

Introduce peer feedback

Students learn how to give each other advice about their work using success criteria. They can discuss what has been done well, what still needs to be done, and give advice on how to achieve that improvement.

Introduce self-assessment

Learner self-assessment encourages learners to take responsibility for their own learning. Learners use success criteria to identify what they have done well and what they need to focus on next. They can then set personal goals.

Used Literature:

1.Black, P and Wiliam, D (2006) Inside The Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment, Granada Learning

2.Hargreaves, E. (2005) Assessment for learning? Thinking outside the (black) box, Cambridge Journal of Education, vol 35, issue 2.

3.Assessment Reform Group (2002), Research-based principles to guide classroom practice, available at:
www.hkeaa.edu.hk/DocLibrary/SBA/HKDSE/Eng_DVD/doc/Afl_principles.pdf

4.National Council for Curriculum and Assessment website:
<https://www.ncca.ie/en>

5.Dylan Wiliam & The 5 Formative Assessment Strategies to Improve Student Learning:

www.nwea.org/blog/2012/dylan-wiliam-the-5-formative-assessment-strategies-to-improve-student-learning/#sthash.KRTC7rMK.dpuf

THE EFFECTIVENESS OF ICT IN LEARNING AND TEACHING FOREIGN LANGUAGES

*Qoraboyeva Nargiza,
teacher of department of foreign languages,
faculty of agro engineering and hydro melioration,
Andijan Institute of Agriculture and Agro technologies,
Andijan, Uzbekistan*

Abstract. ICT covers so many different types of tasks, and so many different types of ICT applications are used that one would have to measure the benefits of each of them – which might just be feasible – but it would be very hard to produce reliable, controlled results.

Key word: results, benefit, interactive whiteboard, software, programs, computer, teacher.

Most teachers who responded to the question appeared to interpret using ICT as using an interactive whiteboard (IWB) for whole-class teaching, i.e. rather than using a computer lab for one-to-one activities. There are probably two reasons for this:

- the substantial investment in interactive whiteboards by secondary and primary schools in the UK;
- lack of regular access to shared computer lab facilities, with the result that whole-class teaching with a single computer and an IWB (or other projection facilities) has become the norm.

Most of the feedback I received pointed to the benefits of using ICT. All of the evidence was anecdotal, but this is not to dismiss it out of hand. Some very interesting and useful points were made.

1. Choosing software carefully is a priority, as one teacher put it: “sensible and realistic software, preferably programs for which we can author materials that tie in 100% with the units that the pupils are studying”.

2. Integrating ICT materials into the curriculum and frequency of exposure of pupils to ICT were mentioned as keys to success.

3. Staff must be familiar with using ICT and confident and interested in using it.

4. The advantages of ICT in delivering repetition and memorisation activities was pointed out. As one teacher put it: “What would be boring in class can become obsessive with an ICT style game or challenge. Plus the idea of spot-on accuracy becomes much more important in this situation.”

5. ICT was perceived as having a beneficial effect on student’s grammar skills and listening skills.

6. It was pointed out that ICT can go beyond drill-and-practice, offering access to authentic materials on the Web and the opportunity for authentic communication.

Relatively few negative comments were made about using ICT in MFL teaching. The following points were made:

1. Access and technical support in some schools still appear to fall short of what is necessary for using ICT effectively.

One teacher wrote: “Lack of access to computer rooms is a major problem.

The “absent” technician was mentioned: “Our technical support comes from a technician who leaves bang on the dot of 2.55 pm, before any teachers can get from their rooms to his room at the end of the day”.

2. The Web was mentioned twice as a distraction rather than a benefit:

3. The question of the high costs of maintaining ICT facilities in schools was raised, especially in an age when children are surrounded by ICT and are no longer impressed by it.

4. Videoconferencing was briefly mentioned as a means of making contact with partner schools in other countries, but even though costs are much lower than they used to be there are still practical issues that need to be considered and there appears to be a shortage of ideas on making the best use of videoconferencing.

5. It was pointed out that ICT may not be necessary to achieve good results:

Computers, certainly in the pioneering days, cost a fortune, so it was reasonable to keep asking the question whether their use in learning languages represented value for money. The problem was how to measure effectiveness.

Reference:

1. Ahmadjonova Sh.N. The use of neuro linguistic programming in the process of learning foreign languages. International scientific journal. Economy and society. № 6(73) -s.: 2020.

2. Jalolov Sh.U. Russian language of business communication in the contemporary cultural and educational space. International journal. Questions of sciences and education. № 11(95). 2020.

3. David Crystal. English as a Global Language, Moscow: Ves Mir, 2001, 240 p.

ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ИЛМИЙ-ПЕДАГОГИК ИЖОДИНИ ЎҚИТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ- НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ ВА ПЕДАГОГИК ШАРТЛАРИ

*Алимханова Нигорахон Амилевна,
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети,
“Инглиз тили назарий аспекти 1” кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада Шарқ мутафаккирларини илмий педагогик ижодини ўқитишни такомиллаштиришнинг илмий-назарий масалалари ва педагогик шартларитўғрисидаги илмий фикрлари келтирилган.

Калит сўзлар: таълим-тарбия, маънавий-ахлоқийтарбия, маънавият, технология.

Мустақиллик йилларида жамиятимизнинг ҳар томонлама–иқтисодий,сиёсий ва маънавий жиҳатдан тараққий қилиши учун кенг имкониятлар очилди. Бугунги кунда талаба-ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясини таъминлашда аجدодларимиз ўғитлари, панд-насихатларидан фойдаланиш алоҳида педагогик қийматга эга.

Шу билан бир қаторда,сўнгги йилларда халқнинг маданий-ахлоқий меросини ўрганиш, мутафаккирларнинг педагогик қарашларини бугунги кун таълим-тарбия тизимида қўллаш дидактик аҳамиятга эга бўлмоқда.

Дарҳақиқат,шундайэкан, талаба-ёшлар аждодларимизнинг таълим-тарбияга оид кадриятларидан баҳра олишлари керак. Қадимда Шарқ мутафаккирлари томонидан илгари сурилган қарашлар ҳамда ғоялар бугунги кунда ҳам муҳим таълим-тарбиявий манба сифатида талаба-ёшлар онги ва қалбига маънавий озуқа бериб келмоқда. Жумладан, Маҳмуд Қошғарий ҳалол луқма ейишлик, эътиқод бутунлиги, саъй-ҳаракатда содиқлик, турли ғийбатлардан йироқ бўлиш, бошқалар айбини беркитиш, беҳуда гапирмаслик, ортиқча мол-дунёдан воз кечиш, барча кишиларга эзгуликлар тилаш,ўз-ўзига ва ватани олдида ҳисобот бериш, жамият аъзоларига меҳр-шафқат кўзи билан қараш, ҳасад билан эмас, ибрат кўзи билан боқиш, атрофдагиларга панд-насихат қилишдан чекиниш,

ғазабни ютиб жаҳлни тўхтатиш, ахлоқни покизалаш, юриш-туришни яхши томонга ўзгартириш, одамлар билан муросаю-мадора қилиш, тил тўғрилиги ва содиқлигини сақлаш, ёлғон сўз айтишдан четланиш, тилни рост гапириш ва тўғрилиikka ўргатиш, эзгу сўзлар изҳор қилишда барча куч ва диққатни ишга солиш, кам ухлаш ва овқатланишга одатланиш, ҳар бир дақиқани сарҳисоб қилиб бориш, шуҳратпарстликдан сақланиш, вақтни бекор ўтказмаслик, кийим ва бадан поклигини ҳар доим сақлаш, машойиҳлар сўзларини диққат билан тинглаш, ақлни чархлаб туриш, олимлар суҳбатига интилиш, кечиримли бўлиш, одобсизлик қилганлар тўғрисида сукут сақлаш, хулқ гўзаллигига эътибор бериш каби шахсий сифатларга эга бўлиш лозимлигини уқтиради.

Шахс онгини шакллантирувчи методлар: бунга суҳбат, маъруза, тушунтириш, панд-насихат методлари кириб, ўқув-тарбия жараёнида улардан фойдаланган ҳолда талабаларда билим, кўникма ва малакалар шакллантириш мақсадга мувофиқдир. Ундан кўзланган мақсад шахсга ҳатти-ҳаракатлар, воқеа-ходисаларга нисбатан у ёки бу талабларнинг маънавий, ахлоқий, ижтимоий-иқтисодий, жисмоний, эстетик жиҳатларини очиб бериш, ёшларда хулқ-атвор ва инсоний муносабатларга тўғри баҳо беришни шакллантиришда кўмаклашишдан иборат.

Рағбатлантириш методи; талаба-ёшлар ўқув-тарбия жараёнида муайян муваффақиятларга эришган ҳамда жамиятга бирор фойда келтирганда мазкур методни қўллаш таълим жараёнида катта самара беради.

Рағбатлантириш методи талабаларнинг шахси, ҳатти-ҳаракатларини фаоллаштириш мақсадида қўлланилади. Маълумки, аллома-ларнинг таълимотларида мавжуд бўлган рағбатлантирувчи сўзлар «баракалла», «кўпяша», «бале», «баракатоп», «отанга раҳмат», «умринг зиёда бўлсин» кабилар бугунги кунда ўз қимматини йўқотган эмас. Мазкур рағбатлантирувчи сўзлар орқали талаба-ёшлар дунёқараши, тафаккури ва онгини ривожлантиришга эришиш мумкин.

Шунингдек, аждодларимиз қадимдан ёшларни тарбиялашда ҳикоя қилиш орқали уларнинг онгини шакллантириб, ривожлантириб келганлар. Бугунги

кунда эса ҳикоя қилинадиган тарихий мавзулар талаба-ёшлар учун долзарб, уларда маънавий ишонч, ижобий ҳис-туйғуларни вужудга келтириши лозим. Жумладан, аждодларимизнинг шахснинг эстетикаси, юриш-туриши, ҳулқ-атвори, нафосати, давлат ва жамиятнинг ички ва ташқи сиёсати, атрофдаги воқеаларга муносабати ҳамда талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини кенгайтириш каби мавзуларда олиб борилиши мумкин. Бундай суҳбатлар жараёнида талабалар пассив тингловчилар эмас, балки муҳокама қилинаётган мавзу доирасида фаол иштирокчиларга айланишлари керак.

Шарқ мутафаккирларининг ижодий фаолиятидаги таълим-тарбияга оид ёндашувлар, ғоялар, қарашларни ёш авлоднинг онгига сингдиришда тарбия усуллари ва воситаларини билиш, ҳаётда улардан тўғри фойдаланиш—олий педагогик таълим жараёнида профессор-ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратидаги муҳим хусусиятлардан бири ҳисобланади. Шарқ мутафаккирлари ижодида аксарият ҳолларда қуйидаги методлардан фойдаланилган.

Кўриниб турибдики, мутафаккир шахснинг мазкур сифатларига алоҳида эътибор қаратган. Маҳмуд Қошғарийнинг ушбу фикрлари бугунги кунда ёш авлодни тарбиялаш, уларга таълим беришда қимматбаҳо манба ҳисобланади. Шунинг учун ҳам унинг миллий ва умуминсоний қадриятлар акс этган ғоялари Марказий Осиёда ижтимоий-сиёсий, фалсафий, педагогик фикр тараққиётида муҳим ўрин эгаллайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон педагогикаси антологияси: Икки жилд-лик. Биринчи жилд./ Тузувчи муаллифлар: К.Ҳошимов, С.Очил; таҳрир ҳайъати: М.Хайруллаев ва бошқалар.—Т.: «Ўқитувчи», 1995.—186-б.
2. Ҳасанбоев Ж., Тўрақулов Х.А., Алқаров И., Усмонов Н.Ў., Исъянов Р.Г., Юзликаев Ф. Педагогика назарияси (Дидактика). / Олий ўқув юртлари учун дарслик. — Т.: «Фан ватехнологиялар», 2011.—144-б.

МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАЛАРИ

*Ўринбоева Хаётхон Махаммадиновна,
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети,
"Инглиз тили назарий аспекти 1" кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация. Ушбу мақолада дунё мамлакатлари томонидан масофавий таълимдан таълим жараёнида самарали фойдаланилиши, ўзига ҳос тажрибалари баён этилган.

Калит сўзлар: масофавий таълим, таълим, малака ошириш курслари, интернет технологиялари, илмий-тадқиқот ишлари.

Маълумки, бугунги кунда масофавий таълим дунёнинг кўплаб мамлакатларида кенг тарқалди. Ҳозирги кунда, деярли барча соҳа мутахассислари компьютер телекоммуникация ва Интернет технологияларига асосланган тарзда ўз илмий-тадқиқот ишларини олиб бормоқдалар.

Масофали ўқитиш замонавий таълимнинг энг муҳим ва тобора оммавийлашиб бораётган шакли саналади. Замонавий шароитда ахборот-коммуникацион технологияларнинг тезкор ривожланиши таълим жараёнида уларнинг имкониятларидан фойдаланиш учун қулай шароитни вужудга келтирди. Айни вақтда етакчи хорижий мамлакатлар масофадан ўқитиш борасида бой тажриба тўпланган.

Ҳозирги кунда дунёнинг барча ва турли мактабларида машгулотларнинг хилма хиллиги, тури кўплигини инобатга оладиган бўлсак, дарс жараёнида ҳамда дарсдан ташқарида, уйда бериладиган машғулотлар ёшларни ишланишини таъминлайди.

Масофавий таълим ўқитишнинг анъанавий усулларида фойдаланиш, турғун шароитда ўқиш имкониятига эга бўлмаган, имкониятлари тиббий шарт-шароитлар туфайли чегараланган шахслар, шунингдек, кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курсларининг тингловчилари, хорижий мамлакатларнинг таълим муассасаларида ўқитиш истагида бўлган

абитуриентлар, иккинчи мутахассисликни эгаллашни хоҳловчи кадрларга жуда қулай шароитни яратиб беради.

Шунингдек, шахсий компьютерлар ва дастурий таъминотдан фойдаланиш имкониятлари жадал кенгайиб бормоқда, бу бутун дунё бўйлаб масофавий ўқитишни ташкил этиш ва ўтказиш учун тобора кўпроқ қулай шарт-шароитларни, дунёнинг ягона ахборот-таълим маконини яратиш имкониятини яратмоқда. Талабалар ва ўқувчилар сони тобора кўпайиб бормоқда. Улар интернет хизматлари ва ахборот ресурсларидан, биринчи навбатда электрон кутубхоналардан, билим базаларидан фойдаланадилар.

Европада масофавий таълим 70-йилларнинг бошларида интенсив равишда ишлаб чиқилган. Айнан шу вақтда масофавий таълим асосида очик университетлар тармоғи яратилди.

Олинган маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, масофавий таълим воситаларидан таълимда ахборот технологиялари, асосан турли хил уй вазибаларини бажариш, ижодий ишлар, ўқитувчи билан маслаҳатлашувлар ва кўшма ва индивидуал лойиҳаларни амалга ошириш учун фойдаланилади. Бундан ташқари, масофадан таълимдан соғлиғи сабабли кундузги университетга кира олмайдиган ёки географик жихатдан университетдан анча узоқ бўлган талабалар учун кундузги таълимга тенг бўлиши мумкин. Бу таълим жараёнининг барча иштирокчилари учун маълумотлардан эркин фойдаланиш имконияти, ўз фикрларини, миллий ёки халқаро форум доирасида ўз позицияларини эркин ифода этиш қобилияти ва талабалар ўртасидаги тўсиқларни бартараф этишга ёрдам беради.

Австралия, ЮНЕСКО мутахассисларининг фикрига кўра, ҳам юқори, ҳам ўрта таълим тизимига ахборот технологияларини, масофавий таълимни кенг жорий этиш бўйича энг илғор мамлакатлардан бири ҳисобланади.

Замонавий таълим дастурлари доирасида АКТ дунёдаги олий таълим соҳаси учун масофавий таълимни ривожлантириш бўйича энг кўп молиялаштирилган

ташаббуслардан бирига айланди. Дастур қиймати қарийб 284 миллион эвро бўлган 100 дан ортиқ лойиҳани молиялаштирди.

2014 йилда Германия ҳукумати 2014-2017 рақамли ривожланиш стратегиясини эълон қилди. Унинг асосий ғояси замонавий рақамли технологиялар томонидан тақдим этилган имкониятлардан европа ва дунё миқёсда Германия миллий иқтисодиётининг инновацион салоҳиятини мустаҳкамлаш ва унинг ўсиш манфаати учун самарали фойдаланишдан иборат бўлди. Шунингдек, Франция университетларида электрон таълимни амалга ошириш учун зарур бўлган кўплаб манбалар мавжуд. Бир неча йил олдин ҳукумат мамлакатдаги барча университетларда Интернет ускуналарини ўрнатишни молиялаштирди. Бугунги кунда Интернет тезлиги кўп жиҳатдан ҳар бир университетнинг ахборот бўлими ишига боғлиқдир.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, университетлар ягона виртуал иш жойини (ёки виртуал офис) яратдилар, бу кўпинча минтақадаги университетлар бюджетидан молиялаштирилди. Ушбу виртуал офис талабалар ва ўқитувчилар учун электрон почта хабарларини, файлларни алмашиш сайтларини, шунингдек режалаштириш, балларни жойлаштириш ва бошқа хизматларни ўз ичига олади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Муслимов Н., Усмонбоева М., Мирсолиева М. Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик. УМК. – Тошкент, 2016. – Б. 83.

2. Digitale Agenda 2014-2017 (Stand August 2014): Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Bundesministerium des Innern, Bundesministerium für Verkehr und digitale Infrastruktur. PRpetuum GmbH, München.
http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/2014/08/2014-08-20-digitale-agenda.pdf;jsessionid=3E968BC878CC0B341556AE70118BA0CC.s3t1?__blob=publicationFile&v=6

TALABALAR BILIM VA KO‘NIKALARINI TEKSHIRISH VA BAHOLASH

*Maxsudova Xolisxon Ummatovna,
Andijon mashinasozlik instituti
“O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasida Tayanch doktoranti
xolisxon@mail.ru*

Annotasiya: Hozirgi vaqtda o‘qituvchilarning talabalar bilimini baholashi asosan dars jarayonida sodir bo‘ladi. Bu esa talabalarning bilim olishlari uchun bir qancha muammolar va noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Talabalar bilimlariga baho berish faqat o‘quvchilarning zimmasida bo‘lganligi sababli, o‘qituvchining talabalar ishlarini baholashda, ularga nisbatan fikr-mulohaza bildirishda qiyinchiliklarga duch keladi.

Kalit so‘zlar: o‘zini-o‘zi baholash, o‘zaro baholash, o‘qituvchi baholashi, ta’lim berish, bilim olish, o‘quv materiallari ishlab chiqish

O‘zlashtirilgan bilimlarning o‘quv materialining qanday egallaganligini bilish o‘qituvchi uchun ham, talaba uchun ham muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda o‘qituvchi talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini vaqtida tekshiradi, hisobga oladi va baholab beradi. **Bilim, ko‘nikma va malakalarni tekshirishni va baholash** o‘quv jarayonining muhim va zaruriy qismlaridan bo‘lib, 3 ta asosiy vazifani bajaradi:

- A) bilimning sifatini aniqlash;
- B) talaba tomonidan o‘zlashtirilayotgan bilim, hosil qilingan ko‘nikma va malakalarni nazorat qilish;
- V) o‘quv dasturida belgilangan materiallarni ongli tizimli va mustahkam o‘zlashtirib olishga undash.

Bu masalalar ta’limiy ahamiyatga molikdir. Bilim ko‘nikma va malakalarni tekshirish va baholash jarayonida talabalar o‘qishga ongli munosabatda bo‘lishga, tizimli ishlashga, ongli intizomga, qiyinchiliklarni yengish, o‘zida irodaviy sifatlarni

o‘stirishga, o‘ziga hamda boshqalarga nisbatan talabchan bo‘lishga o‘rganib boriladi. Bu masalalar esa katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Talabalar bilimni tekshirish talaba tomonidan o‘zlashtirilgan bilimning sifatini aniqlash, ularni o‘quv dasturida belgilangan materiallarni tizimli va puxta o‘zlashtirib olishga da’vat etish vositasidir.

O‘qituvchi bilimlarni tekshirish orqali talabaning o‘quv materialini qanday idrok etib tushunganligi, qanday fikr yuritganligini, dasturda belgilangan o‘quv materiallarini qay darajada o‘zlashtirib olganligi aniqlaydi, hamda keyingi materiallarini o‘rganish tizimini ta’lim sifatini yaxshilash yo‘llarini belgilaydi. Shu bilan birga talabalar bilimlarni o‘zlashtirishini o‘rganish va tekshirish ularning o‘qishga bo‘lgan munosabatini, tirishqoqligini, o‘ziga talabchanligini, bilimga fanlarga bo‘lgan qiziqishini bilishga imkon beradi. Shuningdek, talabaning xotirasi, bilim qobiliyatining qay darajada, ularning mustaqil ishlash ko‘nikma va malakalarni qay darajada egallaganliklari aniqlanadi.

Tekshirish vaqtida o‘quv materialini esga olinadi va talabalar sezish, idrok qilish, fikrlash qobiliyatlari ham o‘sib boradi. Bu jarayonida talabalar keng fikr yuritishga, o‘quv materialini asoslashga, mulohaza yuritish, isbotlashga o‘rganadilar.

O‘qituvchi talabalar bilim ko‘nikma va malakalariga baho qo‘yadi. Talabaning bilimni baholash izoxli bo‘lishi, boshqacha aytganda, talaba ishiga qisqacha tavsif berilishi uning yutuq va kamchiliklari ko‘rsatilmog‘i lozim. Bilimni tekshirish va baholash darsining barcha qismlariga singib ketadi. Shunday ekan u talaba bilimidagi kamchiliklarni to‘ldirishga o‘rganilayotgan masalaning asl mohiyatini anglashga yordam beradi va o‘rganilayotgan materialni tushuntirishga keng imkoniyat yaratadi.

O‘qituvchi bilimga baho qo‘yish vaqtida talabaning materialni o‘zlashtirish saviyasi, bola tafakkurining o‘sish darajasi, zehning rivojlanishi kabi xususiyatlarini hisobga oladi. Talabalar ishlash sur’ati qobiliyati, o‘qishga ishtiyoqi, nutqining o‘sish darajasi o‘rganiladi.

Shuningdek, ayrim talabalarda uchraydigan qo‘rqoqlik, uyatchanlik, tortinchoqlik, o‘z kuchiga ortiqcha baho berish, ishonmaslik, shoshqoloqlik, kamgaplik kabi xususiyatlari bartaraf etiladi. Buning natijasida ta’lim jarayonida o‘qituvchi va talaba faoliyatining uyg‘unligi ta’minlanadi.

O‘qituvchi talabalarning bilim ko‘nikma va malakalarini tekshirish va baholashda juda adolatli, haqqoniy bo‘lishi lozim. Bu hol o‘z navbatida talaba shaxsiga ijobiy va tarbiyaviy ta’sir etadi. Har qanday adolatsizlik, o‘qituvchining bilimga aho qo‘yishdagi hatosi talabalarga salbiy ta’sir etadi, ularda o‘z kuchiga ishonishni yo‘qotadi, o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqni so‘ndiradi. Oqibatda o‘qituvchining tarbiyaviy ta’siriga putur yetadi. Mashhur rus pedagogi A.N.Ostrovskiy shunday yozadi: “Javobga ball olib inson avvalo o‘zidan – o‘zi hattoniy baho qo‘ydimi deb so‘raydi. Agar unga noxaqdek tuyulsa, u ranjiydi, go‘yo unga tegishli bo‘lgan narsa tortib olingandek yoki berilmagandek bo‘ladi. Dangasa hafa bo‘lmaydi: mehnat qilgani yo‘q, mehnat qilgan esa mehnatning qadrini biladi va mehnatning natijalarini istaydi...”.

O‘qituvchining sinfdagi hatti-harakati, savolning o‘ylangan bo‘lishi va to‘g‘ri qo‘yilishi bilimni tekis tekshirish va baholashda qulay vaziyat yaratilishi bahoning tarbiyaviy ta’sirini kuchaytiradi. O‘qituvchilar o‘zlarining noto‘g‘ri savollari, noo‘rin mulohazalari, “kim bugungi darsni bilmaydi, iqror bo‘laving”, “tezroq javob bering”, “javob bera olasanmi-yo‘qmi”, “nima ikki olmoqchimisani” va shu kabi iboralar bilan talabalarni ranjitmasliklari lozim. Yaxshi vaziyatning vujudga keltirishi talabalarda ijobiy sifatlarni shakllantirishga hamda salbiy hatti-harakatlarni bartaraf qilishga yordam beradi.

Talaba o‘z bilimiga qanday yutuq yoki kamchilik borligini nima uchun uning bali oshirilgani, yoki pasaytirilganini anglagandagina qo‘yilgan baho rag‘batlantiruvchi rol o‘ynashi mumkin. Talaba o‘z hatosini tushungandagina uni to‘g‘rilashga ongli ravishda intiladi. O‘qituvchi talaba bilimni ball bilan baholar orqali erishgan yutug‘i uchun rag‘batlantiradi, kamchiliklarini qayd qilib koyiydi, yo‘l qo‘yilgan hato kamchiliklarini bartaraf etish yo‘llarini dars tayyorlash vaqtida asosiy e’tiborni

nimalarga qaratish kerakligini ko‘rsatadi. Bunday asoslash talabani bundan keyingi faoliyatiga ham ijobiy ta‘sir etadi.

Geografiya darslarida talabalar bilimini tekshirish va baholash bir necha usullarda olib boriladi. 1. Individual-bu ba‘zan yakka holda so‘rash deyiladi. 2. Ommaviy so‘rash frontal so‘rash. Bundan tashqari geografiya darslarida hozirgi paytda noan‘anaviy usullardan ham foydalanilmoqda. Test savol-topshiriqlar asosida talabalar bilimini aniqlash, reyting usulidan foydalanish. Shuningdek yozma variantlar asosida talabalar bilimini aniqlash yoki amaliy va mustaqil ishlarni bajarishga qarab talabalar bilimini aniqlash. Talabalar bilimini aniqlashda kartadan, sayohat yoki o‘yinlardan, gapirmay top, davom ettirasiz va h.k.lar orqali talabalar bilimi aniqlanib boriladi va shuningdek bilimlarni aniqlashda og‘zaki savol va topshiriqlarga javob berish asosida talabalar bilimi aniqlanadi. Talabaga qo‘yilgan baho talabani kundaligiga ham sinf jurnaliga qayd qilish lozim. Darsga baho qo‘yishga aynan o‘tilgan dars yuzasidan uyga vazifani bajarishiga qarab darsdagi faoliyati kabilar e‘tibordan chetga qolmasligi lozim. Talabalar bilimini baholash pedagogik jarayonning tarkibiy qismidir. Bunda talabani bilim ko‘rsatkichi, talabaga qo‘yilgan baho, ularni qiziqtiradi, faollashtiradi, ba‘zan esa talaba takrorlash darslari, dars sinov yoki mustaqil va amaliy ishlar tarzida dars o‘tkazib, o‘sha darslarda hamma talabalarning yoki talabalar guruhini baholash mumkig yoki o‘qituvchi talabalar guruhi asosida musobaqa darslari tashkil qilish va darsda tarqatma materiallar tayyorlanadi, tarqatma savollarda talabalarning bilim va ko‘nikmalarini tekshirish maqsad qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pedagogik antologiya. T.: «O‘qituvchi» 1996y.
2. N.Jamilova va O.Xasanboyeva Pedagogika fanini o‘qitish metodikasi. Metodik qo‘llanma. T.: "O‘zbekiston". 2008 y.
3. M.Ochilov Muallim qalb me‘mori. T.: «O‘qituvchi» 2001 y.
4. N.Azizxodjayeva Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.

5. B.Ziyomuhamedov Yangi pedagogik texnologiya: nazariy va amaliy. T.: «Chinoz» ENK, 2002
6. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar T., "O'qituvchi". 2002 y.
7. A.Munavvarov Pedagogika. T.:, 1997 y.
8. Nazarov K., Egamberdiyev B. O'zbektilidaimlo-ishoraqoidalari. – T.: O'qituvchi, 1996, 3-bet.

ЯЗЫК ЛИТЕРАТУРЫ В ПОНИМАНИИ ОБЩЕСТВА.

*Алимова Гулнора Махсудовна,
Учитель, 31-ая общеобразовательная школа,
Асакинский район e-mail: guli.alimova.1970@gmail.com
Анварова Наргиза Назиржановна,
Ассистент АндМИ,
e-mail: anvarovan1987@mail.ru*

Аннотация. В статье рассматривается вопрос понимания языка литературы. Суть применения разных приёмов в использовании слов. В своеобразии использования лексики нас приглашают задуматься над тем, насколько «естествен» и насколько праведен официальный культ.

Ключевые слова: теория литературы, лексика, текст, восприятие вещей, художественный текст, язык, художественный код, полифония.

«Учитесь у писателей и поэтов — речь должна быть странной, необычной, нарушать привычные ожидания — остранный» [1]. Термин Виктора Шкловского, который был опубликован в его статье 1917 года. В отличие от многих других терминов теории литературы, слово было не взято из обывденного языка, а придумано специально. Остранить — значит сделать

странным. Мы привыкаем к словам, ситуациям и прочим фактам нашего опыта, а писатель с помощью специальных приемов делает привычные вещи необычными, заставляет нас увидеть их как в первый раз, по-новому на них посмотреть и по-новому осмыслить.

Остранение может быть двух типов. В первом случае остраиваются слова. Вместо того чтобы назвать вещь прямо, поэт называет ее иносказательно: не «в Санкт-Петербурге», а «на берегах Невы». Вместо того, чтобы излагать коротко и просто, автор неэкономно расходует слова, например повторяет синонимы или же созвучные слова: «...уж он эту свою бочку поворачивал, переворачивал, чинил, грязнил, наливал, выливал, забивал, скоблил, смолил, белил, катал, шатал, мотал, метал, латал, хомутал...» (Франсуа Рабле в переводе Николая Любимова). Все, что рассказывают в школе о метафорах, сравнениях и прочих фигурах речи, — это примеры остраивения слов. Остраивением речи являются стихи: в обычной жизни мы смущаемся, сказав что-то случайно в рифму, а в поэзии это обычно достоинство.

Второе применение остраивения — к вещам. Вместо того чтобы назвать привычную нам вещь одним словом, писатель рисует целую картину, как если бы эту вещь кто-то увидел впервые, например ребенок, дикарь или иностранец. В обычной жизни восприятие вещей автоматизируется, мы перестаем ощущать окружающие нас объекты, сводим их к стандартным функциям и смыслам. Шкловский писал, что автоматизация «съедает вещи, платье, мебель, жену и страх войны», а цель хорошего писателя — сделать восприятие не автоматическим, а живым.

Толстой в романе «Воскресение» описывает церковную службу [2] — это всем привычная, по крайней мере в его эпоху, церемония, а он до-тошно, с необычным богатством деталей рассказывает какие жесты производит священник, изображая дело так, как будто это видит человек со стороны, не знающий, что такое церковь. В результате изображение службы становится критическим: нас приглашают задуматься над тем, насколько «естествен» и

насколько праведен официальный культ, сколько лицемерия может скрываться за его условными обрядами.

Остранение, по Шкловскому, — базовое качество любого художественного творчества. Всякое искусство должно как-то остраивать свой материал (например, литература остраивает и язык, и свою тему — то, о чем в произведении написано). Нет остраивания — нет искусства.

Понять, как работает остраивание, — значит научиться, во-первых, самому высказываться эффектно и действенно, так, чтобы тебя не слушали вполуха, а прислушивались внимательно. Во-вторых, это позволяет не только в искусстве, но и в жизни смотреть на многие вещи остраивно, а значит, и критически, заново переживать их моральную и общественную неоднозначность. Как писал Шкловский применительно к Толстому, остраивание — это «способ добраться до совести».

Не все написанное (и тем более не все сказанное) признается текстом [3]. Текст — это особо ценное высказывание, которое, в отличие от массы бросовых высказываний, мы считаем нужным сохранять, увековечивать, постоянно истолковывать (нередко противоположным образом), преподавать в школе. Даже черновик какого-нибудь романа обычно не называется текстом, хотя его тоже могут сохранять и изучать (чтобы лучше понять настоящий текст, то есть роман).

Конечно, сохраняются и толкуются не только художественные тексты — например, юридические тоже. Но у художественных произведений, по мысли Лотмана, есть еще специфическое качество: они особо сложны по своему устройству. Это потому, что художественный текст должен быть написан, по крайней мере, на двух разных языках — или, в терминах семиотики, он зашифрован как минимум двумя кодами.

Первый из этих кодов — это наш естественный язык. Чтобы прочитать «Преступление и наказание», надо знать русский язык (а еще лучше — понимать, чем язык середины XIX века отличается от того языка, на котором

мы говорим сейчас) [4]. Вторым кодом могут быть, например, законы литературного жанра: романа, новеллы, поэмы. В случае «Преступления и наказания» это, как мы уже говорили, законы криминального романа и законы философского эссе, которые находятся в динамическом взаимодействии.

Почему важно, чтобы кодов было несколько? Потому что текст, зашифрованный одним кодом, можно расшифровать и после этого резюмировать, кратко пересказать; его смысл можно зафиксировать, а само высказывание отбросить. Высказывания, стоящие того, чтобы их перечитывали и переосмысливали, содержат что-то еще, кроме элементарного одного смысла. Многозначность, которую мы ощущаем в литературных текстах, связана с тем, что в них взаимодействуют несколько разных языков. Иногда каждому из языков соответствует свой персонаж произведения: это то, что Михаил Бахтин называл «полифонией», равноправным диалогом языков и идей в художественном тексте [5].

Читая художественные тексты, мы учимся делать различие между культурно ценным высказыванием, которое заслуживает подробного истолкования и изучения, и теми ненастоящими, неполноценными «текстами», которые можно просто опознать и отложить в сторону или даже сразу выбросить, не читая.

Идея текста как особо сложного высказывания, совмещающего в себе разные языки культуры, позволяет понять сложность самой культуры, где сосуществуют, взаимодействуют, а часто и конфликтуют между собой разные коды, разные дискурсы, то есть способы языкового осмысления реальности: дискурсы профессиональные, научные (причем разных дисциплин и разных школ), общественно-политические (опять-таки принадлежащие к разным идеологиям) и так далее. А художественный текст является сжатой, компактной моделью такого устройства культуры — на его примере мы научаемся распутывать реальное многоязычие социальной жизни, в которой мы живем.

Список литературы:

1. В. Б. Шкловский «Искусство как прием» Теория литературы, М-1917 г.
2. Л. Н. Толстой «Воскресенье» Классики и современники, М-1984 г.
3. С. Н. Зенкин «Теория литературы. Проблемы и результаты» Новое литературное обозрение, М-2018 г.
4. Ф. М. Достоевский «Преступление и наказание» Классики и современники, М-1984 г.
5. Под ред. Н.Д. Тамарченко «Теория литературы». В 2 т. М.: 2004. - Т.1 - 512с., Т.2 - 368с.

ТИЛ О’РГАНИШНИНГ АСОСИЙ МУАММОЛАРИ

Burxanova Sh.M., Mutalibov N.I
Andijon mashinasozlik instituti
materialshunoslik va yangi materiallar texnologiyasi
talabalari

Аннотасија: quyidagi maqolada ingliz tilini o’rganishda yuzaga keladigon muammolar ularni hal qilish yollari ko’rib chiqilgan.

Калит со’злар: Qo'rquv, imkoniyatning etishmasligi, o'zingizning yo'llaringizga moslashish, vaqt etishmasligi, ichki ovoz.

Voyaga etganingizda tilni o'rganish uchun juda ko'p jasorat, qiziqish, vaqt va kuch talab etiladi. Ba'zan zarurat tufayli ikkinchi tilni o'rganishimiz kerak. Ingliz tilida so'zlashmaydigan dunyoning aksariyat qismida bu ehtiyoj aniq. Agar siz bugungi kunda ishchi kuchi sifatida deyarli har qanday joyda mavjud bo'lishni istasangiz, “Oxford” yoki “Longman” yoki “Merriam-Webster” ingliz tili lug'ati bilan tanishishingiz kerak bo'ladi.

Boshqa hollarda, tilni o'rganish istagi biz sevib qolgan mamlakat, madaniyat yoki shaxs haqida bilish istagidan kelib chiqadi.

Sizning hayotingiz qanday bo'lishidan qat'i nazar, tilni o'rganishga urinishda beshta asosiy muammo mavjud. Ushbu muammolar sizning aniq grammatikangiz, lug'atingiz, frazemali fe'llaringiz va diksiyangizdan oshib ketadi. Biz ishlarning boshlanishidan oldin murakkablashishi yoki to'xtashining haqiqiy sababi haqida gapiraman. Nega kitoblar o'qilmaydi va onlayn darslar tashlab qo'yiladi. Keling, batafsilroq ko'rib chiqaylik.

1. Qo'rquv

Bu hammaga ham tegishli emas. Chunki ba'zilar chet el to'ylarida, ingliz tilida so'zlashmaydigan yig'ilishlarda yoki xalqaro korporativ tadbirlarda erkin gaplashishi mumkin. Bundan tashqari yoshi katta insonlar ham hatto qilishi mumkinligi qo'rquvini ancha oldin yengishgan bo'ladi va bu holat ularda passiv holatda o'tadi.

Tilni o'rganishda “Qo'rquv” so'zi uning murakkab grammatik tuzilishiga qaraganda ancha katta tahdiddir. Uni yengish frazemali fe'llardan yoki iboralardan yoki ingliz tilining nofonetik bo'lmagan usulidan yoki ko'plab tillarda bir nechta ma'no biriktirilgan bitta so'zga ega bo'lgan so'zlarni ko'rib chiqishdan ko'ra qiyinroq.

Sizning yuzingizdagi metaforik sovuq va qattiq qo'rquv ifodasi odamlarni siz bilan suhbatni davom ettishda to'sqinlik qiladi. Siz buni qanday yengishingiz mumkin? Ehtimol, eng qulay yo'l bu sizning psixiatringiz bilan gaplashishdur?. Garchi, bizning tajribamizga ko'ra, agar siz o'zingizning vaqtingizni va pulingizni tejimli sarflashni xohlasangiz, unda eng yaxshi usul - boshingiz bilan sho'ng'ib shug'ullanishdir.

Endi eng qo'rqinchlisi haqida, odatda, sodir bo'layotgan narsalar bilan shug'ullanishdan ko'ra, nima bo'lishi mumkinligi haqida o'ylash insonni har xil. Tez-tez mashq qilish va bu jarayonda kulishni o'rganish odamni har xil vaziyatta o'zini yengil his qilishda yordam beradi.

2. Imkoniyatning etishmasligi

Eng katta xatoyimiz, biz bor imkoniyatdan foydalana olmasligimizdir. Bugungi kunda tez rivojlanayotgan dunyoda yashar ekanmiz hayot bilan hamoxang yashashga moslashishimiz kerak. XXI asr jadal o'sib borayotgan raqamli iqtisodiyot asridir.

Agar siz ushbu maqola qandaydir tarzda sizning qo'lingizga tushib qolgan bo'lsa, unda siz Internetga kirish huquqiga egasiz. Agar siz internetga kirish imkoniga ega bo'lsangiz, demak siz aqlli insonsiz, agar siz qobiliyatli bo'lsangiz, unda siz tanlash uchun juda ko'p materiallarga egasiz.

Ilovani yuklab oling, bepul podkastlar yoki darslar taklif qiladigan saytlarga yoziling (ehtiyot bo'ling, virusni yuklab bo'lmasin). Boshqa birov bilan til almashish uchun forumlarni toping. Agar siz o'rganayotgan tilingizni takomillashtirishni istasangiz, ushbu tilini yaxshilash va rivojlantirishni istagan kishini toping. Agar sizning o'rganayotgan tilingiz mukammallikni talab qilsa, unda subtitorli filmlar tomosha qiling.

3. Vaqt etishmasligi

Til o'rganish uchun vaqt topish qiyin bo'lishi mumkin, va buning uchun turli hil bahonalar topilishi mumkin. Agar siz kommunikatsiyani mashq qilish yoki podkastni tomosha qilish uchun kuniga bir soat topa olsangiz, o'zlashtirmoqchi bo'lgan tilingizni mamlakatiga sayohat qilish yoki yashash uchun borishingiz uchun boshqa imkoniyat shart emas.

Hozirgi kunda odamlar juda ham band. Zamonaviy jamiyatning doimiy qismi, to'laqonli ishchi bo'lish insondan juda katta mehnat va sabr talab etadi, bu esa o'z vaqtida kunlik vaqtingizni 70-80 % ni tashkil etadi. Tezda mashq qilish uchun siz hech qachon smartfoningizdan yoki kompyuteringizdan uzoqlashmagan holda tilni o'rganishni boshlashingiz mumkin, atigi kunlik ishingizdan 1 soat ajratsangiz bas.

4. Auditoriyada ona tilidan ortiqcha foydalanish

O'rganuvchilar undan foydalanishga majbur bo'lganlaridagina boshqa tilni yaxshi o'rganadilar. O'qituvchi talabalar o'rganilayotgan tilda muloqot qilishlarini talab qilishi kerak. Ana shu holatdagina til organishda o'sish, talaffuzda ravonlik

kabi yutuqlarga erishish darajasi oshadi. Dars jarayonida qat'iyat bilan talab qilinsa va cheklovlar yo'lga qo'yilsagina chet tilini o'zlashtirish muvaffaqiyatli amalga - oshadi.

5. Darslik kitoblari yagona bilim manbasi bo'lmashligi lozim

Til o'qitishda yana bir jiddiy muammo til qaysi metodlar va o'qitish uskunalarini yordamida olib borilayotgani bilan bog'liq. Davlat maktablarining boshlang'ich sinf darajasida qo'llanilayotgan darslik kitoblarini tekshirib chiqqanda, mavzular orasida tarkibiy qismlar orasida aloqaning yo'qligi va so'z boyligining son-sanoqsizligiga qarmay so'z boyligi birliklari orasida bog'liqlikning yo'qligi ma'lum bo'ladi. Voqea hayotda har bir vaziyatda tilni qo'llaganimizda og'zimizdan chiqadigan har bir gap undan oldin aytilgan yoki undan keyin aytiladigan gap bilan semantik jihatdan bog'langan bo'ladi. Bugungi texnologiyalar shiddat bilan takomillashib borayotgan bir vaqtda darslik kitoblar tillarni o'qitishda yagona manba bo'lib qolmasligi kerakligiga shubha yo'q. Mamlakatimiz bo'ylab chet tillarni o'qitishda o'qituvchilarimiz 80 foiz hollarda darslik kitoblardan foydalanishlari haqida o'ylasak, boshqa kitoblar va qo'shimcha o'quv materiallarni alohida e'tibor qaratilib tayyorlash lozim. Bugungi kunda biz shunday vaziyatga kelib qoldikki, boshlang'ich maktabning 2-sinfida chet tilini o'rganishni boshlagan 7-8 yashar bola 4-sinfning oxiriga kelib o'zi 3 yildan beri o'rganib kelayotgan deb hisoblanadigan tilda o'tgan hafta yoki kecha sodir bo'lgan ish-harakatni so'zlab bera olmaydi. Chunki boshlang'ich maktabda qo'llaniladigan kitoblarning mazmuni bunga imkon yaratmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar va resurslar

1. <https://daryo.uz/2019/03/11/ozbekistonda-chet-tillarini-oqitish-muammolari-ular-qanchalik-jiddiy/>

2. 2014 yil 21-22-fevral kunlari BuxDU Filologiya fakulteti Roman-german filologiyasi kafedrasi huzurida “Chet tillarni o'rganishning zamonaviy muammolari va istiqbollari” mavzusi bo'yicha Respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-amaliy anjuman to'plami.

(<https://buxdu.uz/index.php/ru/glavnaya/obyavleniya/206-chet-tillarni-orginishning-zamonaviy-muammolari-va-istiqbollari>)

3. <http://marifat.uz/marifat/ruknlr/umumii-urta-talim/5141.htm>

ОQOVA СУVЛАRNING ИНSONЛАR ҺAYOTИGА ТA’SIRI VА SАLBИY ОQIBАTLАRИ ҺАMDА BАTАRАF ETISH USULАRИ

S.Aliyev, F.Salohiddinov
Andijon mashinasozlik instituti
salohiddinofayzulloh60@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oqovasuvlarning insonlar hayotiga ta’siri va salbiy oqibatlari hamda bataraf etish usulari haqida bayon qilingan.

Kalit so’zlar: Oqova suv, mexanik, kimyoviy, fizik-kimyoviy, biologik va termik tozalash, reagent, suzish, tindirish, cho’ktirish, filtrlash, sentrifugalash.

Atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hozirgi davrning asosiy muammolaridan biri hisoblanadi. Yetarli darajada tozalanmagan yoki umuman tozalanmagan oqova suvlarni suv havzalariga tashlash suv resurslarining ifloslanishiga olib keladi. Oqova suvlar tarkibidagi organik moddalar tez chirishi hisobiga suv havzalarida turli kasalliklar keltiruvchi mikroorganizmlar paydo bo’ladi. Havza esa, shu mikroorganizmlar yashashi uchun qulay muhit bo’lib, suvdagi kislorod miqdorini kamaytiradi va turli jonivorlar hamda aholiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Shuning uchun, har qanday oqova suvlarni suv havzalariga tashlashdan oldin, sanitariya talablarga rioya qilish zarur. Sanitariya talablariga rioya qilish uchun, har qanday oqova suvlarni yig’ish va ularni shahardan tashqarida tozalash, iloji boricha qayta ishlatish talab etiladi.

Suv ta’minoti va kanalizatsiya juda qadimdan (bizning eramizdan oldin), birinchi katta aholi yashash huquqlari paydo bo’lishidan boshlab tashkil etila boshlangan. Bunday markazlar Nil, Tigr, Yevfrat daryolari atrofidagi Misr, Hindistonda, Xitoyda

va boshqa aholi yashagan va rivojlangan shaharlarda qurilgan. Eng katta suv ta'minoti va kanalizatsiya inshootlari Rim va Qadimgi Yunoniston qishloqlarida barpo etilgan. Ruslarda XI-XII asrlarda Moskva va XIV asrda Novgorodda yomg'ir va drenaj suvlarini olib ketish uchun birinchi yerosti kanallari qurila boshlangan. 1770-yili Peterburgda yomg'ir suvlarini yig'ish uchun, 1872-yili Odessada, kanalizatsiya tarmoqlari qurilish keyinchalik shu tarmoqlarga maishiy xo'jalik oqova suvlari qo'shila boshlangan. 1887-yilida esa, shu oqova suvlarni sug'orish maydonlarida tozalanib, havzalarga tashlandi, ya'ni avval to'g'ridan to'g'ri daryoga tashlangan bo'lsa, keyinchalik tozalanib suv havzalariga tashlana boshlandi. 1894-yilda Moskvada to'liqmas kanalizatsiya tizimi qurila boshlangan. 1906-yilda to'liq kanalizatsiya tizimi qurilib va oqova suvlar biologik filtrda tozalanib, suv havzalariga tashlangan. 1917-yilga kelib, 23 shaharda kanalizatsiya qurilgan. Bu esa 3% ni tashkil etgan [1].

Toshkentda kanalizatsiya 1937-yili To'qimachilik kombinatida qurilgan bo'lib, oqova suvlar mexanik tozalash va oddiy zararsizlantirilgandan keyin, Salor kanaliga tashlangan. Tarmoqlarning uzunligi 7 km, sutkalik sarfi 1350 m³ sutkani tashkil etgan. 1942-1943-yillarda Navoiy, Poligrafiya, Shevchenko, Poltaratskiy ko'chalarida kanalizatsiya tarmoqlari yotqizilgan. Oqova suvlar sarfi 1944-yilga kelib, yiliga 5372,1 ming m³ ga yetgan. 1946-yilda oqova suvlar sarfi yiliga 8081,2 ming m³, tarmoqlarning uzunligi 29 kmni tashkil etgan. 1957-yilda 8000 m³ sutka quvvatiga ega bo'lgan Labzak oqova suvlar tozalash inshooti ishga tushgan.

1965-1967-yillardan boshlab Farg'onada, Namangan, Samarqand, Andijon va boshqa shaharlarda kanalizatsiya tarmoqlari va tozalash inshootlari qurila boshlangan.

Quyosh radiatsiyasi va iflos suvga toza suv kelib quyilishi natijasida suv qaytadan tozalanadi. Turli bakteriya, zamburug' va suv o'tlari suvni qayta tozalashda faol agentlardan hisoblanadi. Suv turli iflos moddalarga haddan tashqari to'yingan bo'lsa, u holda uni tozalash uchun turli mustaqil yoki kompleks usullardan foydalaniladi. Suv ta'minotining yopiq tizimini hosil qilish uchun sanoat oqova

suvlari mexanik, kimyoviy, fizik-kimyoviy, biologik va termik tozalash usullari orqali korxonalar turiga qarab suvning zarur sifatiga qadar tozalanadi. Bundan tashqari, qayd qilingan usullar rekuperatsion va destruktiv usullarga bolinadi. Rekuperatsion usullar oqova suv tarkibidagi barcha qimmatbaho moddalarni ajratib olib, soʻngra qayta ishlatishga qaratilgan. Destruktiv usulda suvni ifloslantiruvchi moddalardan oksidlash yoki qaytarish usullari yordamida parchalantiriladi. Parchalash mahsulotlari suvdan gaz yoki choʻkma koʻrinishida ajratib olinadi. Tozalash usullarini tanlash quyidagi omillarni hisobga olgan holda olib boriladi:

1. Qayta ishlatishni hisobga olgan holda tozalangan suvga qoʻyiladigan sanitar va texnologik talablar;

2. Oqova suv miqdori;

3. Korxonada zararsizlantirish jarayoni uchun zarur boʻlgan energetik va moddiy resurslar miqdori (bugʻ, yoqilgani, siqilgan havo, elektr energiya, reagent, sorbentlar), shuningdek, tozalash qurilmasi va inshootlari uchun zarur maydon.

Sanoat va maishiy oqova suvlar tarkibida suvda eriydigan va erimaydigan moddalarning muallaq zarrachalari boʻladi. Muallaq iflosliklar qattiq yoki suyuq boʻlib, dispers sistemani hosil qiladi. Zarracha oʻlchamlariga koʻra dispers sistemalar 3 guruhga boʻlinadi:

1) zarracha oʻlchamlari 0,1 mkm dan yuqori boʻlgan dagʻal dispers (suspensiya va emulsiyalar) sistemalar;

2) zarracha oʻlchamlari 0,1 mkm; dan 1 nm gacha boʻlgan kolloid sistemalar;

3) alohida molekula yoki ion oʻlchamlariga mos keluvchi zarrachalari boʻlgan chin eritmalar.

Oqova suv tarkibidan muallaq zarrachalarni ajratib olish uchun gidromexanik jarayonlar, kolloid dispers sistemalar uchun fizik-kimyoviy, organik va anorganik eritmalarini ajratish uchun kimyoviy jarayonlardan foydalaniladi. Bu jarayonlarni tanlash zarracha olchamiga, fizik-kimyoviy xossasiga, ularning suvdagi konsentratsiyasiga, oqova suv sarfiga bogʻliq. Shuning uchun oqova suvlarni tozalashda quyidagi usullar qoʻllaniladi:

1. Mexanik (suzish, tindirish, cho‘ktirish, filtrlash, sentrifugalash va h.k.);
2. Fizik-kimyoviy (adsorblash, koagullash, flokullash, flotasiya, ion-almashinish, ekstraklash va h.k.);
3. Kimyoviy (neytrallash, oksidlanish, qaytarilish);
4. Biokimyoviy (aerob, anaerob sharoitlarda);
5. Termik (yuqori harorat ishtirokida).

Bu usullar ham o‘z navbatida turli xildagi tozalash jarayonlariga bolinadi. Oqova suvlarni tozalashda, birinchi navbatda, mexanik usuldan foydalaniladi[1].

Oqova suvlarni tozalashning mexanik usulida oqova suv tarkibidagi erimagan mineral va organik aralashmalar ajratib olinadi. Sanoat oqova suvlarini mexanik tozalashda fizik-kimyoviy, kimyoviy, biologik va termik usullardan birini qollab, suvni yuqori darajada tozalashga erishishga harakat qilinadi. Mexanik usullar bilan tozalash oqova suvlar tarkibidagi muallaq moddalarni 90 ÷ 95% gacha ajratib olishda va organik ifloslanish ko‘rsatkichi bo‘yicha 20 - 25% gacha kamaytirishni ta‘minlaydi. Oqova suvni tozalashda diametri turlicha kattalikdagi panjaralar yordamida suzib olish, tindirish, tiniqlashtirish, filtrlash va sentrifugalash kabi jarayonlardan foydalaniladi. Suv tozalash inshootlarining hajmiy kattaligi, ularning turi asosan oqova suvning miqdori, tarkibi va xossalariga, shuningdek, suvga keyingi ishlov berish jarayonlariga bog‘liq bo‘ladi. Oqova suvni to‘liq tindirish uchun to‘rsimon barabanli filtrlar yoki mikrofiltrlar hamda yuqori bosimli filtrlar, penopoliuretanli yoki penoplastli suzib yuruvchi filtrlar ishlatiladi. Bunda oqova suvlarni kimyoviy moddalarni qo‘llamasdan tozalanadi. Oqova suvlarni muallaq zarrachalardan tozalash usulini tanlash jarayon kinetikasini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Sanoat oqova suvlaridagi muallaq zarrachalarning o‘lchami juda katta chegaralarda (zarrachalarning diametri $5 \div 10^{-9}$ dan $5 \div 10^{-4}$ m gacha) bo‘lishi mumkin. O‘lchami 10 mkm gacha bo‘lgan zarrachalar uchun oxirgi cho‘kish tezligi 10^{-2} sm/s dan kichik bo‘ladi. Agar zarrachalar yirik bo‘lsa (diametri 30 - 50 mkm va undan katta), u holda Stoks qonuniga muvofiq ular tindiriladi (ixtiyoriy cho‘kish - gravitatsion kuchlar ta‘sirida) yoki suzib olinadi. Shuni qayd etish lozimki, suv

tarkibidagi aralashmalarning konsentratsiyasi ko‘p bo‘lsa tindiriladi, konsentratsiyasi kichik bo‘lsa, suzib olinadi [2, 3].

Aholi salomatligi va havfsizligini hisobga olgan holda oqova suvini sifatli tozalash jarayonini hozirgi zamon talablariga javob beradigan va uzluksiz va sifatli ishlashini taminlovchi avtomatlashtirilgan tizimni ishlab chiqarish zarur. Yuqorida ta’kidlab o‘tilgan oqova suvlarning xususiyatlarini aniq va zararli moddalardan hatosiz tozalash jarayonni avtomatik ravishda boshqarish jarayonini ishlab chiqish bugungi kunning eng dolzarb muammosi sifaqtida saqlanib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlat:

1. S.M. Turobjonov, T.T. Tursunov, X.L. Pulatov, “Oqova suvlarni tozalash texnologiyasi”. Toshkent – 2010. 152 b.
2. I.M. Maxmudova, A.T. Salohiddinov. “Qishloq va yaylovlar suv ta’minoti”. Toshkent – 2012. 177 b.
3. S.Aliyev, F.Salohiddinov “Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari” 256 b. Andijon Mashinasozlik Instituti

STUDENT TECHNOLOGY SKILLS

*Muxitdinova Feruza Rahmatulla qizi,
Teacher of department of foreign languages,
faculty of agro engineering and hydro melioration,
Andijan Institute of Agriculture and Agro technologies,
Andijan, Uzbekistan*

Abstract: ICT use and skills; their reason to study English, their concepts of computers, the Internet, English and learning English; and sociocultural contextual information as to their learning ICT and English.

Key words: ICT skills, English, computers, the Internet, learning English,

sociocultural, information.

Whether the students arrive at higher education with the good ICT skills needed for their study and/or whether they highly demand great use of technology in teaching and learning is a different story. The students rated themselves as highly skilled in word processing, computer operating systems, and presentation software. However, they rated themselves as least skilled in advanced technology and applications such as creating graphics, Web pages, and video/audio. When it comes to problem solving, the qualitative data indicates that the students do not seem to possess sufficient skills to deal with problem solving, new applications and troubleshooting their computers. In addition, the transferability of their skills from entertainment to their use of technology for academic purposes remains dubious.

The innovative development and fast spread of the ICTs have resulted in ten important shifts in our daily lives related to computer-assisted language learning:

- a) a move from phone-based to wireless communication;
- b) from dial-up Internet connections to permanent, direct online connections;
- c) from the use of mainly personal computers to the use of portable computing and online devices (e.g., laptops, personal digital assistants and cell phones);
- d) from narrowband to broadband;
- e) from expensive personal computing systems to widely affordable computers and other hardware;
- f) from seeing the Internet as an exclusive form of communication and information to viewing it as a mass form of communication accessible to the world;
- g) from text-based information and communication to audiovisual forms of information and communication;
- h) from use of English as the main online language to multilingual Internet use;
- i) from non-native to native users of information technology (e.g., children growing up with digital media and having native-like fluency in online communication);
- j) from the language laboratory to the classroom as a result of making computers

and wireless access available almost everywhere.

These shifts have brought about new contexts, new literacies, new genres, new identities, and new pedagogies. That is to say, recent technological revolution allows both language learners and teachers to have “multi-tasking experiences, involving in its fullest form four modes- listening, speaking, reading and writing”. Learners of English as a foreign language have had unparalleled opportunities to practice English and engage with authentic real-world contexts of language use by making the most of new emerging technologies.

In fact, the range of emerging information and communication technologies used in the field of language education is fast growing, and language professionals are getting more creative and adaptive in using new technologies in their classroom. Students’ acceptance and use of new technologies in formal and informal language learning are also noticeably increasing. Yet, there is still room for creativity and flexibility in making the most of ICT to nourish the language learning experience of the Net Generation. The idea of language partnering and cultural exchange through instant messengers, email, cell phones, electronic message boards, video conferences is not totally new, but has been proved by numerous research as a very effective way of indulging language learners in the target language and culture. The use of simulations, educational games, and virtual field trips online is gradually increasing as well for his commentary on edutainment) although little research endeavor has been made to unearth the valuable experience of using those materials. Moreover, the use of disruptive technologies (e.g., skype and podcasting) in language teaching and learning has made eye-opening growth in a couple of years.

It is very true that learners’ capacities are enhanced by the interplay between learners’ abilities and the tools they use. However, looking only at the interaction between technology and language learners is never enough, and even dangerous in the information age. In every case, we should take language learners’ thoughts, behaviors, motivations, cultures, experiences, and understanding into consideration as well. In other words, a deep understanding of “the student experience of ICT and

attitudes and behaviors it induces” and “essential attributes for the ideal learning situations” are crucial for making the most of new technologies and reaping the benefit from using them in language learning and teaching.

Bibliography:

1. Adamson, B. (2002). Barbarian as a foreign language: English in China’s Schools. *World Englishes*, 21(2), 231-243.
2. Davies, G. (2002). ICT and modern foreign languages: Learning opportunities and training needs. *International Journal of English Studies*. 2(1), 1-18.
3. Gardner, R. C. (2001). Integrative motivation and second language acquisition. In Z.

TILLARNI O’RGATISHDAGI MUAMMOLAR VA KAMCHILIKLAR.

*Almatov Sadriddin Abduraximovich,
Andijon mashinasozlik instituti assistenti
Raimoxunov Bahromjon Baxodirjon o'g'li,
„Transport va logistika” fakulteti
Avtomobil servisi yo’nalishi 1- kurs talabasi
Madaminova Inoyat Olimjon qizi,
Materailshunoslik va yangi materiallar
texnologiyasi 1- kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy tillarni o’rgatishdagi muammolar va shu bilan bir qatorda til o’rgatish jarayonlaridagi kamchiliklar va qanday xatoliklar qilinyotganligini izoxlab, ularning xato va kamchiliklarini bartaraf qilish yo’llarni ko’rib chiqamiz.

Kalit so’zlar: tillar, o’qituvchilar, muammolar, kamchiliklar, xatoliklar, tillarning o’rgatilish uslublari.

Dunyoda 250 dan ortiq davlatlar va ularning o'ziga yarasha turli xil tillari bor. Masalan; Koreya davlatida - kores tili, Rossiyada - rus tili, Amerikada - ingliz tili, Germaniyada - nemis tili, Arabistonda esa arab tililari va (h.k.z).

Ko'plab olimlar va ilm fan izlanuvchilari buning sababi va muammolarini bartaraf etilishi yo'lari haqida ilmiy izlanishlar olib borganlar. Shular jumlasidan biz ham o'zimizning fikr va mulohazalarimizni ifodalab o'tamiz.

Bu sanab o'tgan tillar hozirgi kunda juda ham mashhur va ularni hozirda aksariyat odamlar ya'ni, bollalar shu tillarni o'rganishmoqda. Mana endi shu yerda bir savolni o'rtaga tashlaymiz? Nima uchun maktab va kollejlarda o'qiydigan o'quvchilar o'rgatilinayotgan tillarni yaxshi o'rganisha olmaydilar? Lekin darsdan tashqaridagi o'tilayotgan turli xil kurslarda bollar o'zlari o'sha tillarni o'rganish maqsadida borishganida, u tillni o'qib, o'rganib olishi darajasi yuqori bo'ladi. Biz hozir nima uchun bunday ekanligining eng asosiy sabablarini topib va o'sha kelib chiqayotgan muammolani bartaraf etish yo'llarini ko'rib chiqamiz. Bunday muammolarning bir necha sabablarini biz hozir sanab o'tamiz:

1-sabab: Hozirgi kunda maktabda **birinchi, ikkinchi** ya'ni **boshlang'ich** sinfda boshlab turli xil horijiy tillarining o'qitilishi.

2-sababi: O'qituvchilarning bolalarni darsga jalb qila olmasligi va qiziqтира olmasligi.

3-sababi: Darslarning o'tilishi saviyasi pastligi va dars soatlari kamligi

Hozir bu sanab o'tilgan sabablarni quyidagicha izoxlab o'tamiz: Biz boshida sanab o'tgan 1 – sababimiz: Hozirgi kunda ko'plab maktablarda **birinchi, ikkinchi** ya'ni **boshlang'ich** sinflardananoq turli xildagi xorij tilarining o'qitish yo'lga qo'yilgan. Misol qilib oladigan bo'lsak; **Rus tili, Ingliz tili, Nemis tili, Fransuz tili** va (h.k.z) tillar o'rgatib kelinmoqda. Nima uchun o'quvchilarga 1-, 2- sinfdan xorij tillarining o'rgatilishi muammo deb, ko'plab savollarni berilishi tabiiy holat, boshlang'ich sinflarga xorijiy tillarini o'rgatilishi deb ham aytishlari mumkin, aksincha yoshlikdan boshlab turli xildagi tillarni o'rganishyotgani o'zlariga foyda-ku, yoshligidagi olgan bilimlari toshga yoziladi deyishadi ko'pgina ota-onalar, lekin

asl muammoning sababi ham shunda bo'ladi. Bolalar 5, 6 yoshlaridan boshlab maktab dargohiga kirishi boshlashadilar, maktabda ular ilm-bilimga bo'lgan miya faoliyati asta sekinlik bilan rivojlana boshlaydi. Ular endigina harf tanib, o'qishni boshlashganida ularga o'z ona tilini yaxshi o'zlashtirmaslaridan oldin turli xildagi xorij tillarini o'rgatilib ketilindigan bo'lsa, u holda o'quvchilar tilni o'zlashtirish vaqtida, qiyinchiliklarga uchrash natijasida til o'rganishga bo'lgan qiziqishlari pasaya boshlaydi. Ko'plab bolalarda ya'ni o'quvchilarda shunday hodisalar juda ham ko'p uchrashi mumkin. Ayrim bolalar esa ongi, aqli yoshiga nisbatan ko'proq rivojlangan bo'lsa, u bollarda tillarni o'zlashtirish qobiliyati anchagina yuqori bolishi mumkin. Bu muammoni bartarab etish yo'llari esa quyidagilardan iborat: avvalam bor o'quvchilar o'zimizning ona-tilimizni o'rganishlari va shundan keyin boshqa tillarni o'rganishi maqsadga muvofiqdir. Keyin esa 3-, 4-, sinflardan o'qitilishi menimcha yaxshi bo'ladi, chunki ular tillarni o'rganishdan oldin ko'nikmani olib bo'lgan bo'ladi shuning uchun tillarni o'qishda va o'rganishdagi qiyinchiliklari nisbatan sal kamroq bo'ladi. Biz bilamizki, Davlat ixtisoslashtirilgan maktablarda ko'p o'quvchilar xorij tillarini yoshlikdan boshlab yaxshi bilishadi, buning sababi unga o'xshash ko'plab maktablar xorij tillarini o'qitishga mo'ljallangan bo'lib, u yerda hafta mobaynida turli xil tillarning soatlari ko'ligi uchun yoki darsdan keying qo'shimcha 2 soatlik o'tiladigan darslari borligi va uyda qayta darslarini takrorlab turishlari uchun ular o'qitiilyotgan tillarni yaxshi o'zlashtira olishadi va ya'na shuni ham aytib o'tish kerakki, unday maktablarda ta'lim tarbiya va o'qitilishga bo'lgan talab oddiy maktablarga qaraganda yuqori bo'ladi. Oddiy maktablarda esa turli xillardagi tillarni o'qitilishi dars soatlari kam bo'lganligi va qo'shimcha darsalning o'tilmaganligi uchun tillarni o'zlashtirishda qiyinchiliklarga uchrashadi.

2- sababida qaysidur tilni o'rgatyotganda dars mobaynida o'quvchilarini darsiga jalib qilaolmaydigan bo'lsa, bunday hollarda esa bollalar 1-darsni o'rganaolmagani natijasida keyingi ya'ni 2-,3- darslarini ham tushunmasdan qiynalishi oqibatida u o'quvchiga bu bosimdan keyin asta-sekinlik bilan orqaga siljishni boshlaydi, o'zi men bu tilni o'rgana olmayman ekan deb miyyasiga singdirib olishgani uchun o'zini

qiynab o'qigandan ko'ra sekingina o'qishni tashlab qo'yishni ma'qul ko'radilar. Shuning uchun o'qituvchilar birinchi darsga kirganda o'quvchilarni shunday qiziqtirib olishlari kerakki, o'quvchilar darsga qanday kirishib ketganini ham bilmay qolishi lozim, bunday darajaga chiqishi uchun o'qituvchilarning tillarning o'qitishga bo'lgan tajribasi, salohiyti keng bo'lishi va o'qitish metodikasini yaxshi o'zlashtirishgan bo'lishlari kerak. Tillarni o'qitayotgan o'qituvchilar qachonki, shu o'zining darsiga qiziqтира olgandagina, o'quvchilar o'sha tilga qiziqishi bo'ganligi uchun shu o'rganayotgan tili kelajakda o'ziga kerakligin his qilgan holda bor kuchi bilan o'rganishga harakat qiladi, agarda ustozlar bolalarni qiziqтира olmasa va tushuntira olmasa bunda o'sha tilga qiziqishi yo'qligi uchun o'rganish xohish istagini ham yo'qga chiqarib qo'yishi mumkin.

3-sabab: Biz bilamizki, asosan turli xil maktablarda qaysidir xorij tillarini o'rgatayotgan bo'lishsa ularning ayrimlarida dars soatining kamligi yoki darslarning saviyasi pasligini ko'pincha uchratishimiz mumkin. Buning eng katta kamchiligi ham shunda; turli xildagi maktablarda tillarni bir hafta mobaynida dars soatlarini kamligi uchun va darsdan tashqari qo'shimcha to'garaklarning ham kamligi tufayli o'quvchilarning yaxshi o'rganaolmasligi ham mukin. Lekin shuni ham aytib o'tish kerakki, ko'plab o'quvchilarning o'zida azaldan qiziqishlari va intilishi bo'lsa har qanday holatda ham izlanib o'sha tilni o'rganishga harakat qiladi chunki, u o'sha tilga qiziqadi, qiziqishi tufayli o'z oldiga maqsad qo'ymoqda, agarda bu holatga yuzaki qarab, shunchaki o'z holatiga tashlab qo'ysa unda umuman harakat qilmasligi sababli o'rgana olmasligi mumkin, bunda ham o'qituvchilarning tilga bo'lgan qiziqтира olish qobiliyati juda ham katta roll o'ynaydi. Endi darslarni saviyasi pastligiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak: darslarning saviyasi qanday hollarda pasayishi mumkin ? bunga asosiy sabablaridan biri tilga yoki boshqa fanlarga mo'ljallangan darslarda o'qituvchilar qanchalik darsini yaxshi o'tsada o'quvchilarni yarmini o'zining o'tayotgan darsiga jalb qila olmagan bo'lsa, ya'ni qiziqтира olmagan bo'lsa uning natijasida dars mobaynida o'qituvchiga bo'lgan hurmatsizlik kelib chiqib darsda shovqin ko'tarilishiga olib keladi va qolgan o'quvchilarning darsni o'rganish

istagi bildirayotgan bolalarga halaqit bera boshlaydi, shunday holatlar bo'lgani uchun ko'plab hollarda darslarni o'tilishidagi saviyasini pasayib ketishi mumkin.

Bu aytib o'tilgan muammolarni bartaraf etish yo'llariga izox keltirib, shunday xulosa qilish mumkinki, avvalda aytib o'tganimizdek; Birinchi navbatda har qanday tillarni yoki fanlarni o'g'atishdan oldin o'sha o'rganayotgan tili o'zining kelajagini yaratishda ulkan poydevorliligini anglata bilishi va qiziqтира bilishi kerak. Keyin esa maktabdagi tillarni o'qitilyotgandagi darslarning soati kamligi hisobiga ko'plab yana o'rgatadigan narsalarga vaqt yetmasligi mumkin, shuning uchun hafta mobaynida darslarni ko'pytirilishi va darsdan tashqari qo'shimcha to'garaklarni ko'paytirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bu ko'zda tutlib aytib o'tilgan gaplarni to'g'ri talqin qilingan holatlarni yechimlarini topa olsakgina u holda kelgusi ishlarimizda bunday muammolarni batamom bartaraf etishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nurmonov A., O'zbek tilshunosligi tarixi, T., 2002.
2. Obsheye yazikoznaniye. Forma sushestvovaniya, funktsii, istoriya yazika.
3. Obsheye yazikoznaniye. Metodi lingvitcheskix isselovaniy.
4. Obsheye yazikoznaniye. Vnutrennyaya struktura yazika.
5. Berezin F.M., Istoriya lingvitcheskix ucheniy, 2izd.
6. Reformatsk. A., vedeniye v yazikovedeniye, M., 1998;

ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРГА ЎРГАТИШДА ТАЪЛИМНИНГ ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН Фойдаланиш

*Мажидова З. Фуломжоновна М.,
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологилар институти
Хорижий тиллар кафедраси ўқитувчилари*

Аннотация: Чет тилларни замонавий педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда ўқитиш учун барча шароитлар мавжуд. Таълим тизимининг барча босқичларида чет тилларни замонавий педагогик ва ахборот-коммуникацион технологияларидан фойдаланган ҳолда ўқитишнинг янги услубиётини яратиш давр талабидир.

Калит сўзлар: педагогик фаолият, ахборот-коммуникацион технологиялар, мулоқот, хорижий тил.

Замонавий педагогик ва ахборот-коммуникацион технологияларидан фойдаланган ҳолда ўқитишнинг илғор услубларини жорий этиш, ўсиб келаётган ёш авлодни чет тилларга ўқитиш, шу тилларда эркин сўзлаша оладиган мутахассисларни тайёрлаш тизими тубдан такомиллашади, ҳамда бунинг негизида, уларнинг жаҳон цивилизацияси ютуқлари ҳамда дунё ахборот ресурсларидан кенг кўламда фойдаланишлари, халқаро ҳамкорлик ва мулоқотни ривожлантиришлари учун шарт-шароит ва имкониятлар юзага келади. Олий таълим масканларида талабаларнинг чет тилларни ўрганишларида янги педагогик технологиялардан, ахборот технологиялардан фойдаланиш дарс самарадорлигини янада оширади ва талабаларнинг қизиқишларини орттиради. Қишлоқ хўжалиги соҳаси бўйича таълим оладиган талабаларга чет тилларни ўргатишда компьютер технологияларидан фойдаланса, талабаларга мутахассислик матнлари, ўсимлик турлари, етиштириш қоидалари ва техникалари ҳақида янги интернетдан олинган маълумотларни, кроссвордлар, грамматик машқларни дарс давомида қўлланса, талабаларнинг оғзаки нутқи ривожланиб боради. Машғулот

давомида кўпинча ҳар хил ўйинлардан фойдаланилса ҳам талабаларнинг фаоллигини оширади ва уларнинг ўз устида ишлашларига ёрдам беради. Чет тилларни ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш маълум даражада дарс услубини ўзгартиради, дарс жараёнида ижобий натижалар беради. Айниқса, чет тилларини ўқитишда педагогик технологиянинг татбиғи стандарт тизимга нисбатан ўқув жараёнини жадаллаштириб, талабада илмга қизиқишни оширади. Бундан ташқари педагогик технология ўқитувчи ва талабаларнинг биргаликдаги фаолиятига асосланган ҳолда талабаларни мустақил фикрлашга ўргатади.

Таълимда интерфаол усуллар ҳамда замонавий технологияларга ўтиш бир қатор юқори қувватли ва улкан техник имкониятларга эга телекоммуникацион ресурслар билан қўллаб-қувватланиши шарт.

Чет тилларини ўргатишда замонавий педагогик технологияларнинг дарс жараёнига татбиғи қуйидагилардан иборат:

- чет тилини ўқитишда интернет ёрдамида бевосита масофавий таълимдан фойдаланиш;
- талабаларнинг ишларини текширишда компьютер назоратини ташкиллаштириш;
- компьютер ёрдамида янги мавзунини талабаларга тушунтиришда ва чет тилидаги ва янги сўзларнинг талаффуз қилинишини тушунтириш;
- чет тилини ўқитишда тўғридан-тўғри электрон дарсликлардан фойдаланиш.

Яна шуни таъкидлаш жоизки, инглиз тили машғулотида ҳар бир талаба чет тилида олиб борилган мулоқотни эшитиш имкониятига эга бўлади. Сўзлашишга ўрганиш жараёнида ҳар бир талаба инглиз тилида ўз компютери ёнидаги микрофонга шу тилдаги ибора ва гапларни айтиши мумкин. Ёзувни ўрганиш жараёнида эса талабалар компютерга киритилган кроссворд, чайнворд, сканвордларни ечиши, керакли сўзларни излаб топиши, турли ўйинли машқларни бажариши мумкин. Интернетдаги ўйинлар товушли ва

мусиқали бўлиб, талабалар бундай топшириқларни бажонидил бажаришади ва фаол иштирок этишади. Ҳатто заиф ва ўзлаштириши паст бўлган талабалар ҳам қизиқиб, ўз қобилиятларини ва кўникмаларини намоён қилишга уринади. Кичик гуруҳлар ўртасидаги рақобат ва мусобақа эса яхши натижаларга эришиш учун восита бўлади. Умуман олганда, чет тили машғулотларида ўқитишни ўйин шаклида олиб бориш имкониятлари жуда катта. Шунинг учун ҳам кўпчилик машҳур педагоглар ўқитиш жараёнида ўйинларнинг самарадорлигини таъкидлаб ўтишган. Ўйинлар ижобий натижага эришишга йўналтирилган бўлиб, бу эса ўқитиш сифатини оширишга кўмаклашади.

Ўйинлар грамматик материални коммуникатив матнда ва жадвалларда мустақкамлаб олишга ёрдам беради. Машғулотларда ўйинлардан фойдаланилса, талабаларда чет тилини ўрганишга фаол қизиқиши вужудга келади, улар билимларни эгаллашга интиладилар. Бундай машғулотларда асосан талабалар фаол бўлишиб, ўқитувчи пассив бўлади. Бунда талабаларнинг фаоллиги ошади ва улар ўз фикрларини мустақил баён этишга ҳаракат қилишади.

Reference:

1. В. Boltayev, А. Azamatov, А. Asqarov. Information science, subject of 8-s form. – Tashkent,- 2011.
2. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари. Монография. – Т.: “Фан”.-2007.
3. Жалолов Ж. “Чет или ўқитиш методикаси” 1996 йил.
4. Юлдашев Ж.Т. “Янги педагогик технологиялар йўналишидаги муаммони ечимлари”. 1999 йил.

THE ROLE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES

*Саидқосимова Азизахон Саидмавлоновна,
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
Инглиз тили ўқитувчиси
E - mail : saidqosimovaa @ gmail . com*

ANNOTATION: This article researches the problems of distance learning of foreign languages at a university. The author pays special attention to the correctness of the organization of the distance learning process itself, the advantages of such training are noted, using distance learning requires to the control and monitoring system of knowledge for all types of speech activity, as well as the use of electronic textbooks, platforms, the attraction of audio and teleconferences.

Key words: English, learning problems, distance learning, psychological severity, attention, vocabulary.

At the moment, the world around us provides a person with many different tools for learning English. There are a huge number of schools that teach in different methods and provide an opportunity to master it just by sitting at home and completing the assigned tasks. However, despite the ease of presenting information and the variety of tools for most people, learning a foreign language remains a very long and painful process. Most often, people refuse further education, citing a lack of appropriate abilities and skills. Any person can study a foreign language, at least for the reason that he has already learned one language - his own. The only question is with the correct presentation of information and an effective and efficient teaching system [3, 14].

The vector of development of modern education should be focused on the development of the student's personality, his creative and cognitive abilities, as well as on the formation of deep personal motives and incentives for schoolchildren to receive the best education that is available in the present. At the same time, one of the main tasks is to instill in schoolchildren the desire to learn and correct, systematic

training in this process. This approach allows you to educate an independent person who is able to cognize the world around him without outside help. The same is the case with adults who want to acquire knowledge of the English language. It is enough to teach them how to learn and further training will more resemble proofreading than the work of a teacher with a student. Modern technical methods allow any student to find all the necessary materials freely available on the Internet and, with due attention and perseverance, thoroughly study them. The teacher will only need to put the pronunciation and explain the basic grammar rules. The rest of the student is quite capable of mastering independently [4, 23].

When studying foreign languages, both remotely and in other ways, most students experience similar problems that prevent them from mastering new knowledge:

1. Psychological severity is one of the most common problems in learning any language. It lies in the fact that the student sets himself too high a bar. He wants to learn to speak the target language perfectly. Get rid of the accent and write without a single mistake. That being said, we all know that a rare native speaker uses it correctly and writes without mistakes. Most people do not know the grammar of their own language, but for some reason they strive to avoid mistakes in the studied. The applicant begins to strive to pronounce sounds, letters and diphthongs correctly, which leads to listening to many English songs and watching films without translation without improving knowledge. After all, a person simply cannot understand what they say in the film because of the abundance of accents and slang. It is because of this approach that a complex of ignorance of the language and the belief in the lack of the necessary skills and abilities to learn it begins to develop. To solve this problem, the applicant needs highly qualified help from a teacher who practices spoken English, unlike most teachers who teach a language that only the royal family speaks. However, there are not so many teachers who can teach “spoken” English, especially in small towns. Today you can sign up for courses and learn English at the proper level through the Skype video chat program.

2. Grammar - This is one of the major stumbling blocks. The thing is that it is a rather cumbersome structure that requires unquestioning execution. When starting to learn a language, the teacher always tries to explain the rules of grammar to his students. However, it is they who eventually become what makes language learning lose its interest and attractiveness. The solution to the problem is the teacher's careful preparation of the necessary rules in a soft and understandable game form. This approach provides students with a deeper understanding of the basic grammar rules and easier assimilation. In addition, teaching his student remotely, the teacher can prepare various interactive tools that will make the lesson interesting and memorable.

3. Diffusion of attention - Loss of interest is one of the most important reasons a person may stop learning English. This is especially noticeable with distance learning. In this case, the applicant does not feel the psychological pressure from the teacher and he ceases to be an authority for him. As a result, interest falls and it does not matter whether the student was in the lesson or completely missed it. It will just be wasted time. It is necessary to solve this problem individually, selecting interesting information for each specific student. Both the teacher and the student should in every possible way avoid books, films and audio lessons, the content of which is not interesting to the student. An excellent assistant for learning English can be classic detective stories, the plot of which is interesting to most. In addition, on the Internet you can find a lot of different news and essays that may suit the taste of the applicant.

4. Thinking in the target language - Another important obstacle in mastering a new language is that most people think in Russian and only then translate words into a foreign language. After that, they usually compare what they are saying with the rules of grammar they know, and after all the actions they have taken, they pronounce the received sentence. This approach is incredibly tiring for a person and greatly inhibits his thinking. The way out of the situation is to skip all steps and develop the habit of immediately thinking in the target language. In fact, this

approach is the only correct one for speed learning English. This is how children learn their mother tongue.

5. Listening - it is very difficult for a student to comprehend English speech by ear, especially if it is spoken language, filled with pun and slang. Usually, in this case, students fall into a kind of stupor and completely lose interest in the subject. This approach allows the human brain to correlate the spoken word with its instant translation, which improves its memorization tenfold and significantly expands the vocabulary [1, 14]

Modern English is one of the most important means of communication for people of different nationalities around the world. In addition, it is the generally accepted language of international business documentation. This makes it practically necessary for everyone to learn.

LITERATURE :

1. Гибатова В.Ю. Языковые трудности при изучении иностранного языка [Электронный ресурс] // Фестиваль педагогических идей «Открытый урок». – 2014.

2. Дигтяр О.Ю., Танцура Т.А. Использование мультимедийных средств (podcasts) в обучении студентов на занятиях английского языка в неязыковом вузе. Теория и практика обучения иностранным языкам в неязыковом вузе: традиции, инновации, перспективы: сборник научных трудов. Ответственный редактор: М.В. Мельничук. Москва, 2014: 79 – 84.

3. Если надоело учить английский... [Электронный ресурс] // Обучение английскому языку. – 2014. – Режим доступа: http://www.yanglish.ru/magic_english.htm (дата обращения: 03.03.2014).

4. Жидяева Ю.В., Германович Т.В. Аудиовизуальный метод в обучении профессионально-ориентированному общению на иностранном языке в системе дистанционного образования в строительном ВУЗе. Наука вчера,

сегодня, завтра: сб. ст. по матер. LI междунар. науч.-практ. конф. Новосибирск: СибАК, 2017; 13(47): 33 – 43.

5. Калинин Д.А. Трудности, испытываемые преподавателями в условиях дистанционного обучения. Интернет-журнал «Науковедение». Москва: Науковедение, 2015; Том 7; № 3.

INNOVATION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

*Nosirova M.K., Matkarimova G.A.,
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
“Xorijiy tillar” kafedrasi o'qituvchilari*

Annotatsiya: Zamonaviy axborot texnologiyalariga multimediya, bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish, bir alifbodan ikkinchi bir alifboga o'tkazish, kompyuterli test nazorati, skaner texnologiyasi, internet, elektron pochta, Web – texnologiya, elektron virtual kutubxona, masofadan turib ta'lim berish, taqdim etish texnologiyasi, sun'iy tafakkur tizimlari va boshqalar kiradi.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, axborot tizimi, zamonaviy ta'lim, masofaviy o'qitish.

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” to'liq amalga oshishidan ko'zlangan maqsadlarning naqadar ezgu ekanini inobatga olsak, bugungi kunga kelib o'qitish tizimlarida ilg'or texnologiyalardan foydalanish zarurati alohida dolzarblik kasb etayotganini sezish mumkin. Bizga ma'lumki, kundalik hayotimiz va istiqbolimiz ravnaqi uchun muhim ehtiyoj sanalmish ta'lim tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarining jalb etilishi tobora oldingi o'ringa chiqib borayapti. Buni ko'plab maxsus ta'lim muassasalari, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari va

yetakchi oliy o‘quv yurtlari hamda akademiyalar misolida ko‘rish mumkinki, ayni kunlarda ulardagi o‘quv jarayonini, masalan, bilim olish samarasini o‘zgartirishga sarflanadigan vaqtning keskin qisqarishida va bilimlarni xotirada olib qolishning keskin ortishida namoyon etuvchi multimedia vositalarisiz tasavvur etib bo‘lmaydi.

“Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston respublikasi qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” maqsad va vazifalari bosqichma – bosqich ro‘yobga chiqarilishida zamonaviy axborot texnologiyalari va tizimlarning roli muhim ahamiyat kasb etishi hammaga ayondir.

Birinchi bosqich bolalar uchun “Tanishuv bosqichi” bo‘lib hisoblanadi. Bu bosqichda asosiy muammo Respublikamizda hozirda faoliyat ko‘rsatib turayotgan maktabgacha tarbiya muassasalarini kompyuter bilan jihozlash kerak. Bolalar maktabgacha tarbiya muassasasida yosh avlodni o‘yinlar, multfilmlar, kalkulyator hisoblashlari, arifmetik hisoblashlar, turli xil dasturlarni o‘rgatuvchi bolalar ensiklopediyalari, dam olishlari uchun bolalar musiqasi kabi qiziqarli dasturlar kiritib o‘rgatish kerak bo‘ladi.

Ikkinchi bosqich asosan oilasida kompyuteri bo‘lgan shaxslarga taalluqlidir. Hozirgi vaqtda Respublikamiz aholisining oila hisobida oladigan bo‘lsak, ko‘pchilik xonadonlarida kompyuter bor. Shuning uchun ham bu bosqichni “Jonlanish bosqichi” deb atash mumkin.

Uchinchi bosqichda maktab, litsey, kasb-hunar kolleji va boshqalar o‘quvchilari to‘liq kompyuter tizimiga kirib boradi. Shuning uchun ham bu bosqichni “adaptatsiya ya’ni, moslashuv” bosqichi deb atash mumkin.

To‘rtinchi talaba kompyuter bilan to‘liq ishlay bilishi kerak. Talaba kompyuter avlodini tanlash, qaysi tilda yozish, qaysi dastur tilida ishlash, qaysi operatsiya tizimlari bilan ishlash, printer, skaner, modem, faks – modem, kompyuter tarmoqlari, jumladan, Internet, elektron kutubxona va elektron o‘quv qo‘llanmalari bilan ishlash darajasiga yetilib tayyor bo‘ladi. Shuning uchun ham bu bosqichni “Mustaqil ishlash va fikrlash” bosqichi deb atash mumkin.

Beshinchi bosqichda mutaxassis tayyor bo‘ladi. Bu bosqichni “yetuklik” bosqichi deb atash mumkin. Yetuklik bosqichida mutaxassis kadrlar to‘g‘ridan – to‘g‘ri korxonalar, tashkilot, muassasa va firmalarda hech qanday ikkilanmay, o‘z sohasi bo‘yicha ish boshqarish qobiliyatiga ega bo‘ladilar.

Yuqorida taklif qilingan bosqichlarni amalga oshirishda ba’zi bir muammolar ham mavjud, ya’ni:

- a) bolalar maktabgacha tarbiya muassasasini kompyuter bilan ta’minlash;
- b) maktablarni to‘liq kompyuter bilan ta’minlash.

Buning uchun hozirgi vaqtda respublikamizda juda ko‘p katta-katta korxonalarda hozirgi zamon axborot texnologiyalarning yangi avlodlari bilan ishlab kelinmoqda. Respublikamizda kasb-hunar kollejlari bilan oliy o‘quv yurtlarini to‘liq zamonaviy axborot texnologiyalari bilan jihozlangan desak, hech qanday mubolag‘a bo‘lmaydi. Bu albatta, kelajak avlodni masofadan o‘qitish tizimiga tayyorlash uchun yaratishga qulayliklar va shart-sharoitlar bo‘lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhamedov R. «Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. Toshkent “Nizomiy nashriyoti”. TDPU 2005 yil.
2. Jalolov J. “Chet tili o‘qitish metodikasi” 1996 yil.
3. Yo‘ldoshev J.T. “Yangi pedagogik texnologiyalar yo‘nalishidagi muammoni yechimlari. 1999 yil.

ЧЕТ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯСИ

*Бахриддинова Ёрқиной Нумановна,
Андижон Абу Али Ибн Сино номидаги
жамоат саломатлиги техникуми,
Умумтаълим фанлари кафедраси ўқитувчиси,
yorginoybaxriddinova@gmail.com*

Аннотация: Рус тилини чет тили сифатида ўрганишда шаклланган коммуникатив компетенция сифатини сезиларли даражада ошириш зарурати янги технологиялар ва ўқитиш воситаларидан фойдаланишни талаб қилади.

Калит сўзлар: луғат иши, янги сўзлар, сўз бойлиги, инновацион усуллар, нутқ мазмуни, таржима, фразеологизм.

Тил билиш барча ҳар бир даврда муҳим бўлган. Айниқса, ахборот ва инновацион технологиялар асри – янги юз йилликда унинг аҳамияти янада ошди. Илму фан ютуқларидан бохабар бўлиш, турли соҳаларда қўлланиладиган замонавий техника ва ускуналарни ўзлаштириш ва чет эллик мутахассисларнинг бой тажрибасидан фойдаланиш учун биздан камида икки-учта хорижий тилни билиш талаб этилади.

Сўнгги йилларда мамлакатимиз ёшларга таълим муассасаларида хорижий тилларни ўргатиш масаласига жиддий эътибор қаратиб келмоқда. Дунёнинг илғор мамлакатларидаги нуфузли олий ўқув юртларида таҳсил олаётган юртдошларимиз сафи кенгаймоқда. Бу эса, ёшларимиз хорижий тилларни ўрганишга астойдил бел боғлаганидан дарак беради.

Бугун рус тили Осиё ва Европа миқёсида етакчилардан тил ҳисобланади. Уни ўрганишга бўлган эътиборнинг кун сайин ошиб бораётгани ана шундан.

Ҳар қандай тилни ўрганиш жараёнида луғат иши муҳим аҳамиятга эгадир. Шундай экан, тилшунос ўқитувчи ўқувчиларнинг сўз бойлигини яхшилаш ва бойитиш масаласини биринчи навбатга қўйиши лозим. Чунки; луғат иши

дарсинг қўшимча бир қисми эмас, балки тил ўрганишнинг асосидир. Луғат ишида ўқувчи янги сўзни кўриши, ўқиши, тўғри эшитиши ва ёзиши лозим.

Чунки тил ўрганиш жараёни эшитиш, ўқиш, гапириш ва ёзиш орқали амалга ошади. Янги сўзларни ўргатишнинг турли усуллари мавжуд, лекин янги сўз билан танишиш жараёнига муҳим талаблар ҳам бор. Янги сўзлар билан танишиш ўқувчи учун зерикарли ўқув вазифани бажариш эмас, балки хоши-истак билан бажариладиган қувноқ, қизиқарли бўлиши керак. Янги сўзларни ўрганишда асосан қуйидагиларга эътибор қаратилади:

1. Орфоэпик жиҳатига(доскада ёзилган сўз талаффуз этилиши лозим);
2. Лексик жиҳатига (сўзнинг маъносини аниқлаш);
3. Орфографик жиҳатига (сўзни тўғри ёзиш);
4. Бошқа сўзлар билан контекстда келиши (сўз бирикмаси ёки гап тузиш).

Янги сўзларни доскага ёзиш ёки таржимаси билан қисқача таништириб ўтиш зерикарли ва яхши самара бермайди. Бу сўзлар билан таиишганда улар иштирокида гаплар тузиш йўли билан мустаҳкамлаш керак ва бир неча дарсда такрорлаб бориш лозим.

Талабаларнинг сўз бойлигини ошириш - нутқ мазмунини бойитиш демакдир. Бу сўзлар сонини кўпайтириш эмас, балки мавжуд захирани "интенсивлаштириш" орқали амалга оширилади. (полисемияни англаш, сўзнинг ифодалилиги, синонимлардан фойдаланиш ва бошқалар.) Бунда, албатта, иборалар (фразеологизм)ни билиш катта аҳамиятга эга. Ибораларни ўз ўрнида тўғри ишлатиш ҳам нутқни ўстиради. Рус тилидаги иборалар билан таништириш жараёнида уларнинг маъносини тушунтириб бериш билан чегараланмасдан, қизиқарли усуллардан фойдаланиш самаралироқдир. Авваламбор, уларнинг келиб чиқиш тарихи ҳақида сўзлаб бериш катта қизиқиш уйғотади, дунёқарашни кенгайтиради.

Хулоса қилиб айтганда, машғулотларда тўғри ташкил этилган луғат иши тилга бўлган қизиқишни уйғотади. Доимий олиб бориладиган луғат иши талабаларнинг сўз бойлигини оширишга ёрдам беради, нутқини ўстиради ва

саводли ёзиш малакаларини шакллантиришга ёрдам беради. Мунтазам такрорлаб борилган сўзлар хотирада мустаҳкамланиб боради ва амалда тўғри қўллашга ёрдам беради. Рус тилини чет тили сифатида ўрганишда шаклланган коммуникатив компетенция сифатини сезиларли даражада ошириш зарурати янги технологиялар ва ўқитиш воситаларидан фойдаланишни талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Зиядуллаевна, Н. Г., & Тахировна, М. Т. (2020). Обучение студентов к инновационной педагогической деятельности на основе кластера. *Суз санъати*, (3).

2. Рустамова, С. Э. (2020). Применение технологии полного усвоения знаний в высшем образовательном учреждении. *Асас/етас ге.чагсИ т еслвеаЮгшI хсгепсех*,

3. Веб сайт

<https://cyberleninka.ru/article/n/zga-tilli-guru-lar-uchun-rus-tilini-rganishda-lu-at-ishining-a-amiyati/viewer>

THE ROLE OF MOTHER TONGUE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE

*Rakhmatova Shakhnoza Sayfulla qizi
UzSWLU Masters Department, Tashkent
shahnoza.rahmatova05@gmail.com*

Key words: First language, second language, acquisition, methods, grammar, mother tongue,

Many years has passed since people were getting interested in acquiring foreign languages. As 21st century is the period of globalization, attention to learning languages is developing year by year and various opportunities are being created in

order to learn foreign language easily. This time and age, almost all people are trying to acquire at least one foreign language for different targets such as education, business or just for their interests. In last two decades, there were done lots of researches on how to teach languages, its methods and approaches and different effective ways but there was little investigation on the role of mother tongue in second language acquisition. This is the first reason why current research is focused on the reasons of using learner’s first language in classrooms.

Although using of mother tongue in FL classroom is problematic issue among teachers, but scholars have not found answer to some questions yet. Specially, the article is based on the notion the role of mother tongue and its effective features in the classroom. The main aim of the research is to find out the reasons to support the theory that L1 can be an effective tool while teaching languages. This research is focused on researches of scholars who did investigation on this field and with the aid of them to make investigation on the usefulness in foreign language classroom. It is hoped that the research will aid teachers to understand the effectiveness of using mother tongue in the classroom. The aim of this investigation is not only to show the role of first language in the classroom, but also to analyze its usefulness, reasons and factors why L1 should be used in order to reach the goal and to make clear what specific features does it have, in what ways it is used appropriately. This paper makes an attempt to understand the role of mother tongue in the teaching and learning process.

In the last decades lots of researches have been done on this field.

Lewis (2014) has investigated the role of mother tongue in the education of children. He called mother tongue ‘an useful aid’ as necessary thing in teaching language. In his book “The role of mother tongue in second language learning” Lewis stated that if children learn any foreign language with the help of mother tongue, they will be successful in school. It gives an opportunities for their parents to interact with children’s teachers.

Another piece of research in this field was done by Georgina Voicu (2004) who identified different approaches to use of first language in FL classrooms. According to his research, monolingual and bilingual approaches are compared and their benefits and drawbacks are given. According to his research, only utilizing monolingual approach is much more effective than using mother tongue in the learning process. He counted some reasons why the L1 use should be minimized. One of the reasons is learner's mother tongue can lead to misunderstanding and also mistakes can appear while teaching because of the first language influence. He tried to prove his statements with the comparison of different languages from their vocabulary, structural and grammar point of view. In some cases, the monolingual approach has drawbacks. Teacher who use the bilingual approach in their class state that mother tongue plays a vital role that develop learning process. They believe that it normally depends on the level of learners also. Later, Sheelagh Deller and Mario Rinvolucris' book 'Using the mother tongue' agreed with Voicu's argument and stated it in their book. Although Georgina Voicu showed the role of bilingual approach in the classroom, Deller and Mario investigated main useful features and factors in general.

Other scholar Auerbach (2010) not only claims the positive sides of using mother tongue but also identified different aspects of using L1. He counted that it is necessary to guide, explain some grammatical rules and check learners' comprehension and so on. There is a demand to study the role of mother tongue in the classroom, because it has still been a controversy in teaching and learning process.

Teachers can motivate students' interest by using mother tongue in an appropriate way. The paper focuses on identifying the useful features of using mother tongue in Foreign Language classrooms. This study provides the language teacher opportunity to know about reasons why it can be an effective tool for learning foreign languages. The more teachers understand the reasons, the more they may use first language effectively.

Current research is based on both qualitative and quantitative methods that gather all data from teachers and students. Surveys, interviews and observations are used as qualitative methods while collecting data. As the main aim of the research is to find out useful features of using mother tongue, conducting interviews and surveys, observing the language lessons help to work on this sphere. In some cases, language teachers work with students who learning language are interviewed about the teaching process and their participations. These interviews assist to know the role of mother tongue as an effective tool and powerful resource.

Furthermore, another type of qualitative method, surveys are also utilized in current research. The merits of surveys are to identify how usefulness and effective features in foreign language classrooms. The results of conducted surveys are analyzed and the reasons why teachers use first language while teaching are identified according to the answers of people who participated in the process. Although there are advantages of qualitative method, some drawbacks are also seen. For instance, the data gathered by conducting survey or interviews are not valid and scientifically proved. It may lead to some wrong findings and theory. For this reason, in some cases quantitative method is also employed in order to get reliable data. The quantitative data were conducted with the help of questionnaires.

Moreover, questionnaires were carried out as a quantitative method to gain more information which more than ten language teachers participated. It was designed to represent teachers' perspective and role on the use of mother tongue in language classrooms.

Reference list:

1. Auerbach, E. (1993). Reexamining English only in the ESL classroom. *Tesol Quarterly*, 27(1), 9-32.
2. Cristina, G. (2004). Overusing mother tongue in English language teaching, 212-215.

3 మనోహార

అనుభవాలను కలుపుతూ

అనుభవాలను కలుపుతూ



АНЪАНАВИЙ ИҚТИСОДИЁТДАН РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТГА ЎТИШ МАСАЛАЛАРИ

*Хурулбоев Шукрулло Абдуллажонович,
АндМИ, Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси
катта ўқитувчиси*

Аннотация. Мақолада рақамли иқтисодиётнинг ўсиб бориши натижасида миллий иқтисодий тизимнинг анъанавий секторларига таъсири кейинги даврларда фақат кучайиб бориши ўрганилиб, бу ҳолат “рақамли” ва “анъанавий” иқтисодий тизимлар орасидаги ўтиш жараёнини тадқиқ этиш билан боғлиқ илмий-амалий масалаларнинг аҳамиятини оширига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодий тизим, анъанавий иқтисодий тизим, товарлар ва хизматлар бозори трансформацияси.

Мутахассисларнинг таъбирича [2,3] рақамли иқтисодиёт рақамли технологияларга асосланган рақамли иқтисодий тизим бўлиб, у қуйидаги жиҳатлари билан анъанавий иқтисодий тизимдан фарқ қилади:

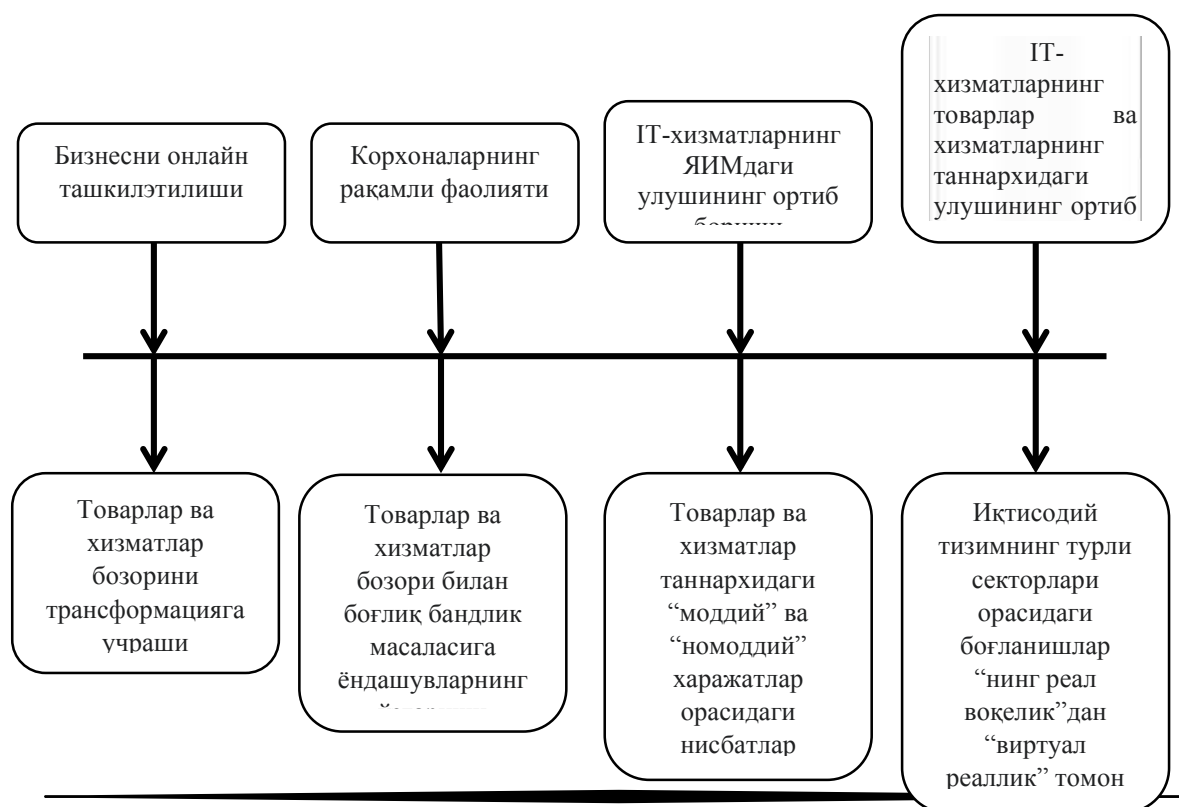
- Электрон бизнес;
- Электрон савдо;
- Электрон тўловлар;
- Рақамли пуллар ва х.к.

Рақамли иқтисодиёт концепцияси XX-асрнинг охириги ўн йиллигида шаклланди ва ҳозирда инсонлар (оила), корхоналар ва фирмалар, давлатнинг иқтисодий секторлари каби иқтисодий структура бирликларида ўз ўрнини эгалламоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги ПҚ-4699-сон “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорида рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни янада ривожлантиришнинг вазифалари белгилаб берилган. Улар қаторида рақамли иқтисодиётнинг қуйидаги бир қатор параметрлари белгилаб қўйилган: “2023 йилга келиб рақамли иқтисодиётнинг

мамлакат ялпи ички маҳсулотигадаги улушини 2 бараварга кўпайтириш; 2022 йилга қадар электрон давлат хизматлари улушини 60 фоизгача етказиш; 2023 йилга келиб ушбу соҳадаги хизматлар ҳажмини 3 бараварга ошириш ва уларнинг экспортини 100 миллион долларга етказиш” [1]. Рақамли иқтисодиётнинг ўзига хос хусусиятлари қаторида қуйидагиларни таъкидлаб ўтиш мумкин:

1. Бизнесни онлайн ташкил этиш;
2. Корхоналарнинг рақамли фаолияти;
3. IT-хизматларнинг ЯИМдаги улушининг ортиб бориши.
4. IT-хизматларнинг товарлар ва хизматларнинг таннархидаги улушининг ортиб бориши.

Юқоридагиларга асосланиб таъкидлаш мумкинки, рақамли иқтисодиётнинг ўсиб бориши натижасида миллий иқтисодий тизимнинг анъанавий секторларига таъсири кейинги даврларда фақат кучайиб боради ва бу ҳолат “рақамли” ва “анъанавий” иқтисодий тизимлар орасидаги ўтиш жараёнини тадқиқ этиш билан боғлиқ илмий-амалий масалаларнинг ахамиятини оширади деб ҳисоблаймиз.



Рақамли иқтисодиётга ўтиш

- биринчи навбатда товарлар ва хизматлар бозорини трансформацияга учрашига олиб келади.
- товарлар ва хизматлар бозори билан боғлиқ бандлик масаласига ёндашув ўзгаради;
- товарлар ва хизматлар таннархидаги “моддий” ва “номоддий” харажатлар орасидаги нисбатлар ўзгаради;
- иқтисодий тизимнинг турли секторлари орасидаги боғланишлар “реал воқелик”дан “виртуал реаллик” томон ўзгаради.

Бу каби ўзгаришлар натижасида макро ва микро даражадаги иқтисодий муносабатлар трансформация бўлади. Ана шу ҳолатларни 1-расмдаги каби тасаввур этиш мумкин.

Хулоса ўрнида таъкидлаймизки, ахборот-коммуникация технологиялари ҳамда замонавий тармоқ технологияларини мукамал ўрганишимиз анъанавий иқтисодиётдан рақамли иқтисодиётга ўтишимизда муҳим ижобий омил бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон республикаси президентининг қарори “рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”. 2020 йил 28 апрель, пқ-4699-сон.
2. Матвеев И. А. Электронная экономика: сущность и этапы развития // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. — 2012. — Вып. 6 (42).
3. Чумаков В. Стратегии цифрового лидерства // В мире науки. — 2019. — № 10. — С. 70—77.

STRATEGIK TAMOYILLAR TAHLILI

Atahanova Gavxaroy Anvarbekovna
Andijon Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi,
Umumta`lim fanlari kafedrasi katta o`qituvchisi, natahanova93@gmail.com

Annotatsiya: Strategik maqsadlarning aynan inson kapitaliga va u orqali adolatli qonunlarning, faol ijtimoiy institutlar harakati tashkil etilishiga qaratilayotganligidadir. Shuning uchun har qanday islohotlar inson kapitalini rivojlantirish bilan mustahkamlanadi.

Kalit so`zlar: strategiya, taktika, taraqqiyot, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sohalar, inqiroziy vaziyat, prognoz, agregatsiya, integratsiya, mafkuraviy g`oya, demografik, madaniy tarix, tabiiy resurslar, YAIM.

Taraqqiyot va yuksak rivojlanishga erishgan davlatlar tajribasiga ko`ra, har bir xalq o`z oldiga ulug` va istiqbol maqsadlarni qo`yishi hamda uni amalga oshirish salohiyatlari bilan jahon hamjamiyatida munosib o`rin egallaydi. Bugun O`zbekiston ham o`z tarixining ana shunday mas`uliyatli chorrahasida turibdi, desak, mubolag`a bo`lmaydi. Binobarin, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ishlab chiqilgan Harakatlar strategiyasi istiqbolimiz taqdirini hal etuvchi muhim va yangi davr bosqichini ifodalovchi milliy g`oyaga aylanmoqda.

Xo`sh, strategiya nima? U xalqning maqsadlarini qanday ta`minlaydi? Tanlagan maqsadlarning istiqbollari nimalarda namoyon bo`ladi?

Strategiya — bu ta`limotni izlash, ifodalash va rivojlantirish tizimi bo`lib, u izchillik bilan va to`liq amalga oshirilganda uzoq muddatli muvaffaqiyatni ta`minlaydi.

XXI asrga kelib strategiya tushunchasi ancha kengaydi. Strategiya deb, dunyo miqyosida va davlat ichki hayotidagi iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy hamda boshqa sohalarda vujudga kelgan inqiroziy vaziyatlarni prognozlashtirish va bartaraf etishga qaratilgan boshqaruvni tashkil etish masalalariga doir tushunchalarni qamrab oladi. Shundan kelib chiqib, davlat strategiyasi bir biri bilan o`zaro bog`liq, lekin alohida xususiyat kasb etuvchi ko`plab tushunchalarda ifodalanadi.

Strategiyaning mohiyati taktik vazifalarni belgilashdan iborat. Siyosat, strategiya va taktika — strategik rahbarlik va boshqaruv jihatlari bilan bog‘liq uchta mustaqil kategoriyadir. Ularning farqi shundan iboratki, strategiya tasdiqlangan va amalga oshirish uchun qabul qilingan bo‘lsa, uning joriy qilinishi strategiyalashtirilayotgan obyektning mayog‘iga aylanadi. Taktika esa strategik vazifalarni amalga oshirish bo‘yicha kundalik, oylik va yillik (joriy) rejalarni va ularning yechimi bo‘yicha tadbirlarni taqozo etadi. Siyosat — bu strategiya va taktikani yagona samarali amal qiluvchi tizimga agregatsiya va integratsiya qilinishidir.

Strategiyaning asl mohiyatida xalqimizning orzu-umidlari yo‘g‘rilgan g‘oyalardan tashkil topgan milliy mafkuraning ifodasi yotadi. Mafkuradan nusxa olib bo‘lmaganidek, davlatning strategik maqsadlarini ham boshqa davlat va xalqlarning tarixiy tajribasidan o‘zlashtirib yoxud nusxa olib bo‘lmaydi. Har bir xalqning o‘ziga xos siyosiy-ijtimoiy, demografik, iqtisodiy, madaniy tarixi, tabiiy resurslari mavjud bo‘ladi. Shu omillar ma’lum ijtimoiy sharoit va imkoniyatlarni vujudga keltiradi.

Strategiyani amalga oshirish eng mas’uliyatli jarayon. Agar u real vaziyatni to‘liq qamrab olgan yaxlit va bir butun reja bo‘lsa, uning muvaffaqiyati ta’minlanadi. Mabodo teskari bo‘lsa, unda turg‘unlik yuzaga keladi. Bunga sabab, noto‘g‘ri tahliliy ma’lumotlar, xulosalar, kutilmagan sharoitlar, resurslardan oqilona foydalana olmaslikdir. Strategiyani baholash va nazorat qilish strategik rejalashtirishni mantiqiy yakunlovchi omili bo‘lib hisoblanadi. U hodisalarning qayta aloqalanishini ta’minlash jarayonida strukturaviy bo‘g‘inlardagi bog‘lanish imkoniyatlarini tahlil qiladi, baholaydi, aniqlaydi, xulosalar chiqaradi. Zaruratda strategik rejalarni o‘zgartiradi.

Davlat strategik rejalari aniq va o‘zgarmas tamoyillarga bo‘ysundirilishi muhim. Ular islohotlarning bir maromda, izchil yo‘nalishini ta’minlashga xizmat qiladi. Rahbar o‘z vazifalarini amalga oshirishida turli ilmiy sohalardagi ma’lumotlar va xulosalar bilan qurollanmog‘i, bundan tashqari, improvizatsiya qilmog‘i,

quyilgan vazifalar yechimini topishda individual va kreativ yondashuvlarni tashkil etishi lozim. Mazkur tamoyillar oldin qabul qilingan qarorni o‘zgartirish ehtimoli yoki o‘zgaruvchan vaziyatdan kelib chiqib, qayta ko‘rib chiqish imkoniyatini berishi zarur.

Strategik dastur va rejaning uyg‘unligi hamda turli darajadagi qarorlarning mustahkam bog‘liqligi muvaffaqiyatning kafolati. Mazkur birlik davlat organlarning strukturaviy bo‘g‘inlarida strategik harakatlarni birlashtirish, barcha funksional bo‘lim rejalarining kelishuvi bilan ta’minlanadi. Ayni paytda strategiyani amalga oshirish imkoniyatlarini tug‘diradi. Strategik boshqaruv jarayonida dastur va rejani amalga oshirish uchun tashkiliy va huquqiy sharoitlar yaratilishi lozim.

Istiqbol maqsadlarni qo‘ygan davlatlarning aksariyati milliy strategik muvaffaqiyatlarni YAIMning o‘shishida, fuqarolarining farovonlik darajasining yuksalishida, deb qaraydi. Yaqin o‘tmishda davlatning birlamchi vazifalari hosildorlikni oshirish, oltin-neftni ko‘paytirish, armiyani mustahkamlash bilan izohlangan. Ushbu omillarni inkor etmagan holda bugun O‘zbekistonda milliy qadriyatlar bilan qurollangan davlatning strategik maqsadi fuqarolarning g‘oyaviy e‘tiqodi, bilim-salohiyati, jamiyatdagi mukammal qonunlar va barqaror ijtimoiy institutlarning mavjudligini ta’minlash asnosida amalga oshirish ko‘zda tutilmoqda.

Strategik maqsadlarning aynan inson kapitaliga va u orqali adolatli qonunlarning, faol ijtimoiy institutlar harakati tashkil etilishiga qaratilayotganligi bejizga emas. Shuning uchun har qanday islohotlar inson kapitalini rivojlantirish bilan amalda uning tamal toshi mustahkamlanadi.

Mamlakatimiz strategiyasi nafaqat ichki va tashqi siyosatdagi islohotlar sari tashlangan qadamda, balki, eng avvalo, davlatning xalqqa, xalqning davlatga bo‘lgan munosabatini o‘zgarayotganligida namoyon bo‘lmoqda. Yurtimizda yashayotgan har qaysi inson millati, tili va dinidan qat’i nazar, erkin, tinch va badavlat umr kechirishi, bugun hayotdan rozi bo‘lib yashashi davlatning bosh maqsadi sifatida strategik yo‘nalishlar belgilanmoqda. Ular avvalo, rivojlantirilayotgan ijtimoiy sohalarda o‘z ifodasini topmoqda. Yoshlarga munosib

ta’lim berish, zamonaviy kasb-hunarlar bilan qurollantirish, aholining salomatligini ta’minlash, nogironligi bo‘lgan shaxslar, boquvchisini yo‘qotganlar, yolg‘iz keksalar, umuman, ko‘makka muhtoj qatlamlarni qo‘llab-quvvatlash davlatimiz rahbarining 2018 yil 28 dekabr kuni Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida o‘z tasdig‘ini topdi.

Jamiyatda ijtimoiy ongning o‘zgarishi bilan ijtimoiy munosabatlar ham rivojlanib boradi. Jamiyat va uning holati aslida inson ongining in’ikosi. Fuqarolar qanday ezgu amallar ma’rifati bilan qurollangan bo‘lsa, ana shu ruhiy qudrat istaklarining hosilasini oladi. Bu jarayon ulkan to‘lqin sifatida millatning mushtarak maqsadlarida namoyon bo‘ladi. U, o‘z navbatida, ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida yangi tarmoqlarning, ishchi o‘rinlarning paydo bo‘lishiga, aholining real daromadi va shunga muvofiq turmush darajasining o‘sib borishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi.
2. T.Alimardonov, siyosiy fanlar doktori, professor, “Ozbekiston” gazetasi.
3. Veb sayt <https://www.google.com/search?q=strategiya+haqida&rlz>

A MATERIAL OF CHOICE FOR THE MODERN AUTOMOTIVE INDUSTRY

*Yusupova Ranokhon Kasimdjanovna,
Chairman of the Women's Advisory Council and senior teacher
of Andijan Machine Building Institute.
mail Yusupova.R 1968 @ gmail.com
Abdumominova Nigora Ixtiyarovna,
Winner of the Zulfiya State Prize*

Annotation. This article is devoted to systematization information on the introduction and application of modern materials in the automotive industry. Given both domestic and foreign sources of information, it follows that car manufacturers are constantly pushing to create the lightest cars possible to increase speed and power. Research and development into lightweight materials is essential for lowering their cost, increasing their ability to be recycled, enabling their integration into vehicles, and maximizing their fuel economy benefits. Light weighting without loss of strength and speed properties is the present, and the future, of the automotive manufacturing industry. It brings innovative materials to the frontline of design.

Keywords: steel, aluminum, aluminum alloys, aluminum matrix composites, polymer and composite materials, plastics, lightweight materials.

Automotive is one of the largest consumers of construction materials in the world [1]. Increasing the durability and reliability of the work of the parts of cars is a relevant and important problem of materials science. The development of the automotive industry, increasing the requirements for the quality and safety of used materials requires the creation and application of new forms. At the same time, the growth of resource requirements forms competition between manufacturers of different materials stimulates progress in developing their new types and improving quality [2–4].

The automotive industry employs the latest innovative developments that emerge from the development of science and new technologies. Among the main vectors in the modern automotive industry are:

- creation of intelligent cars that can handle various difficult situations on the road without driver involvement;
- development of cars with alternative energy sources among them the most well-known and successful Tesla car line

Automotive is one of the largest consumers of construction materials in the world [1]. Increasing the durability and reliability of the work of the parts of cars is a relevant and important problem of materials science. The development of the automotive industry, increasing the requirements for the quality and safety of used materials requires the creation and application of new forms. At the same time, the growth of resource requirements forms competition between manufacturers of different materials stimulates progress in developing their new types and improving quality [2–4]. The automotive industry employs the latest innovative developments that emerge from the development of science and new technologies. Among the main vectors in the modern automotive industry are: — creation of intelligent cars that can handle various difficult situations on the road without driver involvement; — development of cars with alternative energy sources among them the most well-known and successful Tesla car line.

The performance of the cars is constantly improving, because the engines become more efficient, the body is more aerodynamic, the transmission is improved, the rolling resistance of tires is reduced. When creating a car, it is very important to reduce its mass. This allows maintaining the basic characteristics of the car, using less powerful engines that consume less fuel and emit less harmful substances into the atmosphere. In addition, the inertia of the car decreases and for its acceleration or breaking it is necessary to spend less energy. Lowering the weight of the car also reduces the load on the suspension parts, which increases their lifespan [5]. Lowering the weight of the car is due to the need to use new, lighter but rather durable materials that are usually more expensive, at the same time cars, for objective reasons, are becoming more complex and, accordingly, more difficult. New light construction materials should be offset by weight, including new units,

and active and passive safety systems, reduced toxicity, and continuous improvement in comfort levels [6]. Lightweight constructions are increasingly used in automotive, aerospace and construction sectors, because using the low density materials allows reducing the structural weight of products. That may result in substantial fuel savings and a lower carbon footprint in transportation and facilitates manipulation of details in the house construction applications .

Traditionally, steel or various metal alloys are used to make all responsible parts of the car. Steel has high strength and reliability, but it is prone to corrosion, and the parts made of it, differ a fairly large mass [8]. Back in the 40th of the twentieth century, the first attempts were made to facilitate the design of the car through the use of parts made of synthetic fibers. Insufficiently worked out technology did not allow at that time to receive a material of high strength, therefore, from synthetic fibers originally manufactured only decorative panels of the car body. Today, thanks to the use of the latest advances in science, polymer compounds demonstrate much greater hardness and strength than conventional steel. Due to the interweaving of synthetic fibers, a strong reinforcing frame is formed by which the load is evenly distributed over the entire surface of the part. In addition, carbon fiber parts weigh almost three times less than steel-like strengths [9]. In the manufacture of elements of modern engines, materials on the basis of composite with an aluminium matrix are widely used [10]. They represent an alloy of aluminium, in which are added fibers of silicon and carbon, previously passed through a special matrix made of titanium or aluminium. Such technology allows in several times to increase the strength of the material for tension. The use of polymer materials can significantly reduce the cost of manufacturing automotive components [11]. The details made of synthetic fibers by forming in the matrix, leave it fully ready for installation, without requiring additional processing and even colouring. From synthetic materials, it is not particularly difficult to make parts of a very complex form, which would be very difficult to do with sheet steel. Polymer materials have virtually unlimited service life. They are not subject to corrosion; easily withstand the effects of significant

loads and vibrations. The strength and stiffness of the car body elements made of synthetic fibers, can significantly improve the reliability and safety of the car while reducing its weight. The only obstacle to the widespread use of carbon fiber in automotive industry is the very high cost of its manufacture. A part made of synthetic fibers costs 30–40 times more expensive than a similar but made of steel. This leads to the fact that components from polymer materials are most often used in the manufacture of tuning cars of an individual assembly. However, over time, refinement of carbon fiber technologies will inevitably lead to a reduction in its value to the level of steel and light alloys. In connection with the above, the main direction of development of the automotive industry should be a significant increase in the quality of products using scientific and technical advances and the development of new materials to be used in the automotive industry. And this continues the development of the scientific direction of applied material science in the automotive industry. The purpose of this work is to systematize information on the introduction and application of modern materials in the automotive industry.

PLASTICS

Many debates at European level are influencing car design, from cleaner air to the management of cars at the end of their useful life. It is a challenge to all players – legislators, manufacturers and consumers – to ensure that all activities are undertaken in synergy in the overall drive for better safety and environmental protection. This report explores the role of modern materials and the developments that are shaping cars and the automotive industry in the 21st century. It also examines the latest automotive developments based on new research into plastics’ use in cars¹. In particular, the report explores the trends which are resulting in ever increasing demands for plastics in cars and the challenges in balancing safety, cost and environmental requirements. It also provides data on the consumption and recovery of plastics and highlights the influence that the principle of sustainable development is having on car design². The conclusions help determine where future emphasis should be directed for greatest environmental gain and innovation. The

demand for plastics is simple to explain; they are strong yet lightweight, versatile and flexible allowing technological innovation and design freedom. The automotive engineer demands a material which can adapt to sophisticated aesthetics, safety, comfort, fuel efficiency, engineering demands and electronic performance in a cost-effective way – plastics meet this need and continue to help designers and engineers innovate and take performance further. ■ in 1997, 1.7 million tonnes of plastics were used by the automotive industry, representing six per cent of total plastics consumption ■ compared to 20 years ago, the use of plastics in automotive manufacturing has grown by 1 096 000 tonnes or 114 per cent – this represents an average increase of 30kg per car, from 70 to 100kg

Innovation design

Plastics’ versatility allows for advanced shapes and forms without compromising the safety, comfort or stability of a car. This makes them very attractive materials for designers. Their strength and durability has also played an important part in expanding the average life span of a car to over 12 years, for example by providing better protection against corrosion. Innovations include: ■ use of computers to control engine performance, creating novel applications for plastics where metal parts could not perform. As cars change from mechanical to more ‘electronic’ machines, the need for car components to provide electronic shielding as well as heat- and chemical-resistance increases. The result is greater demand for engineering thermoplastics. For example, in smaller, advanced applications, new engineering plastics such as polybutyleterephthalate, aliphatic polyketone and liquid crystal polymers are increasingly used in new highly demanding applications, including connectors and housings for electrical components ■ the new rear bumper of GM’s Saturn coupé which is now a single moulded part called a ‘solitary beam’, replacing the function of 13 parts in the former aluminium bumper system.

Increased safety

Thanks to their strength and impact properties, plastics provide essential safety features, from shock absorption for bumpers to air bags, side impact protection and

seat belts. ■ the Opel Astra T 3000 incorporates impact resistant plastics in each side door which considerably enhances the safety of the vehicle occupants in a side-on crash, since the plastics neither splinter nor fracture ■ plastics replacing glass in windows and lights are 250 times stronger.

LOWERING THE COSTS

By using plastics, manufacturers have been able to reduce vehicle assembly time and costs. Bumpers, fenders and dashboards can now be moulded as single parts. In the past, these elements were made of traditional materials which required the production of many parts and multi-component assembly. ■ plastics have begun to replace conventional materials in throttle bodies and a number of companies are now leading the development of polyetherimide throttle housings which are 40 per cent lighter than the aluminium equivalent and cost up to 40 per cent less,

IMPROVED PERFORMANCE

Because plastics are also champions of source reduction – using less to do more – their use in car design helps minimise environmental impact and save resources. Greater use of plastics is vital to produce ever more energy efficient cars. Technological innovations mean lighter, thinner yet stronger plastics parts are being used to perform a growing range of roles in the modern car. Despite their widespread use, the natural resources needed to produce automotive plastics represent just 0.3 per cent of global oil consumption. At the same time, the weight savings achieved through plastics’ use are significant – approximately 100kg of plastics in a modern car replaces 200 to 300kg of traditional materials. All other factors being equal, this has cut fuel consumption in the average car by 750 litres over a life span of 150 000km. Additional calculations suggest that this reduces oil consumption by 12 million tonnes and consequently CO₂ by 30 million tonnes per annum in Western Europe. ■ nylon air-intake manifolds in the new Porsche Boxster weigh 50 to 60 per cent less than their aluminium counterpart. The low flow resistance on inner walls improves fuel economy and performance. At the same time the nylon components offer low thermal conductivity and can be recycled.

As we enter an era of mass customisation, where products will increasingly be tailored to meet individual requirements, diversity will become the new rule. Cars will come in all shapes and sizes, metamorphosing into new ‘part-carpart-truck’ combinations. Plastics’ versatility and flexibility will support the trend in the automotive industry to build very different cars based on the same chassis and a core set of components, thus reducing research and development time and the retail price. Plastics-based composite materials will substantially reduce the weight of the future car and, as a result, less energy will be required to propel it. In fact, the 100kg of plastics that have been added to the average car have already displaced 200 to 300kg of other materials. Thanks to lightweight plastics, driving 50 kilometres on one litre of fuel will soon be possible and the commercialisation of electric cars that need just 40kW instead of the 120kW a conventional-size vehicle requires today, could be only a few years away. As we move into the next century, cars will be fitted with hybrid engines that draw their energy from a combination of sources including fuel, plastics-based solar panels, batteries and fuel cells – which generate electricity catalytically from hydrogen – thus further reducing emissions of CO₂. In 20 years time, cars may even drive themselves, using satellitebased Global Positioning Systems (GPS) to take their passengers safely to the nearest hotel on a crosscountry trip. New plastics are increasingly being tailored to meet the needs of the electronic car of the future. Looking forward to the 21st century, plastics in automotive applications will continue to contribute significantly to the drive towards building better, safer and cleaner cars. The plastics industry will continue to work closely with the automotive industry to meet this challenge by developing technologies and products to turn transport dreams into a reality.

References:

Shashank, M. (2016). Material Qualification in the Automotive Industry. Center for Automotive Research. Ann Arbor, pp. 1–24.

What Materials are Used to Lightweight Cars? (2017). Trevor English, February 8, Blog, automotive, lightweighting, material. Retrieved from <http://manufacturinglounge.com/materials-used-lightweight-cars>.

RAQAMLASHUV JARAYONI VA “YANGI IQTISODIYOT”NING VUJUDGA KELISHI

*Atahanova Gavxaroy Anvarbekovna
natahanova93@gmail.com*

*Andijon Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoat sog`lomligi texnikumi
Umumta`lim fanlari kafedrasida katta o`qituvchisi*

Annotatsiya. Jahon iqtisodiyotining globallasuvi va texnologiyalarning rivojlanishi sharoitida O‘zbekistonning iqtisodiy taraqqiyotiga raqamli iqtisodiyotni rivojlantirmasdan erishib bo‘lmaydi. Mamlakatimizda bugun jadallik bilan kechayotgan raqamlashuv jarayoni “yangi iqtisodiyot”ni vujudga keltirdi.

Kalit soʻzlar: Raqamli iqtisodiyot, YAİM, globallasuv, texnologiyalar, iqtisodiy taraqqiyot, raqamlashuv jarayoni, yangi iqtisodiyot, **elektron biznes, elektron tijorat, isteʼmolchi, xaridor va mijozlar,**

O‘zbekiston iqtisodiyot tarmoqlari o‘zgarishi, bujarayonning raqamlashuvi, mobillashuvi, sohagasun'iy intellektning joriy etilishi bilan bog'liq muhim davrni boshda nkechirmoqda. 2022 yilga kelib dunyo YAİMning qariyb chorak qismi raqamli sektorga to'g'ri kelishi prognoz qilinayotgan bir sharoitda yangi iqtisodiyotni rivojlantirish zarurati yanada oydinlashadi.

Rivojlangan davlatlarda raqamli iqtisodiyotni joriy etishga allaqachon kirishilgan. Jahon iqtisodiyotining globallasuvi va texnologiyalarning rivojlanishi sharoitida O‘zbekistonning iqtisodiy taraqqiyotiga raqamli iqtisodiyotni rivojlantirmasdan erishib bo‘lmaydi.

Mamlakatimizda bugun jadallik bilan kechayotgan raqamlashuv jarayoni “yangi iqtisodiyot”ni vujudga keltirdi. Kam o‘rganilgan va kun sayin chuqur tomir otib borayotgan bu bozor segmenti ishlab chiqaruvchilarga biznesda samarali marketing kampaniyalari uyushtirish, minimal xarajat qilib, maksimal foyda olish, tovar va xizmatlarni muvaffaqiyatli sotishning optimal usullarini taqdim etadi. Iste’molchi, xaridor va mijozlarga sifatli xizmat, qulaylik yaratiladi. Bu vaqtingiz tig‘iz paytida Internet orqali tushlikka buyurtma berish, mobil ilova orqali taksi chaqirish, uzoqdagi yaqiningizga pul jo‘natishdan ko‘ra kengroq imkoniyatlar bo‘lib, transchegaraviy biznes hamkorlik, elektron tijoriy maydon, masofaviy ofis kabilarni ham qamrab oladi.

Raqamli iqtisodiyot raqamli texnologiyalarga asoslangan, elektron biznes, elektron tijorat bilan bog‘langan, raqamli tovar va xizmatlar ishlab chiqarayotgan va taqdim etayotgan iqtisodiy faoliyatdir. Bunda iqtisodiy xizmat va tovarlar uchun hisob-kitoblar elektron pul orqali amalga oshiriladi.

Raqamli iqtisodiyot yirik sanoat obyektlari ish samaradorligini oshirish, ishlab chiqarishda o‘sish, faoliyat shaffofligini ta‘minlash, mahsulot tannarxini kamaytirish imkonini beradi. Nufuzli xalqaro tashkilotlar olib borgan tahlillar natijalariga ko‘ra, raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotni kamida 30 foizga oshiradi, shuning barobarida, xufyona iqtisodiyotga barham beradi.

Raqamli iqtisodiyot elektron tijorat va xizmatlar sohasi bilan cheklanib qolmay, balki hayotning har bir jabhasiga, xususan, sog‘liqni saqlash, fan-ta‘lim, qurilish, energetika, qishloq va suv xo‘jaligi, transport, geologiya, kadastr, arxiv, internet-banking va boshqa sohalarga jadal kirib bormoqda va ularning har birida o‘zining yuqori samaralarini bermoqda. Davlat o‘z fuqarolari uchun elektron xizmatlar ko‘rsatishi va elektron mahsulotlarni taklif etishi — bu raqamli iqtisodiyotning asosiy qismi hisoblanadi. Mamlakatimizda ushbu sohani keng rivojlantirish korrupsiya illatiga barham beradi.

O‘zbekistonda “Raqamli O‘zbekiston-2030” dasturini ishlab chiqilishi va hayotga tatbiq etilishi, eng avvalo, puxta va mukammal tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni

shakllantirish, qolaversa, innovatsion g‘oyalar, texnologiyalar va ishlanmalarni joriy etish bo‘yicha davlat organlari va tadbirkorlik subyektlarining uzviy hamkorligini ta‘minlash, barcha soha va tarmoqlarda ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatishni raqamli texnologiyalar bilan qamrab olish, bu borada zamonaviy bilimlarni chuqur egallagan, intellektual salohiyatli kadrlarni yetishtirish, shu orqali, mamlakatda “axborotlashgan jamiyat” muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ilm-fanning cho‘qqisi yuqori texnologiyalarda, raqamli olamda ko‘zga tashlanadi. Raqamli iqtisodiyot texnologik va biznes jarayonlari, ishlab chiqarish, logistika va tayyor mahsulotlarning savdosini raqamlashtirishni nazarda tutadi. Mamlakatimizda 2020-yilning o‘zida transport, geologiya, ta‘lim, arxiv kabi sohalarni to‘liq raqamlashtirish belgilangan. Zamonaviy infratuzilmaga ega bo‘lgan “IT-park”lar ham fikrimiz dalilidir.

Aholi va tadbirkorlik subyektlarining davlat organlari bilan kontaktsiz aloqa shakllarini yana-da rivojlantirish maqsadida Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalining yangi versiyasi “business.gov.uz” portali ishga tushirilgani raqamli iqtisodiyot rivoji yo‘ldagi muhim qadamlardir.

Uzoq vaqt davomida byudjet tashkilotlarida texnik xodim hisoblangan axborot texnologiyalari mutaxassislariga yuqori maosh berilmagani ham raqamli iqtisodiyotni joriy etishdagi muammo bo‘lgan. Sababi malakali dasturchilar bu lavozimda uzoq qolmagan. Ular xalqaro tashkilotlar, qo‘shma korxonalar, chet ellik buyurtmachilar uchun ishlashni ma‘qul ko‘rgan. Endilikda ularga ustama berish mexanizmi joriy etilgan.

“Raqamli tengsizlik tengsizliklarning doyasi” bo‘lib turgan bir paytda iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamlashtirish jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuv, dunyo bozorida o‘z o‘rniga ega bo‘lish, iqtisodiy ravnaq topish, aholiga qulayliklar yaratishning asosiy shartidir.

Hozirgi kunga kelib mamlakatimizda asosiy kun tartibidagi masala bu raqamlashtirish bo‘lib, raqamlashtirish borasida O‘zbekiston dadil odimlar bilan ildamlamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.H.Ayupov, G.R.Baltabayeva, “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, Toshkent, 2020 yil.
2. Jumanova S. “Yangi O`zbekiston” gazetasi.
3. Veb sayt
<https://yuz.uz/uz/news/raqamli-iqtisodiyot-taraqqiyot-sari-qisqa-yol>

ТАЛАБАЛАРНИНГ МУЛОҚОТ ЖАРАЁНЛАРИНИ ФАОЛЛАШТИРИШДА ПЕДАГОГИК ҲАМКОРЛИК

*Пулатова О., Андижон машинасозлик институти
“Гуманитар фанлар” кафедраси катта ўқитувчи
pulatova70@gmail.com*

Абдузафорова Г., “Касб таълими” йўналиши иқтидорли талаба

Аннотация: Мақолада замонавий талаблар асосида замонавий ахборот – коммуникация технологияларидан фойдаланиш муаммолари бўйича таълим воситаларидан фойдаланиш орқали талабаларнинг мулоқот жараёнларини фаоллаштириш масаласи ёритилган

Калит сўзлар: ахборот, мулоқот, шахс, интерфаол, қобилият

Бугунги кунда ахборотлар шиддати ва янгиликлар оқими тобора кундалик ҳаётимизнинг ажралмас бўлагига айланиб бормоқда. Бу эса ўз ўрнида ҳар бир шахсдан фикрий етукликни, тўғри мушоҳада юрита олишни, ахборотдан фойдаланиш маданиятини шакллантиришни тақозо этади. Айниқса бу жараён жамиятнинг сезиларли қисмини ташкил этувчи ёшлар онги ва шу ўринда кескин бурилишлар, янгича қарашларни вужудга келишига таъсир кўрсатади. Таълим мазмунини такомиллаштириш, интеграциялаш, ахборот

технологияларига асосланилган таълимни ташкил этиш эса ана шундай тезкор давр тақозосидир.

Соғлом фикр юритувчи ва маънавий жиҳатдан мукамал, ақлан етук, фикран теран, ривожланган шахсни тарбиялаш таълимда ёш хусусиятларига эътиборли бўлиш, ўқитишда таълимнинг барча бўғинлараро алоқадорлигини таъмин этиш ва шахс онги ва тафаккурида янгича ғоя, тасаввурларни шаклланишига имкон берувчи замонавий фаол усуллардан фойдаланишни талаб этади. Олий таълимдаги ижтимоий, гуманитар фанлар доирасида таълимни ноанъанавий усуллари қўлланилиши талаба ёшларни ижодий тафаккурини шаклланишида, мулоқот имконини кенгайтишида, воқеа-ҳодисаларга нисбатан баҳолашлари ва қарашларини шаклланишида ва яна шунингдек, дарс жараёнида вужудга келган қизгин мунозара ва мантиқий ечимларни бевосита иштирокчиси сифатида ўз фаолиятдан психологик қониқиш ҳиссини вужудга келишида муҳим аҳамиятга эга. Зеро, қанчалик таълим жараёнидаги берилаётган янги маълумотлар талабадаги мавжуд тасаввурлар ва тажрибаларга уйғунлашган бўлса, уни идрок этиш, билиш жараёнлари орқали таҳлил қилиш ва баҳолаш фаоллашади. 1-2-курс талабаларида абстракт тафаккур, мантиқий фикрлаш, танқидий баҳолаш, қиёслаб таҳлил қилиш имконини янада такомиллаштиришида «Муаммоли ўқитиш», «Ақлий хужум», «Индивидуал ўқитиш» каби турли субъектив фаолликни талаб этувчи усуллар орқали таълимни ташкил этилиши юқори самарали аҳамиятга эга. Шунингдек, таълимни энг сўнгги интернет хабарларидан фойдаланилган ва турли слайдлар кўринишида ташкил этилиши талабаларда ижодий тафаккурни, ички фаолликни, эркин мулоқотга киришиш, ўз ҳулқини бошқариш имконини шакллантирибгина қолмай, мулоқот маданияти ва савиясини ўзлаштиришига кучли таъсир кўрсатади. Шахс маънавияти, руҳий олами кўринишлари унинг мулоқоти орқали намоён бўлади.

Сир эмаски, бугунги кунда ёшларни мулоқот савияси, маданияти, мулоқот орқали ҳиссий ҳолатларини баён эта олиш имкониятида кўпол нуқсонлар кўзга ташланади. Бу муаммо ечими эса уларни таълим жараёнида ўз устида ишлашларини ташкил этиш, ўзга шахсларни ва ўзини ўзгалар қарашлари (рефлексия) билан баҳолай олишларини юзага келтириш орқали ҳал этиш мумкин. Бу эса кенг дунёқарашни, бой маълумотлар захирасини, турли ахборотлар тизимидан фойдалана олишларини тақозо этади. Бундан ташқари таълимда индивидуал хусусиятларни эътиборга олган ҳолда ва ички имкониятларга кўра турли усулларни қўлланилиши, талабаларни турли вазиятларда фаоллик кўрсатишларини талаб этилиши улардаги очилмай қолган имкониятларни, забт этилмаган янги қирраларни кашф этилишига туртки бўлади.[1,63]

Мана шундай шахс билиш жараёнларини ўзаро уйғунлигини, ва фаоллигини талаб этадиган усуллардан бири бўлган «Ақлий хужум» усули мантикий фикрлашни, хотира, диққат, идрок, ҳаёл, нутқ жараёнлари узвийлигини, тафаккур тезлиги ва нутқий маҳоратни мукамал даражасини намоён этишни талаб қилади. Бундан ташқари ҳал этилаётган муаммо ечимига қадар турли ёндошишлар, таърифлар кенг қамровли фикр юритишга, ўз ақлий салоҳиятини қай даражада эканлигини баҳолай олишга шароит яратади. Психологик нуқтаи назардан, шахс ўз қобилиятлари ва имконларини қай даражада адекват баҳолай олиши уни жамиятда фаоллик кўрсатишига, шахслараро муносабатлар тизимига осон кириша олишига, ички салоҳиятидан оқилона, самарали фойдалана олишига замин яратади. Бундан ташқари бир хилликка йўғрилган таълим мазмуни шахс хотирасида кам қўзғолишлар ҳосил қилади, тасаввурлар тизимида ассоциатив боғланишлар узвийлиги фаол бўлмайди. Таълимдаги маълумотлар тизими қанчалик янги бўлиб, инновацион технологиялар асосида ёритилган тарзда узатилса ўзлаштириш жараёнида сифат даражасини ошишига олиб келади. Таълимда иложи борича визуал воситалар, слайдлар асосида ўқитишни ташкил этилиши аниқ,

мавҳумликларсиз, мавжуд билимлар билан боғланган мустаҳкам тасаввурлар тизимида ўрин олган тушунчаларни ҳосил бўлишига олиб келади. [2,52]

Интерфаол усуллардан таълим жараёнида самарали фойдаланиш ҳам шахс фаоллигини таъминловчи, ўзига нисбатан талабчанликни оширувчи, бевосита ўзини вазиятни фаол иштирокчиси сифатида эркин идрок қилишига, мавжуд нуқсон ва камчиликларини тўғрилашига таъсир этувчи омил бўлиб хизмат қилади. Бунда эса таълимни мультимедиа кўринишида ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Таълимда қанчалик мураккаб билиш жараёнларини иштироки талаб этилишига эришилса, талаба шахсини яширин бўлган ички имкониятлари, қобилият қирралари намоён бўлади. Бевосита таълим жараёнида талаба ўзи ҳам таълим мазмунини ёритувчи сифатида фаоллик кўрсатиши, муаммони ифодалашда изланиши ўзлаштириш даражасини юқори савияга кўтарилишига олиб келади.

Талаба шахсини баркамол маънавий-руҳий олами мукамаллилигини, теран интеллектуал салоҳиятини шакллантириш, етук камолот эгаси қилиб тарбиялаш аввало таълим жараёнида белгиланадиган аниқ мақсадлар билан баҳоланади. Тараққиёт сари юз тутиб бораётган бугунги ахборотлар асри эртанги кун ёшларидан турли муаммоли вазиятларда ўзини-ўзи тўғри баҳолай оладиган, мустақил фикрига эга бўлган, ақлий ва руҳий имкониятларидан юксак саъйи-ҳаракатлар йўлида фойдалана оладиган ижобий хусусиятлар соҳиби бўлишни тақозо этмоқда. Бу эса тўғри ташкил этилган таъсирчан, инновацион таълим ҳамда ўқитиш жараёнида таркиб топиб борадиган инсоний сифатлар, ахлоқий хусусиятлар, кўникмага айланиб борадиган ижодий фаоллик даражаси билан белгиланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Mahkamov U. Kasbiy mahorat. O'quv qo'llanma. T.: TDIU .-2014
2. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – T: Tafakkur-Bo'ston, 2016

MASOFAVIY TA'LIMNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI, AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI.

*Axmadjonova Shahnoza Tolibjon qizi, o'qituvchi,
Farg'ona davlat universiteti
shakhmadjonova@mail.ru*

*Abduvaliyeva Gulsora Adahamjon qizi,
Farg'ona davlat universiteti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada masofaviy ta'lim nima ekanligi, uning o'qitish usullari hamda rivojlantirish bosqichlari, masofaviy ta'limning afzalliklari va kamchiliklari, bugungi kunda ta'limni rivojlantirib borishda ommaviy axborot vositalarining muhim ahamiyat kasb etishi haqida keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Masofaviy ta'lim, o'qitish usullari, rivojlanish bosqichlari, masofaviy ta'lim kamchiliklari va afzalliklari, ommaviy axborot vositalari.

Abstract: The article analyses the significance of online education, its teaching methods including improving levels, challenges of distance education.

Key words: Online education, teaching methods, improving levels, challenges and prefers of online education, Mass media.

Hozirgi zamon ta'lim jarayoniga an'anaviy tushunchalar qatoriga yangi tushunchalar kirib kelmoqda. Ulardan biri bu "Masofaviy ta'lim" o'qitish tizimidir. Biz bilamizki, o'qitish bu ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan tizimli bilim va ko'nikmalar bilan qurollangan jarayondir. Ta'lim bu o'qitishning natijasi bo'lib, shaxsni rivojlantirish va tarbiyalash demakdir. Biz bu ikki jumlaning anglab yetdik, endi Masofaviy ta'lim nima? U qanday kirib keldi? Uning afzalliklari nimada? Yoki uning qanday kamchiliklari mavjud? Biz avvalo ushbu savollarga javob olishimiz kerak.

Masofaviy o'qitish – bu yangi axborot texnologiyalari, telekommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalariga asoslangan ta'lim tizimidir. U ta'lim oluvchiga ma'lum standartlar va ta'lim qonun-qoidalari asosida o'quv shart-sharoitlari va o'qituvchi bilan muloqotni ta'minlab berib, o'quvchidan ko'proq mustaqil ravishda shug'ullanishni talab qiluvchi tizimdir.[2, 5-6]

Masofaviy ta’lim –masofadan turib o`quv axborotlarini almashuvchi vositalarga asoslangan, o`qituvchi maxsus axborot muhit yordamida, aholining barcha qatlamlari va chet ellik ta’lim oluvchilarga ta’lim xizmatlarini ko`rsatuvchi ta’lim kompleksidir.

Bugungi kunda Masofaviy ta'limning kirib kelishiga asosiy sabab - butun dunyo bo'ylab tarqagan "Koronavirus (Covid-19)" deb aytsak joiz bo'ladi. Bu pandemiya yurtimizni qamrab oldi. Shu sababli yurtboshimizning tashabbuslari bilan "Masofaviy ta'lim" tizimi joriy etildi. Bundan asosiy maqsad xalqning salomatligidir. Masofaviy ta'lim bizga ko'plab imkoniyatlarni yaratib berdi va shunga qaramay o'zining ayrim kamchiliklari ham mavjuddir.

Masofaviy ta’lim an’anaviy ta’lim turidan quyidagi xarakterli xususiyatlari bilan farqlanadi.[1, 58-59]

1. Moslashuvchanlik – ta’lim oluvchiga o`ziga qulay vaqt, joy va tezlikda ta’lim olish imkoniyati mavjudligi. Modullilik – bir biriga bog`liq bo`lmagan mustaqil o`quv kurslari to`plamidan – modullardan individual yoki guruh talabiga mos o`quv rejasini tuzish imkoniyati mavjudligi.

2. Parallellik – o`quv faoliyatini ish faoliyati bilan birga parallel ravishda, ya’ni ishlab chiqarishdan ajralmagan holda olib borish imkoniyati mavjudligi.

3. Keng qamrovlilik – ko`p sonli o`quvchilarning bir vaqtning o`zida katta o`quv (elektron kutubxona, ma’lumotlar va bilimlar bazasi va boshqalar) zahiralari murojaat qila olishi. Bu ko`p sonli o`quvchilarning kommunikatsiya vositalari yordamida o`zaro va o`qituvchi bilan muloqotda bo`lish imkoniyati.

4. Iqtisodiy tejamkorlik – o`quv maydonlari, texnika vositalari, transport vositalari va o`quv materiallaridan samarali foydalanish, o`quv materiallarini bir joyga yig`ish, ularni tartiblangan ko`rinishga keltirish va bu ma’lumotlarga ko`p sonli murojaatni tashkil qilib bera olish mutaxassislarni tayyorlash uchun ketadigan xarajatlarni kamaytiradi.

5. Ijtimoiy teng huquqlilik – ta’lim oluvchining yashash joyi, sog`lig`i va moddiy ta’minlanish darajasidan qat’iy nazar hamma qatoritenghuquqli ta’lim olish

imkoniyati. Internatsionallilik – ta’lim sohasida erishilgan jahon standartlariga javob beradigan yutuqlarni import va eksport qilish imkoniyati.

6. O’qituvchining yangi roli – masofaviy o’qitish o’qituvchining o’qitish jarayonidagi rolini yanada kengaytiradi va yangilaydi. Endi o’qituvchi o’zlashtirish jarayonini muvofiqlashtirishi, yangiliklarva innovatsiyalarga mos ravishda berayotgan fanini muntazam mukammallashtirishi, saviya va ijodiy faoliyatini yanada chuqurlashtirishi talab etiladi.

Masofaviy ta’limning afzalliklari:

- Istalgan vaqtda o’qish imkoniyati; har qanday joyda o’qish imkoni; masofaviy ta’lim arzonligi; shaxsiy erkinlik bilan yondashuv.

Masofaviy ta’limning kamchiliklari:

- Kuchli motivatsiya zarur; masofaviy ta’lim muloqot qobiliyatini rivojlantirish uchun mos emasligi; amaliy bilimlarni yetishmasligi; ommaviy axborot vositalaridan foydalana olish savodxonligi yetishmasligi.

Masofadan o’qitishning yana bir afzallik tomoni, unda o’qish muddatini o’quvchi o’zi belgilaydi, ya’ni talaba ixtiyoriy paytda o’qishni boshlaydi, materiallarni o’qituvchi nazoratida o’zlashtiradi. O’zlashtirish topshiriqlarni, testlarni bajarishiga qarab aniqlanadi. O’quvchi berilgan programmani qanchalik tez o’zlashtirsa, shunchalik tez o’qishni tugatadi va guvohnoma oladi. Dasturni o’zlashtira olmasa, unga mustaqil ishlab, o’qishni davom ettirishga imkoniyat beriladi.[3, 25]

Masofadan o’qitish uchun talabalar uchun auditoriyalar, yotoqxonalar zarur emas. Masofadan o’qitishda moliyaviy harajatlar asosan o’quv uslubiy materiallar tayyorlash uchun, maxsus auditoriyalar uchun sarflanadi. Bu xarajatlarning asosiy qismi bu jarayonni tashkil etish bosqichida sarflanadi. Keyinchalik moliyaviy harajatlar kamayadi. Shuning uchun talabalar sonini oshishi bilan o’qish narxi ham pasayadi. Masofadan o’qitishda asosiy e’tiborni o’quv-uslubiy materiallarni tayyorlashga qaratish darkor. Chunki o’quv-uslubiy materiallarning sifati masofadan o’qitish sifatining eng asosiy omillaridan biridir. O’quv-uslubiy material qanchalik

tushunarli va batafsil bo‘lsa, shunchalik o‘quvchiga foydali bo‘ladi. Ya’ni material uslubiy jihatdan puxta bo‘lmog‘i zarur.[4]

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz kerakki, axborot ta’limi texnologiyalari va o‘qitish usullarini, shu jumladan masofadan o‘qitish usullarini ishlab chiqish va joriy etish ta’limni rivojlantirish asosiy tadbirlardan biri sifatida belgilangan. Bilim olishda inson o‘ziga eng qulay va to‘g‘ri yo‘lni tanlab olishi kerak. Har bir inson o‘z so‘z erkinligi, fikr erkinligi mavjudligiga tayangan holda o‘z yo‘lini tanlay bilishi kerak. Ta’lim olishda, masofaviy ta’lim yoki an’anaviy ta’limni tanlashda o‘zining oilaviy sharoiti yoki o‘z istaklariga e’tibor bergan holda tanlashi kerak. Bugungi kunda jadal ravishda butun dunyo bo‘ylab masofaviy ta’lim talabalar orasida mashhur o‘quv uslubiga aylanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati.

1. Brianna, D., Derrian, R., Hunter, H., Kerra, B., & Nancy, C. (2019). Using EdTech to enhance learning. *International Journal of the Whole Child*, 4(2), 57–63.

2. Kebritchi, M., Lipschuetz, A., & Santiago, L. (2017). Issues and challenges for teaching successful online courses in higher education. *Journal of Educational Technology Systems*, 46(1), 4–29.

3. Liguori, E. W., & Winkler, C. (2020). From offline to online: Challenges and opportunities for entrepreneurship education following the COVID-19 pandemic. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*.
<https://doi.org/10.1177/2515127420916738>

4. Temirov A., Sohobiddinov A. “Mamlakatimiz ta’lim tizimida axborot kommunikatsiya va innovatsiyon texnologiyalardan foydalangan holda bilim olish”
// "WORLD SOCIAL SCIENCE" //

KIBERXAVFSIZLIK RAQAMLASHTIRISH IQTISODIY TARAQQIYOTINING MEZONI

Babayeva Gulnozaxon Latibjonovna
gulnozaboboyeva05@gmail.com
Andijon mashinasozlik instituti
O'zbek tili va adabiyoti kafedراسи assistenti
Latifjonov Otabek Haitboy o'g'li
Soliev Boburjon Abdirayim o'g'li
Xizmatlar sohasi 3-kurs talabalari

Annotatsiya. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omili — mamlakat kiberxavfsizligini ta'minlashdir. Kiberxavfsizlik – kibermakonning barcha tashkil etuvchilari, ya'ni texnik qurilmalar va foydalanuvchilarni har qanday tahdidlar va kutilmagan ta'sirlardan himoyalashdir. Kiberxavfsizlik, tashkilot resurslari yoki foydalanuvchilarini kibertahdidlarga mos ravishda himoyalanganlik xususiyatlarini shakllantiradi.

Kalit so'zlar: Raqamli iqtisodiyot, YAİM, axborot-kommunikatsiya, texnologiyalar, sun'iy intellect, kiberxavfsizlik, axborot texnologiyalari, elektron hujjatlar.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari iqtisodiyotning barcha sohalarida zamonaviy boshqaruv tizimlarining ajralmas qismidir. Iqtisodiyot tarmoqlarining o'zgarishi, bu jarayonning raqamlashuvi, mobillashuvi, sohaga sun'iy intellektning joriy etilishi bilan bog'liq muhim davrni boshdan kechirmoqda.

2022 yilga kelib dunyo YaİMning qariyb chorak qismi raqamli sektorga to'g'ri kelishi prognoz qilinayotgan bir sharoitda yangi iqtisodiyotni rivojlantirish zarurati yanada oydinlashadi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim omili — mamlakat kiberxavfsizligini ta'minlashdir.

Kiberxavfsizlik – kibermakonning barcha tashkil etuvchilari, ya'ni texnik qurilmalar va foydalanuvchilarni har qanday tahdidlar va kutilmagan ta'sirlardan himoyalashdir. Kiberxavfsizlik, tashkilot resurslari yoki foydalanuvchilarini kibertahdidlarga mos ravishda himoyalanganlik xususiyatlarini shakllantiradi.

Mamlakatimizning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yo`lini tanlaganligi axborot texnologiyalari sohasida va umuman, elektron hujjatlar aylanmasi sohasida yangi yo`nalishlar ochib beradi. “Raqamli texnologiyalar” tomon burilishga butun jahon internet tarmog`i va sifatli aloqaning rivojlanishi sababchi bo`ldi.

Yurtimizda olib borilayotgan barcha islohotlar zamirida xalqimizga qulayliklarni yaratish maqsadiyotibdi. Kiberxavfsizlikni ta`minlashga alohida e`tibor qaratilishi raqamli imkoniyatlardan ishonchli va xavfsiz tarzda foydalanishga zamin bo`lib kelmoqda.

Butun dunyoda raqamli texnologiyalar barcha soha va odamlar hayotiga jadal kirib bormoqda. Bu yo`nalishga o`z vaqtida kirishgan davlatlar rivojlanib, aksincha, eskicha ishlaganlar taraqqiyotdan orqada qolyapti.

“Elektron hukumat” tizimi infratuzilmasi lozim darajada rivojlanmayapti, bu davlat xizmatlarini ko`rsatishda va idoralararo elektron hamkorlik qilishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo`llashga o`z ta`sirini ko`rsatmoqda. “Elektron hukumat” tizimini joriy etishda ta`sirchan muvofiqlashtiruv va yagona texnologik yondashuvning mavjud emasligi resurslarning nooqilona foydalanilishiga olib kelmoqda hamda tadbirlarning samaradorligini pasaytirmoqda.

Mamlakatimizda zamonaviy dasturlash texnologiyalarini o`zlashtirgan kadrlarni tayyorlashga alohida e`tibor qaratilmoqda. Raqamlashtirish iqtisodiy taraqqiyotning mezoni, jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuv, barcha sohalarni kompleks rivojlantirishning asosiy sharti ekani bilan izohlanadi. Bugun dunyoda raqamlashuv, mobillashuv, sun`iy intellektni joriy eta oladigan kadrlar — dasturchilarga talab yuqori. Boisi raqamli iqtisodiyotni ta`minlovchi infrastruktura, AKT sohasiga kiritilgan katta miqdordagi investitsiya ham elektron imkoniyatlardan samarali foydalana oluvchi dasturchilarsiz o`zini oqlamaydi.

Xulosa qilib aytganda, O`zbekistonda kiberxavfsizlikni ta`minlash bo`yicha olib borilayotgan tizimli va fundamental yondashuv, yagona normativ-huquqiy hujjatlar bazasini yaratish, ilg`or xorijiy tajribani joriy etish, innovatsion usullardan keng foydalanish davlat axborot siyosatini samarali olib borishga hamda axborot

xavfsizligi sohasidagi muammolarni hal etishga hizmat qiladi. Bu esa axborot kommunikatsiya va texnologiyalari tizimini zamonaviy kibertahdidlardan himoya qilish, turli darajadagi tizimlar uchun kiberxavfsizlik bo'yicha zamonaviy mexanizmlarni joriy etish, mazkur sohada davlat organlari, korxonalar va tashkilotlarning huquqlari va majburiyatlarini belgilash, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish kabilarni amalga oshirish orqali belgilanadi. Bu sohadagi normativ-huquqiy hujjatlarni unifikatsiyalash orqali kiberxavfsizlikni ta'minlashni takomillashtirish mumkin.

Yurtimizda olib borilayotgan barcha islohotlar zamirida xalqimizga qulayliklar yaratish maqsadi yotibdi. Kiberxavfsizlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilishi raqamli imkoniyatlardan ishonchli va xavfsiz tarzda foydalanishga asos bo'ladi.

ADABIYOTLAR:

1. R.H.Ayupov, G.R.Baltabayeva, “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, Toshkent, 2020 yil.

2. Jumanova S. “Yangi O`zbekiston” gazetasi.

3. Huquqi axborot telegram kanali

4. Veb sayt

<https://yuz.uz/uz/news/raqamli-iqtisodiyot-taraqqiyot-sari-qisqa-yol>

ТАЪЛИМ ТИЗИМИГА ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ЖАЛБ ЭТИЛИШИ

Г. Маткаримова, М. Носирова
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти,
Хорижий тиллар кафедраси ўқитувчилари

Аннотация: Таълимда интерфаол усуллар ҳамда замонавий технологияларга ўтиш бир қатор юқори қувватли ва улкан техник имкониятларга эга телекоммуникацион ресурслар билан қўллаб-қувватланиши шарт.

Калит сўзлар: инновация, ижодий жамоа меҳнати, илмий изланишлар, ижодий тажриба, педагогик фаолият.

Янгилик ва инновациялар инсон фаолиятининг ҳар қандай соҳаси учун характерли ҳисобланади, шунинг учун ҳам уларни амалиётга татбиқ қилиш ва тегишли таҳлилларни ўтказиш табиий ҳол ҳисобланади. Инновациялар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, улар муайян бир шахс ёки бутун бошли ижодий жамоа меҳнати, илмий изланишлар, ижодий тажрибаси маҳсулидир. Бу жараён стихияли тарзда содир бўлиши ҳам мумкин, лекин барибир бошқарувни талаб этади.

Инновацион йўналишдаги педагогик фаолиятни амалга ошириш зарурати жамият, маданият, таълим ривожланиши шароитида бир қатор ҳолатлар билан изоҳланади.

Биринчидан, жамият ҳаётидаги ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар турли босқич ва типдаги таълим тизими, уни ташкил қилиш метод ва технологияларини тубдан ўзгартириш масаласини кўндаланг қилиб қўяди. Педагог янгиликларга асосланган ўқитувчи фаолиятининг инновацион йўналганлиги таълим сиёсатини янгилаш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Иккинчидан, таълим мазмунини инсонпарварлаштиришнинг чуқурлашуви, ўқув фанлари таркиби, мазмуни ва ҳажмининг муттасил ўзгариши ўқитиш

технологиялари ва шакллари ташкил қилишнинг янгича усуллари доимий равишда излаб топишни тақозо этади.

Учинчидан, педагогик янгиликларни излаб топиш, ўзлаштириш ва уни амалда қўллашга нисбатан педагог муносабатининг ўзгариши содир бўлади.

Тўртинчидан, олий таълим муассасаларининг, жумладан, нодавлат таълим муассасалари бозор муносабатларига ўтиши бевосита уларнинг соғлом рақобат шароитида фаолият олиб боришларини таъминлайди.

Буларнинг бари олий касбий таълимни нафақат кадрлар етказиб берувчи ташкилот, балки турли интеллектуал хизматлар кўрсатувчи ижодий муҳит базаси нуқтаи назаридан ҳам модернизациялаш заруратини келтириб чиқаради. Олий таълим муассасасининг ижтимоий-маданий функцияси ҳам бевосита ахборот, технология, методология, назария, концепциялар, янги билимлар ишлаб чиқиши ва яратиши билан белгиланади.

Мавжуд таълим тизими кадрларининг ўрин алмашини янги инновацион таълим тизимининг шаклланишига олиб келади ҳамда таълим тизими мақсад ва вазифалари билан давлат ва жамиятнинг битирувчилар олдида қўяётган мақсад, вазифалар ўртасидаги тафовутнинг бартараф этилишига олиб келади.

Инновацион тайёргарликка эга бўлган талаба, янги босқич мутахассиси, самарали инновацион фаолиятга тайёр битирувчи бугунги ва эртанги меҳнат бозорида мавжуд катта талаб ва эҳтиёжларни тўла қондириш асосида мамлакат иқтисоди ва маънавий фаровонлигига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшади. Таълимда инновацион жараёнлар моҳиятини англаш замирида илғор педагогик тажрибаларни тўплаш, ўрганиш ва умумлаштириш ҳамда психология фани ютуқ ютуқларини амалиётга татбиқ қилиш каби педагогиканинг икки муҳим муаммоси ётади.

Таълим тизимида янги инновацияларни киритиш, уни кенгайтириш масаласининг ҳал этилиши, илм-фаннинг янгидан-янги илмий йўналишларининг очилиши таълим эволюцияси истиқболларини белгилашда

муҳим аҳамият касб этмоқда. Эътироф этилаётган муамммони ҳал қилишининг энг самарали йўлларида бири сифатида таълимни ахборотлаштириш масаласини кўрсатиш мумкин. Таълимни ахборотлаштириш илмий-амалий фаолият тури бўлиб, унда таълим соҳасида янги билимларни вужудга келтириш мақсадида мавжудларини компьютер технологиялари асосида тўплаш, сақлаш тизимга солиш, қайта ишлаб чиқиш, тарқатиш, тизимлаш, тартибга келтириш, таққослаш асосида таълим-тарбиянинг педагогик-психологик мақсадларини рўёбга чиқариш ишлари амалга оширишга эришилади.

Олий таълимни ахборотлаштириш жараёнида педагогик, методологик ҳамда илмий ҳарактердаги бир қатор қарама-қаршиликлар кузатилмоқда. Ана шундай қарама-қаршиликлардан бири сифатида олий таълимни ахборотлаштиришнинг интенсив жараёни ҳамда унинг ажралмас таркибий қисми ҳисобланган ахборотлашган педагогик амалиёт истиқболларини белгилаш стратегиясининг назарий ва методологик асосларининг етарли даражада ишлаб чиқилмаганлиги кўрсатиш мумкин.

Олий таълим муассасаси ахборот технологияларини амалиётга татбиқ қилиш борасида илғор тажриба майдонига айланиши лозим, чунки талаба ОТМ нафақат бўлғуси фаолияти учун зарур билим, кўникма ва малакага эга бўлади, балки замонавий ахборотлашган жамият муҳитини тўлалигича ҳис ҳам қилади. Таълим муассасалари ахборот коммуникацион технологияларни кенг кўламда қўлламасдан туриб инновацион таълим статусига даъво қила олмайди. Зеро, таълим муассасаси қачонки ўз фаолияти давомида таълим жараёнини дидактик, техник, технологик жиҳатдан инновацион фаолият олиб боришга йўналтириш асосида мутахасислар тайёрлаш, эгалланаётган билимлар кўлами ва сифатини оширишга эришсагина у инновацион таълим муассасаси ҳисобланишга ҳақли бўлади.

Олий таълим муассасалари истиқболини илғор ва замонавий технологик жараёнларга оид янгиликлар, ўзгаришларни доимий тарзда кузатиш ва ҳаётга

татбиқ қилиб бориш асосидагина таъминлаш мумкин. Жараёни самарали бошқариш учун авваломбор уни мукамал ўрганиш талаб этилади. Шу муносабат билан унинг таркиби ва қурилишини ўрганиш зарурати ҳар доим долзаблича қолаверади. Таълим жараёнида инновацион технологияларнинг асосий мақсади жадал суръатлар билан ўзгариб ривожланиб бораётган ҳаёт шароитларига инсонларни тайёрлашдан иборат. Бундай таълимнинг моҳияти таълим жараёнини инсон потенциал имкониятларига мослаштириш, тўғрилаб олиб боришдан иборат бўлади. Таълим инновацион фаолият механизмларини ривожлантириши, муҳим ҳаётий муаммоларни ҳал қилишнинг ижодий усулларини топиши, ижод қилиш инсоннинг ҳаётий фаолияти нормасига айланишини воқеликка айланттириши талаб қилинади.

Ҳаракатларини тўла назорат қилиш, олинаётган ахборотлар оқимидан мустақил фойдалана олиш, ноанаъавий фикрлаш, билим олишда табиатан берилган қобилият ва лаёқатдан максимал фойдалана олиш, илм-фан янгиликлари, инновацион технологиялардан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш, таълимда инновацион фаолият инсон ахлоқий такомилига йўналтирилган муҳим ижтимоий амалиёт сифатида унинг бутун ижтимоий фаолиятини янги юқори поғонага олиб чиқишига шароит яратиб беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ислон Каримов “Биз келажагимизнинг ўз кўлимиз билан қураимиз”. Т.Ўзбекистон 1999йил.
2. Жалолов Ж. “Чет или ўқитиш методикаси” 1996 йил.
3. Юлдашев Ж.Т. “Янги педагогик технологиялар йўналишидаги муаммони ечимлари”. 1999 йил.

RAQAMLI IQTISODIYOT MAMLAKATIMIZ TARAQQIYOTINING ISTIQBOLI

Naymonov Baxtiyor Yusupovich
naymonovbaxtiyor@gmail.com
Andijon mashinasozlik instituti
Oliy matematika kafedrası assistenti
Xusanboyeva Tursunoy Maxammadqasimjanovna,
tursunoyxusanboyeva@gmail.com
Andijon mashinasozlik instituti
O`zbek tili va adabiyoti kafedrası kabinet mudiri

Annotatsiya. Mamlakatimiz taraqqiyotining istiqbolini yaratishda raqamli iqtisodiyotning o`rni shundaki, katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash asosida turli xildagi ishlab chiqarishlar, texnologiyalar, asbob-uskunalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, balki ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi. Bundan tashqari raqamli iqtisodiyot korrupsiya balosini yo`qotishda samarali vosita bo`lib xizmat qiladi.

Kalit so`zlar: raqamli iqtisodiyot, fundamental, Iqtisodiy va texnologik taraqqiyot, raqamli inqilob, xalqaro raqobat, axborotlashgan jamiyat, global iqtisodiyot.

Iqtisodiy va texnologik taraqqiyotning yangi bosqichi sifatida namoyon bo`layotgan raqamli inqilob insoniyat hayotini shiddat bilan o`zgartirib, keng imkoniyatlar yaratish bilan birga, xalqaro raqobat maydonining yanada keskinlashuv davrini boshlab berdi. Raqamli iqtisodiyot ikki xil turli tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladi. Birinchidan, raqamli iqtisodiyot – bu rivojlanishning zamonaviy bosqichi hisoblanib, u ijodiy mehnat va axborot ne'matlarining ustuvor o`rni bilan tavsiflanadi. Ikkinchidan, raqamli iqtisodiyot – bu o`ziga xos tushuncha bo`lib, uning o`rganish ob'ekti axborotlashgan jamiyat hisoblanadi. Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan global iqtisodiyot sharoitida raqamli iqtisodiyot o`z rivojlanishining boshlang`ich davrida bo`lib, zamonamizning raqamli axborot bosqichiga o`tishi atiga bir necha o`n yilni tashkil etadi.

Raqamli iqtisodiyot – bu jarayonlarni tahlil qilish natijalaridan foydalanish va katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash asosida turli xildagi ishlab chiqarishlar, texnologiyalar, asbob-uskunalar, tovar va xizmatlarni saqlash, sotish va yetkazib berish samaradorligini jiddiy ravishda oshirishga imkon beradigan, raqamli ko‘rinishdagi ma’lumotlar asosiy ishlab chiqarish omili hisoblangan faoliyatdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomasida 2020 yil — “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” deb e’lon qilindi. Ushbu Murojaatnomani qo‘llanma va yo‘llanma sifatida O‘zbekistonning taraqqiyot yo‘lini belgilab beruvchi dastur, fundamental ahamiyatga ega bo‘lgan hujjat sifatida baholash mumkin.

Prezidentimizning “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018 yil 19 fevraldagi Farmoni mamlakatimiz tomonidan raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha muhim chora-tadbirlar ishlab chiqilishiga va hayotga tatbiq etilishiga asos bo‘ldi.

Raqamli iqtisodiyot rivojlangan davlatlarda YaIM hajmi ham, YaIMning aholi son boshiga ulushi ham yuqoridir. Davlatimiz rahbarining bu masalaga katta e’tibor qaratishi bir maqsadni ko‘zlaydi, u ham bo‘lsa, birinchidan, aholining yashash darajasini yuksaltirish, ikkinchidan, aholining real daromadlarini oshirish va xalqimizni rozi qilishdir.

Butun dunyoda raqamli iqtisodiyot o‘rishining sur’atlari yiliga deyarli 20 foizni tashkil etmoqda. Rivojlangan davlatlarda raqamli iqtisodiyotning YAIMdagi ulushi 7 foizga yetgan. Ushbu davlatlar hozirning o‘zida raqamli iqtisodiyotning joriy qilinishidan juda katta foyda ko‘rishmoqdalar.

Jahon miqqiyosida ro‘y berayotgan bunday tez o‘zgarishlar va raqobatning keskinlashuvi jarayonida innovatsiyalar va raqamli texnologiyalarni keng joriy etilishi yaqin va uzoq kelajakda mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish, uning raqobatdoshligini ta’minlaydi va albatta ilmiy va amaliy harakatlarni kuchaytiradi.

Hozirgi kunda milliy iqtisodiyotimizni tubdan modernizatsiya qilish bo‘yicha olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar doirasida mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayoti va davlat boshqaruvi tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish borasida qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, balki ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi. Bundan tashqari raqamli iqtisodiyot korrupsiya balosini yo‘qotishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Davlat va jamiyat boshqaruvi hamda ijtimoiy sohada ham raqamli texnologiyalarni keng joriy etish natigakorlikni oshiradi va buning natijasida odamlar tushunishini keskin yaxshilaydi.

Mamlakatimiz hayotida raqamli iqtisodiyotning ayrim elementlari allaqachon mivaffaqiyat bilan faoliyat ko‘rsatmoqda. Hujjatlar va kommunikatsiyalarning ommaviy ravishda raqamli vositalarga o‘tkazilishini hisobga olib, elektron imzoga ruxsat berish, davlat bilan muloqot qilish ham elektron platformalarga o‘tkazilmoqda.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, insoniyat taraqqiyotining hozirgi davri va yaqin istiqbolida iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimining sifat jihatdan rivojlanishi raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bilan bevosita bog‘liq bo‘lib bormoqda. Mamlakatimiz taraqqiyotining istiqboli ham raqamli iqtisodiyot rivojlanishi va raqamli texnologiyalarning qamrov darajasiga tayanadi.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018 yil 19 fevraldagi Farmoni.

2. R.H.Ayupov, G.R.Baltabayeva, “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, Toshkent, 2020 yil.

3.-Xalq so‘zi- gazetasi-40-2020-02-25_2

4. Veb sayt

<https://www.google.com/search?q=raqamli+iqtisodiyot+ppt&oq=Raq&aqs=chrome.0.69i59l3j69i57j0i131i433j0l2j0i131i433j0j46.4447j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

WEB SAYTLARNI TURLI HUJUMLARDAN HIMOYALASH DASTURIY TA`MINOTI

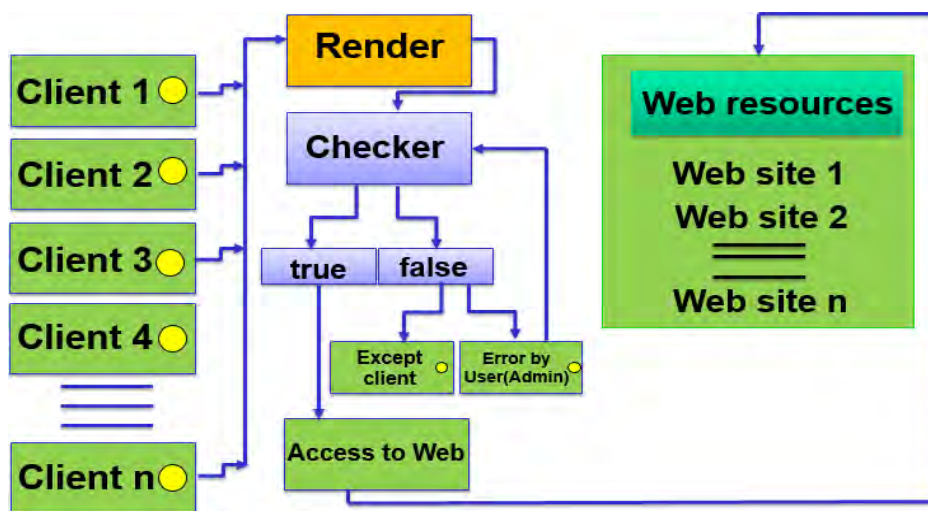
*Qodirov Odiljon Jaloldinovich,
Andijon davlat universiteti, o`qituvchi,
E-mail:odilshox.uz@umail.uz*

Annotatsiya. Axborotlashtirish hamda interaktiv xizmatlarni yo`lga qo`yish jamiyatning barcha yo`nalishdagi sohalarida birdek rivojlanib bormoqda. Bu xizmatlarni tashkil etishda foydalanilayotgan axborot tizimlarini tashkil etish va foydalanishda web texnologiyalar sohasida web saytlarning xavfsizligini ta`minlash asosiy ustuvor vazifalardan hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Client, Render, Checker, Cross Site Scripting.

Hozirgi kunda Web saytlarning xavfsizligi bo`yicha chora tadbir va dasturlar ishlab chiqish rivojlanayotgan elektron hukumat tizimining ishonchliligini va barqarorligini ta`minlaydi. Bu haqida esa xususan axborot xavfsizligini taminlash bo`yicha prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning o`zlari ham alohida urg`u berib o`tdilar. O`zbekistonda tadbirkorlik va biznesning rivojlanishi turli korxonalarining rivojlanishi kuchli raqobatni keltirib chiqarmoqda. Bu esa ularni reklama qiluvchi va klientlar bilan ma`lumot almashinuvchi veb saytlarga bo`ladigan tahdid va hujumlarni tobora oshirib bormoqda. Bunday himoya tizimini yaratishda ASP.NET

Framework bilan birgalikda Web saytlarni yaratuvchi qo`shimcha kuchli himoyaga ega MVC frameworki ham mavjud. Undan oldin esa biz yaratmoqchi bo`lgan tizimni himoyasi bilan algoritm shaklida ko`rsatib o`tsak(1-rasm).



1-rasm.Hujumdan xabardor qilish sxemasi.

Hujum jarayoni tavsifi

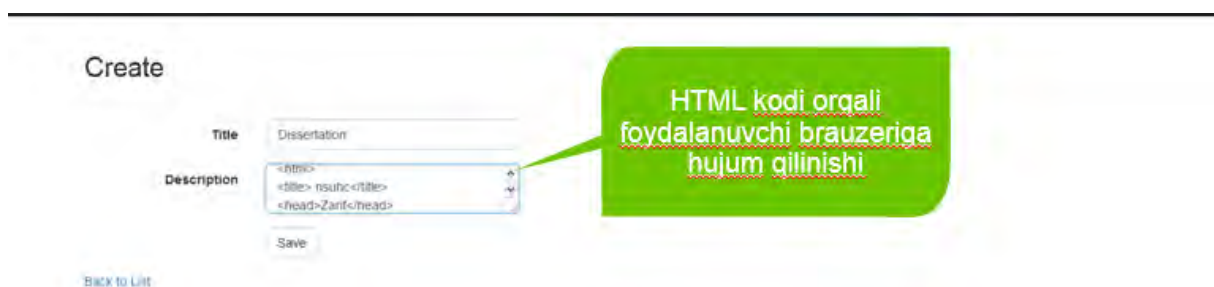
- ✓ Bunda **Client 1, Client 2, Client 3... Client n**lar ichida hujum qilmoqchi bo`lganlar (hakkerlar) bo`lishi mumkin
- ✓ **Render** esa **Client**lar yuborgan so`rovlarni Stek shaklida navbatma navbat, birma-bir **Checker**uzatib turadi.
- ✓ **Checker**so`rovni qanaqa ekanligini aniqlab, to`g`ri(true) bo`lsa Web saytga kirishga ruxsat beradi.
- ✓ **Checker**so`rovni qanaqa ekanligini aniqlab, xato(false) bo`lsa Web saytga kirishga ruxsat bermaydi va Adminga hujum qilinayotgani to`g`risida ma`lumot(SMS-xabar) jo`natiladi va clientga xatolik ko`rsatadi.

Himoya formasi va hujum turlari

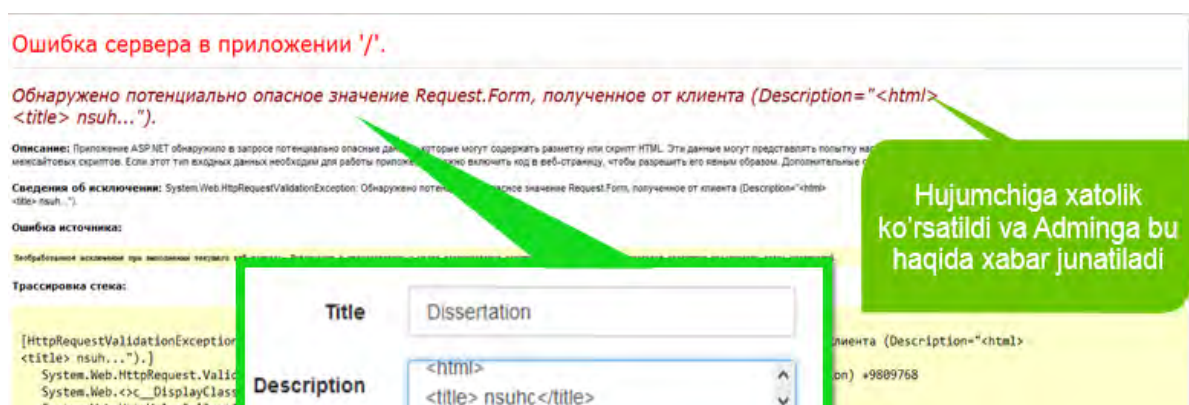
Klientlar kiritgan login va parollar autentifikatsiyalanganini ko`rib turibmiz .

```
<input name="__RequestVerificationToken" type="hidden" value="4knxtXX-  
Wmw2UhqLMVS8MUjXozWBCfgoeBGwIlVkwemWRp7r0XBqW9UwD-_8zy28Jd-  
0cedtU1JyT_1F9qKQAGJaYD3Mo6T6ZsROZidaYoc1" />
```

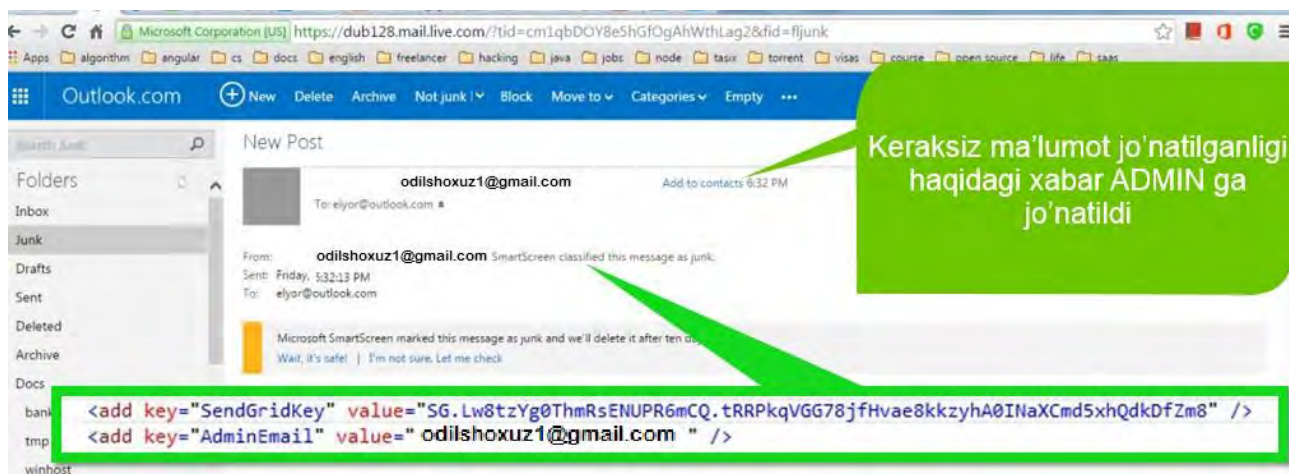

Cross Site Scripting – JavaScript va HTML kodi orqali foydalanuvchi brauzeriga hujum qilinishi imkonini beradi. Foydalanuvchi ma`lumotlarni tekshirishi davomida xatoliklarni vujudga keltiradi. Ushbu turdagi hujumlar ko`pincha ularni amalga oshirish mexanizmi **SQL-Injectionga** juda o`xshash, chunki HTML-kodlarida ham shu kabi o`xshashliklar mavjud. Ammo farqli o`laroq foydalanuvchi brauzerida ijro kodni aynan ikkinchisi amalga oshiradi **2-rasm**. **3-rasm**da xatolik ko`rsatiladi va **4-rasm**da administratorga xabar jo`natiladi.



2-rasm. Hujum qilish jarayoni.



3-rasm. Klientga xatolik ko`rsatish jarayoni.



4-rasm. Administratorga xabar jo`natish jarayoni.

Ushbudasturorqali Websaytlarni himoya qilish vazifasi bajariladi va administratorga hujum qilinayotgan paytningo`zida xabar jo`natiladi. Kelajakda bu dasturni yanada rivojlantirish maqsadida turli ishlar amalga oshirilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axborot texnologiyalari /M.Aripov, B.Begalov, Sh. Begimqulov A90 M. Mamarajabov.-T.:Noshir,2009.-368-b
2. Axborotlarni himoyalash usullari/ M.Aripov, A.S.Matyakubov Toshkent:Universitet,2014.96 bet.

ИЗМЕНЕНИЕ ЯЗЫКА – ЕСТЕСТВЕННЫЙ ПРОЦЕСС В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ. КОМПЬЮТЕРНАЯ ЛИНГВИСТИКА

*Юлдашева Лазиза Равшановна,
Ассистент кафедры «Узбекский язык и литература» АндМИ.*

laziza2410@gmail.com

*Абдувахабов Шомурод, студент 3 курса
shabduvakhabov2015@mail.ru*

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос об изменении языка в цифровом веке, дано понятие о компьютерной лингвистике и о пяти факторов возникновения её. Рассмотрен вопрос об актуальности компьютерного лингвиста на сегодняшний день.

Ключевые слова: язык, компьютерная лингвистика, цифровая лингвистика, цифровой лингвист

Изменение языка – самая нормальная вещь в мире. Языки всегда менялись и будут меняться. Это жизненно важно для языков – адаптироваться к новым реалиям.

Мы живем в цифровом мире, наша коммуникация полностью цифровая, мы дружим в соцсетях, и массовая коммуникация тоже стала совершенно

цифровой. Цифровой мир интересен тем, что мы сталкиваемся с новыми формами коммуникации, которые не существовали раньше: email, дистанционная переписка, твиты, посты в блогах и соцсетях и т. д.

Лингвистика выходит на совершенно новый уровень цифровизации, этот вызов брошен самой жизнью в условиях пандемии, и он определил один из основных трендов на ближайшие годы – развитие цифровой лингвистики, так скажем компьютерной лингвистики.

Компьютерная лингвистика возникла в результате взаимодействия различных научных дисциплин и социальных потребностей. *Профессор Р. Г. Пиотровский* выделяет пять таких факторов:

1. Потребности самого языкознания. Расширение и углубление лингвистических исследований «настоятельно потребовало создания надежной экспериментальной методики, которая давала бы возможность не только собирать и трактовать непосредственно наблюдаемые лингвистические факты, но также исследовать глубинные, скрытые от прямого наблюдения лингвистические объекты и связи».

2. Стремление математиков и программистов использовать языковой материал для приложения и экспликации новых идей.

3. Всё время усиливающиеся контакты кибернетики с семиотическими и системными исследованиями, направленными на создание систем искусственного интеллекта, имитирующих речемыслительную деятельность человека.

4. Запросы информационно-вычислительной индустрии и потребности автоматизации управления промышленностью, транспортом, войсками.

5. Необходимость оптимизации и повышения эффективности процесса обучения языкам.

Компьютерная лингвистика, направление в прикладной лингвистики ориентированное на использование компьютерных инструментов- программ, компьютерных технологий организации и обработки данных - для

моделирования функционирования языка в тех или иных условиях, ситуациях, проблемных сферах, и т.д., а также вся сфера применения компьютерных моделей языка в лингвистике и смежных дисциплинах. Собственно, только в последнем случае идет речь о прикладной лингвистике в строгом смысле, поскольку компьютерное моделирование языка может рассматриваться и как сфера приложения информатики и теории программирования к решению задач науки о языке. На практике, однако, к компьютерной лингвистике относят практически всё, что связано с использованием компьютеров в языкознании.

Сфера компьютерной лингвистики весьма разнообразна и включает такие области, как компьютерное моделирование общения, моделирование структуры сюжета, гипертекстовые технологии, представления текста, машинный перевод, компьютерная лексикография. В узком смысле проблематика компьютерной лингвистики часто связывается с междисциплинарным прикладным направлением с несколько неудачным названием «обработка естественного языка» (перевод английского термина Natural Language Processing). Оно возникло в конце 1960-х годов и развивалось в рамках научно-технологической дисциплины «искусственный интеллект». По своей внутренней форме словосочетания «обработка естественного языка» охватывает все области, в которых компьютеры используются для обработки языковых данных. Между тем в практике закрепилось более узкое понимание этого термина - разработка методов, технологий и конкретных систем, обеспечивающих общения человека с ЭВМ на естественном или ограниченном естественном языке.

История развития лингвистики, как науки, длится уже не одно столетие. За все это время множество известных личностей посвящали жизнь изучению проблематики различных языков. Но изменившиеся условия жизни требуют от лингвистов, как и от специалистов других рыночных сегментов, освоения новых навыков межотраслевой коммуникации. *Цифровой лингвист* – очередной этап профессионального развития, на котором специалисту

потребуется преодолеть множество подводных камней, которые, конечно же, принесут свои плоды.

Цифровой лингвист — это специалист, который разрабатывает лингвистические системы семантического перевода (контекстуального и смыслового), обработки текстовой информации, а также способы продуктивного взаимодействия между человеком и компьютером. А так же изучают, как медиа влияют на язык пользователей.

Профессии цифрового лингвиста уже активно обучают в университетах. В силу скорости развития информационных технологий данная профессия с каждым годом будет становиться все востребованнее. Это отличная возможность развития для людей с отличным языковым чутьем и любовью к современным компьютерным технологиям.

Использованная литература:

1. Апресян Ю. Д., Богуславский И. М., Иомдин Б. Л. и др. Синтаксически и семантически аннотированный корпус русского языка: современное состояние и перспективы // Национальный корпус русского языка: 2003—2005. М.: Индрик, 2005 (см. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ruscorpora.ru/sbornik2005/12apresyan.pdf>, свободный.).
2. Баженов Д. О задачах классификации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://bazhenov.me/blog/>, свободный.
3. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. М., 2003
4. Боярский К. К., Каневский Е. А. Вега — компьютерная система классификации и анализа текстов. Lambert Academic Publishing, 2011
5. Боярский К. К., Каневский Е. А. Семантико-синтаксический анализатор SemSin Международная конференция по компьютерной лингвистике «Диалог-2012»
6. Коваль С. А, Лингвистические проблемы компьютерной морфологии. СПб., 2005
7. <https://www.krugosvet.ru>

«СМАЙЛ» КАК СРЕДСТВО ОБЩЕНИЯ В ВИЗУАЛЬНОМ МИРЕ

*Юлдашева Лазиза
Равшановна,
Ассистент АндМИ.,
laziza2410@gmail.com*

Аннотация. В статье рассмотрено влияние цифрового прогресса на языковую культуру общения. Приведены примеры «смайлика» в качестве общения в виртуальном мире. Даны определения устной и письменной речи.

Ключевые слова: язык, устная речь, письменная речь, смайлик, комментарий.

Обслуживая общество в качестве средства общения, язык постоянно изменяется и для живого языка этот процесс естествен и закономерен. Однако степень интенсивности этого процесса может быть разной. Объективная причина: само общество - носитель и творец языка - по-разному переживает разные периоды своего существования. Попробуйте пообщаться со своими друзьями на латыни или старославянском – у вас не будет слов и выражений, чтобы сказать то, что вы хотите, и передать свои чувства, например, с помощью смайликов.

Сегодня мы можем увидеть, как язык меняется под влиянием внешних коммуникативных условий. Лингвистов очень волнует именно этот вопрос больше всего, и теперь они готовы отслеживать связи между внешними изменениями и изменениями в языке.

За свою тысячелетнюю историю человечество выработало две формы языка — *письменную* и *устную*. Устная — первичная, она появилась первой, с помощью нее координировались совместные работы. И сейчас существуют языки без письменности, но есть и прецеденты, когда языки появляются сразу с письменностью. Главное различие очевидно: устную речь мы воспринимаем на слух, а письменную — визуально, причем сейчас мы не царапаем перьями по бумаге, а нажимаем клавиши компьютера или гаджета.

Второе различие — по функции потребления. Устная речь используется для диалога, для общения. А письменная речь создавалась для сохранения и перенесения информации через пространство и время. Развитие техники привело к тому, что устная речь теперь может переноситься через пространство с помощью телефона, а через время — с помощью аудиозаписей. И еще одно важное отличие письменной речи от устной — письменная речь существует преимущественно в форме монолога.

В интернете же мы разговариваем друг с другом, происходит диалог, но мы разговариваем в письменной форме.

Язык начал меняться, появилась некая гибридная форма речи, письменной речи в ее классической форме оказалось недостаточно для полноценного общения. Отсутствуют голосовые характеристики, прежде всего, интонация. Устная речь сопровождается различными движениями, мимика, жесты, поза — все это крайне значимо для собеседника. Это все отсутствует в интернете.

Одна из форм адаптации языка — **смайлики**. Чем они примечательны? Во-первых, это универсальное средство общения, вошедшее во все языки. Сегодня, не зная какого-то языка, можно уловить смысл беседы только лишь по смайликам. Во-вторых, они многофункциональны — профессор *Скотт Фалмер* в 1982 году ввел смайлик как знак шутки или иронии, в устной речи функцию обозначения которой выполняет интонация. В личном устном общении мы можем сказать человеку — «ты молодец», но интонация может превратить эту фразу и в похвалу, и в ироническое осуждение. Смайки взяли на себя функцию знаков препинания, ими спокойно можно заменить точку или восклицательный знак. Фактически смайки стали выполнять функцию реплики. И здесь происходит интересная вещь — если мы общаемся в интернете и на конце предложения ставим точку, то это слишком холодно и официально, могут даже обидеться, а наличие смайлика всегда нейтрально.

Другими словами, обычные знаки препинания письменной речи сами становятся эмоционально маркированными.

Главным жанром становится комментарий, точнее — *коммент*. Раньше, если мы имели дело с романом, у него всегда было начало, середина, конец, он должен был рано или поздно закончиться. Сейчас существует практика, когда автор выкладывает роман в сеть по главам и получает содержательные комментарии (*яркий пример — Стивен Кинг*). И если они ему понравились или они скорректировали фактологию, заметили ошибку, то он может их учесть, и в бумажном виде роман появится уже с учетом комментариев читателей. Это, конечно, не радикально новая практика, и раньше читатели влияли на авторов, того же *Артура Конан Дойля* заставили воскресить погибшего Шерлока. Еще сильнее это изменение заметно в газетных статьях. Статья уже состоит не только из самой статьи, но и из комментариев читателей, в которых возникают иные мнения, различные дополнения, уточнения, появляются очевидцы описываемого события, которые могут поменять сам смысл статьи.

Скорость преобразования речи теперь будет только нарастать. За свои года язык прошел очень большой путь по изменению лексики и речевого этикета. Гаджеты радикально поменяли язык во всем мире. Коммуникативная революция уже свершилась.

Использованная литература:

1. Рождественский, Ю.В. Лекции по общему языкознанию – М.:Высш.шк.,1990.
2. Попов, Э.В. Общение с ЭВМ на естественном языке. М.,1982.
3. Субботина, М.М. Гипертекст. Новая форма письменной коммуникации.- ВИНТИ, Сер. Информатика, 1994.
4. www.theoryandpractice.ru

INTERNET ORQALI YOZMA NUTQNI O'RGANISH XUSUSIYATLARI

*Xasanova Maxfuzaxon Saxibovna
Andijon mashinasozlik instituti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida assistenti
Ibroximova Xilola Ilxomjon qizi
MSMSM yo`nalishi 1-kurs talabasi*

Annotatsiya. Maqolada turli xil janrdagi matnlar asosida yozma nutq va o'qitish metodikasi Internet va mobil texnologiyalardan foydalanish treningning xususiyatlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: yozishni o'rgatish, usullar, Internetdagi matnlar, mobil texnologiyalar,

Chet tili sifatida ingliz tili.

Oxirgi paytlarda ko'plab nashrlarda Internet orqali chet tilini o'qitishga ilmiy qiziqishlar mavjud. Muammoning murakkabligi Internetdan foydalangan holda nutq faoliyati turlarining metodikasi hali to'liq ishlabchiqilmaganligidadir.

Ushbu maqolada Internetdagi matnlardan foydalangan holda yozishni o'rgatish xususiyatlarini ko'rib chiqishga taklif qilinadi, yozma nutq –bu tarmoqdagi aloqa shakli xisoblanadi, hamda Chet tilini o'rganishga o'quvchilarni undashi va rag'batlantirishi mumkin.

Yozma nutq o'rganish maqsadiga ko'ra turli-xil tarzda aniqlanadi. Shunday qilib, "Zamonaviy uslubiy atamalar lug'ati "da ikkita ta'rif mavjud. Birinchidan yozma nutq "nutqning bir shakli, fikrlarni ifodalash va idrok etish bilan bog'liq grafik shakl" dir [Azimov 2018; 227].

Ikkinchi ta'rifi aloqa bilan bog'liq va ko'proq berilgan keng talqindir. Bu "yozma nutqning bir turi bo'lib yozma ravishda ifoda etish qobiliyatidan iborat o'rganilayotgan til, ularning fikrlari shakllangan grafik, imlo va xattotlik ko'nikmalar va yozish texnikasi.

Treningning maqsadi yozma nutqning kommunikativ rivojlanishida yozuvning turli xil va janrlarini yaratish ko'nikmalari ta'limda ishlatiladigan xabarlar-matnlar va kasbiy faoliyat"dir. [Azimov 2018; 228].

Talabalarga chet tilida yozishni o'rgatish maqsadida nima o'rganmoqdaligi muhimdir, nafaqat talabalar uchun qiziqarli bo'lishi kerak, balki shu bilan birga "shaxsiy fikra"ga ekanligidir, chunki talabalar iloji boricha tezroq nutqda o'rganilgan nutq janrlaridan foydalanish kerakligiga ishonshadi.

Shuning uchun, yozish janrlari talabalarni qiziqtiradi, ularga qanday qilib o'rgatish kerakligi o'quv dasturi bilan bog'liq, qanday matnlar Internetdan manba bo'lishi mumkinligi uchun talabalar o'zlari misol va shablonlar yaratishi ham asosdir. Ular insho, xat,xabar, hisobot, izoh, xulosalarni qanday qilib yozishni xoxlashadi.

Shuning uchun, ular birinchi navbatda ko'p janrli matnlar, namunalar yoki misollarni Internetdadan qidirmoqdalar. Shunday qilib,biz ishonamizki Internetdan asosiy matnlarni yozishni o'rgatish eng yaxshi asosda amalga oshiriladi.

Xozirgi zamonda talabalarni tobora ko'proq Internet jalb qilmoqda. Chunki “Cheksiz hajmli va tasviriy materiallar suhbatni o'z ichiga olgan aloqa vositasi, aloqa uslubi, dam olish tarmoqdagi media muhit sifatida qabul qilinadi" [Trofimova 2011; 189].

Talabalar tobora ko'proq zamonaviy "display matnlari" joylashgan Internetga murojaat qilishmoqda.

Tez-tez mobil telefonlardan foydalanadigan talabalar uchun Internet orqali turli xil ilovalar ko'rinishidagi mobil texnologiyalar (lug'atlar, entsiklopediyalar), multimedia materiallari (podkastlar, videokastlar), mobil aloqadan foydalanishi mumkin.

Demak, biz har ikki tomonning yozma nutqini o'rganishni ko'rib chiqamiz. Bir tomondan, biz talabalarga matnlar bilan ishlash usullarini ko'rsatishga harakat qilamiz. Til va nutq vazifalari misolida Internet orqali o'quvchilar o'rganishi va yaratishi mumkin bo'lgan matnlar har ikki tomonning yozma nutqi an'anaviy ta'lim

va ularning manbasini ta'minlaydi. Boshqa tomondan, biz ularga Internet saytlaridan olingan, taqdim etilgan haqiqiy matnlar bo'yicha yozma nutqni o'rgatamiz.

An'anaviy o'qitishni hisobga olgan holda lingvistik va yozma nutq asosida darsliklar mualliflari tomonidan yaratilgan nutq mashqlari talabalarni rag'batlantirishi ehtimoldan yiroq emas.

Talabalar tobora ko'proq Zamonaviy "display matnlari" joylashgan Internetga rasmlar, fotosuratlar, harakatlanuvchi ramkalarga murojaat qilishmoqda

[Kostomarov 2014; 43].

Talabalar Internetda matnlar bilan ishlashga odatlangan, chunki bunday matnlar yoshlarda zamonaviy qiziqish va ehtiyojlarga javob beradi.

Internetdan olingan matnlar bilan ishlash talabani ijtimoiy-madaniy kompetentsiyasini rivojlantiradi, chunki bu talabalarga “Tarjima qilinadigan milliy, madaniy va ijtimoiy xususiyatlar, ya`ni urf-odatlar, o'zini tutish qoidalari, odob-axloq qoidalari, ijtimoiy ahvoli va xulq-atvori o'z ona tilida so'zlashuvchilarning nutq harakati va qobiliyati aloqa jarayonida foydalaniladi.” [Asimov 2018; 322].

ADABIYOTLAR:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Современный словарь методических терминов и понятий. Теория и практика обучения языкам. - М.:Русский язык. Курсы. – 2018.- С.227-228;322,
2. Трофимова Г.Н. Языковой вкус интернет-эпохи в России. – М.: РУДН, 2011, - С.189.
3. Jeremy Harmer. The Practice of English Language Teaching-Pearson Education Limited, 2007.

RAQAMLI SAVODHONLIK

Abdullaeva Nafisaxon Nazirovna
Andijon Davlat tibbiyot instituti akademik litseyi
“Aniq fanlar” kafedrasi o’qituvchisi
Nafisa0202@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli texnologiya, raqamli savodxonlik to’grisidagi ma’lumotlar yoritilgan. Unda jamiyatda raqamli texnologiyalarning ahamiyati tobora ortib borishi, yuqori tezlikdagi Internet tarmog‘iga ulash, raqamli savodxonlik turli xil raqamli platformalarda yozish va boshqa ommaviy axborot vositalari orqali shaxsning aniq ma’lumotni topish, baholash va tuzish qobiliyatiga ishora qilishlari haqida keng qamrovli ma’lumotlar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiya, raqamli savodxonlik, shisha tola, platforma, kompozitsiya, kontseptsiya, manipulyatsiya.

Bugun jamiyatda raqamli texnologiyalarning ahamiyati tobora ortmoqda. Ularning keng joriy qilinishi va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish masalalari hozirgi zamonda har bir davlat uchun jiddiy hayotiy masalaga aylangan. Ekspertlar fikricha, kelgusi 2 yilda iqtisodiyotni raqamlashtirish orqali dunyodagi 22 foiz ish o‘rni axborot texnologiyalari yordamida yaratiladi.

2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini davlat dasturidabelgilangan vazifalarga muvofiq hamda iqtisodiyot tarmoqlari va davlat boshqaruvi tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish va telekommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish orqali respublika iqtisodiyotining raqobatbardoshligini yanada oshirish maqsadida 2020-2021-yillarda barcha sog‘liqni saqlash muassasalari, maktablar va maktabgacha ta’lim tashkilotlarini, shuningdek, qishloqlar va mahallalarni yuqori tezlikdagi Internet tarmog‘iga ulash hamda aloqa xizmatlari sifatini oshirishni ko‘zda tutgan holda mamlakatning raqamli infratuzilmasini to‘liq modernizatsiya qilish va zamonaviy telekommunikatsiya xizmatlaridan barcha hududlarda foydalanish imkoniyatini ta’minlash, ta’lim

tizimining barcha bosqichlarida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va zamonaviy iqtisodiyot uchun zarur bo‘lgan raqamli bilimlarning darajasini oshirish, ta’lim infratuzilmasini takomillashtirish, shuningdek, “Besh tashabbus” loyihasini amalga oshirish doirasida 2022-yilga qadar respublikaning barcha hududlarida raqamli bilimlarga o‘qitish markazlarini ochish loyihaga kiritilgan.

2021 yilga kelib barcha xalq ta’limi maktablariga, akademik litseylarga navbatma-navbat shisha tola orqali internet tarmog‘iga ulanmoqda.

Raqamli savodxonlik turli xil raqamli platformalarda yozish va boshqa ommaviy axbo rot vositalari orqali shaxsning aniqlik ma’lumotni topish, baholash va tuzish qobiliyatiga ishora qiladi.

Raqamli savodxonlik shaxsning grammatikasi, tarkibi, matn terish qobiliyatlarini va ishlab chiqarish qobiliyatini bilan baholanadi. Matn, tasvirlar, audio va dizaynlar texnologiyadan foydalangan holda. Raqamli savodxonlik dastlab raqamli ko‘nikmalarga va mustaqil kompyuterlarga yo‘naltirilgan bo‘lsa, Internetning paydo bo‘lishi va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish uning asosiy e’tiborining bir qismiga o‘tishga olib keldi. Xozirgi kunda raqamli savodxonlik Kompyuter va axborot texnologiyalari savodxonligida keng ro‘l o‘ynamoqda. Ayniqsa raqamli savodxonlik fanlarni boshqa sohalar bilan taqqoslaydi va aniq bilim yoki malakaga ega bo‘lish uchun savodxonlik oldida modifikatorlardan foydalanadi.

Raqamli savodli shaxs ongni tarqatish va boshqalarga uyda, ishda yoki milliy platformada raqamli echimlarni topishda yordam berish orqali o‘z jamoasining ijtimoiy mas’ul a’zosiga aylanadi. Raqamli savodxonlik faqat raqamli qurilmada o‘qish va yozish bilan bog‘liq emas. Bu, shuningdek, videoni yozib olish va yuklash kabi boshqa ommaviy axborot vositalarini ishlab chiqarishni bilishni o‘z ichiga oladi.

Raqamli savodxonlikning talabalar va o‘qituvchilarga ta’sirini ko‘p jihatdan hisobga olgan holda, pedagogika raqamli vositalar bilan ishlashning to‘rtta o‘ziga xos modellarini ta’kidlab javob berdi. Ushbu to‘rtta model - matnli ishtirok etish, kodni

buzish, matnni tahlil qilish va matndan foydalanish. Ushbu usullar o'quvchilarga (va boshqa o'quvchilarga) ommaviy axborot vositalari bilan to'liq shug'ullanish qobiliyatini taqdim etadi, shuningdek, shaxsning raqamli matnni o'zlarining hayotiy tajribalari bilan bog'lash qobiliyatini oshiradi.

Raqamli savodxonlik tabiatan fanlararo bog'liq bo'lgan ma'lum mahorat to'plamlarini talab qiladi. Raqamli savodxonlik turli xil savodxonliklardan iborat, shu sababli o'xshashlik va farqlarni izlashga hojat yo'q. Ushbu savodxonliklarning ba'zilari ommaviy axborot savodxonligi va axborot savodxonligidir.

Litseylar jadal rivojlanib borayotgan texnologik rivojlanishni kuzatish uchun o'quv dasturlarini doimiy ravishda yangilab turishadi. Bunga ko'pincha o'quv xonalaridagi kompyuterlar, o'quv dasturlarini o'rgatish uchun o'quv dasturlaridan foydalanish va o'quv materiallari talabalarga onlayn ravishda taqdim etilishi kiradi. O'quvchilarga tez-tez qanday qilib tekshirish kerakligi kabi savodxonlik qobiliyatlari o'rgatiladi. Google va Vikipediya talabalar tomonidan "kundalik hayotni o'rganish uchun" tez-tez ishlatiladi va zamonaviy ta'limni osonlashtiradigan ikkita oddiy vosita. Raqamli texnologiyalar o'quv xonasida materialni o'qitish uslubiga ta'sir ko'rsatdi. So'nggi o'n yillikda o'sib borayotgan texnologiyalardan foydalangan holda, o'qituvchilar raqamli savodxonlik bilan bog'liq tushunchalar bo'yicha dars materiallarini kiritish uchun an'anaviy o'qitish shakllarini o'zgartirmoqdalar. O'qituvchilar, shuningdek, bir-birlari bilan muloqot qilish va fikr almashish uchun ijtimoiy tarmoq platformalariga murojaat qilishdi.

Janubiy Missisipi universiteti professori, doktor Suzanne Mckee-Waddell raqamli kompozitsiya g'oyasini mavzuni yaxshiroq tushunish uchun kommunikatsiya texnologiyalari va tadqiqotlarning bir nechta shakllarini birlashtirish qobiliyati sifatida kontseptsiyalashtirdi. Raqamli yozuv - bu universitetlarda tobora ko'proq o'qitilayotgan pedagogika. Bu turli xil yozish muhitlariga ta'sir ko'rsatadigan texnologiyaga qaratilgan; bu shunchaki yozish uchun kompyuterdan foydalanish jarayoni emas. Raqamli yozuvni qo'llab-quvvatlaydigan o'qituvchilar buning zarurligini ta'kidlaydilar, chunki "texnologiya yozuvni ishlab

chiqarish, etkazib berish va qabul qilishni tubdan o'zgartiradi". Raqamli yozuvni o'rgatishning maqsadi shundaki, talabalar oddiy o'quv qog'ozi o'rniga, tegishli, sifatli mahsulot ishlab chiqarish qobiliyatini oshiradi.

Raqamli savodxonlik turli xil raqamli platformalardan to'g'ri foydalanish uchun zarurdir. Savodxonlik ijtimoiy tarmoq xizmatlari va Veb saytlar odamlarga boshqalar bilan aloqada bo'lishga, o'z vaqtida ma'lumot uzatishga, hatto sotib olish va sotishga yordam beradi tovarlar va xizmatlar. Raqamli savodxonlik, shuningdek, odamlarning Internetdagi afzalliklaridan foydalanishga to'sqinlik qilishi mumkin foto manipulyatsiyasi, Elektron pochta orqali firibgarliklar va fishing ko'pincha raqamli savodsizlarni aldashi mumkin, bu qurbonlarga pul sarf qiladi va ularni himoyasiz qiladi shaxsni o'g'irlash. Shu bilan birga, ushbu manipulyatsiyalar va firibgarliklar uchun texnologiya va Internetdan foydalanadiganlar, texnik tendentsiyalar va izchillikni anglab qurbonlarni aldash uchun raqamli savodxonlik qobiliyatiga ega; raqamli dunyodan foydalanishda doimo bir qadam oldinga qarab turish uchun raqamli savodli bo'lish muhim ahamiyatga ega.

Paydo bo'lishi bilan ijtimoiy tarmoqlar, raqamli savodli shaxslar hozirda asosiy ovozga ega. Veb-saytlar Facebook va Twitter, shuningdek shaxsiy veb-saytlar, sub'ektiv, shaxsiy va "o'z o'quvchilari jamoatchiligi bilan bog'langan global suhbatni ifodalaydigan" jurnalistikaning yangi turini yaratdi. Ushbu onlayn jamoalar raqamli savodxonlar o'rtasida guruh interaktivligini kuchaytiradi. Raqamli savodsiz yoki raqamli savodli kishining yordamisiz, shaxsiy raqamli identifikatorga ega bo'lmaydi (bu veb-savodxonlik bilan chambarchas bog'liq).

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, raqamli savodxonlik darajasidagi farqlar asosan yosh va ta'lim darajasiga bog'liq bo'lib, jinsning ta'siri kamaymoqda. Yoshlar orasida raqamli savodxonlik operatsion yo'nalishida yuqori. Yoshlar gipermatn orqali tezlik bilan harakat qilishadi va har xil turdagi Internet-resurslar bilan tanishishadi. Biroq, tarkibni tanqidiy baholash qobiliyatlari Internetdagi defitsitni namoyish qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.M. Mirziyoev Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash- yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. T: "O'zbekiston". 2017. -48-b.
2. Sh.M. Mirziyoev "Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari" to'g'risida qarori 29.04.2020 y., 07/20/4699/0520-son; 24.07.2020-y., 06/20/6033/1094-son)
3. Bukingem, Devid (2013). Texnologiyalardan tashqari: raqamli madaniyat davrida bolalarni o'rganish. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 1988-1989 betlar.
4. Aviram, Horun; Eshet-Alkalai, Yoram (2006 yil 3 aprel). "Raqamli savodxonlik nazariyasiga: keyingi qadamlarning uchta ssenariysi". Evropa ochiq, masofaviy va elektron ta'lim jurnali. 9 (1).
5. Boshliq, Elison J.; Eyzenberg, Maykl B. (2009). O'rganilgan darslar: kollej o'quvchilari raqamli davrda qanday ma'lumot qidirishadi (Hisobot).

РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ОБЕСПЕЧЕНИЕ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ

*Умурзакова Муборахон Эргашибоевна,
Преподаватель общеобразовательного отдела
umurzaqovamuborak@gmail.com
Андижанский колледж общественного здравоохранения
Абу Али ибн Сино*

Аннотация. Концепции цифровизации и кибербезопасности всегда идут бок о бок. Потому что наряду с оцифровкой всех систем и процессов важно обеспечить их технически безупречную и безопасную работу и безопасность.

Ключевые слова: Цифровая экономика, кибербезопасность, документы, интернет-магазины, веб-сайты, электронная почта, информационная безопасность.

Все системы в Узбекистане переводятся в цифровую форму. В частности, вырос спрос на онлайн-товары и услуги в карантинном режиме, введенном коронавирусом, и расширился спектр цифровых функций во всех сферах. Сегодня можно совершать платежи, не выходя из дома, без проблем получать дистанционное образование, пользоваться крупнейшими библиотеками мира и даже работать. Цифровые услуги имеют ряд преимуществ по сравнению с традиционными услугами, такие как оформление документов, отсутствие формальностей и экономия времени.

Еще один фактор развития цифровой экономики - кибербезопасность. В условиях карантина зафиксированы случаи распространения вирусов в глобальной сети под лейблом рекомендаций по профилактике коронавируса. Финансовые мошенники использовали поддельные интернет-магазины, веб-сайты, учетные записи в социальных сетях и адреса электронной почты, чтобы обмануть простых людей, обещая продавать и доставлять наркотики за границу и заранее переводить деньги на свои счета. Это еще раз подтверждает необходимость информационной безопасности.

Концепции цифровизации и кибербезопасности всегда идут бок о бок. Потому что наряду с оцифровкой всех систем и процессов важно обеспечить их технически безупречную и безопасную работу и безопасность. Кибербезопасность как форма информационной безопасности - это понятие, отличное от высокой морали, которая служит для сортировки информации. Он более технический и включает в себя установку надежных и надежных паролей для почты, социальных сетей, платежных систем, а также защиту персональных компьютеров и смартфонов от вирусов для обычного пользователя. В более широком смысле кибербезопасность - это комплекс мер по защите сетей, мобильных приложений и устройств. Это означает сохранение конфиденциальности данных, защиту их целостности и обеспечение полноценной работы сайта, приложения или программы.

Актуальность кибербезопасности заключается в том, что уязвимости программного обеспечения могут привести к удаленному доступу злоумышленника к информационным системам или веб-сайтам, а также к файлам и данным и утечке личной информации граждан. Меры кибербезопасности предотвращают такие случаи.

Согласно Государственной программе по реализации Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан на 2017-2021 годы в «Год науки, просвещения и цифровой экономики», Национальной стратегии кибербезопасности на 2020 год. -2023 и разработан законопроект «О кибербезопасности».

Разработка национальной стратегии кибербезопасности будет регулировать деятельность по борьбе с преступностью в национальном киберпространстве. Вред и риск совершения преступлений в виртуальном мире не меньше, чем в реальном мире.

Ожидается, что Закон о кибербезопасности защитит систему информационных и коммуникационных технологий от современных киберугроз, представит современные механизмы кибербезопасности для различных уровней систем, определит права и обязанности государственных органов, предприятий и организаций в этой области, а также координировать свою деятельность.

Обеспечение информационной безопасности - важный и актуальный вопрос в нашей стране, и наше правительство, компетентные органы и органы государственного и экономического управления, все организации постоянно принимают соответствующие меры в этой сфере.

Информационная безопасность - это сложный комплекс мер, единая система, в которой сотрудники, работающие с информацией, рассматриваются как часть этой системы, то есть звено, обеспечивающее эффективность информационной безопасности, наиболее важным является «человеческий фактор». часть всей системы считается одним из слабых мест. В системе

защиты информации необходимо предотвращать инциденты, вызванные «человеческим фактором», и постоянно повышать знания сотрудников в этой области.

Короче говоря, наряду с оцифровкой всех систем и процессов, важно обеспечить их технически безупречную и безопасную работу и безопасность. Чем больше внимания уделяется развитию цифровой экономики в нашей стране, тем актуальнее обеспечение кибербезопасности. Узбекистан укрепляет свои позиции в мировом индексе кибербезопасности. В 2017 году наша страна заняла 93-е место в этом рейтинге, а в 2018-м поднялась на 52-е место.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Аюпов Р.Х., Балтабаева Г.Р. «Основы цифровой экономики», Ташкент, 2020.

2. Джуманова С. Газета "Новый Узбекистан".

3. Веб-сайт

<https://yuz.uz/uz/news/raqamli-iqtisodiyot-taraqqiyot-sari-qisqa-yol>

RAQAMLI HAYOTNING TIL BORASIDAGI MUAMMOLARI

*Jurabekov TemurbekNodirbeko‘g‘li,
AndMI IATT yo‘nalishining 1 –bosqich magistranti,
Andijon shahar*

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompyuter dasturiy ta’minoti bo‘yicha turli dasturlar ishlab chiqilishida qo‘llaniladigan dastur tillarini tanlash borasidagi muammolar o‘rganiladi. Maqola muallifi dasturiy ta’minotni tuzishda tillaridan foydalanishdagi ba’zi muammolar haqida o‘z nuqtai nazarini yoritishga harakat qiladi.

Kalit so‘zlar: dasturlash tillari, dasturiy ta'minot, yangi texnologiyalar, ma'lumotlar xavfsizligi

Nima uchun dasturlash tillari juda ko'p? Virtual tilshunoslikning ham o'ziga xos muammolari mavjud bo'lib, bugungi kunda ikki xil mingdan ortiq turli xil dasturlash tillari bizga ma'lumdir. Ularning soni yildan-yilga aqlga sig'maydigan tezlikda ko'payib bormoqda. Eski tillarning yangilangan yoki qayta ishlangan versiyalari chiqilgan bo'lib, shaxsiy dasturiy mahsulotlar uchun yangi dasturlash tillari ishlab chiqilmoqda. Chunki dasturiy ta'minot bozori yangi texnologiyalarni talab qiladi va yangi texnologiyalar yangi va kuchli ishlab chiqish tillarini talab qiladi. Bu erda yangi rivojlanish tillarini yoki ularning yangilangan versiyalarini teng ravishda tezlashtirishni o'zlashtirish muammosi paydo bo'ladi. Ya'ni, quyidagi holat ko'rsatilgan. Aytaylik, mashhur dastur tilining yangilangan versiyasi chiqdi. Tilning yangi versiyasini o'zlashtirish, agar yangi versiyaning sintaksisi eski versiyaning sintaksisidan unchalik farq qilmasa osonroq bo'ladi. Dasturlash tilining sintaksisi o'zgarmaydi, faqat to'ldiriladi va murakkablashadi. Bunday holatda ishlab chiqilgan dastur kuchli dastur hisoblanadi.

Ishlash mezonlari xususiy ishlash ko'rsatkichlari (sifat ko'rsatkichlari) asosida quriladi. Muayyan ko'rsatkichlar o'rtasidagi aloqa usuli ishlash mezonining turini belgilaydi.

Xususiy ko'rsatkichlar odatda:

- oson o'qilishi (dasturlarni o'qish va tushunish qulayligi);
- dasturlarni yaratishda yengillik (tanlangan sohada dasturlarni yaratish uchun tilga qulaylik);
- ishonchlilik (dasturlarning ishlashi paytida minimal xatolarni ta'minlash);
- qiymati (tilning butun hayot tsiklining umumiy qiymati);
- dasturlarning qulayligi (dasturlarni bir ish muhitidan boshqasiga o'tkazish qulayligi);
- umumiyligi (keng doiradagi vazifalarga tatbiq etish);
- aniqlik (tilning rasmiy tavsifining to'liqligi va aniqligi).

Agar dastur tilning yangi versiyasi tubdan ishlab chiqilib, qayta yaratilishi boshqacha ahamiyat kasb etadi. Ushbu rivojlanish tilining sintaksis, paradigma va

ba'zi o'ziga xos xususiyatlari o'zgartiriladi. Ishlab chiquvchilar shunchaki rivojlanish tilining mutlaqo yangi darajasiga o'tishlari kerak, deb hisoblaymiz. Lekin bu jarayon darhol sodir bo'lmaydi va uni bosqichma-bosqich amalga oshirish zarur.

Bu shuni anglatadiki, dastur tilini ishlab chiquvchi o'z dasturini, masalan, sakson foizini tilning eski versiyasida, o'n foizi yangisida yozadi. Bunda u agar eski versiyani qo'llab-quvvatlashni saqlab qolishi muhim ahamiyatga ega. Ammo versiyalarning, ya'ni irratsional dasturlashning bunday aralashishi natijasida barqarorlik va ish tezligining asosiy talablariga javob bermaydigan mahsulot ishlab chiqilishi mumkin.

Bu narsa mahsulot maxfiylik va ma'lumotlar xavfsizligi ustuvor bo'lgan ilovalar uchun ishlab chiqilganligi bilan ham ahamiyatlidir va bu hatto xavfsizlik muammolariga ham tegishlidir. Yuqorida aytib o'tganimizdek, bugungi kunda dasturlash tillari juda xilma-xil bo'lib, ular katta miqdordagi va kichik kompaniyalar tomonidan ishlab chiqilgan. Ba'zan ular alohida odamlar va guruhlar tomonidan ham ishlab chiqilgan bo'lishi mumkin. Bu borada jiddiy raqobat, ayniqsa, natijalari butun dunyoda katta talabga ega bo'lgan yirik dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchilaridan kelib chiqadi. Lekin bugungi kunda mavjud bo'lgan dasturiy ta'minotlar ichidan hech bo'lmasa eng yaxshi uchta rivojlanish tilini aniqlash mumkin emas. Bu shuni anglatadiki, dasturiy ta'minotni ishlab chiqish bo'yicha eng keng tarqalgan tillarning hech biri dastur ishlab chiquvchilari tomonidan qo'yiladigan ba'zi talablarga (qisman yoki to'liq) javob bermaydi.

Bundan tashqari, dastur tillaridan birining imkoniyatlari qisman boshqa tilda amalga oshiriladi. Shunday qilib, bir til yana bir boshqa til orqali o'zaro to'ldiriladi. Zamonaviy dasturlarni ishlab chiqish muhitlari dasturlash uchun turli xil dasturlash tillarida, hattoki raqobatdosh kompaniya tilida ham kod yozish imkoniyatini beradi va ko'plab ishlab chiquvchilar bundan o'z loyihalarida faol foydalanishni boshlaydilar. Ba'zan dasturni bitta tilda yozishning etarli darajada yaxshi emasligi ham ishlab chiquvchini dastur kodining ma'lum qismida boshqa tilga va orqaga o'tishga majbur qiladi.

Ba'zan dasturni bitta tilda yozishning etarli darajada yaxshi emasligi ham ishlab chiquvchini dastur kodining ma'lum qismida boshqa tilga va orqaga o'tishga majbur qiladi. Va yana muammo shundaki, bunday "aralash" dasturning barqarorligi va tezligi borasida ham dasturiy ta'minot ishlab chiquvchilari o'rtasida ma'lum bir ishlab chiqish tili qanchalik yaxshi ekanligi to'g'risida kelishmovchiliklar mavjud. Hatto dasturlash tillarining reytingi ham mavjud. Ammo, har qanday holatda, bu erda vositalar emas, balki yakuniy natija muhimdir. Shunday qilib, ishning haqiqiy foydasi uchun zarur bo'lgan hollarda siz turli xil tillarda dasturlar yozishingiz mumkin vaular albatta foydalanuvchilar tomonidan keng qo'llanilishi muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Язык программирования. https://ru.wikipedia.org/wiki/Язык_программирования
2. Дастурлаш тиллари. <https://www.terabayt.uz/tag/dasturlash-tillari>.
3. Dastur va dasturlash tillari Maqsad. <https://kompy.info/informatika-12--dars-mavzu-dastur-va-dasturlash-tillari-maqsad.html>.

O'ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOT VA ELEKTRON

HUKUMAT

Odasheva Nilufar Jamoldinovna
shoyadbektorayev@gmail.com
Yusupova Umidaxon Boybuvayevna
yusupovaumida@gmail.com
Andijon davlat universiteti
Informatika yo`nalishi 2-kurs talabalari

Annotatsiya. Mamlakatimizda “Elektron hukumat” tizimini joriy etish raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy maqsadi

ma'muriy tartib va taomillardan o'tishni soddalashtirish, aholi turmush sifatini oshirish, investitsiya va ishbilarmonlik muhitini yaxshilashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat, diversifikatsiya, kripto-aktivlar aylanmasi, mayning, smart-kontrakt, konsalting, emissiya.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 2018 yil 3 iyuldagi PQ-3832-sonli qarori qabul qilinishi raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim qadam bo'lib, mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirish bo'yicha bir necha eng muhim vazifalar belgilab berildi. Ulardan biri investitsiyaviy va tadbirkorlik faoliyatining turli shakllarini diversifikatsiya qilish uchun kripto-aktivlar aylanmasi sohasidagi faoliyatni, jumladan mayning, smart-kontrakt, konsalting, emissiya, ayirboshlash, saqlash, taqsimlash, boshqarish, sug'urtalash, kraud-fanding (jamoaviy moliyalashtirish) texnologiyalarini joriy etishni ta'kidlandi.

Yana biri blokcheyn texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish sohasida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yaxshi tushunadigan, amaliy ish ko'nikmalariga ega malakali kadrlarni tayyorlash, shuningdek, yuqori malakali xorijlik mutaxassislarni jalb qilishni takomillashtirish nazarda tutilgan.

Bundan tashqari kripto-aktivlar bo'yicha faoliyat va “blokcheyn” texnologiyalari sohasida xalqaro va xorijiy tashkilotlar bilan hamkorlikni har tomonlama rivojlantirish, shuningdek, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda zarur huquqiy bazani yaratish hamda raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirish uchun innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va ishlanmalarni joriy etish sohasida davlat organlari va tadbirkorlik sub'ektlarining yaqin hamkorligini ta'minlashni ham aytib o'tildi.

Mamlakatimizda “Elektron hukumat” tizimini joriy etish raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy maqsadi ma'muriy

tartib va taomillardan o'tishni soddalashtirish, aholi turmush sifatini oshirish, investitsiya va ishbilarmonlik muhitini yaxshilashga qaratilgan.

Respublikamizda raqamli jamiyat rivojlanishi, aholi va tadbirkorlar uchun qulay imkoniyatlar yaratish, byurokratik to'siqlar va korrupsiyaviy omillardan holi samarali va ochiq davlat boshqaruvi tizimini rivojlantirish borasida ko'zlangan maqsadga erishish uchun bugungi kunda iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamli texnologiyalar asosida yangilashni nazarda tutadigan “raqamli iqtisodiyot” milliy konsepsiyasini asosida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish orqali yalpi ichki mahsulot hajmini qo'shimcha 30 foizga o'stirish imkoni yaratilishi kutilmoqda.

Jahon iqtisodiyotining globallasuvi va texnologik rivojlanish sharoitida O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishini raqamli iqtisodiyotsiz tasavvur qilish qiyin. 2022-yilga kelib global YaIMning chorak qismi raqamli sohada bo'lishi kutilmoqda. Bu albatta xalqaro axborot kommunikatsiya texnologiyalari rivojlantirish indeksi bo'yicha O'zbekiston 170 dan ortiq davlat ichida 103-o'rinni egallab turishining o'zi mamlakatimizda bu sohada hali o'z yechimini kutayotgan masalalar va qilinishi lozim bo'lgan ishlar ko'pligidan dalolat beradi.

Davlatimiz rahbarining ta'kidlashicha, “...yurtimiz xalqaro axborot kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish indeksi bo'yicha 2019-yilda 8 pog'onaga ko'tarilgan bo'lsa-da, hali juda ham orqada. Ayrim vazirlik va idoralar, korxonalar raqamli texnologiyalardan mutlaqo yiroq. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko'p mablag' va mehnat resurslarini talab etadi. Raqamli iqtisodiyotga faol o'tish – kelgusi 5 yildagi eng ustuvor vazifalarimizdan biri bo'lishi kutilmoqda.

Raqamli iqtisodiyot miqyosining kengayib borishida xalqaro hamkorlikni imkon qadar kuchaytirish zarur. O'zbekistonda axborot xavfsizligi sohasida olib borilayotgan ta'sirchan chora-tadbirlar natijasida 2019 yilda Kiberxavfsizlik global indeksida 41 pog'onaga ko'tarilib, 52 o'rinni egalladik.

Raqamli iqtisodiyotning o'sishi uchun mamlakatning barcha imkoniyatlarini ochib berishga to'sqinlik qilayotgan O'zbekistonning telekommunikatsiya

bozorida muammolar mavjud. Bozorni cheklovchi asosiy omil investitsiyalarni kuchaytiradigan va narxlarni ko'taradigan raqobatbardosh raqobatdir. MDITC UzTelecom orqali ishlaydigan mamlakatning xalqaro shlyuzi ustidan monopoliyaga ega. Natijada IP tranziti narxi dunyodagi eng qimmat bo'lib qolmoqda va aholi jon boshiga nisbatan mamlakatning o'tkazish qobiliyati juda past.

Raqamlilashirish bozor va sektorlarning odatiy chegaralarini buzadi, buni telekommunikatsiya, media bozorlari va raqamli platformalarda "yangi" yaqinlashuv misolida ko'rish mumkin. Iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi an'anaviy tafovutni chalkashtirib yuboradi, shuningdek elektr energiyasini iste'mol qiladigan va tarmoqqa etkazib beradigan individual "iste'molchilar" soni ko'paymoqda. Chegaralarning noaniqligi, xususan, tartibga soluvchining vakolatlari va faoliyat doirasiga ta'sir qiladi. Raqamli biznesning iqtisodiy xususiyatlari, shuningdek, narx-navoga asoslangan tartibga soluvchi modellarni talab qiladi, chunki raqamli iqtisodiyotda narxlarni shakllantirish turli qoidalarga rioya qiladi.

Xulosa o'rnida aytish joizki, insoniyat taraqqiyotining hozirgi davri va yaqin istiqbolida iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimining sifat jihatdan rivojlanishi raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bilan bevosita bog'liq bo'lib bormoqda. Mamlakatimiz taraqqiyotining istiqboli ham raqamli iqtisodiyot rivojlanishi va raqamli texnologiyalarning qamrov darajasiga tayanadi.

Xalqaro tajriba shundan dalolat bermoqdaki, bugungi kunda raqamli texnologiyalar asosan ilmiy hamjamiyat va xususiy sektorda jadal rivojlanmoqda. Shuning uchun davlat, aynan, ushbu sohalarda innovatsion loyihalar va IT-kompaniyalarni qo'llab quvvatlagan holda qulay ekotizimni yaratishi lozim.

Davlat innovatsion va raqamli ekotizimni qo'llab-quvvatlash sohasida raqamli ta'limning zamonaviy metodlarini qo'llab-quvvatlashi, innovatsion xizmatlarni samarali tartibga solish normalarini ishlab chiqishi, yangi bozorlarni o'zlashtirishda ko'maklashishi hamda texnologik jarayonlarning chuqurlashuvida yuzaga

chiqadigan risklarni pasaytirish choralarini ko'rishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” 2018 yil 19 fevraldagi Farmoni.

2. R.H.Ayupov, G.R.Baltabayeva, “Raqamli iqtisodiyot asoslari”, Toshkent, 2020 yil.

3. Nick Malyshev (nick.malyshev@oecd.org) or Céline Kauffmann (celine.kauffmann@oecd.org) OECD Regulatory Policy Division,
<http://oe.cd/regpolicy>

4. THE PERSPECTIVES OF DIGITAL ECONOMY FOR UZBEKISTAN: A NEW STAGE, Rajapova Madina Faridunovna | PhD student, TSUE, e-mail: m.rajapova@tsue.uz

5. Project Information Document/ Integrated Safeguards Data Sheet (PID/ISDS) Concept Stage | Date Prepared/Updated: 05-Sep-2018 | Report No: PIDISDSC24091 Public, : <http://www.worldbank.org/projects>

6. ЧТО ТАКОЕ ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА? ТРЕНДЫ, КОМПЕТЕНЦИИ, ИЗМЕРЕНИЕ, Доклад НИУ ВШЭ.

ЦИФРОВАЯ ЛИНГВИСТИКА КАК НОВЫЙ ЭТАП В НАУКЕ

Ходжаева Тамила Риодовна
студентка 2 курса переводческого факультета (фр.яз)
ГУМЯ, г. Ташкент
E-mail : tamilahodzaeva19@gmail.com
Научный рук.: Орехин-Рыжжина Вита Александровна

Аннотация. В статье рассматривается прогресс цифровой лингвистики, который позволяет развивать язык и общество. Путем рассуждений и результатов исследований определены перспективы новой профессии в языкознании. Также рассмотрена новая профессия в сфере лингвистики.
Ключевые слова: цифровая лингвистика; информационные технологии; исследования; инструмент; сфера деятельности.

В настоящий момент ИТ занимают неотъемлемую позицию в любой сфере профессиональной деятельности, не исключая лингвистики. Сравнительно недавно использование компьютерных технологий не относилось к классу обязательных предметов. Тем не менее, данный этап жизни и внушительный объем информации, требуют знания и развитие компетенций связанных с использованием ПО. Начиная со школы, ученики изучают различные программы, которые в дальнейшем помогут им в выбранной профессиональной деятельности. Соответствующие программы, существует непосредственно для лингвистических исследований. К примеру: преподавателям иностранных языков, переводчикам и лингвистам-исследователям необходимы компетенции, связанные с использованием современных технологий в своей сфере деятельности. Помимо этого, основной задачей является выполнение задач качественно, за минимальные сроки. Тем самым, можно сказать, что информационные технологии-инструмент оптимизации времени и качества той или иной деятельности. Однако именно человек должен контролировать весь процесс. Компьютерная лингвистика или цифровая лингвистика определяется как область использования ЭВМ— программ, технологий организации и обработки

данных — для построения функционирования языка в тех или иных условиях, а также сферу применения компьютерных моделей языка в лингвистике и смежных с ней дисциплинах. Язык — является сложным образованием, в компьютерной лингвистике сложились и развиваются специальные направления, примерно сопоставимые с отдельными уровнями языка, с процессами порождения и восприятия языковых сообщений или другими видами человеческой деятельности, связанной с языком. Сообразно, к направлениям цифровой лингвистики относятся:

автоматический анализ текстов;
автоматический синтез текстов;
создание и поддержка автоматических словарей;
создание автоматизированных информационно-поисковых систем;
машинный перевод;
создание автоматических систем обучения языку;
автоматическая атрибуция и дешифровка анонимных текстов; создание лингвистических баз данных;
разработка программных инструментов для решения задач теоретической и прикладной лингвистики.

Языкознание в целом, и цифровая лингвистика в частности имеют дело с языками различного типа и их отдельными уровнями. Язык является системой, используемой в социуме. Данная система развивается со времен существования человечества, в след за прогрессом научные исследования в области цифровой лингвистики значительно облегчают работу лингвистов.

Известно, что мы живем в цифровом, информационном мире, наша коммуникация полностью основана на ЭВМ, общение в социальных сетях, и массовая коммуникация тоже стала абсолютно цифровой.

Лингвисты получили доступ к обширным базам данных, в которых содержится весь необходимый материал для работы с текстами различного характера. Появилось множество интересных и полезных источников информации для анализа и синтеза важных тем, новые методы и разработки решения тех или иных задач. Вычислительная лингвистика помогает разработать инструменты для автоматической обработки естественного языка. Вплоть до того, что цифровая лингвистика стоит на стадии развития понимания синтаксической структуры и эмоционального окраса текста или контента.

Для наилучшего результата, желательно визуализировать лингвистические данные, для получения наиболее лучшего представления. Например, использовать сетевой график, чтобы отслеживать частоупотребляемые слова и выражения в текстовых корпусах, что очень удобно при переводе. Есть ли практическая ценность использования подобных методов? Цифровая лингвистика позволяет понять общество наиболее быстрым и эффективным путем.

В «Атласе новых профессий» цифровой лингвист является деятельностью, которая будет востребована сейчас и в будущем. Специалисты данного профиля, смогут разрабатывать системы семантического перевода, создавать интерфейсы для более естественного общения людей с компьютерами и другими различными устройствами.

Изменение языка – самая нормальная вещь в мире. Языки всегда менялись и будут меняться. Это жизненно важно для развития языков – адаптироваться к новым реалиям жизни. Невозможно общаться с друзьями на латыни или старославянском языке, так как нет лексического запаса и выражений, чтобы сказать то, что вы хотите, и передать свои чувства, например, с помощью смайликов.

Определенно, используя язык люди находят свои собственные стили общения, которые базируются на уровне образования, возраста и

географического положения людей. Молодые люди или специфические группы людей вырабатывают собственные вариации языка, чтобы показать другим людям свою уникальность.

Роль IT в современном обществе исключительно велика. Информация, кодируемая с помощью языка, превращается в ценные знания; знания же передаются от поколения к поколению, тем самым обеспечивая преемственность норм языка.

Список использованной литературы:

1. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная лингвистика: учеб. пособие. М.: МИЭМ, 2011.
2. Алексеевы Услышь меня, машина//Компьютерра. 1997. №49. <http://offline.computerra.ru/1997/226/938> (дата обращения: 28.02.2012).
3. Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. М.: Просвещение, 1966.
4. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: учеб. пособие. 3-е изд. М.: ЛКИ, 2007.
5. Башмаков И.А, Башмаков А.И. Интеллектуальные информационные системы. М.: МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2005.
6. Википедия
7. Интернет ресурс: <https://zillion.net/>

ТА’ЛИМ ЖАРAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISHDA VA CHET TILLARINI O’QITISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARINING O’RNI VA AHAMIYATI

*Mahmudova Nargiza Ravshanovna, o’qituvchi
Basirjonova Mohlaroyim Erkinjon qizi, Farg’ona davlat universiteti talabasi
Mokhlaroyim2606@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarga sifatli ta’lim berishda, chet tillarini o’rgatishda hamda masofaviy ta’limni tashkil etishda axborot kommunikatsion texnologiyalarining o’rni va roli masalalari tahliliy jihatdan ko’rib chiqildi.

Kalit so’zlar: Masofaviy ta’lim, innovatsion texnologiya, platforma, axborot, kommunikatsiya, tahlil, internet, kompyuter laboratoriyalari, lingofon xonalari.

Chet tillarini o’qitishda, umuman, ta’lim jarayonida interfaol metodlar, pedagogik va axborot kommunikatsion texnologiyalarini qo’llashga bo’lgan qiziqish va talab kundan kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablarida biri an’anviy ta’limda o’quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o’rgatilgan bo’lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o’zlari qidirib topish, mustaqil o’rganib, tahlil qilish, hatto xulosalarni ham o’zlari chiqarishga o’rgatadi. O’qitish jarayonida o’rganuvchiga kerakli bilimlarni yetkazib berishda innovatsion texnologiyalarga asoslangan pedagogik yo’nalishlardan biri ta’limni texnologiyalashtirish hisoblanadi. Bugungi kunda innovatsion texnologiyalarning hayotga tatbiq qilinishi, ayniqsa, ta’lim jarayonini osonlashtirdi. Mustaqillikka erishganimizdan so’ng “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ga binoan ta’lim sifatiga e’tibor kuchaydi. Ana shu davrdan ta’lim jarayoni axborotlashtirila boshlandi. Bu esa, o’z navbatida, shaxsning intellektual va ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga, jamiyat har bir a’zosining o’z malakasini oshirish va faoliyat sohasini o’zgartira olishiga, tezkor ta’lim uchun shart- sharoit yaratish va masofaviy ta’lim samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalaridan unumli foydalanish orqali yoshlar nafaqat sifatli ta’lim olishadi, balki ularda ma’naviy qadriyatlarga bo’lgan qiziqish hamda

ularni e'zozlash xususiyatlari rivoj topadi. AKT bilan ishlash jarayonida ma'naviyatimizga yot, “ommaviy madaniyat”ga xos bo'lgan axborotlarga qarshi kurashish uchun yoshlarda ma'naviy immunitetni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Ya'ni yoshlarga zamonaviy texnologiyalar faqatgina ko'ngilochar vositalar emas, balki bilim va ma'naviyatni yuksaltirishga xizmat qilishini tushuntirish muhim sanaladi. Buning uchun esa mutaxassis- kadrlar o'quvchilarda AKT imkoniyatlaridan foydalangan holda milliy qadriyatlarga sodiqlik fazilatlarini shakllantirishi, milliylikni targ'ib etuvchi sayt materiallaridan ta'lim jarayonida unumli foydalana olishlari hamda shunga aloqador yangi AKT loyihalarini tayyorlashlari darkor. Shuningdek, so'nggi yillarda xorijiy tillarni o'qitishda yangi axborot texnologiyalarini qo'llash savol miqyosida ko'tarildi. Chet tilini o'qitishdan asosiy maqsad chet tilida amaliy mahorat o'rganish, talabalar kommunikativ madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish hisoblanadi. Xorijiy tilda so'z o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda faqat so'zni eslash va to'g'ri talaffuz qilish haqidagina emas, balki u so'zlarni qayerda va qanday qo'llashni bilish kerakligi haqida ham fikr yuritiladi. Yangi texnologiyalar amaliyotga faol va mustaqil ravishda xorijiy so'zlarni o'rganishda talabalar uchun ko'plab resurslar yaratdi. Xususan, oldin chet tilini o'rganishda lingafon xonalardan foydalanilgan bo'lsa, hozirda uning o'rniga kompyuter laboratoriyalari izlanuvchan yoshlar uchun faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabr PQ- 1875-sonli “Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora- tadbirlari to'g'risida” gi qarorida “... Zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitishning ilg'or uslublarini joriy etish yo'li bilan o'sib kelayotgan yosh avlodni chet tillarga o'qitish, shu tillarda erkin so'zlasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va buning negizida ularning jahon sivilizatsiyasi yutuqlari hamda dunyo axborot resurslaridan keng ko'lamda foydalanishlari, xalqaro hamkorlik va muloqotni rivojlantirishlari uchun shart- sharoit va imkoniyatlar yaratish maqsadida...” belgilangan vazifalar

ijrosini ta'minlash maqsadida chet tillarini o'qitishning zamonaviy texnologiyalarini, usullarini yaratish va o'quv jarayoniga joriy etish masalalari dolzarb bo'lib turibdi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham bu keng ko'lamli islohotlarni davom ettirib kelmoqdalar.

Masofaviy ta'lim texnologiyalari – masofaviy ta'lim E-learningga qaraganda kengroq tushunchadir, u interfaol mustaqil ta'limning va qo'llab- quvvatlashning intensiv maslahat sintezi hisoblanadi. Shunday qilib, elektron ta'lim masofaviy ta'limning bir bo'lagidir. Masofaviy ta'lim asosiy o'quv materialini o'quvchilarga yetkazib berish va o'quv jarayonida o'qituvchi va o'quvchi interfaol ishlashini ta'minlaydi. Bunda qo'llanmalarni yetkazib berish kompyuter va Internetsiz ham amalga oshirilishi mumkin. Shuningdek, masofaviy ta'lim platformasi hozirgi mana shunday davrda ham o'quvchi, talaba va o'qituvchilar o'rtasida uzluksiz muloqotni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Bu esa dam olish kunlarida ularning bandligini ta'minlash hamda o'z vaqtida bilim olishdan qolib ketmasliklariga yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, masofaviy ta'lim texnologiyalari bilim olish sifatining doimiy nazorati, natijalarning baholanishi, inson omilidan xoli bo'lgan holda xolis 'avtomatlashtirilgan baholash joylarda moddiy manfaatdorlikni yo'qotishni ko'zda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida – T.: O'zbekiston 1999. – 98 bet.
2. I.A.Karimov. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi – T.: O'zbekiston 2000. – 34 bet.
3. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuni – T.: 1997. – 29-avgust.
4. “Kompyuterlashtirishni rivojlantirish va axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirish to'g'risida” 2002- yil 31- maydagi PF – 3080-sonli Farmoni.

4 **مۇنداقچە**

تولۇق دەرس تېمىسىدا

تولۇق دەرس تېمىسىدا



ЁШЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА СЎЗДАН ФОЙДАЛАНИШ

*Собиров А.Ш., филология фанлари доктори,
Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти
университети профессори.
Sobirov-1957@mail.ru*

Аннотация. Мақолада ёшларга яратилаётган шарт-шароитлар, уларнинг тарбиясида сўзнинг ўрни ҳақида фикр-мулоҳазалар билдирилган. Терроризм, экстремизм сўзларига изоҳлар берилган. Аجدодларимиз меросидан мисоллар келтирилган.

Таянч сўз ва иборалар: ёшлар, таълим, тарбия, лексема, луғат, маъно, мазмун, манба, синоним, сўз, тил, тилшунослик, тил тарихи, тарихий-этимологик хусусиятлар, худбинлик.

Бугун дунё шиддат билан тараққий этиб бормоқда. Ундаги суръатни баҳор тошқинларига, селлардан юзага келган жиловсиз дарёлар оқимига ўхшатиш мумкин. Эътибор бериб қаралса, бундай оқимда оқу қора, яхшию ёмон бирига аралашиб, қўшилишиб оқади. Нима яхшию нима ёмон эканлигини ажратиб олиш мушкул бўлади. Ҳозирги ижтимоий ҳаётимизда содир бўлаётган жараёнларда ҳам худди шу нарсани кузатиш мумкин. Бир ёқдан халқимизнинг асрий қадриятларига асосланган энг эзгу ғоялар: имон, эътиқод, ибодат, ҳаё, меҳр-мурувват каби фазилатлар Президентимиз ва давлатимиз томонидан олға сурилаётган, қўллаб-қувватланаётган бўлса, иккинчи ёқдан глобаллашув орқасидан миллатимизга мутлақо ёт бўлган фирибгарлик, ёлғон, ҳаёсизлик, бетаъсирлик, лоқайдлик, боқимандалик, жоҳиллик сингари иллатлар ҳаётимизга суқулиб кириб келмоқда. Энг ачинарлиси, бу ҳолат миллатимизнинг гули, ишончи бўлган ёшлар орасида учраб турибди. Мана шундай иллатлардан бирини мулоқот жараёнида сўздан нотўғри фойдаланиш, айтаётган сўзига беписандлик билан қараш масаласи ётади.

Тилшуносликда сўзга жуда кўп таърифлар берилган. Ҳар бир сўз остида муайян халқнинг, элат ва миллатнинг орзу-умидлари, интилишлари, мақсад ва муддаолари, бир сўз билан айтганда, босиб ўтган тарихий тараққиёт йўли бутун бўй-басти билан намоён бўлади. Шу маънода сўзлар халқларнинг бебаҳо маънавий хазинаси, ўзига хос бойлиги саналади. Улар асрлар давомида шаклланиб, сайқал топиб боради ва тилда барқарор ўрнига эга бўлади. Жамият ҳаётида рўй берган ижтимоий-сиёсий, маънавий, маданий воқеалар ҳар доим муқаррар равишда сўзлар орқали тарих саҳифаларига муҳрланади.

Реал ҳаётда яшаётган ҳар бир тил соҳиби сўзларни кейинги авлодларга ташувчи, етказувчи жонли восита саналади. Демак, сўзга эътибор бермаслик, унинг қоидаларини писанд қилмасдан бузиб гапириш, айтаётган сўзига диққат қилмаслик авлодлар ўртасидаги алоқага, “тил занжири”га путур етказиши мумкин.

Аслида, сўзга тилшуносликда кўплаб таърифлар берилган. Жумладан, сўз объектив борлиқдаги нарса ва ҳодисаларни, кишиларнинг ҳис-туйғуларини товушлар кетма-кетлиги асосида фонетик бутунлик орқали юзага чиқара оладиган [1], маъно билдирадиган [2], тарихан шаклланган маълум бир инсонлар жамоаси учун бирдай тушунарли бўлган [3] энг муҳим тил бирлигидир. Сўзнинг фонетик шаклланганлик, кўп маънолилиқ, семантик валентлилиқ, грамматик жиҳатдан ўзгара олишлиқ, мавҳумлик каби ўндан ортиқ белгилари ҳақида маълумотлар учрайди [4]. Энг муҳими, ҳар қандай муомала-муносабат шакллари, ташвиқот-тарғибот ишлари, бошқаларга таъсир кўрсатиш сўзлар воситасида амалга оширилади. Сўзнинг инсоният ҳаётидаги аҳамияти борасида ҳеч ким улуғ мутафаккир шоир Алишер Навоий ўтказиб айта олмаган: “*Ҳам сўз ила элга ўлимдин нажот, Ҳам сўз ила топиб ўлук тан нажот*” [5]. Дарҳақиқат, бугунги шиддатли ва тезкор, ҳар томондан тинимсиз равишда турли-туман ахборотлар ёғилиб турган инфор­мацион жамиятда сўзнинг қадри ва ўрни янада юксалганлиги ҳеч кимга сир эмас. Интернет, “сарик матбуот”, “оммавий маданият” каби ҳаётимизга суқулиб киришга

уринаётган ҳодисотларнинг ниқоби остида ҳам ўткир тил – тиғли сўз таъсири яшириниб ётибди. Шу маънода ёшларга таълим-тарбия беришда, уларни маънан юксак ва жисмонан баркамол авлод этиб тарбиялашда бошқа воситалар сингари миллий қадриятларимизнинг боши, халқнинг беминнат ва хокисор хизматчиси саналган она тилининг ва унда барқарор ишлатилаётган лексик бирликларнинг ўрнини ҳеч нарса боса олмайди. Тарғибот-ташвиқот ишларидаги энг зўр қурол бу – сўздир.

Атрофимизга эътибор бериб қарайдиган бўлсак, фаол, интилувчан, истеъдодли ёшларимизнинг *демократия, маънавият, маърифат, миллий зоя, миллий мафкура, суверинитет, диний бағрикенглик, бунёдкор зоялар, леберализм, истиқлол, концепция, мафкура, модернизация, диверсификация, электрон ҳукумат, тадбиркор, ишбилармон, информацион жамият, глобаллашув, маънавий таҳдид* каби минглаб сўзларни ўз ўрнида қўллаётганини ва жамиятимиз учун муносиб кадрлар бўлиб вояга етаётганини эзгу мақсадларимизга эришаётганимизни билдиради. Иккинчи томондан эса, жуда кўп ҳолларда айрим ёшларнинг ҳаётга енгил-елпи, беписандлик билан ёндашаётганидан кўз юмиб бўлмайди. Хусусан, бу ҳолат уларнинг муомала-муносабатларида, оғзаки нутқида ишлатаётган сўзларида яққол ўзини намоён этмоқда. Айрим ёшларимиз томонидан *“ништяк”, “папаша”, “братан”, “братишка”, “мамаша”, “бобой”, “о кей”, “айва”, “хелло”* сингари сўзларнинг маъно-мазмунини билиб-билмасдан туриб, бошқаларга тақлидан, замондан орқада қолмаганини исботлаш учун кўр-кўрона равишда қўллаш бу маданиятлилиқ белгиси эмас, аксинча бетаъсирлик ва она тилига нисбатан беписандлик саналади. Шунинг учун ҳам ёшларга тилимизда ишлатилаётган ҳар бир сўзни унинг маъно нозикликлари билан бирга тушунтирмоғимиз нафақат она тили таълимининг, балки ҳар бир зиёли шахснинг Ватан ва юрт олдидаги фуқаролик бурчидир. Айниқса, ёшлар нутқида тез-тез қўлланилаётган *жиҳод, камикадзе, худкушлиқ, диний ақидапарастлик, халқаро терроризм, наркомания, шовунизм, наркотрафик, гиёҳвандлик, селфи,*

селфизм, селфомания, исломофобия каби сўзларнинг асл моҳиятидан уларни хабардор қилиш кейинчалик улар адашиши мумин бўлган ҳолатларнинг олдини олиш, уларни муқаррар чоҳдан асраб қолиш билан баробардир.

Масалан, *ақидапарастлик – муайян шароитда, бирон-бир ғоя ёки тамойилга қатъий ишонч ва уни мутлақлаштириш асосида шаклланган қоида ва тартибларни, бошқа шароит, ҳолат, вазиятни ҳисобга олмаган ҳолда, кўр-кўрона қўллашга уриниш демакдир*[6].

Демак, диний ақидапарастлик ҳозирда халифаликни даъво қилаётган биз учун мутлақо ёт бўлган диний оқимларнинг исломнинг илк давридаги ғоя ва тамойилларини бугунги кунимизга татбиқ этишга ҳаракат қилаётганини билдиради. Буни озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш йўлидан дадил олға қараб бораётган Ўзбекистон шароитига татбиқ этиш хом хаёлдан бошқа нарса эмас.

Глобаллашув жараёнлари туфайли ҳаётимизга, хусусан, ёшларнинг онгини захарлашга уринаётган “оммавий маданият” кўринишлари: *зўравонлик, ахлоқий бузуқлик, индивидуализм, ишёнқмаслик, миллатчилик, кўрслик, қўполлик, шовунизм, жоҳиллик, нодонлик, шахсиятпарастлик* ва шу каби сўзлар остида яшириниб ётган қабих маъноларни ёшларимиз ўзларининг ақл тарозисига солиб туриб, фикрлашлари, уларга қарши курашиш ўзларининг кейинги ҳаёти учун замин бўлиб хизмат қилишини тушуниб етишлари даркор. Вайронкор ғоялар билан боғлиқ сўзларнинг остидаги ёвузликлар, залолат ва жаҳолат ётганини ёшларимиз англаб етишлари лозим. Бунинг учун уларга мазкур лексик бирликларнинг мазмун-моҳияти бўйича мунтазам равишда чуқур тушунтириш ишлари ташкил этиш ва бу борада янги ахборот ҳамда педагогик технологиялардан унумли фойдаланиш бу – давр талабидир. Бу ўринда ёшларимиз ҳаётига кутку солаётган “*экстремизм ва терроризм*” сўзларига алоҳида тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ. Бу сўзлар *ғиёҳвандлик, наркомания, одам савдоси, жангарилик, худкушлик, биродаркушитлик* каби вайронкор ғоялар билан битта мазмуний майдонни ҳосил қилади ва уларга

оҳангдош лексемалар саналади. Мазкур сўзлар остида ёш авлоднинг ҳаётига раҳна солувчи жиддий маънавий таҳдидлар, ёвуз кучларнинг ғаразли мақсадлари, қабих ниятлари билан боғлиқ семалар, маъно бўлакчалари яшириниб ётибди.

Яна экстремизм сўзига қайтайлик. “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да унга шундай таъриф берилган:

ЭКСТРЕМИЗМ [лот. *extremus* – энг охири, ўтакетган, ашаддий, кескин] *Сиёсатда ва мафкурада ашаддий, фавқулодда усуллар билан йўл тутушига, кескин чоралар кўришига тарафдорлик. Экстремист, экстремистик* сўзларининг моҳияти юқоридаги маъно билан боғлиқ ҳолда ойдинлашади ва ашаддий, ўтакетган мутаассиб, ўзининг ғаразли мақсадлари йўлида ҳеч нарсадан тоймайдиган шахслар ва уларга хос бўлган иллатлар улар орқали тушунилади [7]. Шунга мос равишда терроризм сўзига қуйидагича изоҳ берилган.

ТЕРРОРИЗМ [лот. *terror*– қўрқинч, даҳшат] террор билан амалга ошириладиган сиёсат ва тактика; сиёсий рақибларни, муҳолифларни йўқ қилиш ёки қўрқитиш, аҳоли ўртасида ваҳима ва тартибсизликлар келтириб чиқариш мақсадида зўровонлик ҳаракатлари (таъқиб қилиш, бузиш, гаровга олиш, қотиллик, портлатиш ва б.); террорчилик [8].

Юқоридаги сўзларга диний ва халқаро сўзлари қўшилгач, диний экстремизм ва халқаро терроризм шаклида ваҳимали, айна пайтда кенг кўламли хавф кўз олдимизда гавдаланади. *Зўравонлик, ахлоқий бузуқлик, ОИТС, эгоцентризм, индивидуализм, ваҳшийлик, қонхўрлик, қотиллик* каби даҳшатли сўзлар диний экстремизм ва халқаро терроризм атрофида айланиб юрган йўлдошчалардир. Ёш авлодни улар солаётган хавф-хатардан огоҳ этиш, уларни тўғри йўлга солиш бугунги кундаги энг муҳим вазифаларимиздан санади. Бунинг учун биринчи галда юқоридаги сўзлар орқали ифодаланаётган маъноларни ёшлар онгига сингдириш зарур. Мазкур сўзларнинг айримларига тўхталиб ўтайлик.

ЭГОЦЕНТРИЗМ [лот. *ego*– мен, *centrum* – марказ, ўрталик] *Манманлик ва худбинлик (эгоизм) нинг учига чиққан шакли, кишиларнинг фақат ўз қизиқиши доирасидагина боғланиб қолиниши, бошқаларнинг фикри билан ҳисоблашмаслик, фақат ўз фикрлари ва шахсиятини юқори қўйишидан иборат хислати* [9].

“Эгоцентризм, – деб айтади М.Қуронов, – худбинликнинг бир кўриниши бўлиб, фақат ўзини, ўз манфаатларини ўйлаб яшаи, бошқа нарсани тан олмасликни билдиради. Инсониятга етказадиган зарари нуқтаи назаридан бу иллат жаҳолат ва ақидапарастликдан асло қолишмайди” [10].

Демак, эгоцентризм лексемасининг остида худбинлик, шахсиятпарастлик, жоҳиллик, такаббурлик, манманлик, нодонлик сингари семалар мавжуд. Бундай иллатлар бугун пайдо бўлгани йўқ. Шунга мос келувчи айрим сўзларни тилимиз тарихида учратишимиз мумкин. *Манманлик, ўзига бино қўйиши, бошқаларнинг фикри билан чиқишмаслик* каби тушунчалар нутқимизда азал-азалдан мавжуд бўлган. Масалан, Алишер Навоий асарларида кенг истеъмолда бўлган худбин сўзи *эгоцентризм* лексемасига тўғри келади. Шоир ғазалларининг бирида шундай деб ёзади: “*Ғайрдин кўнглумни соф эттим юзунг акси учун, Гарчи худбинсен, сенга бўлмас бу кўзгу сори майл. Худбин сўзи бу ўринда “ўзинигина кўрувчи, ўзидан бошқаларни назар-писанд қилмовчи, такаббир”* маъноларда қўлланган. “*Кўрма арода ўзунгни мискинлик аро, Ким бўлди киши ҳалоки худбинлик аро*” [11] сатрларидаги ғоя бугун ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ. Аксинча, “оммавий маданият” деб аталган даҳшатли бўҳрон ёшларимиз ҳаётига суқулиб киришга, уларни йўлдан оздиришга ҳараакт қилаётган ҳозирги шиддатли, тезкор замонда ҳазрат Навоийнинг айтганлари узоқ тарихдан туриб ҳозирги ёшларга айтилган огоҳлантиришга, хушёрликка даъват этишга ўхшайди. Алишер Навоий талқинидаги “худбинлик” маънавий таҳдиднинг бир кўриниши, эгоцентризмнинг айнан ўзидир. Навоий асарларида ишлатилган *худком//худкома* (фақат ўз манфаатини кўзловчи), *худкомлиғ* (фақат ўз

манфаатини кўзлаш), **худнамо//худнамой** (шухратпараст, ўзини кўрсатишга интилувчи), **худнамолик//худнамолик**(1. худбинлик, шухратпарастлик; 2. рижорлик), **худоройлик//худоройлик** (ўзига аро бериш), **худпараст** (мутакаббир, худбин), **худпарастлик** (ўзини ҳаммадан устун билиш, бошқани тан олмаслик), **худписанд** (ўз манфаатини кўзловчи, худбин, мутакаббир), **худписандлик** (ўзбилармонлик, ўзбошимчалик), **худрой** (ўзбилармон, ўжар, қайсар), **худройлик** (ўжарлик, ўзбилармонлик), **худситонлик** (ўзини мақташ), **худфуруш** (ўзини бозорга солувчи, ўзининг баҳосини оширувчи сингари сўзлар остида ҳам ушбу талқин мавжуд. Худбин (эгоист) сўзи билан маънодош саналган *такаббур* сўзида ҳам ёшларга ибрат бўлгудек ҳолат бор. *Такаббур* – ўзини улуг тутуш, ўзини катта тутуш, манманлик саналади. “*Такаббур шайтон иши ва бийиклик нодон иши*”, – деб ёзади Навоий [12]. Бу билан кишини ўздан кетмасликка, такаббур бўлмасликка чақиради, такаббурлик, ўринсиз мағрурланиш шайтон иши эканлигига, катта кетиш (бийиклик) нодонликка олиб боришини уқтиради. Навоий ва у каби мумтоз адабиёт намояндаларининг ижоди ва улар томонидан тилга олинган сўзлар остида ётган мазмун ҳозирги ёшлар учун битмас-туганмас хазина, таълим-тарбия ўчоғидир. Фақат уни чуқур ўрганиш, буюк алломаларимиз ижодининг мазмун-моҳиятини қалбан ҳис қилиш, сатрларда яширинган маъноларни тўла англаб етиш ва улардан тўғри хулосалар чиқариш ёшларимизни интернет тўри, эгоизм деб аталмиш балолардан сақлаб қолади ва уларга тўғри йўл кўрсатади.

“Таълим-турбия олдида турган энг катта муаммолардан бири ўқувчиларнинг ўқишга бўлган муносабатларини ўзгартириш, уларнинг билим олишга бўлган қизиқишларини орттириш, таълим-тарбия жараёнини бевосита ҳаёт билан боғлаб олиб бориш, энг муҳими, уларнинг фаолиятини ва мустақил фикрлаш қобилиятларини юксалтиришдан иборатдир” [13]. миллатининг даҳосини дунёга ёйишимиз муқаррар.

АДАБИЁТЛАР:

1. Будагов Р.А. Введение в науку о языке.- М.: Просвещение, 1965. - С.12.
2. Тихонов А.Н., Ким Я.Я., Тихонов С.А. Современный русский язык. Лексикология. -Тошкент: Ўқитувчи, 1991. -С. 20.
3. Фомина М.И. Лексика современного русского языка. -М.: Высшая школа, 1973. - С. 6.
4. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка.- М.: - Просвещение, 1972. - С. 32.
5. Машиқзамин – ҳикмат бўстони.-Тошкент: Шарқ нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, 2008.-202-бет.
6. Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати.-Тошкент: Академия нашриёти, 2007.-93-бет.
7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 5-жилд.-Тошкент: ЎзМЭ Давлат илмий нашриёти, 2008,-29-бет.
8. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 4-жилд.-Тошкент: ЎзМЭ Давлат илмий нашриёти, 2008,-76-бет.
9. Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 3-жилд.-Тошкент: ЎзМЭ Давлат илмий нашриёти, 2008,-21-бет.
10. Қуронов М. Болам бахтли бўлсин десангиз... Тошкент: Маънавият, 2013.-66-бет.
11. Навоий асарларининг изоҳли луғати, 3-жилд.-Тошкент: Фан нашриёти, 1984,-219-бет.
12. Алишер Навоий асарларининг изоҳли луғати, 3-жилд.-Тошкент: Фан нашриёти, 1984.-424-427-бетлар.
13. Такомиллашган ўқитиш услуби.-Тошкент: Зангиота босмахонаси, 1993.-4-бет.

**YOSHLARNI O'ZBEK TILIGA MUHABBAT RUHIDA
TARBIYALASH TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH – DAVR TALABI**

*Yoqubbekova Munavvar Muhammedovna
filologiya fanlari doktori,
O'zRFA O'zbek tili, adabiyoti va folklori
instituti yetakchi ilmiy xodimi,
Toshkent shahri, munasar@mail.ru
Xamidova Nargizaxon Sayfutdinbekovna
Toshkent shahar Shayxontohur tumanidagi
169-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi,
Xalq ta'limi a'lochisi, xamidova_1975@mail.ru*

Annotatsiya. Maqolada yoshlarni o'zbek tiliga muhabbat ruhida tarbiyalash tizimini takomillashtirishga doir filolog mualliflarning fikr-mulohazalari va amaliy tavsiyalari misollar vositasida taqdim etilgan. Adabiyotlar ro'yxatida ko'rsatilgan ijtimoiy tarmoqlardagi manzillarga qilingan havolalar qo'shimcha ma'lumotlar manbai bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, nufuzini oshirish, yangilanish, yoshlar, mashg'ulotlar, mutaxassislar, tizim, shogirdlar, nutq o'stirish, o'zligimiz, Alisher Navoiy ijodi, ijtimoiy tarmoq, tarjimalar, gazeta, to'garaklar, studiya, badiiy so'z, savodxonlik, vorislik burchi, mas'uliyat.

Mustaqil O'zbekistonimizning yangilanish pallasiga yuz tutganini mamalakatda o'zbek tilining davlat va jamiyat hayotidagi ta'siri va nufuzini oshirish yuzasidan ko'rilayotgan chora-tadbirlar hamda muhim o'zgarishlar yaqqol ko'rsatib turibdi. Bugungi kunda har birimiz tilimizning obro'-e'tibori uchun kurashadigan, jonkuyar insonlarga aylanishimiz kerakligini davrimiz taqozo qilmoqda. O'zligimiz va davlatchiligimizning timsoli bo'lgan o'zbek tilini talaba va o'quvchi yoshlarga puxta o'rgatish biz kabi mutaxassislarning muqaddas burchimiz va vijdon ishimizdir. Buyuk bobokalonimiz Alisher Navoiy asos solgan va rivojlantirgan bu til o'zini o'zbekman, O'zbekistonlikman, deb hisoblaydigan millionlab insonlar uchun aloqa-aralashuv, fikr bildirish va ijod qilish vositasidir. Xalqimizda “Tilga

ixtiyorsiz - elga e'tiborsiz” degan hikmatga amal qilish hamisha muhim sanalgan. Ona tiliga bepisandlik el-u yurtga, ona Vatanga hurmatsizlikdir.

Biz yoshlarni Davlat tilimizga e'tibor va e'tiqod bilan munosabatda bo'lishga o'rgatish borasida auditoriyada va auditoriyadan tashqari olib boriladigan mashg'ulotlar tizimini tashkil qilish masalasida anchadan beri izlanishlar olib bormoqdamiz.

Auditoriyada olib boriladigan ishlar:

1. Tolibi ilmlarning og'zaki va yozma nutqiga talabchan bo'lish.
2. Lug'at boyligi, so'zlashuv uslubi va savodxonligi ustida ishlash.
3. Buyuk ajdodlarimizning til haqidagi fikrlarini uqtirish.
4. Qiziqarli ijodiy topshiriqlar berish.

Auditoriyadan tashqari olib boriladigan ishlar:

1. Tilni puxta o'rganishga yo'naltirilgan turli to'garaklar tashkil etish.
2. Badiiy ijod teatr – studiyalarining ishini yo'lga qo'yish.
3. Devoriy, elektron gazeta va jurnallar tayyorlash.
4. Mavzuviy kechalar, suhbatlar, uchrashuvlar uyushtirish.
5. Badiiy asarlar tahlili yuzasidan munozara, muhokama klublari faoliyatini tashkil qilish.

O'z faoliyatimiz davomida yuqorida sanab o'tilgan mashg'ulotlardan qariyb barchasini qo'llab kelmoqdamiz. Ularning natijasida shogirdlarimiz orasidan ijodkorlar, olimpiada g'oliblari, iqtidorli filologlar, shirinzabon va shirinsuhan insonlar yetishib chiqmoqda.

Hozirgi zamon texnik vositalari va ijtimoiy tarmoqlardagi yoshlar faolligini inobatga olgan holda Toshkent shahar Shayxontohur tumanidagi 169-maktabda “169 TIMES” nomli Onlayn gazeta [2] tashkil etdik. Ushbu onlayn gazetada maktab o'quvchilari va o'qituvchilari, ota-onalar tomonidan yozilgan maqolalar, sh'er va hikoyalar, mulohazalar e'lon qilinmoqda. O'quvchilarning ustozlaridan olgan intervyulari, ularga bildirgan dil so'zlari va tabriklari, maktab ijtimoiy hayotida sodir bo'layotgan voqealar, tadbirlar, tanlovlar tafsilotlari ham gazeta sahifalarida

muntazam berib boriladi. Ushbu onlayn gazeta o'quvchilarimiz ijodkorligi, uslubiyati, savodxonligini rivojlantirish, maktab hayotidagi ishtirokini faollashtirish bilan bir qatorda so'zga zargarona munosabatda bo'lish, ravon va chiroyli jumlar tuzish ko'nikmalarini yuksaltirishga xizmat qilmoqda.

“Yosh kitobxonlar” to'garagi a'zolari bilan Alisher Navoiyning “G'aroyib ussig'ar” devonida “Gul” [1] so'zining ishlatilishiga doir izlanishlarimiz natijasini videorolik shaklida ijtimoiy tarmoqlarda va onlayn gazeta sahifalarida taqdim qildik. [3]

O'quvchilarga Navoiy ijodi yuzasidan mustaqil topshiriqlar berib, ijodkorning so'z haqidagi fikrlarini topib kelishga undadik. Natijada ular buyuk mutaffakirimizning ijodidan “Chin so'z – mo'tabar, yaxshi so'z – muxtasar”, “Achchiq so'zdan achchiq ovqat yaxshi”, “Kishining so'zi aqliga dalolatdur”, “So'z bila kufr ahli musulmon erur, So'z bila hayvon degan inson erur”, “Jism bo'stonig'a shajar so'zdurur, Ruh ashjorig'a samar so'zdurur”, “Avval-u oxiringg'a solg'in ko'z, Bil ham avval so'z-u, ham oxur so'z” kabi namunalarni topib kelishdi. Bu izlanish natijasi Navoiy ijodini puxta o'rganish bilan birga, ijodkorning so'z haqidagi hikmatli misralarini dillariga jo qilishlari uchun imkon berdi. Maqsadimiz, shogirdlarni so'z qadrini bilishga, so'zning buyuk qudrati va ahamiyatini anglab yetishga undash edi.

Xorijiy multfilm va badiiy filmlaridagi mashhur qo'shiqlarni havaskor sifatida o'zbek tiliga tarjima qildik, oilaviy kuylab, kompyuter yordamida videomontajni amalga oshirdik, Telegram [4] va YouTube [5] tarmoqlariga joyladik. Bundan kutilgan natija: o'zbek tilimizning maqomini, uning imkoniyatlarini ta'kidlab ko'rsatish va ta'sir doirasini kengaytirishga qaratilgan edi. Keyinchalik bu loyihaga shogirdlarimizni ham jalb qildik. Ular bilan tarjima matnlarni she'rga solib, kuyga mosladik. Bu jarayon ular uchun juda qiziqarli va ibratli bo'ldi.

Inson butun hayoti davomida bilim olish, o'rganish faoliyatidan to'xtamaydi. Ona tilimizning xazinasi ham bir umr nutqimizni boyituvchi, tafakkur va zehnimizni o'stiruvchi durdonalar blan limmo-lim to'lgan tilsimdir. Bu xazinadan qay yo'singa

foydalanishni shogirdlarimizga o'rgatar ekanmiz, ularni o'zimizning hamfikir, hammaslagimizga aylantirishimiz juda muhim. Bizning barcha faoliyatimiz, sayi-harakatlarimiz ilmi toliblardan ona tilimizning qadr-qimmatini uchun kurashuvchi salohiyatli avlodni tarbiyalab yetishtirishga yo'naltirilgan. Ona tilimizning obro'-e'tibori uchun biz qayg'urmasak, kim qayg'uradi.

Noto'g'ri gapirgan yaqinlarimizni Davlat tili haqqi-hurmati to'g'ri talaffuzga chaqirish, xatoliklar bilan bitilgan maktub va SMS larga bir og'iz e'tiroz bildirish barchamizga farzdir. "O'ynab gapirsang ham, o'ylab galir", "So'zning so'zdan farqi bor, o'ttiz ikki narxi bor", deydi xalqimiz. Ajdodlarimizdan bebaho meros sifatida avloddan avlodga o'tib kelayotgan ona tilimiz — bizning jon-u dilimizdir. Bu borada atoqli olimlarimiz, buyuk mutafakkirlarimiz o'zlarining nodir mulohazalarini, noyob fikrlarini aytib o'tganlar. Bu fikrlarni o'rganib, dilimizga jo qilib, ularga amal qilmoq bizning vorislik burchimizdir.

Tilimizdan uchgan har bir so'z, har bir jumla, har bir matn uchun ajdodlar ruhi oldida javobgar ekanimizni unutmaylik. Tilimizdagi har bir so'zni zargar zarni e'zozlaganday e'zozlaylik. Uni joy-joyida ishlataylik. Junday aziz tilimizni asrab-avaylaylik.

Adabiyotlar:

1. Навоий Алишер. Мукаммал асарлар тўплами. 20 томлик. Т. 3. Хазойин ул-маоний: Фаройиб ус-сиғар, Т.: «Фан» 1988. 616 б.
2. <https://t.me/maktabtimesgazetasi>
3. <https://youtube.be/zueHfa3zqvo>
4. https://t.me/xamidova_ijodi
5. <https://w.w.w.youtube.com/channel/UCsqExdLcNLmyBmYuSUN9UWA>

ТИЛ ВА ТАЪЛИМДА МУОМАЛА МАДАНИЯТИ

*Умарова Мавлудахон Назировна
Институт олима аёллар кенгаши раиси
Материалшунослик ва янги материаллар
технологияси кафедраси профессори,
техника фанлари номзоди
Андижон машинасозлик институти*

Аннотация. Ушбу мақолада таълим муассасаларида ўқувчи ва ўқитувчи ёки талаба ва ўқитувчи ўртасидаги муомила тил орқали амалга оширилишида тилнинг аҳамияти хақида фикр юритилган.

Калит сўзлар. Умуминсоний ва миллий урф одат мезонлари,

Тил ва маданият масаласи жуда қадимдан ўта долзарб мавзулардан бири бўлиб келган. Чунки тил орқали ҳар бир миллатнинг хулқи, одоби, маънавияти, маданияти, қолаверса, миллат сифатида нечоғлик ўрин эгаллаганлиги маълум бўлган.

Ҳар бир миллатнинг тили ўзаро алоқани тиклайди, аҳолини бирлаштиради, урф одатини намоён қилади, таълим олишда бевосита мулоқотни англатади. Шунингдек тил муомила маданиятини изоҳлайди.

Таълим муассасаларида ўқувчи ва ўқитувчи ёки талаба ва ўқитувчи ўртасидаги муомила тил орқали амалга оширилади. Бундай мулоқот муомила маданиятини англатади.

Ўқитувчининг иш фаолияти давомида талабалар билан муомала муносабатлари катта ўрин эгаллайди. Бу жараёнда талаба инсоният тўплаган билимларни, муомала қилиш тажрибаларини ўзлаштиради. Ўқитувчи эса педагогик жараёнда асосий шахс бўлиб хизмат қилади, чунки унга ёш авлодни ўқитиш ва тарбиялаш вазифаси юклатилган.

Ўқитувчи талабаларни ўқитиш ва тарбиялаш жараёнида умуминсоний ва миллий урф одат мезонларидан сабоқ беради. Талабалар муомала одобини, мулоқот олиб бориш йўлларини асосан ўқитувчи тимсолида англаб оладилар. Муаллим талаба учун бир умр идеал, ибрат, намуна бўлиб қолади. Ўқитувчи

билан талаба ўртасидаги мулоқотни тартибга солувчи талаблардан бири талабанинг хулқини, муомаласини, талаба бажарган ишни одилона, тўғри баҳолашдир. Мулоқотлар жараёнида ўқитувчи айрим талабларга риоя қилишига тўғри келади:

- ўз иши жараёнида ўқитувчи ҳар бир талабанинг кадр-қимматини инсон сифатида ҳурмат қилиши,
- талабага нисбатан ишончи;
- талабага меҳрибон, ғамхўр бўлиши, шодлигига ҳам, ташвишларига ҳам шерик бўлиш;
- талабалар билан ҳар қандай мулоқот жараёнида алоҳида ёндошиш, педагогик тактни сақлаш.

Ўқитувчи фаолиятида шарқона умуминсоний кадриятлардан фойдаланиш миллий дастур, таълим тўғрисидаги Қонундан [1,2] келиб чиқадиган вазифаларни мактаб, ўқув юртларининг педагог ходимлари, профессор ўқитувчилари амалга оширадилар. Шу боис педагог ходимлар ўзларининг касбкор шаъни ва кадр-қимматларини ҳимоя қилишлари: одоб-ахлоқ қоидаларига риоя этишлари, талаба ва ўқитувчи шахсининг кадр-қимматини асрашлари; талабаларни меҳнатга, қонунларга, ота-оналарга, маънавий тарихий, маданий миллий ва умуминсоний кадриятларга ҳурмат, атроф-муҳитга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш руҳида тарбиялашлари, ибратли фаолиятлари ва шахсий намуналари билан умуминсоний ахлоқ қоидаларига, ҳақиқат, адолат, ватанпарварлик, яхшилик ва бошқа хайрли хислатларга нисбатан эътиборни қарор топтиришлари лозим.

Ўқитувчининг талабалар билан муомала одоби ўқитувчи ва талаба ўртасидаги муносабат ва муомала маданияти уларнинг феъл-атвори, хулқи ва олган тарбиясининг амалий ҳаётда намоён бўлишини билдиради. Кишининг маданияти, аввало унинг муомаласи, атрофдагилар билан муносабатида кўзга ташланади. Ўқимишли, маданиятли, ўқитувчи ҳамкасбидан, талабасидан нимани, қандай сўрашни, у ёки бу масала юзасидан мурожаат қилиш

мумкинми ёки йўқлигини, оилавий муносабатларга дахлдор масалаларга муносабат билдириш зарурияти борми йўқлигини яхши англайди. Муомала жараёнида суҳбатдошининг кайфиятини кўтариш, унга оптимистик руҳ бағишлаш, унинг ўз кучига ишончини ҳосил қилиш ҳам ўқитувчининг энг муҳим сифатларидан биридир. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, том маънодаги муомала маданиятига эга бўлган ўқитувчи шуҳратпарастлик, манманлик, бифарқлик, ҳасадгўйлик, ғийбатчилик каби иллатларга тоқат қила олмайди ва унга қарши курашади.

Ўқитувчи мулоқотининг негизида сўз, фикр турар экан, фикрни баён этиш ифодаси ҳар бир ўқитувчининг савияси, маънавий дунёси, маданиятига асосланади. Ўқитувчининг мулоқот маданияти нафақат шахслараро муносабатларга, балки шу билан бирга ишлаб чиқариш, меҳнат жамоаси, жамият ҳаётига ҳам кераклигини ҳисобга оладиган бўлсак, бугунги кунда талаба, талабалар феъл - атворини ўрганиш, уларнинг бир-бирларига меҳр-мурувватли бўлишга ўргатиш, диний ақидапарастлик томир отаётган ҳозирги давр учун жамиятни инсонпарварлаштириш нақадар долзарблигини англаш мумкин. Умуман олганда, мулоқот маданиятини такомиллаштириш учун педогоглар дарс олиб бораётган синфдаги ёки аудиториядаги муҳитдан келиб чиқиб тилни ҳамда шу тилга оид урф-одатларни яхши билиши лозим. Ва бир сўз билан айтганда юқоридаги фикрлар учун асосий вазифани миллат – тили бажаради.

Хулоса шуки, миллий маънавиятимизнинг ўзаги, халқимиз мавжудлиги ва тирикчилигининг белгиси ҳисобланган, қолаверса, бугун бизнинг кимлигимизни бутун жаҳонга намойиш қилаётган бой тилимизни сақлаб қолиш халқимиз маданияти, анъаналари, урф-одатларининг умрбоқийлигини англатади. Ҳар биримиз ўз она тилимизга эътиборли бўлишимиз, уни ардоқлашимиз, келажак авлодга нафосат ва назокатли тилимизни бутун гўзалликлари билан етказишимиз лозим. Бу иш бугунги авлоднинг келажак авлод олдидаги энг муқаддас бурчидир.

Адабиётлар.

1. ЎРҚ-637-сон 23.09.2020. Таълим тўғрисида қонуни.

ZAMONAVIY YOSHLARNING MA'NAVIY VA AXLOQIY TARBIYASINING ASOSIY JIHLARI

*Jurabekova Xabiba Madaminovna,
s.f.b.falsafa doktori, Andijon shahri*

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif globallasuv jarayonida yoshlarini ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilishini ta'kidlagan holda, ularning tarbiyasini milliy urf-odatlar va milliy qadriyatlarimizga uyg'unlashtirgan holda olib borilishi haqida fikr yuritadini. Zamonaviy yoshlar bilim olishlari bilan bir qatorda ma'naviy va axloqiy barkamol bo'lishlari mamlakat kelajagini belgilashi mumkin.

Kalit so'zlar: globallasuv, tashviqot, ishtimoiy hayot, ma'naviy-axloqiy.

Zamonaviy dunyo faol globallasuv jarayonlari bilan ajralib turadi. Globallasuv sharoitida odamlarning ham, davlatlarning ham o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligining keskin kengayishi va murakkablashuvi mavjud bo'lib, bu sayyora axborot makonini, kapital, tovarlar va ishchi kuchining jahon bozorini shakllantirishda va ijtimoiy hayotni o'zgartirishda namoyon bo'ladi.

Zamonaviy sharoitda televizion, radio, bosma va Internet orqali yoshlarimiz muntazam ravishda turli xil ma'lumotlarni, shu jumladan ularning ma'naviyati va axloqiga jiddiy tahdid soluvchi ma'lumotlarni oladilar. Va buni taqiqlash mumkin emas. Shu bilan birga, global axborot maydoni doimiy ravishda kengayib bormoqda. Bunday vaziyatda biz atrofimizda sodir bo'layotgan narsalarga befarq bo'lolmaymiz, biz odamlar ongida, ayniqsa, yoshlar ongida o'zimizga yot bo'lgan tashviqot, diniy va ekstremistik qarashlar, turli xil mafkuralar uchun o'ziga xos immunitetni

shakllantirishimiz shart. Hozirgi kunda internet tarmoqlari orqali berilayotgan ko'plab axborotlarning maqsadi - ma'naviy asoslarimizni buzish, mamlakatda vaziyatni beqarorlashtirish, olib borilayotgan siyosiy va iqtisodiy islohotlarni obro'sizlantirishga qaratilganligini ko'rishimiz mumkin.

Zamonaviy yoshlarning hayotiy pozitsiyasi ularning hayotdagi roli va maqsadini anglash va aniqlash uchun muhim maydon bo'lib xizmat qiladi. Jamoatchilik fikri so'rovi ishonchli tarzda ko'rsatdiki, O'zbekistondagi zamonaviy yoshlarning ijtimoiy-siyosiy portretining o'ziga xos xususiyati uning eng yuqori qadriyat sifatida mustaqillikka bo'lgan munosabati, islohotlar jarayonini qo'llab-quvvatlashidir.

Mustaqillik yillarida yoshlar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari ularning bilim darajasi yuqori ekanligini ta'kidlash imkonini beradi. O'zbek yoshlarining asosiy hayotiy qarashlari - bu bilim olish va kasb egallash, o'z-o'zini rivojlantirish. So'rovda qatnashgan respondentlarning har ikkinchisi bu hayotda munosib o'rin egallashni muhim deb hisoblaydi. Mamlakat yoshlari uchun oliy ma'lumotning ijtimoiy ahamiyati ustuvor bo'lib qolmoqda va tadqiqot ushbu tendentsiyani yana bir bor isbotlamoqda: respondentlarning 70,1 foizi oily ma'lumot olish muhimligini ko'rsatishgan.

Bugungi kunda yoshlar uchun eng jozibali kasblar qatoriga o'qituvchi, iqtisodchi, shifokor, shuningdek, muhandis, huquqshunoslik va boshqalar kiradi. Mamlakat yoshlarida Vatanga muhabbat va sadoqat hissi juda rivojlangan. Yoshlar vatanparvarlikni Vatanga muhabbat, Vatanga fidokorona xizmat qilish va uni himoya qilishga tayyorlik bilan bog'laydilar. Shu bilan birga, yoshlar umuman o'zlarining haqiqiy vatanparvarlari sifatida o'z pozitsiyalarini aniq ifodalaydilar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'g'il va qizlarimiz ularning huquqiy savodxonligi darajasini muvozanatli baholash bilan ajralib turadi. Umuman olganda, so'rovnoma qatnashchilari o'zlarining huquqiy savodxonligini yaxshi va o'rtacha deb baholadilar. Olingan ma'lumotlarning tahlili mamlakatimiz Konstitutsiyasi va asosiy o'zbekistonlik yoshlarning asosiy qonunlari to'g'risida etarlicha yuqori bilimga ega ekanligini tasdiqlaydi. Yoshlarning ko'pchiligining fikriga ko'ra, ta'lim va mehnat

yoshlarning huquqiy madaniyatini yuksaltirishga bo'lgan qiziqishining o'sishiga yordam beradi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, so'ralgan yoshlarning aksariyati, avvalambor, keng qamrovli ta'lim imkoniyatlarini yaratish, yoshlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni amalga oshirish, ularning turmush darajasi va farovonligini oshirishda, yosh avlodning sog'lig'ini mustahkamlash va sportni rivojlantirishda namoyon bo'layotgan Prezidentning yoshlarga bo'lgan g'amxo'rligini yuqori baholaydilar. O'zbekiston yoshlari kelajak rejalarini amalga oshirish uchun uning imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan Yoshlarga oid davlat siyosatini to'liq qo'llab-quvvatlamoda.

Dunyoda sodir bo'layotgan jarayonlarni, xavfsizlikka va tinchligimizga bo'layotgan turli tahdid va xavflarni, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni hisobga olgan holda, O'zbekiston rahbariyati mamlakatimiz mustaqilligi va xavfsizligini e'tiborga olgan holda mustahkamlashning muhim omillaridan biri - ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni yanada kuchaytirish deb hisoblaydi. Glofalloshuv sharoitida ham xalqimizning milliy jihatlari, madaniyatimiz, urf-odatlarimizni har tomonlama tiklash, ming yillik tariximizni chuqur o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Shuni yodda tutish kerakki, ma'naviyat mavhum hodisa emas, balki jamiyatning ichki holatini tavsiflovchi umumiy tushuncha. Shuningdek, u aniq odamlarning haqiqiy harakatlarida, ularning atrofdagi dunyoga munosabatida o'ziga xos o'ziga xos namoyonlarga ega. Ma'naviyat, avvalo, o'z vataniga, oilasiga, qarindoshlari va do'stlariga muhabbat, vatanparvarlik, odamlarga hurmat, mehr-oqibat, rahm-shafqat, rahm-shafqat, zo'ravonlik va yolg'onlarga, ona urf-odatlarimizga, urf-odatlarimizga va oldingi avlodlarga befarq bo'lishni anglatadi.

Ma'naviyat millat va shaxsning shakllanishi va rivojlanishini belgilovchi omillardan biridir. Yuksak ma'naviyat o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi, u avlodlar tajribasi, ma'rifat asosida ta'lim jarayonida rivojlanadi. Shunday qilib, ushbu va boshqa ko'plab ma'naviy-axloqiy tadbirlar birinchi navbatda asosiy vazifani - zamonaviy ilmiy bilimlarni, yuqori texnologiyalarni, ishlab chiqarishni boshqarish

san'atini o'zlashtira oladigan yosh avlodni har tomonlama tarbiyalashga, uning mas'uliyatini anglashga qaratilgan. Har tomonlama barkamol shaxslar esa mamlakatning kelajagi, uning taraqqiyoti va intellektual ravnaqiga albatta o'z hissasini qo'shishi aniq va ravshandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <http://pv.uz/society/molodezhy-uzbekistana---obrazovannaya-iniciativnaya-energichnaya>.

AXLOQIY TA'LIM - TARBIYA NING BOSH MEZONI SIFATIDA

Rahmonqulova Nodira Ibodullaevna,

O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi 1-kotibi

“Insonlarni yaxshilikga chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilmdur. Yaxshi xulqlarning yaxshiligini, yomon xulqlarning yomonligini dalil va misollar ila bayon qiladurgan kitobni axloq deyilur”.

Abdulla Avloniy[1]

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif axloqning farzand tarbiyasidagi muhim ahamiyatiga e'tibor qaratadi. Axloqiy tarbiya ta'lim bilan uyg'unlashgan holda olib borilishi zarurligi maqolada yoritilib berilgan. Axloqiy tarbiyada birdamlikni ta'minlash uchun o'qituvchi doimiy ravishda ota-onalarni bolalarda insonparvarlik, axloqiylik va altruizmni shakllantirishga yo'naltirishi kerak.

Kalit so'zlar: axloq, tarbiya, ta'lim, qadriyat, ijtimoiy

Insonga ziynat bag'ishlaydigan fazilat odob-axloqdir. Axloq ilmi – yaxshilik bilan yomonlik o'rtasidagi murakkab muammolar haqida bahs yuritib, insonni komillikka erishish yo'lini yoritib berar ekan, u doimiy ravishda takomillashib boradi. Komil insonni tarbiyalash, bu xalqimizning azaliy orzusi bo'lib qolaveradi. Komil inson tushunchasi kechagi gap bo'lmay o'rta asrlarda ishlab chiqilgan tarbiya asosi bo'lib, musulmon Sharqida asosan islomiy nuqtai nazardan ta'riflab kelingan.

Uning falsafiy ma'nosi umummilliy ahamiyatga ega va umuminsoniy qadriyat sifatida asrlar davomida sayqal topib, rivojlanib kelgan.

Aziziddin Nasafiy, komil insonga ta'rif berib, shunday yozadi: «Bilgilki komil inson deb shariat va tariqat va haqiqatda yetuk bo'lgan odamlarga aytadilar va agar bu iborani tushunmasang, boshqa ibora bilan aytayin: Bilgilki, komil inson shunday insondirkim, unda quyidagi to'rt narsa kamolotga yetgan bo'lsin: yaxshi fe'l, yaxshi so'z, yaxshi axloq va maorif»[2]. A.Nasafiy keltirgan ushbu ta'rifdan komil inson bo'lish har tomonlama rivojlangan va unda to'rt narsa kamolotga yetgan bo'lishini ta'kidlab, yaxshi xulq, yaxshi xarakterga ega bo'lishi, nutqi ravon, madaniyatli, va ilmfanda ilm cho'qqilarini yaxshi egallagan bo'lishi kerakligini uqtiradi.

Shuningdek, A.Nasafiy inson kamolotining belgisi sifatida ikki narsani asos qilib ko'rsatadi: birinchisi, axloq, ikkinchisi, o'z-o'zini anglash, shu sifatlarni hisobga olib, inson hamma axloqiy sifatlarni bilan bezangan va o'z-o'zini anglash, ya'ni «men»ini bilish inson kamolotining belgisi sifatida, «Binobarin, insonning kamolotga erishishi hamda axloqqa, ya'ni tarbiyaga ega bo'lishi va o'z-o'zini anglash bilan amalga oshadi», – degan xulosaga keladi. Shunday o'rinli savol yuzaga keladi, xo'sh tarbiya bilan axloq bir ma'noga egami, yoki boshqa-boshqa tushunchalarmi? Tarbiyalanganlik bilan axloqiylikchi?

Axloq ijtimoiy munosabatlarning tabiati bilan belgilanadi. U o'sib borayotgan odamga erta bolalikdan o'rgatiladigan umumiy qabul qilingan me'yorlar, qoidalar, qonunlar, amrlar, taqiqlar, taqiqlarni o'z ichiga oladi.

Axloq - bu guruhlar, sinflar, milliy jamoatchilik fikri tomonidan tasdiqlangan va qo'llab-quvvatlanadigan ijtimoiy ong va odamlar o'rtasidagi munosabatlarning an'anaviy mazmunli shakli. Bu bolaning ijtimoiy hayot sharoitlariga moslashishini ta'minlaydi, uni umumiy qabul qilingan xatti-harakatlar me'yorlari va qoidalari doirasida ushlab turadi.

Lekin har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Shuni yodda tutish kerakki: ma'lum bir harakatning har qanday tashqi ko'rinishi axloqiy (yoki axloqsiz) emas. Bu erda, birinchi navbatda, amalga

oshirilgan harakatning motivatsiyasi hisobga olinishi kerak. Masalan, siz turli sabablarga ko'ra o'g'irlik qila olmaysiz: fosh bo'lish yoki sudlanganlikdan qo'rqish. Va faqat oxirgi sabab axloqiydir. Shunday qilib, tarbiyaning asosiy maqsadi bolaga axloqiy me'yorlar nima ekanligini tushunishga yordam berish va unga o'z tanlovini qilish imkoniyatini berishdir.

Bolaning axloqiy ongini shakllantirish jarayoni, ayniqsa, oila va ta'lim muassasasining ushbu muammoga nisbatan qarashlari turlicha bo'lsa, ziddiyatli va nizoli bo'ladi. Axloqiy tarbiyada birdamlikni ta'minlash uchun o'qituvchi doimiy ravishda ota-onalarni bolalarda insonparvarlik, axloqiylik va altruizmni shakllantirishga yo'naltirishi kerak.

Qanday qilib bolani mehribon bo'lishga o'rgatish mumkin? Bolalarda boshqalarga nisbatan insonparvarlik munosabatini tarbiyalashni necha yoshdan boshlashingiz kerak? Axloqiy fazilatlarni tarbiyalash umuman mumkinmi yoki ular tabiatan yotibdimi va pedagogik ta'sirga duchor bo'lmaydimi? Ko'plab olimlar va pedagoglar ushbu savollarga javob berishga harakat qilishdi. Tadqiqotlarning katta qismi shaxsning axloqiy va axloqiy asoslarini shakllantirish muammolari, ularning kelib chiqishi, rivojlanishi va tuzatish imkoniyatlariga bag'ishlangan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyasi jarayonida bolalar o'rtasida insoniy munosabatlarni shakllantirish juda dolzarbdir. Ularga quyidagi "mumkin emas" bo'lgan narsalarni tushuntirish kerak:

- odamlarni xafa qilish va kaltaklash mumkin emas;
- boshqa odamlarning mehnati natijalarini yo'q qilish mumkin emas;
- boshqalarning shaxsiy buyumlarini egasining ruxsatisiz olish mumkin emas.

Axloqiy tarbiyaning mazmuni maktabgacha yoshdagi bolaning axloqiy fazilatlarini shakllantirishdan iborat: oqsoqollarga hurmat, tengdoshlari bilan do'stona munosabatlar, boshqa odamlarning qayg'usi va quvonchiga munosib javob qaytarish, insonparvarlik hissiyotlari va qarashlarining samarali namoyon bo'lishiga erishish. , ularning ijtimoiy yo'naltirilganligi, javobgarlik tamoyillarini tarbiyalash.

Axloqiy yo'naltirilgan shaxsni shakllantirishda maqsadga erishish uchun ta'lim jarayonining psixologik jihatlariga alohida e'tibor qaratish lozim: bola qachonki o'z yonidagi boshqa odamlarda insonparvarlik bilan munosabatda bo'lishni ko'rgandagina u o'zini o'zi to'g'ri tutish, xulq-atvorni tartibga solish va undan hayotda foydalanish tajribasiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Avloniy. "Turkcha guliston yohud ahloq". 2018. Yoshlar uyi nashriyoti. 97-b.
2. Aziziddin-nasafiy "Insoni komil" ("Komil inson").
<https://jahonadabiyoti.uz/2019/06/03/aziziddin-nasafiy-komil-inson-kitobi/>

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЯНГИ ҚИЁФАСИНИ ЯРАТИШДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ СОҲАСИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР АҲАМИЯТИ

*Ийманова Дилафруз Абдиманнобовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Андижон иқтисодиёт ва қурилиш институти
“Ижтимоий-иқтисодий фанлар” кафедраси мудири
Рустамов Ихтиёр Исломжон ўғли
“Иқтисодиёт” йўналиши 1-курс талабаси
Iymanova @inbox.ru*

Аннотация. Мазкур мақола таълим-тарбия тизимида давлатимиз томонидан қилинаёган ислохотлар, ёшларни она Ватанимизга садоқат руҳида тарбиялаш, илм-фанга ва касбга бўлган қизиқишларини орттириш, соғлом турмуш кечириши учун амалий чора-тадбирлар ҳақида ёритилган.

Калит сўзлар: таълим-тарбия, мактабгача таълим мактаб, олий таълим, мамлакат, ёшлар, ёш авлод, цивилизация, илм, соғлом турмуш.

Мамлакатимизда барча соҳаларда амалга оширилаётган ислохотлар, ижтимоий ўзгаришлар маънавий-маърифий йўналишларда, авваламбор, халқ билан мулоқот принципига ғоят уйғун ва ҳамоҳанг бўлмоқда. Мустақилликнинг дастлабки чорагида барча соҳаларда қўлга киритилган ютуқларни, ислохотларни инкор этмаган ҳолда, ҳозирги шиддатли замонга мос равишда янада хушёр, фаол бўлиш, изланувчанликка интилиш, ҳаракатчан, юракдан меҳнат қилиш зарурий бурчимиздир. Чин маънодаги ўзгаришлар даврида ислохотлардан четда турмай, фаол фуқаролик позициясини номоён этиш, халқ сифатида бир муштга айланиб, яқдил бўлиш, умумий таъкидлаганда ўзгаришларни дастлаб ўзимиздан бошлашимиз кераклигини англадик.

Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Халқ давлат идораларига эмас, балки давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак”, деган ғояси фаолиятимизнинг бош мезонига айланмоқда[1]. Яна бир ҳақиқат шуки, ўзимизнинг ички муаммо, камчиликларимизни ўзимиз тузатмасак, ҳеч ким четдан келиб холисона, беғараз, манфаатсиз ҳал қилиб бермайди. Мамлакатимизда инсон манфаатларини олий қадрият даражасига кўтаришга қаратилган кенг қўламли ислохотлар халқимизнинг ижтимоий, сиёсий ҳаётини, маънавий оламини юксалтиришга хизмат қилмоқда. Ҳақиқатдан ҳам, юртбошимизнинг ғоялари, ташаббуслари ва бевосита раҳномалиги остида олиб борилган барча ислохотлар, режа ва дастурлар, амалий ва саъй-ҳаракатлар авваламбор инсон учун, унинг манфаатлари, фаровон ҳаёти, хавфсизлиги ва орзу-умидларининг рўёбга чиқиши учун қаратилгандир. Биз ниманики режалаштирмайлик, ниманики амалга оширмайлик, нимагаки интилмайлик- барчамизнинг бош мақсадимиз инсон унинг бахтли ҳаётини таъминлашдан иборатдир.

Бугунги кунда юртимизда давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳасини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтилмоқда. Давлатимиз раҳбарининг “Ўзимиз ўзимизга хиёнат қилмасак, ўзимиз

Ўзимизни алдамасак, ҳалол пок бўлиб меҳнат қилсак, мен аминман, кўзлаган барча марраларимизга албатта етамиз. Бу борада мен аввало кўп синовлардан ёруғ юз билан ўтган олийжаноб халқимизнинг мустаҳкам иродаси ва бунёдкорлик салоҳиятига ишонаман”[2], деб таъкидлаши, Ватанимиз тақдири, келажаги, фарзандларимиз бахту-иқболи учун ҳақиқий фидойи инсон бўлишга ундайди.

Жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, ёш авлоднинг интеллектуал салоҳиятини қўллаб-қувватлаш ва рўёбга чиқариш, болалар ва ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, уларни спортга кенг жалб этиш, ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш, истеъдодли болалар, ўсмирлар ва ёшларни тўғри танлаш ва излаб топишни ташкилий жиҳатдан уюштира билиши лозим [3.203-204]. Ёшларнинг истеъдод ва қобилиятини ўрганиш, юзага чиқариш, уларни буюк мақсадлар сари йўналтириш алоҳида ижтимоий аҳамиятга эга.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев ҳар бир чиқишида, ҳудудларга ташриф буюриб, одамлар билан олиб бораётган ҳар бир мулоқотида ўсиб келаётган авлоднинг бугуни ҳамда эртаси ҳақида алоҳида тўхталиб, ёшларни қийнаётган, ўйлантираётган муаммоларни узил-кесил ҳал этишга биринчи даражали вазифа сифати қараши бежиз эмас. Эртамиз эгалари саналган ёшларимизни асраш, ҳар тарафлама қўллаб-қувватлаш, ўз касбини ҳақиқий виждонли, интеллектуал салоҳиятли мутахассиси қилиш ишлари юртимизда кенг ислоҳотлар билан биргаликда амалга оширилмоқда. Ҳикматларда, “Агар номинг халқ орасида ҳурмат билан ёд этилишини истасанг, оилангнинг доимий роҳатини кўзласанг, болаларингга гўзал тарбия бер”, деб бежиз айтилмаган[4].

Фарзандларимизнинг таълим-тарбия олишида асосий бўғин ҳисобланган таълим тизимида, сезиларли залворли катта ислохотлар амалга оширилди. Эътиборга молик ислохотлардан мактабгача таълим вазирлигининг ташкил этилиши бўлди. Бу соҳанинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, ҳаракатлар дастурида яқин 3-4 йилда барча ҳудудларда минглаб янги боғчалар қурилиши, таълим-тарбия сифатини юқори босқичга кўтариш назарда тутилган. 2019 йилда мактабгача таълим билан қамраб олиш 44 фоизга етказилиши белгилаб берилган бўлса[5], 2021 йил 65 фоизга қамраб олиш белгиланди[6]. Буюк мутафаккиримиз Юсуф Хос Хожиб, “Ўқув қайда бўлса улуғлик бўлар, билим қайда бўлса буюклик бўлар”, “Болани билимли қилмоқчи бўлинса, унга ёшлигиданоқ билим ўргатиб бориш керак”, деб пурмаъно фикрларини мерос қилиб қолдирган[7]. Таълим-тарбия давлат сиёсатининг устивор йўналишига айланди.

Умумтаълим мактабларида АКТни ривожлантириш учун 2019 йилда 18 триллион сўмдан зиёд маблағ йўналтирилган эди. Президент Ш.Мирзиёев “Халқимиз эртага эмас, узоқ келажакда эмас, айнан шу бугун ўз ҳаётида ижобий ўзгаришларни кўришни истайди. Бизнинг меҳнаткаш оққўнгил, бағрикенг халқимиз бунга тўла ҳақлидир”, деб таъкидлайди. Таълим тизимидаги инновация ва креатив ёндашувлар асосида юртимизда Муҳаммад Хоразмий ва Мирзо Улуғбек номлари билан аталадиган, аниқ фанлар чуқур ўқитиладиган махсус мактаблар ташкил этилди. 2021 йилда 30 та янги мактаб қуриш, 320 та мактабни таъмирлаш ва моддий-техник базасини яхшилаш мақсадида бюджетдан 2 триллион сўм ажратилади юртимизда 10 та Президент мактаби, кимё-биология, математика, ахборот технологияларига ихтисослашган 197 та мактаб ўз фаолиятини бошлайди. Иқтидорли ўғил-қизларимизнинг юқори технологиялар ва билимларни чуқур ўзлаштиришига кенг шароит яратиш ҳамда рақобатбардош миллий кадрларнинг янги авлодини тайёрлаш мақсадида Тошкент шаҳрида янги замонавий университет ташкил этамиз. Ушбу олийгоҳда чет элдаги етакчи олимлар ва профессор-ўқитувчилар

жалб қилиниб, ёшларга энг замонавий дастурлар асосида таълим-тарбия берилади. Иқтидорли ўғил-қизларимизнинг юқори технологиялар ва билимларни чуқур ўзлаштиришига кенг шароит яратиш ҳамда рақобатбардош миллий кадрларнинг янги авлодини тайёрлаш мақсадида Тошкент шаҳрида янги замонавий университет ташкил этамиз. Ушбу олийгоҳда чет элдаги етакчи олимлар ва профессор-ўқитувчилар жалб қилиниб, ёшларга энг замонавий дастурлар асосида таълим-тарбия берилади[8].

Олий таълим тизимини янада такомиллаштириш борасида ҳам кўплаб ишлар амалга оширилмоқда. 2017-2021 йилларда Олий таълим тизимини комплекс ривожлантириш дастури қабул қилинди. 2018 йилда қабул квоталари 30 фоизга ошди, 13 та янги олий таълим муассасаси ўз фаолиятини бошлади. 2019 йилда битирувчиларни олий таълимни қамраб олиши 20 фоиз бўлди[9]. 2021 йилда эса бу кўрсаткич 25 фоизни қамрайдиган бўлди. Олий таълим муассасаларида иқтисодиётнинг реал секторидаги талаб ва эҳтиёждан келиб чиқиб, сиртқи ва кечки бўлимлар очилди. Ўзбекистоннинг келажагини янада тараққий эттириш ёш авлоднинг зиммасида экан, уларни билимли, маданиятли, меҳнатсевар, ташаббускор, изланувчан этиб шакллантириш ҳаёт тажрибасига эга, қийинчиликларда тобланган ёши улуғларимиз, фахрийларимизнинг, шу билан бирга, мазкур ишга даъват этилган тарбиячилар, муаллимлар, олимларнинг ва барча инсонларнинг асосий бурчи бўлиб қолади.

Ёшлар муаммолари институти, истеъдодларни танлаш марказларининг ташкил этилиши ёшларни маънавий ва жисмоний шакллантириш, иқтидорли ёшларни танлаш, рағбатлантириш борасида давлатимиз олиб бораётган сиёсатнинг намунасидир. Ёшлар тарбияси соҳасидаги сиёсатнинг кенг жабҳада олиб борилиши, жумладан, оиладаги тарбия пойдеворини таълим масканларида ҳам уйғун равишда мустақкам қўйилишига эътибор қаратилиши керак.

Ўзбекистон Фанлар академияси тизими такомиллаштирилди, моддий-техник базаси мустаҳкамланди, унинг таркибида бир қатор илмий тадқиқот институтлари ва марказлар фаолияти қайта тикланди. Кўп йиллик танаффусдан сўнг Фанлар академиясига сайлов ўтказилиб, ўзининг илмий ишлари билан мамлакатимиз ва халқаро миқёсда ном қозонган истеъдодли олимлар академик деган юксак шарафга сазовор бўлдилар. Буларнинг барчасида ягона бир мақсад, юртимизда илм-фан, интеллектуал салоҳият соҳасида, замонавий кадрлар, юксак технологиялар борасида дунё миқёсида рақобатбардош бўлиши назарда тутилган. Ҳар бир юртдошимиз Ватанимизга муносиб фарзанд бўлиш, юртини жаҳонга олиб чиқиб, юқори поғоналарни забт этиш, она-Ватанга меҳр-муҳаббатни юракка жо айлаб, дилида доимо юксалтириш ҳар бир ёш авлоднинг ҳам бурчи, ҳам фарзи, ҳам қарзидир.

Чуқур ижтимоий-иқтисодий ислоҳотлар ҳеч қайси мамлакатда осонликча амалга оширилган эмас. Лекин ҳаёт давом этар экан, ҳаёт талаби бўлган ислоҳотлар изчил давом этиши муқаррар. Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, ижтимоий ҳаётимизнинг қайси жабҳасини олмайлик, амалга оширилаётган халқчил ислоҳотлар амалий тасдиғини топмоғи учун биз, сиз-хаммамиз уйғоқ қалб, уйғоқ руҳ ва уйғоқ дунёқараш билан ўзгаришларга ўз ҳиссамизни қўшишимиз керак.

Фойдаланган адабиётлар ва манбалар

1. “Ёшлар овози” газетаси, 103-сон, 2017 йил 23 декабрь.
2. “Халқ сўзи” газетаси, 260-сон, 2017 йил 26 декабрь.
3. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастурини ўрганиш бўйича илмий-услубий рисола. / - Тошкент: Маънавият, 2017. 203-204 бетлар.

4. Шарқ донишмандлари ҳикматлари. – Тошкент: Шарқ, 2006. 178, 181-бетлар.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // “Халқ сўзи”, 2018 йил 29 декабрь
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // “Халқ сўзи”, 2020 йил 30 декабрь
7. 111 ватандош алломаларимизнинг ҳикматли фикрлари. – Тошкент: Янги аср авлоди. 2012. 97 бет.
8. 2020 йил 29 декабрь, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.
9. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // “Халқ сўзи”, 2018 йил 29 декабрь

“ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ” ФАНИНИНГ ЁШЛАРНИ МИЛЛИЙ ВАТАНПАРВАРЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШДАГИ АҲАМИЯТИ

*Ийманова Дилафруз Абдиманнобовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Андижон иқтисодиёт ва қурилиш институти
“Ижтимоий-иқтисодий фанлар” кафедраси мудири
Иномжонов Мақсаджон Умиджон ўғли
Иқтисодиёт 1-курс талабаси
Iymanova @inbox.ru*

Аннотация.Мазкур мақола ёшларни миллий ватанпарварлик руҳида тарбиялашда, қадимги бой тарихимизни ёшларга ўргатишда “Ўзбекистон тарихи” фанининг ўрни ёритилган.

Калит сўзлар: мамлакат, тарих, Ватан, “Ўзбекистон тарихи”, тарбия, ёш авлод, цивилизация, таълим, илм, гуманитар, таълим бериш.

Ўзбекистонда таълим-тарбия соҳасини ислоҳ қилишнинг асосий омилларидан бири “шахс манфаати ва таълим устиворлигидир”. “Ўзбекистон тарихи” фанини ўқитишдан мақсад - ёш авлод онгида инсоният учун энг муҳим бўлган маънавиятни шакллантириш ҳамда янада юксалтириш, улар онгида миллий онг ва соғлом фикрни уйғотиш, тарихий хотиранинг ёшларимизни Ватанга садоқат ҳамда миллатпарварлик руҳида тарбиялашдаги мислсиз аҳамиятини ифода этиш, ўз тақдири ва келажагини барпо этадиган ёш авлодни янги жамиятни янада ривожлантиришга йўналтирилган ғоялар асосида тарбиялашга қаратилган. Президент Ш.М.Мирзиёев “Хусусан миллий ўзлгимизни англаш, Ватанимизнинг бой тарихини ўрганиш, бу борада илмий илмий-тадқиқот ишларини кучайтириш, гуманитар соҳа олимлари фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлашимиз лозим”, деб таъкидлади. [1]. Ўзбекистон мустақил давлат сифатида 200 дан ортиқ мамлакатлар орасида ўзининг қатъий гуманистик (инсонпарвар), тинчликпарвар сиёсати билан дунё меҳварида муҳим ўрин эгаллаганлигини дунё жамоатчилиги тан олиб турибди.

Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёев “Дунё шиддат билан ўзгариб, барқарорлик ва халқларнинг мустаҳкам ривожланишига раҳна соладиган турли янги таҳдид ва ҳавфлар пайдо бўлаётган бугунги кунда маънавият ва маърифатга, ахлоқий тарбия, ёшларнинг билим олиш, камолга интилишга эътибор қаратиш ҳар қачонгидан ҳам муҳимдир. Айнан таълим ва маърифат башарият фаровонлигининг асосий омилларидан ҳисобланади, инсонларни эзгуликка даъват этади, саховатли, сабр-қаноатли бўлишга ундайди”[2], деб таъкидлайди. Тарихчи мутахассис кадрларни тайёрлашни яхшилаш, тарихга ихтисослаштирилган мактаблар очиш лозим. Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси таркибида “Ўзбекистон тарихи” телеканали ташкил этилиши юртбошимиз томонидан алоҳида эътироф этилди.[3] Бундан ташқари “Ватанимиз тарихидан лавҳалар” туркумида мунтазам равишда илмий ва илмий оммабоп китоблар нашр этиб бориш кераклиги таъкидлаб

ўтилди. Буюк зотларнинг бебаҳо меросини чуқур ўрганиш, уларнинг кадамжоларини обод қилиш, хотирасини абадийлаштириш бўйича биргаликда қилган ишларимиз барчамизга мамнуният етказди[4].

Ёш авлоднинг таълими, тарбияси ҳақида гапирганда аллома Абдурауф Фитратнинг қуйидаги фикрлари: “Халқнинг аниқ мақсад сари ҳаракат қилиши, давлатманд бўлиши, бахтли бўлиб, иззат-ҳурмат топиши, жаҳонгир бўлиши ёки заиф бўлиб хорликка тушиши, бахтсизлик юқини тортиши, эътибордан қолиб, ўзгаларга тобе ва қул, асир бўлиши уларнинг ота-оналаридан болаликда олган тарбияларига боғлиқ” [5], деган пурмаъно гаплари нақадар ҳақиқатдир. Бугунги мураккаб глобаллашув даврида вужудга келаётган долзарб муаммолар, халқимиз маънавиятини асраш ва янада юксалтириш, ёш авлоднинг қалби ва онгини турли зарарли ғоя ва мафкуралар таъсиридан сақлаш ва ҳимоя қилишда Ватан тарихини ҳар томонлама чуқур, бирламчи манбаларга таяниб талқин этиш, келажак авлодга ҳақиқий тарихимизни ўқитиш орқали уларни юксак маънавиятли шахслар этиб тарбиялаш долзарб аҳамият касб этади.

“Ўзбекистон тарихи” фанининг вазифаси:

– Ўзбекистон мустақиллигини янада мустаҳкамлаш миллий ўзликни англаш, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги, ижтимоий ҳамкорлик, комил инсонни тарбиялаш, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенгликни кўрсатиш;

- Ўз миллатининг инсоният тарихидаги тарихий ўрнини англашга, миллий кадриятларга содиқликни, миллий тараққиётга виждонан ҳизмат қилишга ўргатиш;

-миллий мустақиллик, ва миллий тараққиётга интилишни, ватанпарварликни, ўзбеклигимиз билан фахрланишимиз, ғурурланишимизни кучайтириш;

- Ватанимиз ҳудудларида энг қадимги даврлардан бошлаб бўлиб ўтган тарихий-маданий жараёнларни холисона ҳамда ҳаққоний манбаларга

таянган ҳолда таҳлил қилиш, ўргатиш, уларнинг сабаблари ва моҳиятларини ўқувчи, талаба ёшларга очиб бериш, тарихий сабоқ чиқаришини кучайтириш;

– тарихнинг турли даврларида мамлакат иқтисодий ва маданий равнақи учун фидойилик қилган давлат арбоблари, улуғ саркардалар, илм-фан ҳамда маданият намояндалари, миллий қаҳрамонлар фаолиятини ўрганиш, фахр ва ўрнатқ, ибрат олиш асосида ёшларимизни миллатпарварлик, Ватанпарварлик руҳини кучайтириб тарбиялаш;

– тарихий хотира асосида ёшларимизни “Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз ва кам бўлмаимиз”, “Инсон ўзгарса – жамият ўзгаради”, “Ўзбекистон-бунёдкор ёшлар юрти”, “Биз фақат ўз билимимиз, иқтидоримиз, истеъдодимиз, кучимиз, меҳнатимизга ишонамиз”, “Ватанимиз-фаҳримиз, гуллаб-яшнаши, тараққиёти учун ҳар биримиз масъулмиз”, “Келажак ёшлар кўлида”, “Биз-Ватанга таянчмиз” каби бунёдкор ғоялар руҳида тарбиялаш;

– ҳозирги кунда мамлакатимизда ўтказилаётган ислохотлар ва жуда кўплаб бўлаётган замонавий ўзгаришлар моҳиятини, ҳуқуқий-демократик жамият қуриш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнларида уларнинг фаоллигини ошириш йўлидаги янгиликларни, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”нинг бажарилиши, Ўзбекистоннинг янада тараққий этиши, жаҳон ҳамжамияти билан кучли интеграциялашуви жараёнларини ёшларга етказиш ва бевосита ўзларининг ҳам шу ҳаракат аъзолари эканлигини таъкидлаб бор куч ва имкониятларини Ватанининг ривожланиши учун ҳиссасини кўшиш кераклигини қалбига жойлаш. Уларнинг фаоллигини ошириш, юксак маънавиятли, қатъий ҳаётий позиция, кенг дунёқараш ва чуқур илмга эга бўлган ватанпарвар ёшларни тарбиялаш.

“Ўзбекистон тарихи” фанини ўқитишда талабаларда фан бўйича зарур кўникма ҳосил бўлишида ва келгуси етук мутахассис бўлиб етишида қуйидаги устувор йўналишлар самара беради деб ўйлаймиз:

1. Ўзбекистон тарихи ниҳоятда бой ва ранг-барангдир. Ўлкамиз ҳудудлари энг қадимги даврлардан бошлаб жаҳон цивилизацияси ўчоқларидан бири ҳисобланиб, бу ерда дунё цивилизациясидаги маҳаллий халқларга хос тарихий-маданий жараёнлар бўлиб ўтган. Ўлкамиз ҳудудларидан дунё цивилизацияси тарихий тараққиётида ўчмас из қолдирган олиму фузалолар, давлат арбобию, саркардалар етишиб чиққанлар. Булар ҳақида талабаларга кўпроқ маълумотлар беришда турли мавзуларга оид тақдиротлардан кенг фойдаланиш самарали натижа беради.

2. “Ўзбекистон тарихи” фанини ўқитиш жараёнида мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган тарихчи олимларнинг илмий тадқиқот ишларини, жумладан халқаро, республика журналларида чоп этилган материалларидан ҳам дарс жараёнида мунтазам самарали фойдаланишни, янгиликлар билан яшашни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

3. Буюк аллома ва адибларимизнинг бебаҳо ижодий меросини ёшларга кенг ўргатиш, уларнинг мутолаа маданиятини кучайтириш борасида чоратадбирларни жадаллаштириш.

4. Маълумки, педагогик технология таълим-тарбия жараёнга ўзига хос бўлган инновацион ёндашувдир. Ўқитишнинг ваъзхонлик, оғзаки баён қилиш усуллари меъёрлаштириб, компьютерлар ёрдамида таълимнинг техник воситалари ёрдамида ўқитиш ўқувчи билиш фаолиятининг бошқарувчиси, ташкилотчиси, маслаҳатчиси якуний натижага эришиши, устоз ёрдамида талабаларнинг кўпроқ мустақил ишларини ташкил этиш, талабаларнинг, ёшларнинг мустақил, эркин фикрлашини кучайтириш зарурдир. Чунки жаҳоннинг етакчи давлатлари андозалари талабига жавоб бера оладиган мутахассислар тайёрлаш ҳозирги даврнинг талабидир.

5. “Ўзбекистон тарихи”ни ўқитиш жараёнида сўнгги замонавий компьютер технологияларидан, овозли тарихий ўқув қўлланмалар, видеороликлардан самарали фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

6. Фанни ўқитишда жойлардаги ўлкашунослик, тарихий ва уй музейларга, ёдгорликлар, қадимий меъморий обидалар, зиёратгоҳларга талабаларни олиб бориш, экскурсия ташкил қилиш ва ўз яшаб турган жойининг тарихи билан биргаликда “Ўзбекистон тарихи”ни ўқитиш ҳам самарали натижаларни беради.

7. Буюк аллома ва адибларимиз, азиз-авлиёларимизнинг бебаҳо мероси, енгилмас саркарда ва арбобларимизнинг жасоратини ёшлар онгига сингдириш, уларда миллий ғурур ва ифтихор туйғуларини кучайтиришга алоҳида эътибор бериш.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, ижтимоий ҳаётимизнинг қайси жабҳасини олмайлик, амалга оширилаётган халқчил ислохотлар амалий тасдиғини топмоғи учун биз, сиз- ҳаммамиз уйғоқ қалб, уйғоқ рух ва уйғоқ дунёқараш, эзгулик, яхшилик билан ўзгаришларга ўз ҳиссамизни қўшишимиз керак. Ана шундагина кўзлаган мақсадларимизга эришиб, олдимизга қўйилган вазифаларнинг тўлиқ уддасидан чиқа оламиз.

Фойдаланган адабиётлар ва манбалар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // “Халқ сўзи”, 2018 йил 29 декабрь

2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон 2017.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // “Халқ сўзи”, 2018 йил 29 декабрь

4. Шавкат Мирзиёев. Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга курамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. 45-бет

5. Ш.М.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлидан қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1- жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. 124-125 бетлар

ИЖТИМОЙ БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА ЁШЛАРНИ УЮШТИРИШ-ДАВР ТАЛАБИ

Ийманова Дилафруз Абдиманнобовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Андижон иқтисодий ва қурилиш институти
“Ижтимоий-иқтисодий фанлар” кафедраси мудири
Абдужабборов Исломиддин Асадулло ўғли
БХА-07 йўналиши 1-курс талабаси
Iymanova @inbox.ru

Аннотация.Мазкур мақола ёшларни ҳар томонлама баркамол инсон сифатида тарбиялаб вояга етказишда давлатимиз томонидан қилинаёйган ислохотлар, уларни уюштириш, она Ватанимизга садоқат руҳида тарбиялаш, илм-фанга ва касбга бўлган қизиқишларини орттириш, соғлом турмуш кечириши учун амалий чора-тадбирлар ҳақида ёритилган.

Калит сўзлар: мамлакат, ёшлар, тарбия, ёш авлод, цивилизация, таълим, илм, гуманитар, таълим бериш.

Мамлакатимизда ёшларни ҳар томонлама баркамол инсон сифатида тарбиялаб вояга етказишга катта аҳамият берилмоқда. Уларни юксак маънавиятли, етук, билимли, жисмонан соғлом бўлиб камол топиши учун давлатимиз томонидан барча шарт-шароитлар яратилиб берилмоқда. Чунки юртимизнинг истиқболи ёшлар қўлида. Келажакда мамлакатнинг дунё хамжамиятидаги муносиб ўрни ва рақобатбардошлиги бугунги кунда тарбияланаётган ёшларга боғлиқ. Юртимиз тараққиёти ҳар бир инсондан жуда катта масъулиятни талаб қилмоқда. Бу борада давлатимиз нафақат ёшларни нотўғри йўналиш олишдан химоялаши, балки дунёдаги энг кучли профессионал мутахассисга айланиши учун барча чора-тадбирларни амалга оширмоқда. Бугунги замон қайси давлатнинг кадрлари энг кучли бўлса, шу давлат ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий жиҳатдан кучайиб бораётганлигини кўрсатмоқда.

2017 йил 7 февралда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан қабул қилинган "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги ПФ-4947-сон Фармонининг 4-бандида “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” тасдиқланиб, унда “Ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш” деб номланган алоҳида 4.5-бандда акс эттирилди ва ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг бешта устивор йўналишларидан бирининг таркибида ўз ифодасини топди.

Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг ташаббуси билан “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” деб аталган 2017 йилда ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш борасида жиддий ишлар қилиниши – 25 та топшириқнинг бажарилиши аниқ қилиб белгилаб қўйилди [1.203-204] ва бу ишларнинг амалга оширилиши натижасида, самарадорлиги ҳам кўринмоқда. Жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, ёш авлоднинг интеллектуал салоҳиятини қўллаб-қувватлаш ва рўёбга чиқариш, болалар ва ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, уларни спортга кенг жалб этиш, ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш, истеъдодли болалар, ўсмирлар ва ёшларни тўғри танлаш ва излаб топишни ташкилий жиҳатдан уюштириш билиши лозим [2.203-204]. Буюк мутафаккир шоиримиз Мир Алишер Навоий ўз даврида ёшларга мурожаат қилиб, “Қуёшлиқ истасанг, касби камол эт”, деб ёзганлар. Чиндан ҳам, одамларга қуёшдек беминнат нур таратишни, яхшилик қилишни истайдиган инсон, камолотга интилиб, турли илм ва касб-ҳунарларни ўзлаштириши лозим [3].

Ҳозирги таҳликали дунёнинг бир қатор мамлакатларида кузатилаётган салбий ҳодисалар, оммавий тартибсизликлар негизига эътибор қаратадиган

бўлсак, уларнинг бош сабаби сифатида ўша давлатнинг униб-ўсиб келаётган ёшларига, янги авлодларнинг қизиқишлари, ҳуқуқлари, манфаатларига эътиборсизлиги, ёшларга оид сиёсатнинг замон талабида эмаслиги сингари омиллар сабаб бўлиб қолмоқда.

Айниқса, ҳозирда ривожланган мамлакатларда ҳам мураккаб муаммо тусини олаётган ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясидаги ўпирилишлар, миллионлаб ёш қалбларнинг миллий урф-одатлар, кадриятлардан бегоналашуви келажакка нисбатан хавотир ҳиссини уйғотмоқда. Республикамизнинг Биринчи Президенти И.А.Каримов, “Хушёрлик ва сезгирлигимизни, қатъият ва масъулиятимизни сусайтириб, ўзбўларчиликка ташлаб қўядиган бўлсак, муқаддас кадриятларимизга йўғрилган ва улардан озикланган маънавиятимиздан, тарихий хотирамиздан айрилиб, оқибатда ўзимиз интилган умумбашарий тараққиёт йўлидан четга чиқиб қолишимиз мумкин” [4.4], деб таъкидлаган эди.

Шу сабабли ҳам ҳозирда ёшларни уюштириш, уларни бўш вақтларини самарали ўтказиш бўйича катта ислохотлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёев Мурожаатномада “2021 йилда юртимизда 10 та Президент мактаби, кимё-биология, математика, ахборот технологияларига ихтисослашган 197 та мактаб ўз фаолиятини бошлайди. Иқтидорли ўғил-қизларимизнинг юқори технологиялар ва билимларни чуқур ўзлаштиришига кенг шароит яратиш ҳамда рақобатбардош миллий кадрларнинг янги авлодини тайёрлаш мақсадида Тошкент шаҳрида янги замонавий университет ташкил этамиз. Ушбу олийгоҳда чет элдаги етакчи олимлар ва профессор-ўқитувчилар жалб қилиниб, ёшларга энг замонавий дастурлар асосида таълим-тарбия берилади.

Нуфузли хорижий университетлар, илмий ва инновацион марказлар билан алоқаларни кучайтириш, улар билан кадрлар тайёрлаш бўйича ҳамкорликни янада кенгайтиришимиз зарур. Шу муносабат билан келгуси йилда “Эл-юрт умиди” жамғармаси орқали етакчи хорижий олий ўқув юртинининг

магистратура ва докторантурасида ўқишга юбориладиган ёшлар сони 5 баробарга оширилади. Бу дастур орқали илк бор бакалавр йўналишида чет элларга 100 нафар ўғил-қизларимизни юборамиз. Кейинги йиллардан уларнинг сони 2-3 баробарга кўпайтирилади.” [5], деб таъкидлади. Ёшларни янгиланаётган демократик ва инсонпарвар жамиятга муносиб қилиб тарбиялаш, табиийки, уларнинг фаол ижтимоийлашуви, уюшишларини таъминлашни тақоза этади. Юртимизда ҳам баъзи уюшмаган ёшлар таълим-тарбиясидаги камчиликлар сабабли улардаги айрим салбий ҳолатлар сезиларли даражада кўриниб қолмоқда. Улардан яққолроқ кўринганлари қуйидагилар:

1. Оилада, таълим-тарбиядаги муаммолар, ота-оналар ва бошқа шахсларнинг фарзандларга психологик салбий таъсири;
2. Уюшмаган ёшларда мақсад-муддао мавҳумлиги, ҳаётий режаларнинг амалий эҳтиёжлардан узилиб қолганлиги;
3. Ёшлар ўртасида китобнинг ўрни ва аҳамияти, мутолаа маданиятининг сусайганлиги;
4. Баъзи ёшларда меҳнат кўникмалари ва меҳнатсеварлик ҳисси сусайиб қолганлиги, дангасалик иллатларига учраганлиги;
5. Ёшлар бўш вақтларида назоратсиз қолиб кетиши, ижтимоий-фойдали ишлар билан банд бўлмаслиги;
6. Меҳнат ва таълим жамоаларидаги тарбиявий тадбирларнинг самараси пастлиги ва бошқалар.

Ёшларни уюштириш, она Ватанимизга садоқат руҳида тарбиялаш, илм-фанга ва касбга бўлган қизиқишларини орттириш, соғлом турмуш кечириши учун қуйидаги амалий чора-тадбирларни амалда қўллаш тавсия этилади:

1. Ёшларнинг ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги, хулқ-атвори, оила, маҳалла ва таълим муассасаларининг назоратида бўлишини таъминлаш;
2. Ёшларнинг жамият ҳаётига интеграциялашуви, ўз ўрнини топишга кўмак бериш ва зарур шароитлар яратиш;

3. Илмий дунёқарашини бойитиш, иродавий мустаҳкамликни кучайтириш;
4. Ижтимоий, фойдали меҳнатга ўргатиш, меҳнатсеварлик туйғусини кучайтириш;
5. Замон руҳига мос равишда ёшлар тадбиркорлигини ривожлантиришга оид дастурлар ва ҳаракат режаларини такомиллаштириб бориш;
6. Таълим сифатини ошириш, юқори малакали мутахассислар тайёрлашни янги босқичга олиб чиқишда соғлом рақобат муҳитини шакллантириш;
7. Таълим-тарбияни ҳаёт билан боғлаш. Миллий маънавият, урф-одат, кадриятларимизни тарбия билан сингдириш;
8. Мутолаа маданиятини кучайтириш. Юртимизда, айниқса, ёшлар гавжум жойларда кутубхоналар ташкил этиш, энг яхши китобхонларни рағбатлантиришни жорий этиш;
9. Ёшлар сафларидаги креатив фикрловчи, ташаббускор, фидойи кишилар доирасини кенгайтириш;
10. Келажакда ўзига муносиб касб танлашга ўргатиш. Улар учун махсус ахборот ва маслаҳат хизматларини жорий этиш;
11. Ёшларни жисмонан соғломгини кучайтириш учун спорт инфраструктурасини ривожлантириш. Кам таъминланган оила фарзандларига спорт секцияларида иштирок этиши учун махсус имтиёзлар яратиш ва уларга ҳомийларни бириктириш;
12. Миллий ва умумбашарий кадриятларга эътиқод ҳиссини кучайтириш ва бошқалар.

Бугун мамлакатимизда истиқомат қилаётган аҳолининг 60%дан кўпини ёшлар ташкил этар экан, юртимизни чин маънода ёшлар мамлакати деб атасак бўлади. Шундай экан, ёшларимизнинг қачонки руҳияти соғлом, дунёқарашини кенг, иродаси мустаҳкам, сабрли, матонатли, тоқатли, уюшган бўлсагина бундай ёшлар аждодларимиз орзу қилган баркамол авлод даражасига эришади.

Фойдаланган адабиётлар:

1. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастурини ўрганиш бўйича илмий-услубий рисола. / - Тошкент: Маънавият, 2017. 203-204 бетлар.
2. Ўша жойда, 203-204 бетлар.
3. 2020 йил 29 декабрь, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.
4. Ислом Каримов, Юксак маънавият –енгилмас куч. –Тошкент: Маънавият 2008. 4-бет
5. 2020 йил 29 декабрь, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

МАЪНАВИЙ-АҲЛОҚИЙ ТАРБИЯНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ҲАМКОРЛИК ИШЛАРИ

*Зайнобиддинов Дилшод Кобирович,
Андижон машинасозлик институти
“Гуманитар фанлар”
Кафедраси доценти*

E-mail: dlshod196510@gmail.com

Мамадалиев Абдулазиз МСМСМ 288 гуруҳ

E-mail: abdulaziz95@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада оила ва таълим муассасасининг ўзаро ҳамкорлигида оила маданияти, оилавий кадриятлар тушунча сифатида қийин структурага эга, ижтимоий, психологик-педагогик омиллар, талабаларнинг тарбиявий фаолияти тўғрисидаги масалалар ёритилган

Калит сўзлар: кадрият, ижтимоий, психологик, профессионал-педагогик, компонент

Бугунги кунда соғлом авлодни шакллантириш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган бўлиб, уни амалга ошириш эса барча оилалар ва таълим муассасаларининг асосий вазифаларидан биридир. Оилада тарбиялаётган ўқувчи ёшлар мамлакат мустақиллиги тушунчасини, унинг мазмун моҳиятини англаб етишлари зарур. Жамият тараққиёти жадал ривожланаётган бир даврда ўқувчи ёшларни Ватанга садоқат руҳида тарбиялашда оила раҳбар қандай иш олиб бориши тўғрисида фикр юритамиз. Шу ўринда ҳурматли президентимизнинг “Бугунги кунда ёш авлод тарбияси, уларнинг ҳаётий манфаатларини таъминлаш, турли хавф-хатарлардан ҳимоя қилиш масаласи дунё миқёсида энг ўткир муаммолардан бирига айланмоқда. Турли халқаро минбарларда, нуфузли анжуманларда бу ҳақда кўп гаплар айтилмоқда. Биз яқинда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида бу борадаги ўз позициямизни аниқ баён қилдик. Бугунги дунё ёшлари сон жиҳатидан энг катта авлод бўлиб, улар икки

миллиардни ташкил этмоқда. Жаҳон тарихида илгари ҳеч қачон бундай бўлмаган. Бу – жуда катта кучдир. Лекин ана шу қудратли куч тўғри йўлга солинмаса, ёшларнинг энг муҳим талаб ва эҳтиёжлари ҳисобга олинмаса, улар ҳаётда ўз ўрнини топмаса? Ҳозирги кунда экстремизм ва зўравонлик билан боғлиқ жиноятларнинг аксарияти 30 ёшга етмаган ёшлар томонидан содир этилмоқда. Бундай ёшлар қаердан пайдо бўлмоқда? Улар билим ва касб-хунар эгаллаш, ишлаш, уйли-жойли бўлиш имкониятидан маҳрум бўлган, норози, аламзада ёшлар орасидан чиқмоқда. Яъни илм-фан, адабиёт, маданият ва санъат соҳасидаги истеъдодли ва истиқболли ёшларни моддий ва маънавий кўллаб-қувватлашда раҳбарлар аниқ режа асосида иш олиб бориши керак”-[1] деган сўзлари биз учун кўрсатмадир.

Таълим муассасаларида билим олиш сифати ва самарадорлигини оширишга, давоматни мустаҳкамлашга жиддий эътибор қаратиш, ёшлар ўртасида олиб борилаётган маънавий-маърифий ишларни янада кучайтириш зарур. Келажагимиз фарзандларимиз қўлида экан, биз уларни руҳан тетик, қалбан пок инсонлар қилиб тарбияламоғимиз зарур. Зеро келажагимиз бугундан бошланади.

Оила маданияти, оилавий кадриятлар тушунча сифатида қийин структурага эга, ижтимоий, психологик-педагогик омиллар, талабаларнинг тарбиявий фаолияти билан боғлиқ ва уни комплекс қарашлар орқали амалга ошириш лозим. Бундай қараш тадқиқот қилинаётган жараёнга таъсирини барча омилларни таъсирини, турли хил мақсад ва вазифаларни аниқлаш ва амалга ошириш, оптимал танлов ва услуб, шакл, воситалар ва педагогик таъсир йўллари аниқлаш, барча тарбия фаолиятида иштирок этувчи субъектлар билан боғлиқ бўлиши лозим.

Айнан шунинг учун ҳам ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш жараёни комплекс яъни ҳар томонлама бўлиши лозим. Яъни турли хил оилавий муаммоларга тўғри муносабатни шакллантириш, ёшларда оилага нисбатан ижобий кўрсатмаларни шакллантириш. Ёшларда оилавий кадриятлар

жараёнини шакллантиришнинг тўлақонли кечиши асосий компонентларни ҳисоб олинишига, шунингдек бу оила қуриш ва бўлиш омилларига боғлиқ. Шундай қилиб оила кадриятлари шаклланиш модели ўз ичига компонентлар мажмуи, улар ўртасидаги боғлиқлик, унинг бўлишлиги ва ривожланиш шароитларини аниқловчи омиларни олади.

Оилавий кадриятлар шаклланиш жараёни ўз ичига қўйидаги функционал компонентларни олади:

Ижтимоий компонент: талабанинг жамиятда оилавий ҳаёт субъекти сифатида кўрилиши аспекти ва оилавий маданият шаклланиш жиҳатларини акс этади.

Психологик-педагогик компонент: бўлажак педагогнинг компетентлиги шаклланишини таъминлайди, турли хил услублар ва технологияларни билиши, хулқ-атвор ва ўзаро муносабатлар мотивларини аниқлашга ёрдам беради.

Профессионал-педагогик компонент талабани педагогик фаолият субъекти сифатида кўрилишини таъминлайди ва бу бўлажак ўқитувчининг оилавий ҳаётга тайёрланишига йўналган. Шахсий-ўзгартирувчи компонент: талабанинг оилавий ҳаёт ва педагогик фаолият субъекти сифатида йўналтиради. Функционал компонентларнинг турғунлиги тизимли компонентлар билан боғлиқлиги билан белгиланади. Биз тадқиқотимизда илмий манбалар таҳлили ва экспертлар баҳоси асосида педагогик олий ўқув юртлари талабларида оилавий кадриятлар шаклланиш жараёни асослари ва тизимли компонентларини аниқладик. [2,89]

Мотивацион-қадрий компонент бўлажак ўқитувчининг профессионал ва оилавий-қадрий йўналишларини ўз ичига олади ва бу оилавий ҳаётга муносабатни шакллантиради. Компонент оилавий-қадрий йўналишларнинг шаклланганлиги, оилавий тарбия муаммоларга қизиқишнинг борлиги, ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш ижтимоий буюртма бажарилиши орқали таърифланади.

Ривожлантирувчи компонент бўлажак педагогнинг оилавий кадриятлар шаклланиши учун назарий асосни яратади. Талабларни тайёрлашдаги таълимда куп билимлар интеграция бўлиши лозим: ижтимоий ва оилавий психология, этнопедагогика, шунингдек таълим-тарбиявий жараёнга билимлар тизимини киритишга, педагогик билимларни сингдиришга ёрдам беради.

Маънавий-ахлоқий компонент педагог ва тарбияланувчи ўртасидаги ўзаро муносабатларга асосланган ахлоқий йўналтирилган хулқ моделини очиб беради. Ўз ўрнида бу оилавий мулоқот учун муҳим, ўзини тутиш маданияти, мулоқот ва ташқи кўриниш маданияти шаклланади, бир бирига толерантлик муносабатлари шаклланади. [2,93]

Хулқий компонент ўз ичига амалий билимларни олади ва оилани хўжалик-иқтисодий вазифалари бажарилишини таъминлайди, унинг иқтисодий талаблари қондирилишини таъминлайди, шунингдек талабаларни оилавий ҳаётга тайёрлаш учун ўқитувчининг профессионал-педагогик фаолмиятида етарли билимларга эгаллиги. Жараён компонентлари ўзаро мустаҳкам алоқададир ва педагогик олий ўқув юртлари талабаларида оилавий кадриятларнинг динамик тизими ривожланиши ўз ичига олади. Улар оила ривожданишининг дунёвий тенденциялари, ўз халқи анъаналарини қамраб олади, шунингдек ўз ижтимоий-иқтисодий, ижтимоий-маданий ва демографик ўзига ҳосликларига эга. Айниқса оиланинг тарбиявий омиллари, маънавий, маданий ва оила кадриятлари шаклланиши жуда ҳам муҳим ҳисобланади. Ёшларда оилавий кадриятлар шаклланиш жараёни кўп омиллилиги-турли хил йўналишлардаги, оила институтини ҳар томонлама мураккаблигини қамраб олади ва тадқиқотда кўйилган вазифаларнинг комплекс ҳал этилишини таъминлайди.

Оила ва таълим масканининг маънавий-ахлоқий тарбияни амалга оширишдаги асосий йўналишларига қўйидагилар киради: - оила, маҳалла ва таълим даргоҳи дастурларини ўз анъаналарига, миллий-регионал ўзига

хосликлари, замонавий фанлардаги ютуқлари ва тажрибалари дастурлари мазмунини янгилаб бориш, - оилавий тарбия ва оилавий конфликт ва ажралишдаги маҳалла ролини ошириш, -оилада маънавий муҳитни шакллантиришда турли хил ташкилотлар имкониятларидан фойдаланиш, ёшлар, ўсмирларда турли хил салбий ҳислатлар пайдо бўлишини олдини олиш ва профилактика ишларини олиб бориш; - фаровон оилаларнинг педагогик потенциалида кенг фойдаланиш, маҳаллий педагогика анъаналарини киритиш, оилавий тарбиянинг ижобий тажрибалари ҳақида оммавий ахборот воситаларида кўрсатиб бориш.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ш.Мирзиёев - Халқ депутатлари Хоразм вилояти кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзлаган нутқидан -2019 йил

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Қарори. 2020 йил 6 ноябрь. ПҚ-4884.

3. Ш.Мухаммедова Оила педагогикаси ўқув қўлланма – Навоий 2018

ЁШЛАРНИНГ МУЛОҚОТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

*Пўлатова О.,
Андижон машинасозлик институти катта ўқитувчи,
pulatova70@gmail.com
Махамматов Улуғбек,
“Касб таълими” йўналиши иқтидорли талаба*

Аннотация: Ушбу мақолада ёшлар мулоқотини шакллантиришда оила ва таълим муассасаларда фаолият олиб бораётган педагогларнинг фаолиятлари ҳамда мулоқотга киришуванликнинг босқичлари юзасидан методик маслаҳатлар ёритилган

Калит сўзлар: шахс, мулоқот, нутқ, педагогик меҳнизм

Шахснинг етуклиги унинг ўз ўзига ва бошқаларга, табиат ва жамиятга оқилона муносабатида, мулоқотида намоён бўлади. Инсоннинг тани учун саломатлиги қанчалик зарур бўлса, унинг руҳияти, қалби учун эса эзгулик, оқилоналик, ахлоқ – одоблилик, мулоқотга киришувчанлик шунчалик муҳимдир. Инсон ақлан ва ахлоқан тобора бойиб ўз олдида олийжаноб мақсадлар кўя олади. Ахлоқ-одоб инсониятнинг шахслараро муносабатлари мезонидир. Инсонлар дунёда яшаганликлари учун эмас, балки билимли ва ахлоқли бўлганликлари учун кадр топадилар.

Шахс мулоқотда камол топади ва касбий маҳоратни ҳам эгаллайди, Шу жиҳатдан олганда таълим-тарбия жараёнида кўриш, эшитиш сезгилари, идроклари ҳамда турли руҳий жараёнлар: хотира, тасаввур, тафаккур, хаёлни талаб қиладиган кўникма-малакаларни шакллантирадиган усул ва методлардан фойдаланиш ўринлидир. Бундан ўқувчи таълим-тарбия жараёнида иштирок этиб, ахлоқий тушунчалар-билим ва кўникмаларни ҳосил қилади, натижада у таълим-тарбия жараёнининг кузатувчиси эмас, балки унинг фаол иштирокчисига айланади.

Ўқувчилар тафаккурини ўстирмай туриб, уларнинг нутқини ўстириб бўлмайди. Оғзаки гапириш, баён ёки иншо ёзишда ўқувчиларнинг режа тузиб олишларига эътибор бериш керак. Ёзма ва оғзаки нутқни ўстириш учун китоб

устида мунтазам ишлаш, ўқиган матнларнинг тезисини, конспектини тузиш, маъруза, рефератлар тайёрлаш, адабий кечалар, ёзувчилар билан учрашиш муҳим аҳамиятга эга. [1,48]

Болаларни ёшликдан аввало оилада, сўнгра таълим масканларида муомилага ўргатиб борилади. Мулоқотга ўргатишнинг усулларида бири машғулотлар тарзида шакллантиришдир.

Шундай экан педагогик фаолиятимиз давомида касбий-педагогик ва психологик мулоқотнинг 5 та босқичини амалга ошириш талаб этилади

1. Мулоқот жараёнида мўлжал олиш. Бу босқичда педагог мулоқотининг анланганлиги юзага чиқади. Шунингдек, мулоқот услубини янги коммуникатив фаолият шароитида аниқлаш ҳам юзага чиқади.

2. Педагогик фаолиятнинг муҳим жиҳати эътиборни ўзига тортиш бўлиб, бола билан самарали мулоқотни амалга ошириш учун дарс жараёнида боланинг диққати барқарор бўлиши керак.

3. Объектнинг (киши) калбини забт этиш босқичи педагогик мулоқотни ташкиллаштиришда катта аҳамиятга эга. Моҳияти жиҳатидан бу босқич коммуникацияни ўзига хос излаш босқичидир. Масалан, янги материални баён этишда педагог болаларни мулоқотга тайёрлаб олади. Ўқитувчининг ўқувчини тушуниши касбий-педагогик мулоқотнинг калити ҳисобланади.

4. Педагогик мулоқотнинг яна бир босқичи бу вербал мулоқот, яъни ўқитувчининг янги материални ўқувчиларга оғзаки баён қилиб беришидир. Педагог учун нутқ мулоқоти жуда муҳим. Педагогик мулоқот тизимида педагогнинг сўзи образлар кўзғатувчиси бўлиб ҳисобланади.

5. Педагог билан тингловчи ўртасидаги ўзаро ҳаракатда ҳаяжонланишни кузатишнинг коммуникатив воситалари муҳим рол ўйнайди. Жумладан, педагогнинг нутқи жонли, оҳангларга бой, тушунарли, аниқ, содда тилда бўлиши керак. Шунда тингловчиларнинг идроки тўлиқ, образли бўлади. [2,24]

Педагог талабанинг диққатини тўплаб олишига имкон бериши керак. Бир-бирини тушуниш учун қуйидаги 5 та шартни айтиб ўтиш жоиз:

- биргаликдаги касбий тилга эга бўлиш;
- интеллект даражасини ҳисобга олиш;
- ахборотнинг тўлиқ бўлиши;
- мантиқан баён этиш;
- диққатни бир жойга тўплай олишдан иборатдир..

Бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетенцияларини баҳолашда асосий эътиборни компетенцияларнинг алоҳида элементлари мавжудлигига эмас, касбий вазифаларни хал эта олиш лаёқатларини намоён қила билишга қаратиш лозим. Баҳолаш учун бериладиган топшириқларни реал касбий вазифаларни ҳамда, ана шу нуқтаи назардан олий таълим муассасалари талабаларини самарали мулоқотга тайёрлашнинг педагогик механизмларини такомиллаштиришда мулоқотга ўргатишда ўйин ва ноўйин шакллари кўшиб олиб боришнинг аҳамияти каттадир.[3,72]

1. Дарсга норасмий мулоқот элементларини киритиш. Айни пайтда дидактик ўйинлардан фойдаланиш, уларда мулоқот ташкилотчиси ролини педагог эмас, ўқувчилардан бири бажариши.

2. Эътиборни жавобнинг ижобий жиҳатларига қаратиш. Ўқувчилар ўртоқларининг жавобларини ҳолисона баҳолашга махсус ўргатилади, айни пайтда майда - чуйдаларгача эътиборни қаратиб, гуруҳдошларининг жавобларидаги энг муваффақиятли жиҳатларини ажратиб кўрсатишни ўрганиш. Камчиликларни қандай қилиб йўқотиш ҳақида баҳслашиш, яъни камчиликни битта ўқувчининг ўзига айтиш орқали таъсир қилиш.

3. Инсонлар ўртасидаги ижтимоий муносабатлар Шарқда ўзига хос хусусиятга эга. Бундай ҳаракатлар жамиятнинг янгиланиш даврида инсон маънавияти ва руҳиятида рўй бераётган ўзгаришларнинг психологик табиатини англашга ёрдам беради.

Хулоса сифатида талабалар билан мулоқотда “Олтин сўзлар” усулини қўллаш яхши самара беради.. Олтин сўзларнинг синоними-бу “ажойиб”, “бебаҳо” каби сўзлар. Масалан, “сиз бошқалар қўролмайдиган нарсаларни

кўра оласиз!”, “сиз билан мулоқотда бўлган киши кўп нарсаларни билиб олиши мумкин!”. Бу сўзлар улар учун “олтин сўз”лар бўлиб ҳисобланади.

Нутқ билан ишлаш орқали ҳам муомилага ўргатиш мумкин. Масалан, овозни баланд чиқариб шеър ўқиш, ҳикояни гапириш каби тренинглар ҳам муомилани шаклланишига ёрдам беради.

Ушбу мақолани тайёрлаш жараёнида таълим муассасаларда фаолият кўрсатаётган педагоглар олдига талаба - ёшларни маънавий дунёсини бойитиш, уларнинг онгига миллий ғоя асосларини сингдириш, ватанпарварлик ҳиссини тарбиялаш, ўтмиш ва буюк келажак ҳақида фикрлаш, у билан фахрланиш ҳиссини, янгича тафаккурни шакллантириш билан биргаликда уларни фаол, замонавий мулоқот маданиятига ўргатиш вазифаси турганлигини яна бир бор эслатиб ўтмоқчимиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. П.И. Иванов, М.Э. Зуфарова. Умумий психология. Дарслик. “Ўзбекистон файласуфлари» миллий жамияти нашриёти, 2008. -480бет.
2. В. Каримова. Психология.Ўқув қўлланма –Т.: “А. Қодирий” номли нашриёти, 2002. -203 бет.
3. В.Каримова, Ф.Акрамова, Г.Очилова, Г. Мусахонова. Педагогика. Психология. Ўқув қўлланма. –Т.:“А. Қодирий” номли нашриёти, 2011. - 300бет.

ОИЛАДА ОТА-ОНА ВА БОЛА МУНОСАБАТЛАРИДА ТИЛНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

Шерматова Дилфуза Якубжановна
E-mail:shermatovadilfuza@mail.ru
НамМҚИ “Ўзбек тили ва адабиёти”
кафедраси катта ўқитувчиси,
НамДУ мустақил изланувчиси

Мақолада оилада ота-она ва бола муносабатларида соф ўзбек тилида сўзлашиш маданиятига эътибор қаратилган. Мактабгача, мактабнинг бошланғич синф, ўсмир ёшдаги болалар билан муносабатда сўзларни кўллашда масъулият ва ўзбекона таълим-тарбия орқали бола қобилиятларини шакллантиришга доир айрим муаммоли вазиятлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: оила, оилавий муҳит, ота-она, фарзанд, соф ўзбек тилида сўзлашиш, маънавият, маънавий онг, маънавий қашшоқлик.

Оила-маънавий тарбия пойдевори. Чунки инсоннинг келажакда қандай маънавий–маърифий салоҳиятга эга бўлиши оилавий муҳитга боғлиқ. Бугунги кунда мамлакатимизда таълим ва тарбия борасида бир қатор янги ислохотлар амалга ошириб келинмоқда. Мамлакатимизнинг мустаҳкам бугуни ва порлоқ эртаси айнан, бугун таълим-тарбиянинг қандай шароитда, кимлар томонидан ва қандай мақсадларда сингдирилишига боғлиқдир.

Жамият эртаси бўлган фарзанд оила аъзоси ва тарбияланувчиси ҳисобланади. Тарбия-ёш нуқтаи назаридан бир қатор талабларни бажаришни тақозо этади. Оилада нафақат ота-онанинг ирсий хусусиятлари фарзандда шаклланади, балки уларнинг ўзаро сўзлашув тили, нутқий қобилиятлари, сўзларнинг ўз ўрнида ишлатилиши, мазмун ва моҳият масалалари, одоби, маданияти, феъл-атвори, дунёқараши, ахлоқи, миллий қадрият ва анъаналарга муносабатлари, жамиятда эгаллаган ўрни ва нуфузидан ҳам фарзандлар кўчирма оладилар. Уларга ўхшагиси келади, бор имкониятларини ишга солади, баъзан эса акси бўлиши ҳам мумкин.

Фарзанднинг маънавий баркамоллиги келажакда жамият учун катта муваффақиятлар олиб келиши муқаррар. Бу борада ёшлар тарбиясининг муҳим жиҳатларидан бири тил ва нутқий маданиятдир. Айниқса, бугунги кунда мамлакатимизда соф ўзбек тилида сўзлашиш, ўзбек тилининг давлат тили даражасидаги нуфузини янада ошириш масаласига доир олиб борилаётган ислохотлар ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги “Ўзбек тилининг Давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5850-сон Фармони ҳамда 2020 йил 20 октябрдаги “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6084-сон Фармонида белгиланган вазифаларни амалга оширишда ҳар бир фуқаро ўз зиммасига ўзи учун шахсий талабларни қўйиши керак. Жумладан, ПФ-6084-сон Фармонида белгиланган вазифаларга кўра:

“Давлат тилининг софлигини сақлаш, уни бойитиб бориш ва аҳолининг нутқ маданиятини ошириш” [1].

Ҳар бир оилада давлат тилига нисбатан тубдан ислохот олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Бу борада оиланинг масъул шахслари “ота” ҳамда “она”нинг ҳам зиммасига катта масъулият юкланади.

Оила-фарзанд учун тирик ҳаётнинг биринчи амалиёт макони ҳисобланади. У дастлабки маълумотлар, тушунчалар, турли таъсирлар, ижобий ва салбий вазиятларни оилавий муҳитда бошидан кечиради. Айтиш жоизки, илк бола ҳаётдан андоза оладиган ва қизғин унда иштирок этадиган тажриба майдони бўлган оилавий ҳаёт саҳифалари бир умрлик хотираларни ўзида мужассам этади. Шу жараёнларда ўзаро муносабатлар ифода воситаси “тил” ва унда фойдаланиладиган “сўзлар”дир. Албатта, ўзбек тили миллатимиз тили бўлганлиги учун бенуқсон, равон сўзлашиш ва нутқимизни турли ёт сўзлар билан бузмаслик мақсадга мувофиқдир. Аммо эндигина сўзлашишга киришаётган болага ота-она томонидан тўлиқ ўзбекча сўзламаслик, нутқ

талабларининг бузилиши беихтиёр, вақт ўтган сари ўз салбий таъсирини кўрсатади. Негаки, тилимизда ўзга миллат (бошқа миллат тиллари ҳурмат қилинади) сўзларини аралаш ишлатиш одатий ҳолга айланиб қолган. Бола томонидан фикр ва мақсадларни баён этишнинг асосий воситаси ҳисобланган тил эшитилган сўзлар билан аста-секин бойиб боради. Катта ёшдаги инсонлар тилидан андоза олган бугунги ёшлар нутқида рус тилидаги “давай”, ”короче”, ”так что”, ”только”, ”ответ”, ”привет”, уже”, ”конечно” каби бир қатор сўзларнинг фаол қўлланиши сир эмас. ҳолатлари учун ота-оналар ҳам сабабчи бўлмоқдалар. Фарзандлар бу сўзларни ўзбек тили луғатидан ўрин олган сўзлар каби доимий равишда фойдаланишни одат тусига киритадилар. Баъзан, сўзнинг таржима маъносига эътибор қаратмасдан сўзлашув мазмунига зид ҳолда келса-да, ишлатиш ҳолатлари ҳам йўқ эмас.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, болаликда берилган билим, таълим-тарбия ва кўрсатмалар улар онгида бир умрга сақланиб қолади. Зеро, халқимизда “Ёшликда берилган билим, тошга ўйилган нақшдир” деб бежиз айтилмаган. Айниқса, мактабгача ёшдаги болаларнинг ота-она билан суҳбатлашиш, меҳр ва эътиборига эҳтиёжининг баландлиги табиий ҳол. Бирок, ҳар доим ҳам ота-оналар томонидан фарзандларга талаб даражасида вақт ажратилмайди. Уларнинг қизиқишлари ҳисобга олинавермайди. Ота-оналар баъзан, ўз зиммасига бириктирилган вазифаларни мақсадли амалга оширмайдилар, фарзандлар билан шунчаки, юзаки ҳолда вақт ўтказадилар. Бола тилидаги самимий сўзлар тўлиқ тингланмаслиги, ўз вақтида муносабат кўрсатилмаслиги, яъни фарзанд истагидек суҳбатнинг бўлмаслиги аста-секин тарбиявий жараёнларда ўзининг салбий аксини намоён этади.

Ўзбек тили нуфузини ошириш ва сақлашнинг асосий омилларидан бири, уни тўлиқ билиш, тилшунослик қоидаларига ҳамда ўзаро муносабатларда нутқ услублари талабларига риоя этишдир. Бу талаблар дастлаб оилада амалга оширилади. Оилада ота-она билан биргаликда оиланинг бошқа аъзолари ака-укалар, опа-сингиллар, қолаверса, яқин қариндошлар, кўни-кўшни,

маҳалланинг ҳам сўзлашув жараёнларидаги нутқий истеъдоди ва маданиятининг аҳамияти катта. Фарзанд эса доимо эътибор ва назоратга олиниши муқаррар.

Ота-она ўртасидаги ўзаро муносабатлар, жиддий вазиятлар фарзанд маънавий камолотига ўз таъсирини ўтказди. Одатимизга кўра, ота оиланинг моддий таъминотчиси. Она эса отанинг топганини исроф қилмай, тежаб-тергаб сарфлаш вазифасини бажарувчи масъул зот. Ҳар икковининг умумий мақсадлари оилани муқаддас сақлаш, таъминлашда ҳамкор, ҳамфикр бўлишдир. Аммо ўзбек хонадонларида кўпроқ фарзанд тарбиясини доимий назоратга олиш оналар зиммасига тушиб қолмоқда. Ўз юмушларидан ортмаган ота-оналар озгина бўлсада, эътиборсизлик қилсалар, кўплаб тарбия жараёнларида нохушликлар рўй бериши мумкин.

Абдулла Авлонийнинг “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ” китобидаги “Тарбиянинг замони” бобида шундай жумлалар бор.

“Эмди очик маълум бўлдики, тарбияни туғилган кундан бошламак, вужудимизни кувватландурмак, фикримизни нурландурмак, ахлоқимизни гўзалландурмак, зеҳнимизни равшанландурмак лозим экан. Тарбияни кимлар қилур, қайда қилинур? - деган савол келадур. Бу саволга биринчи уй тарбияси. Бу она вазифасидур” [2]

“Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё саодат – ё фалокат масаласидир” [3].

Ҳаётимизда учраб турадиган айрим тарбия иллатларининг илдизи айнан, ота-онанинг фарзандларига эътиборсизлиги, одатий, оилавий сўзлашувда сўзларни қўллашда бепарволик, тилни менсимаслик ҳолларига мисоллар келтириб ўтамыз.

Масалан, 3-5 ёшли болалар оилада дарс тайёрлаётган ака-опаларидан инжиқлик билан дафтар, китоб, ручка сўрайдилар, талашадилар. Уларнинг ҳам ёзгиси, китобларни варақлагиси келади. Аммо бу болалар истагини ҳамма ҳам тўғри тушунавермайди. Ушбу ҳолатни икки хил оилада таҳлил қиламыз.

Биринчи оилада:

Фарзанди ғашликларини кузатиб, вазиятга тўғри муносабатда бўлмаган она дарҳол боласининг қўлига гўёки “эскирган китоб”(китоб маънавий бойлик), “ёзувлари бор дафтар”, “расмли журнал”ни тутади ва фарзандига “бу сенга”, “ёзавер”, “чизавер” деб уқтиради, ҳаттоки, ўзи биринчи бўлиб кўрсатиб беради. Болага “сўзи” ва “амалий фаолияти” билан таъсирини ўтказади. Бироқ, ҳали ёзиш-чизишни билмаган бола ака-опаси сингари оппоқ қоғозга ёзгиси келади, онасидан шуни талаб қилади. Ваҳолангки, бола онанинг маънавий қашшоқлиги таъсирига тушади. Яъни, она “сўз орқали” бола ихтиёрига қарши чиқиб, “босим қилиш” ва боланинг кичик жуссасидаги беғубор қалби “истагини” рад этади. Бу ҳолатнинг салбий таъсири шундаки, бола ручка ёки қалам билан ҳали муомалада бўлган китоб ва бирор журналнинг саҳифаларига чизиб ташлайди. Китобда мавжуд расмларни ўз истагидек қайта-қайта бўяйди. Мана энди онанинг боласига бир вароқ оқ қоғоз тутишга эриниши, болага тўғри муносабатда бўлмаслиги келгусида шу фарзандни маънавий тарбиясига катта таъсир кўрсатади.

биринчи оиладаги таҳлилимизга кўра, она ва бола муносабатларидаги қуйидаги камчиликлар:

- мактабгача ёшдаги болаларга ота-она томонидан эътиборсизлик, истакларнинг рад этилиши;
- ота-она (асосан оналар) мактабгача ёшдаги болаларга ўз тилида нутқимиздаги сўзларни тўғри ифодалаб, муносабат билдирмасликлари;
- мактабгача ёшдаги бола эҳтиёжларини кўр-кўрона бажариш; (фарзандига қалам, ручка тутқазиб, китоблар, расмли журналлар, газета саҳифаларига ёзиш, чизишга йўналтириш ва бу ҳолатга бефарқлик)

Иккинчи оилада:

Иккинчи оилада эса худди шу истакни она самимий қабул қилади. У ўз фарзандининг нутқига жиддий қарайди. Бола қалбидан айтилаётган сўзларни тушуниб, бола истагига кўра унга оқ қоғоз тутиб, гарчи у ёш бола китобнинг

маънавий ва моддий жиҳатларини англамас-да, “*сўз орқали*” болага таъсир ўтказди. Шундай вазиятда она “*бу китоб*”, “*бу дафтар*”, “*бу журнал*”, “*бу газета*” каби сўзларни ишлатади. Уларнинг ҳар бирини ўз фикри билан таърифлайди. Бу “*акангники*”, “*бу опангники*”, “*унга тегиш мумкин эмас*”, “*бу китобга чизиш мумкин эмас*”, “*буларни эҳтиёт қилиб, олиб қўямиз*” дея болага тушунтиради. Фарзанд онасидан эшитганларини ёдда тутди. Кичик ёшдаги бола бу фикрларни бошқаларга такрорлайди. Боланинг шу тариқа муносабат билан тарбияланиши, яъни онанинг тил орқали “*сўз ифодаси*” билан муносабатни тўғри шакллантириши келгусида ўзининг ижобий натижаларини кўрсатади. Бола оилавий муҳит тарбияси орқали маънавий етуклик сари кадам босади. Ушбу жараёнда онанинг асосий воситаси сўздир.

Иккинчи оиладаги таҳлилимизга кўра;

- она агарда, мактабгача ёшдаги фарзанди ёзиш, чизиш истагини билдирса, унга алоҳида эътибор қаратади;

- она мактабгача ёшдаги болага бир вароқ “*оқ қоғоз*”ни тутди;

- она мактабгача ёшдаги фарзанди китобнинг маънавий ва моддий жиҳатларини англамас-да, “*бу китоб акангники*”, “*бу китоб опангники*”, “*бунга тегма*”, “*бунга чизма*”, “*буларни эҳтиёт қилиб, олиб қўямиз*” каби сўзларни тил воситасида уқтиради;

- мактабгача ёшдаги бола ҳам кейинчалик бошқаларга шу гапларни такрорлайди;

- мактабгача ёшдаги болада китоб, газета ва журналларга ёзиш мумкин эмаслиги фикри шаклланади.

Сўзларнинг ўз вақтида ва тўғри ишлатилиши, оилавий тарбиянинг ижобий хусусиятларини намоён қилади. Юқоридаги иккита оилавий муҳитда бу ҳолга гувоҳ бўлдик. Кўриниб турибдики, ёшлар тарбиясида тил муҳим алоқа воситаси. Ҳаттоки, ўз қўли билан муомаладаги китоб, газета, расмли журналларга чизиб болага кўрсатаётган она (*ота, бошқа яқинлар бўлиши*

мумкин)нинг маънавий қашшоқлиги келгусида катта-катта камчиликларга сабабчи бўлиши мумкин.

Онанинг ўз фарзандига таъсир кучи “сўз” орқали тез етиб боради. Оилавий нутқ маданиятининг илдизи ота-онанинг сўз бойлигига боғлиқ. Шунинг учун миллий тарбияда сўзларнинг ўз вақтида ва ўринли қўллашга эътиборни кучайтириш мақсадга мувофиқдир. Эътиборсизлик нафақат оила учун, балки бутун бир жамият учун катта зарар келтиради. Масалан, турли эҳтиёжларимиз учун сотиб олинган жиҳозлар, мебеллар бизнинг хизматимизда. Уларни албатта, эҳтиётлаб сақлаймиз. Чунки, ишлаб, пулга олганмиз. Билингки, маънавий қашшоқлик тўрига илинган фарзанд нон каби азиз китоб саҳифаларига ҳеч иккиланмай ёзиб, чизиб улғайяптими, кейинчалик сесканмай қиммат мебелларга, стол-стулларга, мактаб парталарига, бекатлар, жамоат транспортларининг ўриндиқларига ёзиш, турли расмлар чизиш билан зарар келтиришни давом эттираверади. Бу ҳол юқоридаги оилавий муҳитда фарзанд тарбиясига масъул ота-она ва барча яқинларнинг кичик эътиборсизликларининг катта оқибатларидир.

Маънавий қашшоқликнинг товони ҳам қимматга тушади. Жамиятимиз мулкани ота-она оиладаёқ “ўзимники”, “уни эҳтиёт қилиш керак”, “жамоат мулки” ,”ҳалқники” каби сўзларни ифодалаш билан болаларни комиллик даражасида вояга етишларига пойдевор яратади ва бунда тил бойлиги катта аҳамиятга эгадир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ФАРМОНИ
“МАМЛАКАТИМИЗДА ЎЗБЕК ТИЛИНИ ЯНАДА РИВОЖЛАНТИРИШ
ВА ТИЛ СИЁСАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ
ТЎҒРИСИДА” 2020 йил 20 октябрь, <https://lex.uz/docs/5058351> [1]
2. Абдулла Авлоний. ”Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ”-

[://ziyouz.uz/ozbek-nasri/abdulla-avloniy/abdulla-avloniy-turkiy-guliston-yoxud-axloq/](http://ziyouz.uz/ozbek-nasri/abdulla-avloniy/abdulla-avloniy-turkiy-guliston-yoxud-axloq/) [2]

3. Абдулла Авлоний. ”Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ”-

[://ziyouz.uz/ozbek-nasri/abdulla-avloniy/abdulla-avloniy-turkiy-guliston-yoxud-axloq/](http://ziyouz.uz/ozbek-nasri/abdulla-avloniy/abdulla-avloniy-turkiy-guliston-yoxud-axloq/) [3]

ПЕДАГОГНИНГ КРЕАТИВЛИК ПОТЕНЦИАЛИ – ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Тўраев Хайдарали Акбарович
Андижон машинасозлик институти
катта ўқитувчиси
turayev67@mail.ru
Рустамов Хусанбой Рашиданбек ўгли
талаба

Аннотация: Ушбу мақолада замонавий педагогда креативлик потенциалининг мазмуни ва моҳияти, йўналишлари, потенциал малакалар ва сифатларнинг фаолиятда намоён бўлиши, педагогнинг бу йўлда амалга ошириши лозим бўлган сайъи-ҳаракатлари тўғрисида фикр юритилган.

Калит сўзлар. креативлик потенциали, тафаккурнинг тезлиги, ташаббускорлик, педагогик муаммо, мақсадли-мотивли ёндашув, мазмунли ёндашув.

Педагогнинг креативлик потенциали унинг умумий хусусияти сифатида акс этади. У ижодий фаолиятнинг дастлабки шарти ва натижаси саналади. Мазкур сифат шахснинг ўз-ўзини намоён қилиш лаёқатига эгаликни ва тайёрликни ифодалайди. Қолаверса, креатив потенциал негизида ҳар бир мутахассиснинг

шахсий қобилиятлари, табиий ва ижтимоий қуввати яхлит ҳолда намоён бўлади.

Креатив потенциал билиш жараёнига йўналтирилган ижодкорлик билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, анъанавий тафаккур юритишдан фарқли равишда тафаккурнинг тезкорлиги ва эгилувчанлигида, янги ғояларни яратиш, қобилияти, шунингдек, шахс характериға хос жиҳатлар – бир қолипда фикрламасликда, ўзига хосликда, ташаббускорликда, ноаниқликка тоқат қилишда, заковатли бўлишда акс этади.

Педагог креативлик потенциалиға эға бўлиши учун касбий фаолиятида қуйидагиларға эътиборини қаратиши зарур:

- касбий фаолиятиға ижодий ёндашиш;
- янги-янги ғояларни яратишда фаоллик кўрсатиш;
- илғор педагогик ютуқ ва тажрибаларни мустақил ўрганиш ҳамда ҳамкасблар билан педагогик ютуқлар хусусида фикр алмашиш.

Ҳар бир педагогнинг ўзини ўзи ривожлантириши ва ўзини ўзи намоён эта олиши бевосита унинг креативлик қобилиятиға эғалиги билан боғлиқ.

Педагогнинг креативлик потенциалини ривожлантиришда қуйидаги методлардан фойдаланиш самарали саналади: ижодий топшириқлар, индивидуал ишланмалар, муаммоли вазиятлар, ижодий лойиҳалар, “Заковат” мусобақаси кабилар.

Одатда педагогларнинг креативлик қобилиятиға эға бўлишлари педагогик муаммоларни ҳал қилишға интилиш, илмий-тадқиқот ишлари ёки илмий лойиҳаларни амалға ошириш ва ўзаро ижодий ҳамкорликка эришишлари орқали таъминланади.

Педагог ўз-ўзидан ижодкор бўлиб қолмайди. Унинг ижодкорлик қобилияти маълум вақт ичида изчил ўқиб-ўрганиш, ўз устида ишлаш орқали шакллантирилади ва у аста-секин такомиллашиб, ривожланиб боради. Ҳар қандай мутахассисда бўлгани каби бўлажак педагогларнинг креативлик қобилиятиға эға бўлишлари учун талабалик йилларида пойдевор қўйилади ва

касбий фаолиятни ташкил этишда изчил ривожлантириб борилади. Бунда педагогнинг ўзини ўзи ижодий фаолиятга йўналтириши ва бу фаолиятни самарали ташкил эта олиши муҳим аҳамиятга эга. Педагог ижодий фаолиятни ташкил этишда муаммоли масалаларни ечиш, муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик характердаги ижод маҳсулотларини яратишга алоҳида эътибор қаратиши зарур.

Муаммоли масала ва вазиятларни ҳал қилар экан, педагогнинг масала ечимини топишга ижодий ёндашиши унда ҳиссий-иродавий сифатларнинг ривожланишига ёрдам беради. Педагог ўз олдига муаммоли масалаларни қўйиш орқали мавжуд билимлари ва ҳаётий тажрибаларига зид бўлган далиллар билан тўқнаш келади. Бунинг натижасида ўз устида ишлаш, мустақил ўқиб ўрганишга нисбатан эҳтиёж сезади.

Креативлик потенциалига эга педагог ўзида қуйидаги малакаларни намоён эта олади:

- ✓ бажариладиган вазифанинг моҳияти ва аҳамиятини белгилай билиш;
- ✓ масаланинг қўйилишини таҳлил қила олиш;
- ✓ масалани ҳал қилиш режасини тузиш;
- ✓ масалани ҳал қилишда самарали методлар (анализ, синтез,
- ✓ индукция, дедукция, таққослаш ва б.)ларни қўллаш;
- ✓ масалани ҳал қилиш усулларини танлай олиш;
- ✓ қабул қилинган қарорнинг тўғрилигини асослаш ва қайта текшириш;
- ✓ масалани ҳал қилишда кичик тадқиқот (изланиш)ни олиб бориш;
- ✓ масалани ҳал қилиш шароити, жараённинг бориши ва масала ечими яқунларини умумлаштиришга оид далилларни расмийлаштириш.

Педагогнинг илмий-тадқиқот ишлари ва илмий ёки ижодий лойиҳаларни амалга ошириши унда креативлик потенциалини янада ривожлантиради. Натижада педагог:

- ижодий фикрлашга одатланади;

➤ илмий-тадқиқот фаолиятини олиб бориш кўникмаларини пухта ўзлаштиради;

➤ педагогика ёки мутахассислик фани ютуқлари ҳамда илғор тажрибалардан фойдаланиш;

➤ имкониятларини мустақил таҳлил қилади;

➤ педагогик жамоа томонидан олиб борилаётган илмий тадқиқот ва ижодий лойиҳаларни бажаришда фаол иштирок этади.

Педагогнинг креатив потенциали қуйидаги таркибий асосларни ўз ичига олади:

- Мақсадли-мотивли ёндашув, унда ижодий фаолият қадрият саналади ва у педагогнинг қизиқишлари, мотивлари, фаолиятни ташкил этишга интилишида кўзга ташланади.

- Мазмунли ёндашув, бу йўналишда ўзида педагогик, психологик, махсус ва инновацион характердаги билим, кўникма ва малакаларни акс эттиради.

- Тезкор фаолиятли ёндашувда эса ўзида маълум фикрий-мантиқий фикрлашга доир ҳаракатлар, шунингдек, амалий (махсус, техник, технологик) фаолият усулларини ифодалайди.

- Рефлексив-баҳолашда эса бунда шахсий ижодий фаолият моҳиятини англаш, ўз-ўзини таҳлил қилиш ва ўз-ўзини баҳолаш кўзга ташланади.

Педагогнинг креативлик потенциали кўп даражали жараён ва у қуйидаги бир қатор тамойилларга таянади:

➤ Муаммоли характерга эгалиги;

➤ Имкониятларни ошириб бориш;

➤ Ижодий йўналтирилганлик;

➤ Креативликнинг ёрқин намоён бўлиши;

➤ Индивидуалликка эришиш;

➤ Бир бутунлик, изчиллик ва тизимлилик;

➤ Шахснинг индивидуал хусусиятлари ва ҳаётининг фаолиятда орттирган сифатларининг ўзаро уйғунлашуви.

Педагогнинг кротивлик потенциали даражасини аниқловчи мезонлар мавжуд бўлиб, уларга педагогнинг ташаббускорлиги, фаоллиги, креатив қобилиятга эгалиги, изланувчанлиги киради. Ушбу мезонлар педагоглар креатив потенциалини уч даражада аниқлаш имконини беради:

Юқори даражада мунтазам равишда турли ташаббусларни илгари суради, креатив қобилиятга эгалигини изчил намоёиш этиб боради, креатив жиҳатдан ўта фаол, изланувчан бўлади.

Ўрта баъзан у ёки бу ташаббусни илгари суради, креатив қобилиятга эгалиги мунтазам бўлмаса-да, аммо намоён бўлади, креатив жиҳатдан бир кадар фаол, изланувчан бўлишга интилади

Паст даражада гарчи у етарлича асосланмаган бўлса-да, ташаббусни илгари суришга интилади, креатив қобилияти етарлича намоён бўлмайди, изланувчан бўлишга интилмайди

Хулоса сифатида шунини айтиш керакки, ҳозирги тезкор даврда юқори потенциаллик даражасини намоён этиш учун мутахассис доимо ўз устида ишлаши, тинмай изланиши ва фаолиятида мунтазам равишда юқорида зикр этилган ижодкорлик хусусиятларини жамлай олиши керак бўлади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ишмуҳамедов Р, Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. Тошкент - 2013 йил
2. Толипов У, Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. Тошкент - 2006 йил
3. Толипова Ж. Педагогик квалиметрия. Тошкент- 2015 йил.

ЁШ АВЛОДНИ СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИГА ОДАТЛАНТИРИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Тўхтаназаров Қахрамонжон Абдувахобович
Андижон машинасозлик институти
“Гуманитар фанлар” кафедраси катта
ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада келажак пойдевори бўлган ёшларни соғлом турмуш тарзига одатлантириш, бу борада таълим муассасаларининг олдида турган вазифалар, соғлом турмуш тарзининг тарихий илдизлари, ҳозирги кунда ёшларни соғлом турмуш тарзига одатлантиришда амалга оширилиши зарур бўлган педагогик масалалар тўғрисида фикр ва мулоҳазалар ёритилган.

Калит сўзлар. Маънан етук, жисмонан соғлом, соғлом турмуш тарзи, жисмоний комиллик, ёт ғоялар, шахсий-мотивацион.

Бугунги кунда давлатимизнинг асосий мақсадларидан бири келажак пойдевори бўлган ёшларни ҳуқуқий, маънавий, маданий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва ахлоқий етук мустақил фикрловчи баркамол авлод қилиб вояга етказишдир. Дарҳақиқат, ҳозирда жамиятимизнинг 64% дан ортиғини ёшлар ташкил қилади. Ёшлар жамиятимизда амалга оширилаётган тарихий жараёнларнинг барча соҳаларида адолатли, маънан етук, жисмонан соғлом, анъаналарга ҳурмат билан ёндашувчи, янгича маънавий тафаккур эгаси бўлишга ҳаракат қилмоқда. Жамиятимизни миллий қадриятлар асосида, жумладан, ёшларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини янада кучайтиришда олий ўқув юртлиари олдида жуда катта ва масъулиятли вазифалар қўйилмоқда. Бизнинг мамлакатимизда демократияни ривожлантириш, соғлом турмуш тарзини мустаҳкамлаш, янги инсонни камол топширишнинг муҳим муаммолари амалда ҳал қилинаётган ҳозирги босқичда ёшларнинг роли тобора ортиб бормоқда. Шунини унутмаслигимиз керакки, келажакимиз пойдевори билим даргоҳларида яратилади, бошқача айтганда, халқимизнинг эртанги куни қандай бўлиши ёшларимизнинг бугун қандай таълим ва тарбия

олишига боғлиқ. Таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмайди-бу шарқона қараш, шарқона ҳаёт фалсафаси[1.62]. Соғлом турмуш тарзини шакллантириш, соғлом авлодни тарбиялаш орзуси аجدодларимиздан бизга ўтиб келаётган, қон-қонимизга сингиб кетган муқаддас туйғудир. Ота-боболаримиз қадимий ва бой турмуш тарзи ва оилавий тарбия усулига эгадир. Авлод-аждодларимиз қадимдан соғлом турмуш тарзини шакллантириш ва соғлом фарзандларни тарбиялашга алоҳида эътибор берганлар. Соғлом ҳаёт тарзи ҳақидаги ғоялар кеча ёки бугун пайдо бўлиб қолгани йўқ. Бу ғояларга уч минг йиллик тарихга эга Зардуштийлик динининг китоби “Авесто”да ҳам алоҳида эътибор берилган. Халқимизнинг тарихий, диний, маданий ёдгорлиги “Авестода фарзандларни жисмоний ва маънавий соғлом қилиб тарбиялашнинг зарурлиги уқтирилади. “Таналарингизга нисбатан қалбингиз ҳақида кўпроқ қайғуринг”, яъни аввал маънавий дунёингиз мусаффо бўлса, моддий турмушингиз ҳам мукамал бўлиб бораверади, дейди Ахурамазда”[2.24]. Ўрта Осиё халқларининг маънавий меросида алоҳида эътироф этилиб, ўзига хос ўрин олган бу китобда оила ва унда фарзандларнинг тарбияси уларнинг баркамол бўлиб ўсишига катта эътибор қаратилган. Инсоннинг маънавий ҳамда жисмоний комиллик даражаси асосан оилада шаклланиши, эркак ҳам аёл ҳам оилада тўкинликни таъминлай оладиган соғлом, жисмонан етук бўлиши алоҳида таъкидланган. Соғлом фарзанд туғилиши учун, уни соғлом қилиб тарбиялаш учун оила қураётган ёшлар ўз оилаларида соғлом турмуш тарзи билан ўсган бўлишлари, фарзандларига жисмоний ва маънавий тарбия беришга тайёр бўлишлари талаб қилинган. Инсон бақувват бўлиши билан бирга ахлоқий жиҳатдан ҳам етук бўлиши лозимлигини уқтириб ўтишган. Уларнинг фикрлари бугунги кунда ҳам спорт соҳасида хизмат қилаётган мураббийлар, устозлар ҳамда спортнинг қайси тури бўлишидан қатъи назар, шуғулланаётган ёшлар ва аҳолини соғломлаштириш учун баркамол этиб тарбиялаш учун қадрлидир”[3.111]. Ўзининг оиласи, халқи ва ватанига садоқатли баркамол шахсларни тарбиялаш муоммолари доимо давлат ва

жамоатчиликнинг диққат марказида бўлиб келган. Шунга кўра мустақиллигимизнинг илк йилларидан бошлаб “Республикамизда спортни давлат сиёсати даражасига кўтарилганлиги, соғлом ва баркамол авлодни тарбиялашга устувор аҳамият берилаётганлиги ҳамда ҳар томонлама мукамал қонун ва ташкилий асослари яратилаётганлиги бу йўлда кўйилаётган қадамдир. Шунинг учун ҳам ўсиб келаётган ёш авлоднинг жисмоний ва маънавий саломатлигини шакллантириш, соғлом турмуш тарзига интилиш ва спортга меҳр-муҳаббатни сингдириш борасида шарт-шароитлар яратиб бериш, болалар оммавий спортини қишлоқ жойларда ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш, Ватанга садоқатли, келажакка ишончи бор, баркамол авлод тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг ўзагини ташкил этмоқда. Шунинг учун ҳам мамлакатимизда барча соҳаларда бўлгани каби таълимтарбия соҳасида туб ислохотлар рўй бермоқдаки, буни спорт йўналишида ҳам кўришимиз мумкин. Албатта, аҳолига фақат барча моддий шароитларни таъминлаб бериш билан спортни ривожлантириб бўлмайди. Шунинг учун ҳам фақатгина моддий томондан эмас, балки аҳолининг онгу тафаккурини, халқимизнинг спортга бўлган қизиқишлари, ҳамда эски тузумдан қолган эскича қарашларни ҳам ҳисобга олиб фарзандларимизнинг маънавий оламини юксалтириш, уларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш масаласи биз учун энг долзарб вазифа бўлиб қолмоқда. Айниқса, ҳозирги мураккаб ва таҳликали замонда миллий ўзлигимиз, азалий қадриятларимизга ёт ва бегона бўлган турли хил хуружлар, ёшларимизнинг онги ва қалбини эгаллашга қаратилган ғаразли интилишлар тобора кучайиб бораётгани барчамизни янада ҳушёр ва огоҳ бўлишга даъват этиши табиийдир. Ўзимизга хос тарихий анъаналаримиз ва қадриятларимизни миллий спорт турлари орқали ёшлар онгига сингдиришимиз, ёшларимиз дунёқаришига салбий таъсир қиладиган иллатлардан огоҳ бўлиб, улар орасида спортни оммавийлаштириш усулларини ишлаб чиқишимиз даркор. Спортни ривожлантириш

жамиятимизда меҳр-мурувват туйғусини юксалтириш борасидаги мақсадимизга, керак бўлса, сиёсатимизга ҳам жуда катта ҳисса қўшади. Соғлом ҳаёт тарзи индивидларнинг шахсий – мотивацион юзага чиқиши билан боғлиқ бўлиб, бунда ўзининг ижтимоий, рухий, жисмоний имкониятлари ва қобилиятларини юзага олиб чиқиши асосий ўринда туради. Соғлом ҳаёт тарзининг шакллантирилиши асосида муаллиф томонидан эътибор қаратиш керак бўлган бир қатор жиҳатлар кўрсатиб ўтилади, жумладан одам фаолият кўрсатувчи мавжудот сифатида ўзида бир бутун ҳолатдаги биологик ва ижтимоий хусусиятларни бирлаштиради, соғлом ҳаёт тарзи ижтимоий функцияларнинг тўлиқ ҳолатда амалга оширилишини таъминлаб, ўз таркибига касалликлардан огоҳлантириш жиҳатини ҳам қамраб олади. Хулоса қилиб айтганда, биринчидан, соғлом турмуш тарзини шакллантириш ва соғлом авлод ғоясини ҳаётга тадбиқ этиш орқали мамлакатимизда қуйидаги вазифалар бажарилади: иккинчидан, бу ғоя, аввало фарзандларимизнинг жисмоний ва маънавий жиҳатдан баркамол бўлиб етишига ёрдам беради; иккинчидан, бу ғоя ҳар бир фуқарода ватанпарварлик туйғуларининг қарор топишига кўмаклашади; учинчидан, соғлом авлод ғояси одамларни ҳамиша хушёрликка ва огоҳликка ундайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. Тошкент. “Маънавият”. 2008.
2. Авесто – тарихий маданий ёдгорлик. А. Маҳкам таржимаси. Тошкент. “Шарқ”. 2001.
3. Маннапова Н. Талабаларда соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг баъзи жиҳатлари //Фалсафа ва ҳуқуқ. 2011/№1.

ONA TILI VA YOSHLAR TARBIYASI

Almatova Mahfuza Latifovna
Andijon Mashinasozlik Instituti
O‘zbek tili va adabiyoti“
kafedrasi assistenti.
mahfuzaalmatova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola yoshlarning tilga bo‘lgan e‘tibori, ularning tarbiyasida tilning o‘rni va jamiyatda ona tilimizning nufuzini oshirish maslalarini haqida.

Kalit so‘zlar; Vatan, onaizor, til, nutq, tafakkur, millat, kommunikatsiya, umumbashariy.

Ona tilida fikrlashga, toza gapirishga, nutqingizni har xil yot unsurlardan saqlashga harakat qiling. Qayerda va kim bo‘lmasin, ona tili kamsitilishiga yo‘l qo‘ymasin. Til mavsumiy libos emaski, ob-havoning o‘zgarishiga qarab almashtirilsa, Onaizor, Vatan, millat har biri bittadan, Ona tili ham bitta. Agar o‘z xalqingiz orasida gungalak-soqov va bo‘lishni istamasangiz, ona tilini puxta o‘rganing. Boshingizga ko‘taring. Kishi boshqa tilda bilimli bo‘la oladi, ammo faqat o‘z tilida bekami-ko‘st bo‘lishi mumkin

G‘aybulla as-Salom

Darhaqiqat, til – hayotning boshlanishi. Inson o‘z ona tili yordamida yangi tushunchalar va munosabatlarni anglay boshlaydi. Ona tili bizga ona suti bilan singdiriladi. Inson ulg‘aygan sari atrofdagilar bilan muloqot qilish, kitoblar o‘qish orqali so‘z boyligini oshirib boradi. Ota-bobolarimiz tarixi, milliy va ma‘naviy qadriyatlarimiz bizga ona tilimiz yordamida meros bo‘lib qoldi. Xalqlar tarixi – bu ular tilining tarixi. Davlat rivojlanishi bilan davlat ham rivojlanadi. Dunyoning barcha davlatlari o‘z ona tillarini asrab avaylashga intilishadi va hurmat qiladi.

Hech kim hech qachon o‘z ona tiliga bo‘lgan e‘tiborini yo‘qotmasligi kerak. Tilga hurmat – bu xalqqa hurmat. O‘z ona tiliga ega bo‘lmagan xalq mamlakat bo‘lolmaydi. Til davlat timsoli, mulki hisoblanadi. Shu sababli, bugun bizning oldimizda turgan eng dolzarb vazifalarimizdan biri ham yosh avlodning ong

shuurida, qalbida tilimizga bo'lgan muhabbat va sadoqat, hurmat - e'tibor kabi tuyg'ularni uyg'otishimiz va shakllantirishimizdan iborat. Shundagina tilning, millatning qadri va obro'yi, nufuzi oshadi. Tilning egasi xalq, ammo xalqning bitta vakili loqayd bo'lsa ham tilning sofligiga putur yetadi. Binobarin, o'zini o'zbek millatining farzandiman, deb bilgan har bir shaxs ona tilimizga e'tiborli bo'lishi, uning sofligini asrab-avaylashni muqaddas burchi deb bilishi shart. Ayniqsa ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan o'qituvchi tarbiyachilar bu masalada ko'proq mas'uldirlar. Chunki inson olamni narsa va predmet shaklda, voqeya va hodisa tarzida miyyasida aks ettiradi, idrok qiladi, fikrlaydi. Bu jarayonda muhim vosita hisoblangan tilning ahamiyati g'oyatta muhimdir. Shuning uchun ham til va tafakkurni bir-biridan alohida tarzda tasavvur qilib bo'lmaydi. Tilning inson uchun fikrlash vositasi bo'lishi, moddiy asos sifatida xizmat qilishi uning amalda bo'lishdagi birinchi bosqich hisoblanib, ikkinchi bosqichda fikr, tafakkur mahsuli reallashadi, ya'ni u miyyadan tashqariga chiqadi. Shunday qilib, ikkinchi bosqichda til kommunikativ – aloqa vazifasini bajarishga kirishadi. Mana shu o'rinda tilning hech bir imkoniyati nutqsiz, nutqiy jarayonsiz amalga oshmasligiga amin bo'lamiz. Ma'lum bo'ladiki, til nutqning o'ta muhim ustuni sifatida aloqa, xabar, ta'sir etishdek, shu bilan birga, imkoniyatlari nihoyatda kengayib borishi natijasi o'laroq kishilik jamiyati to'plagan tajriba va bilimlarni kelajak avlodlarga yetkazib berishdek ulug'vor ijtimoiy vazifani bajaradi. Shu o'rinda nutqning tozaligiga e'tibor berish, unda chet so'zlarni o'rinsiz ishlatishga yo'l qo'ymaslik nutq madaniyati hisoblanadi. “Til shuncha sharafi bilan nutq qurolidir. Agar nutq nomaqbul bo'lib chiqsa – tilning ofatidir.” degan edi ulug' bobokalonimiz Alisher Navoi. Shu jumladan, nutqni benihoya ulug'lab aytganiday, “Insonni so'z ayladi judo hayvondin, Bilki, guhari sharifroq yo'q ondin”. Tilning ravon va tarovatli nutqning shaxs kamolotidagi, uning ma'naviy va intellektual takomilidagi o'rnini hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydi. Tabiiyki, psixofiziologik jihatdan sog'lom har bir bola nutqining muntazam o'sishi maktabda, bevosita ta'lim va tarbiya olish jarayonida

kechadi, inson hayotining boshqa davrlariga qaraganda aynan shu davrda tilning sirli dunyosi, nutqning nozik sinoatlari bilan tanishish ishtiyoqi bolalarda kuchli bo'ladi. Aytish lozimki, bolalarning nutqiy ko'nikmalari turli yosh bosqichlarining eng muhim davri sifatida maktabgacha bo'lgan davr va kichik maktab yoshidagi davrni alohida ta'kidlash mumkin, Shunga ko'ra ham, bolalar nutqini ayni shu davrdan boshlab rivojlantirib borish muhim pedagogik jarayon hisoblanadi. O'qituvchi uchun namunali, chinakam ma'nodagi madaniy nutq sohibi bo'lish uning o'z kasb koriga tayyorligini namoyon etuvchi ko'rsatkich hisoblamog'i lozim. Demakki tilimizni e'zozlash, uning davlat tili sifatidagi maqomi, jamiyatdagi mavqeyini yuksaltirish, ona tilimizga hurmat ruhuda tarbiyalash hamisha dolzarb ma'naviy burchimiz bo'lib qoladi. O'zbek tilining xalqaro miqyosdagi obro'-e'tiborini yuksaltirish, uni milliy va umumbashariy tushunchalar asosida taraqqiy etgantillar safiga qo'shish har birimizdan tilimizga chuqur hurmat bilan yondashishni talab etadi. Zero, Tilga e'tibor, elga e'tibor

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. G'oziyev E.G. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. -T.Shark-2000
2. Ochilova G. Pedagogika . T;2005
3. Til va adabiyoti talim jurnali jurnali
4. G'aybulloh as-Salom. Ey umri aziz. -T.Sharq.1997.

БАРКАМОЛ ШАХС ШАКЛЛАНИШИДА ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМ- ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ

*Алимова Х., Нуритдинова Ё.
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологилар
институтини Хорижий тиллар
кафедраси ўқитувчилари*

Аннотация: Оила инсоний меҳр-мурувват мезонлари каби туйғуларни ўзида мустаҳкам идрок этишга чорловчи муқаддас ва улуғ даргоҳ. Ана шу даргоҳда инсон улғаяди, камол топади.

Калит сўзлар: Экологик таълим-тарбия, мерос, атроф-муҳит, урф-одатлар.

Экологик тарбия – ватанпарварлик бўлиб, табиатни асраш – Ватанни асрашдир. Экологик таълим-тарбия жараёнларини оиладан бошлаш муҳим аҳамият касб этади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, оилада аёлнинг ўзига хос ўрни мавжуд бўлиб, рўзгорни саранжом-саришта ва озода тутиш, тозалikka риоя қилиш хонадонимиз бекаларидан алоҳида эътибор ва масъулият талаб этади. Мана шу оилада камол топаётган қизалоқ ўз онасини синчковлик билан кузатади ва унинг юриш-туриши, ўзини тутиши, идиш-товоқларни покиза сақлашидан тортиб, ҳовли супириши, гуллар парвариши, қўйингки, барча-барча ишларда андоза олади ва шу зайлда улғаяди. Ўғил болалар эса эркакларга хос хислатларни ўз отасидан ўрганади. Ота баҳор ойларида ерларни чопиш, дарахт ниҳоллари ва гул ўтқизиш, маиший асбобларни тоза тутиш ва созлашни бажараётган вақтда ўз ўғлини олдига олиб шу ишларни оз-оздан ўргатиб борса, ўғил ҳам ундан андоза олиб ўлғаяди.

Фарзандларга илк сўзлар ўргатилаётганда, “сув”, “ўсимлик” ва “нон” тушунчаларини, уларни кадрлаш кераклигини, сувсиз ўсимлик ўсмаслигини, ўсимлик ўсмаса нон бўлмаслигини улар онгига сингдириб бориш лозим. Зеро бу удумлар бизга ота-боболаримиздан мерос.

Атроф-муҳит, урф-одатларда тан олинган меъёрлар ва тартиб-қоидалар оилада болаларнинг шахс сифатида шаклланишига кусли таъсир қилади. Бола, асосан, оилада ўсиб-улғаяди, ривожланади, ўз ҳис-туйғулари ва хатти-ҳаракатларини назорат қилишни ўрганади. Ота-оналар боланинг кайфияти, аҳволи ва хулқи у яшаётган шароитга боғлиқ бўлишини яхши билиши керак. Шу билан бирга, фарзандларига соғлом бўлиш учун гигиена қоидаларига риоя қилиш шартлигини оз-оздан уқтириб боришлари лозим. Бу эса оилада соғлом турмуш тарзининг шаклланишига олиб келади.

Соғлом турмуш тарзи – бу инсоннинг ҳаёти ва саломатлиги хавфсизлигини таъминлашга хизмат қилувчи кўникмаларга эга бўлиши асосида ҳаётий фаолиятини йўлга қўйиши ҳамда саломатлигининг юқори даражада бўлишига эришишни таъминлаш шакли бўлиб, у кун тартибига риоя қилиш, фаол жисмоний ҳаракат асосида организмни чиниқтириш, спорт билан шуғулланиш, тўғри ва сифатли овқатланиш, гигиена қоидаларига риоя қилиш, экологик мулоқот ва маданиятга эришиш, умуминсоний ва ўзбекона кадриятлар асосида маънавий тарбия олиш, зарарли одатлардан ўзини тия билиш ҳолатларнинг мавжудлиги билан тавсифланади.

Болада ижобий хислатларнинг шаклланишида оила билан бирга мактаб, маҳалла-куй, тенгдошлари ва умуман, атроф-муҳитнинг таъсири катта. Бугунги кунда ҳар бир оила олдидаги вазифалардан бири бу болалар онгида ёшлигиданоқ экологик онг ва экомданиятни шакллантириш, уларни табиатга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга ўргатиш, ноёб табиатни асл ҳолича келгуси авлодлар учун асраб-авайлаш ҳиссини вужудга келтириш орқали атроф-муҳитга етказилиши мумкин бўлган салбий таъсирнинг олдини олишдан иборат. Экологик тарбия самарадорлигини ошириш экологик таълимга боғлиқдир. Болалар онгига таълимни яхшироқ сингдиришда ўйинлардн фойдаланиш мақсадга мувофидир. [1, 240]

Бунинг учун барчамиз, хусусан, ёшларимизнинг онгида Она-ер, Она-табиат, Она-Ватанга, унинг бойликларига бўлган юксак эътибор, меҳр-муҳаббат, чуқур эҳтиромни, яъни ватанпарварлик туйғусини янада юксалтириш лозим.

Бугун мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар замирида оилалар мустаҳкамлиги, фарзандлар баркамоллиги, ҳам маънан, ҳам жисмонан соғлом авлодни вояга етказиш, уларнинг бахту саодати ва фаровон келажагини кўриш орзуси мужассамлигини алоҳида таъкидлаш жоиз.

Ўсиб келаётган ёш авлодга экологик таълим-тарбия беришни узлуксиз таълимнинг бошланғич босқичи ҳисобланган мактабгача таълим муассасаларидан бошлаш айни муддаодир.

Таълим муассасаларида фан асосларидан мустаҳкам билим бериш билан бирга, турли фанларни ўқитиш жараёнида ўқувчиларни ҳозирги экологик муаммолар моҳиятини очиб берувчи билимлар билан қуроллантириш ва шу билимларни уларнинг амалий фаолиятига, ижтимоий меҳнати билан мустаҳкамлаб бориш мақсадга мувофиқ. Бундай масъулиятли вазифани ҳал қилиш учун ўқитувчи шу соҳа бўйича билимга, педагогик маҳоратга, юксак экологик маданиятга эга бўлиши, шунингдек, тинимсиз изланиши, ўрганиши талаб қилинади.

Миллий бойликларимиз, урф-одатларимиз, миллий кадриятларимиздан дарсларда ўринли, мақсадли фойдаланиш, атроф-муҳитнинг тоза ва мусаффолиги нафақат мамлакатимиз, балки сайёрамиз учун ҳаётий зарурат эканлигини тушуниб етишга ёрдам беради. Миллий кадриятларга суянган ҳолда экологик таълим-тарбия элементларини ўқувчиларга сингдириб бориш зарур. Таълим муассасаларида экологик билимларни тарғибот ва ташвиқот ишларини кучайтириш мақсадида уларда “Экологик марказ”, “Экология клуби” ташкил этиш, мунтазам равишда экофестиваллар ҳамда танловлар ўтказиб туриш ижобий самаралар беради.

Маҳаллалар ҳам экологик таълим-тарбиянинг ўзига хос ўчоқларидан биридир. Азалий кадриятларимиз ҳисобланган умумхалқ ҳашарларини

Ўтказиш ва унга кўпроқ ёшларни жалб этиш уларнинг табиатга нисбатан тўғри муносабатини шакллантиришга ёрдам бериши шубҳасиз. Бинобарин, ота-боболаримиздан бизга мерос ҳисобланмиш она табиатни софлигича келгуси авлодларимизга етказиш нафақат табиатни муҳофаза қилувчи мутахассислар, балки ҳар бир инсон учун ҳам қарз, ҳам фарздир.

Шу билан бир қаторда, ёшларнинг экологик маданиятини оширишда қуйидаги усуллардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга:

- ёшлар иштирокида экологияга оид мавзуларда семинар тренинглар ташкил этиш;
- экобоғлар барпо этиш, экологик ҳашарлар ва акциялар ўтказишга ёшларни кенг жалб қилиш;
- экологик мавзуларда танловлар ташкил этиш;
- экологик адабиётлар кўргазмасини ташкил этиш;
- талабаларнинг илмий конференцияларини ташкил этиш ва ижтимоий рекламаларни кўпайтириш;
- экомарафон ва бошқа турли спорт ўйинларини ўтказиш;
- боғча ва мактабларда экологик тўғараклар ташкил этиш;
- экологик саёҳатлар уюштириш;
- юртимизда соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, ўсиб келаётган авлоднинг экологик маданияти, дунёқараши, билим ва масъулиятини ошириб бориш билан боғлиқ оммавий ахборот воситаларида мақолалар чоп этиш, телекўрсатувлар, радиоэшиттиришлар ва махсус дастурларни мунтазам равишда эфирга узатиш.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. “Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдеворидир”. Т., Шарқ, 1997 й.
2. Ҳасанбоева О. “Оила педагогикаси”. Т., Алоқачи, 2007 й. 240 б.

ТИЛ - МИЛЛАТНИНГ РУҲИ

*Аҳмаджонова Гулбаҳор Одиловна
Андижон вилояти юридик техникуми
Ўқув-методик бўлим услубчиси
III-даражали юрист
Ўзбек тили ва адабиёти фани ўқитувчиси*

Аннотация: *ушбу мақолада Ўзбек тилининг давлат тили мақоми ва унинг нуфузи, тарихи ва муаммолари, шунингдек, тилимизга оид долзарб муаммоларни бартараф этиш борасидаги фикр-мулоҳазалар ёритилган.*

Калит сўзлар: *Ўзбекистон Республикаси “Давлат тили тўғрисида”ги қонун, Давлат тили мақоми, Умумий ўрта таълим мактабларидаги тил дарслари.*

Инсоният ўз руҳий кечинмалари, тафаккуридаги мулоҳазаларини борлиққа тил орқали намоён этади. Она тили – миллатнинг руҳи. Тилнинг бойлиги, гўзаллиги, жозибаси ҳар бир миллатнинг ахлоқини ҳам ўзида мужассамлаштиради. Буюк аждодларимиз ҳеч қандай замонавий технологиялар ривожисиз, интернет ва оммавий ахборот воситаларисиз ҳам бир неча тилни билиши таажжубланарли. Ҳозирги кунда эса айримларнинг ўзбек тилидаги сўзларнинг ҳам мукамал билмаслиги ачинарлидир. Бу айнан зиёлиларнинг оғриқли нуқтасидир. Ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши халқимизнинг миллий мустақилликка эришиш йўлидаги муҳим қадамларидан эди. Тилнинг мавқеини ошириш учун биргина қонунларнинг қабул қилиниши, унга давлат тили мақомининг берилиши етарли бўлмайди. Тилнинг нуфузининг юксалишида болалиқдан шу тилнинг бутун жозибаси, маънолари ва чиройли ифодаси билан сингдиришдадир.

1989 йил 21 октябрда “Давлат тили тўғрисида”ги қонун қабул қилиниши ва 1995 йил 21 декабрь “Ўзбекистон Республикасининг Давлат тили ҳақида”ги қонунга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги қонуни Ўзбек тили нуфузининг қонуний асоси бўлса, бу қонунни тарғиб этиш ва амалда тил ресурсларидан кенг кўламли, сифатли ва унумли фойдаланишни ўргатиш

зиёлилар, тилшунослар ва устозларнинг зиммасидадир. Масалан, боғча ёшидаги болалар жумла тузиш, сўзлардан фойдаланишда бевосита ота-онаси, яқинлари, шунингдек, тамоша қиладиган мультфильмларга асосланадилар. Мактаб ёшига етгач эса ўқитувчи ва бошқа мактабдошлари нутқига тақлид қиладилар. Шу ўринда мактаб “Она тили” ва “Адабиёт” дарсликлари муаллифларига эътирозлар кўп. Тилни ўрганишдаги мезонларни бирмунча ўзгартириш зарур. Ўзбек тилимиз равнақи, умрибоқийлиги, бойлиги ва жозибасини сақлаш учун мавжуд қуйидаги муаммоларни бартараф қилиш даркор, деб ўйлайман.

1. Мактаб таълимида рус тили ва инглиз тили дарслари кичик гуруҳларга бўлиб ўтилади. Она тили фани дарслари ҳам шу тартибда кичик гуруҳларга бўлиб ўтилиши керак. Бу таълим самарасини оширади ва Зеро, ўз тилини мукамал билган тақдирдагина бошқа тилларни ўрганиш мумкин.

2. “Она тили” ва “Адабиёт” дарсликлари ўқувчилар ёш хусусиятларини инобатга олинган ҳолда тузилмаган. Мавзулар болалар учун қизиқарли тарзда, ўйин усулларига бой ва расми топшириқлар кўп бўлиши лозим.

3. Тил таълимининг мезонини узвий тарзда шакллантириш керак. Ҳаётий зарурат асосида 1-синфдан 11-синфгача айрим мавзуларни қайта-қайта ўтавермасдан, бола тўғри ва равон, ифодали ва мукамал ўзбек тилида ёза олиши ҳамда сўзлаши учун тизимли дастур ишлаб чиқиш керак.

4. Айрим синфлар дарслигида умуман керак бўлмаган мавзулар бор. Масалан, мураккаб қўшма гапнинг тузилишига кўра турларига жуда кўплаб соат ажратилган. Буни ўрнига тўғри ва бой нутқни ўрганиш зарур эмасми?!

Чет тилларни ўрганиш учун жуда катта эътибор ва маблағ ажратилаётган ҳозирги даврда ўз она тилимиз равнақи ҳамда миллат тилининг умрибоқий бўлиши учун масъул ёш авлодни бой, бетакрор ҳамда Алишер Навоийдек буюк алломаларимиз улуғлаган тилимизни мукамал билишига бугунги зиёлилар масъулмиз.

ЁШЛАР КАМОЛОТИДА МИЛЛИЙ АНЪАНАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ТАЪЛИМИЙ-ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

*Фуломжоновна М., Мажидова З.
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологилар
институтини Хорижий тиллар
кафедраси ўқитувчилари*

Аннотация: Дунёвийлик асослари ва демократик тамойилларга таянган барча давлатларда инсоннинг турли ижтимоий, сиёсий, маънавий ва иқтисодий эҳтиёжларини қондириш баробарида алоҳида эътибор бола, ўсиб келаётган авлод саломатлиги масаласига, яъни соғломлик ақидаларини шахснинг кундалик турмуш нормалари даражасига кўтаришга йўналтирилади.

Кўпчилик олимларнинг таъкидлашига кўра, соғлом турмуш тарзини шакллантириш омиллари инсон саломатлигини муҳофаза қилиш борасидаги комплекс, яъни гигиеник, экологик, гендер, тиббий, жинсий ва бошқа билим ва кўникмаларнинг инсон тафаккурида инъикос этиши билан алоқадордир. Ана шу жараён учун эса махсус психологик-педагогик шароитнинг мавжуд бўлиши талаб этилади. Ана шундай талаб этиладиган шароитларни ўзбек оиласида ҳам вужудга келтириш зарур бўлади. Талаб қилинаётган шарт-шароитлар сирасига саломатлик ғоясининг умуммиллий ғояга айланиши, саломатлик ва спорт инфратузилмаларининг мавжудлиги, саломатликни муҳофаза қилиш борасидаги билимларни эгаллаш имкониятларининг яратилганлиги каби талаблар жуда катта аҳамият касб этади. Мана шундай шарт-шароитлар инсонни соғлом турмуш тарзига ундайди ва соғлом турмуш тарзи тамойилларининг амалийлигини таъминлайди. Бола соғломлиги ғоясининг жамиятда умуммиллий ғояга айланиши ва унинг таъминланиши соғлом бола ғоясининг ҳар бир оила қадриятига айланиши учун асос бўлиб хизмат қилади. Саломатликнинг энг муҳим қадриятлардан эканлигини онгли равишда англаш унинг амалийлигини таъминлашга қаратилган онгли саъй-ҳаракатларни талаб этади. «Бола соғломлиги – бебаҳо бойлик» талаби

саломатликни муҳофаза қилишга қаратилган шахсий муносабатни шакллантириши лозим. Ана шундай шахсий муносабат оилавий таълим-тарбиянинг энг муҳим талабига айланиши тақозо этилади.

Д.Шарипованинг фикрига кўра, «саломатлик – барчанинг ва ҳар бир кишининг иши»дир. Инсон саломатлиги – оила, маҳалла, мамлакат бойлиги ҳисобланади. Инсон саломатлиги, касалликлар даражаси ва хасталикларнинг олдини ола билишдир. Саломатлик соғлом турмуш тарзининг муҳим омилларидандир. Инсонга ўз саломатлигини сақлаб қолишга кўмак берадиган омилларни олима қуйидагича таърифлайди:

- жисмоний тарбия ва спорт;
- тўғри ташкил қилинган кун тартиби;
- оила аъзолари ва ён атрофдагилар билан ўзаро бир-бирини тушуниш ва тинч-осойишта турмуш кечириш;
- зарарли одатларнинг қули бўлмаслик;
- уйдаги тартиб, озодалик ва саранжом-саришталик;
- шахсий ва умумий гигиена қоидаларига амал қилиш.

Таъкидланган омиллар халқимизнинг миллий кадриятларининг муҳим унсурларидан саналади. Кўриниб турибдики, соғлом бола шаклланишига оид зарур билимлар мажмуасини ота-оналар онгида тарбиялаш мақсадга етишнинг энг қисқа ва самарадор йўлидир. Оилада соғлом бола шаклланиши оила, бола ва саломатлик асослари, бола, ижтимоий қатламлар ва саломатлик, бола, шахс ва тиббий маданият, бола, шахс ва соғлом турмуш тарзи, бола, жисмоний тарбия ва спорт йўналишларида мунтазам саъй-ҳаракатлар ташкил қилинишини тақозо этади.

Дунёвийлик асослари ва демократик тамойилларга таянган барча давлатларда инсоннинг турли ижтимоий, сиёсий, маънавий ва иқтисодий эҳтиёжларини қондириш баробарида алоҳида эътибор бола, ўсиб келаётган авлод саломатлиги масаласига, яъни соғломлик ақидаларини шахснинг кундалик турмуш нормалари даражасига кўтаришга йўналтирилади. Бугунги

кундаги вазифа мана шу соғломлик ақидаларининг халқимизга доир ва замонавий мазмунини оилавий қадриятлар тизими даражасига кўтаришдан иборатдир. Ўзбекистонда “Соғлом бола йили” давлат дастурининг қабул қилиниши соғломлик ақидаларининг қонуний тарзда ҳаётга жорий этилиши учун имкониятлар яратади, унинг изчиллиги ва давомийлигини таъминлайди, шахснинг ҳам маънавий, ҳам жисмоний тараққий этиши учун зарур шарт-шароитлар тизимини яратишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-том. Т., “Ўзбекистон”, 1996, 49-бет.
2. Ислом Каримов “Юксак маънавиятенгилмас куч”.Т.”Маънавият”.2008 йил
3. Ислом Каримов “Биз келажагимизнинг ўз кўлимиз билан қураимиз”. Т.Ўзбекистон 1999 йил.
4. Мусурмонова О., Абдурахимова Ф. Маҳаллада қизларнинг соғлом турмуш тарзи. –Тошкент: «Ўзбекистон», 2007. -Б. 53.
5. Шарипова Д.Ж. Оиламнинг саломатлик сирлари. –Т.: UNICEF, 2000.

YOSHLARDA KASB ODOBI TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

*Irgashev M. Ahmadjonova Sh.N.
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
“Xorijiy tillar” kafedrasi o'qituvchilari*

Annotatsiya: Har bir jamiyatda muayyan guruhlar borki, egallagan kasblari ularni boshqa jamiyatdoshlariga nisbatan imtiyozli darajaga olib chiqadi. Ko'pchilik jamiyat a'zolarining hayot-mamotlari, sog'ligi, ma'naviy sog'lomligi, huquqiy himoyasi, ilmiy salohiyatining namoyon bo'lishi kabi omillar shu singari imtiyozli kasb egalarining o'z kasbiy burch mas'uliyatini qay darajada his etishlariga, halollik va vijdon yuzasidan ish ko'rishlariga bog'liqligi hammaga ma'lum.

Kalit so'zlar: kasb odobi, axloqiy, me'yot, munosabat, muallimlik odobi, huquq-tartibot xodimlari odobi.

Rahbarlikning axloqiy jihatlari, rahbar borasida Islom Karimovning mana bu fikrlari ibratlidir: *“Oddiy odamlarning rahbarlarga munosabati ikki fuqaro o'rtasidagi munosabatgina emas. Ayni paytda u jamiyatda qaror topadigan ma'naviy-ruhiy, siyosiy-axloqiy muhitni ham yaratadi... Haqiqiy rahbar*

odamlarning ko'ngliga yo'l topib, ularni ezgulikka, yaxshilikka, yaratishga da'vat etadi”.

Chunonchi, tabobat xodimini, jarrohnini olaylik. Deylik, u har bir operatsiya kunida bir necha kishini hayotga qaytaradi; yuzlab odamlar uning yordamiga muhtoj, unga umid va ishonch, ilinj bilan qaraydilar. Bordi-yu, shaxsiy manfaat yo'lida jarroh o'z bemoriga xiyonat qilsa-chi, ya'ni, uni qasddan halok etsa-chi? Kim uni shunday qilmasligini kafolatlaydi? Shu bois boshqalarning qo'lidan kelmaydigan ishlarni bajara oladiganlar faoliyatida o'zboshimchalik, manfaatparastlik, xudbinlik va kasbni suiiste'mol qilish singari illatlarga yo'l qo'ymaslik uchun, shuningdek, ular axloqiy darajasini yuksak bosqichda turishini ta'minlash maqsadida ko'p hollarda o'zaro qoidalar majmui yaratilgan. Bu qoidalar majmui, odatda, qasamyod yoki me'yorlar ko'rinishini olgan. Uni buzish o'ta

odobsizlik va axloqsizlik, hatto jamiyatga xiyonat tarzida baholanadi. Bunday qasamyodlar juda uzoq tarixga ega. Misol tariqasida hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan Qadimgi Yunon hakimi Gippokrat tomonidan qisqa va lo‘nda shaklda tuzilgan, tabobat xodimlari kasbiy odobi qonun-qoidalari jamlangan mashhur «Gippokrat qasami»ni keltirish mumkin.

Tarixda o‘z dushmanini davolagan tabiblar ham ko‘p uchraydi. Chunonchi, qadimgi hind eposi «Ramayana»da behush yotgan Lakshman boshida turgan devlar shohining xos tabibi kechinmalari shu jihatdan muhim. Tabib oldida ikki yo‘l bor edi: biri – saltanat dushmanini muhtoj bemor sifatida davolash, ikkinchi yo‘l davolashdan bosh tortish bilan uni o‘limga mahkum etish. Tabib uzoq mulohazadan so‘ng tabiblik odobi qoidalariga bo‘ysunishni – Lakshmanni davolashni afzal ko‘radi. Zero, kasbiy odob qonun-qoidalari talabiga ko‘ra, bemor to‘shagi ustidagi tabib uchun do‘st yoki dushman degan tushunchalar o‘z ma‘nosini yo‘qotadi, uning qoshida faqat tibbiy yordamga intizor, shafqatga muhtoj, zaif inson yotadi. Davolanib hayotga qaytgan Lakshman devlar mamlakatining tengsiz buyuk jangchisi va saltanat valiahdi Indirjidni jangda halok etadi hamda tabib fuqaro bo‘lgan Lanka davlatining tanazzuliga yo‘l ochadi. Lekin, kitobxon tabibni xiyonatkor yoki sotqin demaydi, aksincha, uning ma‘naviy jasoratiga, halolligiga, kasbiy burchiga sodiqligiga hayrat bilan tasannolar o‘qiydi.

Yoki mashhur rus olimi akademik Andrey Saxarovning taqdirini olaylik. Buyuk nazariyotchi, fizik, termoyadro sohasida tengi yo‘q mutaxassis, vodorod bombasining asosiy kashfiyotchisi, Vatan mudofaasini mustahkamlashdagi xizmatlari uchun o‘nlab orden va medallar sohibi, obro‘li, badavlat bu insonga nima yetishmasdi? U hammasidan kechishga – ommaviy qirg‘in qurollari, jumladan, o‘zi yaratgan vodorod bombasi sinovlariga ochiq bayonotlar bilan qarshi chiqishga ahd qildi. Natijada qatag‘onlarga asoslangan sho‘rolar tuzumi uni ilmiy jamoatchilikdan ajratib, poytaxtdan olisdagi Rossiya shaharlaridan biriga badarg‘a qildi, uning nomini matbuotda yoki kitoblarda qayd etilishini taqiqladi. Vaholanki, u hammadan izzatliroq yashay olishi mumkin edi. Saxarov yuksak axloq yo‘lini tanladi – olimlik

burchi, odobi talablarini bajarishni har qanday boylik, izzat-ikromdan baland qo‘ydi. Buyuk olim o‘z kashfiyoti insonning eng oliy huquqi bo‘lmish – yashash huquqiga rahna solishi mumkinligi va qisman solayotgani uchun uni amalda qo‘llanilishiga qarshi kurashdi. U sho‘rolar hukumati va mafkurachilari tomonidan o‘zining Vatan mudofaasi quvvatini susaytirishga harakat qilgan salkam xiyonatkor fuqaro deb e‘lon etilishiga, boshiga behisob tuhmatlar, ta‘na-dashnomlar yog‘dirilishiga sabot bilan chidadi. Ahdidan qaytmadi, yovuzlik saltanati qo‘lida o‘z olimlik iste‘dodining qo‘g‘irchoq bo‘lishiga, harbiy murvatga aylanishiga yo‘l qo‘ymadi. Oxir-oqibatda u inson huquqlarining jahon tan olgan himoyachilaridan biri sifatida butun insoniyat tahsiniga sazovor bo‘ldi. Bunday misollarni ko‘plab keltirish mumkin.

Bulardan tashqari, muallimlik odobi, huquq-tartibot xodimlari odobi, muhandis odobi singari bir qancha kasbiy odob turlari borki, ular ham jamiyatda axloqiy munosabatlar silsilasida muhim ahamiyatga ega. Shuni aytish kerakki, barcha kasbiy odob qonun-qoidalarining ta‘sir doirasi, miqyosi bir xil emas. Ba‘zi bir kasbiy odobning buzilishi oddiy odobsizlik doirasidan chiqib, axloqsizlikka aylanib ketadi. Masalan, rahbarlik odobidagi ba‘zi nuqtalarga to‘xtalaylik. Rahbar quyi lavozimdakilarga mensimay, qo‘pol munosabatda bo‘lishi, o‘ziga ishonib topshirilgan hudud yoki tashkilotdagi oddiy odamlar arz-dodiga, orzu-istaklariga to‘ralarcha qarashi odobsizlikka kirsas, uning shaxsiy boylik orttirishi yo‘lida korrupsiya vositasida mamlakat, viloyat yoki tashkilot manfaatlarini qurbon qilishi axloqsizlik, nafaqat rahbarlik kasbiga, balki Vatanga ham xiyonat tarzida baholanishi mumkin. Ba‘zan kasbiy odobning kasbiy axloq deb atalishi ham ana shundan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

5. Karimov.I.A. “Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida”gi 451-sonli farmon. 2006-yil 25-avgust.
6. O'zbekiston Respublikasida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimini rivojlantirish konsepsiyasi. Maktab va hayot. Ilmiy ommabop jurnal. 2002-yil, 5-son.
7. A.V.Tsoy. Sening kasbing. Maktab va hayot. Ilmiy ommabop jurnal. 2002-yil,

ТИЛ - МАДАНИЯТ - ИНСОН

*Исроилова Махбуба Ахматовна
Андижон педагогика коллежи*

Аннотация. Мазкур мақолада ўзбек тилининг бой тил эканлиги ҳақидаги таълимотлар, айниқса XXI аср адабиётига кириб келган янги атамалар билан янада бойиганлиги, қолаверса ўзбек тилининг таъсир кучига бефарқ бўлмаган, кўнглида гўзал нутиққа ошуфталик туйғуларини хис қилган ҳар бир инсоннинг ўз нутқи, тили бор эканлиги, ҳар қандай маданиятли инсон ўз тилини ҳурмат қилиши ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: тил, аудиовизуал, бакалавр, магистр, мененджер, дастурчи, дизайнер

Мамалатимизда янги аср кириб келиши билан, тамоман янги ижтимоий-сиёсий тизимни барпо этилиши, бозор иқтисодий муносабатларнинг қарор топиши, янгича молиявий-кредит тизимининг барпо бўлиши, фан ва таълим соҳасидаги туб ислохатлар, янги техника ва технологияларнинг ривожланиши, барча соҳалардаги халқаро алоқаларнинг

мисилсиз кўлам касб этиши ва бошқа кўплаб ўзгаришлар хорижий сўзларнинг ўзбек тилига кириб келиши, айниқса, ахборот-коммуникатсия технологиялари, молия-иқтисод, сиёсат, таълим ва маданиятга оид ўзлашмалар юзлаб эмас, балки минглаб деган ўлчовлар билан ўлчана бошланди.

Бугунга келиб улар кенг омма нутқидан деярли жой олиб бўлди. Мисол учун аудиовизал, аптитеррор, бакалавр, банкамат, интернет, кредит, литсей, магистр, мониторинг, мультимедия, рейтинг, сертификат ва бошқалар.

Бундан ташқари бугун мамлакатимизда мустақиллик боис пайдо бўлаётган янги-янги атамаларни ифодалаш учун, аввало, ўзбек тилининг ўз ички имкониятлари тўлалигича ишга солинмоқда, хусусан, янги сўзлар ёйилмоқда масалан, дастурчи, ахднома, кафолатнома; идоралараро, ҳукуматлараро, давлатлараро; нодавлат, нохикмат, нотижорат; маҳаллийлаштириш, компютерлаштириш, моделлаштирилиш каби эскирган деб қаралган сўзлар қайтадан тилга олиб кирмоқда.

Илгари салбийлик бўёқига эга бўлган сўзлар давр тақозосига кўра ижобий бўёқ касб этмоқда. Масалан, бизнес,

бизнесмен, миллиноер, савдогар, фермер, жаноб, капитан, парламент, журнал кабилар зарурий ҳолатларда хорижий тиллардан бошқа тил воситачилигида эмас, балки тўғридан тўғри ва меъёрга амал қилган ҳолда сўзлар ўзлаштирилмоқда.

Дунёда тил ҳақидаги маълумотлар тараккаийётнинг турли даврларида гоҳ эътироф этилган гоҳ рад қилинган ёки унутилган ёхуд унуттирилган. Бу ҳақиқат ўтган асрнинг охири ва асримизнинг бошларида, хусусан, бутун тилшуносликнинг турли йўналишлардаги ҳаққоний тадқиқотларнинг чинакам тамал тошига айланди. Жумладан, соддароқ айтганда, инсон тилшунослик маскур ҳолатга асосланган, унинг намоён бўлиш йўллари тадқиқ этиш ва асослашга қаратилган энг истиқболли йўналишдур, бу йўналишнинг тармоқларидан бири маданиятшунослик бўлиб, у тилни “Тил-маданият-инсон” учлиги доирасида ўрганади, бу фан бугун кенг истемолда бўлган

миллий онг, миллий тафаккур, миллий маданият, миллий маънавият, миллий минталитет, миллий характер каби тушунчаларнинг негизини тил ташкил этиши, тилсиз уларнинг моҳияти барқарор бўла олмаслигини очиб беришни асосий мақсад деб билади,

Халқнинг руҳияти ва минталитетини тилдан айрий ҳолда тассавур қилиб ҳам, тадқиқ этиб ҳам бўлмайди, тилдаги бирликларда, айниқса, образли сўзлар ибора-ифодаларда халқнинг ўзига ҳослиги муайян тарзда ўзлигини англатади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, инсоннинг дунё қараши дунёни билишида, ўз тилда равон сўзлашида, қадирлашида, ўхшатиш-киёслаш бениҳоя катта ўрин тутди. Бу бехат муҳим мантикий категория, табиийки тилда ҳам ўз аксини топади.

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислон Каримов ҳақли равишда таъкидлаганидек, “Халқимизнинг турмуш ва тафаккур тарзига назар ташлайдигон бўлсак, бошқаларга ҳеч ўхшамайдиган, минг йиллар давомида шакилланган, нафакат ўзаро муомила, балки ҳаётимизнинг узвий боғлиғи бўлган тилимизнинг ўзига хос хусусиятларини ҳеч қачон йўқотмаслигимиз керак”. Ана шу хусусиятлар ўзбек тилидаги софлик муаайян тарзда ифодаланади.

Фойдаланган адабиётлар.

1. Н. Маҳмудов, Д. Худойберганова “ Ўзбек тилинг изохли луғати. – Тошкент “ Маънавият “, 2013 йил.
2. М. Исроилова. “ Кутубхонашунолик фанининг мақсад ва вазифалари. Касб-таълим коллеж ўқувчилари учун ўқув кўлланма. - Андижон “ Ҳаёт “ наширёти 2020 йил.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MA'NAVYI-MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETISHNING DOLZARBLIGI.

Minovarova Madina Muslim qizi
O'zbekiston Jahon Tillari Universiteti talabasi
Ilmiy rahbar: Ahmedova Anorxon Nasilbaevna

Annotatsiya: Maktabda ta'lim-tarbiya ishlari bilan birgalikda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni birgalikda olib borish muhim vazifalardan biridir. Mazkur maqolada maktabda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning dolzarbligi hamda ahamiyati xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ma'naviy-ma'rifiy ishlar, maktab, tarbiya, milliylik.

Ma'lumki, ota-bobolarimiz azal-azaldan inson tarbiyasi masalalariga jiddiy e'tibor berib kelishgan va bu an'ana avlod-dan-avlodga ko'chib, takomillashib, yangicha usullar evaziga boyib borgan. Zotan, inson ma'naviyati tarbiyaga bog'liq. Tarbiyasiz ma'naviyat poydevorsiz binoga o'xshab omonatlik kasb etadiki, bu holni sharhlab, izohlab o'tirishning hojati yo'q. Shu boisdanda, ta'lim-tarbiya jarayoniga barcha davlatda kuchli ehtiyoj sezilgan. Ma'naviy barkamol, komil inson tarbiyasi hozirgi kunning eng muhim, dolzarb masalalaridan biridir. Ma'naviy islohot ma'naviyatimiz manbalari va sarchashmalari bo'lgan madaniy merosimizni istiqlol mafkuramizning asosiy manbalaridan biri sifatida qarash bilan birgalikda bu merosni har tomonlama xolisona o'rganishni, uning hozirgi davrimiz uchun nihoyatda ahamiyatli ekanligini nazarda tutadi. Shu bilan birgalikda ma'naviy soha milliy qadriyatlarimizni tiklash, ularni to'plash, o'rganish, xalqqa yetkazib berishni ma'naviy siyosatimizning poydevoriga aylantirish kabi jihatlarni ham qamrab oladi.

Jahonning milliy mustaqillikni qo'lga kiritgan mamlakatlari o'z taraqqiyot yo'llarini belgilab olib, har biri o'z xalqining milliy qiyofasi va o'zligi xususida chuqur o'ylab, milliylikni, milliy ma'naviyatni tiklashni bosh vazifalaridan biri deb islohatga kirishganlar. Bizning davlatimiz ham xalqimizning o'tmish taraqqiyoti va ma'naviyatini hisobga olib, shularga mos tarzda yo'l tanladi. Ayniqsa respublika

rahbariyatining jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish borasidagi sa'yi-harakatlari yoshlar tarbiyasini xalqimiz ruhiyatiga mos bo'lishini taminlashga yo'naltirilmoqda. Chunki bu - davlatimizning milliy ma'naviyatini tiklash, jamiyatni ma'naviy yangilash, o'quvchi-yoshlarning milliy mafkuraviy ongliligini oshirish vazifalarini malga oshirishga qaratigan siyosatning amaliy-pedagogik vositasi bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti munosabatlarini shakllantirishning xos va mos xususiyati shundan iboratki, bu munosabatlar ijtimoiy-ma'naviy yo'naltirilgan, milliy mazmunga ega. . Buyuk kelajakni yaratish zarurati respublika fuqarolarining umummilliy ijtimoiy hamkorligini yaratishning pedagogik muammolarini o'rganishni ham taqozo etadi. Bu milliy taraqqiyotimiz tadrijini pedagogik o'rganish uchun hayotiy ahamiyatga ega. Chunki mamlakatimizning hozirgi va bundan keyingi taraqqiyoti xalqimizda, ayniksa yoshlarimizda milliy mustaqillikni mustahkamlashga qodir, har qanday buzg'unchi g'oyani fikr bilan yenga oluvchi e'tiqodning shakllanganligiga bog'liq. Ma'naviyat – insonning insoniylik mohiyati, shaxsdagi ijobiy fazilatlar majmui, insonning zohiriy va botiniy qiyofasi. U inson hayotining tub mohiyatini belgilaydigan aqliy, ruhiy, axloqiy va jismoniy qarashlar, ko'nikmalar, odatlar tizimidir. Ma'naviyat – har bir insonning milliy va umuminsoniy komillik darajasi, unga yetaklovchi, undovchi imkoniyat. U inson shaxsini insoniylik bilan boyituvchi, kamol toptiruvchi, ko'rkamlashtiruvchi beqiyos hayotiy omil. Ma'naviyat – yaxshilik va ezgulikka moyil, yomonlik va yovuzlikdan tiyilish, nafosat va haqiqatga, halollik va rostgo'ylikka intilish, o'zi mansub jamiyatning axloqiy, huquqiy, ma'rifiy-madaniy mezonlariga amal qilish hissidir. U insonning umrguzaronlik mohiyati, faoliyatining tabiatini belgilab bergan va faoliyatida gavdalangan ijobiy, go'zal fazilatlar majmui. Ma'naviyatda inson qalbi, shuuri, aqlzakovati, tabiati, bilimi, madaniyati aks etadi. Ma'rifat esa insonning o'zini o'zi anglash, o'zini o'zi kamol toptirish, imkoniyatlarini harakatga keltirish yo'lida bilim, tarbiya, madaniyat boyliklaridan bahramand bo'lishini kafolatlovchi omildir. Ma'rifat – mohiyatan aql-idrok, tafakkurning mayog'i, mijozning murabbiysi, qalbdan munavvarlikni, insoniy ulug'vorlikni qaror toptiruvchi umriy

vosita, iymon-e‘tiqod, xarakter, lafzning me‘mori, vujudning jon tomiri. U – bilish, tanish, ilm va adaniyatning kamol topish mazmuni, usul va vositalaridir. Respublikamizda o‘kazilayotgan iqtisodiy islohotlar taqdiri pirovard natijada ma‘naviy-marifiy ishlarni qay darajada yuksak saviyada tashkil qila bilish muhim hayotiy muammo. Chunki ma‘naviy –ma‘rifiy ishlarning asosiy vazifasi yuksak axloqiy fazilatlarni o‘zida mujassamlashgan komil insonni tarbiyalashdan iborat. Ma‘naviyat va ma‘rifat davlat ichki hayotidagi bir butunlikni, odamlar ruhiyatidagi ko‘tarinkilik va kelajakka ishonchni, aql-zakovat yuksakligini, o‘z faoliyatida tinchlikni, millatlararo hamjihatlikni barqaror rivojlantirish yo‘lini aniq belgilashdagi o‘z fuqarolarning orzu-umidlarini, manfaatlarini ifoda eta bilish, uni buyuk kelajak sari harakatga yo‘naltirish va unga rahbarlik qilish salohiyati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V., Umarov A., Quronov M. Milliy istiqlol g‘oyasini xalqimiz ongiga singdirish omillari va vositalari.-T.: —Yangi asr avlodil, 2001 yil.
2. Azizxo‘jaev A.A. Chin O‘zbek ishi.-T.: —Akademiyall, 2003 yil.
3. A‘zamov Q., Jumaev Sh. Ma‘naviyat va ma‘rifat ishi. Toshkent, «Ma‘naviyat», 2005.
4. Abilov Milliy g‘oya, ma‘naviy omillar.-T.: —Ma‘naviyatl, 1999 yil.

ЁШЛАР ЎРТАСИДА ИЖТИМОИЙ-МАЪНАВИЙ МУҲИТНИ СОҒЛОМЛАШТИРИШДА ТИЛНИНГ АҲАМИЯТИ

*Мирзаева Барнохон Адҳамовна,
Андижон вилояти ИИБ хотин-қизлар билан ишлаш масалалари
бўйича бош мутахассиси*

«Мен ҳар гал ёшларимиз билан учрашганимда сизларнинг гайрат-шижоатингиздан куч-қувват оламан, кўнглим тоғдай кўтарилади. Ҳар бирингиз жонажон Ватанимиз ва халқимизга сидқидилдан хизмат қилиш орзуси билан ёниб яшаётганингизни яхши биламан. Сизларни Ўзбекистоннинг энг катта бойлиги, бебаҳо ҳазинаси сифатида қадрлайман».

Ш. Мирзиёев.

Тил - инсониятнинг энг муҳим алоқа воситаси. Алоқа бошқа воситалар билан ҳам ўрнатилиши мумкин: Морзе алифбоси, имо-ишора ва бошқалар. Масалан, Африкада узоқ масофага ахборот бериш учун қўлланадиган ноғора товушлари, Канар оролларида ишлатиладиган “Хуштак - тили” шулар жумласидандир. Бошқа алоқа воситалари тилга нисбатан ёрдамчи, иккинчи даражалидир. Тил ва бошқа алоқа воситаларини бирлаштирувчи хусусиятлар куйидагилар:

- фикр ва ҳиссиётни ифодалаши;
- ижтимоий, чунки жамият томонидан яратилиб, унга хизмат қилиши;
- моддийлик (товуш тўлқинлари, график чизмалар...);
- объектив борлиқни акс эттириши.

Улар орасидаги фарқлар куйидагилар:

- тил фикр ва ҳиссиётларни ифода қилувчи восита. Инсон уни барча фаолиятида қўллайди.

Бошқа алоқа воситаларининг ишлатилиш кўлами чекланган, масалан, кўча харакати белгилари фақат ҳайдовчиларга хизмат қилади;

- тил қуруқ ахборотнинг ўзинигина бир шахсдан иккинчи шахсга етказмасдан, балки гапирувчининг бу ахборотга муносабатини, унинг хоҳиш - истаги ва баҳоси, руҳий ҳолатини акс эттиради.

Биз кўп тилли дунёни сақлаб қолишни истар эдик, чунки ҳар бир тилни ўрганишимиз билан биз янги билимларга эга бўламиз. Буюк мутафаккир Гёте шундай деган: «Инсон нечта тил билса, у шунча марта одамдир». Бошқа тарафдан эса бугунги кунда дунё аҳолисининг катта қисми сўзлашадиган инглиз тилини билишга етарлича баҳо бермаслик ҳам тўғри эмас, чунки у иқтисодиётнинг ривожланишига ёрдам беради. Бу эса ўз навбатида миллат, мамлакат ва умуман жамият ривожланишига ёрдам кўрсатади. Инсон, энг аввало, мулоқот қилувчи зотдир, шу боис, фикримча, миллатларнинг тилини унутмаслик зарур, бироқ ривожланишимиз ва комил бўлишимиз учун бир-биримизни тушуниш қобилиятига эга бўлишимиз шарт. Бутун тарих давомида мамлакатлар кўпгина масалаларни ечиш учун бир-бирига эҳтиёж сезган ва умумий тил уларнинг ўзаро мулоқотини амалга ошириш имконини берган.

Бугун ер юзида олти мингга яқин тил ва лаҳжа бўлса, улардан бор-йўғи юзга яқини давлат тили мақомига эга. Улар орасида ўзбек тили ҳам борлиги бизнинг бахтимиз, фахримиздир.

Ўзбек тилига Давлат тили мақоми берилганига 30 йил тўлди, афсуски ўзбек тили ҳали ҳам ҳар томонлама тараққий қилолмади, давр ва технология талабига монанд равишда тўла ривожлана олмади. 21 асрнинг ўзгаришларини ёритиш, таҳлил қилиш талабига кўра ўзбек тилшунослиги фани доимо ўзгаришда, ривожланишда бўлиши керак еди, лекин буни қай даражада бажара олди? Зеро, барча даврлар мобайнида ўзбек тилшунослигининг асосий вазифаси адабий тилнинг шаклланиш, ривожланиш ва такомиллашиш йўлларини, бунда амал қиладиган қонуниятлар, сабаб ва имкониятларни таҳлил ва тадқиқ қилишдан иборат бўлиши керак эди.

Ўзбек тили оддий тил эмас, у хушмуомалаликнинг турли шаклларига эгадир. Бу тил бошқа тилларда мавжуд бўлмаган грамматик элементларга

эгадир. Шунинг учун ушбу тилни ўрганаётганлар турли қийинчиликларга дуч келишлари мумкин. Чунки, уни ўзлаштириш асносида улар нутқнинг бутунлай янги қирралари билан тўқнаш келишади. Бироқ бу билан улар умидсизликка тушмаслиги зарур, ҳар қандай тилни ўрганиш мумкин ва ўзбек тилини ўрганиш янги ҳамда қизиқарли маданият билан танишишни, бой лексикани ўрганишни билдиради. Шу ўринда айниқса ёшлар ўртасида кенг тарқалган жаргон тилига ҳам алоҳида тўхталиб ўтсак.

ЖАРГОН (франц. jargon. — сафсата) — бирор ижтимоий гуруҳнинг ўзига хос лексикаси, фонетикаси ва грамматикаси билан умумсўзлашув тили ва маҳаллий диалектлардан фарқ қиладиган тили. Шундай қилиб, бу фақат бир ижтимоий гуруҳ одамлари томонидан ишлатиладиган сўзлардир. Улар бир касб, ихтисос, кизиқишлари, ёши, умумий фикр, ва хоказо бирлаштирилиши мумкин.

Бугунги кунда жаргонга мойил деярли ҳар қандай инсонни топиш мумкин. Мисол учун, мактаб ўқувчилари, талабалар, аскарлар, созандалар, спортчилар, ичкиликбозликка ружу қўйган, жинойтчилар, ва бошқалар нутқида жаргонни кузатишимиз мумкин.

Жаргонлар турли тилларда сўзлашувчи халқлар вакилларининг бир-бирлари билан алоқа қилишида ёки турли халқ вакиллари йиғиладиган жойлар (масалан, чегара, паспортлар)да ҳам пайдо бўлади. Жаргонлар қайси ижтимоий гуруҳ орасида юзага келган бўлса, деярли фақат шу гуруҳ вакиллари учун тушунарли бўлади, шу тоифадагиларнинг вазият, шароит тақозасига кўра бошқалардан яширин тутиладиган мақсадларига хизмат қилади.

Ёшлар орасида «кетдим» ўрнида «сирпандим», «пул» ўрнида «соққа», «доллар» ўрнида «кўки»; санъаткорлар орасида «хизмат учун ҳақ олмаслик» ўрнида «том сувоқ», «пул» ўрнида «якан» ва ҳ. к. жаргонлар учрайди. Жаргон бадиий ижодда асар қаҳрамони хусусияти, табиатини очиб бериш учун хизмат қилади. Ана шу жаргонлар ўрнини бугунги кунда бадиий иборалар билан

алмаштира олсак биз ёшлар тарбиясида катта муваффақиятга эриша олган бўлар эдик. Чунки кўп китоб ўқиган инсон, аввало, маънавий озуқа олиш билан бирга тил маданиятига зид бўлган турли кўча тилидаги ибораларни ишлатишдан ўзини тияди. Ўз нутқини чиройли ва тарбиявий аҳамиятга эга бўлишига интила бошлайди.

Ўзбекистон Республикасининг бундан кейинги ривожланиши бевосита таълим-тарбия натижасига боғлиқлиги барчага аён. Таълим-тарбияни такомиллаштирмай маънавий бой баркамол инсонни тарбиялаш мушкул. Тарбия-шахсини мақсадга мувофиқ шакллантириш жараёнидир. Тарбия тушунчаси икки маънода ишлатилади: тор ва кенг. Кенг маънодаги тарбия тушунчаси ўз ичига болага таъсир қиладиган ҳамма нарсани, бола шаклланишини, уни ҳаётга ижтимоий, маданий, ишлаб чиқариш тайёрлаш барча қирраларини ўз ичига олади. Буни нафақат мактаб оила ва мактабдан ташқари тарбия муассасалари ишлари, балки жамиятнинг ҳаёт тарзи ундаги ғоялар, адабиёт ва санъат, ташвиқот воситалари радио, телевидение, газета ва журналлар таълим ва маълумот ҳам киради.

Тор маънодаги тарбия тушунчаси - бу ёшларда дунёқарашни шакллантириш, хулқ-атворни шакллантириш, уларнинг эстетик динини ривожлантириш ва жисмоний камолотга етиштиришдир.

Тарбия – маънавий манбалар ва ҳозирги замон талаблари ва эҳтиёжларини назарда тутган ҳолда, ўқитувчининг ўқувчи билан аниқ бир мақсадга қаратилган ўзаро амалий ва назарий мулоқотидир.

Бирор бир мақсадга қаратилган тарбия жараёнининг моҳияти ва вазифалари тарбиячи томонидан режалаштирилади ва тартибга солинади:

А) Талабанинг қайси ҳислатини шакллантириш ёки йўқотиш мақсадида режалаштирилади.

Б) Шу ҳислатларни тарбиялаш ёки йўқотиш учун хизмат қилувчи манбаларни излаб топилади.

В) Белгиланган мақсад учун хизмат қиладиган назарий ва амалий манбаларни қайсисини ва қаерда ишлашни режалаштирилади.

Бундай режага солиниб олиб борилган тарбия моҳиятини таълим-тарбия тизими, жамият ва инсонларнинг интеллектуал ва жисмоний фаолиятини ташкил қилади. Тарбия жараёнининг жамият тараққиётидаги роли ниҳоятда беқиёсдир. Инсонни тарбиялаш, уни билим олишга, меҳнат қилишга ундаш ва бу хатти-ҳаракатини секин аста кўникмага айлантириб бориш лозим. Инсоннинг мушоҳада қилиши қобилиятини тарбиялайди ва мушоҳада қилиш ақлни пешлайди, ақл онгни сақлайди, онг эса моддий ва маънавий манбага айланади. Шу тарзда инсон аста-секин такомиллашиб, комилликка эришиб боради.

Аммо бунинг учун тарбиячи ва тарбияланувчидан узоқ давом этадиган масъулият, шарафли меҳнат ва қунт, иродани талаб этади. Бунинг учун болаларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олиш зарур. Маънавий, инсоний сифатларнинг шаклланишида оиладаги, атрофдаги, жамиятдаги муҳит ва болаларга бўлган муносабат муҳим рол ўйнайди. Ота-оналаримиз ва атрофдагиларнинг бир-бирларига бўлган муносабатларини кўрган бола шунга қараб шакллана боради. Улар аввал катталарга таклид қиладилар. Сўнг секин-аста қилаётган ишларининг моҳиятини англайдилар. Болаларни тўғри тарбиялашда ота-онанинг онги, маънавияти, билими, тарбияланганлиги муҳим аҳамиятга эга. Аниқ бир мақсадга қаратилган тарбиянинг самарадорлиги тарбиячининг қандай методдан фойдаланишига боғлиқ.

Инсоният пайдо бўлибдики, энг долзарб, энг машаққатли ва энг қийин вазифа – ёшлар тарбияси масаласи бўлиб келган. Барча аллома, мутафаккирлар, миллатнинг зиёлилари жамият ривожини, мамлакат фаровонлигини, тинчлиги хотиржамлигини ёшлар тарбияси билан боғлаганлар. Бу бежиз эмас. Қайерда тарбия масаласини таълим билан, миллий қадрият, анъаналар, менталитет билан узвий боғлиқликда ҳал этишга ҳаракат қилинган бўлса, ўша жойда ривожланиш, тараққиёт бўлган. Ёшлар таълим – тарбиясига

этиборсизлик қилинган жойда эса инқирозлар, миллий ўпирилишлар содир бўлаверган.

Истиқлол адабиётининг буюк вакилларида Абдурауф Фитрат шундай деган эди: “Агар динга, Ватанга, молга, жонга, авлодга муҳаббатингиз бўлса, агар диннинг халос бўлиши, шариатнинг ривожини, Ватан ободлигини, авлоднинг тинчлигини, яхши ном қолдиришнинг чорасини хоҳласангиз, сизнинг иложингиз, аввало, касби маорифдир. Қобилиятлиларни таҳсил учун ўқишга юборинг”. Ушбу иқтибосда буюк алломанинг миллат ва Ватан келажиги, ёшлар таълим-тарбияси учун қанчалар куюнчаклик билан ёндашганини кўришимиз мумкин.

Миллий мустақилликнинг ўтган даврида буюк мутафаккир, алломалар орзу қилган ниятларга етдик, мамлакатимиз ривожланишнинг мутлақо янги йўлига чиқиб олди. Ўзбекистон раҳбари Шавкат Мирзиёев ёшларнинг тарбияси хусусида тўхталиб, шундай дейди: “Тарбия қанча мукамал бўлса, халқ шунча бахтли яшайди”, дейди донишмандлар. Тарбия мукамал бўлиши учун эса бу масалада бўшлиқ пайдо бўлишига мутлақо йўл қўйиб бўлмайди”.

Ҳақиқатан ҳам, бизнинг ёшларимиз бошқача тарбия олмоқдалар. Ҳозирги йигит-қизларимиз бундан 20-25 йиллар аввалги тенгдошларидан қатор сифатлари билан ажралиб турадилар. Агар ўша давр ёшларида ташаббуснинг суғлиги, ғоявий-мафкуравий қарамлик, бировга кўр-кўрона эргашувчанлик, воқеа-ҳодисаларни таҳлил этишда ўз мустақил фикрига эга эмаслик кабилар устунлик қилган бўлса, ҳозирги ёшларимизда ўз қатъий фикрига эгаллиги, ўз иқтидорини намойиш этиш имконияти мавжудлиги, ташаббускорлик, миллий-маданий, мафкуравий-сиёсий собитқадамлик, танлаган мақсад сари интилишдаги изчиллик сингари ҳолатларни кўриш мумкин.

Айни пайтда, айрим ёшларимизда замон талабларига жавоб бериш борасида муайян камчиликлар ҳам мавжудлигини ёддан чиқармаслик лозим. Масалан, миллий-маданий меъросимиздан фахрлана билишда, ундан руҳий қувват олишда баъзан сусткашликка йўл қўйилмоқда.

Гап шундаки, мақсад фақат ўрта асрлар шарқ алломалари, мутафаккирларининг қачон ва қайерда туғилгани-ю, қайси асарни ёзганини куруқ ёдлашдан иборат эмас. Мақсад, биринчидан, аллома – мутафаккирларимизнинг жаҳон илму фанига қўшган ҳиссасини билиш, улардан фахрланиш кўникмасини ҳосил қилиш бўлса, иккинчидан, ҳозирги йигит-қизларимизда ўша алломаю мутафаккирлар олдидаги маънавий қарзини узиш, шунингдек, буюк аجدодларимизга муносиб равишда миллат ва Ватан олдида масъулият сезиш ҳиссини шакллантиришдан иборатдир. Бошқача сўз билан айтганда, мақсад фақатгина миллий-маданий меросдан фахрланишдан иборат эмас. Мақсад – XXI аср Ўзбекистон ёшларининг жаҳон тамаддунига қўшадиған ҳиссасини англашдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев.Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. - Т.: «Ўзбекистан» НМИУ, 2016. – 56 б
2. Каримов .И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Ўзбекистон, 2008. – 176 б.
3. ”Таълим тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. – Т., 2020 йил 23 сентябрь
4. Шарипова.Ў. Тилшунослик асослари - Т.: Низомий номидаги ТДПИ 2006 92 б
5. Хожиев А. Тилшунослик терминларининг изохли луғати. - Т.: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2002

YOSHLAR TARBIYASIDA HADISLARIMIZNI O‘RGANISHNING AHAMIYATI

*Mirzayeva N.S. katta o‘qituvchi
Andijon iqtisodiyot-qurilish instituti,
G‘ulomova M.U. 1-kurs talabasi
Andijon iqtisodiyot-qurilish instituti*

Annotasiya: Maqolada yoshlarimizning tarbiyasida ajdodlarimizning merosi katta ahamiyatga ega ekanligi haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar tarbiyasi, ajdodlar merosi, e’tiqod, ixlos, milliy an’analar, umuminsoniy qadriyatlar, hadis ilmi.

Muborak hadisi shariflarda “Al-ulamou varisatu I-Anbiyo” ya’ni “Olimlar Payg‘ambarlarning me’rosxo‘rlaridir” deb ta’kidlangan. Buni g‘azal mulkinging sultoni buyuk mutafakkir bobokalonimiz Alisher Navoiy hazratlari ham quyidagicha nazmga solgani ma’lum:

“Kishikim qilsa olimlarga ta’zim

Andoqki qilur Payg‘ambarga ta’zim “.

Yoshlarni tarbiyasi, dunyoqarashi, butun ma’naviy fazilatlarining shakllanishi jamiyat taraqqiyotida juda katta ahamiyatga ega. Bugungi kunda yoshlarimizning tarbiyasini ajdodlarimiz merosi orqali amalga oshirish davr taqozosi bo‘lib qolmoqda. Jamiyatni yangillash, taraqqiyot imkoniyatlarini tezlashtirishda ma’naviy olamni yangilash va boyitish kerak bo‘ladi. Tarbiya ishlarini amalga oshirishda dunyoqarash, e’tiqod, ixlos, milliy an’analar, umuminsoniy qadriyatlarni reja asosida uzluksiz amalga oshirib borishda ajdodlarimizning xadislari katta ahamiyatga ega.

Hadis ilmini o‘rganishdan maqsad talaba yoshlarni vatanga, oilaga mehr-muhabbatli bo‘lish, sabr-toqat tushunchalarini anglash, insonparvar bo‘lish, Islom va uning asosiy ta’limoti mujassamlangan “Qur’oni Karim”da insonni ham aqliy, ham axloqiy, ham jismoniy shakllantirishda, bir so‘z bilan aytganda komil insonni tarbiyalashda muhim manba sifatida o‘rganish.

Hadislar insonni kamolotga erishishi uchun talab etiladigan insoniy fazilatlar ifoda etilgan bo‘lib, ushbu fazilatlar sirasiga o‘zgalarga mehr-oqibat ko‘rsatish, sahiylik, ochiq ko‘ngillik, ota-ona, kattalarga va qarindoshlarga nisbatan muruvvatli bo‘lish, ularga g‘amxo‘rlik qilish, vatanga muhabbat, mehnat va kasb-hunarni ulug‘lash, halollik, poklik, do‘stlik, oliyjanoblik, rahm-shafqatlilik, kamtarlik, rostgo‘ylik va vijdonlilik kabi xislatlar kiritiladi. Bundan tashqari insonning o‘zini yomon illatlardan tiyilishi, yaxshilik sari intilishi kerakligi borasida pand-nasihatlar ham o‘z aksini topganki, bularning barchasi Qur’oni Karimda qayd etilgan ko‘rsatmalarga asoslangan va komil insonni shakllantirishda asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi.

Islom ta’limoti g‘oyalariga ko‘ra har bir musulmon eng avvalo iymonli bo‘lishi kerak. Qur’oni Karimda ta’kidlanganidek, Islom dini ta’limotining yaratilishidan muddao, murod kishilarda iymon, e’tiqodni shakllantirishdir. Hadislarda iymonning mukammal va mustahkam bo‘lishi quyidagi 3 shartga qat’iy amal qilinishiga bog‘liqligi ko‘rsatilgan:

- To‘g‘ri e’tiqodli bo‘lmoq;
- Kishilar bilan yaxshi munosabatda bo‘lmoq;
- Kishi o‘z ustida ishlamoq‘i va o‘zini ibodatga va itoatga chaqirmog‘i.

Iymon daraxtga tenglashtiriladi va uning oltmishdan ortiq shohlari bor deya iymonning belgilari sanab o‘tiladi. Sanab o‘tilgan belgilarning har biri inson ma’naviy qiyofasini shakllantiruvchi va mukammallashtiruvchi xislatlardir. Bular quyidagilardan iborat: “qo‘li bilan va tili bilan o‘zgalarga ozor bermagan kishi musulmondur”, “o‘zingiz yaxshi ko‘rgan narsani birodaringizga ravo ko‘rmaguningizgacha hech biringiz chinakam mo‘min bo‘la olmaysiz” (3-4 boblar)”, uchta xislatni o‘zida mujassam qilgan kishining iymoni mukammal bo‘lgaydir:

- Insofli va adolatli bo‘lmoq;
- Barchaga salom bermoq;
- Kambag‘alligida ham sadaqa berib turmoq.(20-bob);

Hadislarda inson ma’naviy kamolotining mezoni, uning tafakkur doirasi, dunyoqarashining kengligi, ilmiy bilimlarni qay darajada egallaganligi, o‘z bilimi bilan atrofdagilar va jamiyatga foyda keltirguvchi shaxs bo‘lib yetishishida muhim omildir deya ko‘rsatiladi.

“Tolibi ilm qilish farzdir. Tolibi ilmga har bir narsa istig‘for aytadi, hatto dengizdagi baliqlar ham”. Bilimsiz kishilarning nodonligiga zamin hozirlashi, ilmsiz jamiyatda esa jaholat hamda razolatning hukmronlik qilishi alohida ta’kidlab ko‘rsatiladi. “Ilm o‘rganmoq va o‘rgatmoqning fazilati” borasidagi hadis (21-bob)da ilm o‘rganish ko‘p yoqqan yomg‘irga qiyoslanadi va ilm ahli quyidagi 3 turga bo‘linadi:

“Ba’zi yer sof, unumdor bo‘lib, yomg‘irni o‘ziga singdiradi-da, har xil o‘simliklar va ko‘katlarni o‘stiradi va ba’zi yer qurg‘oq, qattiq bo‘lib, suvni emmasdan o‘ziga to‘playdir, undan Alloh taoloning bandalarifoydalangaydir. Odamlarsuvni ichgaydilar, hayvonlari va ekinlarini sug‘orgaydirlar. Ba’zi yer esa tekis bo‘lib, suvni o‘zida tutib qolmaydir, ko‘katni ham ko‘kartirmaydir. Buni quyidagicha muhoyasa qilishmumkindir: Bir kishi Alloh ilmini (Islomni) teran o‘rganadir, teran tushunadir, undan manfaatlanadir va Alloh yuborgan hidoyatni o‘zi o‘rganib, o‘zgalarga ham o‘rgatadir. Ikkinchi bir kishi ilm o‘rganib, odamlarga o‘rgatadir. Ammo, o‘zi amal qilmaydir. Uchinchi bir kishi mutakabbirlik qilib, o‘zi ham o‘rganmaydir, o‘zgalarga ham o‘tgatmaydir”.

Ammo ilmga e’tiborsizlik va nodonlik (jaholat)ning avj olishi jamiyatning inqiroziga olib keladi. Hatto “Rasululloh (s.a.v) quyidagilar qiyomatning alomatlaridir, deganlar: ilmning susaymog‘i, jaholatning kuchaymog‘i, zinoning avj olmog‘i, xotinlarning ko‘paymog‘i, erkaklarning ozaymog‘i”.

Demak, qiyomatni odamlarning o‘zlari sodir etadilar. “Ilm ravnaq topmagan mamlakatda zino avj olgan, o‘zaro urushlar kuchayib, erkaklar ozayib ketganda albatta qiyomat qoyim bo‘ladi” (22-bob). Shu bois” Ilmga amal va rioya qiluvchi bo‘linglar, uni faqat hikoya qiluvchi bo‘lmanglar”-deyiladi (673-hadis). Islomda ikki xil ilm haqida so‘z yuritiladi. Biri huquqiy (fiqh), diniy yo‘l-yo‘riqlar

to‘g‘risidagi ilm bo‘lsa, ikkinchisi dunyoviy ilmlardir. Har ikki turdagi bilimlarni chuqur egallash va unga qat’iy amal qilish har bir mo‘min uchun farz hisoblanadi. “Ilmning ofati unutishdir. Uni noahil kishiga gapirish esa uni zoye qilishdir” mazmunidagi hadis orqali va puxta bilimlarigagina ega bo‘lgan kishilarning atrofida qilarga ilm berishining maqbul ekanligiga urg‘u beriladi. Shuningdek, hadislarda ilmning kishilarni fahm-farosatli, o‘tkir zehnli, zukko hamda hotirani kuchli qilishdagi ahamiyati ham ta’kidlanadi va “Ilmu hunarni Xitoydan bo‘lsa ham borib o‘rganinglar”-deya da’vat etiladi. “Olim bo‘l, ilm beruvchi bo‘l yoki ilm o‘rgatuvchi bo‘l yoki tinglovchi bo‘l. Beshinchisi bo‘lma halok bo‘lasan” mazmunini ilgari suruvchi hadisning bayon etilishi orqali ham ilmli bo‘lish insonni falokat va uning yomon oqibatlaridan saqlovchi omil ekanligiga urg‘u beriladi (41-hadis).

Yoshlarimizni allomalar haqidagi va hadislarimizdagi tarbiyaviy pand-nasihatlarini haqidagi bilimlarini boyitib, ularning madaniy va intellectual salohiyatini oshirishga harakat qilish har birimizning vazifamizdir.

Adabiyotlar:

1. Imom – al Buxoriy. “Al jome as - sahih”. Qomuslar bosh tahririyati. 1991.
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. “Olam va odam, din va ilm”. T.:2019
3. Toxir Malik. “Tilingni avayla” Davr Press-2010.

YOSHLARNI AXLOQIY TARBIYALASH JARAYONIDA TIL FUNKTSIYALARINING LINGVISTIK JIHLARI

Nizamova Umida Sandjarovna
Andijon Mashinasozlik Instituti o`qituvchisi
e-mail:umidanizamova18@gmail.com
Abdujabborov Nuralxaq G`olibjon o`g`li
Andijon Mashinasozlik Instituti 2-bosqich talabasi
e-mail: nurulhaqabdujabborov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning axloqiy ongini shakllantirish jarayonida tilning asosiy roli tavsiflanadi, bu tarbiyaning muhim omili bo`lib, og`zaki muloqot jarayonida tilning zarur xususiyatlari berilgan.

Kalit so`zlar: liberal, demokratik, ma`naviy-axloqiy, tarbiya, pedagogik model, paradigma, yetakchilik, sub`yekt.

O`zbekiston mustaqillikka erishish uchun qo`ygan qadamlardan birinchisi bu albatta davlat tili, ya`ni O`zbek tili to`g`risida 21 oktyabr 1989 yilda qabul qilingan qonundir. Til – bu millat ko`zgidir. O`zbekiston jamiyati boshidan kechirgan tizimli inqiroz, 20-asrdagi ijtimoiy tajribalarning halokatli oqibatlari va O`zbekistondagi kuzatilgan liberal demokratik islohotlar ma`naviy-axloqiy sohada o`ziga xos kuch bilan namoyon bo`ldi va o`zbek tilidan foydalanish shartlariga ta`sir qilmasdan qolmadi.

Jamiyatning hozirgi holati ma`naviyat va axloq muammolarini hal qilishni qat`iy talab qilmoqda. Bugungi kunda, xuddi 19-asrda bo`lgani kabi, axloqiy tarbiyaga yaxlit yondashish yo`llarini falsafiy va pedagogik tushunishga ehtiyoj paydo bo`ldi va biz yoshlarning ijtimoiy, ma`naviy yetukligi davriga alohida e`tibor qaratish lozim deb hisoblaymiz. Gap yoshlarni ijtimoiy yetukligini shakllantirish jarayonining asosiy asoslarini izlash, jamoat tizimining yangi ijtimoiy ehtiyojlariga javob beradigan yetarli darajadagi pedagogik modelni yaratish yo`llari haqida ketmoqda.

Bugungi kunda biz ta`kidlab aytmoqdamizki, sub`yekt-ob`yekt paradigmasi tarbiyaning sub`yekt-sub`yekt paradigmasi bilan almashtiriladi, bu esa o`quvchining

insoniy qadr qimmatini, uning shaxsiy huquqlari va erkinliklarini birinchi o`ringa qo`yadi. Erkin demokratik jamiyatning ushbu toifalari ta`limning yangi kontseptsiyasining asosini tashkil etadi, bu yerda “yetakchilik” va “yetakchi” tushunchalari ijtimoiy yetuklik va fuqarolik ongiga ega bo`lgan “sub`yekt” tushunchasining sinonimlari sifatida markaziy o`rinni egallay boshladi.

Hozirgi sharoitda, bizning nuqtai nazarimizcha, butun pedagogik faoliyatni shaxsning qadriyat sohasini shakllantirishga yo`naltirish kerak, bu yerda dunyoqarash masalalari hal qiluvchi ahamiyatga ega bo`lishi kerak, quyidagi tushunchalar esa dunyoqarashni kengaytirishga asos bo`lib xizmat qiladi va yosh kishining ijtimoiy yetukligini shakllantiradi ya`ni, shaxsning kelib chiqishi va mohiyati; odamdagi tan va ruh; inson xayotining mazmuni va maqsadi; hayot baxti va quvonchi; inson o`limining ma`nosi va mazmuni; yovuzlikni kelib chiqishi va tabiati; ruhni yaxshilash uchun azob-uqubatlarning ma`nosi va ahamiyati; insonparvarlik va g`ayriinsoniylik, rahm-shafqat; erkinlik, adolat, tenglik; mehnat va bekorchilik, pul, boylik va hashamatning inson hayotidagi o`rni; ta`limning maqsadi va ma`nosi oilaviy qadriyat sifatida; nikoh va bolalarni sevish; o`z-o`zini anglash, kasbiy faoliyatda shaxsiyat va boshqalar.

Vatanparvarlik yoki vatanga muhabbatni tarbiyalash va ona tilga bo`lgan ijobiy munosabatni shakllantirish maqsadida vatanparvarlik tarbiyasi oldida yosh avlodning qadriyat sohasiga ta`sir o`tkazadigan nozik vositalarni talab qiladigan qiyin vazifa turibdi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko`lamli islohotlar va yoshlarga bo`lgan e`tiborni inobatga olib, o`z ona tilimizni xar tomondan rivojlantirish va takomillashtirish, aniq tizimni yo`lga qo`yish hozirgi dolzarb masalalardan biridir.

Xulosa qilib shuni ta`kidlash kerakki, bugungi kunda amalga oshirilayotgan ichki pedagogikani modernizatsiya qilish nafaqat ma`naviy-axloqiy tarbiyaning ustuvor yo`nalishisiz, balki ushbu faoliyatni amalga oshirishda to`g`ri tanlangan qiymat yo`nalishlari va metodologiyasiz amalga oshirish imkoniyati mavjud emas, ayniqsa kommunikatsiya sohasida.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шульженко М.Э. Патриотическое воспитание современной молодежи // Молодой ученый. 2017.
2. <https://cyberleninka.ru>
3. <https://psyjournals.ru>

BARKAMOL AVLODNI VOYAGA YETKAZISHDA OILADAGI RUHIY MUHITNING AHAMIYATI

*Nuriddinova Yo., Alimova X.
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
“Xorijiy tillar” kafedrasi o'qituvchilari*

Annotatsiya: Xozirgi kunda mamlakatimizda sog'lom turmush tarzini yaratish borasida juda ahamiyatga molik bo'lgan ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan qilinayotgan ko'pgina hayrli ishlar, yoshlarga yaratib berilayotgan shart- sharoitlar, sog'liqni saqlash borasida qilinayotgan ko'zga ko'rinadigan ishlarning ko'pchiligi shular jumlasidandir.

Kalit so'zlar: Islom dini, tarbiya, sog'lom turmush tarsi, oila, jamiyat.

Sog'lom turmush tarzini yaratishda boy madaniy an'analарimizning roli ham beqiyosdir. Jumladan biz uchun muqaddas bo'lgan mo'tabar islom dinimizda ham sog'lom avlod tarbiyasigi katta e'tibor berilgan.

Ma'lumki islom dini avvalo inson faravonligiga, uning ma'naviy kamolotiga xizmat qiladi va ayni paytda, jamiyat taraqqiyotiga, ilm ma'rifatga, halollik, rostgo'ylik va ezgulikka chorlaydi. Yana ahamiyatli jihati shundaki, islom dinida

sogʻlom turmush tarzining tayanchi boʻlgan-oila muqaddas hisoblanadi va eʼzozlanadi.

Bilamizki, oila naslni davom ettiradigan muhim muassasadir. Oila har tamonlama mustahkam boʻlishi uchun ota onalarning oʻrinlari beqiyos ahamiyatga egadir. Alloh taolo oʻzining Kalomi majidida marhamat qilib shunday deydi: «Ey moʻminlar! Oʻzlaringizni va ahli ayollaringizni doʻzax otashidan saqlangiz!» (Tahrim 6).

Bundan kelib chiqadiki, hamma faqat oʻzini oʻylamasin, oʻz gʻamini yeb yuravermasi, balki ahli ayoli va farzandlarini ham doimo diqqatda tutsin. Bunda faqat moddiy taʼminot bilan cheklanib qolmasdan, ularni iymon eʼtiqodli, dinu diyonatli va ona vatanning asl farzandlari safiga qoʻshilishlariga astoyidil harakat qilsin.

Paygʻambarimiz Muhammad alayhissalom bir hadisi muboraklarida «Alloh rozi boʻlishini istasangiz, bolalaringizga doimo adolat qilingiz» dedilar.

Dinimiz kishilarni bir-biriga mehr muhabbatli boʻlishga chaqiradi. Ularning dinidan, millatidan qatʼiy nazar, oʻzaro izzat hurmat, adolat tamoyillarini belgilab bergan. Bu hol oʻz navbatida, jamiyat birligini kuchaytirishga, ijtimoiy hamkorlikni qaror toptirib, tinch-totuvlikni saqlashda nihoyatda ahamiyatlidir.

Farzandga ilm, hunar oʻrgatish farz. Ilmli kishilar doimo el orasida xurmatga loyiq boʻlib, alohida eʼzozlanadilar. Arablarda «yoshlikda olingan bilim goʻyo toshga oʻyilgan naqsh kabidir» degan naql bor. Shunday ekan ilm olishga yoshlikdan harakat qilish kerak. Har bir kishi yoshlik davrini gʻanimat bilib, beparvo boʻlmay, kelajakda oʻzi va xalq manfaati, baxt-saodati yoʻlida foyda beradigan bilim olishga intilmogʻi lozim. Bu borada Paygʻambarimiz Muhammad alayhissalom: «Ilm sahroda doʻst, hayotchorrahalarida tayanch, yolgʻiz damlarda yoʻldosh, bahtyor daqiqalarda rahbar, qaygʻuli onlarda madadkor, odamlar orasida zebu – ziynat, dushmanlarga qarshi kurashda quroldir», deganlar. Ha, darhaqiqat sogʻlom hayot va sogʻlom turmush tarzini yaratish- oiladan, yaʼni farzand tarbiyasidan boshlanadi.

Qahf surasi 46 oyatning mazmuni bunday «Mol davlat va farzandlar dunyo hayotining ziynatidir». Ha farzand qalb rayhonidir. Yoshlik chog'laridan ularni ko'rib ko'zimiz quvonsa, katta bo'lganlarida yordamlaridan bahramand bo'lib, dilimiz yayraydi. Payg'ambarimiz sollolohu alayhi va sallom , aytadilar: «inson vafot etgandan so'ng uning amali to'xtaydi, faqat uch narsa- sadqai joriya, foydali ilm, duoi hayr qiluvchi solih farzand tufayli uning nomi a'moliga savob yozilib turadi.»(muslim rivoyati). Alloh taolo insonga farzandni ne'mat qilib bergan. Bu ne'matning munosib farzand bo'lib yetishishida ota onaning xizmati beqiyosdir. Shunday ekan farzand tarbiyasida otaning ham , onaning ham o'ziga yarasha vazifalari mavjuddir.Otaning vazifalari quydagilardan iboratdir.

-ota farzandlariga , o'zining otasiga yaxshilik qilishi bilan o'rnak bo'lmog'i, ularni jonidan ham ortiq ko'rmog'i lozim. Shundagina farzand otasining tutgan yo'lidan yuradi, undan ta'sirlanadi, shu xolatda unib o'sadi va voyaga yetadi.

- er o'ziga solih umr yo'ldoshi tanlamog'i lozim. Chunki bu ayol kelajakda farzandlarining onasi, ularning tarbiyachisi bo'ladi.

- ota farzandining tariyasini, shuningdek, yaxshilamog'i, unga Qur'on va hadis ta'limotlarini, dunyoviy ilmlarni o'rgatishi, yaxshi axloqli bo'lishga undashi lozim.

- yomon do'st va yomon bolalar ta'siridan farzandini asrashi kerak. Chunki, buzuq ahloqli bolalar bilan do'stlashibqolsa, farzandining ham tarbiyasi buzulishi tayn. Eng avvalo, ota fazandu zuryotlarini solih bo'lishlarini Allohdan doimo duo qilib so'rashi lozim. Farzand tarbiyasida onaning vazifalari quydagilardan iboratdir.

Go'dakning haqlaridan biri va onaning eng mo'tbar vazifasi farzandini 2 yil emizishdir. Tug'ilgan go'dak jismi va ruhining sog'lom bo'lib o'sishiga onasining sutidan afzal ozuqa yo'q. Bunga Qur'oni karimning ushbu oyati mazmuni dalolat qiladi: «Onalar bolalarini to'la 2 yil emizadilar (bu xukm) emizishni kamolga yetkazishni istaganlar uchundir.» (Baqara 233). Bu Qur'oniy haqiqat bundan 1400-yil keyin fan tomonidan to'la isbotlandi. Hozirgi paytdagi ilmiy tekshirishlar go'dak uchun eng yaxshi ozuqa onaning suti va uni 2 yil emizish ekanini ko'rsatmoqda. Boshqa bir oyat mazmuni ham ushbu ma'noni quvvatlaydi.

«Biz insonga ota- onasini rozi etishni amr etdik. Onasi uni zaiflik ustiga, zaiflik bilan qornida ko'tarib yuradi. Uni (ko'krakdan) ajratish muddati 2-yilda (bitar). (Biz insonga buyurdik) Sen menga va ota-onangga shukr qilgin! Qaytishlik mening xuzurimgadir! (Luqmon 14)». Ushbu oyatda ota-onani hurmat qilish har bir farzand uchun Allohning amri ekanligi bayon qilinib, ularni hurmat qilishni asosiy sababi ham aytib o'tilgan. Ulamolarimizning shar'iy emizish 2 yil ekanini bildiruvchi xukmi ushbu oyatlardan olingan. Bola 2 yoshga to'lguncha biror begona ayolni emsa, sut orqali unga bog'liq xukmlar joriy qilinadi. Misol uchun uni emizgan ayol unga emakdosh ona, uning eri ota, bolalari aka- uka, opa singil bo'ladilar. Mahramlik va nikoh masalalaridagi xukmlar ham shunga muvofiq kuchga kiradi.

Yana oyatlarda va hadislarda shu narsaga katta e'tibor beriladiki, agar ona emizikli paytida xomilador bo'lsa, uning suti buzuladi, bu esa bolaga yomon ta'sir qilishi aytilgan. Bunda bola katta bo'lgach ojiz va beso'naqay bo'ladi deyilgan. Sog'lom turmush tarzini shakillantirishdagi eng muqaddas odatlardan biri bu oila qurish – nikoh hisoblanadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki xalqimizda shunday ibratli urf odatlar mavjudki, bu odatlarga har bir inson rioya etsa albatta u inson kelajakda hamma uchun namuna bo'ladigan vaibratli komil inson bo'lib yetishadi. Bu esa sog'lom hayotning va sog'lom tumush tarzini yaratishda muhim ahamiyatga egadir. Shunday urf odat va an'analari bilan har bir xalq faxirlansa arziydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Hasanova O. “Oila pedagogikasi” T., 2007. 125-bet.
2. www.pedagogy.com

BARKAMOL YOSHLAR TARBIYASIDA IJTIMOIIY-SIYOSIY TARBIYA TIZIMI

*Odilova N, Qodirova G.
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
“Xorijiy tillar” kafedrasi o'qituvchilari*

Annotatsiya: Bugungi kunda davlatimizda juda ko'p o'zgarishlar ro'y berib, ko'pgina yangi qonunlar qabul qilinmoqda. Jamiyatimizning barcha a'zolari qonunlari o'rganib, ularga rioya qilish va hayotga tatbiq etish yo'llarini o'rganmoqdalar.

Kalit so'zlar: huquqiy madaniyat, jamiyat, qonunlar, tarbiya tizimi, huquqiy bilimlar.

Huquqiy madaniyat-bu jamiyat muhitidir. Huquqiy madaniyat deyilganda birinchi navbatda jamiyat iqlimi tushuniladi. Huquqiy madaniyat bu qonunlarni ongli tushunish, ularga hurmat yuzasidan qarash, ularga bevosita kundalik hayotda huquqiy madaniyatni tatbiq qilish tushiniladi. Jamiyatimiz fuqorolarning huquqiy madaniyati qanchalik yuqori darajada bo'lsa uning rivojlanishi shunchalik, tez yuksak, tekkiz bo'ladi. Bunday jamiyat esa huquq buzarlilik jinoyatchilikda o'rin qolmaydi. Chunki inson nima qilish kerakligini-yu, nimani qilmasligini yaxshi biladi va aksincha huquq normalariga hurmatsizlarcha tartibsizlik hamda jinoyatchilikning o'sishiga keladi.

Huquqiy madaniyat masalari turshimizmizning ko'p jihatlariga tegishlidir. Lekin ular bo'lg'usi o'qituvchilar uchun, ayniqsa dolzabdir. O'quvchilarning huquqiy ongini oshirmasdan demokratik huquqiy davlat va erkin fuqorolik jamiyatini tasavvur etib bo'lmaydi. Huquqiy ong poydevoriga maktablarda asos solinadi. Shuning uchun ham ta'lim mussasalarida pedagog o'qituvchilarning tomonidan o'quvchilarga huquqiy bilimlar ijtimoiy hayot me'yorlarini va qoidalari to'g'risida keng ma'lumotlar berib borish uchun o'qituvchilarning o'zlari quyidagi huquqiy bilimlarga ega bo'lishi lozim:

-demokratik huquqiy davlatning eng asosiy belgisi bo'gan qonun ustuvorligini bilishi;

-Konstitutsion huquq asoslariga oid tushunchlarni o'zlashtirish;

-O'zbekiston Respublikasi Davlar suvereniteti va ramzlari haqidagi bilimlar;

-O'zbekiston Respublikasi Davlat hokimiyati to'g'risida;

-inson huquqlari hamda fuqorolarning asosiy huquqlari, erkinliklari to'g'risida bilimlar, ya'ni:

-siyosiy huquqlar;

-iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar;

-inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlari;

-O'zbekiston fuqorolarining asosiy burchlari;

-fuqorolarning oila va nikoh huquqi;

-tabiatni muhofaza qilish haqida ekologik bilimlar;

-tartibbuzarlik, bezorilik jinoyat qilganlik uchun ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik bo'yicha bilimlar;

-harbiy yoki muqobil hizmat to'g'risida va hokazo.

Barcha ta'lim muassasalarida huquqiy madaniyatni oshirish va yanada rivojlantirish eng muhim jihatlaridan biri huquq-targ'ibot organlari militsiya hamda prokratura hodimlari, xalq deputatalari, mahalla oqsoqollari, Mehnat va Urush veterantlari va boshqa turli huquqiy idoralarga aloqador hodimlar bilan hamorlikda o'qituvchilarning ish olib borishdir.

Ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jaroyonida o'qituvchi-pedagoglar tarbiyachilarning quyidagi holatlarga, xususiyatlarga e'tibori qaratish hamda rioya etish muhim va maqsadga muvofiq hech bir inson huquqbuzar yoki jinoyatchi bo'lib tug'ilmasligi tushuntirish :

-o'quvchi shaxsi, qadrlash, hurmat qilish hamda huquq va erkinliklarinig ta'minlanishi, uning poymol etilishi va kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik;

-o'quvchiga uning haq-huquqlarini hamda burch va vazifalarini ado etishning yoshlikdan, bolalik davridan tushuntirish;

-sinf rahbari va ota-onlar o'rtasida o'zaro munosabatni yo'lga qo'lga qo'yish;
-o'quvchilarning bo'sh vaqti tashkil etish hamda ota-onalar bilan hamkorlikda uni nazorat etish;

-har bir o'quvchining oilasidagi muhitdan xabardor bo'lish;

-pedagoglar tomonidan ota-onalarga voyaga yetmagan maktab o'quvchisi tijorat, savdo ishlari bilan shug'ullanishi, keyinchalik, savodsizlikka olib kelishini uqtirish, tushuntirish;

-o'qituvchilar, sinf rahbarlari tomonidan o'quvchi- yoshlarga o'zini uni nazorat qilish, iroda, mas'uliyat javobgarlik hissini, murakkab bo'lgan vaziyatlarda mustaqil fikr qaror qabul qilish hissiyotlarini uyg'otish hamda tarbiyalash;

-maktabdagi to'garakda huquqiy madaniyat targ'ibot ishini faoliyatlashtirish,

O'quvchilarning qiziqishlarining qarab buyuk ajdodlarimiz Forobiy, sohibqiron Amir Temur, Alisher Navoiy, Ulug'bek, Zahriddin Muhammad Bobur huquqiy qarashlari mavzusida davra suhbatlari, muloqot kechalarni rejaviy tarzda o'tkazishilini tashkil etish;

-huquqiy targ'ibot idoralari hodimalari bilan hamkorlilda maktablarda ota-onalar, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida tez-tez uchrashuvlar uyishtish, hujjatli kinofilmlar namoyishini tashkillashtish ;

-maktab sinf o'quvchilarni jamoatchilik ishlariga, turli xil o'tkaziladigan tadbir va olimpiadalarga jalb qilish;

-o'quvchi-yoshlarga « jinoyat-jazosiz qolmaydi har kim qilmishiga yarasha javobgarlikka tortiladi »qoidasini yetkazish;

-asosiy e'tibor qonun buzarlikka va jinoyatchilikka kurash emas, balki uning oldini olishga qaratilmog'i lozim;

Respublikamiz mehnatkashlarning, ayniqsa, yosh avlodning huquqiy madaniyat saviyasini yuqori darajada ko'tarish bilan biz qonun buzilishlarini adolatsizliklar, jinoyat oldini olgan bo'lamiz. Qonunlarga rioya etishimiz, ularni hurmat qilshimiz, oilalarimizni, davlatimizni mustahkamlashga asos bo'ladi.

ЁШЛАРНИНГ КРЕАТИВ ҚОБИЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ОИЛАВИЙ МУҲИТНИНГ АҲАМИЯТИ

Рахмонова Дилнура Саидовна
Андижон машинасозлик институти
“Гуманитар фанлар” кафедраси ассистенти
Олимжонов Пахлавон Фарходжон ўғли
иқтидорли талаба

Аннотация: ушбу мақолада, ёшларнинг креатив қобилиятини ривожланишида оила муҳитининг аҳамияти ҳақида фикр билдирилган бўлиб, унда оила китобхонлиги фарзандларнинг дарсга тайёргарлиги, уй вазифасини бажариш билан боғлиқ жараён ижодий қобилиятини ривожлантириши ёритилган.

Калит сўзлар: оила, бола, китобхонлик, ота-она намунаси, савол-жавоб, баҳс-мунозара, синфдан ташқари тадбирлар, ижодкорлик, тинглаш, китоб.

Мустақил Ўзбекистоннинг равнақи учун олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий, маданий-маърифий соҳалардаги кенг кўламли ишлар, жамият тараққиётини таъминлаш, узлуксиз таълим тизимини жорий этиш, шунингдек, мустақил фикр эгаси, эркин ва ижодкор шахсни тарбиялаб вояга етказишда алоҳида аҳамият касб этмоқда. Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг “Фарзандларимизни мустақил фикрли, замонавий билим ва касб-хунарларни эгаллаган мустақил ҳаётий позицияга эга, чинакам ватанпарвар инсонлар сифатида тарбиялаш биз учун долзарб аҳамиятга эга бўлган масала ҳисобланади”, - деган фикрлари ҳар биримиздан катта масъулиятни талаб қилади. Тараққиёт шиддат билан ҳаёт тарзимизга кириб келаётган бир даврда бир-биридан мураккаб техника ва технологиялар ёшларимиз онгу шууридан мустаҳкам ўрин эгалламоқда. Бундай вазиятда ўқувчига бирор янги билим бериш, уни ўқиш ва изланишга ўргатиш учун ўқитувчидан жуда катта маҳорат талаб қилиниши бор гап.[1, 12]

Маълумки, халқимизнинг ажойиб удумлари, анъаналари беҳисоб. Аммо улар орасида бир анъана борки, у ҳақда ҳар қанча сўзласанг шунчалик оз. Бу -

китоб билан боғлиқ анъана. Китоб яқин йилларда пайдо бўлган эмас. Китоб-бир неча минг йиллар аввал пайдо бўлган ва қадим-қадимдан мукаддас саналиб келинган. Китоб-инсоннинг энг яқин дўсти ва маслаҳатгўйи ҳисобланади. Умуман олганда китоб уни яратган маънавий халқнинг бебаҳо бойлигидир. Китоб ҳаёт дарслиги, барча билимлар асоси халқ ва элатлар тарихидан хабар берувчи асосий манбаа сифатида қаралади. Ўтмишдан ҳикоя қилувчи тарих, бугунни акс эттирувчи кўзгу, эртанги кунни айтиб берувчи мўъжиза – китобдир. Китоб кўрмаган одам нодондир, китоб кўрмаган уй қоронғизимистондир. Қадимги даврларда ҳам китоб ўқиган инсонларнинг ҳурмати ўзгача бўлиб, уларга юксак обрў-эътиборга эга бўлишган. Тарихга назар соладиган бўлсак, бирон бир халққа душман бостириб кирса, унинг кутубхоналарини ёндириб юборган, донишманд инсонларини эса қатил эттирган. Бу орқали ўша жамиятни ўзлигидан, тарихидан, бугунидан ва келажагидан айирмоқчи бўлган. Бундан кўриниб турибдики китоб давлатнинг асосини пайдо этишдаги асосий қурол ҳисобланади. Бироқ бугунги кунда ёшларимиз китобга меҳри сезиларли даражада сусайиб бормокда. Оилавий анъаналарга китоб танлаш, кундалик суҳбатларда турли асарлардаги воқеаларни солиштириш, вазиятдан чиқишда намуна сифатида фойдаланиш катта аҳамиятга эга. Ота-она синчков психолог, нозик дидли педагог, боланинг келажагини яратувчи башоратгўй бўлиши лозим. Агар ота-она боладаги истеъдод қуртакларини ўз вақтида сезиб, уларнинг ривожланишига шароит яратиб бера олса, бола шахсининг креатив китобхон бўлиб камол топишига катта йўл очади.[3.1] Тадқиқотлардан маълум бўлишича, бадий асар ўқиган одам ҳаётда ҳам бошқаларнинг ҳис-туйғуларини яхши тушунар экан. Мутолаа мия фаолиятини яхшилайти. Тадқиқотларда аниқланишича, доимий равишда китоб ўқийдиган инсонларда фикрлаш қобилияти бошқаларга нисбатан секинроқ пасаяр экан. Мутолаа ёзувчилик қобилиятини ривожлантиради. Китоб ўқиш жараёнида муаллифнинг ёзиш услуби ҳам ўқувчига таъсир кўрсатади. Мусиқа тинглаш жараёнида мусиқачининг услуби тингловчига

Ўтгани сингари ёзувчининг услуги ҳам ўқувчининг ёзиш услубига таъсир ўтказди. Мутолаа чет тилини ўрганишни осонлаштиради. Доимий равишда китоб ўқиш бошқа тилларни ўрганишга, янги сўзларни осон тушунишга ва ёдда сақлаб қолишга ёрдам беради. Чунки доимий равишда китоб ўқиб юрган инсоннинг эса сақлаш қобилияти ҳам ривожланиб боради. Мутолаа тинглаш қобилиятини ривожлантиради. Қанчалик ғалати туюлмасин, китоб ўқиш тинглаш қобилиятини оширади, бошқаларни осон тушунишга ёрдам беради. Оилада бошқа инсонлар гапини бўлмасдан эшитишга ҳам ўрганади. Чунки китоб ўқиш учун сабрли бўлиш керак инсон, мутолаа ижодкорлик қобилиятини ривожлантиради.[3.2]

Обафеми Аволау университети педагоглари таълим олувчиларнинг машғулотларига мавзули комиксларни киритишганида, суратлар ва сўзлар аралашмаси болаларнинг ижодкорлик қобилиятларини оширишини аниқлашди. Китоблар катталарга ҳам ана шундай таъсир кўрсатади. Биргаликда китоб ўқиш ота-оналар ва болаларнинг ўзаро муносабатларини яхшилади.[4,42] Психологлар биргаликда китоб ўқиш жараёнида ота-оналар ва болалар ўртасида ўзига хос муносабат ўрнатилади деб ҳисоблашади. Уларнинг айтишларича, бундай муносабат биргаликда телевизор кўрганда асло пайдо бўлмайди. Кўп китоб ўқийдиган болалар дарсларни яхши ўзлаштиришади. [5,8]

Китобхон оила фарзандлари, келажакда ўз ўрнига эга, мустақил фикрга, ҳар қандай муаммоли вазиятда ҳам чиройли ечим топиб, ижобий хулоса чиқара оладилар. Таълимдан ташқари берилган барча мустақил ишларни бажаришда ота-онага катта масъулият юклайди, улар ўқитувчи билан теппа-тенг фаолият олиб боришсагина кутилган натижага еришилади. Негаки, ўйин фаолиятидан эндигина синф-дарс тизими, таълим-тарбияга қадам кўйган вақтда ўқувчини бездириб кўйиши – унинг қизиқишларини сўндиришга олиб келиши мумкин. Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, китобхон оилада камол топган фарзандлар ҳеч камида ижодкор, машҳур шоир ёки ёзувчи бўлиши

аждодларимиз намунаси орқали барчамизга маълум. Ота ва она бола тарбиясида баб-баравар масъулиятлидир, дейди Довоний. Албатта, мана шу маъсулиятни ота-она биргаликда ҳис қилиб, оилавий китобхонликка – фарзанди, оила камолоти учун биргаликда ҳаракат қилсалар, бундай оила, ўқувчиларнинг креатив қобилиятини ривожлантиришда чинакам таълим субъекти ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М “Эркин ва фарвон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз”.-Тошкент: “Ўзбекистон НМИУ, 2016-56 б.
2. Ҳайитова Ф.А “Китобхонлик – миллат кўзгуси” конференциялар тўплами. Тошкент, 2018
3. Холмўминова О. Ж “Оила – таълим ва тарбия субъекти сифатида”, конференциялар тўплами. Самарқанд, 2018.
4. “Kitob va kitobxonlik – inson ma’naviyati ko‘zgusi” internet ma’lumotlari <http://www.uzdon.uz/uz/news/info/events/873/>

СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ ВА УНИНГ БАРКАМОЛ АВЛОД ТАРБИЯСИДАГИ ЎРНИ

*Тўраев Х., Андижон машинасозлик институти
Гуманитар фанлар кафедраси катта ўқитувчиси
turaev67@gmail.com*

Аннотация: Ушбу мақолада барқарор турмуш тарзини соғлом асосга қуриш феномени антик даврдан то шу кунгача турли илмий-назарий таъриф ва талқинларга эгаллиги, унинг ҳозирги таърифида соғлом турмуш тарзининг жисмоний маданияти, баркамол авлод тарбияси мазмуни ўзига хос ўрин тутиши юзасидан фикрлар берилган

Калит сўзлар: соғлом турмуш тарзи, гигиена, назарий ва амалий билимлар
Мамлакатимизда иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий жиҳатдан асосланган ўзига хос турмуш тарзи таркиб топмоқда. Бундай барқарор тараққиётни белгиловчи муҳим омил соғлом ҳаёт, миллат саломатлиги негизини ташкил қилади.

Барқарор турмуш тарзини соғлом асосга қуриш феномени антик даврдан то шу кунгача турли илмий-назарий таъриф ва талқинларга эга. Унинг ҳозирги таърифида соғлом турмуш тарзининг жисмоний маданияти, баркамол авлод тарбияси мазмуни ўзига хос ўрин тутди.

Умумий ва шахсий гигиена қоидаларига риоя қилувчи шахс ижтимоий-касбий функцияларни бажаришида организмни ички қувват захиралари асосида ривожлантириш, бойитиш, ташқи муҳитнинг турли таъсирларига тез мослаша олиш хусусиятларини шакллантириш қобилияти соғлом турмуш тарзи жисмоний маданияти деб эътироф қилинади.

Жисмоний камолотга эришиш соғлом турмуш тарзи жисмоний маданияти таркибида рационал кун тартиби унинг кундалик, ҳафталик, ойлик, йиллик, керак бўлса, умр охиригача «оптимал» деб белгиланган ҳаракат фаоллиги даражаси билан боғлиқдир. Унга оид назарий ва амалий билим-малакалар соғлом турмуш тарзи жисмоний маданияти машғулотлари орқали шаклланади.

Жамият ривожланишининг ҳозирги давр босқичида баркамол инсонни тарбиялаш энг асосий, кечиктириб бўлмайдиган муҳим вазифалардан биридир. Президентимиз таъкидлаганидек: “Соғлом авлодни тарбиялаш буюк давлат пойдеворини, фаровон ҳаёт асосини қуриш деганидир”. Шундай экан, мамлакатимизда соғлом авлод дастури ҳаракатининг кенг тус олгани, таълим-тарбия тизимининг тубдан ислоҳ этилаётгани ҳам ана шу улуғвор вазифани амалга ошириш ёълидаги қадамдир. [1]

Комил инсон руҳан тетик, ақлан етук, жисмонан бақувват бўлмоғи керак. Инсоннинг ақлий, ахлоқий ва жисмоний сифатларини ривожлантириш,

саломатлигини мустаҳкамлаш, иш қобилиятини ошириш, жамоаларда қулай соғлом муҳитни яратишнинг кўп қиррали жараёнида жисмоний тарбия ва спортнинг аҳамияти ортиб бораётганлиги кўзга ташланмоқда. Ёш авлодни ҳар томонлама етук, соғлом ва чиниққан қилиб тарбиялаш педагог ва тарбиячилар, тиббиёт ходимлари, ота-оналар ва

кенг жамоатчилик олдида турган юксак вазифалардан биридир

Ҳукуратимиз томонидан ўсиб келаётган авлоднинг саломатлигини яхшилаш ва ҳимоя қилиш бўйича қатор тадбирлар ўтказилмоқда. Жумладан, “Соғлом авлод” жамғармаси тузилди ва “Соғлом авлод” ордени таъсис этилди. Она ва бола саломатлигига алоҳида эътибор берилмоқда. Шунингдек, болалар ўртасида жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш давлат аҳамиятига молик масалалардан биридир.

Ватан ва жамият соғлом инсонларнинг онгли фаолияти натижасида раванк топади. Айниқса, Ватан тараққиётининг келажаги ёш авлод зиммасига тушади. Соғлом авлодни шакллантириш ва тарбиялашнинг йўл-йўриқлари, усул ва услубиятлари мавжуд бўлиб, унинг омиллари ҳам кўп. Бола тарбияси энг маъсулиятли, баъзан эса оғир, бироқ айна вақтда олийжаноб ва қувончли вазифа ҳисобланади, бола тарбияси билан ота-оналар, мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари ва мактабларнинг муаллимлари шуғулланадилар. Мактабларда ўтказиладиган таълим-тарбия болаларнинг ёшига хос анатомик-физиологик хусусиятларини ва гигиена талабларини ҳисобга олмасдан уюштирилса, бу улар организмнинг ривожланишида турли салбий ўзгаришлар юзага келтириши мумкин. Ақлий меҳнат билан шуғуллангандан кейин, албатта, дам олиш, бадантарбия машқлари билан шуғулланиш лозим (керишиш, гавдани пастга эгиш, ўтириб-туриш) ва ҳатто, уй ичида айланиб юриш чарчоқни ёзиб, иш қобилиятини тиклайди.

Мускулларни фаоллаштиришнинг ўта муҳимлиги, самарали (оптимал) жисмоний ҳаракатларнинг саломатликка ижобий таъсири қандай намоён бўлади? Бу масалани тадқиқотчи Ю.И.Евсеев (2008) “Фаол ишлаётган мушак-

лар, мускуллар, импульслар оқимини юзага келтириш назарияси” асосида изоҳлайди. Бунда ҳаракатдаги бу импульслар организмда модда алмашинуви, асаб системаси ва бошқа барча органлар фаолиятини барқарорлаштириш, тўқи-маларнинг кислороддан фойдаланиш ҳолатини яхшилаш, танада ортиқча ёғ ҳосил бўлиш ва тўпланишига йўл қўймаслик ҳамда ташқи муҳитнинг зарарли таъсирларидан организмни ҳимояланиш қобилиятини кучайтиради, деган хулоса келиб чиқади.

Агар ҳаракат фаолиятига жалб қилинган мушаклар гуруҳи етарли даражада тонус, таранглик ёки зарурий даражада ривожланганлик, жисмоний тайёргарликка эга бўлмаса им-пульсларнинг ички органларга таъсири суст бўлиши, органлар иши нормал кечишига салбий таъсир қилиши, ривожланган мушаклар эса фақат чиройли кўриниш, адл қадди-қомад учун етарли эмаслиги ўз-ўзидан аён. Жисмоний камолотга бефарқ қаровчи, ҳаракатни ёқтирмайдиган турмуш тарзи билан ҳаёт кечирувчи ёки суст ҳаракатланувчи шахс мушаклари ривожлан-маган-лиги оқибатида им-пульсларда қувват даражаси ва унинг таъсир кучи пасаяди, бу нарса бош мия, сўнг бошқа ички органлар фаолиятига салбий таъсир кўрсатади.

Натижада нерв ҳужайлари қувват заҳираси, иммуниал ҳимоя даражаси кескин пасайиб, ошқозон-ичак тракти, остеохандроз, радикулит ва бошқа касалликларга чалиниш хавфи кучаяди, модда алмашинуви бўзилади, ёғ ҳ-жайралари кўпаяди, тана массаси ортади. Бу дегани вазн ортиши, юрак, оёқ, кўл, бўғинлар, нафас ва бошқа аъзолар фаолияти қийинлашади, организмда ҳаётий заҳиралар тез ва бесамар сарфланади демакдир. Бинобарин, “жисмоний маданият-ҳаракатлар занжири. Қачонки, бу занжир ўзилса, инсон ум-ри ҳам ўзилади”[2].

Асримизнинг асосий хусусиятларидан бири замондошимиз ҳаракат фаоллигининг чекланиб қол-ганлигидир. Бундан 100 йил аввал 96% меҳнат мушаклар кучи ва қуввати ҳисобига бажарилган (академик И.А.Берг) бўлса, ҳозир инсон фаолиятининг 99% ни механизмларга юклатилган. Гиподинамия,

гипокенезия, чегараланган жисмоний юкламалар организм функционал ҳолати камайиб кетишига олиб келмоқда, руҳий сусткашликлар натижасида бу жараён янада тезлашиб бормоқда. Ўзоқ умр кўрувчилар ҳаёт тарзини ўрганиш улар орасида ўта ҳара-катчанлиги боис умуман пессимистлар, ҳар нарсадан камчилик ахтарувчилар, ҳаётдан норизо, жаҳлдор, димоғдор, одамлар камлиги аниқланган. Демак, “Жаҳлдорлар ўзоқ яшамайди” деган ибора бежизга айтилмаган.

Жисмоний камолотга эришишдаги фаоллик талаб даражасида бўлса, субъектнинг эмоционал ҳолати юқори, кайфияти яхши бўлади, юзида қизиллик, мускулларида “хурсандчилик” жўш уриб туради, бинобарин, жисмоний машқ билан шуғулланиш инсон мускулларига тетиклик бағишлайди, организмнинг жисмоний юклама, тизимли машқларга кўникиши таъминлайди. Бу - соғлом турмуш тарзи жисмоний маданиятини эгаллашнинг дастлабки қадами ҳисобланади.

Шундай қилиб, шаклланаётган ёш авлод соғлом турмуш тарзи жисмоний маданияти соҳиби сифатида ўзида жисмоний ва маънавий гўзалликни уйғунлаштирмоғи лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати

1. Маҳмудов Т. Комиллик асрорлари.-Т.: Адолат, 2006. 81 б.
2. Ашмарин, Б.А. Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси: Дарслик / Б.А. Ашмарин. Москва: Таълим, 2018. 287 б

ТИЛ - МИЛЛАТ ҚИЁФАСИ

Рустамова Феруза Махмуджановна
Андижон иқтисодий ва қурилиш институти
“Ижтимоий ва иқтисодий фанлар” кафедраси ассистенти
Вахобжонова Муштарий
”Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” йуналиши талабаси.

Аннотация. Бу мақола Давлат тили ҳақидадир. Ушбу мақолада ўзбек тилини тарихи кенг очиб берилган. Тил-бу маданият, халқ анъаналаридир. Ёш авлод миллатимиз анъаналарини ва маданиятини ривожлантириши ва сақлаши кераклиги ҳақидадир.

Калит сўзлар: тил, анъана, мерос, омиллар, маданият, ривожлантириш

Мустақилликка илк қадамлар ташланаётган даврдаёқ Биринчи Президентимиз томонидан ўзбек тилига давлат мақоми бериш масаласи кун тартибига қўйилиб, бу иш амалга оширилган эди. Она тилимиз – ўзбек тилига 1989 йил 21 октябрда давлат тили мақоми берилди. Бу мамлакатимиз, юртдошларимиз ҳаётидаги унутилмас, тарихий воқеага айланди. Агар ўшанда тил тўғрисида қонун қабул қилинмаганда эди, ўзбек тили ҳам тарих саҳифаларидан жой олган бўлармиди?! Ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши халқимизнинг миллий мустақилликка эришиш йўлидаги муҳим қадамларидан бири бўлган эди. Истиқлол йилларида мамлакатимизда барча соҳаларда бўлгани каби тилимиз тараққиётида ҳам муҳим ўзгаришлар юз берди. Ўзбек тилининг халқаро миқёсда обрўси ошди. “Давлат тили ҳақида”ги қонун она тилимизнинг бор гўзаллиги ва жозибасини тўла намоён этиш билан бирга, уни илмий асосда ривожлантириш борасида ҳам кенг имкониятлар яратди. Олимлар ва мутахассислар томонидан илм-фан ва турли соҳаларга оид энциклопедия ва луғатлар, дарслик ва ўқув қўлланмалари чоп этилди. “Бинобарин, ўз она тилини билмаган одам ўзининг шажарасини, ўзининг илдизини билмайдиган, келажаги йўқ одам, киши тилини билмайдиган унинг дилини ҳам билмайди, деб жуда тўғри айтишади... Ҳар қайси миллат, катта ё кичиклигидан қатъи назар, ўз она тилини ҳурмат қилади” -деб таъкидлаган эди И.Каримов.

Тил – миллат қиёфасининг бир бўлаги. Она тили – миллатнинг руҳидир. Тил — давлат тимсоли, мулки. Тилни асраш, ривожлантириш – миллатнинг юксалиши демак. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида давлат тилининг мақоми ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаб қўйилган. Шу тариқа ўзбек тили мустақил давлатимизнинг Байроғи, Герби, Мадҳияси қаторида турадиган, қонун йўли билан ҳимоя қилинадиган муқаддас давлат рамзига айланди.

Тил ўзлигимизни англашнинг бош белгисидир. Халқимизда «Ўз қадрини билмаган ўзганинг қадрини билмас», деган ҳикмат бор. Бу бежиз айтилмаган. Аввало, она тилимиз қадрига етсак, ўзга тиллар аҳамиятини англаймиз, ҳис қиламиз. Чет тилларни чуқур ўрганиб, керакли ўринда фойдаланишимиз фойдадан холи бўлмайди. Аммо, уларни бўлар-бўлмасга тилимизга қориштириш яхши эмас.

Тил нафақат муомала воситаси, балки халқнинг тарихи, маданияти, турмуш тарзи, урф-одатини акс эттирувчи кўзгудир.

ЮНЕСКО вакилларининг сўзларига кўра, қачонлардир одамлар сўзлашадиган тиллар сони 8 мингтагача етган бўлса, ҳозирги кунда сайёрамизда 6 мингдан зиёд тил мавжуд бўлиб, уларнинг 90 фоизи йўқолиб кетиш арафасида. Бу асосан цивилизация туфайли маданиятидан айрилаётган кам сонли миллатлар тилларидир. Бу тилларда сўзловчи аҳолининг айримлари ёзувга эга бўлса, айримлари бундан ҳам бебаҳра. Масалан, Африка тилларида сўзлашувчи аҳолининг 80 фоизи ҳамон ўз ёзувига эга эмас. Минглаб тиллардан таълим тизимида фойдаланишнинг имкони йўқ. Интернетдан фойдалана олмайдиган тиллар ҳақида-ку айтмаса ҳам бўлади. Чунки янги технологиялар ривожланиши туфайли айрим халқлар ўз тилларидан кўра замонавий тиллардан фойдаланишга мажбур бўлмоқда.

Ватанимиз мустақиллигининг маънавий асосларини мустаҳкамлаш, халқимиз, аввало ёш авлодни миллий қадриятларимизга муҳаббат ва садоқат руҳида тарбиялашда ўзбек тилининг аҳамияти тобора ортиб

бораётганини ҳисобга олиб ҳамда Ўзбекистон Республикасининг "Давлат тили ҳақида"ги Қонуни қабул қилинганининг ўттиз йиллигини муносиб нишонланди.

Бугун миллат билан бирга яралиб, шонли тарихнинг барча сокин ва суронли даврларини миллат билан ҳамнафас босиб ўтиб, миллат дарду қувончига шерик бўлиб келаётган, Ватан янглиғ бепоён ва муқаддас, она каби мўътабар ва мунис, жон каби яқин ва азиз ўзбек тилимизнинг мақому мартабаси Президентимиз Шавкат Мирзиёев томонидан қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги Қонуни қабул қилинганининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарори билан яна бир қарра юксалди, эъзоз топди.

Ўзбек тилимиз “Дунёдаги қадимий ва бой тиллардан бири бўлган ўзбек тили халқимиз учун миллий ўзлик ва мустақил давлатчилик тимсоли, бебаҳо маънавий бойлик, мамлакатимизнинг сиёсий-ижтимоий, маънавий-маърифий тараққиётида ғоят муҳим ўрин эгаллаб келаётган буюк кадриятдир” дея улуғланади ушбу қарорда.

Президентимиз Ш.Мирзиёев - “ Ўзбекистон тараққиётининг бугунги янги босқичи — миллий юксалиш даври талабларидан келиб чиқиб, она тилимизнинг жамиятдаги ўрни ва нуфузини ошириш бўйича кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда” — дея таъкидлаган эди.

Биз Давлат тилининг асосий тарғиботчиси, ҳимоячиси бўлган ҳар бир юртдошимиз, миллатдошимизни ўзбек тили тараққиёти йўлида бирлашишга, ҳамкор, ҳамфикр бўлишга чорлаб қоламиз.

Қачонки болалар ўз она тилларида ўқишни тўхтатар экан, ўша тил йўқолиб кетиш арафасига келиб қолади. Тилларни сақлаб қолиш бу ўша халқнинг маданияти, урф-одати, расм-русумларининг сақланиб қолинишини англатади. Тил халқни бирлаштиради, тарбиялайди, ўқитади, урф-одат, анъаналарини сақлайди. Шундай экан, она тилимизнинг халқаро миқёсдаги обрў-эътиборини юксалтиришда, уни миллий ва умумбашарий

тушунчалар асосида таракқий этган тиллар сафига қўшишда ҳар биримиз тилимизга чуқур ҳурмат билан ёндашимиз керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ш.Тўлаганов. Она тили – миллатнинг руҳидир. Халқ сўзи. 21.02.2018
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори 04.10.2019 й. N ПҚ-4479
3. Қ.Очилов Тил ва эҳтиёж. “Тулистон” журнали 2020 йил 4-сон

TIL VA YOSH AVLOD TARBIYASI

*Temirova Gulsanam Abdusamatovna,
Andijon viloyati, Izboskan tumani,
8-o`rta maktab o`qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada til va tarbiyaning bugungi kundagi ahamiyati, yosh avlodning tilga bo`lgan e`tibori, muhabbati haqida soz boradi. Ushbu tushunchalar har qanday jamiyat va harqanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning tili va tarbiyasi bilan yetarlicha qiziqmagan va etiborsiz bo`lgan mamlakating kelajagi ham mo`rt bolishi tayindir. Shunday ekan yoshlarimizning hayotda adashishi, tuzatib bo`lmas hatolari tarbiyada yo`l qo`yilgan hato va befarqlikning yaqqol isbotidir.

Kalit so`zlar: islomiy tarbiya, tarbiyada ota-onaning ro`li, til va tarbiyaning so`z orqali ifodalanishi.

Bugun bilimdon yoshlarimiz juda ko`p .O`quvchilarimiz va talabalarimiz nafaqat Respublika fan olimpiadalari balki xalqaro fan olimpiadalarida ham yetakchi o`rinlarni egallab kelmoqdalar. Ularning aqliy saloiyatini ko`rib xursand bo`lasan kishi. Shu o`rinda qalb hazinasini boyitadigan, ruhiy kamolot sari eltadigan tilimiz

va tarbiyamizning ahamiyati yuksakligi, uning o`rnini hech narsa bosolmasligini alohida takidlashimiz zarur. Zero aql va qalb muvozanatiga erishgan insongina chinakamiga bahtli bo`la oladi. Til har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning tili va tarbiyasi bilan shug`ullanmagan mamlakatning kelajagi yoqdir. Bunga misol tariqasida yosh bola boshlangich ta`lim va tilga doir qoidalarni yod olganidan keyin u mashg`ul bo`lishi mumkin bo`lgan biron bir narsaga yo`llaymiz. Albatta buning uchun bolalarning maylini inobatga olamiz. Bundan roppa rosa bir asr oldin ma`rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy tarbiya haqida bunday degan edi ”Tarbiyani kimlar qilur?Qayday qilunur? Bu savolga javoban; biirinchi uy tarbiyasidir. Bu onalar vazifasidir. Ikkinchi maktab tarbiyasidir. Bu otalar ,muallim va hukumat tarbiyasidir. Yoshlarning tilga bo`lgan etibori va tarbiyasi –hayot mamot masalasi ekanlgini juda yahshi bilamiz. Chunki o`z tilini hurmat qilmagan, tarbiyasi mo`rt bo`lgan mamlakat yoshlaridan jamiyat, mahalla, oilasi uchun ham hech qanday naf yo`q . ”Olamda eng avval inson aqli bilan yaralgan aql qalb posbonidir. Aql yana uch qo`riqchi; til, ko`z, quloqning ustidan ham posbonlik qiladi. Zero, ezgulik va yovuzlik aynan ana shular orqali qalbgga kirib boradi” degan buyuk mutaffakkir Abulqosim Firdavsiy. Darhaqiqat, tilimizdan oldin qalbimizni tarbiya qilishni yoshlarimiz ongiga sindirishimiz zarur. Chunku,so`z qalbdan kelib, tildan chiqadi. Til va tarbiya bir-biriga chambarchas bog`liqdir.O`zbekiston mustaqillikga erishgach til va yoshla tarbiyasiga va unga bog`liq jarayonlarga sog`lom yondashuv qaror topa boshladi. Tilimizning milliyligiga alohida e`tibor qaratilmoqda. Buyuk mutaffakkirlarning pedagogik qarashlari sinchikovlik bilan o`rganilmoqda. Sho`rolar pedagogikasida til orqali harqanday odamni istalgan qiyofaga solish mumkin degan qarash hukmron bo`lganligi uchun ham shaxsni shakllantirishdagi o`rniga ortiqcha baho berildi. Tarbiyalanuvchi shaxsning tilga berilish yoki berilmaslik hususiyatlarini hisobga olinmasligi tarbiyaviy tadbirlarga mahliyo bo`lishdek pedagogik hatolikga olib keldi. Buning natijasida til maqsadsiz bo`lib qoldi. Tarbiyalanuvchilarga alohida shaxs sifatida emas, istalgan ijtimoiy yo`nalishga solishga mumkin bo`lgan

qiyofasiz olomon tarzida qarash qaror topdi, bi hol tilning samarasizligiga olib keldi. Til va tarbiya ta’lim bilan chambarchas holdagina mavjud bo’ladi. Chunki til va tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Tarbiya shaxsda muayyan ruhiy, ahloqiy ma’naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan jarayondir. Tarbiya insonning insonligini taminlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tilsiz va tarbiyasiz inson jamiyatda mavjud bo’la olmaydi. Chunki inson jamiyat mavjudligini taminlaydigan qadriyatdir. Til va tarbiya tufayli bi ravlodan boshqasiga o’tadi. Odam til bilan boshqa hayvonlardan imtiyozlidir. Uning tili orqali boshqa odamlardan afzalligi bilinadi. Til shuncha sharafi bilan nutqning qirolidir. Ko’pincha til bilan berilgan jarohat qilich bilan yetkazilgan jarohatdan og’irroqdir. Tilning vazifasi shuki unda kishi bir narsani aytganda boshqa bir kishi uning maqsadini to’liq anglashi kerak. Qalblar ham qozon kabi ichidagi bor narsasi bilan qaynab turadi. Tillar esa uning cho’richidir degan edi Yahyo Ibn Muos. Til va tarbiya faqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni emas, balki butun ijtimoiy tizim, unug yetakchi g’oyalari, adabiyot, san’at, kino, radio, televideniya va boshqalarni o’z ichiga oladi. Shuningdek keng ma’nodagi til va tarbiya tusunchasi o’z ichiga ta’lim va ma’lumot olishni ham qamrab oladi. Shu o’rinda Abdulla Qahhorning quydagi so’zlari yodimizga tushadi: “Nima uchun ko’cha harakati qoidasini buzgan kishiga militsiya hushtakchaladi –yu, butun bir tilni buzayotgan odamlarga hech kim hushtak chalmaydi”. Darhaqiqat dili va tili bir bo’lmagan inson yuz tilni bilsa ham tilsiz sanaladi. Hadisi shariflarda “ Bolalaringizga odob beringlar va odoblarini chiroyli qilinglar” deyilgan edi (Imom Muslim rivoyati.) Tarbiya haqida Imom G’azzoliyning “Ihyou Ulumud din” kitobida bunday deyiladi:” Bola ota-ona qo’lidagi omonatdir, unung qalbi turli naqsh va rasmlardan holi, qanday naqsh solinsa qabul qiladi, nimaga moyil qilinsa, moyil bo’laveradi. Agar yaxshilikka undalsa va o’rgatilsa soadatli bo’ladi, ota-onasi hamda odob, ta’lim tarbiya bergan ustozlariga sherik bo’ladi, agar yomonlikka undalsa halok bo’ladi. Muborak hadislarda hech bir ota-ona farzandiga go’zal tarbiyadan ko’ra qimmatliroq meros

qoldira olmaydi deyilgan. Muhtasar qilib aytganda mamlakatimiz aholisining 64 foizini yoshlar tashkil etadi. Ularni ulg'ayib, komil inson bo'lishlari uchun yangi 2021- yilda ulkan imkoniyatlar eshiklari ochilishiga shubha yo'q. Zero muhtaram yurtboshimiz buni har jihatda bayon qilib bergan.

Foydalanilgan adabiyotlar royhati:

- 1.Imom G`azzoliy.”Tavba kitobi”
- 2.Abdulla Avloniy “Turkiy Guluston Yohud Ahloq”
- 3.Imom G`azzoliy.”Hyuo Ulimid –Dil”
- 4 Hadislar to`plami. Imom Muslim rivoyatlari.
- 5.Muhammad Atiya.”Islomiy tarbiya va uning falsafasi.”
- 6 .“Til va adabiyot” jurnali.

YER YUZIDAGI ENG MASHHUR TIL

*To'ychiyev Abdumalik
Tursunovich,
“Materialshunoslik va yangi materiallar texnologiyasi”
kafedra assistenti
Madaminova Inoyatxon Olimjon qizi AnDMI
“Materialshunoslik va yangi materiallar texnologiyasi”
Mutaxassisligi 1-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ma'lumki, o'zlikni anglash milliy ong va tafakkurni ifodasi, avlodlar o`rtasidagi ruhiy – ma`naviy bog`liqlik til orqali namoyon bo`ladi. Zamon bilan ham nafas yashash uchun esa chet mamlakatlari bilan o`zaro aloqalar bo`lishi muhimdir. Bu bog`liqlikning poydevori bo`lib xizmat qiladigan predmetimiz bu tillardir.

Kalit so`zlar: til, davlat, o`lik tillar, tirik tillar, paleolit, kompyutr, smartfon.

Inson zoti borki kundan kunga taraqqiylashib, rivojlanib bormoqda. Komyutr, smartfonlar, turli detal va aparatlarni yasab chiqaradigan dastgohlar mavjud zamonda yashsayapmiz. Haqiqatdan ham XXI asr elektronika, texnologiya asri desak to`g`ri bo`ladi. Xo`sh bularning bu taraqqiyotning o`tmishi, boshlanish davri, qisqacha qilib aytganda insonlarning rivojlanishiga asosiy sabab nima bo`lishi mumkin? Albatta bu biz insonlarning nutqimiz, bir-birimiz bilan so`zlasha olish qobilyatimiz bu kabi rivojlanishning poydevori bo`lib xizmat qiladi. Odamlar bir birlariga o`z fikrlarini so`zlar bilan, imo ishoralar bilan ma`lum bir tillarda tushuntirib muloqot qiladilar. Qadimgi paleolit davri, ya`ni Insoniyatning Ibtidoiy jamoa tuzumidan boshlab hozirgacha bo`lgan davrlarda bir necha minglab tillar almashinuvi ro`y bergan va hozir ham bu jarayon davom etmoqda.

Biz sizlar bilan dunyo tillarini o`rganar ekanmiz, ularni ikkiga bo`lib o`rganishimiz maqsadga muvofiqdir. Chunki tillar har yuz yillik va hatto bir necha o`nyillikda o`zgarib borishi kuzatilmoqda. Masalan, Qadimgi Yunon tili, Lotin tili, Qadimgi Slavyanlar tillari hozirgi kunda juda ko`plab guruhlarga bo`linib ketgan. Keling avvalo dunyo tillarini ikkiga bo`lib olaylik:

- 1) O`lik tillar
- 2) Tirik tillar

O`lik tillar guruhiga yuqorida aytilgan Lotin, Yunon, Qadimgi Slavyan, Prus, Vestgot, Gall, Qadimgi Fors, Eski O`zbek va shunga o`xshash jonli iste`moldan chiqqan, ya`ni foydalanilmayotgan tillar kiradi. Bu kabi tillarning yuqolib ketishining asosiy sababi mustamlakachilik paytida biron davlat yoki qabila boshqa to`dalarni jangda mag`lub qilgandan so`ng o`zlarining tillarini majburan mag`lub tomon xalqiga singdirgan yoki aksincha mag`lub tomon tillarini o`zlari o`rganishgan. Masalan: Qadimgi Rim imperiyasi davrida Galiya qabilasi bo`ysindirilgandan so`ng Rim imperiyasi tili majburan yo`lga qo`yilgan bo`lsa, milodiy IV-V asrlarda German qabilalari tomonidan Rim imperiyasi ish`ol qilinib German qabilalari imperiya tilini o`rganib olishgan. Tillarning yo`qolib ketishining yana bir asosiy misollaridan biri bo`lgan Lotin tili juda mashhur bo`lishiga

qaramasdan hozirgi kundagi ingliz, fransuz, ispan, portugal, italyan va nemis tillarga bo`linib parchalanib ketgan. Lekin hali hanuzgacha o`z meroslarni shu tillarda mujassamlashtirgan: chunki bu sanab o`tilgan tillarning qariyb hamasi lotin alifbosiga asoslangan bo`lib, o`zgartirishlar kiritilgan holda ishlatilib kelinmoqda. Qadimgi slavyan tili ham, xuddi shu tarzda parchalanib, rus, belarus, Ukraina, Moldava, Ruminiya, Latviya, Litva kabi turli mamlakatlar davlat tiliga asos bo`lgan. Garchi bu mamlakat tillari bir biridan ma`lum darajada farq qilsada lekin bularning kelib chiqishi, ajdodi, alifbosi bir xil edi, hozirgi alifboga o`zgartirishlar kiritilib davlat tiliga aylantirilgan. Biz dunyo tillari tarixi bilan ozmi ko`pmi xabardor bo`lib ma`lumot oldik, endigi navbat hozirgi hayotimizga ishlatiladigan jahon tillari mavzusiga to`xtalsak qaysi bir til jahonda mutlaq ustun. Bu mas`alada turli insonlarning fikri turlicha bo`lib, ba`zilar ingliz tili desa, ba`zilar rus tili deyishadi,ba`zilar esa fransuz yoki arab tillari afzalroq deyishlari mumkin. Lekin hozirgi kunda eng aholisi ko`p bo`lgan Xitoy tili ham kata ahamiyat kasb etadi. Dar haqiqat bu tilde bir milliarddan ziyod inson so`zlashadi. Bizlar bu savolga javob topishimiz uchun avvalo tarixga nazar solishimiz va kelajakka ongli ravishda boqishimiz lozim. Quyida bu gapning isbotini ko`ramiz:

Bizga ma`lumki XVII-XX asrlarda dunyoni bo`lib olish harakati, mustamlakachilik siyosati juda avj oldi. Bu jarayonga daxldor eng muhimlarini sanab o`tadigan bo`lsak bu mamlakatlarga Angliya, Fransiya, Germaniya, Ispaniya, Italiya, Turkiya, Rossiya, Portugaliya va o`rta asrlarda kuch qudratga to`lgan Arab xalifaligi misol bo`la oladi. Bir gina Angliya o`z yer maydoni 300 ming km² bo`la turib 30 million km² yer maydonlarini zapt etib o`zig abo`ysundirgan. Asosiy katta hudud mustamlakalariga, AQSh, Kanada, Hindiston, Avstraliya, Misr va Afrika mamlakatlari mamlakatlarini mustamlaka qilib olgan. Yoki Rossiya mamlakatini olsak butun O`rta osiyoni, Bolqon dengizi atrofidagi mamlakatlarini bosib olgan. Germaniya bilan Fransiya ham mustamlakalardan bebahra qolmaganli sizu bizga sir emas. Ispaniya va Portugaliya Janubiy Amerikaning ko`plab mamlakatlarini bo`ysundirganlar. Hozirda ko`plab Janubiy Amerika davlat tillari Portugal yoki

Ispan tillaridir. Angliya mustamlakalari bo`lgan, Hindiston, Avstraliya, Kanada va AQShda ham ingliz tili juda muhim rol o`ynaydi. Osiyo mamlakatlarida turkey tillar, fors-tojik tili, rus tili, arab tili va asosiy so`zlashuv tilidir.

Endi qaysi tilni o`rganish muhim? Keling endi mavzuga boshqacha nigoh bilan nazar solamiz. Biz O`zbekistonda yashayapmiz, shu yurtning bir bo`lagimiz. Yuqorida sanab o`tilgan tillarning hech qaysi biri jonajon o`zbek tilimizga teng kela olmaydi. Ona tilimiz juda chiroyli, lig`aviy jihatdan boy, hisoblanadi. Bolaligimizda tilga kirib birinchi aytgan so`zimiz anashu tilimizda chiqdi. Yaqinlarimiz bilan shu tilde so`zlashamiz, quvonamiz, qayg`uga tushamiz, xayol suramiz, ya`ni ongimizda biron narsani tahlil qilsak ham o`zbek tilida amalga oshiramiz. Lekin shu joyida afsuski lekin degan so`zni aytishga majburmiz. Bizlar dunyo taraqqiyoti, ilm fani bilan barobar ketishni xohlasak chet tillarini o`rganishga majburmiz. Hozirda ko`plab texnika dasturlari ingliz tilida yozilmoqda. Buning sababi hozirgi kunda AQSh dunyo bo`yicha har tomonlama birinchi o`rinda turibdi. Goh im-fan, goh elektronika deymizmi, harbiy sohani olamizmi, iqtisodiy jihatdan qaraymizmi har tomonlama rivojlangan mamlakat. Tabiiyki ularning davlat tili ingliz tilidir. Demak biz yoshlarga kerak bo`lgan eng muhimlari ingliz tili, rus tili, nemis tili va yapon tilidir. Yurtimizga munosib xizmat qilmoqlikni istasak shunga intilishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nurmonov A, O`zbek tilshunosligi tarixi, T.,2002
2. X.T.Odilqoriev, D.X. Razzaqov, Siyosatshunoslik.2008

ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ПСИХОЛОГИЯНИ ЎРНИ

*Ураимова Матлубахон Маматисақовна
Андижон Абу Али Ибн Сино номидаги
жамоат саломатлиги техникуми психологи
uraimovamatluba@gmail.com*

Аннотация: Қуйидаги мақолада ҳозирги таълим тизимимизда психология фани бир қанча фанларга ўзини ижобий ва салбий хусусиятларини очиб берилди. Турли психолог олимларни фанга оид фикр мулоҳазалари ўрганилиб, уларни фикрларини қиёсий талқинда таҳлил қилинди.

Калит сўзлар: Психология, педагогика, таълим, тарбия, ижтимоий психология, психодиагностика, психокоррекция.

Мамлакатимизда ижод мактаблари, президент мактабларини ташкил этишдан кўзланаётган асосий мақсадлардан бири ҳам ижодкорликни ривожлантиришдир. Ҳозирги таълим тизимимизда ўқувчилардаги ижодкорлик хусусиятини ривожлантиришга алоҳида талаблар қўйилмоқда. Шу талаб ва мақсадга мос равишда психология ва педагогика фанларимизда ижодкорликни ривожлантириш услубияти, технологияларини ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш керак эканлиги алоҳида аҳамият касб этмоқда. Лекин ҳозирча психолог ва педагогларимизнинг фаолиятларида бу масалани тезроқ ва атрофлича тадқиқ этишга интилиш сезилмаяпти.

Тарбия жараёнида уқтиришнинг муҳимлиги шундаки, ўқувчиларда унинг ёрдамида ижобий сифатларнинг зарурлигига ишонч ҳосил қилиш орқали бу сифатлар онгостига сингдирилади. Бунга фақат панд-насихат қилиш йўли билан эришиб бўлмайди.

Мамлакатимиздаги университетларнинг ўқув режаларига ўқитувчилар учун зарур бўлган педагогик психология ва ёш даврлари психологияси, ижтимоий психология, психодиагностика, психокоррекция сингари фанлар киритилмаган. Ҳозирда психологиянинг ўқитувчилар учун мутлақо зарур

бўлган бу соҳалари бўйича етарли билим олмаган битирувчиларнинг 90 фоиздан ортиқроғи мактабларга ўқитувчилик қилиш учун бормоқда.

Таълимда ўқитувчининг асосий вазифалари тушунтириш, уқтириш ва шу усуллар ёрдамида ўқувчиларга билим бериш ва тарбиялаш. Таълим жараёни қисман, тарбия жараёни эса, асосан, онгостига таъсир ўтказиш орқали амалга оширилади. Онгостига таъсир қилмай ҳам таълим ва тарбия тадбирларини ўтказиш мумкин. Аммо бундай тадбирларнинг самарадорлиги жуда паст бўлади.

Тиббий психолог, профессор Абдуллажон Бегматов мамлакатда психология соҳасига оид муаммолар ҳақида ўз фикрлари билан бўлишди. Психология университетини очиш тўғрисидаги президент қарорининг лойиҳаси 3 январга қадар жамоатчилик муҳокамасида бўлди. Психологияга оид муаммоларни ҳал қилиш мамлакат тараққиёти учун нақадар муҳимлигини шундан ҳам билса бўладики, уларни ечиш нафақат таълим ривожига, балки иқтисодиётдан тортиб спортгача, тиббиётдан тортиб тадбиркорликкача бўлган соҳалар тараққиёти тезлашишига сезиларли таъсир ўтказади.

Ижодкорликни шакллантириш ва ривожлантириш бўйича жаҳон психология фанида мавжуд хулосаларга кўз югуртирсак, аввало, ижодкорлик яна ўша онгостида шаклланиши ва ривожланиши маълум бўлади. Ижод мактабларимизда ишлаётган ўқитувчи ва мураббийларда эса онгостининг тузилмаси ва хусусиятлари ҳақидаги билимларни шакллантириш ва ривожлантиришга эътибор берилмаяпти. Бизнинг фикримизча, бундай ҳолат бу вазифани бажара оладиган психологларнинг камлиги билан боғлиқ бўлса керак.

Ижодкорликнинг доимий йўлдоши бўлган бир ҳодиса бор. Бу илҳом деган ҳодисадир. Агар ўқувчиларда ижодкорликни шакллантириш жараёнида уларда илҳом уйғотиш муаммосини ҳал қила олсак, олдимизга қўйилган мақсаднинг ярмига етган бўлар эдик. Бу вазифани бажариш учун ҳам онгостига мурожаат қилишимиз ва у билан ишлашимиз керак бўлади.

Психологиянинг мамлакатимизда энг кам ривожланган, эндигина оёққа туриб келаётган соҳаларидан бири спорт психологияси ҳисобланади. Бу йўналиш бўйича Жисмоний тарбия ва спорт университетида мутахассислар тайёрланмоқда. Бу университетнинг мазкур йўналишини тамомлаган мутахассисларнинг назарий тайёрлигини билмадим-у, лекин мен билганларим амалий жиҳатдан ўз йўналиши бўйича ишлашга тўла тайёр эмас.

Спортчи маҳорати ўзи танлаган спорт туридаги зарур кўникмаларни қанчалик пухта эгаллашига боғлиқ. Кўникмалар эса барча дарслик ва кўлланмаларда такрорланаётганидек, зарур амалларни кўп марта такрорлаш натижасида шаклланади. Спортчи зарур кўникмани шакллантириш учун уни юзлаб ва минглаб марта такрорлайди. Бу кўникмалар онгда эмас, онгостида шаклланади.

Шунинг учун мураббий ёки жамоа психологи онгостига таъсир ўтказиш усулларида хабардор бўлса, зарур кўникмаларни шакллантириш жараёнини бир неча марта тезлаштириш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, нафақат спорт, балки, таълим-тарбия, тиббиёт ва ижтимоий ҳаётнинг бошқа соҳаларида ҳам психология фанида вужудга келаётган янгиликларни ўрганиш ва имкон борича амалиётга тадбиқ қилиш Янги Ўзбекистоннинг тезроқ шаклланиши ва ривожланишига хизмат қилади, деб ишонч билан айтиш мумкин.

Адабиётлар:

1. Э.Ғозиев, 1-китоб, “Умумий психология”, Тошкент, 2009 йил.
2. “Психология тарихи” pdf.
3. Н.И.Халилова, З.Нишонова, Н.Муллабоева “Педагогика ва психология” маъруза матн, Тошкент 2019 йил.
- 4.Веб сайт <http://kutubxona.adu.uz>

ОМИЛ ИНСОННИ ТАРБИЯЛАШДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ

*Алматова Махфуза Латифовна,
Андижон машинасозлик институти «Узбек тили ва адабиёти»
кафедраси ассистенти
Абдуллаев Максудбек Музробжон ўғли,
Андижон машинасозлик институти «Машинасозлик
технологияси» факультети
Иқтисод йуналиши 2- курс талабаси*

Аннотация: Ушбу мақолада ёш авлоднинг тарбияси ва уларнинг камолотида миллий қадриятларимизнинг ўрни беқиёс эканлиги, буюк аجدодларимизнинг бой маънавий ва маърифий меърослари асосий мезон эканлиги ёритилган. И

Калит сўзлар: қадриятлар, даҳолар, истикбол, урф-одат, экотарбия, тарихий меърос, жамият, миллийлик, тасаввур.

Бугун, биз ифтихор туядиган маънавиятимиз даҳолари, аждодларимиз шарофати ила бой утмиш анъаналаримиздан, тарих синовларига дош бериб, бизгача етиб келган урф-одат ва қадриятларимиздан ҳар қанча фахрлансак оз. Истиқлол шарофати билан қулга киритилган эркинлик халқимизга бошқа неъматлар қатори утмиш анъаналаримиз, миллий қадриятларимизни ҳам қайтариб берди, шу билан бирга тарихий, миллий ва ахлоқий қадрият ҳамда анъаналаримизни, муқаддас динимизнинг жамиятни маънавий юксалишидаги урни ва ахамияти қайта тикланди. Қувонарлиси шундаки, айна вақтда бутунжаҳон учун глобал муаммога айланиб улгурган маънавий қалоклик, миллийликни унутиш ва бу орқали узлигини унутиш каби иллатлар уч минг йиллик урф-одатларни эъзозлаган бизнинг халқимиз учун ётдир.

Истиқлолнинг илк йиллариданоқ Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Қаримов “Янгисини яратмай туриб, эскисини бузмаслик” тамойилини илгари сурди. Шунинг натижаси уларок, Ўзбекистоннинг маънавий - маърифий янгилаш ва ривожлантиришнинг уз йўлини белгилаб,

турт асосий негизи курсатиб утилган эди.

- умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- халқимизнинг маънавий - маърифий меъросини мустахкамлаш ва ривожлантириш;
- инсоннинг уз имкониятларини эркин намоён қилиш;
- ватанпарварлик.

Маънавияти юксаклигининг асосий қуринишларидан бири - бу уз тарихини билмоқ, утмиш аждодларини танимоқ, хамиша ёдда тутмоқдир, менинг назаримда. Шу нуқтаи назардан, истиқлолнинг илк кунларини , яъни 1991 йилнинг сентябрида Тошкент шаҳри марказида Алишер Новой хайкали ва миллий бог барпо этилди, 1992 йилда хурфикр шоиримиз Боборахим Машраб таваллудининг 350 йиллиги нишонланиб, Наманганда музей ҳамда бог ва хайкал барпо этилди, буюк мутасаввуф Бахоуддин Нақшбанд хазратлари таваллудининг 675 йилигини нишонлаш хақида қарор қабул қилинди. 1993 йилда Навруз-умумхалқ байрами хақида қарор, шунингдек, буюк олим Мухаммад Тарагай Улугбек таваллудининг 600 йиллигини нишонлаш хақида фармон эълон қилинди ва х.к.

Мустақиллик йилларида тарихий меъросга муносабат тубдан узгарди. Шурулар даврида хурофот дея қораланиб, тахқирланган халқимизнинг нодир дурдоналари булган қуплаб асарлар тадқиқ этилди ва қайта нашр қилинди, шу тариқа улар халқимизнинг чинакам мулкига айлантирилди. Қувонарлиси шундаки, муқаддас динимиз - ислом динига эътиқод эрки яна халқимизга қайтарилди. Зеро маънавиятимизни ота - боболаримизнинг дини булмиш Ислон динисиз тасаввур қилиб булмайди. Истиқлол даврида бу борада ҳам бир қатор ишлар амалга оширилди. Диний ибодатга, урф-удумларга, маросимларга кенг йул берилиши, масжид-мадрасаларнинг, диний обидаларнинг таъмирланиши, янгидан қурилиши муқаддас китобимиз - Қуръони Карим таржимаси бутун дунёга машхур аждодимиз, хадисшунос олим Имом Ал-Бухорийнинг сараланган 4 жилдлик Хадислар мажмуаси каби

диний-маърифий китоблар босилиб чиққанлиги, Ўзбекистон фуқороларининг хар йили Хаж сафарига боришлари жуда хам қувонарли ҳолат ва бу қаторда Тошкент Ислон Университетининг бунёд этилиши, дунёга машхур уламолар юбилейларининг утказиб турилиши диний-маънавий кадриятларга янги муносабатларнинг яққол натижасидир.

Мустақиллик, эрк ва озодлик сингари муътабар онларнинг қулга киритилишида жонбозлик курсатган, хатто ўз жонини аямаган юртдошларимиз, аждодларимиз хотирасини абадийлаштириш борасида хам мамлакатимизда бир қатор ишлар амалга оширилди, хусусан, халқимизнинг миллий ўзлигини уйғотиш ва мустаҳкамлаш йулида бутун ҳаётини бағишлаган Абдурауф Фитрат, Абдулла Қодирий, Абдулхамид Чулпон, Усмон Носир, Убайдулла Хўжаев сингари элимиз ардогидаги инсонларнинг номларини абадийлаштириш учун Қатағон қурбонлари хотираси, музейи – Ўзбекистон фан тизимидаги илмий-маърифий муассаса Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қатағон қурбонларини ёд этиш кунини белгилаш тугрисида 2001 йил 1- майдаги фармони қабул қилинди ва шунинг асосида Тошкент шаҳрида Шахидлар хотираси ёдгорлик мажмуи 2002- йил 31- августда барпо этилди.

Ушбу далиллар мамлакатимизда халқимиз маънавий меросига билдирилаётган чуқур ҳурмат ва эътибордан далолат булиб, уни урганиш, тадқиқ этиб, келажак авлодга етказиш борасида олиб борилаётган саъи-ҳаракатлар давлатимизнинг маънавий соҳасига устувор сиёсат даражасида қараётганлигини курсатади. Шу боис мамлакатимизда бугунги кунда миллий урф-одат кадриятларни асраб авайлаш, уларни ёш авлод онгига сингдириш орқали боқийлигини таъминлаш борасидаги ислохотларни куриб, дунё ахли хайратланаётганлиги бежиз эмас. Зеро, бизнинг халқимиз учун маънавий кадриятлар ҳамиша қадрли ва комил инсонни тарбиялашда юксак аҳамиятга эга муҳим восита – маънавий қуприк булиб ҳисобланади, келажак авлодни ана шу руҳда тарбиялаш орқали миллийлигимизни асраб - авайлаш, миллий

кадриятларимизни сақлаш ва авлоддан-авлодга етказиш, айниқса биз ёшлар учун доимо энг долзарб масала булиб қолади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ш.М.Мирзиёев «Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистондавлатини биргаликда курамиз»
2. Гозиев Э.Г. Ижтимоий адабиёт ва ижтимоий амалиёт. Т., «Шарк», 2000
3. Очилова Г. Педагогика. Т., 2005
4. “Тил ва адабиёт» таълим журнали, 2020

БОЛА ТАРБИЯСИДА ОИЛА ВА ЖАМОАТЧИЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ

*Усмонова Ш. Эгамбердиева Д.
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологилар институти
Хорижий тиллар кафедраси ўқитувчилари*

Аннотация: Соғлом авлод ғояси миллий ғояга айлантирилди. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида таъкидланишича, оилавий таълим ва тарбия жараёни, хусусан мактабгача таълим тизими бола соғлом, ҳар томонлама камол топиб шаклланишини таъминлайди.

Калит сўзлар: соғлом бола, педагогик фаолият, оилавий таълим-тарбия, педагогик метод.

Мустақиллик йилларида соғлом ҳаёт, соғлом турмуш тарзи, соғлом мафкура ва соғлом ғоялар, тиббий соғломлик баробарида жисмоний ва мафкуравий соғломлик нормалари педагогик илмлар мазмунига чуқур сингдирилди. Мактабгача таълим болада ўқишга интилиш ҳиссини уйғотади, уни мунтазам таълим олишга тайёрлайди. Мактабгача таълим бола олти-етти ёшга етгунича давлат ва нодавлат мактабгача таълим болалар муассасаларида ҳамда оилаларда амалга оширилади. Мактабгача таълим мақсади ва вазифаларини рўёбга чиқаришда маҳаллалар, жамоат ва хайрия ташкилотлари, халқаро

фондлар фаол иштирок этади. Бинобарин, оилавий таълим ва тарбиянинг соғлом бола ўстиришдаги ўрни муҳим бўлиб, унинг ўзига хос вазифалари кўлами мавжуд. Оила болани соғлом қилиб ўстиришда жуда муҳим бўлган илк босқичлардан бири саналади. Бунда оиланинг ўрни ва мавқеи бетакрордир. Шу боис соғлом бола шаклланишида унинг илк муҳим бўғинларидан бири бўлган оилавий таълим-тарбия масалаларига алоҳида эътибор зарур. Оилада соғлом бола шакллантирилишининг педагогик асослари, унинг педагогик метод, усул, восита ва йўллари назарий ва амалий жиҳатдан ишлаб чиқиш ва кенг жамоатчилик амалиётига айлантирган ҳолда миллий қадрият даражасига кўтариш зарур.

Нима учун оиланинг соғлом бола тарбия қилишдаги ўрни ва унинг вазифалари ҳар доим, айниқса ҳозирги замон учун долзарблик касб этади? саволининг туғилиши табиий.

Бола характери ва унинг шахсий қадриятлари тизими оилада илк бора кўлланила бошланади ва шакллантирилади. Уларнинг таркибида, оддий гигиеник талаблар қаторида, бола соғломлигини таъминлашга йўналтирилган ўзига хос мураккаб тиббий талаблар, яъни тиббий билим, малака ва кўникмалар тизими ҳам мавжуд. Тиббий билимлар жуда катта трансформациядан, яъни қайта англаниш жараёнидан ўтмоқда. Агар оила муҳитида соғломлик масалаларига, унинг замонавий мазмунига алоҳида эътибор қаратилмаса, боланинг тафаккури ва унинг ўз саломатлигига, атрофидагилар саломатлигига бўлган эътибор оқсай бошлайди. Бунинг ўзига хос ижтимоий оқибатлари ҳам мавжуд. Чунки оила институти барча мавжуд миллий анъаналарни бир авлоддан иккинчи авлодга ўтказувчи механизм ролини ҳам ўйнайди. Бир авлод, ёки биргина бола тафаккурида ўз вақтида шакллантирилмаган соғломлик ғоялари аслида бутун бир авлод анъаналарида соғломлик ғояларининг сиқиб чиқарилишига олиб келади.

Айнан мустақиллик йилларида соғлом авлод ғояси педагогик илмлар таснифига янгитдан жорий этилди ва саломатлик асослари таълим тизимининг

муҳим унсурларидан бирига айлантирилди. Бунинг натижасида таълим тизимида «Саломатлик алифбоси», «Тиббий билим асослари», «Инсон анатомияси ва физиологияси», «Соғлом турмуш тарзини шакллантириш», «Мактабгача гигиена ва педиатрия асослари», «Валеология», «Экологик тарбия», «Ёш физиологияси ва гигиенаси», «Соғлом турмуш тарзини шакллантириш» каби махсус ўқув соатлари ажратилди, дарслик ва ўқув кўлланмалари яратилди. Шунингдек, ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш масаласининг ижтимоий, психологик, педагогик, иқтисодий, тиббий ва гигиеник аспектиларини ўз ичига қамраб олган «Жинсий тарбия ва оиладаги жинсий муносабатлар гигиенаси», «Оила педагогикаси», «Оилавий турмуш бўсағасида», «Талабаларни наркотик моддаларга қарши тарбиялаш» каби ўқув дастурлари таълим йўналишларида ўз аксини топди. Бироқ, боланинг соғломлик ақидаларини шакллантириш фаолияти мактабгача бўлган даврдаёқ бошланади. Бугунги кунда мана шу йўналишда ишлашимиз тақозо қилинади. Ўзбекистон телевидиеси орқали эфирга узатила бошланган “Оилавий” каналининг, шунингдек инсон саломатлиги асосларини тарғиб этувчи барча кўрсатувларнинг мазкур вазифаларни амалга оширишдаги ўрни жуда муҳим. Телевидение инсонлар тафаккури, уларнинг онгига йўналтирилган энг қисқа ва энг таъсирли йўл саналади. Жамиятимизнинг мана шундай каналга эҳтиёжи жуда баланд. “Оилавий” канали фаолиятини оилавий тарбиядаги соғломлик ақидалари масаласига йўналтириш жамият олдида турган улкан вазифани амалга ошириш учун кўмаклашиши табиий. Шунини ҳам алоҳида таъкидлаш жойизки, оилавий тарбияда соғломлик ақидаларига бағишланган илмий-назарий китоблар қаторида ота ва оналарга мўлжалланган турли методик кўлланма ва оммавий нашрларга бўлган эҳтиёж ҳам жуда баланд саналади. Мана шундай нашрлар қаторида “Ота-онанинг педагогик вазифалари ва уларни амалга ошириш методикаси”, “Педагогикада ота ва оналар роли ва ўрни”, “Оилада соғлом бола тарбия қилиш асослари”, “Бола тарбиясида ота-оналарга педагогик-психологик маслаҳатлар” каби нашрларни амалга ошириш

долзарблик касб этиб бормоқда. Чунки ҳаётимиз шиддат билан ўзгариб бормоқда, мана шу шиддатли замонда ота-оналарни педагогик билимлар билан қуроллантириш масаласи ҳам кундан кун энг долзарб масалалар қаторидан ўрин олмоқда.

Оилада таълим ва тарбия фаолияти билан шуғулланувчилар таркибида катта ва кичик макон мавжуд. Кичик макон боланинг ота ва онаси саналса, катта макон бобо ва бувилар, тоға-холалар, амаки ва аммалар, умуман қариндош уруғларни ўз ичига қамраб олади. Мана шу тизим кўпроқ миллий урф-одатлар асосида ўз фаолиятини ташкил қилади. Унинг фаолиятини ташкил қилиш ва бошқаришида илмий-назарий манбаларга таяниши сустр кечади. Бунинг сабаблари, бир томондан, таълим-тарбия олиб боровчилар учун махсус педагогик билимларнинг етишмаслиги бўлса, иккинчи томондан, уларнинг ўз маконидан ташқарига чиқиб кетиш иштиёқларининг мавжуд эмаслиги, бунга оила кадриятлари йўл қўймаслиги саналади. Бироқ замонавий оилаларда болаларнинг турли ахборот-коммуникация тизимларини яхши эгаллаганлиги оқибатида ёшлар орасида турли нотўғри ва ноахлоқий ахборотларнинг кенг тарқалаётганлиги ҳолати мавжуд. Шунга кўра, боланинг соғломлик ақидаларини шакллантирилишида ота-онага нисбатан ўзга таъсир кучи кучаймоқда, яъни бола манфаатларига аслида узвий боғланмаган ҳамда унинг муҳофазасини таъминлашни ўзининг бош вазифаси санамаган турли ахборот-коммуникация воситаларининг тарбиявий таъсири болага кўпроқ ва кенгрок бўлиб бормоқда. Бинобарин, ота ва оналарнинг тарбиявий мавқеини таъминлаш, уларни улар шуғулланиши зарур бўлган оилавий педагогик фаолиятга мақсадли тайёрлаш, улардан таълим ва тарбия менежерларини яратиш, уларнинг оилавий тарбиядаги масъулиятини ошириш баробарида давлат томонидан турли ёт ахборот-коммуникация воситаларининг бузғунчи таъсиридан болани ҳимоя қилиш тизимини кенг жорий этиш тақозо этилади. Агар мана шундай ноахлоқий ахборотларни тарқатаётган структураларга нисбатан жинойий чора-тадбирларни қўллаш ва таъминлаш кучайтирилса,

табiiй равишда ноахлоқий ахборотлар тарқатилишининг олди олинган бўлади.

Адабиётлар:

1. Мусурмонова О., Абдурахимова Ф. Маҳаллада қизларнинг соғлом турмуш тарзи. –Тошкент: «Ўзбекистон», 2007. -Б. 53.
2. Шарипова Д.Ж. Оиламнинг саломатлик сирлари. –Т.: UNICEF, 2000. – Б. 17.

БАРКАМОЛ ШАХС ШАКЛЛАНИШИДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯНИНГ ЎРНИ

*Қодирова Г.Т, Мажидова З.А.,
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологилар институти
Хорижий тиллар кафедраси ўқитувчилари*

Аннотация: Ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялашга қанчалик муҳим эътибор берилаётгани шунда ҳам намоён бўладик, бу вазифа фақатгина маълум синф ёки босқичда эмас, таълимнинг барча даражалари ва бўғинларида амалга оширилиши лозимлиги дастурда аниқ белгилаб қўйилган.

Калит сўзлар: Миллий тизим, маънавий-ахлоқий тарбия, кадрлар тайёрлаш, диний бағрикенглик.

Ёшларни юксак маънавий-ахлоқий руҳда тарбиялаш дастурнинг асосий мақсадларидан бири сифатида белгиланган. Бу ҳақда Миллий дастурнинг мақсади ва вазифаларига бағишланган махсус бобда шундай дейилади: “Мазкур дастурнинг мақсади — таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш Миллий тизимини яратишдир”. Ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялаш дастурнинг

асосий мақсадларидан бири сифатида белгиланиши билан бирга, уни рўёбга чиқариш учун ҳал этилиши назарда тутиладиган вазифалар қаторида ҳам маънавийахлоқий тарбияга алоҳида ўрин ажратилади. Дастурда, жумладан, ”таълим олувчиларни маънавийахлоқий тарбиялашнинг самарали шакллари ҳамда услубларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш” асосий вазифалар жумласига киритилган .

Ҳар бир халқнинг кучқудрати унинг маданияти ва маънавияти билан ўлчаниши ҳақида гапириб, И. Каримов шундай деган эди: ”сир эмаски, ҳар қайси давлат, ҳар қайси миллат нафақат ер ости ва ер усти табиий бойликлари билан, ҳарбий қудрати ва ишлаб чиқариш салоҳияти билан балки, биринчи навбатда, ўзининг юксак маданияти ва маънавияти билан кучлидир”. Маънавий-ахлоқий тарбиянинг моҳияти шахс ва жамият мақсадлари, орзу-умидларини акс эттирадиган, Ватан ва халқ ўтмиши ҳамда келажагини уйғунлаштирадиган, умрбоқий хоҳиширодасини амалга оширишга кўмаклашадиган ва бевосита ҳисса қўшадиган тарбиявий ғоялар тизимидан иборатдир. Шахснинг камолтопишида ахлоқий тарбиянинг ўрни қанчалик муҳимлигига аждодларимиз алоҳида эътибор берганлар. Тарбия жараёнини чуқурроқ таҳлил қилиш шундан далолат берадики, унда фақат тарбияланувчи эмас, тарбиячининг ўзи ҳам тарбияланиб боради. Бу ҳолат укув машғулотларида ҳам, дарсдан ташқари тадбирларда ҳам, жумладан, маданиймаърифий тадбирларда ҳам яққол намоён бўлади. Дарсдан ташқари тадбирлар сифатида спорт машғулотлари, ўйинлари, мусобақаларининг аҳамиятини кўрсатиб ўтиш мумкин. Ҳар бир спорт тадбирларини ташкил этишда ўқувчиларнинг қизиқишларини, имкониятларини ҳисобга олиш уларнинг қизиқарлилигини оширади ҳамда шу орқали иштирокчилар ва томошабинлар ўртасида маънавий-руҳий яқинлик пайдо бўлади. Бу эса ҳар икки томоннинг бирбирларига тарбиявий, жумладан, ахлоқий-тарбиявий таъсир ўтказиши учун имконият яратади.

Тарбия ва ўзини ўзи тарбиялаш шахс шаклланиши жараёнининг икки томонидир. Ўзини ўзи тарбиялаш деганда, шахснинг ўзини такомиллаштиришга йўналтирилган онгли, мақсадли ва мустақил фаолияти тушунилади. Ўз ўзини тарбиялашда теннис, волейбол, футбол, кураш ва бошқа спорт турларининг ўрнини алоҳида таъкидлаш лозим. Бу борада улар маданий-маърифий тадбирлар орқали ёш авлодда халқимизнинг қуйидаги миллий хусусиятларини шакллантириш ва ривожлантиришни назарда тутиши лозим:

- жамоа тимсоли бўлган оила, маҳалла, элорт тушунчаларининг муқаддаслиги;
- миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилига муҳаббат;
- каттага ҳурмат ва кичикка иззат;
- меҳр-муҳаббат, гўзаллик ва нафосат, ҳаёт абадийлигининг рамзи — аёл зотига эҳтиром;
- сабр-бардош ва меҳнатсеварлик;
- ҳалоллик, меҳр-оқибат ва ҳоказо”.

Шунингдек, маданий-маърифий тадбирларни ташкил қилишда ва ўтказишда педагогмураббий қуйидаги умумбашарий кадриятларга асосланиши мақсадга мувофиқдир. Улар қуйидагилар:

- қонун устуворлиги;
- инсон ҳақхуқуқлари ва ҳурфикрлилик;
- турли миллат вакилларига ҳурмат ва улар билан баҳамжиҳат яшаш;
- диний бағрикенглик;
- дунёвий билимларга интилиш, маърифатпарварлик;
- ўзга халқларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш ва ҳоказо.

Ёш авлоднинг ўзини ўзи тарбиялаш жараёнига жалб этилишлари учун муҳим омиллардан бири уларнинг ўзини ўзи англашидир. Машғулотлар давомида ва дарсдан ташқари пайтларда маданий-маърифий тадбирлардан

кенг ва унумли фойдаланиш уларда юксак ахлоқий қадриятларнинг шаклланишига баракали замин яратади.

Юқоридагилардан хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, биринчидан, мустақиллик йилларида мамлакатимизда маънавийруҳий иқлимни соғломлаштириш ва аҳолининг жипслигини таъминлаш, ёшлар онгида юксак маънавийахлоқий қадриятларни шакллантириш зарурияти маънавийахлоқий тарбия масаласига алоҳида эътибор беришни тақозо этди; Иккинчидан, баркамол авлодни спорт турлари, жисмоний тарбия, оммавий спорт орқали шакллантириш мумкинлигини мутахассислар алоҳида таъкидлаб ўтмоқдалар. Ёшларимиз доимий равишда ўз вақтларини спорт машғулотларига сарфлашлари учун нафақат жисмоний, балки маънавий жиҳатдан ҳам етук бўлишлари керак; Учинчидан, тарбия жараёнида фақат тарбияланувчи эмас, тарбиячининг ўзи ҳам тарбияланиб боради. Бу ҳолат ўқув машғулотларида ҳам, дарсдан ташқари тадбирларда ҳам, жумладан, маданиймаърифий тадбирларда ҳам яққол намоён бўлади; Тўртинчидан, маданиймаърифий тадбирлар тарбияга ҳам, ўзини ўзи тарбиялашга ҳам жиддий таъсир ўтказди. Шунинг учун ҳам маданиймаърифий тадбирларни ташкил қилувчи педагог ва мураббий ўқувчиларни ўзини ўзи тарбиялашни йўлга қўйишлари учун уларга истиқболни аниқ кўра билишларида, унга эришиш йўлларини излаб топишда, юксак идеалларга эга бўлишларида ёрдам бериши ва имконият яратиши лозим; Бешинчидан, мамлакатимизда ҳуқуқий демократик давлат, *кучли* фуқаролик жамияти курилаётган экан, бу жараён маънавийахлоқий тарбияни кучайтиришни тақозо этади. Чунки кучли фуқаролик жамияти маънавияти ва ахлоқи юксак одамлар томонидан бошқарилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ислом Каримов “Юксак маънавиятенгилмас куч”.Т.”Маънавият”.2008 йил
2. Ислом Каримов “Биз келажагимизнинг ўз қўлимиз билан қураимиз”. Т.Ўзбекистон 1999 йил.

ЁШ АВЛОДНИ ҲАР ТОМОНЛАМА КАМОЛ ТОПТИРИШДА ОИЛАНИНГ РОЛИ

*Эгамбердиева Д., Усмонова Ш.,
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологилар институти
Хорижий тиллар кафедраси ўқитувчилари*

Аннотация: Маънавий илм-фан, фалсафа, ахлоқ, адабиёт ва санъат, халқ таълими, оммавий ахборот воситалари, урф-одатлар, анъаналар, дин ва бошқа кўплаб тарихий амалий ва замонавий қадриятларнинг таъсирида шаклланади. Айнан шу қадриятлар оилада ота-она, катта ёшдаги оила аъзолари таъсирида шаклланади.

Калит сўзлар: жамият, қадриятлар, соғлом, тadbиркорлик, ишбилармон, меҳнатсевар, шахс.

Мустақиллик туфайли Ўзбекистонда эркин ва адолатли фуқаролик жамиятини қарор топтириш улуғвор мақсадлардан бирига айланди. Ўзбекистон Республикасининг Президенти И.А.Каримов ўз асарларида оиланинг шахс камолотини таъминлашдаги ўрни ва ролига юқори баҳо берар экан, қуйидагиларни қайд этади: “Оила турмуш ва виждон қонунлари асосига қурилади, ўзининг кўп асрлик мустаҳкам ва маънавий таянчларига эга бўлади, оилада демократик негизларга асос солинади, одамларнинг талаб эҳтиёжлари ва қадриятлари шаклланади. ...Бу эса олий даражада маънавий қадрият, инсон қалбининг гавҳаридир”. [1, 49 б]

Зотан фуқаролик жамияти улкан ижтимоий макондир. Бу маконда эркинлик ва қонунга бўйсунуш бир вақтнинг ўзида амал қилади. Унда жамиятнинг ҳар бир аъзоси инсон сифатида эркин ва озод бўлиши, ҳар бир фуқаронинг ўзаро тенглиги, фуқаро мақомидаги мустақиллиги каби принциплар устувор аҳамият касб этади. Демак, шу жиҳатдан олиб қараганда, оила ҳам фуқаролик жамиятининг узвий таркибий қисми саналади, у ҳам муайян ижтимоий вазифани бажаради.

Маълумки, жамиятнинг биринчи ва бирламчи бўғини ҳисобланган оила инсонларнинг турмуш кечириш ва ҳаёт давомийлигини таъминлаш тарзидир. “Шарқда қадим-қадимдан оила муқаддас Ватан саналган. Агар оила соғлом ва мустаҳкам бўлса, маҳаллада тинчлик ва ҳамжихатликка эришилади. Бинобарин, маҳалла-юрт мустаҳкам бўлсагина, давлатда осойишталик ва барқарорлик ҳукм суради. Зеро, оила фаровонлиги-миллий фаровонлик асосидир.

Халқимиз тарихига назар ташлайдиган бўлсак, энг қимматли анъаналар: халоллик, ростгўйлик, ор-номус, шарму-ҳаё, меҳру-оқибат, меҳнатсеварлик каби барча инсоний фазилатлар, энг аввало, оилада шаклланган”.[2, 9-10 б]

Жамиятдаги юксак нуфузи, эътибори ва аҳамияти боис оилага Асосий Қонунимиз – Конституцияда алоҳида боб бағишланганлиги, Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси умум эътироф этилган ҳуқуқ нормаларига тўла мос равишда тузилганлиги, айниқса, “оила – жамиятнинг таянч тузилмасидир” деган қоидага асослангани бежиз эмас, албатта. Шу билан бирга, Ўзбекистонда 1998 йилнинг “Оила йили” деб эълон қилинганлиги ҳамда “Оила манфаатларини таъминлаш борасида 1998 йилда амалга ошириладиган тадбирлар давлат дастури” қабул қилинганлиги ва унинг ҳаётга тўла тадбиқ этилганлиги улкан маъно касб этади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 25 майдаги “Ўзбекистон Хотин-қизлар қўмитаси фаолиятини қўллаб-қувватлаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги” Фармони ва унда белгиланган вазифалар янги давлат ва янги жамият сари тараққиётимиз манфаатлари ҳамда мақсадлари билан узвий боғлиқдир.

Оилада кичик оилавий бизнесни йўлга қўйиш, оилавий корхоналар, оила пудратини ташкил этиш деҳқон, фермерлик фаолиятини кучайтириш оилада тадбиркорликни, йўлга қўйиш унда «Уста-шогирд» анъанаси асосида оилавий касаначилик фаолиятдан кенг фойдаланиш, қишлоқ хўжалик маъсулотларини қайта ишлаш корхоналари ташкил этиш оилада тўкинлик ва

фаровонликни таъминлаш учун заминдир. Ҳар томонлама бадастур оилада эса жисмонан ва маънан соғлом, тadbиркор, ишбилармон, меҳнатсевар шахс шаклланади ва вояга етади.

Ўзбекистан Республикасининг мустақилликка эришиши жамият ҳаётининг барча соҳаларида амалга оширилаётган покланиш, оила, оилавий муносабатлар, оилада маънавий ва жисмоний баркамол ёш авлодни тарбиялаш борасида ҳам жиддий ўзгаришлар қилишни тақозо этди. Жумладан: оиланинг жамиятдаги ўрни, оилавий муносабатларга боғлиқ миллий анъаналар, сермазмун миллий кадриятларнинг илдизлари аجدодларимиз меросини ўрганиш ва оммалаштириш, миллий оилавий тарбияда умуминсоний кадриятларнинг ўрнини юксалтириш ва унинг оилада уйғунлашувини таъминлаш, ўзбек оиласига хос хусусиятларни (менталитетини) яратиш ва кенг тарғиб этиш жамиятнинг асосий негизи ҳисобланмиш оилани истиқлол мафқурасига мос шаклан ва мазмунан шакллантиришнинг гаровидир.

Ҳар бир миллатнинг маънавий бойлиги миллий ва умуминсоний кадриятларнинг бирлигидан ташкил топади. Маънавий мерос ўтмишнинг ютуғи. Уни тўла, одилонга эгаллаш ва ривожлантириш эса ҳозирги авлоднинг вазифасидир. Ўз маданий меросини, кадриятларини билмаслик ёки менсимаслик манқуртликдир, Уларни бойитиб, юксак даражага кўтаришга интилмаслик эса миллат ва унинг истиқлоли учун фожeadир. Маънавияти юксак даражада ривожланган инсонгина истиқлол, ватанимизнинг улуғ бир келажаги учун меҳнат қилишга ўзида куч ва қудрат топа олади. Шахс маънавияти дастлаб оила шароитида шаклланади ва жамият маънавиятини белгиловчи мезон сифатида намоён бўлади.

Шу боисдан, маданий меросдан, бугунги кун кадриятларидан тўғри фойдалана олиш, тарихдан тўғри хулоса чиқара билиш, ўз тарихига ва бугунги аҳволига, маданий мероси ва маънавий кадриятларига, динига ва ахлоқига, мавжу сиёсий ва ҳуқуқий амалиётига, турмуш тарзига танқидий кўз билан қарай олиш – мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим маънавий асосидир.

Мана шу маънавий асос ҳар бир ота-она, оилага кириб борсагина оила маънавияти қарор топиши табиийдир. Аксинча бўлса эса оиладаги ҳар бир ёшни жамиятимизда бўлаётган ўзгаришларни нотўғри талқин этишга олиб келади.

Ўзбек оиласида ватанига, халқига, оиласига, истиқлол ғояларига садоқатли, фидокор, мустақил фикрлайдиган, дунёқараш кенг, эътиқоди юксак, иқтидорли, ташаббускор, масъулиятли, маънавий ва жисмоний баркамол авлодни вояга етказиш келажаги буюк Ўзбекистоннинг гуллаб-яшнаши учун гаровдир.

Юксак маънавиятга эга ота-она оиланинг моҳияти, қадри, бурч, масъулият, оила вазифалари, оилада баркамол фарзанд тарбияси, оилани моддий жиҳатдан таъминлаш, унинг осойишталигини сақлаш каби вазифаларни англаб етади ва унга амал қилади. Юксак маънавиятли ота-она фарзандларини инсонпарвар, ватанпарвар, ахлоқий жиҳатдан пок, билимли, камтар, олийжаноб қилиб тарбиялайди.

Ўзбек халқи қадимдан оила маънавиятига алоҳида эътибор қаратган. Бугунги кунда маънавий меросдан фойдаланиб, мустақил республикамиз талабига жавоб берадиган ёшларни тарбиялаш ҳар бир оиланинг муқаддас бурчидир.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-том. Т., “Ўзбекистон”, 1996, 49-бет.
2. 1998 йил –Оила йили – 1998 год - Год семьи. Т., Ўзбекистон”, 1998, 9-10 –бетлар.

ИЖТИМОИЙ ТАРАҚҚИЁТДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

*Якубова Барно Бахтиёровна
Андижон Машинасозлик институти
Гуманитар фанлар кафедраси ассистенти
b.yakubova1990@gmail.com
Иминжонов Элёр Фарходжон ўғли
Андижон Машинасозлик институти талабаси*

Аннотация: Мақолада илм-фан, тиббиёт, техника соҳаларида амалга оширилаётган кашфиётлар, янгиликларга қарамасдан таълим-тарбия масаласи янада долзарблашиб бораётган, инсоният цивилизациясининг қуйи босқичларида шахсни тарбиялаш, унга таълим беришга йўналтирилган фаолият содда, жуда оддий талаблар асосида ташкил этилган бўлса, бугунги кунга келиб таълим жараёнини ўта қатъий ҳамда мураккаб талаблар асосида йўлга қўйиш зарурлиги таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: цивилизация, тарихий тараққиёт, ижтимоий билим,

Албатта, инсоният бугун XXI асрда шахдам қадамлар билан одимламоқда. Халқимиз қадимдан таълим-тарбия масаласига алоҳида эътибор билан ёндошган. Қомусий олим, дунёга “Муаллим ус-сомий” унвони билан машҳур бобокалонимиз Абу Наср Фаробий “Фозил одамлар шахри”, “Бахт соадатга эришув тўғрисида”, “Ихсо-ал-улум”, “Илмларнинг келиб чиқиши”, “Ақл маънолари тўғрисида” каби асарларида таълим-тарбия тўғрисидаги қарашларини баён қилган. Фаробий таълим ва тарбияга биринчи марта таъриф берган олим саналади. Таълим-деган сўз инсонга ўқитиш, тушунтириш асосида назарий билим бериш; тарбия-назарий фазилатни, маълум ҳунарни эгаллаши учун зарур бўлган хулқ нормаларини ва амалий малакаларини ўргатишдир, дейди олим[1].

Ватанимиз тарихининг қайси даврига назар солмайлик таълим-тарбия масаласи доим муҳим масала ҳисобланиб келинган. Жумладан, буюк саркарда, Соҳибқирон Амир Темур даврида ҳам таълим тизими, илм-фан ва маданият

ривожига алоҳида эътибор қаратилиб, Самарқанд ва Ҳирот шаҳарлари маданият, илму-маърифат марказига айланди [2]. Амир Темур ва Темурий шахзодалар томонидан кўплаб мадрасалар қурилишига, олиму-фузалоларга ҳомийлик қилиниши илм-фан тараққиётига замин яратди. Мадрасаларда таълим тўрт босқичдан иборат бўлиб, ҳар бир босқич муддати 8 йилдан жами 24 йилни ўз ичига олган. Таълим-тарбияда диний дунёқарашни шакллантириш билан бир қаторда диний-ахлоқий тарбия, ҳуқуқий тарбия ва ҳарбий-жисмоний тарбия ишлари олиб борилган. Темур Тузукларида “Амр қилдимки, вазирлартоза наслик, ақл фаросатли, халқ ахволидан хабардорлик, уларга нисбатан хуш муомилалалик, сабр чидамлилик, тинчликсеварлик ва ёшлар тарбиясига, уларнинг ҳаётига бефарқ бўлмаган вазирларга тўрт имтиёз: ишонч, эътибор, ихтиёр ва иқтодор берилсин” деб таъкидлаб ўтилган [3].

Амир Темур азму шижоат, мардлик ва донишмандлик рамзи бўлган бу мумтоз сиймо буюк салтанат барпо этиб, давлатчилик борасида ўзидан ҳам амалий, ҳам назарий мерос қолдирди, илму фан, маданият, бунёдкорлик, дин ва маънавият ривожига кенг йўл очди [4]. Буюк саркарда ҳаёти ва фаолияти бугунги кунда ёшларни ватанпарварлик, ватанга муҳаббат, инсонпарварлик туйғуларида тарбиялашда, уларда ватан тақдирига маъсуллик, фидойилик, уларни яратувчанлик ишларига даъват этишда муҳим аҳамиятга эга.

Барчамизга маълумки, шарқ фалсафасига кўра таълим-тарбия жараёни биргаликда амалга оширилган. Миллий педагогикамиз асосчиларидан, маърифатпарвар Абдулла Авлонийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт-ё мамот, ё нажот-ё ҳалокат, ё саодат-ё фалокат масаласидир” фикрларида миллат келажагида тарбиянинг роли яққол очиб берилган.

Тарихий ҳақиқатнинг тикланиши, халқимизнинг асрлар давомида мустақиллик ва эрки учун кураши натижасида мустақилликнинг қўлга киритилиши муҳим тарихий воқеа бўлиб, халқимиз эртанги кунини ўзи белгилаш ҳуқуқига эга бўлди.

Ўзбекистон халқининг туб манфаатлари, юксак орзу-умидлари, эзгу ниятлари ва буюк ишларини амалга ошириш келажак авлод қўлида. Шу сабабли ёшлар масаласи доимо давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бири бўлиб келмоқда. Жумладан, мустақилликнинг илк кунлариданоқ иқтисодий қийинчиликларга қарамасдан таълим тизимини ислоҳ этишга давлат бюджетининг асосий қисми қаратилди.

Шарқда қадимдан тарбия ўчоғи оила ҳисобланган. Ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда, ҳеч шубҳасиз, оиланинг ўрни ва таъсири беқиёсдир. Чунки инсоннинг энг соф ва покиза туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари биринчи галда оила бағрида шаклланади. Боланинг характерини, табиати ва дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезон ва қарашлар-яхшилик ва эзгулик, олижаноблик ва меҳр-оқибат, ор-номус ва андиша каби муқаддас тушунчаларнинг пойдевори оила шароитида қарор топиши табиийдир [4]. Айниқса ватанга муҳаббат, ватанпарварлик тушунчалари, инсоний туйғулар дастлаб она сути, алласи ва ота меҳри орқалиболанинг мурғак қалбида шаклланиб боради. Бу туйғулар маҳалла ва таълимтизимда янада юксалтириб борилади. Бугунги кунда кўплаб оилаларда ота-она асосан турмуш ташвишлари билан банд бўлиб, фарзанд таълим-тарбияси масаласини таълим тизимига зиммасига юклаб қўйишган. Глобаллашув жараёнлари тезлашиб бораётган бу даврда таълим тарбия борасида оила, маҳалла ва таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорлик муҳим аҳамиятга эга. Баъзи бир ёшларимиз ўз тарихини яхши билмаслик туфайли ота-боболари, аجدодлари тарихий мероси, урф-одатлари ва маданиятидан узилиб қолаётгани, охир-оқибатда улар турли кучлар таъсирига тушиб қолиш хавфи кучайиб бораётгани кузатилмоқда. Айрим носоғлом кучлар, гуруҳлар ва оқимлар тарихни маънавий ва мафкуравий қуролга айлантириб, ўз манфаати йўлида зарарли ғояларни ёйишга уринаётганлиги сир эмас. [5]

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизнинг буюк келажаги, эртанги кунимиз, эркин ва фаровон ҳаётимиз, Ўзбекистоннинг XXI асрда жаҳон

хамжамиятида қандай ўрин эгаллаши буларнинг барчаси биринчи галда янги авлод, униб ўсиб келаётган фарзандларимизнинг қандай инсонлар бўлиб вояга етишига билан боғлиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. “Таълим – тараққиёт гарови”. Анъанвий илмий-амалий конференция материаллари. Т.: 2014, 96-99-бет.
2. Азамат Зиё “Ўзбек давлатчилиги тарихи” Т.: 2002, 168-бет.
3. “Темур тузуклари” Т.,2011 йил,63 бет.
4. Жаббаров И.”Ўзбеклар” Т.:2008 й.183-бет.
5. Тарихий хотира ва мустақиллик. Тўплам.-Тошкент.2016,137

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕРВОЙ ДУХОВНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ В СЕМЬЕ.

*Бурхонова Зарина Баходир кизи
Студентка Узбекского Государственного Университета Мировых языков.
E-mail: burhanovazarina@gmail.com*

Аннотация: Необходимо стабилизировать здоровый образ жизни в семье, гармонично воспитывать детей, повысить гражданскую ответственность в выполнении воспитательной и социальной роли семьи.

Ключевые слова: воспитание, образование, наследственность, биологические особенности, патриотизм, способности.

Образование - важная задача любого общества. Образование - это процесс регулярного воздействия на духовное и физическое развитие человека с целью его подготовки к социальной, духовной и продуктивной деятельности. Наш первый Президент И.А. Каримов; «Новая модель образования приведет к

формированию в обществе свободно мыслящей личности. Мы сможем воспитать людей, понимающих свое достоинство, сильную волю, цельную веру и ясную цель в жизни », - сказал он. Сегодня в Национальной программе особое внимание уделяется воспитанию личности. Сила, изменяющая природу человека, влияющая на формирование его личности, - это социальные факторы. Кроме того, мощным фактором, влияющим на формирование человеческой личности, является передача человеческого опыта детям через образование. Человеческая личность - очень сложная психологическая категория, которая постепенно формируется в течение индивидуальной жизни человека под влиянием определенных специфических факторов. Согласно научным источникам, человеческая личность состоит из трех факторов: Первый - это влияние внешней социальной среды, в которой человек родился и вырос, второй - это влияние социального воспитания, которое систематически дается человеку в течение длительного периода времени, и, наконец, третий - влияние наследственности. Таким образом, роль внешней социальной среды и воспитания имеет решающее значение в умственном развитии человека и формировании личностных качеств. Третий фактор является наследственным влиянием определенных анатомических и биологических особенностей. Люди унаследуют эти черты. Например, строение тела, цвет волос, манеру речи, некоторые способности могут быть врожденными. Однако никогда не следует забывать, что человеку никогда не передаются его умственные качества, то есть качества, связанные с его умственными аспектами. Наконец, в редких случаях определенные навыки, такие как музыкальные и математические навыки, могут передаваться по наследству. Для реализации таких возможностей должны быть определенные условия. Сегодня талантливые ученые, инженеры, писатели и поэты, государственные и общественные деятели, талантливые художники, живописцы и другие люди, выросшие среди нашего народа, имеют все условия для реализации всех возможностей, предоставленных им по наследству.

Основная цель обучения - разработка и внедрение организационных, социально-психологических инструментов в духовно-нравственном воспитании подрастающего поколения, основанных на богатых национально-духовных, исторических традициях, обычаях и незабываемых ценностях народа. Развитие человеческой личности - очень сложный и непрерывный процесс, на воспитание которого напрямую влияют родители, школа, соседство, друзья, общественные организации, окружающая среда, средства массовой информации, искусство, литература, и др. При удовлетворении всех перечисленных жизненно важных потребностей важно воспитывать личность и обеспечивать единство воспитания через сферу взаимодействия. Образование началось и развивалось с появлением человеческого общества. Как только ребенок появляется на свет, он знакомится с окружающей средой благодаря заботе родителей. Защита себя от окружающей среды, которая негативно влияет на его физическую активность, например алкоголизма, наркомании, курения и других пороков, - сложный процесс. Известно, что великие ученые Востока уделяли особое внимание образованию и воспитанию. По словам Ибн Сины, воспитание ребенка в школе является главным институтом семьи и общества, который постоянно участвует в формировании личности как центра образования. Социально-психологическая среда, межличностные отношения и уровень зрелости испытуемых определяют социально важные функции семьи. Сложно представить психологическую среду в семье, когда роли, статус и взаимопонимание находятся в кризисе. Специфика межличностных отношений в семье служит залогом ее стабильности. Конечно, при изучении факторов, оправдывающих данную ситуацию, мы сочли необходимым применить следующий подход: Объяснить социально-психологические особенности кризиса в современных семьях. Социально-психологическая среда в семье, гармония с ней общества, сохранение уровня ценностей, сохранение в ней этнокультурной среды, устранение межпоколенческих конфликтов, социальных ожиданий,

разделение ролей, закладывает прочную основу для предотвращения кризисов. Сегодня проблема семьи требует разработки мер по обеспечению ее устойчивости и преодолению кризиса в ней. В семье ребенку необходимо жить в речевой среде, в рабочей среде, чтобы работать, в среде умственной деятельности, чтобы умственно развиваться. Вот тогда ребенок показывает, на что он способен. Врожденные способности не развиваются сами по себе, как будто они находятся в состоянии «сна» и нуждаются в благоприятных условиях для развития своего пробуждения. Это сочетает в себе воспитание нового поколения физически здоровым, психически разностороннейлтчностью, правильную организацию труда, досуга и общественной деятельности, рациональный образ жизни. Следовательно, создание здорового образа жизни. Комплексное изучение социально-экономического и природного, духовных аспектов воспитания с учетом реальной ситуации - требование времени.

Литература:

1. Каримов И.А. «Родина священна, как святыня», Издательство «Узбекистан», 1995. 2. Абу Али ибн Сино. Тадбири манзил, 1-джилд.- Ташкент., 1994. - 304 с. 3. Ахатова Д. «Взгляды Абдурауфа Фитрата на семейные отношения». Журнал "Народное просвещение" Ташкент, 2006 г. 4 - сын, 62-65 р. 4. Ахлиддинов Р.

5 സ്മാരകം

21 ഹരഘോഷാഭയാമൃതം

ഘോഷാഭയാമൃതം ഘോഷാഭയാമൃതം



SCIENTIFIC OBSERVATION OF LITERATURE AND LANGUAGE CRITICS OF UZBEKISTAN

Misirov Sohibjon

Abdupattayevich

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Associate Professor of
Namanga State University*

Annotation. In this article we want to tell about the work of literary critic Umarali Normatov and his contribution to the development of Uzbek literature. In this article, we can observe the synthesis of U. Normatov's scientific activity, the honest and effective analysis and interpretation of all the innovations in the literary process, the history of the new Uzbek literature, and his scientific achievements.

Keywords: critic, Uzbek literature, literary critic, scientist, scholar-critic, spiritual heritage, spiritual-moral.

Recognition and respect for language and literature is the key to keeping peace. Each language is unique. It has its own expressions that reflect the mentality and customs of the people. Like our name, we learn our mother tongue from our mother in childhood. It forms our consciousness, permeates the culture embedded in it. International Mother Language Day, proclaimed by the General Conference of UNESCO in November 1999, has been celebrated every year since February 2000 to promote linguistic and cultural diversity and multilingualism. Languages are the most powerful tool for the preservation and development of our material and spiritual heritage.

The subject of the native language and literature is the main source in the education of universal human values among students. An article about teachers of the language and literature.

In the article, we are going to describe our observation regarding to a literary critic and teacher Umarali Normatov".

Professors, who have been working as a native language and literature teacher for many years, can say with confidence that the upbringing of universal human values in students is an integral part of lessons and activities in their native language. Despite the small number of lessons of the native language at the Universities curriculum, they try to use each lesson and extracurricular activity for the purpose of spiritual and moral education of students.

From 1974 to 2000 he headed the Department of Uzbek Philology at the National University of Uzbekistan. During these years, such well-known personalities in Uzbek literature as O. Sharafiddinov, A. Aliev, A. Rasulov, N. Khudoyberganov, S. Sodikov worked with him at the department. B. Karimov, A. Ulugov, R. Buchkarov. D. Kuronov. W. Hamdam. Thanks to them and their contribution to the development of Uzbek literature, it has become recognized not only at home, but also abroad.

The goal of our upbringing is to ensure continuity between generations, to convey moral values, knowledge and experience of older generations, the foundations of culture, respect for the history of mankind, people, country.

During the years of Soviet rule, he began to study the works of his contemporaries, many of whom were no longer alive. The results of his research work formed the basis for such works as "Umidbakhsh tamoyillar" (Inclination to hope), "Tafakkur yodusi" (Light of the mind), "Kakorni anglash mashagati" (To understand the works of Kahkhar), "Kungillarga In 1957, U. Normatov began to publish in the media, and during this time he has published more than 500 articles, about 50 literary works, 20 books, including textbooks, teaching aids, etc. The synthesis of scientific activity of U. Normatov is a vivid evidence that the scientist-critic honestly, fruitfully analyzed, interpreted, generalized everything new that appeared in the literary process, in the history of new Uzbek literature.

The main books of U. Normatov are "The Horizons of Uzbek Prose" (1974), "Maturity" (1982), "Revolution in the Soul" (1986), "Qadiri Garden" (1996), "Hopeful Tendencies" (2000). U. Normatov "Honored Scientist of Uzbekistan" (1981), laureate of the State Prize of Uzbekistan (1989) kochgan shehriyat entered

the soul), "Ustoz ibрати" (Teachings of the teacher), "Ijod sehri" (The magic of the composition). His works have been published in Russian, Tajik, and Turkish.

Finally, U. Normatov in 1962 defended his dissertation for a candidate of philological sciences, in 1978 he defended his doctoral dissertation.

For his great contribution to the development of Uzbek literature, he was awarded the title of Honored Scientist of the Republic of Uzbekistan (1981), laureate of the State Prize named after Khamza (1989), Excellence in Education of the Republic of Uzbekistan (1992), "Skillful Teacher of Tashkent State University" (1998). For the fact that he published his literary critical articles, the magazines "Star of the East", "Gulistan", "Tafakkur" awarded him a prize.

On January 3, 2006 he turned 75 years old. By this anniversary date, at the Department of Uzbek Philology of the National University of Uzbekistan, all of his works were collected in the library of the department, and a bibliographic list of his works was created, where his biography was published, all his works were classified by dates and types of works.

In my opinion, literature has exceptionally great opportunities for the moral education of the younger generation. Our task is to make the most of these opportunities in our lessons. Of course, each work has not a one-sided direction of upbringing, in one work you can find educational elements of patriotism, respect for the native language, about tolerance, about family, about a kind attitude towards parents, about kindness and evil, etc.

Literatures:

1. Bill Bryson “ The mother tongue” The New York 2009 chapter 2
2. Ur P. *Discussion that work: Task–Centered fluency practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 1981.
3. . Warschauer M. *Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide*. MIT Press: Cambridge. 2003.
4. . Warschauer M., Healey D. Computers and language learning: An overview. *Language Teaching* 31: 1998. 57–71.

5. . Wenden A., *Learner Strategies for Learner Autonomy*. London: Prentice Hall. 1991.
6. <https://zen.yandex.ru/m>

ТАРИХИЙ АСАРЛАРНИНГ ПОЭТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

*Икромхонова Фируза Икромовна,
п.ф.н. доцент
Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти
“Тиллар” кафедраси мудири,
feruzaikr@mail.ru*

Аннотация.Мақолада жаҳон адабиётшунослигидаги илғор фикрлар ва мулоҳазалар, тарихий роман назарияси, тарихий шахсларни бадиий акс эттириш, тарихийлик тамойилининг қўлланиш меъёри каби масалалар адабиётшунослик назариясидан келиб чиқиб илгари сурилган.

Калит сўзлар: роман, сюжет, композиция, бадиий тўқима, дoston, миллий, ўзлик, назария, шахс, оғзаки ижод, эпос, қисса, жанр.

Илмий манбаларда ўзбек адабиётида замонавий талқиндаги наср XX аср бошларида шакллангани қайд этилади. Бу Ҳамза, Мирмуҳсин, Шермуҳаммадовларнинг гурунинишлари ва Абдулла Қодирий тажрибаси маҳсули ўлароқ майдонга чиқди. Бизда ҳам хикоя, роман каби жанрлар шаклланди. Бироқ адабиётимизда тарихий воқеликни бадиий идрок этилиши, тарихий шахс образини яратиш жуда қадим замондан мавжуд эди. Хусусан, халқ оғзаки ижодининг “Оламнинг яратилиши”, “Одамнинг пайдо бўлиши”, “Тўфон”, “Скифлар тўғрисида афсоналар”, “Тўмарис”, “Широқ” каби миф ва афсоналари[1, 10-14-15-22], “Кул тегин”, “Тўнгюк” каби тошбитиглар[2,93], Алпомиш”, “Ойсулув” дostonларини келтириш мумкин [3,38-63]. Бизда

романнинг нисбатан кечроқ шакллангани оғзаки ижод, хусусан, халқ эпослари жуда яхши ривожланганлиги халқимизнинг эпик асарга бўлган эҳтиёжини қондиргани билан изоҳланади. (Шу ўринда таъкидлаш лозимки, тарихни халқ оғзаки ижодиётида қайта бадиий идрок этиш анъанаси Европада ҳам яхши ривожланган). Кейинчалик эса тарихий воқеаларни бадиий асарларда акс эттириш ёзма адабиётга кўчган. Александр Македонскийнинг Шарк адабиётидаги бадиий ифодаси, [4, 191] хусусан, Саддий Искандарий” [5, 640], Бобурнинг “Бобурнома” каби асарлар шулар жумласидан ҳисобланади [6, 368]. Тўғри, мазкур асарларда тарихийлик тамойили турлича, жумладан, лиро-эпик асарда Алишер Навоий Искандар билан боғлиқ воқеликни бадиий тўқимага шу қадар сингдириб юборганки, уни соф тарихий асар дейиш мушкул. Бобур эса тарихий асарини “Вақоеъ” деб номлаган, жанр жиҳатидан эса мемуар ҳисобланади. Бу ерда бадиийликдан кўра тайёр характер, образ, тасвирлар етакчилик қилади. Бадиий тўқима деярли йўқ. Агар шеърий асарлар мавжудлигини ёки муаллиф тилидаги баъзи тасвирий ифодаларни инобатга олмаса, асарда тарихийлик етакчилик қилади.

Жаҳон адабиётшунослигида мавжуд бўлган тарихий романпоэтикаси, бадиий асарнинг шакл ва мазмун бирлиги, асар сюжет ва композицияси, мавзу ва ғоя уйғунлиги, тарихий ҳақиқат ва бадиий тўқима мутаносиблиги, бадиий асар тили ва масалаларини ўзбек адабиётшунослигида ўз вақтидатоққилинган. Бунда олимларимиз жаҳон адабиётшунослигидаги илғор фикр ва мулоҳазаларига ҳамда адабиётимиздаги илмий ютуқларга таянишган.

Хусусан, адабиётшунослик тарихида сюжет ва композиция, тарихий ҳақиқат ва бадиий тўқима, мавзу ва муаммо ҳақидаги дастлабки фикрлардан деб этироф этиладиган Афлотун қарашлари инобатга олинади: “Болаларимизни дуч келган мифларни, қайсики–тайину нотайин қаслар томонидан тўқилган, аксарияти биз улар улғайганда онгларида бўлиши керак деб ҳисоблаган қарашларга зид келувчи мифларни тинглашлари, мурғак қалбларига сингдиришга осонгина йўл қўйиб

бераоламизми... Аввало миф яратувчи (ёзувчи)ларни назоратга олишимиз керак: агар уларнингасарлари яхши бўлса, қабул қилаоламиз, йўқса – рад этамиз”[7, 99-100]. Бу ерда Афлотун яратилган бадиий асар ўқувчини яхшиликка бошлаши, ўқувчининг онгини маънавий озукалантириши лозимлигини таъкидлар экан, ёзувчига ҳам катта масъулият юкляпти. Яъни “тайину нотайин каслар томонидан тўқилган” дея бизнинг идеализмизга, турмуш тарзимизга зид келувчи воқеаларни айтган ёзувчиларни рад этиш лозимлигини кўрсатган. Унинг мазкур қарашлари ўзбек адабиётида ҳам қадимдан мавжуд эди. Демак, тарихий воқеа, аввало, умуминсоний тамойилларга мос келадиган, ўзи мансуб халқ бадиий-эстетик қарашлари асосида қайта ишланган бадиий асар бўлиши керак, деган етакчи талаб қўйилган.

Афлотундан кейин Арастуҳамасарсюжетивакомпозицияси ҳақидасўзюритган. Унинг асосий эътибори драматик асарларга қаратилган бўлса-да, асар композицияси, фабула, сюжет ва конфликт каби масалаларга оид илмий-назарий қарашларини насрий асарларга ҳам жорий этиш мумкин.

Юқорида айтилганидек, ўзбек адабиётида тарихий роман XX аср бошларида пайдо бўлди. Бироқ у пайтларда “йирик жанрдаги асарларни махсус тадқиқ этишнинг концепциялари ҳали адабий танқидчиликда шаклланмаган эди”[8, 22 (232)]. Шунинг учун биринчи бўлиб яратилган ўзбек романи тарихий роман бўлишига қарамай, унга мафкуравий, ғоявий жиҳатдан ёндашилди, вульгар социологик, кейинчалик сохта метод бўлган социалистик реализм нуқтаи назаридан қаралди. Хусусан, Михаил Шевердиннинг “Ўзбекларнинг биринчи романи” (А.Қодирийнинг “Ўткан кунлар”) тақриз-мақоласида “ талқин қилинаётган тарихий воқеалар Отабек, Юсуфбек ҳожи ва бошқа қаҳрамонларга деярли таъсир кўрсатмайди. Ҳодисалар, ўрта асрлар даражасидаги Қўқон хонлигида ҳукм сурган жаҳолат шунчаки намоиш (декорация), холос; қаҳрамонлар учун ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас, улар ҳаётига дахл қилмайди...”[9,67 (33-84)] дея ёзади. Роман билан танишган одам

М.Шевердиннинг мазкур даъвоси ёлғонлигини дарҳол сезади. Чунки танқидчи айтган жаҳолат, маънавий қашшоқлик туфайли (баъзи кишиларнинг чақуви билан) Отабек ва Мирзакарим қутидорни хон саройига банди қилиб этиб олиб келишган эди. Лекин танқидчи буни инкор этади ва давом этади. “Роман тарихий мавзуда ёзилган. Буни аввалом бор, даврни акс эттириш, айрим табақаларнинг ўзаро алоқасини ижтимоий негизда кўрсатиш лозим, демакдир. Бошқа воқеа-ҳодисалар ана шу асосда рўй бериши керак. Романда мутаносиблик, яхлитлик етишмайди... Қодирий давр манзарасини акс эттирадиган тарихий роман ёза олмаган; энди пайдо бўлаётган тижоратчиларни улуғлаб кўрсатган, холос”[9, 69] Бу ўзбек тарихий романи муаллифи мисолида миллий ўзлик, миллий тарих ва тарққиётга қарши бошланган катағоннинг бошланиши эди. Кейинроқ эса адабиётшунос Сотти Хусайннинг “Роман ҳам ҳақиқат” номли мақоласида “А.Қодирийнинг “Ўткан кунлар” романи фақат отигина тарихий бўлиб, аслида тарихий эмас. Тарихий ҳақиқатларга романдаги аҳволлар асосан тўғри келмайдир”, дея қайд этади [10,42 (38-43)]. Аслида қуруқ тухмат ёки сохта асосларга қурилган мақолалар сони ўнлаб топилади. Келтирилган иккита фактнинг ўзиёқ тарихий асар тарққиёти оғир кечганини исботлайди.

Тарихий асарлар, хусусан, тарихий романларнинг поэтик хусусиятлари ҳақида баҳслар яна давом этди. Улар орасидан Иззат Султон, Ғулом Каримов, Собир Мирвалиев, Умарали Норматов, Матёқуб Қўшжонов, Озод Шарафиддинов, Азим Раҳимов, Акрамбек Каттабеков каби олимларнинг фикрлари прогрессив хусусияти билан ажралиб туради. Адабиётшунослар тарихий роман назарияси, тарихий шахсларни бадиий акс эттириш, тарихийлик тамойилининг қўлланиш меъёри каби масалалар адабиётшунослик назариясидан келиб чиқиб илгари сурилган. Хусусан, Иззат Султон “Тарихий воқеаларни тасвирлаган асарлар фақат ўз замонасининг муҳим проблемалари нури билан ёритилгандагина адабиётга катта ҳисса бўлиб кирадилар, замондошлар диққатини ўзига жалб эта оладилар”, деган

фикрни илгари сурган [11,78 (408)]. Академик олимимиз бу ерда адабиётнинг ҳаёт дарслиги, замондошларга сабоқ бериш имконияти эканлигига эътибор қаратган. Юқоридаги мулоҳазаларни яқунлаб айтиш мумкинки, ўзбек адабиётида тарихий асарлар яратиш анъанаси кўҳна тарихга эга.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбек мумтоз адабиёти намуналари. 1-жилд / Тузувчилар: Насимхон Раҳмонов, Ҳамидулла Болтабоев. – Тошкент: Фан, 2003, – Б.10-14-15-22.
2. Малов С.Е. Памятники древнетюркской письменности. Тексты и исследования. – Ленинград: Наука, 1951. 93 стр.
3. Nasimxon Rahmonov. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Sano-standart, 2017, – Б.38-63 (556).
4. Бертельс Е.Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. Москва-Ленинград: Изд-во академии наук., 1948, 191 с.
5. Алишер Навоий. МАТ, Йигирма томлик, ўн биринчи том. Хамса, Саддий Искандарий. – Тошкент: Фан, 1993. – 640 б.
6. Бобур, Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома. – Тошкент: Юлдузча, 1989, – 368 б.
7. Қуронов Д., Раҳмонов Б. Ғарб адабий-танқидий тарихи очерклари. – Тошкент: Фан, 2007. – Б. 99-100.
8. Карим, Баҳодир. Абдулла Қодирий: танқид, таҳлил ва талқин. – Тошкент: Фан. – Б.11 (232 б)
9. Набижон Боқий. Қатлнома. Ҳужжатли қисса // Шарқ Юлдузи, 1991, №5. – Б. 67-69 (33-84)
10. Сотти Ҳусайн. Роман ҳам ҳақиқат / Ўзбек адабий танқиди тарихи: антология. Тузувчи Б.Каримов. – Тошкент: Turon-Iqbol, 2011. – Б. 42. (38-43).
11. Султон, Иззат. Адабиёт назарияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1986. – Б.78. (408).

XXI ASR ADABIYOTIDAGI MODERNIZM ATAMALARI TAHLILI

Шокиров Шерали Иброхимович
Sheralis790@gmail.ru
Андижон давлат университети
ФЧТ кафедраси мудири, PhD

Annotatsiya. XXI asr adabiyotida modernizm tushunchasini ichki kompotensiyalari mavjud bo`lib ular futurizm kelajakka yetaklovchi, ekzistensializm mavjudlikni bildiruvchi, ekspressionizm ifodalovchi, impressionism taasurotlar kaliti, syurrealizm fransuz falsafasi nuqtai nazaridan insonning «men» iga erkinlik berishga, insonning ijodiy imkoniyatlarini cheklovchi an'anaviy estetika zanjirlaridan xalos qilishga chaqiradi.

Kalit so`zlar: Futurizm, ekzistensializm, ekspressionizm, impressionizm, irratsional falsafa, modern, realizmi va romantizm, g'ayrishuuriy hissiyotlar, naturalizm, simvolizm, syurrealizm, syurrealizm estetikasi,

XXI asr adabiyotida modernizmning vujudga kelishiga Shopengauyer va Nitshe irratsional falsafasi, Bergson intuitivizmi, E. Gusselning fenomeno-logiyasi, Freyd va Yung psixoanalizi, Xaydegger, keyinroq Sartr va Kamyu ekzistensializmi, Franfurkt maktabi ijtimoiy falsafasi g'oyalari asos bo'lib xizmat qildi.

Modernizm fransuzcha moderne (zamonaviy, eng yangi) so'zidan olingan bo'lib, XXI asrning 20-yillarida vujudga kelgan badiiy estetik tizimni anglatadi. Shu davrdan boshlab XX asr san'atidan farq qiluvchi yangi san'at shakllana boshlaydi.

Modernist o'zlaridan oldingi falsafani narsalar falsafasi bo'lgani uchun tanqid qiladilar, falsafa diqqat markazida inson turishi lozim, degan fikrni ilgari suradilar, insonning asl hayoti real voqelikdagi emas, ko'ngildagi, ongdan tashqari, aql-idrokka bo'ysunmaydigan hayoti deb biladilar. Ayni paytda ular an'anaviy shakldan ham qoniqmaydilar; XX asr realizmi va romantizmi uchun xos bo'lgan qolip tusini olgan shakl va usullarni takrorlash, naturalizmning voqelikdan passiv nusxa ko'chirishi, badiiy ijodda akademizmga qarshi isyon ko'tardilar.

Ushbu yo'nalish tarafdorlari an'anaviy shakl hozirgi zamon voqeligini ko'rsatishga ojizlik qilib qolgan, deb hisoblaydilar. Ruh-qalb hayotini alohida qadrllovchi modernistlar, endi realistik usul va vositalar inson qalbining yashirin tublariga kirish, uni bor bo'yicha, ro'y-rost tasvirlash uchun ojizlik qilib qolgan, deb hisoblaydilar.

XXI asr adabiyotida modernistlarning shakl bobidagi izlanishlarini aks ettiruvchiko'plab oqimlarni ko'rsatish mumkin.

Futurizm - lotincha (futurum) so'z bo'lib, «kelajak» ma'nosini anglatadi. Bu oqimning maqsadi kelajak san'atini yaratishdan iborat edi Futuristlar san'at tamomila erkin bo'lishi kerak, deb hisoblardilar, o'tmish san'atini inkor qilardilar. Futuristlar yozish texnikasiga alohida e'tibor beradilar, poetik qonuniyatlarni buzadilar.

O'zining bir qancha ziddiyatli jihatlariga qaramasdan futurizm V.Xlebnikov, Pasternak kabi shoirlar ijodiy yo'nalishlarining shakllanishida katta rol o'ynadi, shakl bobidagi dadil tajribalariga asos bo'ldi.

Ekzistensializm (existence - mayjudlik) - XX asrdagi ana shu nomdagi falsafa asosida vujudga kelgan modernistik oqim. Ushbu falsafa markazida inson hayotining ma'nosi, shaxs erki va mas'uliyati muammolari turadi. Adabiy oqim sifatida ekzistensializm borliq va insonning g'aroyib sirli-sehrlilijihatlarixususida bahs yuritadi. Ushbu adabiyot namunalarida insonning jamiyatga begonaligi, yolg'izligi, mahkumligi muammosi ko'tariladi.

Ekspressionizm (fransuzcha - expression - ifoda so'zidan) - Birinchi jahon urushi va inqilobiy to'ntarishlar davrida san'at va adabiyotda vujudga kelgan oqim. Ushbu oqim vakillari hissiyotga, tuyg'uga alohida e'tibor beradilar, qahramonning tasawurlari, taassurotlari ifodasi yetakchilik qiladi, hissiyotga, kechinmaga urg'u beriladi. Ekspressionizm ko'proq she'riyat (Pol Elyuar) va dramada namoyon bo'lgan.

Impressionizm (fransuzchaimpression - taassurot) - XIXasroxiri - XXasrboshlaridaFransiyadavujudgakelib, tasviriysan'at, adabiyot, musiqadao'zini namoyishqilganoqim. Impressionistlar insonning biron hodisa

ta'sirida tug'ilgan taassuroti, hissiyoti, hayajoni, ruhiy holati san'atning diqqat markazida turishi kerak deb hisoblaganlar.

Ular insonning asl hayotini g'ayrishauriy hissiyotlar, o'zgalardan yashirin tuyg'ularda ko'rganlar, ushbu olamni bor bo'yicha ko'rsatishga harakat qilganlar. Impressionizm atamasi Monening «Taassurot. Quyosh chiqishi» nomli kartinasi ko'rgazmada namoyish etilgandan so'ng paydo bo'lgan. Rassomlar o'zlarining sevimli janrlari bo'lgan peyzaj, portret, ko'p shaxslar tasvirlangan kompozitsiyalarda ularni qurshagan dunyodan olgan lahzalik taassurotlahni ifodalaganlar.

Adabiyotda impressionizm yo'nalishlari naturalizmdan simvolizmga o'tish jarayonida shakllandi. J. va E. Gonkurlar, J.Gyuismans, Gi de Mopassan ushbu yo'nalishga moyillik bildiradilar, asarlarida oniy lahzada insonning tang-barang tuyg'ulanni so'z yordamida iloji boricha to'liqroq tasvirlashga intilganlar. Impressionizm alohida maktab tusini olmagan bo'lsa-da, bu yo'nalish vakillarining ko'plab kashfiyotlari zamonaviy san'at va adabiyotda iz qoldirdi.

Surrealizm (fransuzcha surrealisme) - Fransiyada XX asrning 20-yillarida vujudga kelgan oqim. Surrealizm intuitivizm falsafasi, sharq diniy falsafasi, freydzizm ta'limotiga tayanadi. Surrealizm estetikasi A.Bretonning «Surrealizm manifesto asarida o'zining ifodasini topgan. Ular insonning «men» iga erkinlik berishga, insonning ijodiy imkoniyatlarini cheklovchi an'anaviy estetika zanjirlaridan xalos qilishga chaqiradilar. Hayotning asl mohiyati insonning ongdan tashqari g'ayrishauriy olamida berkingan deb hisoblaydilar, adabiyot tartibotlarga, ko'nikma, axloqiy tushunchalar va mantiqqa bo'ysunuvchi hayotni emas, uning botindagi pinhon tuyg'ularini tasvirlashi lozim.

Shuning uchun inson ruhining g'ayrishauriy holatini namoyish etuvchi usul sifatida tush holati, go'daklik kechinmalari, gallyusinatsiya kabilardan foydalanganlar.

ADABIYOTLAR:

1. Alimuhamedov N. “Antik adabiyot tarixi”. T.: “O’qituvchi”. 1975 yil.
2. Sulaymonova F. “Sharq va G’arb”. T.: “O’zbekiston”. 1997 yil.
3. Mahmudov M. “Hayrat va tafakkur”. Toshkent. G’.G’ulom. 1990 yil.
4. Sh. Normatova. Jahon adabiyoti. T., Cho’lpon, 2008.
5. Veb sayt

<https://hozir.org/uzbek-filologiyasi-fakulteti-uzbek-adabiyoti-kafedras-i-jahon-a.html?page=8>

ЖЕЙМС ЖОЙС ШЕЪРИЯТИ ТАРЖИМАЛАРИ ХУСУСИДА

*Бегойим Холбекова ЎзДЖТУ катта ўқитувчиси
begoyimholbekova@mail.ru*

Аннотация.Мазкур мақолада жаҳон адабиётининг йирик модернист намоёндаларидан бири Жеймс Жойсизоди ҳақида мухтасар сўз юритилади. Жойс шеърларининг инглиз тилидан ўзбек тилига таржималари кузатилиб, улар хусусида мулоҳазалар билдирилади.

Калит сўзлар:модернизм, образларнинг мураккаб тизими, услуб жилолари, маром, оҳанг .

2008 йилнинг 17 мартда Москвадаги Давлат хорижий адабиётлар кутубхонасининг хушманзара боғида машҳур инглиз-ирланд ёзувчиси ва шоири Жеймс Августин Алоизиус Жойс (1882-1941) номи ва жаҳон адабиёти олдидаги буюк хизматларини шарафлаб, унга ҳайкал ўрнатилди. Ундан бир йил олдин Ўзбекистонда Жойснинг “Навқирон санъаткорнинг сийрати”, 2008 йили “Улисс” романларининг ўзбек тилида чоп этилиши ҳам бамисоли унга

юртимизда ўрнатилган ҳайкал бўлди. Болтиқбўйи мамлакатлари, грузин, арман, украин тилларидан кейин ўзбек тилида ҳам Жойс самимий кутиб олинди. Таниқли таржимонлар Иброҳим Гафуров ва Аҳмад Отабойнинг санъаткорона таржималари тўғрисида юртимизда Жеймс Жойс ижодига кизиқувчилар сони кўпайди. Унинг шеърлятига ҳам мувожаатлар бўлди. Хусусан истеъдодли шоир, моҳир таржимон Хумоюн Жойс шеърлятидан 36 та шеърни бевосита инглиз тилидан ўзбек тилига таржима қилиб, аслият матни билан бирга китоб ҳолида нашрдан чиқарди. (Жеймс Жойс Шеърлар “Firdavs-shoh” нашриёти. 2021)

XX аср модернизм санъатининг йирик намоёниси Жеймс Жойс реализм асосларини четга суриб, бор истеъдодини замон талабига жавоб берадиган янги турдаги асарлар яратиш вазифасига йўналтирган ижодкор. Жойснинг дастлаб мунаққидлар тушунишни хошлашмади, сабаби унинг услуби тамомила бошқача эди. У мумтоз романчилик асосини ташкил этувчи яхлитликдан воз кечиб, образларнинг мураккаб тизимидан фойдаланди. Бу унинг шеърлий асарларида ҳам ўз аксини топди. Шу боисдан унинг шеърлари узоқ вақтгача таржима қилинмади. Жойс шеърларини бошқа тилларга ўгириш таржимондан ўзига хос мураккаб бир ижодий ёндашувни талаб этади. Академик Д.С.Лихачев Жойс асарларининг таржимаси ҳақида гапириб, уни сўзма-сўз ёки ҳижжавий таржима қилиб бўлмайди, Жойс асарларини таржима қилиш Шекспирни ўгиришдан осон эмас, (“Иностранная литература”, М., 1976, № 10, с. 141) - деб айтганда бизнинг фикримизча Жойснинг мутлақо ўзига хос услубини ҳам назарда тутган бўлса керак. Ҳар бир ижодкорнинг бошқаларникидан ажралиб турадиган ўз услубига эгаллиги, бир ижодкор ижодида турли услуб қирраларининг намоён бўлиши ёки бир асарнинг ўзида турли услуб жилolari чирмашиб кетиши – буларнинг барчаси таржимондан асл нусхага мос услуб калити топишни талаб этади. Таржимада мувофиқ услуб калитини топиш асарнинг ёзилиш йўсини билан ғояси ҳамда муаллиф дунёқараши ўртасидаги боғланишни тўғри белгилаш, маром, оҳанг ва

образлар силсиласига хос хусусиятларни тўғри тайин қила билишга боғлиқ. Жеймс Жойс шеърлари ва унинг ўзбек тилидаги таржималарини кузатар эканмиз таржимоннинг муаллиф услубига хос муқобил услуб калити топа олганлигини ҳис этамиз. Аслиятдаги мунгли ва қувноқ, кўтаринки ва текис, рангдор ва сидирға, мусиқий ва вазмин рухдаги ифодалар таржимада ҳам ўз аксини топган:

Гўзал, дилга солдинг не завзо?

Бир гинали боқар нигоҳинг.

Туришларинг гўзалдир, аммо,

Қандай латофатли либосинг!

Нигоҳларинг кўзгуси аро,

Бўсалар хуш нафаси ичра,

Совуқ шамол эсгани асно

Севги боғи тортади хира.

Қўрққум, бу боғ бўларми хазон,

Асов шамол тегса бағрига,

Мен девона бўлдимми, жонон,

Чора борми ошиқ дардига?

*Dear heart, why will you use me
so?*

Dear eyes that gently me upbraid

Still are you beautiful – but O,

How is your beauty rainmented!

*Through the clear mirror of your
eyes*

*Through the soft sigh of kiss to
kiss,*

Desolate winds assail with cries

The shadowy garden where love is.

And soon shall love dissolved be

When over us the wild winds blow

–

But you, dear love, too dear to me,

Alas! Why will you use me so?

Таржима аслиятга ҳамоҳанг чиройли чиққан, лекин биринчи банддаги 3-4-мисраларга бироз аниқлик киритиш керак назаримизда. Аслиятдаги :

Still are you beautiful – but O,

How is your beauty rainmented! Мисралари:

“Туришларинг гўзалдир, аммо,

Қандай латофатли либосинг” деган мазмунда эмас, балки:

“Сен ҳали ҳам гўзалсан, аммо,

Гўзалроқдир изтиробларинг” деб ўтирилганда эди, таржима оригиналдаги мазмунга тўла муқобил бўлар эди. Аслиятдаги *Rainmented* сўзи контекстда *азоб, изтироб, азобланган* деган маъноларни англатиб турса-да, таржимон уни *rainment*, яъни *либос* сўзига алмаштириб юборган.

Қуйидаги таржималар оҳанрабодек ўқувчи диққатини ўзига тортади, худди ўзбек тилида ёзилгандай. Уларда Жойс шеърятига хос завқ-шавк сезилиб туради:

<i>Ким яшил ўрмонни оралаб</i>	<i>Who goes amid the green wood</i>
<i>борар, Баҳор ила солиб галаён?</i>	<i>With springtide all adorning her?</i>
<i>Ким у майсазорга ўтган</i>	<i>Who goes amid the merry green</i>
<i>дилобар, Қувончлар улашиб ҳар</i>	<i>wood</i>
<i>томон?</i>	<i>To make it merrier?</i>

Аслиятдаги кўтаринки рух, шаклу шамойил ва мусиқийликни тўлалигича сақлаб қолган манабу таржима ўқувчи қалбига ҳузур бағишлайди:

<i>Назокатли ёрим излаб</i>	<i>Куйлаб азал қўшигин.</i>
<i>топингиз,</i>	<i>Go seek her out all courteously</i>
<i>Айтинг, келди ошиғи,</i>	<i>And say I come,</i>
<i>Хушбўй еллар, шошилингиз,</i>	<i>Wind of spices whose song is over</i>
<i>чопингиз,</i>	<i>Epithalamium.</i>

Қуйидаги таржима ҳам кичик бир хатолик борлигига қарамай, ғоят гўзал ва ўқишли чиққан:

<i>Менинг ёрим наридай енгил</i>	<i>Among the apple-trees</i>
<i>Олмазор оралаб келадир,</i>	<i>Where the gay winds do most</i>
<i>Шўх шаббода унга боғлаб дил,</i>	<i>desire,</i>
<i>Дугона бўлай деб еладир.</i>	<i>To run in companies.</i>
<i>My love is in a light attire</i>	

Инглиз тилидаги предлоглар таржимаси мураккаб эмас, аммо негацир аксарият ҳолларда улар беркинмачоқ ўйнаган боладай илганмай қолади.

“My love is in a light attire” мисрасидаги биргина **“in”** предлогининг таржимадан тушиб қолиши натижасида аслиятдаги *“Менинг ёрим ҳарир либосда яъни энгил либосда”* деган мисра таржимада *“Менинг ёрим наридай энгил”* деб талқин қилинган. Миттигина предлог маъно берувчи, ҳам маънони ўзгартирувчи қудратга эга экан, демак биз унга ҳам асосий сўз қаторида эътибор қаратишимиз керак. Шу банддаги:

“Шўх шаббода унга боғлаб дил,

Дугона бўлай деб еладир” мисраларини таржимон ўзига хос ички ҳиссиёт билан санъаткорона таржима қилганки, уни аслият матни билан муқояса қилганда тўла муқобиллик кўзга ташланади:

Where the gay winds do most desire,

To run in companies.

Жойснинг Хемингуэй, Фолкнер, Грэхем Грин ва улардан кейинги иждокорлар Алан Силлитоу, Жон Апдайк иждодининг равнақ топишидаги хизматлари эътироф этилган. У бизнинг юртимизда ҳам захматкаш таржимонларимизнинг гўзал таржималари туфайли энг оммавий инглиззабон иждокор сифатида обрў-эътиборга эга бўляпти. Унинг фавқулодда ўзига хос шеърятининг ўзбек тилига муваффақият билан ўгирилиши эса маданий ҳаётимизда ажойиб бир тухфа бўлди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Chamber Music by James Joyce e-book, 2008
2. Жеймс Жойс Шеърлар “Firdavs-shoh” нашриёти. 2021

TARJIMA SOHASIDA TIL MADANIYATINING INTEGRALLASHUVI

Inamova Dilfuza Ergashevna
O‘zbekiston Davlat Jaxon Tillari Universiteti
Tarjimonlik fakulteti katta o‘qituvchisi

dilfuzainamova@73gmail.com

Annotatsiya. Tarjimonning vazifasi aslyat asarida ijodkor tomonidan mohirona tasvirlangan milliy ma’naviyat va til madaniyatini tarjima tilida qayta yaratishdan iborat. Agar tarjimon aslyatda mujassam bo‘lgan milliy ma’naviyat va til madaniyatini tarjima tilida noto‘g‘ri talqin etsa, birinchidan, aslyatdagi asar va uning muallifi hamda ana shu asar mansub bo‘lgan xalq sha’niga dog‘ tushirib qo‘yadi.

Kalit so‘zlar: Milliy ma’naviyat, aslyat asari, tilshunoslik, til va madaniyat aloqalari, leksikografiya, tilshunoslar, psixologlar, adabiyotshunoslar, madaniyatshunoslar, informatiklar, tarjima nazariyasi, aloqadorlik.

Milliy ma’naviyatimiz va til madaniyatimizning rivoj topishiga fanning boshqa barcha sohalari qatori tarjimashunoslik ham o‘z ulushini qo‘shishi lozim. Ayni paytda, tarjimondan xorijiy tillardan o‘zbek tiliga bevosita yoki bilvosita o‘girilayotgan aslyat asarida mujassam bo‘lgan milliy ma’naviyat va til madaniyatini tarjima tili xalqiga aslyimonand tarzda yetkazib berish talab qilinadi. Tarjimonning vazifasi aslyat asarida ijodkor tomonidan mohirona tasvirlangan milliy ma’naviyat va til madaniyatini tarjima tilida qayta yaratishdan iborat. Agar tarjimon aslyatda mujassam bo‘lgan milliy ma’naviyat va til madaniyatini tarjima tilida noto‘g‘ri talqin etsa, birinchidan, aslyatdagi asar va uning muallifi hamda ana shu asar mansub bo‘lgan xalq sha’niga dog‘ tushirib qo‘yadi. Ikkinchidan esa tarjima tili xalqining milliy ma’naviyati va til madaniyatiga nisbatan nojoizlik paydo bo‘ladi.

O‘zbekistonimizning birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov “Ayniqsa, fundamental fanlar, zamonaviy kommunikatsiya va axborot texnologiyalari, bank – moliya tizimi

kabi o‘ta muhim sohalarda ona tilimizning qo‘llanish doirasini kengaytirish, etimologik va qiyosiy lug‘atlar nashr etish, zarur atama va iboralar, tushuncha va kategoriyalarni ishlab chiqish, bir so‘z bilan aytganda, o‘zbek tilini ilmiy asosda har tomonlama rivojlantirish milliy o‘zlikni, vatan tuyg‘usini anglashdek ezgu maqsadlarga xizmat qilishi shubhasiz”, deya ta’kidlaganlar. Ma’lumki, tarjima nazariyasi o‘z mohiyatiga ko‘ra fanlararo mavqega ega. Tilshunoslar, psixologlar, adabiyotshunoslar, madaniyatshunoslar, informatiklar tarjimaning turli jihatlarini tadqiq qilganlar. Tarjima nazariyasi misolida fanlarning o‘zaro aloqadorligi hamda o‘zaro ta’sirini kuzatish mumkin. Tilshunoslikning tarjima nazariyasi bilan yaqin aloqaga ega bo‘lgan sohalaridan biri bu leksikografiyadir. Bugungi kunda tarjima va informatsion jarayonlarining o‘sib borishi leksikografiya sohasini o‘sib borayotganligini ko‘rsatmoqda. Leksikografiya tarjimonni zarur va kerakli leksika bilan ta’minlaydi. Chunki, lug‘at tarjimonlarning bosh qomusi ekan, tarjima muvaffaqiyatini ta’minlashda, tarjimon mahoratini oshishida lug‘atlarning o‘rni beqiyos ekanligi mubolag‘a emas, albatta. Tarjima nazariyasining o‘zi ham tarjima lug‘atlari tuzish va takomillashtirish uchun asosiy vazifani bajaradi. Dunyoda sodir bo‘layotgan barcha o‘zgarishlar tilda o‘z aksini topadi. Zero, til va jamiyat bir butunlikda rivojlanadi. Bugungi kunda jahon lug‘atshunosligida lug‘atlarga kiritiladigan so‘zning nafaqat ma’nosi, balki madaniy xususiyatlari ham ko‘rsatib o‘tilmoqda. Zamonaviy tilshunoslikda bu holat lingvokulturologik xususiyatlar deb yuritiladi. Lug‘atlardagi so‘zlarning lingvomadaniy jihatlarini ochib berish uchun eng avval har bir so‘z va tushunchaning tub mohiyatini anglab yetish kerak bo‘ladi. Til va madaniyatning tilshunoslik nuqtai nazaridan o‘rganilish asoslari dastlab nemis olimi V.Gumboldt ta’limotiga borib taqaladi. Har bir xalq tafakkurining o‘ziga xos jihatlari birinchi navbatda tilda namoyon bo‘lishini o‘rgangan nemis olimi V.Gumboldt, “tillarning xususiyligi ulardagi madaniy so‘zlar mavjudligi bilan belgilanishini asoslab bergan”. Lug‘atshunoslikning lingvomadaniy jihatlari undagi milliy madaniyatga xos so‘zlarning o‘z ma’nosida va madaniy mohiyatini saqlagan holda ifodalanishini bildiradi. Agar lug‘atlarda tilning asosiy

boyligi bo‘lmish madaniy so‘zlari ishtirok etmasa, yoki noto‘g‘ri izohlangan bo‘lsa, bu holat lug‘atning madaniy ahamiyatiga putur yetkazadi. Zero, “millat tushunchasi millatni birlashtiruvchi, uning millat sifatidagi qiyofasini shakllantiruvchi omillardan biri bo‘lgan til bilan uzviy bog‘liq”. Til sohasida namoyon bo‘luvchi ma’lum bir so‘z o‘z-o‘zidan hosil bo‘lmaydi. Miora Kodlianu o‘zining “Allusions socio-culturelles et problèmes de traduction ” ilmiy maqolasida “tilda muayyan xalqning madaniyatiga xos so‘zlarning hosil bo‘lishida tarixiy, ijtimoiy hamda siyosiy omillardan tashqari insoniy ongning shakllanish jarayoni va unga muhit ta’siri ham alohida ahamiyatga ega” ekanligini ta’kidlaydi. Shuning uchun ham lug‘atlardagi leksikaning lingvomadaniy xususiyatlarini chuqur o‘rganish alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ushbu jarayon so‘zlarning barcha xususiyatlarini o‘rgangan holda tadqiq etishi bilan boshqa yo‘nalishlardan ajralib turadi. Lug‘atlar paydo bo‘libdiki, ular ma’lum ma’noda biror xalqning tilida mavjud bo‘lgan har qanday so‘zlarni, jumladan madaniy so‘zlarni ham o‘z tarkibiga olgan. Til va madaniyat aloqalarini nazariy jihatdan ancha oldin o‘rganishgan bo‘lsa-da, tildagi madaniy so‘zlarning lug‘atlarda berilishi xususida XX asrda ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, fransuz lug‘atshunoslari Alen Rey, tilshunos Robert Galisson, Jan Pruvost, rus tilshunoslari Yu.N.Karaulova, Yu.Stepanov, V.P. Selegeylarning tadqiqotlari shular jumlasidandir. Alen Rey muayyan xalqqa xos so‘zlarni tuzishda ularni “madaniy so‘zlar” deb atagan bo‘lsa, uning vatandoshlari Robert Galisson va Jan Pruvostlar lug‘atlarda milliy-madaniy so‘zlarni berish sohasini “lingvokulturografiya” va madaniy ma’lumotlarni beruvchi so‘zni esa “leksikultura” deb nomlagan. Bert Lignen «Lug‘atlarda madaniy axborotlar» mavzusidagi ishida tarjima jarayonida tarjimonlar uchun madaniy axborotlarni to‘liq qamrab olgan tarjima lug‘atlarining sifati, axborotlarni qamrab olish va uzatish darajalarini ko‘rib chiqadi. Olim hattoki, lug‘atlarga har bir tilda mavjud sterotiplarga tegishli madaniy axborotlarni ham berish lozimligini ta’kidlab, bunday madaniy axborotlar tarjima adekvatligini ta’minlovchi asosiy omillardan biri ekanligini aytadi. Masalan, u hindlarda sigirga sig‘inish, uni ona singari e’zozlash buyuklik bo‘lsa, inglizlar uchun

sigir go‘shiti tabu, musulmonlar uchun cho‘chqa go‘shiti harom ekanligini ham ikki tilli madaniy lug‘atlarda ko‘rsatib o‘tish kerakligini alohida aytib o‘tadi. Bular tarjima jarayonida pragmatik ta’sirchanlikni oshishiga xizmat qilishini shunday izohlaydi: “L’idéal serait de disposer d’un dictionnaire électronique puissant qui regroupe toutes les informations linguistiques mais aussi culturelles, encyclopédiques, pragmatiques, etc”. Olim madaniy axborotlarni berish borasida D.Summering «Logman Dictionary

of English Language and Culture» lug‘atini mukammal lug‘atlar sirasiga kirishini asoslab beradi. Strasburg universiteti tadqiqotchisi Svetlana Pushkovaning ta’kidlashicha, “qo‘y” fransuz tilida faqatgina “le mouton” so‘zi bilan aytilsa, ingliz tilida qo‘yning bir nechta turiga muvofiq nomlari bo‘lib, bunday holatlar ham tildagi milliy-madaniy o‘ziga xoslikka misol bo‘la oladi, chunki ushbu turdagi nomlar faqatgina ingliz tilida mavjud. Fransuz lug‘atshunosi M. Kanani o‘zining “Les informations culturelles dans un dictionnaire bilingue d’apprentissage” nomli maqolasida madaniy lug‘atlarda bir qancha tarixiy va madaniy ma’lumotlarni ifodalab kelishini alohida ta’kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, Ma’naviyat, 2008. – B . 87.
2. Karimov Sh. Lug‘atshunoslkda lingvomadaniy jihatlar//Leksikografiya va frazeologiyaning dolzarb muammolari. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari, 2014
3. Raximov X.R. Tarjima lug‘ati: definisiya, klassifikasiya va illyustrasiya //Leksikografiya va frazeologiyaning dolzarb muammolari. Respublikailmiy-amaliy anjuman materiallari.
4. <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/milliy-manaviyat-va-til-madaniyatining-tarjimada-aks-etishi/>

ЛИТЕРАТУРА КАК КОММУНИКАЦИЯ С РЕАЛЬНОСТЬЮ.

Богданович Геннадий Александрович
Старший преподаватель, Андижанский государственный
университет, Андижан;
e-mail: gensanuch1970@mail.ru
Анварова Наргиза Назиржановна;
Ассистент, Андижанский машиностроительный институт,
Андижан;
e-mail: anvarovan1987@mail.ru

Аннотация. В статье литература рассматривается как коммуникация с реальностью – мимесис. Это понятие очень специальное, малоизвестное широкой публике. В современном понимании имеется в виду не изображение какого-то внешнего объекта (например, художник рисует цветок), а коммуникация (например, письмо или чтение), в ходе которой один субъект подражает другому.

Ключевые слова: литературные герои, интерпретация, теория литературы, мимесис, познания, смысл, процесс.

Все мы что-то читаем и вроде бы знаем, что это за занятие. Теория XX века – Ролан Барт, Ханс Роберт Яусс, Вольфганг Изер, Умберто Эко [1] и другие ученые – сделала чтение проблемой и развернула к этой проблеме научные исследования.

Литературоведение XIX века в основном изучало, как литература пишется, – сейчас больше думают о том, как она читается, насколько устройство литературного текста программирует тот или иной способ его чтения. Иными словами, у чтения, как и у текста, есть своя структура, и она лишь отчасти предопределяется структурой текста. Чтение — творческий процесс: не усвоение однозначно заданного смысла, а свободная деятельность, в ходе которой читатель совершает множество выборов, начиная с выбора, читать ли вообще данное произведение или не читать. А наука о литературе ищет в текстах моменты неопределенности, которые позволяют читателю выбирать между разными интерпретациями.

Что значит, что читатель выбирает? Он может читать произведение критически или некритически, в разные моменты чтения применять к тексту разные способы дешифровки, опираясь на разные языки культуры. (Уже говорилось о двойственной структуре «Преступления и наказания»[2]; так же и роман Умберто Эко, который был и ученым, и писателем, «Имя розы»[3], можно читать как детектив, а можно – как философское размышление о культуре.) В самом творческом случае читатель может даже пересочинять текст, например, сказать себе: «Я хочу, чтобы герои выжили и поженились», и воображать такой финал, противоречащий авторскому; или написать собственный вариант текста, его сиквел или приквел, как делают сочинители фанфиков.

Мы можем читать текст на общем с автором родном языке, на чужом языке оригинала, в переводе. Мы можем читать впервые или перечитывать, и наша реакция будет отличаться от первого чтения – мы ведь уже знаем, чем все кончилось. Мы можем читать с разными намерениями: отождествиться с героем, и через его судьбу что-то узнать об отношениях между людьми; или погрузиться в язык – культурный код текста и освоить его сложные смыслы и способы их выражения; или, скажем, испытать шок от нарушения эстетических или моральных традиций – типичное удовольствие современного читателя, которому недаром так и рекламируют книги: «сногшибательное произведение».

Способы чтения бывают не только индивидуальными, но и коллективными, то есть разделяются многими людьми и исторически изменяются. Например, Ханс Роберт Яусс показал, как менялось на протяжении короткого времени – жизни одного-двух поколений – восприятие французской публикой романа Флобера «Госпожа Бовари»[4]: сначала в книге увидели лишь шокирующе «неприличное» описание адюльтеров (автора даже привлекли было за это к суду), но постепенно возобладала другая точка зрения: в судьбе флоберовской героини стали читать критику противоречий буржуазного брака и даже, еще

шире, универсальную склонность человека считать себя не таким, как он есть в действительности (один из критиков так и назвал эту склонность – «боваризм»).

Все это значит, что литература формирует читателя как свободного человека, который самостоятельно вырабатывает свою позицию. Вместе с тем задача литературы – признавая за читателем свободу интерпретации, показать, что не все интерпретации равноценны. Какие-то из них могут быть более успешными, а какие-то – напрасными, не приносить никакого приращения смысла – когда читатель вчитывает в текст только то, что заранее знает сам и хочет в нем видеть. Иными словами, чтение следует изучать как ответственную свободу. Нет неизменной и однозначной «канонической» интерпретации текста, но разные возможные интерпретации подлежат сравнению и оценке, у них есть свои достоинства и недостатки.

Теорию чтения очень легко перенести с художественного текста на любую смысловую продукцию, с которой встречается человек, – на рекламу, пропаганду политической идеологии. Разбираясь в структурах чтения, мы лучше понимаем непредзаданность мира: мир открыт для разных смыслов, мы должны сами ответственно осмыслять его. Здесь теория литературы практически перетекает в общую проблематику морали, мы проецируем свои переживания на героев книг – мимесис.

Это понятие, в отличие от предыдущих, очень специальное, малоизвестное широкой публике. Термин «мимесис» унаследован от Платона и Аристотеля, но в современной теории существенно переосмыслен. Слово означает по-гречески «подражание»; в современном понимании имеется в виду не изображение какого-то внешнего объекта (например, художник рисует цветок), а коммуникация (например, письмо или чтение), в ходе которой один субъект подражает другому. В теории литературы это понятие применяли, обычно не называя этим словом, члены русской формальной

школы 1910-20-х годов; сегодня его использует в числе других Михаил Ямпольский.

Изучая мимесис, наука о литературе отвечает не на вопрос «Что значит текст?», а на вопрос «Что он делает?», какое воздействие он должен оказывать на читателя.

Мимесис начинается там, где читатель начинает телесно сопереживать тому, кто говорит: автору произведения или рассказчику, иногда и герою. Такое бывает не только в литературе: например, на фильмах ужасов зрители инстинктивно вздрагивают и закрывают глаза, когда происходит что-то страшное; на комических спектаклях они заразительно смеются, подражая друг другу. Любовная проза навеивает эротическое томление, а поэзия заставляет физически переживать свой ритм – все это физиологическая сторона мимесиса.

Подражать можно не только чувствам, эмоциям и физиологическим реакциям, но и словам. Сравнительно простой пример мимесиса – литературное письмо, которое подражает чужой устной речи (в русской теории литературы такой прием называют сказом). Сто лет назад Борис Эйхенбаум разобрал с такой точки зрения «Шинель» Гоголя[5]. Эффект этого произведения, как выясняется, обусловлен не столько смешной или трогательной историей мелкого чиновника Акакия Акакиевича, сколько тем, что автор на протяжении всего текста комически имитирует, передразнивает устную речь какого-то рассказчика – сбивчивую, неумелую, запинаящуюся. Такое подражание чужой речи нам предлагается внутренне переживать, чуть ли не проговаривать про себя – вплоть до беззвучного шевеления губами. Если же это будет речь не сбивчивая, а, наоборот, благозвучная, нам, может быть, захочется ее петь.

Более сложный мимесис – подражание процессу познания. Во многих жанрах литературы по ходу действия или рассказа происходит познание чего-то такого, что раньше было неизвестно: герой романа воспитания узнает, как

устроена жизнь; сыщик в детективе выясняет, кто совершил преступление. Одновременно с ними все это постигает, проживая процесс узнавания, и читатель: весь процесс познания происходит в его сознании. Литература – это в определенном смысле и есть движение от незнания к знанию.

Литературный герой есть миметическая фигура: в нем важна не столько биография (мы можем ее не знать или почти не знать) или характер (он может быть очень схематичным), сколько то, что мы проецируем на него свое переживание. Мы сочувствуем герою (бывает, даже отрицательному), пытаемся разгадать за него загадку, с которой он сталкивается; мы радуемся, когда он находит успешное решение, беспокоимся и жалеем, когда он не может понять что-то такое, что уже поняли мы. На этом построен такой литературный и театральный прием, как перипетия, – резкое изменение ситуации, когда выясняется что-то новое. Эдип жил себе, правил Фивами и вдруг узнал, что он по неведению совершил страшные преступления. Спрашивается: какое нам дело до древнего мифического Эдипа? А дело в том, что нас заставляют пережить в душе сам процесс резкого узнавания чего-то нового.

Мимесис вообще – это психологическая разведка. Посредством условного художественного сопереживания читатель может как бы задешево, понарошку пережить сильные эмоции, которые трудно найти в реальной жизни (опасные, захватывающие приключения), а то и лучше вообще избегать (погибельный, трагический опыт).

Мимесис познания, если говорить конкретно о нем – это упражнение в познании мира. Литература в принципе говорит обо всем, что интересно человеку: она может по-своему рассказывать и о современной жизни, и об истории, и о философии, и об экономике. В отличие от науки, все это она представляет человеку не как готовые сведения, а как процесс; читая, нужно заново пережить добычу этих сведений, нередко сложную и драматичную.

Список литературы

1. О.Н. Турышева «Прагматический подход в литературной науке», Вестник Томского государственного университета. Филология. 2016. №1 (39), стр. 150-157.
2. Ф. М. Достоевский «Преступления и наказания», Классики и современники, М. 1984 г.
3. Умберто Эко «Имя розы», серия книг.
4. Г.Флобер «Госпожа Бовари», серия книг.
5. Н.В.Гоголь «Шинель», Классики и современники, М. 1987 г.

HUMANAZING THE ROBOT IMAGE WITH THE HELP OF LANGUAGE MEANS IN “I, ROBOT” BY ISAAC ASIMOV

*Akhmedov Rafael Sharifovich,
Gulistan State University, Gulistan City,
rapha84@mail.ru*

Abstract. The article shows how language means were used by famous American science fiction writer Isaac Asimov to humanize the image of robot in his “I, Robot” story collection and, consequently, what was the purpose of that humanization. It is supposed that the image of robot in Asimov’s stories is half-metaphorical; it combines the traits of machines as well as human beings in order to reveal and investigate two approaches to reality – machinery and humane.

Keywords: image, robot, language means, Asimov, “I, Robot”, machine, human being, humanization.

Linguocultural characteristics of a literary image, known as “linguocultural type”, is an abstract mental formation considered as a kind of concept. The term “linguocultural type” seems to be the most suitable for the study and description of this kind of concepts, since it focuses, firstly, on the cultural and diagnostic significance of the typified image for understanding the corresponding culture, and, secondly, on the study of this image from the standpoint of linguistics”[1, 17].

The authors of science fiction create their works within the limits set by the level of contemporary science’s progress, and it is scientists who supply a significant part of the fantastic material. Within the science fiction discourse, we consider it legitimate to single out such a linguocultural type as a “robot”. In order to determine the conceptual component of the “robot” linguocultural type we consulted encyclopedia and found the following definition of the term “robot”: «a machine that looks like a human being and performs various complex acts; a similar but fictional machine whose lack of capacity for human emotions is often emphasized; an efficient insensitive person who functions automatically; a mechanism guided by automatic controls” [2, 398]. It seems that the meanings of this word are ambivalent, reflecting the human perception of the robot.

Isaac Asimov is a founder of modern literature on robots and, in many respects, the creator of the modern image of “robot” as a linguocultural type. The writer managed to build a system according to which his followers created the series of robot characters. Analysis of stories from the “I, Robot” collection, in one way or another describing and revealing the essence of the robot, showed that the representation of the linguocultural type of the robot is based on the following figurative characteristics: externally humanlike, obedient to man, fast, quick-witted, unpredictable. In the creation of the “robot” type, an implicit characteristic prevails. One of the fundamental means of expressing implicitness is the use of religious allusions in the text, which have a rich semantic potential.

The title of the “I, Robot” collection, which sets the reader’s expectations, also carries a great semantic load. The title here is a phrase spoken in the first person and

it declares that the characters of robots are individuals who can have their own consciousness, their own “I”.

The robot characters in Asimov’s stories are largely individualized. For Asimov, robots are not a single-faced mass – the writer gives each mechanical character his or her own characteristic features. It is achieved primarily through portrait characterization. In every story, the robot differs in its appearance: «They were large, extremely so, and even though they were in a sitting position on the floor, legs straddled out before them, their heads were a good seven feet in the air» [3, 32]. «His graceful, streamlined body threw out blazing highlights as he loped with easy speed across the broken ground» [3, 40]. By the appearance of the robot, a reader can guess his or her emotional reaction. For that reason, the author often focuses on the appearance of his characters: «Herby’s eyes blinked white in astonishment» [3, 50]. The description of another robot is more poetic: «Robot QT-1 sat immovable. The burnished plates of his body gleamed and the glowing red of the photoelectric cells that were his eyes were fixed steadily upon the Earthman» [3, 67]. The description shows somewhat contemptuous attitude of the robot towards people, conveyed through words such as «immovable», «steadily», «Earthman».

All Asimov’s robots, regardless of the functions they perform, are created to resemble human beings; it reveals the inner “hidden” meaning of the robot image - metaphorical.

In addition, one of the means of creating the image of the character is speech characteristics. The speech characteristics of the robot image in Asimov’s stories are strongly humane, they do not use homogeneous and monotonous phrases. Their speech is literary, but it also contains colloquial elements such as interjections and elliptical sentences: «Hm-m-m!» [3, 32]. «But I don’t!» [3, 34]. «Of course not!» [3, 45].

The emotional coloring of the robot characters’ speech finds its confirmation in exclamation intonations, pauses, and breaks in remarks. In the story “Little Lost Robot” the robot seems to be confused, its thoughts get confused, two-part sentences prevail, separated by dashes instead of dots - a feeling of flow, fragmentary thoughts

out loud is created: «I know a good deal – he would think – I mean I’ve been found – Disgraceful – Not I – I am intelligent – And am intelligent – And by a master ... who is weak – slow» [3, 28].

In the story “Liar”, the robot’s words express despair, even hysteria: “Close your mind! It’s full of pain and frustration and hate! I didn’t mean it? I tell you! I tried to help!” [3, 81].

Asimov uses two types of language problems in his stories. The first type is a robot that understands everything literally, who is given an order in a figurative sense. The second is a robot that has received an order in which a word is used that has a different meaning for a robot than for a person. In the story “Little Lost Robot”, an annoyed engineer orders the overly helpful robot “Go lose yourself!”, and robot follows the order, taking the command given to him to literally. “Go lose yourself” does not mean “go hide”, but “go away”. Asimov’s robots perceive English and speak it, not understanding all its idiomaticity. In the story “Risk”, a robot is told to pull the control bar firmly (“Pull the control bar back firmly”). But the adverb “firmly” for a robot means applying much more force than for a human - the robot bends the lever and fails the experiment.

The way robots speak and the sound characteristics of their voices are of great importance. Each of them has its own characteristics: «Then, in a harsh, squawking voice, like that of a medieval phonograph, he greeted, ‘Yes, Master!’» [3, 32]. «Her by subsided silently, and muttered in a low voice from which the metallic timbre disappeared almost entirely» [3, 71]. «He was equipped with an excellent diaphragm, and the presence of overtones in the sound unit robbed him of much of that metallic flatness that mark the usual robot voice» [3, 91].

In describing the sound of the robot’s voice, stylistically colored vocabulary is used («overtones», «to mutter», «to murmur», «to rob of something», «the metallic timbre», «the metallic flatness»); such kind of vocabulary also humanizes the image of the robot.

Thus, in the speech portrait of the robot image in Asimov's stories, its ambiguity and unpredictability are manifested.

An important role in the creation of variants of the artistic image of the robot is played by the attitude of the character that connects all the stories of the collection "I, Robot" - robotics specialist Susan Calvin. Its assessment helps the author to characterize the robots. In communicating with robots, Susan shows more human qualities than in communicating with people, since she is engaged in the psychology of robots, and she is extremely interested in them. Robots, unlike humans, cannot hurt a person, and this makes Susan sympathetic and friendly towards them: «Please, don't get excited, boy. I'm not blaming you for anything» [3, 58]. When Susan talks about robots, her words show excitement, heightened emotionality, which is expressed with the help of stylistic means and emotionally colored vocabulary: «To you, a robot is a robot. Gears and metal, electricity and positrons, mind and iron! Human-made! If necessary, humans can destroy it! They are a cleaner better bread than we are...» [3, 70]. «There was a time when humanity faced the universe alone and without a friend. Now he has creatures to help him, stronger creatures than himself, more faithful, more useful, and absolutely devoted to him» [3, 36]. It is also expressed in the words of a journalist talking to Susan: «Susan Calvin talked about Powell and Donovan with unsmiling amusement, but warmth came into her voice when she mentioned robots» [3, 39]. It is no coincidence that in the story "Liar" Susan has friendly feelings for one of her colleagues, she shares her feelings with one of the robots. During this conversation, her speech changes, becoming more abrupt and emotional, less clear. In the text, this is conveyed through breaks in remarks, pauses, defaults, paragraphemics: «Have you – told anyone?» [3, 40]. «But I am so ... so...» [3, 42]. «I want to ... to congratulate you, of course. I'm very glad...» [3, 49].

To summarize, an analysis of literary texts, in which the investigated type is actualized, showed that Asimov's robots are very close to people. For Asimov, the robot image created by him is both a means and a goal. The writer feels fear about the descent of a person to the level of a robot, his loss of the gift of compassion,

feelings of love, friendship. Asimov’s robot is conditional, it is a kind of intermediate link between a mechanical being and a person, it serves to emphasize the imperfection of a person, push him towards self-development, self-education.

References:

1. Barry P. Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory. 4th edition. – Manchester, UK: Manchester University Press, 2017. – 296 p.
2. D’Amassa D. Encyclopedia of Science Fiction. – New York, NY, USA: Facts on File, 2005. – 538 p.
3. Asimov I. I, Robot. – New York, NY, USA: A Bantam Spectra Book, 2004. – 271 p.

O`ZBEK MUMTOZ ADABIYOTI DURDONALARINI XORIJIY TILLARGA TARJIMA QILISH USULLARI

*Toshpo`latova Mohinur Sharofiddinova,
O`zbekiston Davlat jahon tillari universiteti gid hanrohligi
va Tarjimonlik faoliyati 1-bosqich talabasi
Xalilova Guzal Abdupattaxovna,
O`zbekiston Davlat jahon tillari universiteti katta o`qituvchi*

Annotatsiya. Maqolada o`zbek mumtoz adabiyoti durdonalarini xorijiy tillarga tarjima qilish haqida fikr yuritilgan. Ushbu asarlarni tarjima qilish masalalarini so`zlarning tub mohiyatini ko`rsatib bera olgan holda tahlil qilish va undagi muammolarni bartaraf etish yo`llari haqida to`xtab o`tilgan.

Kalit so`zlar: g`oyaviy badiiy unsurlar, adabiy-badiiy vosita, badiiy san`atlar, tarjima asliyatidagi pragmatik salohiyat, ohang va musiqiylik, she`rda mazmun va shakl mutanosibligi.

Bugungi kunda o`zbek mumtoz adabiyoti mahsullari ko`plab tillarga tarjima qilinmoqda. Tarjima jarayonida ba`zan shunday so`zlarga duch kelamizki ular o`zining tub mohiyatiga ega boladi va bunday so`zlar ayniqsa bizning mumtoz adabiyotimiz she`riyatida balki ko`plab asarlarida ham juda ko`p uchraydi. bu kabi so`zlarning tub-tubidan shunday ma`nolar ifodalanadiki, ularni o`zga tillarga o`girayotganimizda ko`plab ikkilanishlarga duch kelamiz, va bunday hollarda biz shunday so`zlardan foydalanishimiz kerakki, zero bu so`zlarning asl ma`nosini o`zida aks ettirishi lozimdir. She`r tuzilishi aslida o`ziga xos murakkab tizimni tashkil etadi. Chunki she`rning yaratilishida juda ko`plab g`oyaviy va badiiy unsurlar ishtirok etadi. Jumladan, mavzu, g`oya, band, naqarot, ritm, vazn, qofiya, intonatsiya, urg`u, poetic timsollar, fonetik usullar, badiiy san`atlar, syujet, timsol, komflik va boshqalar unsurlarning aniq yagona bir tizimga birikuvidan mumtoz adabiyot durdonalari ya`ni she`rlar va g`azallar paydo bo`ladi. Bu kabi unsurlar ohiyatidagi she`r va g`azallarni Bobur va Navoiy bobolarimiz asarlarida juda ko`p uchrataiz. Misol tariqasida Boburning “topmadim” g`azalini keltirishimiz mumkin:

(Asli)

“Topmadim”

Jonimdin o`zga yori vafodor topmadim

Ko`nglumdin o`zga mahrami asror topmadim

Jonimdek o`zga jonni dilafgor ko`r madim

Ko`nglim kabi ko`ngulni giriftor topmadim

Usruk ko`ziga toki ko`ngul bo`ldi muhtalo,

Hargiz bu telbani yana hushyor topmadim

Nochor furqati bila xo`y etmisham netay,

Chun vaslig`a o`zumni sazovor topmadim

Bore boray eshigiga bu navbat ey kongul,
Nechaki borib eshigiga bor topmadim

Bobur,o`zingni o`rgatako`r yorsizki men
Istab jahonni,muncha qilib yor topmadim.

Bobur

“I couldn` t found”

In my soul another loyal sweetheart I couldn` t found
In my heart another confident I couldn` t found

I have never seen another soul like my helpless heart
A captivated soul like my heart I couldn` t found

I feel in love with her drunken eyes
This madman awake again still I couldn` t found

What can I do?I became friend with a helpless separation
For her beauty myself worthy I couldn` t found

Hey my soul,let`s go to her door again
I went there a lot ,but one more time acceptance I couldn` t found.

(Toshpo`latova Mohinur tarjimasi)

Ushbu g`azalning dastlabki baytida oshiqoshiqning dil iztiroblari aks etgan.Unda jon va ko`ngil timsollari orqali inson ruhiyatidagi nozik tebranishlar o`ziga xos tarzda ifodalangan.Baytning ha ikki misrasida bir-biriga uyg`un bo`lgan hodisalar tilga olingan.Oshiq vafodor yorni istaydi,izlaydi,biroq bu harakatlar samarasiz.Ko`ngil eng aziz eng muqaddas sirlar bilan o`rtoqlasha oladiganya`ni

sirdosh degan ma`noni bildiradi. Ko`rib turganimizdek baytlarda shunga o`xshash ma`nolari o`zining tub-tubida saqlayotgan so`zlar juda ko`p uchragan desak mubolag`bo`lmaydi. Masalan: dilafgor, giriftor, usruk, muftalo, furqat, xo`y

Chun, bore ,bor shu kabi so`zlarni keltirishimiz mumkin. Bu so`zlarning mazmuni ushbu g`azal tarjimasida ingliz tilidagi tegishli so`zlar bilan yoritilgan. E`tibor bilan qarajak, bu so`zlarning asl mazmun-mohiyatini bir qarashda tushunish o`quvchiga juda qiyin tuyiladi va ularning asl mazmunini bila olmay qoladi natijada savollar ktma-ketligi paydo bo`ladi. Shu kabi muammolar tarjima jarayonida ham anchagina. Bu kabi muammolarga duch kelmaslik uchun biz tarjimonlar avvalambor yuqoridagi kabi so`zlarning ma`nosini ona tilimizda mukammal darajada tushunib, tarjima jarayonida ularni boshqa tillardagi qaysi so`zlar ularning ma`nosini ifodalab bera olsa biz shu so`zlarni qo`llashimiz kerak va tarjima jarayonida quyidagi me`zonlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir;

She`rda aks etgan ruh darajasining saqlanishi;

Ohang va musiqiylikni ta`minlash;

Muallifning g`oyasini o`quvchiga tushunarli va aniq darajada yetkazib berish;

Tarjimada asliyatdagi pragmatik salohiyatning to`liq saqlanganligi ;

Asar mazmunini aniq ifodalash.

She`rda mazun va shakl mutanosibligi haqida Alisher Navoiy shunday yozgan:”Nazmda ham asl anga ma`ni durur,Bo`lsun aning surati har ne durur. Nazmki anga mag`rib emas,Ahli mmaoni qoshida xo`b emas.”

Hammamiz bilganimizdek adabiyot darslarida ham she`riy asarlarni izohli o`qish,lirik asar tahlilining samarali usuli sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Mumtoz she`riy asarlarni o`qish va tahlil qilish jarayonida asar o`quvchilarning mustaqil fikrlashga alohida e`tabor beriladi. Mustaqil fikr nafaqat mumtoz adabiyotni balki barcha turdagi she`rlarni estetik baholashdagi mustaqillikka yo`l ochadi. Natijada asar o`quvchilarining har qanday she`rni badiiy idrok etishni chetdan kuzatish uchun keng imkoniyatlar yaratiladi. Mumtoz asarlarni tahlil va tarjima qilish jarayonida uning yuzaga kelishiga omil bo`lgan hayotiy

voqealarning tilga olinishi ham asar mohiyatini anglab yetishda asosiy omillardan biri bo`lishi mumkin . Ammo har bir she`r ostidagi ruhiy holatni anglab yetishning ancha qiyinligi, ba`zan umuman bo`lmasligini ham e`tirof etish kerak. Yuqorida ta`kidlaganimizdek nafaqat Bobur balki Navoiy she`riyati tuyg`ular va fikrlarning yetukligi, tabiiyligi, favqulodda go`zal vat a`sirchanligi, so`z ma`nolarini kamalakdek tovlanishi bilan ajralib turadi. Bunga yana bir dalil-isbot tariqasida Navoiyning g`azalidan bir parcha keltirib o`tish joizdir:

Asli:

Ko`rgali husningni zoru muftalo bo`ldum sanga
Ne balolig` kun edikim, oshno bo`ldim sanga
Har necha dedimki, kundan-kun uzay sendin ko`ngil
Vaxki kun-kundin, batarrak muftalo noldum sanga

I fell in love with you to see your beauty
What day was it? I fell in love with you my pretty
I told myself to be disappointed in you per diem
I have been suffering from you day to day, It`s a pity

(Toshpo`latova Mohinur tarjimasi)

Xulosa qilib aytish mumkinki , mumtoz asar tarjimasi bilan shug`illanganda, albatta shu soha bo`yicha mutaxassiz adabiyotshunos olimlarning maslahatlariga ham rioya qilinsa tarjimada yanada mukammallikka erishish mumkin. Bu sohada badiiy nuqtai nazardan o`rganilsa nafaqat badiiy poetik tarjimini nazariy va amaliy jihatdan boyitish yanada mumtoz adabiyot durdonalari muxlislarida yanada qiziqish uyg`otadi v albatta yosh bo`lajak tarjimonlarga ham namuna mktabi sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Navoiy va Bobur g`azallari 173-bet,

Hojjahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati Toshkent Sharq 1999, 131-bet.

ROBERT BYORNSNING “A RED, RED ROSE” SHE`RI TARJIMASI

*Madaminova Gulmiraxon Akramjonovna,
O`zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti talabasi
Xalilova Guzal Abdupattaxovna,
O`zbekiston Davlat jahon tillari universiteti katta o`qituvchi*

Annotatsiya. Ushbu ma`ruzada Shotland shoiri Robert Byornsning “A red, red rose” she`ri haqida fikr yuritilgan. She`rdagi o`ziga xosliklar, Shotland shevasi, eski ingliz tilidagi bir qancha so`zlarning she`rda qanday vazifani bajarayotgani, she`rning o`zbek tiliga tarjima qilinishi haqida ma`lumotlar joy olgan.

Kalit so`zlar. Shotland tili, eski ingliz tili, noodatiy usullar.

A RED, RED ROSE

By Robert Burns

O my Luv is like a red, red rose

That`s newly sprung in June;

O my Luv is like the melody

That`s sweetly played in tune.

So fair art thou, my bonnie lass,

So deep in luv am I;

And I will luv thee still, my dear,

Till a` the seas gang dry.

Till a` the seas gang dry, my dear,

And the rocks melt wi` the sun;

I will love thee still, my dear,

While the sands o` life shall run.

And fare thee weel, my only luv!

And fare thee weel awhile!
And I will come again, my luve,
Though it were ten thousand mile.

Qizil atirgul

Oh, sevgilim, sevgilim,
Yoz faslin qizil guli.
Yoki yangragan mayin
Yoqimli, sokin kuyi.

Oq yuzligim, yoqimtoy qizcha,
Seni sevib yashayman har on.
Barcha dengizlar bitsa ham qurib,
Azizim, sevishta etaman davom.

Mayli qurib bitsin dengizlar,
Qoyalar erisin quyosh taftida.
G`oyib bo`lsin bari sahro, qumliklar,
Sevikligim, sevishtan tolmayman sira.

Lek kutgin meni har dam,
Diydor yaqin har nafas.
O`n ming mil olis yo`llar
Hech ham to`siq bo`lolmas.

Shotlandiyalik mashhur lirik shoir Robert Byorns XVIII asr ijodkorlaridan biri bo`lib, o`zining yorqin va sezmahsul ijodi bilan jahon adabiyotida sezilarli iz qoldirgan adib hisoblanadi. Uning quyidagi she`rida shoirning sevgisi noziklik bilan o`quvchining qalbiga kirib boradi. Dastlabki qatordan shoir sevgisining ta`rifi boshlanadi. Avval, shoir yorini yoz faslida, Iyun oyida ochiladigan qizil atirgulga

qiyoslaydi. Chunki u hali yosh, chiroyli va jozibador. Bu o`xshatishdan qoniqmagan ijodkor keyingi qatorlarda yorini mayin taralayotgan kuyga solishtirib ko`radi. Shu o`rinda “Luve” so`ziga e`tibor bersak, bu Shotlandlar tilida “Love” so`zining arxaik shakli. Burns o`zining ijodida noodatiy usullardan, so`zlardan foydalanishi bilan ajralib turadi.

Keyingi to`rtlikda oshiq suyuklisini erkalab, unga sevgisini izhor qiladi. Shotlandiya tilida “bonnie lass” birikmasi yoqimtoy qizaloq degan ma`noni beradi. “Thou” esa arxaik so`z bo`lib “you”ning eski ingliz tilidagi variantidir. Robert Byorns yashagan davr bilan solishtirganda hozirgi zamonaviy ingliz tili bilan eski ingliz tilida katta o`zgarishlarga duch kelishimiz mumkin. Bunga yana bir misol qilib shu to`rtlikdagi “thee” bilan tanishamiz. O`zbek tiliga “seni”, “senga” deb tarjima qilinadigan bu variant ham arxaik so`z hisoblanib, eski ingliz tilida yozilgan boshqa asarlardagina uchratishimiz mumkin. Shotlandiya tiliga xos asosiy xususiyatlardan yana biri ayrim so`zlarni qisqartirish orqali ifodalash. A` shakli “all” so`zini, o` esa “of”, wi` “with”ni qisqartmasidir.

Till a` the seas gang dry, my dear,
And the rocks melt wi` the sun;
I will love thee still, my dear,
While the sands o` life shall run.

Melt – erimoq. Qoyalarning Quyoshda erishi jumlasida o`quvchi uchun g`ayrioddiy tuyulishi tayin. Chunki qoyalarning yo`q bo`lishi vulqonlar otilishi natijasida yoki ko`chishlar natijasida yuz berishi ma`lum. Aynan shu holat Quyosh issiqligidan eriyotgandek ko`rinishi Burnsning chiroyli tasavvur egasi ekanligidan darak beradi. Bu to`rtlik orqali shoir yorini umrbod sevishini isbotlashga urinadi va takror eslatadi.

And fare thee weel, my only luve!
And fare thee weel awhile!

To`satdan xayrlashish payti keladi. “Fare thee weel” iborasi xayrlashayotgan payt aytiladi. Bu “O`zingni ehtiyot qil” deya tarjima qilinishi ham mumkin. “Weel” so`zi esa “well” so`zining eski shaklidir.

And I will come again, my luv,
Though it were ten thousand mile.

Oshiq sevgilisiga yana qaytishini aytib ketishga shaylanadi. Oradagi masofa o`n ming mil bo`lsa ham shoir albatta kelishga va`da beradi.

Xulosa.

Shotlandiyaning milliy shiori sifatida tanilgan Robert Byorns (1759-1796) shotland tilida ijod qilgan shoirlarning eng taniqli kishisidir. Uning Shotlandiya adabiyotiga ta`siri kuchli bo`lib, uning uslubi tog`ridan to`g`ri insonning yuragiga yetib borishi, samimiyligi bilan ajralib turadi. U nafaqat shotland tilida balki ingliz tilining shotland ingliz shevasida ham yozishni yaxshi bilgan. Byornsning ko`plab she`rlaridagi kuchli hislar orqali uning qandaydir ruhiy depressiyadan aziyat chekkani taxmin qilinadi.

Byornsning ijodi butun jahon adabiyotsevarlari tomonidan jiddiy hurmat qilinadi. Bugungi kunda, ijodkorning nomi bilan ochilgan klublar ham mavjud bo`lib, ulardan asosan Byornsning ijodi o`rganiladi, uning asarlariga bo`lgan hurmatni yoshlar orasida kuchaytirish kabi maqsad ko`zlangan. Shuningdek , ijodkor sharafiga dunyoning ko`plab shaharlarida haykallar o`natilgani ham unga bo`lgan yuksak e`tibordan darak beradi.

Robert Byornsning “A red, red rose” nomli she`ri yozilgan davrning o`zidayoq qo`shiq bo`lib, shotlandiyaning milliy taronasiga aylangan. Qo`shiq juda hayajonli va hissiyotlarga boy asar sifatida Byornsning ijodida o`ziga xoslik kasb etgan. Qo`shiq so`zlari soda lekin ta`sirchan. Qo`shiqning nomi esa uning birinchi misrasidan kelib chiqqan.

Adabiyotlar royxati :

1. L.A. Rixsiyeva. “Yozma tarjima”. Toshkent-2021.
2. I.G`agurov, O.Mo`minov, N.Qambarov. Tarjima nazariyasi. Toshkent-2012

3. Literarydevices.net
4. Poemanalysis.com

INGLIZ ADABIYOTIGA NAZAR

*Umarova Muqaddas Turg'unboyeva
Farg'ona viloyati Buvayda tumani
23-umumta'lim maktabi Ingliz tili fani
o'qituvchisi, umarova23@umail.uz*

Annotatsiya: Adabiyot darajasi barcha sohalarda tanqidiy nuqtai nazarni taqdim etish uchun sizni qurilish va tahlil qilishni o'rgatadigan ko'chiriladigan ko'nikmalarni ta'minlaydi. Xalqaro talaba sifatida ingliz adabiyotini o'rganish ish beruvchiga sizning ingliz tilini yaxshi bilishingizni va professional ingliz tilini yaxshi bilishingizni namoyish etadi.

Kalit so'zlar: ingliz adabiyot, roman, badiiy adabiyotlar, she'rlar, pyesalar, badiiy matn, sheriya, dramaturgiya, korrektor, muharrir

Adabiyot haqida tushuncha sifatida qarasa, adabiyot avval og'zaki bo'lgan, yozuv paydo bo'lgandan so'ng yozma shaklga o'tgan. Adabiyot so'z orqali insonning his-tuyg'ularini keng va chuqur aks ettirish imkoniyatiga ega, shuning uchun ham u san'atning eng ommaviy turi hisoblanadi. Badiiy adabiyotning yetakchi 3 turi — epos, lirika, drama mavjud. Adabiyotning badiiylik mezoni uning g'oyaviy-badiiy jihatdan mukammal bo'lishini taqozo qiladi. Bu hol asar mavzuining dolzarbligi, ifoda etadigan g'oyasining to'g'riligi, tasvir haqiqatining chuqurligi, badiiy shakl tarkibiy qismlarining mukammalligidan yuzaga keladi. Har bir adabiyot milliydir, shunga ko'ra har bir xalqning tarixiy hayotidagi va ruhiyatidagi xususiyatlar adabiyotning milliyliги mazmunini tashkil etadi va o'ziga xos milliy shaklni yuzaga keltiradi.

Ingliz adabiyoti deganda ingliz tilida yozilgan dunyo bo'ylab matnlarni o'rganish tushuniladi. Ingliz adabiyoti bo'yicha ilmiy darajani o'rganish orqali siz ko'plab matnlarni tahlil qilishni va bir nechta turli uslublar yordamida aniq yozishni o'rganasiz. Odatda, adabiyot boshqa turlar qatorida turli xil matn turlarini, shu jumladan romanlar, badiiy adabiyotlar, she'rlar va pyesalarni nazarda tutadi. Biroq, adabiyot bu munozarali atama, chunki aloqa uchun yangi vositalar zamonaviy adabiyotning har xil turlarini taqdim etadi.

Odatda adabiyotga badiiy savob bilan yozish tushuniladi. Shu bilan birga, matnning boshqa turlari, masalan, ssenariylar, badiiy adabiyotlar, qo'shiqlar so'zlari va bloglar va boshqa vositalar orqali Internet orqali muloqot qilish, endi ushbu atama zamonaviy tushunchasi ostida adabiyot deb qaralishi mumkin. AQShning aksariyat yirik muassasalarida ingliz adabiyoti dasturlari asosan an'anaviy badiiy matnlarni o'rganadi. Ingliz adabiyoti ixtisosligi she'riyat, dramaturgiya va nasriy badiiy adabiyotlarni o'z ichiga olgan matnlarni tekshiradi, ehtimol tanlagan yo'lidagi adabiyotning ko'proq bahsli turlarini qisqacha qamrab oladi.

Agar siz AQShda Adabiyotni o'rganishni tanlasangiz, siz turli xil matnlarni qanday o'qishni va uslubni, turli xil til turlarini va ma'nolarini chuqur tahlil qilishni o'rganasiz. Shuningdek, stilistik jihatdan har xil shakllarda aniq, ixcham va analitik yozishni o'rganasiz. Odatda, Adabiyot kurslari turli yo'nalishlarga bo'linadi: Britaniya adabiyoti, Amerika adabiyoti, Jahon adabiyoti va davrlar (1800 yilgacha va 2000 yildan keyin). Sizda ushbu mavzularning bir nechtasi bo'yicha asosiy kurslar bo'ladi, shuningdek, ijodiy yozish yoki drama kabi o'zingizning qiziqishingizni tanlashingiz kerak. Oxir oqibat siz o'zingiz o'qigan matnlarni yakka o'qishdan ko'ra ancha chuqurroq tushunasiz va yozma tahlil, taqdimot yoki sinf muhokamasi orqali o'z bilimingizni qanday ifoda etishni o'rganasiz.

AQShda ingliz adabiyotini o'rganish atrofingizdagi dunyoni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Adabiyot darajasi barcha sohalarda tanqidiy nuqtai nazarni taqdim etish uchun sizni qurilish va tahlil qilishni o'rgatadigan ko'chiriladigan ko'nikmalarni ta'minlaydi. Xalqaro talaba sifatida ingliz adabiyotini

o'rganish ish beruvchiga sizning ingliz tilini yaxshi bilishingizni va professional ingliz tilini yaxshi bilishingizni namoyish etadi.

Bitiruvchi sifatida adabiyotda martaba uchun bir necha xil yo'llar mavjud. Shuningdek, siz magistrlik kurslarini o'tashingiz va o'qituvchi, ma'ruzachi yoki jurnalist bo'lishingiz mumkin, shu bilan biznes, huquqshunoslik va ta'lim sohalarini o'z ichiga olgan ingliz talabalarini bitiradigan umumiy krossoverlar bilan. Yoki siz tahliliy ko'nikmalaringizdan marketing, reklama yoki kutilmaganda tayyorlanadigan narsalar kabi kutilmagan kasblarga o'tish uchun foydalanishingiz mumkin. Shuningdek, nashriyot sohasida muharrirdan, korrektordan, adabiy agentgacha aniq lavozimlar mavjud. Ko'plab ijodiy yozuvchilar, jumladan, yozuvchilar, shoirlar va ssenariy mualliflari, o'zlarining kareralarini yozish orqali ifoda etish uchun individual qobiliyatlarini rivojlantirishdan oldin yozma ingliz tilini chuqur anglashdan boshlashadi.

Agar siz ingliz tilini yaxshi bilishni, atrofingizdagi dunyoni tanqidiy tahlil qilishni va turli xil martaba imkoniyatlarini yaratadigan darajada o'qishni istasangiz, ingliz adabiyoti siz uchun to'g'ri yo'l bo'lishi mumkin.

Bizning o'sib borayotgan maqolalar to'plamimizni o'qib, AQShda adabiyotni o'rganish haqida ko'proq bilib oling.

Adabiyotlar:

1. Frensis Scott Fitzgerald, “Buyuk Gatsby”, New-York, Parijda, Charles Scribner's Sons nashriyoti 1925-yil 10-aprel.
2. Mary Anne Evans, “Middlemarch, A Study of Provincial Life” 1829.
3. Harper Li, “Mockingbirdni o'ldirish” 1960 yil Qo'shma Shtatlarda u o'rta va o'rta maktablarda keng o'qiladi.

XXI ASR ADABIYOTI VA YOSHLAR KAMOLOTI

Anapiyeva Gavharoy Sadridin qizi

Andijon Davlat Universiteti MTM 2-kurs (sirtqi bo'lim) talabasi

Annotasiya.Maqolada bola tarbiyasida va kamolotida adabiyotning o'rnini haqida va maktabgacha yoshdagi bolani har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida badiiy adabiyotdan foydalanishning dolzarbligi masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: nutq, adabiyot, tarbiya, tabiat, axloq, tafakkur, qobiliyat, tasavvur, idrok, estetik rivojlanish.

Bugung yangilaniib borayotgan O'zbekiston kelajagi bo'lgan yosh avlod tarbiyasi, har bir Vatan ravnaqi yo'ilda o'zimi burchli hisoblagan inson oldidagi dolzarb masaladir. Zero, taniqli ma'rifatparvar adib aytganidek: “Tarbiya biz uchun yo hayot- yo mamot, yo najot -yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir,, Shu nuqtai nazardan kelib chiqsak bola tarbiyasi ota onalar, tarbiyachilar va o'qituvchilar zimmasiga jua katta ma'suliyat yuklaydi. Bolalarni bog'cha yoshidanoq tabiatga, Vatanga, ota onaga bo'lgan munosabatlarini shakllantirish va ularga bo'lgan muhabbatini rivojlantirib borish lozim. Bu borada tarbiyachining asosiy vazifasi - maktabgacha yoshdagi bolalarni qiziqtirish, ularning adabiy asarlarga qiziqishini uyg'otish, badiiy so'zga muhabbat, kitobga hurmatni tarbiyalash. Bolalar bog'chasi maktabgacha yoshdagi bolalarni bolalar uchun eng yaxshi asarlar bilan tanishtiradi va shu asosda axloqiy, aqliy, estetik tarbiyaning o'zaro bog'liq vazifalarini hal qiladi. Adabiy asarlar nutqning rivojlanishiga hissa qo'shadi..

Adabiyot bolalar taqqoslash, metafora, epitet va boshqa obrazli ifoda vositalaridan foydalangan holda tinglagan narsalariga munosabatini ifoda etishga yordam beradi.

Badiiy asarlar qahramonlari bilan tajriba o'tkazishni o'rganib, bolalar yaqinlari va atrofdagilarning kayfiyatini sezishni boshlaydilar. Ularda insoniy his-tuyg'ular

uyg'onishni boshlaydi - ishtirok etish qobiliyatini namoyish etish qobiliyati. Xayrixohlik, adolatsizlikka qarshi norozilik tuygulari shakllananib boradi.

Badiiy adabiyot jamiyat hayotini, tabiat dunyosi va munosabatlarini ochib beradi va tushuntiradi. Bola xayolining tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi, hissiyotlar bilan boyitadi ...Hamma biladiki, badiiy adabiyot bolalarning aqliy, axloqiy va estetik tarbiyasining samarali vositasi bo'lib, bola nutqini rivojlantirish va boyitishga katta ta'sir ko'rsatadi .

Badiiy adabiyot axloqiy tuyg'ular va baholarni, axloqiy xatti-harakatlar normalarini shakllantiradi, estetik idrokni tarbiyalaydi.

Adabiyotning tarbiyaviy vazifasi faqat badiiylikka xos bo'lgan maxsus usul - badiiy obraz ta'sir kuchi bilan amalga oshiriladi. So'z san'ati haqiqatni badiiy obrazlar orqali aks ettiradi, eng tipik, tushunadigan va umumlashtiruvchi hayotiy faktlarni namoyish etadi. Bu bolaga hayot haqida ma'lumot olishga yordam beradi, uning atrof-muhitga munosabatini shakllantiradi.

Badiiy asarlar qahramonlari bilan tajriba o'tkazishni o'rganib, bolalar yaqinlari va atrofdagilarning kayfiyatini sezishni boshlaydilar.,Bolaning his-tuyg'ulari o'qituvchisi u bilan tanishtirgan asarlarning tilini o'zlashtirish jarayonida rivojlanadi. Badiiy so'z bolaga tovushli ona nutqining go'zalligini tushunishga yordam beradi, u atrofni estetik idrok etishga o'rgatadi va shu bilan birga uning axloqiy g'oyalarini shakllantiradi. Bolaning badiiy adabiyot bilan tanishishi xalq ijodiyoti miniatyuralari - bolalar bog'chalari, qo'shiqlar, boshlanadi, keyin u xalq ertaklarini tinglaydi. .Ertak olamiga sayohat bolalarning xayolotini, fantaziyasini rivojlantiradi, ularni o'zlari yozishga undaydi. Insoniyatning eng yaxshi adabiy namunalari asosida yaratilgan bolalar o'zlarining hikoyalari va ertaklarida o'zini adolatli ko'rsatadilar, xafa bo'lganlarni va zaiflarni himoya qiladilar va yovuzlikni jazolaydilar.

Maktabgacha yoshda estetik in'ikosning rivojlanishi juda sezilarli. Bola badiiy asar 4-5 yoshidayoq hodisalarning tipik xususiyatlarini aks ettirishini tushunishi mumkin. Tadqiqotchilar bolaning badiiy idrok etishining bunday xususiyatini,

faoliyatdagi asarlardagi belgilarga faollik, chuqur hamdardlik sifatida qayd etishadi. Katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar, xuddi qahramon o'rnini egallagandek, xayoliy sharoitlarda aqliy harakat qilish qobiliyatini rivojlantiradilar. Masalan, ertak qahramonlari bilan birgalikda bolalar keskin dramatik daqiqalarda qo'rquv hissi, yengillik hissi, adolat g'alabasidan mamnun bo'lishadi. Badiiy asar bolani nafaqat jonli obrazli shakli, balki mazmunli mazmuni bilan ham o'ziga jalb qiladi.

Tadqiqotchilar maktabgacha yoshdagi bolalar she'riy quloqni egallashga qodir ekanliklarini va nasr bilan she'riyat o'rtasidagi asosiy farqlarni tushunishlari mumkinligini aniqladilar.

Abdulla Oripovning “Dehqon bobo va o'n ikki bolakay qissasi” she'ri bolalar adabiyotining keyingi yillarda qo'lga kiritgan jiddiy yutuqlaridan bo'ldi. O'zbek bolalar she'riyatida O'zbekiston haqida ko'plab asarlar bor. A. Oripov ularni takrorlamasdan o'ziga xos original asar yozgan. She'r qahramonlari o'n ikki viloyatdan chiqqan a'lochi, jamoatchi o'quvchi bolalar. Ular o'z joylarining tarixini yaxshi bilishadi. Poyezdda o'zlariga hamroh bo'lgan boboning savollariga lo'nda-lo'nda qilib javob berishadi. O'zbekistondagi har bir viloyatning o'ziga xos boyligi, shaharlari, bag'rikeng odamlari kitobxon ko'z o'ngida bir-bir gavdalanadi. O'zaro suhbat asosiga qurilgan bu she'rda boboning yakuniy nutqi juda salmoqli. To'rt misra she'r bilan tobora gullab-yashnab borayotgan, o'ziga mustaqil bo'lib, o'z taqdirini o'zi bunyod etayotgan diyorumizning husni jamoli, salobati va qudrati bir butunligicha ifoda etilgan:

Siz atagan har bir joy

Bitta bo'ston bo'ladi,

Hammasini qo'shsangiz,

O'zbekiston bo'ladi.

O'zbek xalqi avvaldan mehnatkash xalq. Ishchanlik bizga otabobolarimizdan meros bo'lib qolgan. Q. Muhammadiyning “Etik”, “Buvimning hikoyasi”, H. Yoqubovning “Sirdaryo oftobi”, Shukur Sa'dullaning “Hovlimizning bolalari”,

“Dastyor qiz”, “Bog‘bon qiz”, Ilyos Muslimning “Oyxon va rayhon”, “Ishchan asalarilar”, “Sening sovg‘ang”, Po‘lat Mo‘minning “Dalalarga qarasam”, “Oftob chiqdi Hikmatning “Bobo va laqillab”, Tolib Yo‘ldoshning “Vaqt qadri”, Yusu Shomansurning “Baraka”, “Tikuvchi” she‘rlari bevosita mehnat mavzusiga bag‘ishlangan.

Shoirlarimiz o‘z asarlarida bolalarni mehnatkash bo‘lishga, mehnat ahlini hurmat qilishga, ularning peshona terlari evaziga bunyod etilgan narsalarni e‘zozlashga, asrab-avaylashga da‘vat qiluvchi she‘rlari bilan kitobxon mehrini qozonmoqdalar. Bolalarni bog‘cha yoshidan boshlaboq tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash muhim ishlardan biri hisoblanadi. Bolalar ijodkorlari bu masalaga alohida e‘tibor bermoqdalar. “Kichkina bog‘bon haqida doston”, “Suv bilan suhbat”, “Yuksak tog‘, keng o‘tloq va mard o‘rtoq haqida qissa” (Z. Diyor), “To‘rt fasl” (Sh. Sa‘dulla), “Bizning bog‘ga kelinglar” (G‘. G‘ulom), “Boychechak”, “G‘uncha” (Uyg‘un), “O‘rik gullaganda” (H. Olimjon), “Yurtimiz tabiati”, “Tillaqo‘ng‘iz” (I. Muslim), “Tabiat alifbosi”, “Qanotli do‘stlar” (Q. Muhammadiy), “Bahor”, “Tog‘ manzarasi”, “Suv” (Q. Hikmat), “Toshbaqa” (Y. Shomansur), “Bir cho‘ntak yong‘oq” (M. A‘zam), “Kamalak afsonasi” (O. Matjon) va boshqalar shular jumlasiga kiradi. Bular orasida Shukur Sa‘dullaning “Kichkina qushcha” asari alohida ajralib turadi. Unda bolalarning qushlarga bo‘lgan mehri, g‘amxo‘rliги misralar qatiga chuqur singdiriladi.

Bolalar shoiri Olim Mahkam o‘ziga o‘zi talabchan qalamkashlardan biri. U o‘zining har bir asarini qayta-qayta ishlaydi, tilining sodda, badiiy mukammal bo‘lishiga katta e‘tibor beradi. Uning “Kapalak” she‘rini olib ko‘raylik. To‘rt misradan iborat bu asar naqadar oddiy, naqadar sodda. Ammo juda ta‘sirchan. She‘rda insonlar u yoqda tursin, hatto, hasharot-u qurt-qumursqalar ham tabiatning mudom guldek yashnab turishi tarafdori ekanligi ayon bo‘ladi:

– *Kapalakjon, beri kel,*

Buncha parvoz etasan!?

– *Meni quvma, Erkinjon,*

Gulni bosib ketasan.

Ko'rinib turibdiki maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida va ularning tarbiyasida adabiyotning o'rni beqiyosdir. Maktabgacha talim muassasalari tarbiyalanuvchi bolalarni milliy qadriyatlarimiz, qadimiy urf odatlarimiz, buyuk ajdodlarimiz hayoti va ijodlari bilan tanishtirib borish va ularni murg'ak qalblariga singdirish orqali rivojlanayotgan O'zbekiston uchun munosib vorislar yetishib chiqishida albatta adabiyot muhim vositadir. Zero, Adabiyot – atomdan kuchlidir. (A. Qaxxor.)

ADABIYOTLAR:

1. G'oziyev E.G.<< Pedagogik psixologiya asoslari>> Toshkent Tosh DU 1995 yil.
2. Nishonova Z.T. G,Alimova << Bolalar psixologiyasi va ularni o'qitish metodikasi>> Toshkent 2003 yil.
3. Nishonova Z.T. << Bolalar psixodiagnostikasi>> Toshkent 1998 yil.

XXI ASR ADABIYOTI VA ODOB-AXLOQ MASALALARI

*Boboyeva Gulnozaxon Latipjonovna,
gulnozaboboyeva05@gmail.com*

*Andijon mashinasozlik instituti
O'zbek tili va adabiyot kafedراسи ассисенти
Xakimova Dilnozaxon Sa'dulla qizi
dilnozaxakimova1232@gmail.com
Andijon mashinasozlik instituti*

“Axborot tizimlari va texnologiyalari” yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola XXI asr adabiyoti, hozirgi paytda adabiyotga bo'lgan e'tibor, “Adabiyot yo'l boshiga qo'yilgan ko'zgu” ekanligi, bu ko'zguda qanday qiyofani ko'rsatish san'atkorning mahoratiga bog'liqligi, ko'zguda ayon bo'ladigan inson qiyofasi nechog'liq yoqimli, nurli, tiniq bo'lsa, unga qaragan odam

quvonadi, o‘zini o‘nglashga urinishi, aksincha, badbashara, axloqsiz, shallaqlari va behayo bo‘lsa, kishi undan jirkanishi, ana shu qabul qilishning ikki usulidan qaysi birini tanlash yozuvchining estetik idealini yorqin ko‘rsatuvchi vosita hisoblanishi to‘g‘risida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: *bozor munosabatlari, ”erkinlik” tushunchasi, roman, bashariyat,*

Barchamizga ayonki, XXI asr intellektual salohiyat, tafakkur va ma’naviyat asri sifatida insoniyat oldida yangi-yangi ufqlar ochish bilan birga biz ilgari ko‘rmagan, duch kelmagan keskin muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Bugungi murakkab va tahlikali zamonda yozuvchining, bashariyatning ertangi kunini o‘ylab, odamlarni ezgulikka, mehr-oqibat va bag‘rikenglikka da’vat etishga qaratilgan haroratli so‘zi har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inson tafakkurining yangilanishida, uning ongiga ma’lum bir g‘oyani singdirishda hech qaysi soha adabiyotchilik qudrat va imkoniyatga ega emas. Shu nuqtai nazardan qaraganda, yangi XXI asr inson tafakkuri taraqqiyotiga, uning tez o‘sishi va yangilanishiga jiddiy ta’sir ko‘rsatdi. Chunki adabiyot badiiy so‘z va obrazlar vositasida omma ruhiyatida tubdan o‘zgarish yasaydi. Buning uchun ijod ahli erkin nafas olish, xohlagan mavzusida qalam tebratish, istagan muammosini ko‘tarish va, albatta, ko‘ngliga ma’qul keladigan qahramon timsoli orqali tasvirlash huquqiga ega bo‘lishi kerak. Qariyb chorak kam bir asr mobaynida qog‘ozda boru amalda bo‘lmagan bunday “erkinlik” adiblarimiz tafakkurini tushovga solib qo‘ygandi. Mustaqillik tufayli bu tushov uzildi. Adabiyotga – so‘z san’atiga chinakam erkinlik berildi va u qonun asosida mustahkamlab qo‘yildi. Natijada, adabiyotda juda katta ijobiy o‘zgarishlar yuzaga keldi. Buning samarasi tez orada aniq ko‘zga tashlandi, ya’ni, jadallik bilan o‘sib borayotgan siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy tafakkurlar ta’sirida adabiy-badiiy tafakkur ham shakllanib, ulg‘ayish yo‘liga kirdi. Dastlab, odamzodning iqtisodiy bo‘ronlar ummonidagi suzish qiyinchiliklari, cho‘kish azobi, ikkilanish, bemaqsad quloq otishlarini real tasvirlashdan o‘zini tiygan adabiyot ahli yangi asrning ilk yillaridan boshlab, bu mavzuni jiddiy ishlashga kirishdi. Bozor va

inson taqdiri keyingi yillar o‘zbek nasrining eng ko‘p ishlanayotgan muammosiga aylandi. Bozor munosabatlari o‘z-o‘zidan insonning jamiyat, oila, jamoa, o‘zga yurt va odamlar o‘rtasidagi ziddiyat hamda aloqalar zilzilasini ham yuzaga chiqaradi. Bunday vaziyatda turmushini o‘nglash uchun urinayotgan shaxs manfaati bilan yangilanishga yuz tutayotgan jamiyat va siyosat manfaatlari o‘rtasida o‘zaro to‘qnashuvlar vujudga keladi. Ular o‘z navbatida oilaviy munosabatlarga ham, insonning yovuzlik sari yuz tutishiga ham u yoki bu darajada ta’sir o‘tkazmay qolmaydi. Haqiqiy san’atkorning vazifasi esa insoniyatning kelajagini ta’minlovchi umidbaxsh g‘oyalarni ilgari surish, ular dunyoqarashida ezgulik, mehr-oqibat va bag‘rikenglik kabi fazilatlarni ifodalashga xizmat qiladigan ibratli obrazlarni yaratishdan iboratdir. Buning uchun ijodkorning estetik ideali g‘oyatda sog‘lom, ma’naviy dunyoqarashi yetuk, xalqi va Vatani oldidagi mas’uliyati barqaror bo‘lishi kerak.

Ma’lumki, roman, qissa, hikoya singari epik tur janrlarining har biri o‘ziga xos talablar va qonuniyatlar asosida yaratiladi. Tanlangan mavzu ko‘lami, ko‘tarilgan muammo yuki, yaratilgan personajlar miqdoridan tortib, shaklu shamoyiligacha qat’iy o‘lchamga ega bo‘lgan bu janrlar hozir o‘zligini yo‘qotib, qorishiq bir narsaga aylangandek tasavvur qoldirmoqda. Avvalo, romanda qo‘yilgan muammoning yuki g‘oyatda zalvorli bo‘lishi talab etiladi. Vaholanki, hozir ba’zi adiblar uchun asarda romanbop muammoni ko‘tarishdan ko‘ra, “roman” degan atama bilan kitob chiqarish muhimroq bo‘lib qoldi. Keyingi yillarda “Yangi asr avlodi” nashriyoti ayrim kitoblarni “XXI asr romani” degan nom bilan chiqara boshladiki, ularni o‘qib, kishida agar yangi asr romanlari shunaqa bo‘lsa, hali hech narsaga erishmapmiz, degan fikr uyg‘onadi. Bundan yigirma yil avval jahon adabiyotining sinchkov bilimdoni, adabiyotshunos Tal’at Solihov (olloh rahmatiga olgan bo‘lsin) suhbatlaridan birida: “Nazarimda, asr adabiyotining poydevorida ikkita muhim narsa bo‘lishi kerak: biri – milliy an’ana, adabiyotimiz, san’atimiz sohasidagi milliy an’ana va ikkinchisi, jahon adabiyotining darajasi, jahon badiiy tafakkurining darajasi va jahon adabiyotida erishilgan tajriba. Ana shu narsalar poydevor asosi

bo‘ladi, poydevorning poydevori bo‘ladi” deb orzu qilgandi. Dadil aytish mumkinki, bugun o‘zbek adabiyoti ko‘p asrlar mobaynida shakllangan milliy o‘ziga xosligini to‘la saqlagan holda, jahon adabiyoti tarkibiga qo‘shilish yo‘llarini izlab topish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Aslida, har qanday xalq adabiyoti barkamollik cho‘qqisiga, avvalo, o‘zi mansub bo‘lgan millatning madaniy, ma’naviy, ma’rifiy an’analariga qat’iy rioya qilishi, ularga hurmat bilan qarashi orqali erishadi. Bizda esa bunday an’analarning tunganmas xazinasini mavjud. O‘lmas xalq og‘zaki ijodi, boy yozma adabiyotimiz, rang-barang axloqiy qadriyatlarimiz va milliy urf-odatlarimiz “poydevorning poydevori” borligidan dalolat beradi.

Darhaqiqat, o‘tgan yigirma yillik adabiy xirmonimizga bir qur nazar tashlasak, buyuk Sharq adabiyotining milliy an’analarini boyitgan holda, jahon badiiy tafakkuri darajasi bilan bimalol bo‘ylasha oladigan talay asarlar dunyoga kelganiga guvoh bo‘lamiz. Omon Muxtor, Muhammad Ali, Asad Dilmurod, Xurshid Do‘stmuhammad, Ulug‘bek Hamdam, Tilavoldi Jo‘rayev singari adiblarning asarlari to‘laqonli milliy ruhi va jahon adabiyotida mavjud eng yangi badiiy usullarning tabiiy uyg‘unlashuvi tufayli chinakam o‘quvchilar muhabbatiga sazovor bo‘ldi. Shu bilan birga, bu davrda yuki yengil, shishirilgan shardek havoyi qissa va romanlar ham vujudga keldiki, bu adabiyotshunos Tal‘at Solihovning orzusi to‘la amalga oshmaganini, XXI asrning dastlabki o‘n yili o‘tib borayotgan bo‘lsa-da, jahon badiiy tafakkuri darajasiga olib chiquvchi “poydevor” hali mukammal bitmaganligini ko‘rsatib turibdi.

Roman yozuvchidan uzukning kichkina ko‘ziga butun bir olamni sig‘dira olish va uni turli ranglarda aks ettira bilishdek g‘oyat murakkab mehnatni talab qiladi. Roman yozishga kirishgan ijodkor bir paytning o‘zida ham zargar, ham duradgor, ham sangtarosh, ham arxitektor, ham sinchi bo‘lishi kerak. Adib bu kasb egalariga xos barcha xususiyatlarni o‘zida mujassam etmog‘i lozim. Toki, u yaratgan asarda zargarining ziyrakligi, duradgorning donoligi, sangtaroshning sayqali, arxitektorning aql-farosati, sinchining saralash tuyg‘usi aks etib tursin. Asarlarni shu nuqtai nazardan ko‘zdan kechirsak, hozirgi o‘zbek nasrining ba’zi

yutuq va kamchiliklari ayon bo‘ladi. Romanda, eng avvalo, muammo qo‘ya bilish muhim ahamiyatga ega. Roman epik turning eng yirik janri bo‘lganligidan unda ko‘tariladigan muammo har qanday zamonda ham, sharoitda ham dolzarbligi va zamonaviylikini yo‘qotmasligi kerak. Hayot insoniyat oldiga har kuni, har soatda yangi-yangi muammolarni ko‘ndalang qilyapti. Bu muammolar vazniga ko‘ra yengil yoki zalvorli, ko‘lamiga qaraganda katta yoki kichik, ahamiyatiga ko‘ra arzirli yoxud arzimas, mohiyatiga nisbatan o‘tkinchi yoki doimiy, yo‘nalishi jihatidan umuminsoniy yoki shaxsiy bo‘lishi mumkin. Gap uning adib tomonidan tanlay va qay darajada ifodalay hamda jamiyat manfaatlari bilan bog‘lay olishidadir. Chunki inson jamiyatning bir vinti ekan, unga daxldor muammo, shubhasiz, boshqa mexanizmlarning ham normal harakatlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan biz tahlil doirasiga tortgan asarlarning aksariyati qo‘yilgan muammoning romantik ahamiyatga egaligi, zamonaviylik va g‘oyatda dolzarbligi bilan ajralib turadi. Biroq, ochig‘ini aytganda, ularning yechimi bir xil saviyada emas. Turob Maqsud esa o‘z romanida ezgulik har doim yovuzlik ustidan g‘olib chiqishi muqarrar ekanligiga inson ko‘nglida tug‘ilgan ozgina ilinj tuyg‘usi ham asos bo‘lishini ifodalashni maqsad qilib olgan. Bu maqsadini badiiy jihatdan ifodalash uchun antiqa ism va qiyofaga ega bo‘lgan qahramoni Haybatning hayot yo‘lini tanlaydi. Ota-onasining kimligini bilmay, bolalar uyida voyaga yetayotgan Haybatning murg‘ak ko‘nglida quyidagi ilinjlar kurtak ota boshlaydi: birinchisi, ***mehr ilinji***. U dunyoga kelgan kundanoq inson mehriga muhtoj bo‘lib yashadi, ona ko‘ksini emmadi, iliq quchog‘ida erkalanib yotmadi, alla eshitmadi. Bolalar uyida gap eshitib, kaltaklanib, chetga surilib o‘sdi. Shu mehrdan unib chiqadigan ikkinchi ilinj – ***ayol zotiga muhabbat, uni asrash va umrini uzaytirish***. Chunki u onam meni tug‘iboq olamdan o‘tgan deb o‘ylardi. Shu sabab o‘quvchilik paytidayoq uning tarafini olgan tengdoshi Donoxonga bir umr qattiq mehr qo‘ydi, uni unutmadi va unga intilib yashadi. Uchinchisi, ***ilmga intilish ilinji***; U insonning umrini uzaytirish yo‘llarini o‘rgandi. Ustozi akademik Ulug‘ Baraka (keyin otasi

bo‘lib chiqdi) ilgari surgan gen masalasini rivojlantirib, fanda kashfiyot yaratdi, ya’ni, *o‘lgan odamni hayotga qaytardi*. Bu uning *to‘rtinchi ilinji* edi.

Unutmaylikki, adabiyot har doim poklik, go‘zallik, adolat, haqiqat, imon va e’tiqod ko‘zgusi bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qolmog‘i lozim. Yozuvchi har qanday razolat va qabohat, ifloslik va imonsizlik, razillik va axloqsizlik zaminida o‘zining pokiza estetik idealini ilgari surishni unutmasligi shart. Bu siz o‘quvchini ezgulik ruhida tarbiyalab bo‘lmaydi. Buning uchun yozuvchi hayotga nekbin ko‘z va yoniq muhabbat bilan qaramog‘i kerak. Toki, uning tafakkuri hosili hisoblangan badiiy asar xom-xatala va taxir meva singari xaridorning ishtahasini bo‘g‘masin Zero, shoshma-shosharlik adabiyotga hech qachon naf keltirmasligini, haqiqiy san’atkor uchun ko‘p yozishdan ko‘ra, xo‘b yozish afzal ekanligini bilishi shart.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi 1-prezidendi Islom Abdug‘aniyevich Karimovning so‘zlari.
2. “Sharq yulduzi” jurnali, 2011 yil 3-soni.

XXI ASR TAFAKKUR VA MA'NAVIYAT ASRI

Babayeva Gulnozaxon Latibjonovna

gulnozaboboyeva05@gmail.com

Andijon mashinasozlik instituti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrasasi assistenti

Bahodirova Madinabonu Nodirbek qizi

Andijon mashinasozlik instituti

“Texnologik jarayonlar boshqaruvi va kompyuter tizimlari” fakulteti

“Axborot tizimlari va texnologiyalari” yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. XXI asr adabiyotida ro'y bergan voqeliklari inson tafakkurini yanada kengaytirish va ravon fikr yurita olishiga qo'shgan hissasi va inson hayotida tutgan o'rni keng ko'lamdagi imkoniyatlar va ertangi kunimiz rivojlanishiga qo'shgan hissasi.

Kalit so'zlar: tafakkur, umidbaxsh g'oyalar, intellektual salohiyat.

Inson tafakkurining yangilanishida, uning ongiga ma'lum bir g'oyani singdirishda hech qaysi soha adabiyotchilik qudrat va imkoniyatga ega emas. Shu nuqtai nazardan qaraganda, yangi XXI asr inson tafakkuri taraqqiyotiga, uning tez o'sishi va yangilanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Chunki adabiyot badiiy so'z va obrazlar vositasida omma ruhiyatida tubdan o'zgarish yasaydi. Buning uchun ijod ahli erkin nafas olish, xohlagan mavzusida qalam tebratish, istagan muammosini ko'tarish va albatta, ko'ngliga ma'qul keladigan qahramon timsoli orqali tasvirlash huquqiga ega bo'lishi kerak. Qariyb chorak kam bir asr mobaynida qog'ozda boru amalda bo'lmagan bunday “erkinlik” adiblarimiz tafakkurini tushovga solib qo'ygandi. Mustaqillik tufayli bu tushov uzildi. Adabiyotga – so'z san'atiga chinakam erkinlik berildi va u qonun asosida mustahkamlab qo'yildi. Natijada, adabiyotda juda katta ijobiy o'zgarishlar yuzaga keldi.

Buning samarasi tez orada aniq ko'zga tashlandi, ya'ni, jadallik bilan o'sib borayotgan siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy tafakkurlar ta'sirida adabiy-badiiy tafakkur ham shakllanib, ulg'ayish yo'liga kirdi. Dastlab, odamzodning iqtisodiy bo'ronlar ummonidagi suzish qiyinchiliklari, cho'kish azobi, ikkilanish, bemaqsad quloch

otishlarini real tasvirlashdan o‘zini tiygan adabiyot ahli yangi asrning ilk yillaridan boshlab, bu mavzuni jiddiy ishlashga kirishdi. Bozor va inson taqdiri keyingi yillar o‘zbek nasrining eng ko‘p ishlanayotgan muammosiga aylandi.

Bozor munosabatlari o‘z-o‘zidan insonning jamiyat, oila, jamoa, o‘zga yurt va odamlar o‘rtasidagi ziddiyat hamda aloqalar silsilasini ham yuzaga chiqaradi. Bunday vaziyatda turmushini o‘nglash uchun urinayotgan shaxs manfaati bilan yangilanishga yuz tutayotgan jamiyat va siyosat manfaatlari o‘rtasida o‘zaro to‘qnashuvlar vujudga keladi. Ular o‘z navbatida oilaviy munosabatlarga ham, axloqiy yemirilishga ham, insonning yovuzlik sari yuz tutishiga ham u yoki bu darajada ta’sir o‘tkazmay qolmaydi. Haqiqiy san’atkorning vazifasi esa insoniyatning kelajagini ta’minlovchi umidbaxsh g‘oyalarni ilgari surish, ular dunyoqarashida ezgulik, mehr-oqibat va bag‘rikenglik kabi fazilatlarni ifodalashga xizmat qiladigan ibratli obrazlarni yaratishdan iboratdir. Buning uchun ijodkorning estetik ideali g‘oyatda sog‘lom, ma’naviy dunyoqarashi yetuk, xalqi va Vatani oldidagi mas’uliyati barqaror bo‘lishi kerak.

Ma’lumki, roman, qissa, hikoya singari epik tur janrlarining har biri o‘ziga xos talablar va qonuniyatlar asosida yaratiladi.

Bundan yigirma yil avval jahon adabiyotining sinchkov bilimdoni, adabiyotshunos Tal’at Solihov (olloh rahmatiga olgan bo‘lsin) suhbatlaridan birida: “Nazarimda, asr adabiyotining poydevorida ikkita muhim narsa bo‘lishi kerak: biri – milliy an’ana, adabiyotimiz, san’atimiz sohasidagi milliy an’ana va ikkinchisi, jahon adabiyotining darajasi, jahon badiiy tafakkurining darajasi va jahon adabiyotida erishilgan tajriba.

2016 – yilning may oyida “Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat adabiyoti universiteti tashkil etish to‘g‘risida” gi Farmon e’lon qilindi.

Tohir Malik, Xurshid Do‘stmuhammad, Ulug‘bek Hamdam, Tilavoldi Jo‘rayev, Abduqayum Yo‘ldosh, Salomat Vafo, Zulfiya Qurolboy qizi singari iste’dodli adiblar tomonidan yaratilgan bozor va inson taqdiriga bag‘ishlangan badiiy jihatdan yuksak, g‘oyaviy tomondan yetuk qissa va romanlardagi personajlar xarakterlidir.

Bunday qahramonlar timsolida bozor munosabatlari sharoitida to‘g‘ri yo‘l topolmay adashgan, milliy o‘zligidan judo bo‘lgan, ba‘zan o‘z ixtiyori bilan yoki majburan axloqiy buzqlik yo‘liga kirgan shaxslarning fojiali qismati o‘quvchiga ibrat qilib ko‘rsatildi. Normurod Norqobilovning “Dashtu dalalarda”, Turob Maqsudning “Ilinj”, Jabbor Xalilning “Dovul” hamda “Taqdir bekatlari” singari asarlarida keng ma’noda olganda, inson va tabiat, inson va jamiyat, yaxshilik va yomonlik kabi adabiyotning ko‘hna va azaliy muammolariga murojaat qilingan. XXI asr boshida yaratilgan asarlarga shu nuqtai nazardan qaralsa, ko‘plab mahoratli adiblarimiz konfliktning rang-barang turlaridan unumli foydalanib, ta’sirchan va qiziqarli syujetlar asosiga qurayotganligiga ishonch hosil qilish mumkin.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning ertangi kunimizga komil ishonch va yuksak e’tiqod bilan yurgizayotgan dono siyosati, ezgu ishlari jamiyatimizni, O‘zbekistonimizni mutloq yangilashga olib borayotgan harakati albatta o‘z natijasini ko‘rsatadi.

“Xalq davlat idoralariga emas, balki davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak”. Bu g‘oya hayotimizning bosh mezoniga aylandi.

“O‘zbekistonni texnologik rivojlantirish va ichki bozorni modernizatsiya qillish bo‘yicha kuchli milliy g‘oya, milliy dastur kerak! Bu dastur O‘zbekistonni jahondagi taraqqiy topgan mamlakatlar qatoriga tezkor olib chiqishga imkon yaratishi lozim” deya aytib o‘tildi prezidentimiz “Murojatnoma” yig‘ilishida.

Shavkat Mirziyoyev “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonni imzoladi.

Farmonga muvofiq, 2020–2030 yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi hamda asosiy yo‘nalishlari tasdiqlandi.

Asosiy yo‘nalishlar quyidagilarni nazarda tutadi:

- 2025 yilga qadar davlat maktabgacha ta’lim tizimida o‘zbek tilli guruhlar qamrovini 72 foizga, 2030 yilgacha esa 80 foizga yetkazish;

- 2030 yilga qadar umumta’lim maktablarida o‘quv yillari uchun tayanch o‘quv rejalarida ona tili fanini o‘qitish ko‘lamini amaldagi haftada 84 soatdan 110 soatgacha oshirish;
- oliy ta’lim muassasalarida o‘zbek tili kafedralari sonini 2025 yilga qadar 120 taga, 2030 yilgacha esa 140 taga yetkazish;
- lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosida «O‘zbekiston milliy qomusi» jildlarini nashr etishni bosqichma-bosqich ko‘paytirib borish;
- 2020 yilda o‘zbek tilining lug‘at boyligini oshiruvchi 15 ta lingvistik, sohaviy-terminologik, izohli lug‘atlar yaratish;
- teleradiokanallar suxandon-boshlovchilarining o‘zbek adabiy tilidagi nutq madaniyatini oshiruvchi qayta tayyorlov kurslarida o‘qitish tizimini joriy etish va qamrovni 2030 yilgacha 100 foizga yetkazish;
- 2025 yilga qadar davlat tilida sohaviy ish yuritish hujjatlarining yagona elektron namunalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish uchun 14 ta onlayn dastur ishlab chiqish, 2030 yilgacha esa ushbu ko‘rsatkichni 25 taga yetkazish;
- dasturiy mahsulotlarning o‘zbekcha ilovalari va elektron lug‘at dasturlarini yaratish;
- xorijliklar uchun o‘zbek tilini o‘rgatuvchi dasturlar yaratish;
- 2030 yilga qadar xorijiy oliy ta’lim muassasalarida o‘zbek tilini o‘rgatuvchi markazlar sonini amaldagi 17 tadan 60 tagacha ko‘paytirish;
- 2025 yilga qadar «O‘zbek tilining do‘stlari» klublari sonini 30 taga, 2030 yilgacha esa 40 taga yetkazish.

ADABIYOTLAR:

1. Shavkat Mirziyoyev “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni PF-6084-сон 20.10.2020.
2. Kelajak hayoti Muhammad Ali “Yorqin kunlar nafasi” T.:2019

УИЛЬЯМ ФОЛКНЕР ИЖОДИДА БОШҚА АДАБИЙ ОҚИМЛАРГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРНИНГ АКС ЭТТИРИЛИШИ

*Умрзақов Исломжон Исроилович,
докторант, Наманган давлат университети, Ўзбекистон
islom.umrzakov@mail.ru*

Аннотация: Модернизм адабий оқимининг ёрқин вакили Уильям Фолкнер ижодида ушбу оқимга хос руҳ яққол устунлик қилса-да, унинг асарларида бошқа адабий оқимларга хос жиҳатларни ҳам сезиш қийин эмас. Адибнинг “инсон ва табиат” мавзуси акс этган асарларида Америка романтизми ва трансцендентализми анъаналари яққол кўзга ташланади. Ушбу мақолада айнан мана шу адабий оқимларнинг адиб ижодида миллий ўзига хосликнинг шаклланишидаги муҳим жиҳатлари илмий таҳлилдан ўтказилади.

Калит сўзлар: образ, эркинлик ва озодлик, модернизм, инсон ва табиат,

Америка модерн йўналишида ижод қилган ёзувчилар ҳақида гап кетганда, албатта, Уильям Фолкнер номи тилга олинади. Гарчи Фолкнер ижодида модерн руҳият яққол устунлик қилса-да, унинг асарларига бошқа адабий оқимларнинг таъсирини ҳам сезиш қийин эмас. Трансцендентализм адабий оқими ҳам Фолкнер ижодида алоҳида ўрин эгаллайди.

Америка Қўшма штатларининг жануб мактаби адабиётига хос бўлган хусусиятлардан бири бу “инсон ва табиат” мавзусига мурожаат қилишдир. Уильям Фолкнер ҳам айнан ушбу мактаб вакили сифатида ном қолдирган ёзувчилардан бири эди. Фолкнер асарларида “инсон ва табиат” мавзуси муҳим ва жиддий ўрин эгаллайди; уларнинг адабий ўзига хосликларини белгилаб беради. Ўлканинг гўзал ва бетакрор табиатига бўлган алоҳида эътибор Американинг миллий адабий анъаналарига хосдир. Бироқ романтизм вакилларида Америка адабиётидаги бу сеvimли мавзуга ўзгача ёндашув кузатиладики, бу ўзига хос маъно касб этади. Романтизм вакиллари инсон ички оламини адабий асарнинг марказий нуқтасига айлантирар эканлар, уни табиат дунёси билан чамбарчас боғлиқ ҳолда тасвирлайдилар. Она табиатни

романтик хис қилиш ва идеаллаштириш бу давр адабиётига хос бўлган хусусиятдир. Бу давр адабиётида табиат жонланади, мустақил ҳаёт кечирувчи, ўз остонасига келиб қолган жамият тараққиётига қарши турувчи образга айланади. Бу образ ҳамيشа инсон руҳининг тозаланиши ва унинг яратганга яқинлашиши ғояларини олға сурувчи романтик адиблар ижодида кузатилади.

Ушбу давр Романтик адибларнинг табиат ҳақидаги қарашларини улардан кейинги авлод вакиллари янада ривожлантиришди. Худди шундай қарашлар трансцендентализм вакилларига ҳам хос хусусиятдир. Фақат трансцендентализм “инсон ва табиат” мавзусини янги фалсафий микёсда ўрганadi. Бу давр тадқиқотчиларининг ўз олдиларига қўйган асосий вазифалардан бири бу “атроф муҳитнинг инсон руҳиятига таъсири” [3, Б. 24] муаммосини ўрганишдан иборат эди. Улар инсон имкониятини янада чуқурроқ ўрганишга ҳаракат қиладиларки, бу орқали инсон “она табиат билан азалий алоқаларни тиклай оладими” [3, Б. 23] деган саволга жавоб кидирадилар.

Трансцендентализм дунёда тарқалган Илоҳий принципни тан олади, уларнинг фикрича, табиат Худонинг юзидир. Бошқача қилиб айтганда трансцендентализм пантеизмга интилади. Илоҳий заковат инсон ақл-идрокига қарши қўйилади. Илоҳий заковатни англаш инсоннинг интуитив қобилияти билан боғланади. Бироқ пантеизм томон қанчалик интилмасин, трансцендентализм дунёнинг ўзгарувчанлиги ва ривожланиш ҳақидаги эволюцион назарияларни ҳам ўзлаштирди. “Табиатда қотиб қолган нарсанинг ўзи йўқ. Коинот ҳаракатчан ва ўзгарувчан. Барқарорлик нисбий тушунча”, деб ёзади Эмерсон [3, Б. 222].

Трансцендентализмнинг Фолкнер ижодига ғоявий таъсирини табиат мавзуси марказий ўринни эгаллаган “Айиқ” ҳикоясига мурожаат этиш орқали аниқлаш мумкин. Ҳикояда она табиат олий хилқат сифатида тан олинади ва инсоният цивилизациясига қарама-қарши қўйилади. Табиат дунёсининг барча образлари алоҳида маънони ўзида мужассам этган: масалан, айиқ бу

“қадимги ёввойи ҳаёт” рамзи. Табиат дунёси инсоният учун мукамаллик ва нажот руҳидир. Инсон табиатдан қанчалик узоқлашса, шунчалик майдалашиб боради ва иллатларга ботади. Табиат уйғунлиги ва буюклиги ҳикояда Ўрмон образи орқали тасвирланган. Бу мустақил равишда мавжуд бўлган ва фожиани бошдан кечираётган тирик образдир. Фолкнер асар давомида бир неча бор ўрмоннинг нафас олишига ишора қилади. “Айиқ” ҳикоясидаги инсонни “ўрмон ўз бағрига олганида, у бир қум зарраси каби бўлиб қолади. Энди ўрмон худди инсон устидан ҳукмрондай, инсон ҳаёти унинг қўлида” гўёки. Асар бош қаҳрамони Айзек “азалий чакалакзорлар қаршисида ўзининг нақадар ожизлиги ва нозиклигини” хис қилади [3, т. 2, Б. 300]. Яна шуни таъкидлаш керакки, инсон хис-туйғусини жониворларнинг хис-туйғулари билан бир каторда берилиши алоҳида эътиборга молик. Ҳикоядаги ит (Арслон) образининг фикр-ўйлари, хис-туйғуларини тасвирлашга кенг ўрин ажратилади, уни инсон образи билан ёнма-ён қўйилади, зеро уларнинг ҳар иккиси ҳам она табиатнинг буюк қудрати қаршисида бир-биридан катта фарқ қилмасди. Ўқувчи Арслоннинг бўзлашида инсоний хусусиятларни пайқайди. Табиат ва инсоният дунёсининг уйғунлигини Фолкнер Бун образи мисолида яққол кўрсатиб берадики, бу инсоннинг кўзи бирор бир маъно англатмасди, қабихлик, сахийлик, меҳр-оқибат, ёвузлик каби фазилат ва иллатлар унга ёт эди. Унинг Арслонга муносабати ҳам инсоннинг итга муносабатига эмас, балки бир ҳайвоний инстинкт ва муносабат каби эди. Уларнинг ташқи кўринишларида ҳам умумийлик бордек гўё. Ўқувчида бу икки образнинг характери ва ички оламида ҳам ўхшашлик бор деган фикр пайдо бўлади. Арслон ҳам худди Бун каби ҳеч кимни хушламайди, у фақат ўз хўжайинига вафодор, холос. Бун ҳам фақат ўз хўжайини – майор де Спейнга вафодор. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, бу Бундаги ягона фазилат бўлиб, уни инсоний муҳаббат эмас, балки итнинг эгасига бўлган вафодорлигига ўхшаш хислатга менгзаш ўринлироқ бўлар эди. Арслоннинг ҳам Буннинг ҳам кўз қарашлари бир хил. Арслон дунёга “Буннинг тубанлик, олийжаноблик, меҳр

ва ёвузлик каби фазилат ва иллатларсиз, совуқ ва бефарқ нигоҳи билан қарарди” [3, т. 2, Б. 327].

Ҳикоядаги эркинлик тушунчаси ҳам трансцендентализм оқими вакилларининг эркинлик ҳақидаги қарашлари билан ҳамоҳанг. Бу оқимнинг кўзга кўринган вакили Торонинг айтишича, “инсонларнинг турли қонунларни ўйлаб топишида ўзлари бўйсунадиган қандайдир қулликка хослик мавжуд. Агар уларга ҳаётини қулайлик керак бўлса, борлиқнинг қонуниятларини ўрганганлари яхши эди.” [1, Б. 125]. Торо жамият қонунлари инсонларни қулликка, табиат қонунлари эса эркинликка олиб келади, деб ҳисоблайди.

Торонинг қарашларига эргашган Фолкнер ҳам инсон табиатнинг бир бўлаги эканига, фақат унга Яратган ақл-идрок ва фаросат бахш этгани ва у яратувчанлик ва ижод эркинлигига эга деб ҳисоблайди. Бу эркинликнинг асосий белгиси эса ўз ҳаёт йўлини танлаш эркинлигидир. Инсон заковати унинг дунёда ўз ўрнини англаши билан белгиланади; инсоният мавжудлигининг онийлигини англаш, ўткинчи ривожланиш қонуниятларига эмас, балки табиатнинг умрбоқий ва қудратли қонуниятларига бўйсунуши билан белгиланади. “Табиатдан ҳурмат қилишни ўрганган киши энг бахтли кишидир,” – деб ёзади Эмерсон ўзининг “Табиат” асарида [3, Б. 57]. Худди бу ғояларнинг акс-садоси сифатида Фолкнер “Айиқ” ҳикоясида инсоннинг табиатдан баҳра олиб, “ўрмон каби сабр-тоқат ва камтарлик”да яшай олиши мумкинлиги ҳақида ёзади. Бундай фикрга келишдан олдин ҳикоя бош қаҳрамони узоқ йўл босиб ўтишига тўғри келади. Бироқ, Фолкнернинг фикрича, одамзод ҳаётнинг умрбоқий қонунларини тушуниш ва англашдан бош тортади. “Улар пигмейлар кабидирлар. “Она заминни сотиш ва сотиб олишнинг иложи йўқлигини”, “унинг савдогарларнинг ҳар қандай қалъасидан қадимийроқ ва аҳамиятлироқ эканини” ва “одамзод унинг бир қаричини ҳам сотишга ҳақли эмаслигини” билганлари ҳолда улар замин устидан ҳукмронлик қиламиз деб ўйлайдилар [3, т. 2, Б. 338–339]. Ҳодисаларнинг табиий жараёнига бўйсунуш ўрнига инсоният ўзини табиат ҳукмдори деб ҳисоблайди. Шунинг

учун “мудроқ ўрмонлар парча-парча қилиб, апил-тапил” ҳар томондан кесилмоқда [3, т. 2, Б. 297]. Ўрмонларнинг ҳалокатини Фолкнер инсониятнинг таназзули ҳақидаги фикрлар билан боғлиқ ҳолда кўради: абадийликдан узоқлашар экан, инсон ёмонлик ва хурофотлар ичра ўралашиб, асл эркинлигини йўқотади.

Инсоният турли қонун-қоидаларни ўйлаб топгани, ўрмонларни кесиб фермалар ташкил этгани, табиатни бўйсундиришга қасд қилгани чоғда ўз эркинлигини қурбон қилиб бўлганиди. Ана ўша пайтлардан бери инсониятнинг эркинлиги йўқ. “Биз аслида ҳеч қачон эркин бўлмаганмиз,” – дейди Айзек. Фолкнер ҳикоясида икки образгина эркин, холос. Улардан бири кекса айиқ Бен бўлиб, у “нафақат ўз ҳаёти, балки хурлигини, эркинликка бўлган ҳаққини шунчалик мағрурлик билан ҳимоя қиладики, таҳдидларни кўрқув билан эмас, балки хурсандчилик билан кутиб олади.” [3, т. 2, Б. 370]. Иккинчиси эса Сэм Фазерс образи. У онасидан мағрурликни, матонатни, азобларга дош бериш ва енгиб ўтишни авлодларга ўргатган аجدодлари ҳақида кўп эшитган ва ана шу ақидалар ила улғайганди. Бу икки образ ўзлари тегишли бўлган икки турнинг сўнгги вакиллари эди.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, Фолкнер томонидан “инсон ва табиат” мавзуси мукаммаллаштирилар экан, унинг бир муҳим жиҳатга эътибор қаратишимиз керак. Бу Америка романтизми ва трансцендентализми анъаналаридир. Айнан мана шу адабий оқимлар адиб ижодининг миллий ўзига хослиги шаклланишида муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Николукин А.Н. Человек выстоит: Реализм Фолкнера. – М.: Художественная литература, 1988. – 300 с.
2. Фолкнер У. Собрание сочинений: В 6 т. / Пер. с англ. – М., 1985.
3. Эмерсон Р. Эссе. Генри Торо. У. Уолден, или Жизнь в лесу: Пер. с англ. – М.: Художественная литература, 1986. – 639 с.

VIEWS OF GREAT UZBEK WRITERS ON DIFFERENT SCIENCES

Khalilova Dilnoza Shuhratbekovna

Andijan Abu Ali Ibn Sino Public Health College

Teacher of the Department of General Education

khalilovadilnoza1@gmail.com

Annotation. This article includes the thinker, scholar, and one of the most mature figures of his time, Abu Rayhan Beruni and Abu Ali Ibn Sina, who introduced their views to science and revealed and fully elucidated the linguistic and non-linguistic principles of a number of sciences.

Keywords: linguistic letters, medicines, Saydana's work, descriptive, etymological, dialectological, physical sounds, speech sound, letter words-terms.

Abu Rayhan al-Beruni (937-1048), an encyclopedic scholar from Khorezm known as Aliborona, is said to have created more than 150 works. These works belong to such dangerous fields as mathematics, phonetics, chemistry, astronomy, geography, medicine, literature, music, mathematics and natural sciences, and are valued as masterpieces of world science.

The linguistic letters of Abu Rayhan Beruni are given in his work "Saydana". In this work, the great scholar not only describes how medicinal substances are called in several languages, but also points out the local naming of these substances in each language, that is, in each dialect. Hence, the author pays special attention to the question of the relationship between the subject and its name, which has been one of the most pressing problems of the science of language since ancient linguistics. Beruni also deals with poetry, creates works, and creates poetry himself. In Saydana, he cites examples from the poetry of a number of poets.

1. Abu Nurhan Beruni's views on linguistics in A. Nurmonovnanang k, aig; used his work).

Beruni explains the names of medicinal substances in 29 chapters and 111 articles in the work. Each chapter is dedicated to one letter. He collects and interprets the

names of plants, animals and medicines from more than 4,500 Arabic, Greek, Syriac, Persian, Khorezmian, Sogdian, Turkish and other languages.

Thus, the work "Saydana" is also valued as an explanatory dictionary of the names of medicinal substances. The author places the names of drugs in the play in the Arabic alphabet. If there are several words beginning with a letter, they are given based on the internal alphabet in that letter section. This dictionary has a special significance as an explanatory, translated, etymological and dialectological dictionary.

Our compatriot Abu Ali ibn Sina (980-1037), known in Europe as Avicenna and glorified in the East as "Shaykhurrais", created a number of works in various fields, including linguistics.

The encyclopedic scholar Ibn Sina: 1) "Kitab al-milh, fin-nahv" ("The book that is in the syntax of sharpness") 2) "Kitab lisonul arab" ("Book of the Arabic language") 3) In these works, the scholar was able to fully express himself as a highly spiritual, strong writer.

To date, four editions of Asbobi Hudut al Huruf are known: Cairo (2), Tbilisi Sodium and Tashkent.

Professor A.Mahmudov and Professor K.Mahmudov analyzed and studied the works of the scholar in the Tashkent edition and gave their opinions.

This work consists of an introduction and six chapters. The source discusses the causes of sound and speech sounds, the anatomy of the throat and tongue, the peculiarities of the appearance of some Arabic sounds, speech sounds similar to these sounds, and the fact that sounds are heard in non-speech movements.

Ibn Sina rightly points out that the wave-like movement of air is the cause of the formation of sound. Specifically, speech sounds occur as a result of air being squeezed out of the articulation site.

He distinguishes between physical sounds and speech sounds. Physical sounds are called "savn", and speech sounds are called "letter". It is emphasized that both the

physical sound and the speech sound are formed due to the undulating motion of the air.

Hence, the undulating motion of air in the formation of these sounds is common. At the same time, the peculiarity of this generality is that, unlike savts - physical sounds, certain members of speech are involved in the formation of letters - speech sounds. Hence, speech sounds occur through speech organs, directly in their presence.

Ibn Sina divided letters into speech sounds into vowels and consonants. Defines the number of vowels as three and the number of consonants as twenty-eight. Provides excellent information about consonants. In general, Ibn Sina's work in the field of phonetics, his ideas, especially his division of sounds into vowels and consonants, should be considered as a significant contribution to the development of world linguistics.²

References:

1. A.Nurmonov. History of Uzbek linguistics. T., 2002. X Xomidov. Kirk, the story of five scholars. T., 1995.
2. E.Umarov. Grammar of the Starouzbek language. Mabani ul-lutat Mirzy Mexdixana. AKD, T., 1967. 3. Devonian lugatit turk I, II, III. T., 1960-1963. 10. Mahmud az Zamakhshari. Kozik phrases. T., 1992.
- 4 .D.M.Nasilov. Linguistic views of Alishera Navai. V kn. History of lingvisticheskix ucheniy. Middle East. L., 1981. 12. History of lingvisticheskix ucheniy. Sredneveko

КИТОБСИЗ ТАРАҚҚИЁТГА, ЮКСАК МАЪНАВИЯТГА ЭРИШИБ БЎЛМАЙДИ

*Зайнобиддинов Дилшод Кобилович,
Андижон машинасозлик институти “Гуманитар фанлар” кафедраси
доценти в.б. E-mail: dlshod196510@gmail.com*

Аннотация: Ушбу мақолада китоб мутолаасининг инсон ҳаётида нечоғлик муҳим аҳамиятга эга экани, ёш авлод камолотидаги ижобий таъсири, шунингдек, китобхонлик маданиятини шакллантириш мақсадида юртимизда амалга оширилаётган ишлар ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Адолатли ҳукмдор, китоб, маънавий ҳаёт, ташаббус, ёшлар.

Китоб ўқимаган одамнинг ҳам миллати, ҳам келажаги йўқ.

Ш.Мирзиёев

Мустақиллик йилларида халқимизнинг қадимий тарихи ва бой маданиятни тиклаш, буюк алломаларимиз, азиз авлиёларимизнинг илмий, диний ва маънавий меросини щар томонлама чуқур ўрганиш ва тарғиб этиш, муқаддас қадамжоларини обод қилиш, ёш авлодни уламинг эзгу анъаналари руҳида тарбиялаш бўйича улкан ишлар амалга оширилди ва изчил давом эттирилмоқда. Айни вақтда маънавий-марифий соҳадаги ислохатлар самарасини ошириш зарурати бу ишларни сифат жиҳатидан янги босқичга кўтаришни талаб этмоқда. Бу борада нафақат мамлакатимиз, балки жаҳон миқёсида ғоят ноёб ҳисобланган, ЮНЕСКОнинг Бутун жаҳон маданий мероси рўйхатига киритилган қўлёзмалар фондига эга бўлган Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти, шунингдек, қадимий ёзма манбалар фондига эга бўлган муассасалар фаолиятини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, ушбу нуфузли илмий-тадқиқот муассасалари олдида қўлёзмаларни сақлаш, таъмирлаш, мавжуд фондларни бойитиб бориш, тарихий манбалар

билан ишлаш учун маҳаллий ва хорижий тадқиқотларчиларга қулай шароитлар яратиш, тарихий-маданий меросимиз намуналарини ҳар томонлама чуқур ўрганиш, буюк аллома ва мутаффакирларимизнинг жаҳон илм-фани ва сивилизатсияси ривожига қўшган беқиёс ҳиссасини тарғиб этиш, шу асосда юртдошларимиз, энг аввало, ёш авлодимизни халқимизнинг буюк маънавий меросига ҳурмат, она-юртимизга меҳр ва садоқат руҳида тарбиялашга қаратилган ишларнинг натижадорлигини тубдан ошириш бўйича долзарб вазифалар турганини алоҳида таъкидлаш лозим. Ана шу вазифаларни самарали ҳал этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қадимий ёзма манбаларини сақлаш, тадқиқот ва тарғибот қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги”ги Қарорида бир қатор масалаларни белгилаб берди. Бой, тарихий, илмий, маънавий-интеллектуал меросимизни сақлаш, илмий таҳлил қилиш, унинг мазмунмоҳияти ва аҳамияти тўғрисида соҳа мутахассисларига, тегишли таълим йўналишларида таҳсил олаётган ўқувчи ва талабаларга батафсил маълумот бериб бориш, буюк аллома ва мутафаккирларимиз асарларини дунё ҳамжамияти ўртасида кенг тарғиб этиш, замонавий илм-фан, маънавият ва амалиёт ривожига ундан самарали фойдаланиш ва келгуси авлодларга етказиш қарорда қўзда тутилган муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Бугунги тезкор даврда илм-фан сирларини чуқурроқ эгаллаш ҳар бир инсондан китоб билан дўстлашишни талаб этади. Китоб нур, қалбга ғурур, дўстлар олдида илм, ҳаётда ўзгармас дўстдир. Китоб – офтоб. Заминни, она табиатни офтоб иситса, одам қалбини китоб илитади, нафақат илитади, балки ёритади, нурлантиради. Китобга энг қисқа таъриф бериш жоиз бўлса, уни “маънавият қуёши” деб таърифлаш ўринлидир. Яъни, қуёш бўлмаса оламнинг, табиатнинг, ҳаттоки ҳаётнинг бўлиши шубҳа остида қолади. Китоб бўлмаса, маънавиятнинг ривожланиши ҳам мавҳум бир фикр бўлиб қолаверади. Кенгроқ мушоҳада юритадиган бўлсак, миллат баркамоллиги, ватан тараққиёти элнинг китобхонлик даражасига, яъни ўқимишлилигига боғлиқ.

Юртимизнинг мустақиллиги, порлоқ келажак учун эзгу ишларни амалга оширган аждодларимиз, қолаверса, тарихда ўтган буюк шахслар буюкликка осонлик билан эришмаган. Улар шу натижага эришиш учун қанчадан-қанча машаққатларни бошидан кечирган, кўплаб китоблар ўқиган. Шонли тарихимизга назар ташласак, фикримиз исботи учун жуда кўплаб мисоллар келтиришимиз мумкин. Абу Наср Фаробий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино каби қомусий алломаларимиз бир вақтнинг ўзида бир неча соҳада илмий фаолият олиб бориб, юксак натижаларга эришганининг асл сабаби ҳам китоб билан дўст тутинганидир. Шу ўринда, фикримизни илмий асослаш учун яна тарихга назар ташласак: Буюк саркарда, Мовароуннаҳрда тинчлик ва осойишталикни таъминлашга эришган адолатли ҳукмдор Амир Темур сўз қудратини шу даражада англари эдики, унинг 12 та қўйга сотиб олган бир байт мисраси барчани ҳайратга солган ва келажакда “Марказлашган давлат асосчиси”га айлантирганига тарих гувоҳ.[2,78]

Мутафаккир алломаларимиздан Алишер Навоий эса сўз қудратини шу қадар теран мушоҳада этар эдики, ўз асарларида сўзларни маржондек териб, халқ қалбидан жой олди. Унинг “Ҳамса” асари ҳамсачилик анъанасида тўртинчи бўлиб яратилган асар бўлса-да, сўзларнинг маҳорат билан қўлланилиши, халқона битилганлиги боис ҳам ўз давридаёқ кадр топди, устозлари унинг ижодига юксак баҳо берди. Алломанинг дўсти, юрт ҳукмдори Ҳусайн Бойқарони Навоийга жиловбардорлик қилиш даражасига олиб борган куч ҳам китоб зиёси эди, аслида... Ўзбек халқининг ўтмиши дунё халқлари учун ўрганишга арзигулик бўлганидек, бугуни ҳам ибратлидир. Мустақиллик йиллариданоқ мамлакатимизда соғлом авлодни тарбиялаш давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, бир қанча эзгу ишлар ишлар амалга оширилиб келинмоқда.

Биринчи Президентимиз Ислам Каримовнинг “Юксак маънавият-енгилмас куч” асарида: Ўсиб келаётган ёш авлоднинг камолот даври 5 ёшгача асосий босқич ҳисобланиб, бола бу даврда умрининг 70% да оладиган маълумотга

эга бўлиши ҳақидаги маълумотга асосланиб айтиш мумкинки, фарзанднинг келажаги учун илк пойдевор оиладан қўйилади.[1,67]

Демак, китобга меҳр-муҳаббатнинг тамал тоши ҳам оиладан қўйилади. Агар оилада соғлом маънавий муҳит шаклланса, юрт келажаги буюклигига шубҳа йўқ.

Демак, китобхонлик маданиятини ошириш учун саъй-ҳаракатни аввало оиладан бошлаш керак, назаримда. Албатта, оила-мактаб-маҳалла ҳамкорлиги тўғри йўлга қўйилса, ёшлар келажакда ўз орзу-мақсадларига тез ва осон эришади.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг ёшлар маънавиятини юксалтириш ва уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш бўйича:

1. Ёшларнинг мусиқа, рассомлик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишини ошириш, истеъдодини юзага чиқариш;

2. Ёшларни жисмоний чиниқтириш уларнинг спорт соҳасидаги қобилиятларини намоён қилишлари учун зарур шароитлар яратиш ;

3. Аҳоли ва ёшлар ўртасида компьютер технологиялари ва интернетдан самарали фойдаланишни ташкил этиш;

4. Ёшлар маънавиятини юксалтириш ва ёшлар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш бўйича тизимли ишларни тарғиб қилиш;

5. Хотин-қизларни иш билан таъминлашдан иборат 5та ташаббуси биз педагогларнинг эзгу мақсадлари рўёбга чиқиши учун айтиш мумкин.

Айниқса, барча таълим муассасаларида “Энг яхши китобхон ўқувчи”, “Китобхон ўқитувчи” танловларининг ташкил этилиши ёшлар ва мураббийлар ўртасида соғлом маънавий муҳитни шакллантириш ва китобхонлик маданиятини оширишга, ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш ва истеъдодли ёшларни муносиб тақдирлашга кенг йўл очди.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, ҳар қандай машаққат ва қийинчиликларни ҳам китоб мутолаасидан сўнг ўйланмай енгиб ўтиш мумкин. Китоб барча бунёдкорлик, яратувчилик, ақл-идрокнинг, илму-донишнинг асосидир.

Ҳаётни ўргатувчи мураббийдир. Китобсиз тараққиётга, юксак маънавиятга эришиб бўлмайди. Китоб инсонни камолот чўққисига олиб чиқар экан, тарихни ўрганиш учун, ўтмишдан сабоқ олиш учун, нурли келажакни яратиш учун ҳам китоб мутолаасига эътиборни кучайтириш керак. Китобхонлик шаклланишида адабиётнинг тўғри танланиши алоҳида аҳамиятга эга. Зеро, қандай китоб ўқишингга қараб келажакнинг аниқлаш мумкин, -деб бежизга айтмаган донишмандлар.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ислон Каримов. Юксак маънавият-енгилмас куч. Т. Маънавият. 2010 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Қарори. 2020 йил 6 ноябрь. ПҚ-4884.
3. Ш.Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент –“Ўзбекистон” -2017. -56 б
4. Ш.Мирзиёев. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатлари таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Тошкент –“Ўзбекистон” -2017. 48 б
5. Амир Темур. Темур тузуклари. Т. Ўзбекистон. 2015.

РОЛЬ ЛИТЕРАТУРЫ В XXI ВЕКЕ.

*Анварова Наргиза Назиржановна;
Ассистент, Андижанский машиностроительный институт,
Андижан;
e-mail: anvarovan1987@mail.ru*

Аннотация. В статье рассматривается вопрос о роли литературы в XXI веке. Её развитие и будущее в современном мире. Насколько развитие интернета вытесняет литературу, и заменит ли электронная книга печатную.

Ключевые слова: литература, развитие, современность, интернет, электронная книга, печатная книга.

Совсем недавно прошел международный день писателя. Какая судьба у книг? Что приятнее: планшет или книга? Этот вопрос всегда вызывает бурный ажиотаж у публики. Вечные дебаты, кажется, никогда не закончатся.

Вагон. Равномерное привычное гудение. Тусклый желтый свет. Спертый воздух. Много людей. Все они зажали маленькие блестящие гаджеты. Их называют телефонами, планшетами, компьютерами, электроникой. Человек, нависший над вами, чихает и поспешно вытирает нос свободной рукой, вторая его занята немаловажным делом – набирает смс. Его лицо без эмоций. Если заглянуть ему за спину, вы увидите других пассажиров, все они необычайно похожи друг на друга. Отличительных черт не заметите. Пальцы их механически строчат по клавиатуре, иногда на лице проскальзывает улыбка, или звучит нервный смех, еле слышное ругательство. Только все это реакции не на реальные вещи. Реально теперь мало кого интересует. Но посмотрите чуть левее. В самом дальнем углу, на самом дальнем сиденье сидит девушка. Не то, чтобы она отличалась от огромной нависшей толпы. Она не вела себя вызывающе и не кричала на весь вагон. Она лишь перелистывала страницы. Шуршание их вы бы не услышали, а цвет не разглядели. Но она читала.

Стоп. Но были ли вы на этом самом месте в реальной жизни? Так ли все обстоит на самом деле? Попробуем разобраться.

Мир вокруг заполнился новыми технологиями. Нажав на одну кнопку, погрузившись в интернет, мы можем найти все, что только душе угодно. И это если не считать огромного количества социальных сетей и развлекательных платформ. Где люди говорят то, что думают и делают то, что хотят. В таком мире книгам выжить крайне сложно. Ведь читая, приходится тратить достаточно много своего свободного времени и напрягать мозги. Плюс чтение книг может превратиться в вашу новую зависимость. Может оно того и не стоит. Но

1. Это дает эмоции лучше того, что предоставляет нам интернет на данный момент. Ведь не все в виртуальном мире контролируем мы сами, чего не скажешь о собственном воображении.

2. Это абсолютно незаменимый вид удовольствия. И вам придется взять книгу в руки, чтобы осознать это.

3. Книга развивает не только ваше воображение, но и интеллект. Умение грамотно излагать свои мысли, подбирать синонимы к словам, поддержать беседу. Все это кроется в тексте. Чем больше вы читаете, тем проще вам в жизни.

А что скажет написавший свою трилогию, редактор издательства «Эксмо», преподаватель факультета коммуникативного менеджмента РГСУ, **Любовь Романова**: *«Нужно ли ходить пешком, когда есть машины? Нужно ли пить чай, когда есть кофе? То же касается книг и интернета. Если есть такая потребность, как «читать», значит нужно читать. А если ее нет, значит, нет. Никто не вправе принуждать. Даже преподаватели и учителя.*

Если вы можете для себя заменить книги компьютером или телевизором, заменяйте. Но я, как и многие люди, которым не чужда литература, считаю, что удовольствие от чтения уникально. Оно совершенно иное. И очень сильно отличается от того же просмотра сериала.

Я как человек, работающий в книгоизданиях, могу сказать, что рынок очень активно растёт. На сегодня популярность нон-фикшн

литературы возрастает примерно на 40 процентов в год. Именно нон-фикшн рванула в 90 годы, когда внезапно люди изголодавшиеся, получили доступ пусть и к плохо переведенной, но разнообразной литературе. Сейчас читать становится модным. Появился тренд - фотографировать книги и выкладывать их в инстаграм. Покупать для этого печатную литературу. Появилась культура удовольствия потребления книги. У нашего издательства недавно вышла «Girlboss» Софии Аморузо. Не имея ни высшего образования, ни денег, ни богатых родителей она создала самый быстрорастущий ритейл в США. И девочки покупают эти книги, фотографируют их на фоне розовой пены в ванне, перьев, карамелек, дорогих сумочек в инстаграм. Такая визуальная культура книги. И она, безусловно, делает печатную литературу все более и более популярной. То есть книги удачно сочетаются с фотографированием себя. Так же, мне кажется, будет расти интерес к серьезной литературе, ну или той, которая притворяется серьезной. Она выглядит сомнительной с точки зрения качества, но не менее популярна. Почему? Потому что достаточно увлекательна. Я думаю, в будущем этот тренд будет сохраняться и на книги, которые мрачные, повествуют об ужасах современной действительности. Например: «Щегол» Донны Тарт, «Шантарам» Грегори Дэвида Робертса.

Поэтому я думаю, что рынок будет расти, как и потребление литературы. Но слишком мощный темп, так же может привести к анти тренду. В какой-то момент хайп пройдет. И останутся только те, кто реально читают.

Но, тем не менее, так же как театр никуда не исчез с появлением кино, книги тоже вряд ли куда-то пропадут».

Если книги не уничтожат, как в знаменитом романе Рэя Бредбери «451 градус по Фаренгейту». Встает новый вопрос. Электронная книга или печатная?

Согласитесь держать в руках легкий гладкий планшет достаточно приятно. Его и носить не тяжело. Он многофункционален и современен. Что же ему противопоставить книге?

Атмосферу. Запах. Тактильные ощущения. Звук. Возможность с легкостью перелистнуть страницу.

Есть такой странный феномен, никто из психологов пока о нем не говорит, но активно рассказывают писатели. Вадим Панов (фантаст, автор цикла «Тайный город») рассказывает об одной из встреч со своими читателями. Панов обнаружил, что многие вовсе не поняли его книгу. Что они где-то не дочитали, недосмотрели. Не поняли, как одно с другим стыкуется. И к концу встречи, Панов задумался об этом, ведь обычно его книги ничего подобного не вызывали. И тут Панова осенило: «А как вы читали? На бумаге? Или в электронном виде?». И практически все читали в электронном виде.

Вывод.

Выходит, когда человек смотрит на электронный текст, он улавливает и понимает меньше, читает поверхностно, не углубляясь в суть.

И если вам важно насладиться книгой, если это ваш любимый автор, то вы обязательно должны купить его на бумажный вариант, чтобы ничего не упустить.

Список литературы:

1. Екатерина Савельева [Онлайн-журнал 07 марта 2018 | 16071](#)
2. Рэй Дуглас Брэдбери «451 градус по Фаренгейту» [Ballantine Books 1953г](#)
3. Вадим Панов «Тайный город» серия книг.
4. Грегори Дэвид Робертс «Шантарам» серия книг.
5. <https://arzamas.academy/materials/1624>
6. https://expert.ru/russian_reporter/2007/14/pisateli_izmenivshie_mir/

МИРОВАЯ ЛИТЕРАТУРА XXI ВЕКА И СОВРЕМЕННЫЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПРОЦЕСС

Бабаева Гульнозахон Латибжоновна
gulnozaboboyeva05@gmail.com

Андижанский институт машиностроения
Ассистент кафедры узбекского языка и литературы

Рузимамамов Озодбек Улугбек угли
ozodbekrozimamatov4@gmail.com

Студент 1 курса транспортного машиностроения

Аннотация. В нынешнем литературном процессе бок о бок развиваются два направления - модернизм и реализм. Оба направления продолжают и обогащают свои традиции. В свою очередь, внутри этих направлений есть разные токи.

Ключевые слова: глобализация, чудеса искусства, компьютерный век, устаревшие теоретические модели, концепции, модернизм и реализм.

Если мы посмотрим на процессы, происходящие в мировой литературе в нынешнюю эпоху глобализации, мы можем наблюдать общие проблемы и идеи в литературе народов мира. Различия между мировой литературой исчезают, а чудеса искусства становятся общим духовным источником вдохновения для мирового читателя. В компьютерную эпоху XXI века у сегодняшнего читателя есть уникальная возможность познакомиться с произведениями искусства, созданными мировым художественным мышлением. По этой причине в литературе некоторых народов неожиданные эксперименты и открытия в области формы принимаются любителями книг всего мира.

Важной особенностью нынешнего литературного процесса является то, что он свободен от идеологии, люди творчества имеют право писать, как они хотят, выбирать путь, который они хотят. В нем мы видим признаки разных принципов в литературе XXI века, но в то же время есть аспекты, совершенно отличные от старой литературы.

В конце XX века наблюдается процесс стремительной смены и обновления художественных направлений. В результате ломки устаревших теоретических паттернов и концепций возникла проблема поиска пути перед творческим сообществом, открытия новых форм. Литература вошла в стадию исследования, литература XXI века ищет концепцию, которая облегчила бы жизнь человека, живущего в сегодняшние непростые времена, наполнив ее смыслом. Разнообразие взглядов на человека и мир определяет и разнообразие литературных течений. В нынешнем литературном процессе бок о бок развиваются два направления - модернизм и реализм. Оба направления продолжают и обогащают свои традиции. В свою очередь, внутри этих направлений есть разные токи. Сюрреализм, экспрессионизм, экзистенциализм и т. Д. В модернизме, критический реализм в реализме, интеллектуальный реализм ... Литература XXI века важна своей открытостью для различных литературных течений, и писатели не стесняются выбирать добровольный путь.

Еще одна характерная черта современной литературы - широкое использование популярной литературы и одновременно развитие элитарной литературы. Развитие популярной литературы отражается в растущем спросе на приключенчески-детективные произведения, бытовые романы, быстром росте таких книг, большом количестве читателей. В то же время литература, предназначенная только для разбирающихся в искусстве, и для задорных читателей, не перестала расти.

На примере американской литературы 21 века можно наблюдать разнообразие стилей, форм и тематики. Кэтрин Ванспенкерен, американский литературный критик, среди прочего, пишет: «В американской литературе» Железный сорняк »и« Старик »Уильяма Кеннеди заставляют жизнь людей на улицах и в залах столицы Нью-Йорка выглядеть грустной и унылой. .. это интересно.

Работы мастера-бестселлера Стивена Кинга также известны в области фантастики ужасов. Джейн Смайли, писатель-фантаст, получивший Пулицеровскую премию, возвращается к традициям писателей-классиков, копируя шекспировского короля Лира в «Тысячи дугах» на ферме Среднего Запада в Соединенных Штатах, а пожилой фермер делит свою землю со своими тремя дочерьми. Семейный конфликт, который разгорелся, когда он решил бросить. Новое поколение писателей, Маккорл, изображает жизнь подростков в своем романе («Счастливый лидер») и рассказах, посвященных открытиям.

Произошли большие изменения в политической, экономической и культурной жизни стран, ранее входивших в список отсталых, колониальных и развивающихся стран. Некоторая литература, ранее на уровне фольклора, поднялась до мирового масштаба в конце XX - начале XXI века и стала неотъемлемой частью мирового литературного процесса.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Алимухамедов Н. «История древней литературы». Т.: Учитель. 1975 г.
2. Сулаймонова Ф. «Восток и Запад». Т.: «Узбекистан». 1997 г.
3. Кун Н.А. «Мифы и легенды Древней Греции». Ташкент. 1983 г.
4. Махмудов М. «Удивление и созерцание». Ташкент. Г. Гулом. 1990 г.
5. Ш. Норматова. Мировая литература. Т., Чолпон, 2008.
6. Веб-сайт

<https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/xxi-asr-nasri-manzaralari/?imlo=k#>

ADABIYOT – MILLAT MADANIYATI VA TARIXINING OYNASI SIFATIDA

Babayeva Gulnozaxon Latibjonovna

gulnozaboboyeva05@gmail.com

Andijon mashinasozlik instituti

O`zbek tili va adabiyoti kafedrasi assistenti

Suranboyeva Tursunoy Avazbek qizi

suranboyevatursunoy@gmail.com

Axborot tizimlari va texnologiyalari yo`malishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya.Inson tafakkurini uyg`onishi, uni yangilanishi, ongiga qalbiga ma`lum bir g`oyani singdirishda hechqaysi soha adabiyotchilik imkoniyatga ega emasdir. U inson qalbi va ruhidagi nozik hislarini, qalb kechinmalarini ilg`ashga, ularni badiiy so`zlar orqali aks ettirishga jalb qiluvchi kuchdir.

Kalit so`zlar: mustaqillik, mustabid tizimi, tafakkur uyg`onishi, ma`daniyat va marifat, iqtisodiyot, san`at va texnika texnologiyalar,

Barchamizga ayonki, XXI asr Intellektual salohiyat, tafakkur va ma`naviyat asri sifatida insoniyat oldida yangi-yangi ufqlar ochishi bilan birga biz ilgari ko`rmagan, duch kelmagan keskin muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Bugungi murakkab va tahlikali zamonda yozuvchining, basharirayatning ertangi kunini o`ylab, odamlarni ezgulikka, mehr-oqibat va bag`ri kenglikka da`vat etishga qaratilgan haroratli so`zi har qachaongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.[1]

IslomKarimov

Inson tafakkurini uyg`onishi, uni yangilanishi, ongiga qalbiga ma`lum bir g`oyani singdirishda hech qaysi soha adabiyotchilik imkoniyatga ega emasdir. U inson qalbi va ruhidagi nozik hislarini, qalb kechinmalarini ilg`ashga, ularni badiiy so`zlar orqali aks ettirishga jalb qiluvchi kuchdir. Eng oily darajadagi, eng yuqori pog`onalarni zabt etgan adabiyot namunalari insoniyatning qalb tuyg`ularini to`lqinlantiradi, hayajonga soladigan o`y-hayollarini har tomonga yoyadigan, hayolini, fikrlarini erkinlikka olibchiquvchi nurdir. Adabiyot bir inson qalbi emas

butun dunyoni larzaga soladi va o'ziga jalb qiladi. Adabiyot – har bir millatning madaniyati, xalqning tarixiy hayotidan so'zlovchi, milliy ruhiyatidagi xususiyatlari, inson ruhining muhandisidir.

Hayotimiz mazmuniga aylanib qolgan o'zbek adabiyotini mustaqillikka erishimizdan avval oyog'iga kishan bo'lgan insonga qiyos qilsak aslo adashmagan bo'lamiz. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng adabiyot badiiy so'z san'ati rivojlandi, so'z erkinligi, fikr erkinligi berildi. Har bir asar, hikoya, roman shu kabi adabiy asarlarni o'z hayoti, millat hayotini aks ettirishda ro'yi-rost yozish huquqi, o'z fikrlarini baralla aytib, insonlar tafakkurini yuksak darajaga olib chiqishi uchun xizmat qiluvchi eng buyuk vosita bo'lib rivojlanmoqda.

Mustabid tuzimdan endi ajralib oyoqqa turayotgan payitda o'zbek xalqini ruhiyatini, ishonchini va ertangi kunga umidini uyg'otishga, jamiyatni ma'naviyatini yuksaltirish sohasidagi eng asosiy vazifa milliy istiqlol oynasi shakillantirish va odamlar ongiga singdirishdagi buyuk ishlarda til va adabiyotni ro'li beqiyos bo'ldi. XXI asrda yaratilgan asarlar buyuk yozuvchi va shoirlarimiz borligidan dalolat bersa, ular yozgan asarlari esa ma'daniyat va marifat, iqtisodiyot, san'at va texnika texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq holda takomillashganidan hikoya qilur. Bu asarda yaratilgan asarlar nuqtai nazardan qarajak ta'sirchan uni qiziqarli suyujeplar asosida rang-baranglikda foydalanganligiga amin bo'lib dunyo shoirlari va yozuvchilari asarlari bilan bellasha oladigan darajadadur deb hulosa qilsak bo'laveradi. Aynan yozilgan asarimiz ichida yengil-yelpi, qo'l uchida yozilgan, ma'nosi sayoz, ishona olmaydigan darajada bachkanalari ham uchrab turishi bizni hozirgi og'riqli nuqtamizdir.

XXI asr texnika-texnologiya asridir. Bu davirda har bir soha qatori adabiyot ham tez va hamnafas bolishi shartdir. Bu esa shu yo'ldagi insonlar gardaniga masulyat yuklab kelmoqda. Shu shiddatli hayotimizda yashab ijod qilgan goh yozuvchi bo'lsin, goh shoir yaratayotgan asarlari yani ko'z qorachig'idagi farzandlari bu ularning hayotga bergan estetik ideyasidir. Har bir inson har-xil bo'lgani kabi adabiyot ham shu insonlar qalbi va ichki dunyosi kabi bir birini takrorlamaydi. Biz

mustaqillikka erishtik, yagona davlat, jamiyat bo'lib vujudga keldik. Mamlakatimiz aholisini bir maqsad yo'lida yahlit biriktira olish so'z va dabiyotga bog'liqdir. Adabiyot ahli yangi asr adabiyotini o'tmish va bugunni qushning ikki qanotiday yonma-yon tasvirlashgan. Tangani ikki tamoni bo'lgani kabi, oqning qorasi, yaxshini yomoni, kunning tuni bordir.

XXI asrda ko'plab insonlarning yuragiga yetib boruvchi asar namunalarini qalbi keng, iymoni mustahkam o'z so'zini erkin boyon eta oladiganlar, dunyoni boshqa nigohlar ila ko'radigan, mehrini baxshida qila oladigan chin insonlargina sazovor bo'ladi. “Adabiyot so'z boshiga qo'yilgan ko'zgidir” -degan edi Stendol. Uni qanday ko'rsatish yozuvchining mahoratiga bog'liqdir. Ko'zguda nomoyon bo'layotganlar qalblarda joy olishi kerak shundagina mutola qiluvchi u yaratgan obrazlar ichida yashaydi, kulsa kuladi, yig'lasa yig'laydi, nafratlanadi, sevadi va uni ichida yashaydi.

XXI asrda yashab ijod qilagan yozuvchilarimiz Abdulla Qodiriy, Abdulla Qohhor singari buyuk tariximizda o'chmas iz qoldirib ketgan buyuk siymolar izidan bormoqda...

Ozbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov mustaqil Vatanimizning adabiyoti va ma'naviy xazinasiga salmoqli hissa qo'shgan ijodkordir. U “Ikki eshik orasi”, “Dunyoning ishlari”, “Daftar hoshiyasidagi bitiklar” asarlari orqali bizga qalban yaqin bo'lgan, qalami o'tkirligi bilan bizga tanishdir.

U shunday yozadi “Umr odamzotga o'lchab bergan omonatidir. Biz esa ko'pincha, uni behuda o'tkazib, omonotga hiyonat qilamiz”. [2] Biz uchun berilgan ulug' nematlardan biri bu – hayot. Biz esa buni hech qachon qadriga yetmaymiz. Har narsani yo'qotganda, bizdan olingandagina, vaqt o'tib kech bo'lganida anglaymiz. Biz bugungi kunda biz uchun qadirli insonlar, sog'lig'imiz, bor imkoniyatimiz, har bir beminnat berilga ne'matlar bizning ko'zimizga ko'rinmaydi. Hayot go'zal, zamon go'zal, bugungi kun go'zalligini shoir yorita olishga harakat qilgan va buning uddasidan chiqdi ham. Ijotkorimiz hayotni sevgan, uni qadriga yetgan, otmish va kelachak ko'prigini ulab, hayot va zomoni uyg'unlashtirib

bergan buyuk yozuvchi. Bugungi kun tezkor texnologiyalar asrida qalb tolalariga yetkazish qiyin.

“Nuqul oʻtmishdan nolidigan odam kelajagini barbod qilishi mumkun. Oʻz ildizini imkor qilgan daraxt qurib qoladi”. Kelajagini yaxshi qilishni hohlamagan, ishonchi yoʻq inson oʻzi yoʻq....

ADABIYOTLAR:

1. I.A.Karimov, “Yuksak ma`naviyat engilmas kuch”, Toshkent, “Ma`naviyat”, 2008 yil.

2. Oʻtkir Hoshimov, “Dunyoning ishlari” Toshkent, 2015 yil.

3. S.Mirvaliyev, R.Shokirova, “Oʻzbek adiblari”, Toshkent, Gʻafur Gʻulom nomidagi adabiyot va sanʼat nashriyoti 2016 yil.

4. Veb sayt

<https://hozir.org/uzbek-filologiyasi-fakulteti-uzbek-adabiyoti-kafedrası-jahon-a.html?page=8>

КЛАССИФИКАЦИЯ ПРИЛОЖЕНИЙ В ЛИТЕРАТУРЕ XX-XXI ВЕКОВ

Бабаева Гульнозахон Латибжонова
gulnozaboboyeva05@gmail.com

Андижанский институт машиностроения
Ассистент кафедры узбекского языка и литературы
Мадаминов Мухиддин Маъруфжонъгли
muhiddinmadaminov03@gmail.com

Студент 1 курса транспортного машиностроения

Аннотация. В научных и литературных книгах, изданных в XX-XXI веках, притяжательные местоимения играют важную роль и помогают в полной мере раскрыть мыслительные способности писателя. Было предложено добавлять эти суффиксы к словам, принадлежащим к другим группам слов.

Ключевые слова: языкознание, притяжательные наречия, форма единственного числа, форма множественного числа.

В то время как в научных и литературных книгах, опубликованных в двадцатом и двадцать первом веках, говорится, что притяжательные суффиксы используются только в лошадях, последние научные и литературные книги по лингвистике предлагают добавлять этот суффикс к словам, принадлежащим к другим категориям. Эти дополнения указывают на то, что субъект принадлежит одному из трех человек. Они бывают в формах единственного и множественного числа в зависимости от их использования в единственном и множественном числе. Они добавляются к основам с гласными и согласными двумя разными способами: а) слова, оканчивающиеся на согласную, не имеют в себе согласной, они используются без изменений: как мое сердце, наш друг, мой аргумент; б) При добавлении муки в основы происходит изменение состава добавки: по типу ребенок, проблема, отец, отец. Притяжательные суффиксы обычно включаются после словообразовательных суффиксов и перед суффиксными суффиксами, что является одним из случаев, предусмотренных законом нашего литературного языка. Например: китаб-имиз-нинг, ука-м-га, бахт-имиз-дан, хаво-ла-си.

В противном случае необходимо будет изучить его отдельно. Подробнее о таких случаях мы можем узнать из следующих примеров из стихотворений поэта:

Я знаю, как велика моя мечта,

Я знаю, что эти стихи до сих пор остаются страстью.

Но воспевать родину мою,

Для меня это так же священно, как и Его любовь

У этого квартета есть особенность, не соответствующая двум приведенным выше случаям: моя мечта. Поскольку слово заканчивалось гласной, гласную в суффиксе пришлось опустить. Однако, чтобы подчеркнуть и усилить мелодию, гласная в суффиксе не опускается и снова не добавляется, даже если есть возможность получить согласную между словом и суффиксом. В третьем и четвертом стихах этого квартета притяжательные суффиксы в формах -im, -si добавляются в обычном порядке (как в любви к моей родине).

Мне он казался еще красивее,

Тело меньше и звезда горячая

Все блага будут в тот момент,

Когда капли собираются и превращаются в озеро

В этом же квартете во фразеологизме использовался притяжательный суффикс, то есть суффикс -i стал неотъемлемой частью фразеологического соединения. В результате сформировался целый фразеологический комплекс и сформировался новый уникальный образ.

Что ж, даже если ты чувствуешь это в своих объятиях,

Если у меня опухла пятка, порежь свои камни

Шепча в водовороте чувств,

Даже если ты не отрезал мне язык от любви к стихам

В этих стихах притяжательный суффикс *-im*, представляющий собой форму первого лица единственного числа единственного числа, используется дважды, создавая ощущение мелодичности.

Они забирают мой сон, тысячу углей вместо меня,

Это шашлык все мое тело

В этих стихах притяжательный суффикс выражает значение первого лица в единственном числе с формами *-m*, *-im*. Первая форма используется один раз, а вторая форма используется дважды, что в некотором смысле также приводит к повторению, но это не выглядит ошибочным в стихотворении.

Почему, если эти комплименты не выглядят высокомерно.

Когда цветут другие, на брови накладываю Навруз,

Хотя у меня нет неприметного гадо.

Такой широкий мир был бы узок в глазах Саиды,

Если Васли не всегда интересуется

В этих стихах поэт использовал суффикс *-si*, что означает третье лицо единственного числа шесть раз и формы *-i* и *-im* один раз. Но переизбыток повторения стал незаметным. Хотя поэт создал в определенном смысле тонкость смысла, используя притяжательные суффиксы, он также служил для выражения тона.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Саида Зуннунова, «Твоя дочь писала» Узбекское государственное издательство, Ташкент, 1948, редактор Н. Ахунди.
2. Саида Зуннунова, Издательство «Новые стихи», «Красный Узбекистан» и «Единая правда Востока», Ташкент, 1950, редактор Мирмухсин.
3. Веб-сайт <https://www.google.com/search>

XXI ASR MODERN ADABIYOTIGA NAZAR

Babayeva Gulnozaxon Latibjonovna,

gulnozaboboyeva05@gmail.com

Andijon mashinasozlik instituti

O`zbek tili va adabiyoti kafedrasi assistenti,

Xusanboyeva Tursunoy Maxammadqasimjanovna,

tursunoyxusanboyeva@gmail.com

Malikova Mashxura Maxammadali qizi

malikovamashxura@mail.com

Axborot tizimlari va texnologiyalari yo`malishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya. XXI asr modern adabiyotining ijod mahsullarida fojiviy taqdirga mahkum inson fojiviylik zahirida ham baxtga intilishi, najot axtarishi namoyon bo`ladi. Modernchi adiblarning qahramonlari ko`p hollarda favqulodda vaziyatga tushib qoladilar, ana shunday hollarda ularning qalbida ro`y berayotgan jarayonlar muallif diqqat markazida turadi.

Kalit so`zlar: modernizm, modernistik ijod, g`oya odami, tamaddun – sivilizatsiyasi, diniy modern tushunchasi, fantastika va reallik,

Modernizmga tushkunlik mafkurasini ifodalovchi hodisa sifatida salbiy baho berib kelindi. Ammo uning buyuk namoyandalari bu fikrning biryoqlamaligi, adolatsizligini isbotladi. Frans Kafka, Jeyms Joys, Alber Kamyu asarlarida chirigan jamiyatning inson shaxsiga ta`siri, uni mahv etishi o`zining yorqin ifodasini topsada, insonga, uning kelajagiga ishonch tuyg`usi ham ko`rinib turadi. Modernistik ijod mahsullarida fojiviy taqdirga mahkum inson fojiviylik zahirida ham baxtga intilishi, najot axtarishi namoyon bo`ladi.

Modernchi adiblarning qahramonlari ko`p hollarda favqulodda vaziyatga tushib qoladilar, ana shunday hollarda ularning qalbida ro`y berayotgan jarayonlar muallif diqqat markazida turadi. Ularning qahramonlari odatda halol, sofdil, beozor odamlar. Ruh hayoti bilan yashash, ko`ngil buyurganini qilish, soxtalik, sun`iylikni inkor qiladi, qalbidagini yashirmaslik - F.Kafta, A.Kamyu kabi ijodkorlar asarlaridagi qahramonlarini ana shu jihatlarini to`laqonlik ochib bera olganlar.

Modernistlar shaklga alohida e'tibor beradilar, shartli-ramziy usullarni qo'llaydilar, inson shaxsiga kutilmagan tomondan yondashadilar. Bu jihatdan, ayniqsa, avstriyalik yozuvchi F. Kafka ijodi diqqatga sazovordir.

Frans Kafka XXI asr modern adabiyotining eng ajoyib va o'ziga xos namoyandasidir. Uning ijodi g'oyatda xilma-xil qarashlar va baholarga sabab bo'lgan. Albatta, Kafka tiriklik chog'idagiga qaraganda o'limidan keyin unga qiziqish kuchli bo'lganligini ham e'tirof etish kerak. Ba'zan buyuk iste'dod egalari o'z davrida tan olinmasligi, tushunilmasligiga ko'plab misollar keltirish mumkin. Kafka ham shunday ijodkorlar sirasiga kiradi. U Markaziy Yevropada o'tgan asrning 20-30-yillarida juda keng bo'lmasa ham ma'lum ma'noda tanilgan edi. O'z paytida Gesse, T.Mann, Muzil, Brext kabi taniqli yozuvchilar uning iste'dodini tan olganlar. Ammo Kafka nomining asl shuhrati Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrga to'g'ri keladi. Chunki Kafka tirikligida kitoblarining nashr qilinish-qilinmasligiga bee'tibor qaragan. Shu sababli o'limidan keyin nashr etilgan, ba'zilari tugallanmagan «Jarayon», «Qo'rg'on», «Amerika» romanlari adabiyot olamida xaqiqiy voqea bo'ldi.

Uzoqdavrlar mobaynida Kafka me`rosi uning do'sti, yozuvchi Maks Brod qo'lida saqlandi. Brod marhum yozuvchi timsolida ko'proq san'atkoni emas, «g'oya odamini» ko'rar edi. Shuninguchun uni xristian ta'limoti targ'ibotchisiga chiqarib qo'ygan edi. Kafka ijodini o'zicha noto'g'ri talqin qilganiga qaramay, Brodning XXI asr adabiyoti oldidagi xizmati ulkan bo'ldi, u do'stining barcha nashr qilinmagan qo'lyozmalarini yoqib yuborishni so'rab qoldirgan vasiyatini bajarmadi va dunyo kitobxonlari Kafka me`rosi bilan to'liq tanishish imkoniyatiga ega bo'ldi.

Kafka nomi shuhrat cho'qqisiga chiqqach, barcha uni o'zicha talqin qilish va ulug'lashga o'tdi. Avvalroq Amerikada boshlangan Kafkani yangidan tanish asta-sekin butun dunyoga yoyildi. Tanqidchilik buning sababini yozuvchi asarlarida ko'zga tashlanadigan payg'ambarona bashoratlarda ko'radilar. Kafka hech qachon payg'ambarlikka da'vo qilmagan edi, biroq u dunyo taraqqiyotidagi ba'zi tamoyillarni ko'ra bildi. Insoniyat ishongan g'oyalarning urushdan keyin puch

bo'lib chiqishi, tamaddun - sivilizatsiyaning oxir-oqibatda insonni mahv qiluvchi jihatlarini o'z asarlarida ochib berdi.

Kafka g'ayriinsoniy tartibotlar hukmron bo'lgan dunyodan nafratlanar edi, insonning imkoniyatlariga ishonmas edi. Ayni paytda u inson uchun iztirob chekar, uning ucun o'zini javobgar deb his qilardi. Kafka dunyoqarashidagi qarama-qarshilik uning asarlari turlicha baholanishiga sabab bo'ldi. Uning ijodini diniy va modern adabiyotning turli oqimlari aqidalari bilan izohlashga urindilar.

Hozirgi zamon adabiyotida ham Kafka ijodiga bo'lgan qiziqish so'ngani yo'q. Zero, bu yozuvchining kashfiyotlari zamonaviy kitobxon qalbiga ham yo'l topa bilmoqda va topa biladi ham.

Uning asarlarida fantastika va reallik g'aroyib tarzda uyg'unlashib ketadi. Uning asarlarida umidsizlik, tushkunlik ruhi hukmron, degan qarashlar uncha asosli emas. Kafka asarlari yagona xulosa chiqarishga imkon bermaydi, tafakkurni uyg'oqlikka, faollikka chorlaydi, qayta-qayta o'qishga majbur ;.-; qiladi. Uning ijodiy jumbog'i, sehri ham ana shunda, yangi asr kitobxonini bu jumboqni o'zicha yechadi va kashf qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Alimuhamedov N. “Antik adabiyot tarixi”. T.: “O'qituvchi”. 1975 yil.
2. Sulaymonova F. “Sharq va G'arb”. T.: “O'zbekiston”. 1997 yil.
3. Mahmudov M. “Hayrat va tafakkur”. Toshkent. G'.G'ulom. 1990 yil.
4. Sh. Normatova. Jahon adabiyoti. T., Cho'lpon, 2008.
5. F.Kafka. Jarayon. Alisher Navoiy nomidagi nashriyot. Toshkent. 2006.
6. Veb sayt

<https://hozir.org/uzbek-filologiyasi-fakulteti-uzbek-adabiyoti-kafedrasi-jahon-a.html?page=8>

АЛИШЕР НАВОЙНИНГ АСАРЛАРИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ

Ибрагимова Мухаррам Исақовна
muxarramibragimova@gmail.com

Андижон машинасозлик институти
Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ассистенти
НегматовБегзод
Хизматлар соҳаси йўналиши 2-курс талабаси

Аннотация. Ушбу мақолада ўзбек тилининг ривожланишида Алишер Навоий асарларининг ўрни ва унинг асарларда ўзбек тили имкониятларини ёритилиши ҳақида сўз юритилган.

Алишер Навоий улуг мутафаккир адиб, буюк шоир ва улкан тилшунос олим сифатида ўзбек адабий тилига асос солган, уни шакллантириш ва ривожлантириш ишига жуда катта ҳисса қўшган. Шунинг учун ҳам эски ўзбек адабий тилининг шаклланиши ва таракқиётиҳаққоний равишда Алишер Навоийнинг табаррук номи билан боғланган. Ҳақиқатан ҳам Алишер Навоийнинг тили бутун бир даврнинг тили, бутун бир халқнинг адабий тилидир. Ҳатто уни бир неча даврлар ва бир неча халқларнинг тилини акс эттиради деб ҳисобловчи олимлар ҳам ҳақ бўлиб чиқадилар. Чунки Алишер Навоий XV асрда ўзбек адабий тилини яратар экан, бир қанча халқларнинг тилларидан озиқланганидек, у асос солган адабий тилдан биргина ўзбек халқи эмас, балки бутун Ўрта Осиё ва айрим бошқа туркий халқлар ҳам фойдаланиб келдилар.

Олимлар Алишер Навоий томонидан асосланган адабий тил қандай негиз асосида пайдо бўлгани ҳақида турлича фикрлар билдирадилар. Бу фикрлар ўша даврда мавжуд бўлган қуйидаги шарт -шароитларни турлича таҳлил қилиш натижасида келиб чиққан. Ўша даврда кўп асарлар араб, форс ва турк тили каби уч тилда яратилар эди. [1.97]. Шунингдек, Алишер Навоий замонасида илмий асарлар араб тилида, бадий асарлар форс тилида

ёзилганлигини олимлар қайд этадилар. Маълум давр уйғур тилидан ҳам фойдаланилган бўлиб, қадимги уйғур тилига хос бўлган бир қанча марфологик, лексик, фонетик элементлар Навоийгача бўлган ҳамма ёдгорликларда учрайди. Бу даврда бир-биридан фарқ қиладиган территориал диалектлар мавжуд эди. А. Навоий даврида туркий тилда сўзлашувчи халқлар турли-туман бўлган ва турли шеваларда сўзлашганлар. Бу шевалар ўзаро бир -бирига ва адабий тилга таъсир қилиб, турли элементларини киритиб борган. Бунинг устига тил группаларининг аниқ номлари йўқлиги масалани очиклашга тўсқинлик қилади. А.Навоий диалектларга кўра она тилини «Мезон авзон» асаридабаъзан туркча тил, чиғатой тили [2.108] деб номлайди.

Улуғ Навоийнинг илм-фан тараққиёти соҳасида, жумладан, она тили бобида қилган ажойиб ишлари туганмас бойлик бўлиб, ҳозирги кунда ҳам уни ўрганиш жуда муҳимдир. Навоийга ўз тилини мумтозлик даражасига кўтарган шоир дея ҳам таъриф беришади.

Ана шу даражани белгилашда энг аҳамиятли асари унинг “Хамса”си бўлиб, бу асар миллий, ҳам умуминсоний маъноларни ўзида жамулжам қилган ва эпопея жанрига мансуб бўлган қомусий асардир. Унинг ҳаракат доираси ғарбда Юнонистондан шарқда Хитойгача, шимолда Россиядан жанубда Ҳиндистон ва Ямангача оламшумул кенгликларни қамраб олади. Навоий лирикасида тасаввуф ғоялари муҳим ўрин эгаллайди. «Хамса»да ҳам тасаввуф талаб қиладиган инсоний камолот, пок муҳаббат, муқаддас бурчга садоқат муаммолари диққат марказида туради. Асардаги бу муаммолар жаҳон миқёсига олиб чиқилади ва умумбашарий хусусиятга эга бўлган ёрқин инсоний тақдирлар орқали ҳал этилади.

Шарқ ва Ғарбнинг энг машҳур мамлакатларидан чиққан қаҳрамонларнинг номлари, ҳаракат доиралари, драматик тақдирлари Навоий «Хамса»сининг маъно ва мазмуни, бадиий тили ва тасвир воситалари беқиёс даражада бой ва ранг-баранг бўлишига имкон беради.

Олимларнинг аниқлаган статистик маълумотларида Навоий асарларининг сўз бойлиги А. С. Пушкин ва В. Шекспир асарларининг сўз бойлигидан ҳам кўпроқ эканига эътибор қаратилади. Навоий қўллаган ана шу тил бойликларининг энг катта қисми «Хамса» дostonларидан жой олган бўлиб, бу дostonларда туркий, форсий, арабий сўзлардан ташқари юнон, ҳинд ва бошқа тилларга хос номлар ва атамалар ҳам муҳим ўрин эгаллайди. Навоий «Хамса» орқали мумтоз адабиётимизни жаҳон миқёсига олиб чиқар экан, турк оламининг эпик дoston яратиш борасидаги бой тажрибасини ва ўлмас анъаналарини ривожлантириб, умуминсоний қадриятлар даражасига кўтаради[3].

А.Навоийнинг “Мухокатул луғутайн” асари ҳам форс ва ўзбек тилларини таққослаб ўзбек тили имкониятлари, унинг нозик қирралари, сўз бойлиги каби томонларини очиб она тилини ривожлантириўда ўз ўрнига эгадир. Ўзи шу икки тилда ҳам ижод қилади.

А.Навоийгача ҳам ўзбек шоирлари орасида зуллисонайилик (икки тиллилик) анча кенг тарқалган эди. Хоразмий, Атоий, Лутфий ва бошқа шоирлар ўзларининг истеъдодларини ҳар икки тилда ҳам намоиш қила олдилар.Аммо бу анъана тожик шоирлари ижодида дея рли учрамас эди. XV асрнинг ўрталаридан бошлаб форс -тожик адиблари ўртасида ҳам туркийгўйлик пайдо бўлди. Бу эса ўзбек адабиётини юксакликка кўтариб, ўзбек тилининг қудратини намоиш этган А.Навоийнинг бевосита таъсири натижасида эди. Форс -тожик шоирларидан биринчи бўлиб ўзбекча шеър ёзганлар ҳам А.Навоийнинг дастпарварлари - Камолиддин Биноий, Бадриддин Ҳилолий, Давлатшоҳ Самарқандий, Зайниддин Восифийлар эдилар. Икки тилни таққослаб ўрганиш қиёсий тилшунослиқдан маълумки, тилнинг имкониятларини тўла очиб беришда ҳам аҳамиятлидир.

Ҳар бир халқнинг юксалиши, албатта, тарихан қиёсий тазрда намоён бўлган. Бунга А.Навоийнинг асарлари ҳам гувоҳлик беради. А.Навоий она

тилининг имконият ва қудратига эътибор бериб, уни ривожлантириш муқаддас вазифаси эканлигини ўз асарларида ифодалади.

Адабиётлар:

1. А.К.Боровков. Алишер Навоий как основоположник узбекского литературного языка. – Москва, 1946.
2. А.Н. Кононов. Опыт анализа термина турк. - СЭ. 1949. №1.
3. <http://e-adabiyot.uz/uzbek/mumoz/navoiy/403-tilni-momtozlikka-kotargan-siyom.html>

САИДА ЗУННУНОВАНИНГ ГРАММАТИК ВОСИТАЛАРДАН Фойдаланиш Маҳорати

Иномиддинова ОдинахонОбобакировна
odina82010@gmail.ru

*Андижон Абу Али Ибн Сино номидаги жамоат соғломатлиги
техникуми
Ўзбек тили фани ўқитувчиси*

Аннотация. Саида Зуннунова ўзининг ижодкорлик фаолиятида грамматик воситалардан маҳирона фойдаланган ва уларни ўзини ёзма фойлияти жараёни очик, аниқ ва тўлақонли ёритиб бера олган десак муболаға бўлмайди.

Калит сўзлар: грамматик маъно, лексикмаъно, УЛМ, УГМ, ОГМ, ХГМ, ОЛМ, ХЛМ, грамматик форма, синтактик қурилма, грамматик шакл.

Ижодкорнинг маҳорати унинг тилимиз материалларидан қандай, қай тарзда унумли фойдаланилганлиги билан белгиланади. Чунки айтилмоқчи бўлган бадий ва умумлашма фикр-мулоҳазалар фақат лексик маъно билан шаклланавермаслиги табиий ҳолдир. Бу ерда шоира айтмоқчи бўлган ижодий

фикр-мулоҳаза ҳам лексик, ҳам грамматик маънолар мажмуи воситасида ифодаланишини эътиборга олиш лозим бўлади.

Грамматик маъноларни юзага келтирувчи воситалар (яъни грамматик категориялар) мажмуи сўзнинг лексик маънолари билан биргаликда ижодкорларга хос индивидуал тил хусусиятини бадиий асарнинг тил хусусияти даражасига кўтара олган. Сўзнинг лексик маъносига грамматик маънолар қўшилиши билан лексик маънога жиддий таъсир қилмайдиган УЛМ, УГМ, ОГМ, ХГМ, ОЛМ, ХЛМ каби маъно(нозиклик)лар шаклланади. Улар тасвирланаётган воқеликнинг ижодий маҳсули бўлган бадиий матни образли ифодалилик, аниқлик, ишончлилик, равонлик, мантиқан ҳамоҳанглик руҳини сингдиради. Ушбу маънолар ижодкорнинг маҳорати, тилнинг мукамал билиши ва сўзнинг имкониятларини тушуниб ишлатиши орқали намоён бўлади.

Асар тилида маънолар мажмуидан бирининг воқеланиши орқали ижодкорларнинг бадиий маҳорати ва ижодий қобилиятларини кўрсатиш мумкин бўлади. Албатта, грамматик меъёрларни яхши билиш, нутқий жараёнда айтилаётган фикрни энг юқори савияда баён қилиш имконияти юзага келтиради. Шунинг учун ҳам “Тилда ҳар бир сўзни, грамматик формани, ҳар бир синтактик қурилмани ўз ўрнида, яъни шу сўз, шу грамматик шакл ёки синтактик қурилма (гап) ишлатилаётган вазиятни (тингловчи савияси, уларнинг ҳолати кабилар) ҳисобга олган ҳолда тўғри қўллаш, уларнинг шу вазиятга энг мос тушадиганини танлаб, нутқ жараёнида улардан унумли фойдаланиш, энг ихчам ва фикрни лўнда ифодалайдиганини, энг содда ва ҳаммага тушунарлилигини ишлатиш нутқнинг равонлигини, тушунарлилигини, аниқлигини таъминлайди, уни ғализликлардан халос этади. Сўзларни, грамматик шаклларни бефарқ қўллаш, вазиятга мос тушмайдиган гапларни беихтиёр, назоратсиз айтиб юбориш, бўлар-бўлмасга у ёки бу сўздан ёки грамматик шакллардан фойдаланавериш, ёхуд уларни ортиқча қўллаш,

ўринли-ўринсиз такрорлайвериш нутқни бачкана қилиб, фикрни хиралаштиради, унинг таъсирчанлигига путур етказди”.

Грамматик воситаларнинг бадиий матндаги услубий-функционал хусусиятлари ва имкониятлари ҳар бир ижодкор асарларида индивидуаллиги билан ажралиб туришлиги табиий ҳол. Зеро, “Каттадир-кичикдир, ҳар қандай китобхон бадиий сўз ботинидаги сиру саноатнинг тагига етгачгина, ундаги яширин бадиий маъно ва мазмуннинг мағзини чаққачгина, бир сўз билан айтганда, бадиий сўзни ичдан инкишоф этгачгина, яхлит асар бадииятини, ижодкорнинг айтмоқчи бўлган фикрини тушуна олади. Табиийки, бадиий идрок даражаси барчада бир хил эмас, шунинг учун бадиий асар мутолаасидан олинган ҳузур ҳам ҳар кимда ҳар хил” бўлади. Шу сабабли қуйида шоира асаридан танланган мисоллар таҳлилини юқорида айтилганлар воситасида баён этилади.

Қуйида сўз билан шаклланган ижобий ҳолатлардан баъзиларининг Саида Зуннунова ижодий ишларида қўлланилганлиги ва тасвирда фавқулодда ўзгача тасвирийликни юзага келтирганлиги мисоллар воситасида асослашга ҳаракат қиламиз.

Ушбу қўшимча баъзи бир адабиётлар фақат кўплик қўшимчасини ясовчи восита деб кўрсатилган. Шу билан бирга бошқа баъзи адабиётларда эса мазкур грамматик восита кўпликдан бошқа эмоционал-экспрессивликни таъминловчи грамматик маънолар мажмуини маълум ўринларда шакллантириши ҳам айтиб ўтилган. Ш.Раҳматуллаев бу қўшимчанинг ҳурмат маъносини ҳам ифодалашини таъкидлаган. Уларни шоира асарларидан танлаб олинган мисоллар таҳлили жараёнида кузатишимиз мумкин:

Бахтиёр ёшликнинг ёрқин гувоҳи,

“Арча” қўшиқлари кўкка чирмашар.

Қалбимиз севинчга тор келиб гоҳи,

Шодлик қаҳ-қаҳаси кўклардан ошар (С.З.Қизингиз ёзди. 27-б.).

Ушбу тўртликда икки марта-лар қўшимчаси ишлатилган. Биринчи сўздаги бу қўшимча сўзга қўшилиб, ҳақиқий кўплик билан бирга нимагадир аталганлик маъносини билдирса (“Арча” қўшиқлари), иккинчисида эса чек-чегарасизлик, бўртириш маъно (кўклардан ошар) нозикликлари сезилиб турибди. Кўк, яъни осмон борлигини биламиз, аммо шоиранинг бу тўртликнинг сўнгги мисрасидаги кўклар сўзига дуч келганимизда эса бадийлик ҳамда индивидуалликни бўртирувчи чек-чегарасизлик маъноси аниқ билиниб туради.

Курант нидосида зафар марши бор,

Минутти кунларнинг мазмунига тенг.

Ойларки, ҳар бири йилга баробар,

Ҳар дамнинг маъноси олам каби кенг.

Мазкур мисраларда ҳам икки ўринда –лар қўшимчаси қўлланган. Аввалгиси сўзга қўшилиб соф кўплик маъносини англатса, иккинчи ўриндаги –лар қўшимчасида эса вақтнинг чегарасизлиги маъноси ифодалаб, бадий тасвирда ифодалиликни яратишга хизмат қилмоқди.

Ичимга қор ёғар ҳаво айниса,

Ўйим шу: юзимиз қизармаса бас.

Сўзининг устидан чиқмас номардлар,

Биз эса ундайлар хилидан эмас (С.З.Қизингиз ёзди. 19-б.).

Мазкур мисраларда икки ўринда –лар аффикси ишлатилган. Биринчи ўриндаги қўлланишда бу қўшимча соф кўплик маъносини англатиб турибди. Тўртинчи мисрадаги ундайлар сўзидаги –лар қўшимчасида кўплик маъноси билан бирга киноя, қочиримли таъкид маъно нозикликлари (биз қочадиган, сўзининг устидан чиқмайдиган номардлардан эмасмиз) ҳам ўз ифодасини топган.

Дилга яқин, аммо кўздан узоқ ёр,

Бир елкан мисоли олис денгиз.

Мен эса йилларки, қирғоқда тикка,

Гоҳи умидсизман, гоҳи умидвор (С.З.Т.,2001.65-б.).

Бу мисраларда муаллифлар кўшимчаси воситасида нафақат кўплик маъносини ифодалаяпти, шу билан бирга субъект фаолияти кўп вақтга тенглигини ҳам таъкидлаб турибди (субъект, яъни мен эса йилларки, қирғоқда тикка, гоҳи умидсиз, гоҳи умидворман).

Хуллас, грамматик маънони англатувчи кўшимчалардан бири бўлган –лар кўшимчаси шоира асарларида нафақат кўплик маъносини ифодалайди, шу билан бирга матндан келиб чиққан ҳолда ижодкор қаламига хос ва мос бўлган маънолар нозиклигини ҳам ифодалашга хизмат қилади. Албатта, бадиий матнда тасвирланган эмоционал-экспрессивлик жараёни –лар кўшимчасининг услубий хусусиятларини ёритишга асосий омиллардан бири бўлиб хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР:

1.Саида Зуннунова, “Қизингиз ёзди” Ўзбекистон Давлат нашриёти, Тошкент, 1948 йил, Редактор Н.Охундий.

2.Саида Зуннунова, “Янги шеърлар”,“Қизил Ўзбекистон” ва “Правда Востока бирлашган” нашриёти, Тошкент,1950 йил, Редактор Мирмуҳсин.

3. Саида Зуннунова, “Гуллар водийси”,“Ўзбекистон ССР давлат нашриёти”, Тошкент,1954 йил, Редактор Туроб Тўла. 63 б.

FOUNDATION OF LITERARY LITERATURE OF THE XXI CENTURY

Rakhmatova Zulfiya Mametkhonovna

abbosakbarovv@gmail.com

Andijan State University

Assistant of the Department of Interfaculty Foreign Languages

Annotation. You shouldn't forget that the image created in any work of art is, first of all, the instrument of reflection of the attitude of the writer towards people and lives.

Key words: literature, visual expression, aesthetic thinking, the image of the spiritual environment and the fate of man

It is well known that the impulsion for wealth plays a decisive role in the thinking of a person living in a market economy. This phenomenon also poses important challenges to fiction. First of all, it was necessary to update the concept of the hero. Unlike the characters created so far, it was now necessary to create the character of the people who are being formed in the conditions of market relations. In any case, a category of people who are trying to make a fortune, who do not shy away from any cruelty and disgust on this path, and who step into the path without thinking about the consequences of their efforts, have emerged as a result of tragedy. At the same time, of course, there are people who adapt to market demands, are thankful for what they have today, and provide for their families and their futures. Life began to set before the creators the task of creating such a gallery of heroes. Writers who did not have enough experience in describing such a complex issue faced difficulties in how to express the image and biography of a market man.

As a result, works of different levels were created, both ideologically, artistically and stylistically. Initially, due to the difficulties of the market economy, some mafias, which came to the forefront of life, tried to reflect such vices as theft, crime, prostitution. In doing so, the authors sought to raise awareness among the readership.

However, this good intention began to have the opposite effect as it was not sufficiently artistically proven by the writers. A distinctive feature of the prose works

created in the first decade of the XXI century is that in this process the image of people divided into poles of good and evil was born. Among such heroes, the peculiar interpretation of the character of women in particular is of great importance. It is no secret that at a time when market economy governance is taking shape, women are becoming more active.

In this regard, the characters in the bazaar and human destiny, created by such talented writers as Tahir Malik, KhurshidDostmuhammad, UlugbekHamdam, TilavoldiJuraev, AbduqayumYuldosh, SalomatVafo, ZulfiyaKuroloyqizi, are artistically high, ideologically mature stories and novels.

The writer has to take into account the interests and desires of the "I" of the person he has chosen in accordance with the subject and the problem he is describing, as well as the number, temporality or permanence of his passions arising from the individuality of this personal interest. If this situation is not described in the norm, the person's "I" will gradually become blurred, and the play can only create a silhouette, not a living image.

In fact, man involuntarily examines himself after the passion, which has been aroused in an instant, has cooled. Because when the uncontrollable and absurd effect of passion passes into his mind, whether it is good or bad in the person himself, a relationship emerges. The true artist is responsible for depicting this process as naturally as possible, and most importantly, in strict adherence to national identity.

It should not be forgotten that the image to be created in any work of art is, first of all, a means of reflecting the writer's attitude to people and life. At the same time, it is also the author's aesthetic assessment of life events. Each character embodies to some extent the aesthetic ideal of the writer. In order to fulfill this task, that image must move in certain social conditions, in a spiritual environment. This should happen naturally.

If in a work of art the author approaches the existing things in life, events and the destiny of people only for the purpose of artificial, formal imitation, it is not a work of art, but a set of skillfully made things. To get rid of such artificiality, the artist's

aesthetic thinking must be clear and stable. If we approach the works we have analyzed in this context, it becomes clear that the aesthetic ideals of the writers are at different levels. Therefore, it can be said that these works differ from each other in their ideology and art.

“Literature is a mirror at the beginning of the road,” said writer Stendha. It depends on the artist’s skill what image to show in the mirror. The more pleasant, radiant, and clear the image of a person is in the mirror, the happier the person who looks at him will try to correct himself. On the contrary, if it is ugly, immoral, sloppy and seductive, one is disgusted with it. Choosing which of these two methods of perception is a means of illuminating the writer's aesthetic ideal. The reader both learns and is disgusted by the images created by ZulfiyaKuroloyqizi and SalomatVafo

LITERATURE:

1. Speech by the President of the Republic of Uzbekistan MirziyoyevSh.M. at the International Conference "Central Asia: Common History and Common Future, Cooperation for Sustainable Development and Progress" in Samarkand, 2017.

2. Karimov I.A. - "Uzbekistan on the threshold of the XXI century", Tashkent, "Uzbekistan", 1997.

3. Solijonov Y. "Star of the East", 2011-4.

4. Web-site <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/xxi-asr-nasri-manzaralari/?imlo=k#>

ЧЕЛОВЕК И ПРИРОДА, ЧЕЛОВЕК И ОБЩЕСТВО

Сайиджоновна Феруза Латипжоновна

sayidjonovaferuza@gmail.com

Андижанский государственный медицинский институт

Ассистент кафедры патологической анатомии и судебной медицины

Аннотация. Каждый день, каждый час жизнь сталкивается с новыми проблемами. Эти проблемы могут быть легкими или серьезными по весу, большими или маленькими по размеру, значительными или незначительными по важности, временными или постоянными по своей природе, универсальными или личными по направлению.

Ключевые слова: человеческое мышление, произведение искусства

От писателя требуется немало усилий, чтобы уместить целую вселенную в маленький глаз кольца и отразить ее разными цветами. Художник, начинающий писать роман, должен быть одновременно ювелиром, плотником, парикмахером, архитектором и критиком. Писатель должен воплотить в себе все особенности этой профессии. Так что работа, которую он создает, отражает изобретательность ювелира, мудрость плотника, мастерство каменщика, изобретательность архитектора, чувство селектора. Если посмотреть на произведения с этой точки зрения, становятся понятны некоторые достоинства и недостатки современной узбекской прозы.

В романе, прежде всего, важно уметь поставить проблему. Поскольку роман является крупнейшим жанром эпического жанра, поднимаемая им проблема не должна терять своей актуальности и современности в любое время и при любых обстоятельствах. Каждый день, каждый час жизнь сталкивается с новыми проблемами.

Эти проблемы могут быть легкими или серьезными по весу, большими или маленькими по размеру, значительными или незначительными по важности, временными или постоянными по своей природе, универсальными или личными по направлению. Вопрос в том, насколько он может быть выбран

и выражен писателем и связан с интересами общества. Поскольку человек - винт общества, проблема, которая его беспокоит, несомненно, повлияет на нормальное функционирование других механизмов. С этой точки зрения большинство проанализированных нами работ характеризуются романтической значимостью, современностью и крайней актуальностью проблемы.

Но, честно говоря, их решение не на одном уровне.

В произведениях Нормурада Норкобилова «В степях», Туроба Максуда «Илиндж», Джаббора Халила «Шторм» и «Станции судьбы» в широком смысле рассматриваются древние и древние литературные проблемы, такие как человек и природа, человек. и общество, добро и зло.

Конечно, эти проблемы носят общий характер, каждая из которых требует от создателя различать необходимые аспекты с помощью ювелирного интеллекта, чтобы определить аспекты, которые приятны читателю с потенциалом критики, используя архитектурный интеллект, чтобы установить, что и где. В противном случае работа будет похожа на надутый воздушный шар, а выбранные герои будут приостановлены.

Например, когда Нормурад Норкобилов поднимает проблему человека и природы, чтобы показать, что они не могут жить друг без друга, что они - единственные дополняющие друг друга существа, в начале романа читатель видит три слоя человеческой природы и животный мир. Каждый из этих слоев воплощен в четких эмблемах.

Эшкуль Полвон, понимавший природу в человеческом обличье и считавший себя ответственным за ее сохранение; крутые холмы, покрытые голубой травой в образе природы, бескрайние степные поля; от дикой природы до волков, лисиц, собак и гусениц... Каждый из них благодарен за помощь в решении того или иного аспекта проблемы. Также автору удалось подробно описать сложность и богатство противоречий взаимоотношений между этими тремя слоями.

Описанный в авторском произведении человек вступает в открытый диалог с природой, не теряя своего «Я». Конечно, в таком интервью писатель не забывает, что природа сильнее человека. Однако это не заставляет идею воплощаться в его работе, а скорее заставляет ее естественным образом вытекать из серии событий.

В своем романе Туроб Максуд стремится выразить тот факт, что даже малейший инстинкт в человеческом сердце является основой неизбежности добра над злом. Он выбирает образ жизни главного героя Хайбата, имеющего старинное имя и образ, чтобы художественно выразить свое предназначение.

Выросшая в приюте, не зная, кто ее родители, сердце Хайбат полно следующих желаний: во-первых, желание любви. Со дня своего рождения он жил, нуждаясь в человеческой любви, не сосал материнскую грудь, не лежал в его теплых объятиях, не слышал Бога. Он рос в приюте, его избивали и отталкивали.

Второй принцип, проистекающий из этой любви, - любить женщину, беречь ее и продлевать ей жизнь. Потому что он думал, что моя мать умерла до моего рождения. Именно поэтому он всю жизнь любил своего сверстника Донохона, который встал на его сторону еще будучи студентом, не забыл его и стремился к нему. В-третьих, стремление к знанию; Он научился продлевать человеческую жизнь. Его учитель, академик Улуг Барака (впоследствии оказавшийся его отцом) разработал генную проблему и сделал открытие в науке, то есть вернул к жизни мертвого человека. Это было его четвертое желание.

Свои идейно-художественные замыслы писатель выражает на основе научной логики с помощью различных элементов изобразительного искусства и геометрических линий. Через них он обращает внимание на то, что в человеческом теле есть элементы добра и зла, которые принадлежат потомству, что они могут проявиться в любой момент, в ком-то.

Не будем забывать, что литература всегда была и должна оставаться зеркалом чистоты, красоты, справедливости, истины, веры и веры. Писатель не должен забывать продвигать свой чистый эстетический идеал на почве разврата и уродства, скверны и неверия, мерзости и скверны. Без этого ученика невозможно воспитать в духе добра.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Выступление Президента Республики Узбекистан МирзиёеваШ.М. на Международной конференции «Центральная Азия: общая история и общее будущее, сотрудничество для устойчивого развития и прогресса» в Самарканде, 2017.

2. Каримов И.А. - «Узбекистан на пороге XXI века. Журнал« Ёшлик », 2010, 9 (238) -сн.вр.», Ташкент, «Узбекистан», 1997г.

3. Солижонов Ю. «Звезда Востока», 2011-4.

4 Журнал «Молодежь», 2010, выпуск 9 (238).

5. Веб-сайт

<https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/xxi-asr-nasri-manzaralari/?imlo=k#>

БУЮК АЛЛОМАЛАРНИНГ ЎРТА ОСИЁ АДАБИЁТШУНОСЛИГИГА ҚЎШГАН ҲИССАЛАРИ

Саиджонова Феруза Латипжонова
sayidjonovaferuza@gmail.com

Андижон давлат тиббиёт институти
Патологик анатомия ва суд тиббиёти кафедраси ассистенти

Аннотация. Қатъий айтиш мумкинки, Ўрта Осиё тилшунослиги шу кунга қадар улкан босқичларни босиб ўтди. Ушбу мақолада етук мутафаккир жаҳон тан олган олимларни эришган ютуқларини тилшуносликка қўшган ҳиссаларида кўришимиз мумкин.

Калит сўзлар: тилшунослик, тараққиёт даври, «ўсиш» даври, маданият, маърифат.

Ўрта Осиё тилшунослиги ҳам шу кунги тараққиёт босқичига етиб келгунча узок, тарихий тараққиёт даврини, «ўсиш» даврини босиб ўтди. У турли мактаблар, оқимлар, таълимотлар таъсирида бўлди, олимлар томонидан лисоний ходисалар ҳақида айтилган фикрлар қарама қаршилигига, тил ходисалари ҳақида яратилган жуда кўплаб манбаларга «гувоҳ бўлди», шаклланди. Ўрта Осиё тилшунослигига ҳам жаҳон фанлари системасида ўзига хос ва ўзига мос доимий мустаўкам ўрин эгаллайди.

Ўрта Осиёлик машҳур алломаларнинг жаҳон маданияти, маърифати-илм-фанига қўшган ҳиссаси улкандир. Жаҳон тан олган буюк алломалар: Абу Наср Форобий, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Сино, Махмуд Кошғарий, Махмуд аз-Замахшарий, Алишер Навоий, Мирза Мехдихон ва бошқаларнинг тилшунослик фанга тараққиётидаги хизматлари каттадир.

Қомусий олим Абу Наср Форобий (873-930 й) яратган асарлар ичида «Фанлар таснифи» (ёки Фанлар таснифи ҳақидаги сўз) китоби тилшунослик масалаларига бағишланганлиги билан ажралиб туради.

Буюк аллома тилшуносликнинг фонетика, морфология, синтаксис, орфография, орфоэпия ва стилистика каби бўлимлари ҳақида дастлабки тушунчаларни берган.

Форобий фонетика ҳақида фикр юритар экан, нутқ, товушлари, товушларнинг ундош ва унли турлари, ундош товушларнинг пайдо бўлиши, ўрни, унли товушлар ва уларнинг хусусиятлари, сўзга қўшимчалар қўшганда юз берадиган товуш ўзгаришлари, сўзнинг фонетик меъёри ҳақида фикр юритади.

У лексика юзасидан маълумот берар экан, лексик бирлик бўлган сўз масаласига, сўз маъноларининг таснифи масаласига тўхталади, яъни сўз маъносининг икки турини: содда ва мураккаб бўлишини кўрсатади. Содда маъноли сўзларга: одам, хайвон, гул, овқат, осмон каби аташ вазифасини бажарувчи алоҳида сўзларни киритса, мураккаб маъноли сўзларга: нарса ва унинг белгисини билдирувчи - Бу одам — билимли, бу гул - ўсимлик каби ифодаларни киритади.

Форобий морфология масаласида сўзларни араб тилшунослигига асосланган ҳолда от, феъл ва ҳарфларга ажратади. Отларни иккига: атоқли ва турдош отларга бўлади. Аниқроғи, содда маъноли сўзларни иккига ажратади: 1) атоқли отлар: Зайд, Амр; 2) турдош отлар: одам, хайвон, от ва бошқалар. Отларга сон категорияси (бирлик, иккилик, кўплик), феълларга замон (ўтган, ҳозирги, келаси замон) категорияси хослигини таъкидлайди.

У синтаксис масаласида сўз бирикмаси ҳақида, нутқнинг қисмларга бўлиниши, сўзларнинг қандай бирикиш қоидалари ва ҳукм билдириши, сўзларнинг қўшилиш турлари ҳақида фикр юритади.

Форобий орфография масаласида сўзларнинг ёзилиш қоидалари юзасидан ҳам дастлабки маълумотларни беради.

Форобий шеърият - шеър ҳақида фикр юритар экан, шеърнинг ёзилиш ўлчовлари, яъни шеърнинг ёзилишидаги тўлиқ ва нотўлиқ ўлчовлар, қайси

Ўлчов ёқимли ва чиройли эканлиги, умуман, шеър товуш ва буғинлардан ташкил топиши фикрида баён қилган.

Форобий улуғ файласуф олим сифатида умумийлик ва хусусийлик диалектикаси нуқтаи назаридан тилга, лисоний ходисаларга ҳам мурожаат қилади.

У от, феъл ва юклама каби сўзтуркумларининг араб тилида ҳам, юнон тилида ҳам мавжудлигини айтиб, буни умумийлик сифатида Таллин қилади. Айни вақтда араб тилшунослари ушбу сўз туркумларини шу тил ходисалари, бирликлари асосида тахлил қилсалар, юнон тилшунослари эса қайд этилган морфологик категорияларни ўз она тили материаллари асосида ўрганишларини таъкидлайдики, бу жараён хусусийлик сифатида намоён бўлади. Бинобарин, диалектик фалсафанинг умумийлик ва хусусийлик кате-горичет тилнинг муайян тушунчалари орқали ўзининг исботини, тасдиғини топади.

АДАБИЁТЛАР:

1. С.Усмонов. Умумий тилшунослик. Т., 1972.
2. Н.А.Кондратов. История лингвистических уче- ний.М., 1979.
3. Я.В.Лоя. История лингвистических учений. М., 1968.
4. А.Н.Кононов, Х.Г.Нигматов. Махмуд Кашгарский о тюркских языках, История лингвистических учений, Средневековый Восток. Л., 1980. 130-142 бетлар.

УРОВЕНЬ КОНФЛИКТНОСТИ В ЛИТЕРАТУРЕ XXI ВЕКА

Тожибоева, Наргизахан Латипжонова

tojiboyevanargiza76@gmail.com

Андижанский государственный медицинский институт

Ассистент кафедры патологической физиологии

Аннотация. В произведении искусства важно определить узел, который изначально помогает развить события. Если этот узел объединит всех персонажей произведения, связанные с ними эпизоды и разовьет конфликт, целостность композиции произведения будет обеспечена, если реальность сможет твердо держать поводья до самого конца.

Ключевые слова: произведение, конфликт, сюжетный механизм, создатель,

Помимо врожденного таланта писателя реалистично изображать сложность человеческой жизни в художественном произведении, разногласия между обществом и его интересами, несоответствия и несоответствия, на мой взгляд, должно быть еще и большое мужество. Некоторым из сегодняшних писателей не хватает такого мужества. Давая возможность глубже проникнуть в легкие противоречий в череде событий, у автора создается впечатление, что он боится бросить главного героя в такой водоворот, как будто он заботится о себе. Вместо того, чтобы углублять анализ противоречий, есть случаи отхода от него к описанию беззаботных эпизодов, смягчению ситуации. В результате возникает слабость в системе событий произведения, обрыв, нерасторопность в динамике персонажей.

Прочитав некоторые работы и увидев, что события развиваются плавно и гладко, я задаюсь вопросом, не повторяется ли конфликтная болезнь, возникшая в пятидесятых годах прошлого века.

Конфликт служит двигателем сюжета художественного произведения. Без него сюжетный механизм работать не будет. Если в долгом путешествии двигатель выходит из строя на полпути или замедляется, писатель не может достичь своей идеологической цели, так же как человек не может достичь своей цели, и конфликт произведения ослабляется во время событий.

Каждое произведение искусства - это в хорошем смысле путешествие в сердце читателя. Естественно, что эта поездка будет насыщена разными событиями, хорошими и плохими людьми, мыслями и крутыми поворотами. Если сюжет произведения не основан на идеях, взглядах, персонажах, конфликтах между группами, такое произведение не будет эффективным. Следовательно, ясное и последовательное выражение жизненной истины измеряется природой и достоверностью противоречий. В то же время конфликты, происходящие в человеческом сердце, также способствуют более убедительному выражению проблемы и выражаемого характера. Неслучайно в прозе последующих лет упор делался на изображении внутренних переживаний человека на основе серьезных противоречий.

Если с этой точки зрения посмотреть на произведения, созданные в начале XXI века, то можно быть уверенным, что многие наши талантливые писатели эффективно используют разные типы конфликтов и строят впечатляющие и интересные сюжеты. В то же время мы сталкиваемся с рядом сфабрикованных работ, как искусственных, так и невероятных. Некоторые писатели чувствуют неспособность развивать конфликты даже тогда, когда у них есть возможность их углубить, разрешить конфликты легкими и легкими способами и попытаться переместить героев через тяжесть и под свет.

Когда я думаю об этом, я думаю об уникальных достижениях и недостатках таких писателей, как НормурадНоркобилов, ТуробМаксуд, Джаббор Халил, ЗульфияКурулбойкызы, СаломатВафо, Хабиб Темиров в построении сюжета и создании конфликтов. В произведении искусства важно определить узел, который изначально помогает развить события. Если этот узел объединит всех персонажей произведения, связанные с ними эпизоды и разовьет конфликт, целостность композиции произведения будет обеспечена, если реальность сможет твердо держать поводья до самого конца.

С этой точки зрения у читателя грустное лицо Толанбоя («В степных полях»), лицо которого «мрачное и разочарованное» с первой же страницы;

«Рисование фигур на белой бумаге в возбужденной, нерешительной манере» Хайбат («Ильиндж»); Как только он вошел в царство, он увидел, что «всякие вещи были разбросаны по площади, и шкафы открыты, а одежда разорвана». Когда он встретил Джавлона Алиева («Станции судьбы»), который страдал несколько дней, «если в его сердце светит свет, его работа не будет работать», он сразу подумал: «Почему?» возникает вопрос.

Естественно, этот вопрос побуждает его быстрее читать произведение. Когда он находит ответ, он удовлетворяется одними и недоволен другими.

Для этого писатель должен смотреть на жизнь оптимистичным взглядом и горячей любовью. Чтобы произведение искусства, являющееся продуктом его мышления, не подавляло аппетит покупателя, как сырые и незрелые фрукты.

Чтобы не попасть в такую ситуацию, от создателя требуется не покладая рук работать над своим делом, много потеть. В конце концов, он должен знать, что спешка никогда не идет на пользу литературе, что для настоящего художника лучше хорошо писать, чем много писать. Для этого настоящий творец должен жить с горем своего народа, глубоко его чувствовать, больше кипеть в котле жизни, делиться с людьми своими радостями и переживаниями, вдохновляться изменениями, происходящими в реальной жизни.

Литература:

1. Выступление Президента Республики Узбекистан Мирзиёева Ш.М. на Международной конференции «Центральная Азия: общая история и общее будущее, сотрудничество для устойчивого развития и прогресса» в Самарканде, 2017.

2. Каримов И.А. - «Узбекистан на пороге XXI века», Ташкент, «Узбекистан», 1997.

3. Солижонов Ю. «Звезда Востока», 2011-4.

4. Веб-сайт

<https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/xxi-asr-nasri-manzaralari/?imlo=k#>

XXI АСР АДАБИЁТИГА МУНОСАБАТ

Тургунова Дилдора Зияповна

maksuda361@gmail.com

Андижон давлат тиббиёт институти

Потанатомия кафедраси ассистенти

Аннотация. Аслида, ҳар қандай халқ адабиёти баркамоллик чўққисига, аввало, ўзи мансуб бўлган миллатнинг маданий, маънавий, маърифий анъаналарига қатъий риоя қилиши, уларга ҳурмат билан қараши орқали эришади. Бизда эса бундай анъаналарнинг туганмас хазинаси мавжуд. Ўлмас халқ оғзаки ижоди, бой ёзма адабиётимиз, ранг-баранг ахлоқий кадриятларимиз ва миллий урф-одатларимиз “пойдеворнинг пойдевори” борлигидан далолат беради.

Таянч сўзлар: эркинлик, тушов, бўҳрон, сўз санъати, қулоч отиш, эстетик идеал, пойдеворнинг пойдевори,

Инсон тафаккурининг янгилинишида, унинг онгига маълум бир ғояни сингдиришда ҳеч қайси соҳа адабиётчалик қурбат ва имкониятга эга эмас. Шу нуқтаи назардан қараганда, янги XXI аср инсон тафаккури тараққиётига, унинг тез ўсиши ва янгилинишига жиддий таъсир кўрсатди. Чунки адабиёт бадиий сўз ва образлар воситасида омма руҳиятида тубдан ўзгариш ясайди. Бунинг учун ижод аҳли эркин нафас олиш, хоҳлаган мавзусида қалам тебратиш, истаган муаммосини кўтариш ва, албатта, кўнглига маъқул келадиган қаҳрамон тимсоли орқали тасвирлаш ҳуқуқига эга бўлиши керак. Қарийб чорак кам бир аср мобайнида қоғозда бору амалда бўлмаган бундай “эркинлик” адибларимиз тафаккурини тушовга солиб қўйганди. Мустақиллик туфайли бу тушов узилди. Адабиётга – сўз санъатига чинакам эркинлик берилди ва у қонун асосида мустақамлаб қўйилди. Натижада, адабиётда жуда катта ижобий ўзгаришлар юзага келди.

Бунинг самараси тез орада аниқ кўзга ташланди, яъни, жадаллик билан ўсиб бораётган сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий тафаккурлар таъсирида адабий-

бадий тафаккур ҳам шаклланиб, улғайиш йўлига кирди. Дастлаб, одамзоднинг иқтисодий бўҳронлар уммонидаги сузиш қийинчиликлари, чўкиш азоби, иккиланиш, бемақсад қулоч отишларини реал тасвирлашдан ўзинитийган адабиёт аҳли янги асрнинг илк йилларидан бошлаб, бу мавзуни жиддийишлашга киришди. Бозор ва инсон тақдири кейинги йиллар ўзбек насрининг энг кўп ишланаётган муаммосига айланди.

Бозор муносабатлари ўз-ўзидан инсоннинг жамият, оила, жамоа, ўзга юрт ва дамлар ўртасидаги зиддият ҳамда алоқалар силсиласини ҳамюзага чиқаради. Бундай вазиятда турмушини ўнглаш учун уринаётган шахс манфаати билан янгилашишга юз тутаётган жамият ва сиёсат манфаатлари ўртасида ўзаро тўқнашувлар вужудга келади. Улар ўз навбатида оилавий муносабатларга ҳам, ахлоқий эврилишга ҳам, инсоннингёвузлик сари юз тутишига ҳам у ёки бу даражада таъсир ўтказмай қолмайди. Ҳақиқий санъаткорнинг вазифаси эса инсониятнинг келажагини таъминловчи умид бахш ғояларни илгари суриш, улар дунёқарашида эзгулик, меҳр-оқибат ва бағрикенглик каби фазилатларни ифодалашга хизмат қиладиган ибратли образларни яратишдан иборатдир. Бунинг учун ижодкорнинг эстетик идеали ғоятда соғлом, маънавий дунёқараши уетук, халқи ва Ватани олдидаги масъулияти барқарор бўлиши керак.

Маълумки, роман, қисса, ҳикоясингари эпик тур жанрларининг ҳар бири ўзига хос талаблар ва қонуниятлар асосида яратилади. Танланган мавзу кўлами, кўтарилган муаммо юки, яратилган персонажлар миқдоридан тортиб, шаклу шамойилигача қатъий ўлчамга эга бўлган бу жанрлар ҳозир ўзлигини йўқотиб, қоришиқ бир нарсага айлангандек тасаввур қолдирмоқда. Аввало, романда қўйилган муаммонинг юки ғоятда залворли бўлиши талаб этилади. Ваҳоланки, ҳозир баъзи адиблар учун асарда романбоп муаммони кўтаришдан кўра, “роман” деган атама билан китоб чиқариш муҳимроқ бўлиб қолди. Кейинги йилларда “Янги асравлоди” нашриёти айрим китобларни “XXI аср романи” деган ном билан чиқара бошладики, уларни ўқиб, кишида агар

янги аср романлари шунақа бўлса, ҳали ҳеч нарсага эришмапмиз, деган фикр уйғонади.

Бундан йигирма йил аввал жаҳона дабиётининг синчков билимдони, адабиётшунос Талъат Солиҳов (оллоҳ раҳматига олган бўлсин) суҳбатларидан бирида: “Назаримда, аср адабиётининг пойдеворида иккита муҳим нарса бўлиши керак: бири – миллий анъана, адабиётимиз, санъатимиз соҳасидаги миллий анъана ваиккинчиси, жаҳон адабиётининг даражаси, жаҳон бадиий тафаккурининг даражаси ва жаҳон адабиётида эришилган тажриба. Ана шу нарсалар пойдевор асоси бўлади, пойдеворнинг пойдевори бўлади” (“ЎзАС”, 1.02.1991). деб орзу қилганди. Дадил айтиш мумкинки, бугун ўзбек адабиёти кўп асрлар мобайнида шаклланган миллий ўзига хослигини тўла сақлаган ҳолда, жаҳон адабиёти таркибига қўшилиш йўллари излаб топиши мкониётига эга бўлди. Аслида, ҳарқандай халқ адабиёти баркамоллик чўққисига, аввало, ўзи мансуб бўлган миллатнинг маданий, маънавий, маърифий анъаналарига қатъий риоя қилиши, уларга ҳурмат билан қараши орқали эришади. Бизда эса бундай анъаналарнинг туганмас хазинаси мавжуд. Ўлмас халқ оғзаки ижоди, бой ёзма адабиётимиз, ранг-баранг ахлоқий кадриятларимиз ва миллий урф-одатларимиз “пойдеворнинг пойдевори” борлигидан далолат беради.

Дарҳақиқат, ўтган йигирма йиллик адабий хирмонимизга биркур назар ташласак, буюк Шарқ адабиётининг миллий анъаналарини бойитган ҳолда, жаҳон бадиий тафаккури даражаси билан бемалол бўйлаша оладиган талай асарлар дунёга келганига гувоҳ бўламиз. Омон Мухтор, Муҳаммад Али, Асад Дилмурод, Хуршид Дўстмуҳаммад, Улуғбек Ҳамдам, Тилаволди Жўраев сингари адибларнинг асарлари тўлақонли миллий руҳи ва жаҳон адабиётида мавжуд энг янги бадиий усулларнинг табиий уйғунлашуви туфайли чинакам ўқувчилар муҳаббатига сазовор бўлди. Шу билан бирга, бу даврда юки енгил, шиширилган шардек ҳавойи қисса ва романлар ҳам вужудга келдики, бу адабиётшунос Талъат Солиҳовнинг орзуси тўла амалга ошмаганини, XXI

асрнинг дастлабки ун йили ўтиб бораётган бўлса-да, жаҳон бадиий тафаккури даражасига олиб чиқувчи “пойдевор” ҳали мукамал битмаганлигини кўрсатиб турибди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Омон Мухтор, роман “Аёллар салтанати”, “Шарқ” нашриёт-матбаа, Концернининг бош тахририяти, Тошкент 1997 йил.

2. Улуғбек Хамдамов, “Мувозанат”, “Шарқ” нашриёт-матбаа, Акциадорлик компанияси, Тошкент 2007 йил.

3. Solijonov Y. "Sharq yulduzi", 2011-4.

4. Веб-сайт

<https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/xxi-asr-nasri-manzaralari/?imlo=k#>

АКТУАЛЬНОСТЬ ЛИТЕРАТУРЫ В ПОЗНАНИИ ДУШИ

Алимова Гулнора Махсудовна

Учитель, 31-ая общеобразовательная школа, Асакинский район

e-mail: guli.alimova.1970@gmail.com

Шокирова Сарвиноз

Студент, Андижанский машиностроительный институт, Андижан

Аннотация. В статье рассматривается вопрос роли произведений в осознании души и мира в целом. Для этого приводятся примеры литературных героев. То, что они именно в книгах нашли ответы на многие свои вопросы.

Ключевые слова: книги, чтение, литературные произведения, роман, литературные герои, друг, собеседник, вера в лучшее.

Чтение в жизни играет огромную роль. Книги помогают узнать что-то новое, поддержать беседу или блеснуть эрудицией в компании. Но сами писатели видят в литературе и неочевидные бонусы. Читающий человек редко чувствует себя одиноким, с помощью хорошей истории может быстро

отвлечься от гнетущих мыслей, лучше понимает мир и окружающих его людей. Все эти примеры есть в книгах. Мы решили их вспомнить.

Книга не только лучший подарок, но иногда и отличный друг. Во всяком случае, в компании литературных героев вы никогда не почувствуете себя одиноким. Холден Колфилд, трудный подросток из романа «Над пропастью во ржи», сложно сходится с людьми, зато читает взахлеб и мечтает пообщаться с писателями. Вот как литературный герой объясняет, почему нужно читать книги:

«...увлекают меня такие книжки, что как их дочитаешь до конца — так сразу подумаешь: хорошо, если бы этот писатель стал твоим лучшим другом, и чтоб с ним можно было поговорить по телефону, когда захочется. Но это редко бывает. Я бы с удовольствием позвонил этому Дайнсону, ну и, конечно, Рингу Ларднеру, только Д. Б. сказал, что он уже умер. А вот, например, такая книжка, как «Бремя страстей человеческих» Сомерсета Моэма, — совсем не то. <...> Я бы скорее позвонил покойному Томасу Харди. Мне нравится его Юстасия Вэй»[1]

Настоящих друзей и образованных собеседников книги заменяют не только Холдену, отдушину в них находит романтическая Татьяна Ларина, умница Гермiona Грейнджер и негибаемая Флоренс Грин, героиня романа Пенелопы Фицджеральд.

Хорошие истории помогают избавиться от негатива и настроить себя на иной лад. Если вас одолела хандра, последуйте примеру Григория Печорина, который в ночь перед дуэлью читает роман Вальтера Скотта:

«Я помню, что в продолжение ночи, предшествовавшей поединку, я не спал ни минуты. Писать я не мог долго: тайное беспокойство мною овладело. С час я ходил по комнате; потом сел и открыл роман Вальтера Скотта, лежавший у меня на столе: то были „Шотландские пуритане“; я читал сначала с усилием, потом забылся, увлеченный волшебным вымыслом... Неужели шотландскому

барду на том свете не платят за каждую отрадную минуту, которую дарит его книга?...»[2]

Еще раньше Лермонтова аргументы в пользу книг приводят герои Пушкина:

«...Бомарше

Говаривал мне: «Слушай, брат Сальери,

Как мысли черные к тебе придут,

Откупори шампанского бутылку

Иль перечти «Женитьбу Фигаро».[3]

Почти все положительные литературные герои в какой-то степени мечтатели, даже если их характер говорит об обратном. И это совсем неплохо, во всяком случае, они не теряют самообладание и веру в лучшее, даже если сталкиваются с непреодолимыми, казалось бы, ситуациями.

Многие сильные женские персонажи любят помечтать над книгами: Джейн Эйр в детстве обожала «Робинзона Крузо», Молли Гибсон из «Жен и дочерей» ждет нового романа Вальтера Скотта, а про Элизабет Беннет («Гордость и предубеждение») говорится, что «она много читает и не признает других удовольствий».

«Бороться, искать, найти и не сдаваться» — под таким девизом живет Саня Григорьев из знаменитого каверинского романа «Два капитана». У мальчика не было книг, и вместо сказок ему читали письма участников полярной экспедиции, что и определило его дальнейшую судьбу. Сегодня подобные письма можно прочесть в биографических сборниках, и для этого не нужно искать клад в виде сумки почтальона.

Вообще, книга может быть и самоцелью. Так, героиня Маркуса Зусака, Лизель Мемингер, рисковала свободой, спасая литературные произведения от уничтожения нацистами, а Флоренс Грин сделала книжный магазинчик главным делом жизни.

Мы можем привести множество аргументов из литературы, почему нужно читать книги, но самой яркой иллюстрацией, пожалуй, станет мир без книг

вовсе. В романе РэяБрэдбери «451 градус по Фаренгейту» люди потеряли связь не только с интеллектуальным прошлым цивилизации, но и друг с другом, так как их разум способен только на пустые, ничего не значащие разговоры[4].

«Всё, что вы ищете, Монтэг, существует в мире, но простой человек разве только одну сотую может увидеть своими глазами, а остальные девяносто девять процентов он познаёт через книгу» [5].

Литература:

Дж. Д. Сэлинджер «Над пропастью во ржи». Эксмо, М. 2013 г.

Михаил Лермонтов «Герой нашего времени». Классики и современники, М. 1984 г.

Александр Сергеевич Пушкин «Моцарт и Сальери».Классики и современники, М. 1987 г.

Р. Д.Брэдбери «451 градус по Фаренгейту».BallantineBooks, 1953 год.

<https://arzamas.academy/materials/1624>

УМАР ХАЙЁМ РУБОЙИЛАРИ ТАРЖИМАЛАРИ ҲАҚИДА

Авазхон Ҳайдаров,

ЎзДЖТУ магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада Умар Хайём рубоийларининг ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги таржималари ҳақида сўз боради ва таржималар таҳлил этилиб, уларга муносабат билдирилади.

Калит сўзлар: Умар Хайём, рубоий, жанр, шарқ шеърляти, ижтимоий-фалсафий;

Ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб юртимизда шарқ мумтоз асарларининг рубоий жанри таржимаси масалаларига кенг эътибор қаратила бошлади. Шарқ шеърлятининг отаси Абулҳасан Рудакий, Умар Хайём, Ҳофиз Шерозий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Фузулий каби шеърлят даҳоларининг асарларини нашр этиш, таржима қилдириш ишлари жадал суръатларда ривожланди. Жумладан, Умар Хайём ижодига катта эътибор берилди.

1971 йилда Умар Хайём рубоийларининг ўзбек тилидаги таржималари Гафур Ғулум номидаги адабиёт ва санъат нашриётида “Рубоийлар” номи билан нашрдан чиқди. Рубоийларни ўзбек тилига Шоислом Шомухамедов, рус тилига Владимир Державин, Лев Пеньковский, Вл.Тардов, И.Тхоржевский, Н.Липскеров, Н. Стрижков ва бошқа ижодкорлар ўгирганлар. Улар ичида Л.Пеньковский бир неча марта, қайта-қайта таржима қилиб нашр эттирди.

Таржималарга тўхталишдан олдин биз Умар Хайём ҳақидаги баъзи маълумотларга эътиборни қаратмоқчимиз.

Умар Хайём ҳақида гап кетганда кўз ўнгимизда икки буюк сиймо гавдаланади. Бири – ўша даврнинг буюк риёзиётчи, файласуфи ва мунажжим

олими, иккинчиси эса – XIX-XX асрдан бошлаб жаҳон шеърляти осмонининг ёрқин юлдузларидан бири бўлмиш забардаст шоир.

Умар Хайём 1048 йилда Нишопурда туғилиб, Балх, Бухоро, Самарқанд ва бошқа шаҳарларда ўқиб улғаяди. У ўз замонасининг баркамол олимларидан бири бўлиб етишади.

Ривоят қилинишича, салжуқийларнинг улуғ вазири Низомулмулк унга Нишопур ҳокимлигини таклиф этади. Умар Хайём дастлаб бу таклифга розилик бермайди. Ниҳоят 1074 йили Исфажон расадхонасига бошчилик қилишга розилик билдирди. У ерда математика, астрономия ва бошқа соҳалар бўйича катта илмий тадқиқотларини ҳам давом эттирди. Унинг аниқ фанлар ҳамда ижтимоий-гуманитар соҳадаги бир қанча асарлари бизгача етиб келди

Умар Хайём бир неча асарларида улуғ олим Абу Али ибн Сино фикрларини тарғиб этади. Олимнинг буюк ва содиқ шогирди сифатида устозининг илмий фикрларини давом эттирди. Дунё фалсафаси билан шуғулланиш, мавжудотнинг сирини излаш билан бирга Умар Хайём бир неча олимларга раҳбарлик қилиб, беш йил қаттиқ текширишлар олиб боргандан кейин 1079 йилда янги ислоҳ қилинган тақвимни таклиф қилган. Бу тақвим Европада бундан 500 йил кейинроқ қабул қилинган ва ҳозирги кунгача амалда қўлланилаётган Григорян тақвимидан ҳам аниқроқ бўлган.

Умар Хайём математика (геометрия, тригонометрия, алгебра), астрономия, фалсафа, дин, маданият, муסיқа ва бошқа фанларга оид 15 та илмий рисола, жумладан, “Рисолат-ул-қавн ва т-таклиф” (“Қоинот ва унинг вазибалари”), “Рисола фил вужуд” (“Борлиқ ҳақида рисола”) каби асарлар муаллифи сифатида жаҳон илм-фанига улкан ҳисса қўшган олим, ўрта асрнинг забардаст мутафаккирларидан бири, ўз даврининг ёрқин юлдузларидан бўлиб, илк ўрта асрнинг бир қанча илмий ютуқлари, умуман яқин ва ўрта шарқ мамлакатларида тараққийпарвар ижтимоий-фалсафий тафаккур тараққиёти унинг номи билан боғлиқ эканлигини алоҳида қайд этиш лозим.

Юқорида айтганимиздек, энди Умар Ҳайём рубойларидан амалга оширилган таржималарга тўхталиб ўтсак:

Мастдим, тошга урдим кўзамни бир кун,

Ул кўнгил тилидан чикорди бир ун:

“Мен ҳам сендек эдим, сен ҳам охири –

Бўлурсан менингдек – ранжитмоқ нечун?”

Шеърнинг маъно-мазмуни аниқ, ҳеч қайси мисрада мажозийлик йўқ. Аммо таржимонлар баъзида, ҳаёлотига қанот бахшида этиб юборадилар. Оқибатда таржимага аслиятда йўқ нарсалар кириб қолади. Юқоридаги рубойнинг русчаси билан қиёслаймиз:

Я об камень ударил кувшин обливной

И терзаюсь с тех пор своей пьяной виной.

Ибо помню, кувшин прошептал потаённо,

“Пощади! Мы с тобою из глины одной!».

Таржима мазмуни: “Мен *сирланган* кўзани тошга уриб олдим, ана шундан бери ўша пайтда ўзимнинг маст *ҳолатида эканлигимни кечира олмай қийналаман*, чунки кўзанинг бошқалар эшитиб қолмасин деб: “Раҳм қил! Ахир икковимизнинг ҳам *лойимиз битта-ку*”, деб пичирлагани ёдимда. Аслий матндаги “Мен ҳам илгари сендақа эдим, охир-оқибат сен ҳам мендақа бўласан, яъни сени ҳам синдиришлари мумкин, шунинг учун мени ҳафа қилма, ранжитма” деган ахборот таржимада ўзгариб қолган.

Шу рубойнинг инглиз тилидаги варианты:

So while the Vessels one by one were speaking,

The little Moon Look’l in that all were seeking:

And they jogg'd each other: “Brother! Brother!

“Now for the Porter’s shoulder-knot a-creaking!”

Худди шу *кулолчилик* мавзусидаги рубоийлар – уни рус тилида *гончарный цикл* дейишади – Умар Хайём фалсафаси ва унинг шеърятининг асосий мағзини ташкил этади. Улар бошқа тилларга қилинган таржималарда ҳам хайёмона таъсирчан ва ифодалилиги билан китобхонни ўзига жалб қилади. Масалан, ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги таржималарни кузатамиз:

Кулол дўконига кирдим, кўзагар, –

Лой ишлар, кўрсатиб ажойиб хунар.

Ҳеч ким кўрмаганни мен кўриб қолдим:

Ота бобом лойин кўлида эзар.

Николай Стрижков таржимаси:

Видал я, как гончар изошрялся вчера,

Глину мял – и горшков выростала гора.

Вдруг пронзило мне сердце жестокой догадкой:

Прах отцов, а не глина в руках гончара.

Лев Пеньковский таржимаси:

Я в мастерскую гончара опять забрел вчера –

Творит из глины чудеса в гончарнях мастера!

Слепец не видел бы, но я так явственно увидел

Умерших предков мокрый прах в руках у гончара.

Э.Фицджеральд таржимаси:

As under cover of departing Day

Slunk hunger-stricken Ramazan away,
Once more within the Potter's house alone
I stood, surrounded by the Shapes of Clay.

Бир рубоийнинг тўрт таржимаси. Маъно-мазмун жиҳатидан уларнинг ҳар бири аслий матнга турдошдай. Лекин диққат билан қиёслаб чиқилса, улар ўртасида тафовут аниқ кўзга ташланиб қолади. Аслиятда ҳикоя қилинишича, лирик қаҳрамон кулол ишхонасига кириб қолади. Қараса, уста лойга моҳирона ишлов бериб кўза ясапти. Кўрдию, юраги жиз этгандай бўлди, чунки, кулол тупроққа айланган ота-боболарини эзғилар эди. .

Стрижковга кўра, шоир кеча (бугун эмас) кулол устахонасига кириб, уни зўр маҳорат билан лойга ишлов бераётганини кўради. Устахонада ясалган кўзалар уюми турарди. Уларни кўрди-ю, миясига аччиқ бир ҳақиқат келди: бу лой шунчаки лой эмас, ота-боболарининг тупроққа айланган жисми эди.

Лев Пеньковскийда-чи? Кеча мен яна кулолнинг ишхонасига кириб колдим, Қарасам, уста лойдан мўъжиза яратяпти. Буни фақат сўқир одамгина кўрмаслиги мумкин, мен эса кулолнинг қўлларида ўтиб кетган аждодларнинг намиққан ҳокини аниқ кўрдим.

Инглизча матн тўмтоқроқ: шоир кечга яқин, оқшом маҳали Рамазон ойи рўзасида очикқан ҳолда кулолнинг уйларида бири олдида лойдан ясалган нарсаларнинг орасида турар эдим. Таржимон ўзидан рамазон ойи ва шу ойда тутиладиган рўза пайтидаги нафси тийиб очликка чидашликнинг имплицит – пинхоний ифодасини қўшган.

Кўриб турганимиздек, уларнинг ичида Лев Пеньковскийнинг таржимаси матн руҳини бера олади. Унда Стрижковникидай кўзалар уюми ҳам йўқ.

Стрижков кулол қўлида, аслиятдагидай, лой (глина) эмас, хоклиги таъкид билан ифодаланяпти. Пеньковскийда ҳам шунга ишора бор.

Хулоса қилиб айтганда, Умар Хайём рубоийларини ўзбек тилига маҳорат билан ўгиришда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, Халқаро Фирдавсий мукофоти лауреати Шоислом Шомухамедов катта жонбозлик кўрсатган. Унинг 300 дан ортиқ таржималарида форс шеърляти, хусусан Умар Хайём рубоийларига хос услуб, оҳанг, шакл ва мазмун тўлалигича қайта акс этган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ҳайитметов А. Навоий лирикаси. Т.: Фан, 1961, 59-60-б.
2. Брагинский И.С. Очерки из истории таджикской литературы. Душанбе, 1956, с.81.
3. Шомухамедов Ш. Форс-тожик адабиёти классиклари ижодида гуманизм. Т.: Фан, 1968, 79-б.
4. Саломов Ғ., Жўраев К. ва б. Таржимон маҳорати. Т.: Фан, 1979;
5. Жўраев К. Таржима санъати. Т.: Фан. 1982, 20-б.
6. Ҳожиаҳмедов А. Шеър санъатларини биласизми? Т.: Шарқ, 2001, – 31-

б

THE MAIN TYPES AND THE IMPORTANCE OF TECHNICAL TRANSLATIONS IN SCIENTIFIC-TECHNICAL PROGRESS

*Yuldoshev Elyorbek Erkinjon oqli,
student, Andijan Machine-Building Institute,*

elyoor3bek@gmail.com

*Xomidjonov Xumoyunmirzo Ulugbek oqli, student,
Andijan Machine-Building Institute,*

humoyunmirzohomidjonov@gmail.com

*Soliyeva Dilnoza Anvarovna,
Assistant, Andijan Machine-Building Institute*

soliyeva_dilnoza@mail.ru

Abstract. In the given article there were written about the technical translations, its main types and specific characteristics.

Key words: technical translations, specific information, scientific-technical progress, individual words, phrases and sentences

Nowadays the volume of cooperation between domestic and foreign companies is growing rapidly. This increases the amount of information that is exchanged. Thus, technical translation services are becoming more popular on the market.

The process of translation between two different written languages involves the translator changing an original written text in the original verbal language into a written text in a different verbal language. Technical translation has its own specific character, and the main features include the need for the most accurate description of technological processes, a competent translation of specific terms and an observance of an appropriate presentational style. The translation of technical documentation, including instructions for the use of hardware and software requires linguistic and professional competence.

Besides the basic requirements for translating technical texts, professional competence and expertise in the areas the technical documentation is related to a great importance. In order for the translations to comply with the particular terminology for further editing and proofreading of translations, the organization employs experts in relevant areas, starting with relevant professional specialization and ending with specialists who possess scientific titles and degrees. There is no distinction between important or less important information in translating technical literature and documentation and for these reason deviations from the strict standards of technical translation are completely unacceptable.

Main types of technical translation:

1. Translation of technical documentation, containing specific information related to various areas of expertise. The peculiarity of this type of translation lies not only in translating individual words, phrases and sentences. The translator must take the specific topics of the particular translation into account for this is what determines the qualification of a technical translator in a particular field.
2. Translation of passports for equipment. Due to the special significance of the information specified in the passport documentation, this is a challenging translation that can be performed only by a translator who is perfectly fluent in technical terms and who can convey the information in a language used by corresponding professionals. This type of translation also requires compliance with all regulations and standards applicable in the particular industry.
3. Translation of scientific and technical literature – performance of this serious work requires a lot of knowledge and acquired experience since in this case the translator has to convey not only the precise meaning of texts, but also reflect the individual style used by the authors in the original text.

4. Translation of technical texts requires the precise use of terms without losing the general meaning. These may be translations on automotive, construction and other highly technical subjects. This type of translation has a very important feature - the translator should have a good comprehension of the topic being translated for sometimes technical terms do not have direct translations in the target language.

5. Localization of software and translation of interfaces includes a full range of services for adapting the elements of the interface as well as auxiliary files and documentation. This is performed by specialists with excellent scientific and technical expertise.

6. Translation of instructions for various devices and equipment as well as user manuals, guidelines for installation and repair of equipment requires outstanding language skills and the ability to express complicated things using simple expressions.

7. Translation of equipment catalogues is usually performed in close collaboration with the client for in most cases the translator must strictly follow internal glossaries and standards for translation and the formatting of documentation developed by the client.

When translating technical texts, the translator must:

1. Know at least two foreign languages;
2. To be erudite in terms and concepts, also in two languages;
3. Use various sources of information.

Translation of technical literature is considered a rather troublesome and painstaking task, which, in addition to a significant amount of work, requires professional knowledge in a particular sphere. The exact meaning of the text should not be distorted, and besides, it is important to maintain the style of the original.

Literature:

1. Щербакова И.В. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-2.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=21712> (дата обращения: 25.12.2020).
2. Практическое руководство для переводчиков. Бюро переводов «Трактат»2020.

TILSHUNOSLIKDA NUTQ NORMALARI

*Isaqov Faroxiddin Fatxiddinovich,
Andijon mashinasozlik instituti,
O`zbek tili va adabiyoti kafedrasida assistenti,
faroxiddinisaqov@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy tilshunoslikda nutq normalari, o'zbek tiliga munosabatni o'zgartirish vazifasi va Vatanga muhabbat, o'z madaniyati va xalqiga hurmat, yosh avlodning qadr-qimmatini kabi tushunchalarni til orqali chiroyli tarzida, shevada, zamonaviy shaklda, kommunikativ nutqda ifoda qilib tadbiiq qilish nazarda tutilgan.

Kalit so`zlar: tilshunoslik, nutq, tilshunoslik normalari, adabiy tili, kommunikativ nutq, jargon, “ko`cha” tili, nutqning zamonaviy shakli, madaniyat, vulgarizm, ideal inson, vatanparvarlik.

Til insonlarning o`zaro aloqa vositasi bo`lib, yaratuvchining insonga bergan bebaho ne`matidir. Millatlarni millatlardan ajratib turuvchi asosiy belgilardan biri ham tildir. Dunyoda har bir xalqning o`z tili uning bebaho boyligi, iftixori, najoti hisoblanadi. Hikmatli so`zlar, she`ru dostonlar, qo`shiqlar avvalo biror bir millatning ona tilida dunyoga keladi. Millat bor ekan, uning tili ham yashaydi, tili yashar ekan u millat boshqa millatlar orasida o`z nufuzi, obro`siga ega bo`ladi.

Ma'lumki, o'spirinlar tabiiy ravishda boshqa odamlar bilan aloqa qilishga qodir emaslar: ular maslahatlashishlari, fikrlari va hissiyotlari bilan o'rtoqlashishlari kerak, nutq esa suhbatning boshlanishi. Nutq - bu bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyojini qondirishning asosiy usuli. Buning uchun bolaning bilim olishga bo'lgan intilishini rag'batlantirish, shuningdek ongli ravishda ushbu harakatlar va o'z ona tilida gaplashish istagidan foydalanish kerak

O'zbek madaniyatida oila bolaning shaxs bo'lib rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Oilaviy an'analar va urf-odatlar Vatanga muhabbat, o'z madaniyati va xalqiga hurmat kabi yosh avlodning qadr-qimmatini ta'kidlaydi. Bugungi kunda axborot va globallashtirish davrida ota-onalar va keksa avlod vakillari yoshlarning o'z ona tili - o'zbek tiliga munosabatini o'zgartirish vazifasi yanada dolzarb bo'lib

qolmoqda. Shuningdek, badiiy adabiyotlarni o'qishga bo'lgan muhabbatni kuchaytirish, ba'zi tarixiy so'zlar va iboralarning ma'nosini tushuntirish, mamlakat, shahar, kvartal tarixini o'rgatish kerak.

Tilshunoslik normalari filologlar tomonidan ixtiro qilinmagan, ular butun xalq adabiy tili rivojlanishining ma'lum bir bosqichini aks ettiradi. Farmon bilan til me'yorlari kiritilishi yoki bekor qilinishi mumkin emas; ularni ma'muriy jihatdan tuzatish mumkin emas. So'zlarni ishlatish talaffuz normalari va qoidalariga befarqlik, jargon va vulgarizmlardan foydalanish, asossiz yot so'zlardan foydalanish nutqni ifloslantiradi, adabiy tilni buzadi va tilshunoslar aytganidek millatning o'limiga olib keladi.

Mamlakatimizda nutq madaniyatining pasayishi, jargon va xalq tilining tarqalish tendentsiyasi muammolari dolzarb bo'lib, bunga alohida e'tibor berilmoqda, chunki nutq madaniyati ijtimoiy ahamiyatga ega. Kommunikativ nutq madaniyatini shakllantirish muammosi turli yosh guruhlarida turlicha ifodalanadi va asosan o'spirin maktab o'quvchilariga ta'sir qiladi. Shuning uchun adabiy tilga asoslangan og'zaki nutq madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish barcha ta'lim muassasalari va ularda ishlaydigan o'qituvchilarning muhim vazifasidir.

Bugungi kunda o'zbek tili rivojida katta o'zgarishlar ro'y bermoqda va bizning nutqimizdagi asosiy muammolardan biri bu chet el so'zlaridan foydalanishning ko'payishi. Argo madaniy nutqni siqib chiqaradi va ommaviy madaniyat tufayli butun xalq tilida iz qoldiradi. Ma'lum bir yoshdan boshlab ko'pchilik "ko'cha" tilidan faol foydalanadi, ammo vaqt o'tishi bilan ular adabiy tildan tobora ko'proq foydalanishni boshlaydilar. Yoshlik jargonida "o'yin" so'zi hayotga alohida yondashishga, to'g'ri, barqaror, zerikarli va dunyoviy narsalardan voz kechishga asoslangan. Afsuski, ko'p hollarda keksa avlod vakillari ham jargon so'zlarini saqlab qolishmoqda.

Nutqning zamonaviy shakli yoshlarning nutq madaniyati darajasiga alohida e'tibor berishni talab qiladi. Biroq, so'nggi yillarda yoshlarning nutqi va umumiy madaniyati sezilarli darajada o'zgarib bormoqda.

Bugungi kunda Alisher Navoiy, Bobur, Nodira Begim, Abdulla Qodiriy, Zulfiya, G'afur G'ulom va boshqa ko'plab buyuk shoir va yozuvchilarning tili o'zbek adabiy tilini yo'qotish arafasida turibdi. Natijada bugungi kunda mumtoz adabiy tilimiz qoidalariga befarqlik odatiy holga aylanib bormoqda. Bu holat ommaviy axborot vositalari va kino sanoatida ham yaqqol ko'rinib turibdi.

Shuni ta'kidlash kerakki, yoshlar o'rtasida ona tilini bilish darajasi, adabiyotga qiziqish pasaymoqda. Bugungi yoshlar va keksa avlod o'qishga juda oz vaqt ajratmoqda, ijtimoiy tarmoqlarda "onlayn" o'qishni o'rniga. Afsuski, maktab bitiruvchilarining ozgina qismi yuqori darajadagi kommunikativ nutq madaniyatiga ega.

Xulosa qilib aytganda, ko'zlar qalbning ko'zgusi, nutq esa insonning ko'zgidir. Zamonaviy jamiyatni, yoshlarni vatanparvarlik va xalqimizga muhabbat ruhida tarbiyalashga befarq bo'lmasligimiz kerak. Ona tiliga muhabbatni kuchaytirish ideal insonni tarbiyalashda yana bir muhim qadamdir.

Adabiyotlar:

1. Sharipova O'., Yo'ldashev I., “Tilshunoslik asoslari”, Toshkent, 2006 yil.
2. Azizov O. “Tilshunoslikka kirish”, Toshkent, “O'qituvchi”, 1996 yil.
3. Mahmudov N., “Ma`rifat manzillari”, Toshkent, “Ma`naviyat”, 1999 yil.

ИНГЛИЗ ТИЛИДА ФЕЪЛНИНГ ГРАММАТИК

КАТЕГОРИЯЛАРИ ТАДҚИҚИ

*Отабоева Мазмуна Рахимова,
Қўқон Давлат Педагогика Институтини ўқитувчиси,
mazmuna_rahimovna@gmail.com*

Аннотация. Ушбу мақолада инглиз тилидаги феъл сўз туркумининг грамматик категориялари тўлиқ баён қилинган. Келтирилган грамматик категорияларнинг таърифлари ҳам берилган. Шунингдек, мақолада грамматик категорияларга мисоллар ҳам берилган.

Калит сўзлар. Грамматик категория, грамматик маъно, нисбат категорияси, перфект категорияси, замон, аспект.

Феълнинг грамматик моҳияти ҳақида сўз борганда, шуни таъкидлаш мумкинки, феъл мустақил сўз туркуми бўлиб, ҳаракат, ҳолат ва жараёни ифодалайди. Феъллар бир неча хусусиятларга кўра мустақил сўз туркуми сифатида характерланади:

- 1) Ҳаракат, ҳолат ва жараён сифатидаги лексик-грамматик маъноси;
- 2) Ўзига хос сўз ясовчи суффикслар (-ize, -en, ify) ва префикслар (re-, over-, out-, mis-, un-)га ва лексик-грамматик сўзморфемаларга эгалиги;
- 3) Феъл бир неча грамматик категорияларга эгалиги учун бошқа сўз туркумларига қараганда сўз ўзгартириш ва сўз яшаш борасида илғорроқ.
- 4) Феъл бошқа сўз туркумлари билан ўзига хос тарзда боғланади.
- 5) Гапда турли хил синтактик вазифаларда кела олади.

Феъл асосан субъект фаолиятини кўрсатиб берадиган сўз туркумидир.
are playing in the garden. They are jumping, running and shouting.

Грамматик категория атамаси сўзнинг ўзига хос хусусиятларини англатади.

Инглиз тилидаги феъл категориялари ҳақидаги тадқиқотларни ўрганиб чиқадиган бўлсак, дастлаб Ж. Бўронов, У. Ҳошимов ва Ҳ. Исмамуллаевларнинг “Инглиз тили грамматикаси” (English grammar) номли асарида берилган феълнинг қуйидаги грамматик категорияларини кўриб чиқамиз. Ушбу асарда феълнинг қуйидаги грамматик категориялари мавжуд, деб келтирилади:

- 1) перфект (коррелсия) категорияси – the Category of Perfect (Correlation, Order)
- 2) нисбат (ёки даража) категорияси – the Category of Voice
- 3) шахс категорияси – the Category of Person
- 4) сон категорияси – the Category of Number
- 5) замон категорияси – the Category of Tense
- 6) аспект (тус; тарз) категорияси – the Category of Aspect
- 7) майл категорияси – the Category of Mood. [1, 151]

Илиа Давлат Университети (Тбилиси) профессори Нино Кигвалидзе “Theoretical course of English grammar”сида инглиз тилидаги феълнинг грамматик категориялари деб қуйидагилар келтирилган:

- 1) шахс ва сон категорияси – the Category of Person and Number
- 2) замон категорияси – the Category of Tense
- 3) аспект категорияси – the Category of Aspect
- 4) нисбат категорияси – the Category of Voice
- 5) майл категорияси – the Category of Mood [2, 42]

Муаллиф бу ерда феълнинг грамматик категориялари қаторида перфект категориясини келтирмаган. Ж. Бўронов, У. Ҳошимов ва Ҳ. Исмамуллаевларнинг “Инглиз тили грамматикаси” асари бўйича перфект категориясини кўриб чиқамиз. Перфект ёки коррелсия категорияси иш-харакатнинг маълум муддат ёки вақтдан олдин бўлишини тугалланган ёки тугалланмаганлигини кўрсатади. Муаллифлар махсус суффикс олмасдан турли компонентларнинг аналитик формага кириши кириши натижасида

ясалган перфектни перифрастик перфект деб ташган. Масалан: I have finished my work (Мен ишимни тугатдим) гапида иккита сўз (have finished) қўшилиб, аналитик форма ташкил қилиши натижасида ясалган. Перфект категориялари бўйича феъл формаларини перфект бўлмаган ва перфект(ли) аналитик формаларга бўлинган. [1, 151] Инглиз тилидаги перфект категорияси замон ва аспект категориялари учун асос бўлган. [3, 16]

Нисбат категорияси деб грамматик эга ва тўлдирувчини иш-харакатнинг объекти ва субъекти билан алоқасини феъл орқали ифодаланишига айтилади.

Кўпгина ўтимли феъллар икки хил нисбатда қўлланилиши мумкин. Ҳозирги инглиз тилида аниқ (active voice) ва мажхул (passive voice) нисбатлар мавжуд.

The butler murdered the detective. (active voice)

The detective was murdered by the butler. (passive voice)

Аниқ нисбат белгисиз, мажхул нисбат эса белгили бўлади. Аниқ нисбатда феъл томонидан ифодаланган иш-харакатнинг бажарувчиси гапнинг эгаси ҳисобланади. Феълнинг мажхул нисбат формаси ифодалаган иш-харакатнинг бажарилганлиги муҳим ҳисобланиб, иш-харакатнинг бажарувчиси гапнинг эгаси бўлмайди. Мажхул нисбатнинг морфологик кўрсаткичи **to be + Past Participle** дир. Масалан: to do ёзмок, белгисиз – to be done қилинмок, белгили.

Аниқ нисбатда иш-харакатни бажарувчисига кўпроқ аҳамият берилади. Мажхул нисбатда эса иш-харакатнинг ким томонидан бажарилганлиги номаълум бўлади. Аниқ нисбат нутқда умумий қўлланилади, феълнинг мажхул нисбат шаклининг қўлланилиши унчалик кенг эмас, у махсус нутқ функцияларида қўлланилади.

Шунингдек, феълларнинг мажхул нисбат шаклини get ёрдамчи феъли билан ҳам шакллантириш мумкин (get caught, get dressed, get arrested, get run over). Бундай ясалган мажхул нисбат “get ли мажхул” деб аталади ва одатда инглиз тилида улар оғзаки суҳбат жараёнида ёки норасмий усулда фойдаланилади. [2, 52] It is about these people who got left behind in Vietnam.

Аниқ нисбатдаги гап мажхул нисбатга айлантирилганда гапда қуйидаги ўзгаришлар содир бўлади:

- гапнинг эгаси тўлдирувчига ўзгаради
- аниқ нисбатдаги гапнинг тўлдирувчиси мажхул нисбатда эгага ўзгаради
- иш-ҳаракатнинг бажарувчиси олдидан предлоги қўйилади

Father gave some money to his children. (active)

Some money was given to children by their father.

Or

Children were given some money.

Майл категорияси феълдан англашилган маънонинг воқеликка бўлган муносабатини ифодаловчи грамматик категория ҳисобланади. Майл категорияси феъл модаллиги (modality)нинг морфологик ифодаланишидир. У сўзловчи томонидан кўзда тутилган ҳаракат ёки ҳолатнинг реаллик ёки нореаллик тусини ифодалайди. Инглиз тилида қуйидаги майл категориялари мавжуд, деб кўрсатилган:

- 1) аниқлик майли (индикатив) – The Indicative Mood
- 2) буйруқ майли (императив) – The Imperative Mood
- 3) ноаниқ майл – Oblique Mood [1, 152-153]

Нино Кигвалидзе “Theoretical course of English grammar”сида тилшунос олимлар замонавий инглиз тилининг уч турдаги майллари мавжуд деб кўрсатади, деб айтилиб, қуйидаги майлларни келтириб ўтади:

- 1) The Indicative mood – Аниқ майл
- 2) The Imperative mood – Буйруқ майли
- 3) Subjunctive mood – Истак майли [3, 54] [4, 111]

Индикатив майли иш-ҳаракатни аниқ факт асосида содир бўлганлигини, содир бўлаётганлигини ёки содир бўлмоқчи эканлигини ифодалайди. Шунинг учун ҳам бу майлни аниқ майл ёки факт майли дейилади. Индикатив майли шахси маълум феълнинг барча категориялари(шахс ва сон, замон, аспект ва нисбат категориялари) формаларини ўзида акс эттира олганлиги билан бошқа майл категорияларига нисбатан анча бой ҳисобланади. When I got to the railway station the train had begun to move.

Буйруқ майли (The Imperative mood) феъл ифодалаган иш-ҳаракатнинг реаллиги ҳақида маълумот бермайди. Шунинг учун ҳам баъзи тилшунослар буйруқ майлини тил сатҳида анъанавий тарзда майл категориясига киритилганлигига қарамай уни майл тури бўлиши керак, деб ҳисобламайдилар. Буйруқ майли одатда адрессантни бирор иш-ҳаракатни бажаришга ёки бажармасликка ундайди. Буйруқ майли буйруқ бериш, талаб, илтимос қилиш, маслаҳат, кўрсатма бериш каби маъноларни ифодалаб фойдаланилади. Буйруқ гаплар гап қурилишида эга иштирок этмаслиги билан характерланади (2 шахсга мурожаат қилинади ёки бажарувчи номи билан аталади). Буйруқ гапларда феълнинг инфинитив шакли иштирок этиб, унда модаллик йўқ, шунингдек замон ва аспект маркерлари ҳам мавжуд эмас. Буйруқ майлидаги феъл гапнинг бошида келади.

Close the door!

Don't talk each other!

Истак майли (Subjunctive mood) нореал ва тахминий иш-ҳаракатларни ифодалайди. Истак майлини икки хил тури мавжуд бўлиб улар одатда

замондан кўра майлга кўпроқ алоқадор фарқлари бўлишига қарамай, ҳозирги ва ўтган замон истак майли деб юритилади.

Истак майлининг ҳозирги замон шакли феълнинг инфинитив формаси билан ясалади. Шундай қилиб, истак майли формаси бўлиб келган *be* индикатив майл формасида қўлланиладиган *am, is* ва *are* формаларидан мутлақо фарқ қилади. Масалан, *Be it as you wish* (Бу сиз истаганингиздек бўлсин). Истак майлининг ҳозирги замон турида бошқа феъллар 3-шахс бирликда *-s* қўшимчасини олмайди. Ҳозирги замон истак майли маълум, тайёр ибораларда қўлланилади.

God **ble**ss you (Парвардигор сизни асрасин)

Long **live** the King (Қирол узоқ яшасин)

God **save** the Queen (Парвардигор қироличани асрасин)

Ҳозирги замон истак майлининг инкор шаклида ёрдамчи феъл (*do*) талаб қилинмайди: *I ask that the Judge not reconsider this decision.* (Мен суд бу қарорни ўзгартирмаслигини сўрайман)

Феълнинг шахс ва сон категориялари бир бири билан узвий боғланган. Улар гапнинг эгаси ва феъл билан кўрсатилган кесими ўртасидаги келишувни ифодалайди. Агар гапда эга кесимдан устун бўлса, у кесимликдаги шахс ва сонни аниқлаштиради. Аксинча, кесим эгадан устун бўлса, ундаги иш-ҳаракат, ҳолат ёки сифатини ифодалайди. (*Ann plays the piano. We play the piano every day.*) Феъл формалари парадигмаси воситасида ҳаракат ёки жараённинг сўзловчига бўлган муносабатини кўрсатиш шахс категорияси дейилади. Инглиз тилида феъл шакллари орқали шахсни ифодалаш унчалик ривож топмаган. Ҳозирда инглиз тилида *-(e)s* қўшимчасини олган форма ва *-(e)s* қўшимчасини олмаган формалар мавжуд.

to read – reads

to write – writes

-(e)s кўшимчасини олган форма белгили бўлиб учинчи шахс бирликни ифодалайди. -(e)s кўшимчасини олмаган форма белгисиз бўлиб, биринчи ва иккинчи шахс бирлик ва кўпликни ҳамда учинчи шахс кўпликни билдиради.

Шунингдек бундан ташқари мустасно ҳолатда to be, shall, will каби модал ва тўлиқсиз феъллар ҳам шахс категориясини ифодалай олади. [1, 154]

Сон категорияси эса эганинг бирлик ёки кўликда эканлигини феъл формалари орқали ифода этади. Сон категорияси ҳам фақатгина учинчи шахс бирликда ҳозирги замон формаларидагина мавжуд ҳолос. -(e)s суффикси орқали ифодалаш мумкин. Бу ҳолатда III шахс бирлик формаси ва қолган барча шахслар формаларини оппозицияда кўришимиз мумкин. Шунингдек, to be феъли орқали сон категориясини намоиш қилиш мумкин.

Замон категорияси феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг юзага чиқиш вақтини ифодалайди. Феълларда замон феъл тусланишига ёрдам берадиган грамматик категориядир. Ҳозирги инглиз тилида учта грамматик замон мавжуд бўлиб улар ўтган (Past Tense), ҳозирги (Present Tense) ва келаси (Future Tense) замонлардир. Ушбу замонлар ўзига хос йўллар билан ясалади.

Ҳозирги замон иш-ҳаракатнинг нутқ сўзланиб турган пайти билан боғлиқлигини кўрсатади. He is doing his homework. My brother studies at college. He is at home.

Ўтган замон иш-ҳаракатни тутқ сўзланиб турган пайтдан илгари содир бўлган ёки бўлмаганлигини ифодалайди. Феълнинг ўтган замон формалари тўғри феълларга –ed кўшимчасини қўшиш орқали, нотўғри феълларда эса ўзак ёки талаффуз ўзгариши ёки ўзгармаслиги орқали ясалади. Ўтган замон маъноларига кўра турли формаларга эга бўлади. He went to the garden yesterday. They were playing computer games. We had finished all works before our chief came.

Келаси замон иш-ҳаракатни нутқ сўзланиб турган пайтдан кейин юзага яқишлигини ифодалайди. Инглиз тилида келаси замон формалари shall, will ёрдамчи феълларини қўллаш орқали ясалади. We shall go to the theatre tonight. Children will play here tomorrow.

Аспект категорияси замон категорияси билан боғлиқ, яъни унга тобе. Аспект замон билан ифодаланган феълга вақт маъносини қўшувчи грамматик категориядир. Феъллар замон категориясида ҳам аспект категориясида ҳам ўзгаради. Аспект феълларда иш-ҳаракатнинг юзага чиқиш характерини, яъни унинг бошланишини, давом этишини, тугалланишини ва такрорланишини билдиради. Инглиз тилидаги феъллар икки хил умумий (Common Aspect) ва давомли (Continuous Aspect) аспектда ўрганилади. [1, 154] Умумий аспект белгили, давомли аспект эса белгисиз бўлиб to be кўмакчи феълнинг формаларига ҳозирги замон сифатдоши (-ing) формасини қўйиш орқали ясалади.

to write – to be writing

He wrote – He was writing

He writes – He is writing.

(У ёзди – У ёзаётган эди)

(У ёзади – У ёзаяпти)

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бўронов Ж., Ҳошимов У. ва Исматуллаев Ҳ. “Инглиз тили грамматикаси” (Морфология, синтаксис) “Ўқитувчи” нашриёти, Тошкент-1974
2. Кирвалидзо Н. “Theoretical course of English grammar” Tbilisi-2013
3. Кобрин Н.А., Корнеева Е.А., Оссовская М.И., Гузеева К.А. “Грамматика английского языка(Морфология. Синтаксис.)” С. –Петербург 1999
4. Coghil J. and Magedanz S. “English grammar” Wiley publishing, Inc. 2003

PROBLEMS WITH LANGUAGE SKILLS AND ASSESMENT SYSTEM

Saidova Gulyora Abdukhakimovna
Uzbekistan state world languages university
Email: saidovagulyora20190117@gmail.com

Abstract. The challenge of finding a more effective, valid and cost-effective alternative for use in secondary schools like is no easy task. The biggest obstacles in the process refer to the buzzing in our daily life, crucial to the development of any effective approach to the assessment of proficiency in the productive skills.

Keyword: pausing, fluency, accuracy, complexity, automatically, speaker delivery, speed fluency , execute.

Fluency has been defined as ‘the production of language in real time without undue pausing or hesitation’ (Ellis and Barkhuizen 2005: 139) or, in the words of Lennon (1990), as ‘an impression on the listeners that the psycholinguistic process of speech planning and speech production are functioning easily and automatically’. Although many, including teachers, use the term ‘fluency’ as synonymous of competence in oral proficiency, researchers see it more as temporal phenomenon (e.g. how effortlessly and ‘fast’ language is produced). In L2 research Fluency is considered as a different construct to comprehensibility, although from a teacher’s point of view it is obviously desirable that fluent speech be intelligible. The complexity of the concept of ‘fluency’ stems mainly from its being a multidimensional construct. Fluency is in fact conceptualized as:

1. Break-down fluency – which relates to how often speakers pause;
2. Repair fluency – which relates to how often speakers repeat words and self-correct;
3. Speed fluency – which refers to the rate of speaker delivery.

Researchers have come up with various measures of fluency. The most commonly adopted are:

1. Speech rate: total number of syllables divided by total time taken to execute the oral task in hand;
2. Mean length of run: average length of syllables produced in utterances between short pauses;
3. Phonation/time ratio: time spent speaking divided by the total time taken to execute the oral task;
4. Articulation rate (rate of sound production) : total number of syllables divided by the time to produce them;
5. Average length of pauses.

Improvements in fluency were also evidenced by an increase in the rate of sound production (articulation rate), but not in a major way. In their investigation, Towell et al. found that assessing fluency based on pauses is not always a valid procedure because a learner might pause for any of the following reasons:

1. The demands posed by a specific task;
2. Difficulty in knowing what to say;
3. An individual' personal characteristic;
4. Difficulty in putting into words an idea already in the brain;
5. Getting the right balance between length of utterance and the linguistic structure of the utterance.

The most commonly used in research is composition rate, which is how many words are written per minute. So for instance, in order to assess the development of fluency a teacher may give his/her class a prompt, then stop after a few minutes and ask the students, after giving guidelines on how to carry out the word count, to count the words in their output. This can be done a different moments in time, within a given unit of work or throughout the academic year, in order to map out the development of writing fluency. Initial implications Oral fluency is a hugely important dimension of proficiency as it assesses the extent to which speaking skills have been automatized. A highly fluent learner is one who can speak

spontaneously and effortlessly, with hardly any hesitation, backtracking and self-correcting. Assessing, as I have just discussed, is very problematic as there is no international consensus on what constitutes best practice. Accuracy would seem intuitively as the easiest way to assess language proficiency, but it is not necessarily so. Two common approaches to measuring accuracy involve: (1) calculating the ratio of errors in a text/discourse to number of units of production (e.g. words, clauses, sentences, T units) or (2) working out the proportion of error-free units of production. This is not without problems because it does not tell us much about the type of errors made; this may be crucial in determining the proficiency development of a learner. Imagine Learner 1 who has made ten errors with very advanced structures and Learner 2 who has made ten errors with very basic structures without attempting any of the advanced structures Learner 1 has made mistakes with. To evaluate these two learners' levels of accuracy as equivalent would be unfair. Another problem with using accuracy as a measure of proficiency development is that learner output is compared with native like norms. However, this does not tell us much about the learner's Interlanguage development; only with what degree of accuracy she/he handles specific language items. Lambert (2014) reports another important issue pointed out by Bard et al. (1996), verbal subordination should be considered as a marker of complexity and emphasized with our learners. In addition, since complexity of language does appear as an evaluative criterion in A-level examination assessment scales, teachers may want to query with the examination boards what complexity stands for and demand a detailed list of which grammar structures are considered as more or less complex.

To sum up: Fluency, Accuracy and Complexity are very important constructs central to all approaches to the assessment of the two productive macro-skills, speaking and writing. In the absence of international consensus on how to define and measure them, MFL department must come together and discuss assessment philosophies, procedures and strategies to ensure that learner proficiency

evaluation is as fair and valid as possible and matches the learning context they operate in. In taking such decisions, the washback effect on learning has to be considered. This means that MFL departments have the opportunity to make their own norms based on an informed understanding – to which I hope this post has contributed – of the FAC constructs and of the other crucial dimensions of L2 performance and proficiency assessment that I will deal with in future posts.

References

- 1 Altman, Janet. 1994. Error analysis in the teaching of simultaneous interpretation: A pilot study. In: Lambert, Sylvie & Moser-Mercer, Barbara (eds.).
- 2 Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 25-38. Barik, Henri C. 1975/2002.
- 3 Simultaneous Interpretation: Qualitative and Linguistic Data. In: Pöchhacker, Franz & Shlesinger, Miriam (eds.). The Interpreting Studies Reader. London/New York: Routledge, 79-91. — 1994
- 4 Die Satzsegmentierung beim freien Vortrag bzw. Beim Verlesen von Texten und ihr Einfluß auf das Sprachverstehen. In: Kühlwein, Wolfgang & Raasch, Albert (eds.). Sprache und Verstehen. Tübingen: Günter Narr Verlag, 161-168. Dillinger, Michael L. 1989.
- 5 Component Processes of Simultaneous Interpreting. McGill University: unpublished doctoral thesis. Falbo, Caterina. 2002. Error analysis: a research tool. In: Garzone, Giuliana, Mead, Peter & Viezzi, Maurizio (eds.).
- 6 Perspectives on Interpreting. Bologna: CLUEB, 111-127. Gerver, David. 1969/2002.

COMPARATIVE TYPOLOGY OF ENGLISH AND UZBEK PROVERBS AND SAYINGS EXPRESSING THE CONCEPT OF LOVE

Tukhtamatova U.B. – senior teacher of ASU

Ochilova G – student ASU

Annotation: This article is devoted to the comparison of proverbs and sayings, and the authors tried to express the comparison of the concept of love through the proverbs and sayings.

Key words: concept, typological, approaches, structure, proverbs, sayings.

Firstly, comparative typological studies have a long history that goes back to the XI and XII centuries. The discovery of sea routes, different trade relations as well as the diplomatic relations naturally prompted the necessity of learning foreign languages and that paved way to comparative typological study of languages in contact.

In the old linguistic manuals on comparative typological investigations it is noted that the history of the birth and development of comparative studies of languages is closely linked with the names of the German scholars brothers Fridrich Shlegel and August Shlegel and V.Humbold, who lived and created some major works on comparative studies of languages in the XVIIth and XVIIIth centuries of which we will talk later.

The Comparative typological studies go back to the XI century. Since that time it has been developing on and on till nowadays. If we have a glance at Europe the comparative approaches to languages in contact started much later than those in Central Asia.

The comparative typological studies in Europe are closely linked with the names of such Russian scholars as I.Dombrovsky, A.H.Vostokov, German scholars as J.Grimm, F.Bopp, V.Humbold brothers F.Schlegel and A.Shelegel, H.Steintal, F.Mystely, Dutch scholars as R.C.Rask and many others. [10,56].

Today comparative typological studies are closely linked with the names of such well-known scholars as I.I.Meshaninov, J.Greenberg, J.Osgud, V.D.Arakin,

L.V.Sherba, A.V.Vinogradov B.A.Uspensky, Y.V.Rozhdestvensky, G.H.Klimov, G.P.Melnikov, S.D.Katznelson, V.N.Yartseva, B.Y.Gorodetsky, J.Buranov,U.Y. Yusupov, A.A.Abdiazizov and many others.

Now we shall get down to comparative typology of syntactical units, mainly sentences, which are larger language units than phrases. In general, typology of sentences is closely linked with the name of such an academician as I.I.Meshaninov who is the first scholar to investigate typologically the structure of sentences of different languages.

It is I.I.Meshaninov who scrupulously investigated the linguistic nature of structural types of sentences and offered the typological classification of language based on the pure syntactical criteria.

Academician I.I.Meshaninov distinguished three main typological kinds of sentences:

1. Languages of nominative structure:

The boy place. Абдурахмон- студент. Наталья – рабочая.

We have spoken of the characteristic features of the

1) languages nominative structure

Here we see very developed morphological system.

2) language of possessive structure with special forms of subject in the possessive case.

3) languages of Ergative structure.

These types of language structure are distinguished as to the case features of the subject word in the sentence.

In general linguistics "sentence" has still been remaining one of the disputable and unsolved problems of grammar both structurally and semantically.

There are more than tens of definitions of a "sentence" in linguistics but non of them is generally accepted as a happy one. Nevertheless among the definitions of a sentence the one which was offered by L.S. Barkhudarov seems to be more suitable for comparative typological analysis of the former.

So, according to L.S.Barkhudarov "A sentence is a nominal group plus a verb group" representing a subject-predicate structure. For example:

I study here - (Мен) шу ерда ўқийман.

In modern linguistics the famous scholars think that proverbs are popular fixed sentences expressing a rule of conduct or wisdom in a vivid, short form. For example Archer Taylor states that "The definition of a proverb is too difficult to repay the undertaking ... an incommunicable quality tells us this sentence is proverbial and that other is not."

While writing our article we analyzed a lot information about proverbs and we found some examples for proverbs and sayings verbalizing the concept of love in English and Uzbek.

The feelings of romantic love are pretty universal -- even if it seems like nobody could ever have felt the way you do; that's universal, too. And that's why songs and poems often say just what you're feeling -- only better than you can express it.

If you want to tell your sweetheart just how you feel about him or her, but you can't quite find the just the right words, maybe these classic poems from some of the greatest poets in the English language might fit the bill or give you some ideas.

Here's a line that is so famous -- and expresses such universality -- that it has become part of the language. It's from [Christopher Marlowe's](#) "Hero and Leander," and he wrote this in 1598: "Whoever loved, that loved not at first sight?" Timeless.

"Love is all you need." Who is this "they?" Who are these people who are quoted so often that their quotes acquire the status of proverbs? They are people like us who, having fallen in love, could not help putting their feelings in words. Given below are a few such axioms and proverbs on the subject of love.

Love is one of the most heavenly feelings that you can go through in this lifetime. Be it the love for your partner or the love for your parents, children, siblings, and others, this feeling is so strong that a single word is incapable of providing a satisfactory explanation to what the pure feeling of love truly is. This is what makes love even more serene and beautiful and so, this heavenly feeling must

be experienced and is definitely experienced by each and every person at least once in his or her life.

After analysing these famous, proverbs and sayings, phrases we are sure everyone can relate it to their love life! So, have a wonderful time of our life and be happy always!

One justification for studying proverbs as texts rather than proverbs in texts or interactions is simply that proverbs can and do occur as texts, and not only in larger texts. Besides being anthologized as discrete little texts, proverbs occur as complete texts in group slogans and house inscriptions, as noted above, but also accompanying pictures in cartoons, advertisements etc. In each of these environments a proverb has a certain interactional and semiotic textual significance bound up with the picture and/or other features of the context, but its meaning qua text predominates in most cases. And this meaning certainly deserves description in its own right.

1. Ilyish B.A.. “The Longman Grammar of Spoken and Written English”. 2001.
2. Jurafsky and Martin (2000:319) “For a list of the particles that occur with particle phrasal verbs”
3. Kukovskaya S ”English proverbs and sayings”. Minsk Visheya Shkola 1987.
4. Karamatova K.M. Raramatov H.S.“Proverbs. Maqollar. Poslovisi” Toshkent “Mehnat” 2000.
5. Martin H. Manser “Proverbs” New York 2003.
6. Nurmonov. A, Sobirov.A , Yusupova. Sh, “Hozirgi O’zbek adabiy tili “ 2002.
7. Steven Grabek.101 Motivational Quotes. 2003.
8. Wolfgang Mieder. 1993. Proverbs are never out of season: Popular Wisdom in the Modern Age. Oxford. Oxford University Press

List of used dictionaries and web sites.

1. Abbey Linguo dictionary.
2. .Oxford Advanced Learner’s dictionary.

THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLES OF COLLABORATIVE LEARNING IN TEACHING

Nurmetova Mokhimjon Ortikovna,

UzSWLU

2nd year Master degree student

Annotation. The article is about the general overview of collaboration and its main principles in the process of teaching. Differentiation of collaboration in teaching and learning is discussed with some examples. Besides, the impact of collaborative learning to students' knowledge has been mentioned in the main part. In addition, the article covers the types of teacher collaboration and its advantages for the lesson process.

What is collaboration in teaching?

Collaboration is a deceptively simple concept with wide-ranging and exciting implications for the education of all children and the effectiveness of all educators.

The ability to work collaboratively with others is becoming an essential component of contemporary school reform.

Teaching and learning are both collaborative processes. Collaboration benefits teaching and learning when it occurs on several levels: when students, teachers, family members, and the community collectively prioritize education and engage in activities that support local schools, educators, and students; when educators collaborate with their colleagues to support innovative classroom practices and set high expectations for themselves and their students; and when students are given opportunities to work together toward academic goals in ways that enhance learning.

Collaborative learning is an approach to teaching and learning that requires learners to work together to deliberate, discuss, and create meaning.

Collaborative learning (CL) can be defined as a set of teaching and learning strategies promoting student collaboration in small groups (two to five students) in order to optimise their own and each other's learning. To achieve this purpose, teachers have tried to organise different types of collaborative activities in their classroom teaching.

Having students work cooperatively merely affects learning than having learners work alone. An examination of studies on agreeable learning uncovered:

- More students learn more material when they cooperate—talking through the material with one another and ensuring that all gathering individuals comprehend—than when understudies rival each other or work alone independently.
- More students are propelled to get familiar with the material when they cooperate than when understudies contend or work alone independently (and the inspiration will in general be more characteristic).
- Students have more uplifting perspectives when they cooperate than when they contend or work alone independently.
- Students are more sure about the subject being examined, the educator, and themselves as students in that class and are more tolerating of one another (male or female, disabled or not, splendid or battling, or from various ethnic foundations) when they cooperate.

Teacher collaboration is an important aspect of teachers' professional lives, as a means to continuously reflect on and improve the practice of teaching. In collaboration, teachers can, for example, share knowledge, critically reflect on teaching practices, provide collegial support or peer feedback, and collectively design teaching method.

Types of Teaching Collaborations

There are a wide variety of of collaborative teaching styles and many are used interchangeably by team teachers. Particular models include the following:

- Lead, Observe, Assist – One teacher presents new content while the co-leader observes students and assists any who may be off-task or struggling with concepts.
- Teach and Reteach – The lead teacher presents new material and activities while the co-instructor reviews previous information and skills for retention purposes.
- Simultaneous Teaching – The class is divided into two smaller groups and both teachers present the same material at the same time.

- Instructional Stations – Students rotate between several stations to receive new instruction or work on activities monitored by teachers.
- Supplemental Teaching – While one teacher instructs the majority of learners, the other takes a small group aside to work on different instructional goals related to readiness or literacy skills.
- Co-teaching Rotation – Both teachers present new information rotating between presentation and support roles during the lesson.

In conclusion, collaboration requires a shift from teacher-led instruction to instruction and learning that is designed by both teachers and students. Collaboration between student and teacher plays a critical role in helping students reflect and engage in their own learning experiences. Collaboration involves people in deep and meaningful relationships based on trust and respect. It opens up leadership opportunities to more people thereby building capacity and support for change.

Reference

1. Gray, B. (1989). *Collaborating: Finding common ground for multiple problems*. San Francisco: Jossey Bass.
2. Harding-Smith, T. (1993). *Learning together: An introduction to collaborative learning*. New York: HarperCollins.
3. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. (2007). The state of cooperative learning in postsecondary and professional settings. *Educational Psychology Review*, 19, 15–29.
4. Nelson, T, & Slavit, D (2008) Supported teacher collaborative inquiry *Teacher Education Quarterly*, 35(1), 99-116
5. Stewart, A.J. (1996). *Collaboration: Towards improved education practice*. Education Canada, 36(1), 21-25.
6. West, J.F. (1990). Educational collaboration in the restructuring of schools. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 1, 23-40.

ENHANCING READING COMPREHENSION THROUGH SHORT STORIES IN EFL LEARNERS

Mirzayeva Maftuna Shovkat qizi- 2nd year Master student

Uzbekistan State World Languages University,

Foreign language and literature, Tashkent, Uzbekistan

Annotation. Joining writing in language classes had many high points and low points. Infeed the days of the Grammar Translation Method, the writing was the center wellspring of foreign language learning. In any case, the development of the Direct Method writing has been commonly undesirable. Lately writing returned to language classes. Writing has been found as an important and fascinating material for improving understudies' language capacity. It has been discovered that if proper scholarly messages are picked it would be a viable device for invigorating and accomplishing language learning and outfitting students with significant semantic and socio-social abilities.

Key language: language abilities, FL reading, short stories, information-based cycles, intuition, learning methods, EFL sources, reading strategies.

Introduction. There was an extraordinary discussion on the utilization of writing in language classes. The utilization of writing in language classes isn't new. The utilization of writing in foreign languages goes back to the nineteenth-century where writing was one of the fundamental materials in the Grammar Translation Method. Understudies should interpret the scholarly messages in their local language. Students just centered around the surface level, for example, the significance of jargon or the linguistic structures. They couldn't care less about the scholarly estimation of writings. In any case, with the development of the Audiolingual Method and its accentuation on communication in language, the writing was not, at this point utilized in language classes. Sell likewise referenced that informative methodologies reject the utilization of writing in language classes because of the ridiculous idea of the abstract content. They guarantee abstract content doesn't apply to regular daily existence. Plus, these methodologies stress talking and listening aptitudes where writing "involves understanding composition, or writing to be

perused". Lately, writing again turned around to foreign language classes. Nonetheless, the utilization of writing in language classes has truly transformed from that of the Grammar Translation Method. Abstract writings are not, at this point utilized for interpretation. Before, as Hismanoglu referenced writing was a definitive point of language educating. Writing today is utilized as a wellspring of valid material in language classes. Hismanoglu expressed the utilization of writing in language classes as of late as the accompanying:

"The utilization of writing as a method for showing both essential language abilities (for example perusing, composing, tuning in and communicating in) and language regions (for example jargon, sentence structure, and elocution) is famous inside the field of foreign language learning and instructing these days. Also, in interpretation courses, numerous language educators cause their understudies to decipher abstract writings like dramatization, verse, and short stories into the native language".

Even though researchers named numerous points of interest for utilizing writing in foreign language education, as Chiang referenced there are four significant purposes behind fusing writing into English language instructing. The primary writing is utilized as a true source in language classes. As Hismanoglu referenced artistic writings are fundamentally composed for local speakers, they are not composed for instructive purposes. Sell censured standard FL reading material for strange and non-bona fide language. She likewise referenced that the coursebook theme is unseemly for foreign language students. They once in a while address the main problems that students will look at, all things considered. Course readings are loaded with fiction and stunning materials. Second considering writing can furnish students with the occasion to rehearse language aptitudes. Instructing writing assists with improving every one of the four abilities. As indicated by Hismanoglu in appreciating artistic content understudies should be acquainted with both syntactic structures and talk.

The scholarly content necessities more prominent exertion for grasping. So, it will assist students with getting more inventive. McKay contends that scholarly messages can be ideal for every one of the four language abilities. In perusing perception errands scholarly messages can animate interest and closer perusing of

the writings, just as incorporating the four aptitudes during understanding practice. He additionally keeps up that writing can improve listening abilities. For instance, as a listening task, an unheard short story can be perused resoundingly to the understudies, and afterward, the educator can ask understudies inquiries about understanding the story.

Conclusion. There is a long discussion on the utilization of writing in language classes. Albeit numerous researchers advocate the utilization of writing in foreign language education, fusing scholarly messages in language classes isn't without issue. For example, Thiongo referenced that by utilizing popular English artistic content and presenting students to the English culture, we are forcing a sort of "social colonialism" toward our students. Hismanoglu additionally referenced the accompanying issues which language instructors looked in educating writing: "To start with, there are not many academically planned suitable materials that can be utilized by language educators in a language study hall. Second, there is an absence of planning in the zone of writing instructing in TESL/TEFL programs. Third, there is the nonappearance of obvious goals characterizing the part of writing in ESL/EFL.

REFERENCES:

1. Alptekin, C. (2006). Cultural familiarity in inferential and literal comprehension in L2 reading. *The system*, 34(4), 494–508.
2. Anderson, N. J. (1994). Developing active readers: A pedagogical framework for the second language reading class. *The system*, 22(2), 177-194.
3. Bernhardt, E. B., & Kamil, M. L. (1995). Interpreting relationships between L1 and L2 reading: Consolidating the linguistic threshold and the linguistic interdependence hypotheses. *Applied Linguistics*, 16, 15–34.

IMPLEMENTATION OF ONLINE ASSESSMENT AND WRITTEN CORRECTIVE FEEDBACK IN ESL TEACHING

*Ismankulova Nigora Tolqin qizi, Uzbek state university of world
languages, Tashkent (ismankulova94@mail.ru)*

Abstract: This article is about online assessment of students learning English as a second language and giving them a written feedback that corrects them for their work.

Keywords: technologies, online and offline assessment, traditional, academic success, written corrective feedback, evaluation methods.

Nowadays, the lifestyle of people has been transformed by technologies incorporating within mass communication, employment, entertainment and many other aspects of our daily lives. However, within the domain of education, it seems that our ways of working and, particularly, assessing have hardly changed at all. We continue to prize examinations and summative testing as the most reliable way to assess educational achievements. However, the summer of 2020 displayed that our traditional ways of assessment and lesson delivery are not valid and do not meet the harsh requirements of current trends. These trends are definitely challenging in terms of how we keep on assessing, and the difficulties seems to appear because we implement just one way to define academic success and one way to implement that approach to assessment. In this research paper, we present some of the current investigations in online assessment and how it can be applied to the context of remote teaching, we are also going to demonstrate the difference between online and offline teaching, as well as finding ways of giving corrective feedback in a written form.

As the online delivery of education has become topical, a number of scholars have been working in this field of science. For instance, Mansoor Tavakolia and Marzieh Nezakat-Alhossaini from Iran tried to investigate the effectiveness of the implementation of corrective feedback in the light of Dynamic Assessment (DA) techniques which are rooted in ZPD on Foreign language learners' learning of reported speech structures. Two frameworks were used as the theoretical bases in

this study; Lantolf and Aljaafreh's regulatory scale [1994] and Feuerstein, Rand, and Rynders [1988] Mediated Learning Experience (MLE). The data were then qualitatively analyzed after the transcription, and it was concluded that the mixture of DA framework and Corrective Feedback framework were effective in enhancing the participants' learning reported speech structures, and a long term effect was also observed regarding the experimental group.

According to Ning Fan and Yingying Ma WCF (written corrective feedback) is effective in improving L2 student writers' written accuracy, and what educational researchers should be concerned with is not only if WCF should be used in writing practice, but also how. First, in terms of the empirical evidence, two empirical studies are used to argue the effectiveness of WCF, and how to use WCF effectively is the question that teachers should consider because the same type of WCF can have different effects on students' writing. Second, in terms of the theoretical evidence, two theoretical frameworks-an interaction approach and the skill acquisition theory, are used to argue the effectiveness of WCF. In addition, some of Truscott's argument about the ineffectiveness of WCF is refuted empirically and theoretically to further prove the effectiveness of WCF in L2 writing practice.

I started my investigation with my online group on September 20th (UzSWLU, group 223), and continued it with my offline group (GulSU, Group 85-19) on February 15th. The experience has lasted for about three months. The subject which I taught was integrated skills. In order to find out students' viewpoint about online and offline teaching, I took the survey with several questions. Before beginning the teaching part, students were given some writing tasks to compare the learners' pre and post results in terms of writing skills. The learners' task was to write an opinion essay about the advantages and disadvantages of studying abroad. After that, I started to teach students according to the topics. For the students who studied online, I put marks by looking at their participation and homework without any feedback. However, before assessing offline learners, I gave written corrective feedback to each writing and sometimes oral tasks. At the end of the research, I am going to ask them to write an essay again, then compare their previous work with a new one.

The topicality of my work is that the problem of online delivery and online assessment has not been investigated in our teaching context. Moreover, the role of written corrective feedback has been diminished so far. In my research paper, I tried to illustrate the difference between online and offline assessment as well as the effect of giving written feedback to students' learning. It is expected to demonstrate the difference of online and offline evaluation and the effect of giving written corrective feedback.

To sum up, online assessment is one of the modern teaching methods which assist to evaluate students. Furthermore, there are several techniques that help to implement it. It is clear that, assessment and feedback are closely connected with each other. Thus, teachers should always find time to give feedback to the students' participation before assessing them.

Reference:

1. Tavakoli, M., & Nezakat-Alhossaini, M. [2014]. Implementation of corrective feedback in an English as a foreign language classroom through dynamic assessment. *Journal of Language and Linguistic Studies*, [10(1), 211-232].
2. “Guidelines for Online Assessment for Educators” is made available under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 Licence (international) [2016]: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

IDENTIFICATION OF ERRORS IN STUDENTS' PRONUNCIATION USING THE PRINCIPLE OF APPROXIMATION IN THE TEACHING OF PRONUNCIATION, THE STUDY OF THE NEGATIVE IMPACT OF THE UZBEK LANGUAGE ON THEIR ORIGIN AND THE ELIMINATION OF EXISTING PRONUNCIATION PROBLEMS

*Baratova Gulkhayo Farkhod qizi - 2nd year Master student
Uzbekistan State World Languages University,
Foreign language and literature, Tashkent, Uzbekistan*

Annotation. This article was composed to improve showing English elocution. The point is to study the angles that impact the language learning measure. Subsequently, we need to investigate some basic troubles that Uzbek understudies experience while learning the way to express English sounds. The article covers various continuous articulation troubles that mess up Uzbek students of English. These challenges incorporate tense and remiss vowels, consonant endings, stress and tones. It is a valuable reference hotspot for the two educators and understudies who need to improve their way to express English.

Key language: pronunciation, teaching technologies, problems in pronunciation, consonants, vowels, innovative methods, intonation, sound framework.

Introduction. A great many unfamiliar understudies need to learn English as well as could reasonably be expected. For example, it is just a matter of perusing and composing it, and they will discover no assistance here. In any case, numerous students need to have the option to communicate in English well, with an elocution which can be effectively perceived by both different students and English individuals. Language begins with the ear. At the point when an infant begins to talk, he does it by hearing the sounds his mom makes and impersonating them. On the off chance that a child is brought into the world hard of hearing he can't hear these sounds and hence can't mimic them and won't talk. In any case, typical infants can hear and can mimic. They are magnificent imitators, and this endowment of impersonation, which gives us the endowment of discourse, goes on for various years. It is notable that an offspring of ten years of age or less can become familiar with any language impeccably, in the event that it is raised encircled by that language, regardless of where it was conceived or who its folks were. In any case, after this age the capacity to copy impeccably turns out to be less, and we as a whole know very well indeed that grown-ups have extraordinary trouble in acing the way

to express foreign languages. A few students are more skilled than others, they find articulating different dialects less troublesome, however they never discover them simple. For what reason is it so? For what reason should this blessing that we as a whole have as youngsters vanish later in our life? For what reason can't grown-up individuals get the trademark sound of a foreign language as a kid can? The response to this is our local language won't let us. When we are grown up the propensities for our own language are solid to such an extent that they are exceptionally hard to break. In our own language we have a genuinely modest number of sound-units which we set up in a wide range of blends to shape the words and sentences we utilize each day. What's more, as we get more seasoned, we are overwhelmed by this modest number of units. It seems as though we had in our minds a specific fixed number of boxes for sounds. At the point when we tune in to our own language we hear the sounds and we put each into the correct box, and when we talk we go to the crates and take out the sounds we need in the request we need them.

Furthermore, as we do this throughout the years the crates get more grounded and more grounded until all that we hear, regardless of whether it is our own language or another, must be placed into one of these cases, and all that we state emerges from English boxes contain the sounds toward the start of the words balance, meager, and sin, that is f, th and s. As kids progress through the disclosure of language in their initial three years, there are unsurprising examples in the rise and advancement of numerous highlights of the language they are learning. For instance, kids don't utilize worldly modifiers, for example, "tomorrow" or "a week ago" until they build up some comprehension of time. Students of English frequently hope to have the option to communicate in that language like a local speaker. In any case, they experience numerous elements to pick up their craving. One of the normal factors that they find troublesome is the way to express another sound framework.

Taking everything into account, the slip-ups made by Uzbek students in articulating English sounds might be amended by educator bit by bit dependent on some notable hypotheses and practices. The exercises of English will be more profitable if the instructors consider the above given proposition in making

educational program and exercise plans. The examination plans talked about in this part have without a doubt prompted a restored enthusiasm for articulation as a significant ability in second language instructing and learning. Elocution, it appears, has recovered a great part of the standing it held in the times of the Reform Movement from the get-go in the only remaining century. The exploration has empowered it to reappear, however, as a more adaptable and more significant language marvel, ready to adjust to its setting of utilization and to relate in both educating and examination to other semantic zones, most remarkably (yet not solely) talk and sociolinguistics. The way that two elocution works were shortlisted for the esteemed BAAL (British Association of Applied Linguistics) Book Prize in the previous three years, and that TESOL Quarterly is right away to distribute an issue committed to elocution is proof, if such was required, that articulation has grown up and is probably not going to stay on the edges of language educating in the twenty-first century as it accomplished for a significant part of the last aspect of the 20th.

REFERENCES:

1. J. D. O'Connor "Better English Pronunciation" Cambridge University Press. Second edition. 1980. p.70.
2. Patsy M. Lightbown, Nina Spada "How Languages are Learned" Oxford University Press. Third edition 2010. p.2.
3. Frederika Gebhard "English Pronunciation" The second edition 2010–2011. p. 14
4. Marion Williams, Tony Wright "A Course in Language Teaching" Cambridge University Press. First edition, 1999. p.22.

МУНДАРИЖА	бет
Турдиалиев Умиджон Мухтаралиевич -Тилни эъзозлаш-халқни, миллатни ва келажакни асраб-авайлаш демакдир	2
1-шўба: Замонавий тилшуносликнинг долзарб муаммолари	6
Хошимов Г.М., д.ф.н., Хошимов М.Г– Организации гипотаксем в языках разных систем	7
Самигова Хушнуда Ботировна – Инглиз ва ўзбек тиллари этимологиясига экспрессивлик нуқтаи назаридан ёндашув	11
Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич, Халлиева Фарида Хамраевна– Немис тилидаги дипломатик терминларнинг айрим хусусиятлари борасида	16
Abduvaliyev Muhammadjon Arabovich, Abdurashidova Kamolaxon, Halimova Muhayyohon Muhammadjonovna, AhmedovAzimjonIlxomovich - Field studies in world linguistics	21
Салижанов Собир Атаханович- Взаимосвязь языка, культуры и менталитета народа	28
JurabekovaXabibaMadaminovna- O‘zbek tilshunosligining bugungi kundagi dolzarb muammolari	32
Kilichov Nazarbay, Yusupova Gulchehra - O‘zbek va qoraqalpoq tillarida “bosh” komponentli frazemalar semantikasi	35
Абдуллаев Бегзодбек Холдаралиевич, Дармонов Жасурбек Мирадилович – Реклама матнини тузилиши ва намойиш этиш усуллари	41
Alimova Zarifa Vaxabovna - O‘zbek tilida zid ma’noli so‘zlar va ularning Said Ahmad asarlarida qo‘llanilishi	46
Хасанова Ф. М. - Нутқий жанр лингвистик тадқиқотлар объекти сифатида	49
Mahmudova Nargiza Ravshanovna, Ismoilova Dilorom Rustamjon qizi – Konversiya usuli orqali hosil bo‘lgan so‘zlar	52
Дильдебаева Жылдызкан Кочкорбаевна –Прагматический аспект художественного перевода	58
Ишанжанова Муносибхон – Француз ва ўзбек тилида ҳаракат феълларининг дейктик хусусиятлари	64
Karimova Feruza Inoyatovna, Azimov M. – Ingliz va o‘zbek tillarida so‘z ma’nolarini berish	67
Nurmatova Nasiba, Turg’unova Guldon – Zamonaviy o‘zbek tili ta’limini o‘rganishda tarixiy jarayonlarning lingvistik kompetentligi	71
Nishonov I.A., Raxmonov M.- Classification of pedagogical terms in english and uzbek languages	74
Тўхтаматова У.Б., Раҳимова Д.- Ҳозирги замон тилшунослигида фразеологизмлар ва уларнинг инглиз ва ўзбек тилларида ифода этилиши	80
Inamova Dilfuza Ergashevna – Tarjima nazariyasi va amaliyot tarixi	85
Xalilova Guzal Abdupattaxovna – Cultivating students interpreting skills	89
Yuldasheva Dilfuza Qodirovna, Juramirzayeva Guljahon – The english languages idioms in newspaper style	96
Қосимова Феруза Хурсанали қизи – Тиббий терминларни тартибга солиш муаммолари	100
Алматов С.А. – Актуальные проблемы современной стилистики	106

Almatov Sadrididdin Abdurahimovich, Abdumutallibov Dostonbek Rustamjon o'g'li - O'zbek tilshunosligida dolzarb muammolar	112
Ибрагимова Мухаррам Исақовна, Солиев Бобур Абдирайим ўғли – Ўзбек тилида шахс олмошларининг стилистик хусусиятлари	117
Матқобулова Мухайё Тўраевна – Ўзбек тилшунослигининг имловий нормаси нисбат шакллари мисолида	120
Ochilova Nasiba Sotqinovna, Qo'chqarova Ozoda Abaqulovna - O'zbek va ingliz tillarida egalik ma'nosining ifodalanishi	124
Омонуллаева Сурайёхон Исроиловна – Умумий тилшунослик ҳинд тилшунослиги мисолида	127
Расулова Нилуфар Абдувоссиевна – Тиббиёт терминларининг назарий масалалари	131
Қосимова Яшнахон Баракахўжаевна, Таджибаева Гулмирахон Ашуралиевна - Фразеологик бирикмаларнинг морфологик хусусиятлари	136
Raxmankulova Nargiza Ibodullayevna – Hol va uning ifodalanishi	139
Тошхонов Лочинбек Турсунбоевич – Смягчение смысла в отрицании противоречий и противоречий	143
Тошхонов Лочинбек Турсунбоевич – Значение отрицательных прилагательных	149
Xusanova Mashhura Qahramonovna, SatimboyevaOnorxonAnvarjon qizi - Influence of uzbek dialects on developing pronounciftion of students of non-specialized in lingvistics and its solution	154
Qambarova Mahfuzaxon Ne'matovna – Ona tili ta'limida kompetensiyaviy yondashuv	157
Абдурахимова Феруза Баходировна – Сўз ясалиши тарихи хусусида	164
Аҳмедова Анорхон Насивали қизи – Ўхшатишларнинг семантик таҳлили	169
Давлатова Хулкаррой Уктамовна – Болалар нутқини ўстиришда чет тилининг аҳамияти	173
Shodmonova Muhayyo Qurbonovna – Iqtisodiyot sohasiga oid terminologiyaning lingvistik tamoyillari	177
Madraximova Gulnoza Adxamovna,Sotvoldiyev Oybek Abdurashid o'g'li – Differences between writing and speech	183
Almatova Mahfuza Latifovna, Yo'ldashev Mirjalol Ne'matjon o'g'li - Zamonaviy tilshunoslikning dolzarb muammolari	186
Ahmedova Odinoxon Abdullajon qizi – Tabu va evfemizm–etnomadaniy muloqot unsure sifatida	189
Давлатова Хулкаррой Уктамовна – Болалар нутқини ўзбек тилшунослари томонидан лингвистик жиҳатдан ўрганилиши	192
Urinboeva Khayotkhon Mahamadinovna – Issues and opportunities for the implementation of distance education	196
Қочқорова Зулфизар Абдухамид қизи – Ҳозирги ўзбек ва инглиз тилларида «тўй» концептини воқеалантирувчи синтаксемаларнинг қиёсий тадқиқи	200
Mamasaidova Dildora Djumaboevna – Lotin tili rasmiy til sifatida	205
Zulunova Shaxlo Akramovna - Attitudes to the semantics of personal substitutes	208

Xalilova Zarnigor Muhammadjon qizi – Toponimik terminlar va ularning ahamiyati	212
2 ШЎБА: ТИЛНИ БИЛИШ ВА БАҲОЛАШ ТИЗИМИ БЎЙИЧА МАВЖУД МУАММОЛАР ВА ТАКЛИФЛАР	215
Sobir Atahanovich Solijonov, Maxliyo Mahmudova Suratjon kizi -RP (Received Pronunciation) AS THE TEACHING NORM OF ENGLISH	216
Zamira Akobirova – Doctoral students: relationships between involvement in academic-social activities and self-perceived academic gains	221
Умарова Мавлудахон Назировна – Ўзбек тили ва техника фанларидаги муаммолар	225
Собирова Раъно Хакимовна - “Таржумон” тарихий луғатида уй асбоб-анжомларига хос сўзларнинг изоҳланиши хусусида	228
Хасанова Ф.М. - ОТМ ихтисослиги чет тили бўлмаган факультетларда нутқий жанрлар юзасидан назорат топшириқларини шакллантириш ва баҳолаш мезонларини яратиш хусусида айрим мулоҳазалар	233
Аббасова Н.К. - Формирование лексической компетенции по английскому языку у учащихся на основе пословиц и поговорок	236
Аббасова Н.К. – Interactive approach to teaching English to secondary school students	241
Юсупова Ранохон, Тухтасинова Гулсара Абдураимджон қизи – Тил ўрганишдаги муаммолар ва ечимлар	244
Халикова Мухтарам Юрсуневна – Место и значение русского языка в условиях глобализации	248
Абдуллаева Н. С., Икромовна Н. – Современные цели обучения иностранным языкам в высших учебных заведениях	251
Mirzayeva N.S., Vokhobjonova M.D - Project –based learning	255
Ahmadjonova Shahnoza, Irgashev Maxmudjon Usmanovich – Yoshlarni kasbga yoʻnaltirish tizimini rivojlantirish va takomillashtirish	259
Дадажоновна Насиба Иргашева – Инглиз тилини тушунишда тинглаб тушуниш	262
Zokirova Dildoraxon Muydinovna – Cross cultural communication as subject space relationships	264
Yuldasheva Dilfuza Qodirovna, Daminov Azizbek – The role of grammar language in foreign language teaching	267
Azizova Maxaramxon Rashitovna, Odilov A. -Til oʻrgatishda tashqi manbalardan foydalanish	272
Дадажоновна Насиба Иргашева – Инглиз тилини ўргатишда масофавий таълим	277
Mirzayeva N.S., Aʼzamova R.M – Ingliz tilini kasbga yoʻnaltirib oʻqitish-yangi davr talabi	282
Nazarova Raʼno Rahimovna – Ingliz tilini oʻqitishda loyiha metodining ahamiyati	286
Ablazov Ulugbek Hotamali Ogʻli – Problems and solutions regarding language assessment and testing	289
Almatova Nazokat Abdulhamidovna – Technology use in education in language learning and teaching	292
Abduvoitov Ravshanbek Alijonovich, Aminboyev Shaxzod Kamolatdinovich - Inglis tilidagi “rang” maʼnosini bildiruvchi soʻzlar matn	295

tarkibida qo'llanilishining pragmatic tahlili va ularni o'zbek tiliga tarjima qilish muammolari	
Alisher Khamidov – Training conference interpreters and teaching culture in online classroom	298
Усманова Лобар Абдувасиловна – Factors for effective planning of modern and non-traditional English lesson at school	304
Madrakhimova Gulnoza Adxamovna – Assesment for learning	308
Qoraboyeva Nargiza – The effectiveness of ict in learning and teaching foreign languages	312
Алимханова Нигорахон Амилевна – Шарқ мутафаккирларининг илмий-педагогик ижодини ўқитишни такомиллаштиришнинг илмий-назарий масалалари ва педагогик шартлари	315
Ўринбоева Хаётхон Махамединовна – Масофавий таълимдан фойдаланишнинг чет эл тажрибалари	318
Maxsudova Xolisxon Ummatovna – Talabalar bilim va ko'nikmalarini tekshirish va baholash	321
Алимова Гулнора Махсудовна, Анварова Наргиза Назиржановна – Язык литературы в понимании общества	325
Burhanova Sh.M.,Mutalibov N.I. - Til o'rganishning asosiy muammolari	329
Aliyev S., Salohiddinov F. – Oqova suvlarning insonlar hayotiga ta'siri va salbiy oqibatlari hamda bartaraf etish usullari	333
Muxitdinova Feruza Rahmatulla qizi – Student texnology skills	337
Almatov Sadriddin Abduraximovich, Raimoxunov Bahromjon Bahodirjon o'g'li, Madaminova Inoyat Olimjon qizi – Tillarni o'rgatishdagi muammolar va kamchiliklar	340
Мажидова З. Фуломжонова М. – Хорижий тилларга ўргатишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш	345
Саидқосимова Азизахон Саидмавлоневна – The role of modwrn innovative texnologies in distance learning of foreign languages	348
Nosirova M.K., Matkarimova G.A. – Innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim samaradorligini oshirish	352
Бахриддинова Ёркиной Нумановна – Чет тили ўқитишнинг коммуникатив компетенцияси	355
Rakhmatova Shakhnoza Sayfulla qizi – The role of mother tongue in teaching foreign language	357
3 ШЎБА: РАҚАМЛИ ҲАЁТ ВА ТИЛШУНОСЛИК	361
Хурулбоев Шукрулло Абдуллажонович – Анъанавий иқтисодиётдан рақамли иқтисодиётга ўтиш масалалари	362
Atahanova Gavxaroy Anvarbekovna - Strategik tamoyillar tahlili	365
Yusupova Ranokhon Kasimdjhanovna, Abdumominova Nigora Ixtiyarovna - A material of choice for the modern automotive industry	369
Atahanova Gavxaroy Anvarbekovna – Raqamlashuv jarayoni va “Yangi iqtisodiyot”ning vujudga kelishi	376
Пулатова Одинахон Хамидовна., Абдуғаффорова Г. - Талабаларнинг мулоқот жараёнларини фаоллаштиришда педагогик ҳамкорлик	379

Axmadjonova Shahnoza Tolibjon qizi, Abduvaliyeva Gulsora Adahamjon qizi – Masofaviy ta’limning o’ziga xos xususiyatlari, afzalliklari va kamchiliklari	383
Babayeva Gulnozaxon Latibjonovna, Latifjonov Otabek Haitboy o’g’li, Soliev Boburjon Abdirayim o’g’li – Kiberxavfsizlik raqamlashtirish iqtisodiy taraqqiyotning mezonlari	387
Г. Маткаримова, М. Носирова – Таълим тизимига замонавий ахборот технологияларининг жалб этилиши	390
Naumonov Baxtiyor Yusupovich, Xusanboyeva Tursunoy Maxammadqasimdjanoyna – Raqamli iqtisodiyot mamlakatimiz taraqqiyotining istiqboli	394
Qodirov Odiljon Jaloldinovich - WEB saytlarni turli hujumlardan himoyalash dasturiy ta’minoti	397
Юлдашева Лазиза Равшановна, Абдувахабов Шомурод –Изменение языка – естественный процесс в современном мире. Компьютерная лингвистика	400
Юлдашева Лазиза Равшановна - «СМАЙЛ» как средство общения в визуальном мире	404
Xasanova Maxfuzaxon Saxibovna, Ibroximova Xilola Ilhomjon qizi - Internet orqali yozma nutqni o’rganish xususiyatlari	407
Abdullaeva Nafisaxon Nazirovna – Raqamli savodxonlik	410
Умурзакова Муборахон Эргашбоевна - Развитие цифровой экономики и обеспечение кибербезопасности	414
Jurabekov TemurbekNodirbeko’g’li – Raqamli hayotning til borasidagi muammolari	417
Odashева Nilufar Jamoldinovna, Yusupova Umidaxon Boybuvayevna - O’zbekistonda raqamli iqtisodiyot va elektron hukumat	420
Ходжаева Тамила Риодовна – Цифровая лингвистика как новый этап в науке	425
Mahmudova Nargiza Ravshanovna – Ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda va chet tillarni o’qitishda axborot kommunikasiyon texnologiyalarning o’rni va ahamiyati	429
4 ШЎЪБА: ТИЛ ВА ЁШЛАР ТАРБИЯСИ	432
Собиров А.Ш. – Ёшларни тарбиялашда сўздан фойдаланиш	433
Yoqubbekova Munavvar Muhammedovna, Xamidova Nargizaxon Sayfutdinbekovna – Yoshlarni o’zbek tiliga muhabbat ruhida tarbiyalash tizimini takomillashtirish – davr talabi	441
Умарова Мавлудахон Назировна – Тил ва таълимда муомала маданияти	445
Jurabekova Xabiba Madaminovna - Zamonaviy yoshlarning ma’naviy va axloqiy tarbiyasining asosiy jihatlari	448
Rahmonqulova Nodira Ibodullaevna - Axloqiy ta’lim - tarbiyaning bosh mezonlari sifatida	451
Ийманова Дилафруз Абдиманнобовна, Рустамов Ихтиёр Исломжон ўғли – Ўзбекистоннинг янги кифасини яратишда таълим-тарбия соҳасидаги ислохотларнинг аҳамияти	454

Ийманова Дилафруз Абдиманнобона, Иномжонов Мақсаджон Умиджон ўғли- “Ўзбекистон тарихи” фанининг ёшларни миллий ватанпарварлик руҳида тарбиялашдаги аҳамияти	460
Ийманова Дилафруз Абдиманнобона, Абдуҷабборов Исомиддин Асадулло ўғли – Ижтимоий барқарорликни таъминлашда ёшларни уюштириш – давр талаби	466
Зайнобиддинов Дилшод Кобилович, Мамадалиев Абдулазиз – Маънавий – ахлоқий тарбияни амалга оширишда ҳамкорлик ишлари	472
Пўлатова Одинахон, Махамматов Улуғбек – Ёшларнинг мулоқотини шакллантириш масалалари	477
Шерматова Дилфуза Якубжановна – Оилада ота-она ва бола муносабатларида тилнинг тарбиявий аҳамияти	481
Тўраев Хайдарали Акбарович, Рустамов Хусанбой Равшанбек ўғли - Педагогнинг креативлик потенциали – таълим-тарбия сифатини таъминлаш омили сифатида	488
Тўхтаназаров Қахрамонжон Абдувахобович - Ёш авлодни соғлом турмуш тарзига одатлантиришнинг хусусиятлари	493
Almatova Mahfuza Latifovna – Ona tili va yoshlar tarbiyasi	497
Алимова Х., Нуритдинова Ё. – Баркамол шахс шаклланишида экологик таълим-тарбиянинг аҳамияти	500
Аҳмаджонова Гулбаҳор Одиловна - Тил – миллатнинг руҳи	504
Ғулможнова М., Мажидова З. – Ёшлар камолотида миллий анъаналардан фойдаланишнинг таълимий-тарбиявий аҳамияти	506
Irgashev M. Ahmadjonova Sh.N - Yoshlarda kasb odobi tushunchalarini shakllantirish masalalari	509
Исроилова Махбуба Ахматовна - Тил - маданият - инсон	512
Minovarova Madina Muslim qizi – Umumta’lim maktablarida ma’naviy – ma’rifiy ishlarni tashkil etilishining dolzarbligi	515
Мирзаева Барнохон Адхамовна – Ёшлар ўртасида ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштиришда тилнинг аҳамияти	518
Mirzayeva N.S., G‘ulomova M.U. – Yoshlar tarbiyasida hadislarimizni o‘rganishning ahamiyati	525
Nizamova Umida Sandjarovna, Abdujabborov Nuralxaq G‘olibjon o‘g‘li - Yoshlarni axloqiy tarbiyalash jarayonida til funktsiyalarining lingvistik jihatlari	529
Nuritdinova Yo., Alimova X. – Barkamol avlodni voyaga etkazishda oiladagi ruhiy muhitning ahamiyati	531
Odilova N, Qodirova G.- Barkamol yoshlar tarbiyasida ijtimoiy-siyosiy tarbiya tizimi	535
Рахмонова Дилнур Саидовна, Олимжонов Пахлавон Фарходжон ўғли – Ёшларнинг креатив қобилиятини ривожлантиришда оилавий муҳитнинг аҳамияти	538
Тўраев Х – Соғлом турмуш тарзи ва унинг баркамол авлод тарбиясидаги ўрни	541
Рустамова Феруза Махмуджановна, Ваҳобжонова Муштарий - Тил - миллат қиёфаси	546

Temirova Gulsanam Abdusamatovna – Til va yosh avlod tarbiyasi	549
To'uchiyev Abdumalik Tursunovich, Madaminova Inoyatxon Olimjon qizi – Yer yuzidagi eng mashhur til	552
Ураимова Матлубахон Маматисақовна -Таълим-тарбия жараёнида психологиянинг ўрни	556
Алматова Махфуза Латифовна, Абдуллаев Максудбек Музробжон ўғли – Комил инсонни тарбиялашда миллий қадриятларнинг ўрни	559
Усмонова Ш. Эгамбердиева Д. – Бола тарбиясида оила ва жамоатчиликнинг аҳамияти	562
Қодирова Г.Т, Мажидова З.А. - Баркамол шахс шаклланишида маънавий-ахлоқий тарбиянинг ўрни	566
Эгамбердиева Д., Усмонова Ш. - Ёш авлодни ҳар томонлама камол топтиришда оиланинг роли	570
Якубова Барно Бахтиёрвна, Иминжонов Элёр Фарходжон ўғли - Ижтимоий тараққиётда таълим-тарбиянинг ўрни ва аҳамияти	574
Бурхонова Зарина Баходир кизи - Формирование первой духовно- образовательной мотивации в семье	577
5 ШЎЪБА:21 АСР АДАБИЁТИ.РЕАЛ ҲАЁТ ВА КЕЛАЖАК	581
Misirov Sohijon Abdupattayevich- Scientific observation of literature and language critics of uzbekistan	582
Икромхонова Фируза Икромовна - Тарихий асарларнинг поэтик хусусиятлари	585
Шокиров Шерали Иброхимович - XXI asr adabiyotidagi modernizm atamallari tahlili	590
Бегойим Холбекова - Жеймс жойс шеърини таржималари хусусида	593
Inamova Dilfuza Ergashevna - Tarjima sohasida til madaniyatining integrallashuvi	598
Богданович Геннадий Александрович, Анварова Наргиза Назиржановна - Литература как коммуникация с реальностью	602
Akhmedov Rafael Sharifovich - Humanizing the robot image with the help of language means in “i, robot” by Isaac Asimov	607
Toshpo'latova Mohinur Sharofiddinovna, Xalilova Guzal Abdupattaxovna - O'zbek mumtoz adabiyoti durdonalarini xorijiy tillarga tarjima qilish usullari	612
Madaminova Gulmiraxon Akramjonovna, Xalilova Guzal Abdupattaxovna - Robert Byornsning“a red, red rose” she`ri tarjimasi	617
Umarova Muqaddas Turg'unboyeva - Ingliz adabiyotiga nazar	621
Anariyeva Gavharoy Sadridin qizi -XXI asr adabiyoti va yoshlar kamoloti	624
Boboyeva Gulnozaxon Latipjonovna, Hakimova Dilnozaxon Sa`dulla qizi - XXI asr adabiyoti va odob-axloq masalalari	628
Babayeva Gulnozaxon Latibjonovna, Bahodirova Madinabonu Nodirbek qizi -XXI asr tafakkur va ma`naviyat asri	634

Умрзақов Исломжон Исроилович - Уильям Фолкнер ижодида бошқа адабий оқимларга хос хусусиятларнинг акс эттирилиши	638
Khalilova Dilnoza Shuhratbekovna -Views of great uzbek writers on different sciences	643
Зайнобиддинов Дилшод Кобилович - Китобсиз тараккиётга, юксак маънавиятга эришиб бўлмайди	646
Анварова Наргиза Назиржановна - Роль литературы в XXI веке	651
Бабаева Гульнозахон Латибжонова, Рузимамамов Озодбек Улугбек угли - Мировая литература ххi века и современный литературный процесс	655
Babayeva Gulnozaxon Latibjonovna, Suranboyeva Tursunoy Avazbek qizi - Adabiyot – millat madaniyati va tarixining oynasi sifatida	658
Бабаева Гульнозахон Латибжонова,Мадаминов Мухиддин Маъруфжон ўгли - Классификация приложений в литературе XX-XXI веков	662
Babayeva Gulnozaxon Latibjonovna,Xusanboyeva Tursunoy Maxammadqasimdjanovna, Malikova Mashxura Maxammadali - XXI asr modern adabiyotiga nazar	665
Ибрагимова Мухаррам Исақовна, Негматов Бегзод - Алишер Навоийнинг асарларининг ўзбек тилини ривожлантиришдаги аҳамияти	668
Иномиддинова Одинахон Обобакировна - Саида Зуннунованинг грамматик воситалардан фойдаланиш маҳорати	671
Rakhmatova Zulfiya Mametkhonovna - foundation of literary literatureofthe XXI century	676
Сайиджонова Феруза Латипжонова - человек и природа, человек и общество	679
Саиджонова Феруза Латипжонова - Буюк алломаларнинг Ўрта Осиё адабиётшунослигига қўшган ҳиссалари	683
Тожибоева, Наргизахан Латипжонова - Уровень конфликтности в литературе XXI века	686
Турғунова Дилдора Зияповна - XXI аср адабиётига муносабат	689
Алимова Гулнора Махсудовна, Шокирова Сарвиноз - Актуальность литературы в познании души	692
Авазхон Ҳайдаров — Умар Хайём рубойилари таржималари ҳақида	696
Soliyeva Dilnoza Anvarovna, Xomidjonov Xumoyunmirzo Ulugbek ogli, Yuldoshev Elyorbek Erkinjon ogli — The main types and the importance of technical translations in scientific-technical progress	702
Isaqov Faroxiddin Fatxiddinovich — Tilshunoslikda nutq normalari	706
Отабоева Мазмуна Рахимова — Инглиз тилида феълнинг граматик категориялар тадқиқи	709
Saidova Gulyora Abdukhakimovna — Problems with language skills and assesment system	717
Tukhtamatova U.B, Ochilova G. — Comparative typology of English and Uzbek proverbs and sayings expressing the concept of love	721
Nurmetova Mokhimjon Ortiqovna — The importance of the principles of collaborative learning teaching	725
Mirzayeva Maftuna Shovkat qizi — Enhancing reading comprehension through short stories in efl learners	728
Ismanqulova Nigora Tolqin qizi — Implementation of online assesment and written corrective feedback in esl teaching	731
Baratova Gulkhayo Farkhod qizi — Identification of errors in students' pronunciation	734